

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 16

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голова редакційної ради:

Палінчак М.М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри міжнародної політики, декан факультету міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Члени редколегії:

Бідзіля Ю. М. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри журналістики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Вереш М. Т. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гвоздяк О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Голік С. В. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гжесяк Ян – д-р габ., професор Державної вищої професійної школи в Коніні, Конін, Польща

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Добровольська О. Я. – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет

Мафтин Н. В. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Павлак Мірослав – д-р габ., професор, ректор, Державна вища професійна школа в Коніні, Конін, Польща

Печарський А. Я. – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури ім. акад. М. Возняка, Львівський національний університет імені Івана Франка

Попович Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Рогач Л. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фабіан М. П. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чендей Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і методики їх викладання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 23.06.2021 року.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 23097-12927P,
видане Державною реєстраційною службою України 10.01.2018 р.

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)

© Ужгородський національний університет, 2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Горда О.М., Трушко О.М. МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА: СПОСОБИ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДРУЧНИКУ «КЛЮЧ ДО УКРАЇНИ: МІСТА І ЛЮДИ».....	9
Клак О.С. СКЛАД ТА СТРУКТУРА МІКРОПОЛЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ОЦІНКИ НАБУТИХ РОЗУМОВИХ ЯКОСТЕЙ.....	14
Оленчук У.С. РІЗНОМАНІТНІ ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ – ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК УРОКУ.....	21
Тиха Л.Ю. ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ «ВОЛИНЬPOST» ТА «ВОЛИНСЬКІ НОВИНИ»).....	26
Ткач Л.М. ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	31
Ткач Л.М., Стрельбицька С.М. МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНА КОМПОНЕНТА В МОДЕЛЮВАННІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНЦЯ.....	35
Шелестіна М.Є. НАВЧАННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ З ОПЕРТЯМ НА НАВЧАЛЬНІ ТЕКСТИ.....	39

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Басараба І.О. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ АНГЛОМОВНОГО ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ.....	45
Бечко Я.В. СЕМАНТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГОРІННЯ НІМ. <i>(VER)BRENNEN (SICH), FEUERN</i> , УКР. <i>ГОРИТИ, ПАЛАТИ, ПАЛИТИ</i> У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕМ.....	50
Ворона Т.О. ЗАСТОСУВАННЯ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ ЯК ОBOB'ЯЗКОВИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	55
Гойда О.І. НІМЕЦЬКОМОВНІ ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ.....	60
Holubova H.V. TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL PURPOSES TO THE APPLICANTS OF HIGHER NON-LINGUISTIC EDUCATION.....	65
Humeniuk N.H. STYLISTIC ASPECT OF THE QUEEN ELIZABETH II CHRISTMAS 2020 MESSAGE (12.25.2020).....	70
Микитюк Ю.В. КОМПЛІМЕНТ, ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	75
Мудринич С.Ю., Цимбаліста О.А. СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ, ПРОТИСТАВЛЕНИХ ЗА ОЗНАКОЮ «ДІЯ – СТАН», В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	81
Ніколащенко Ю.А. АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ МОЛОДІ.....	86
Орел І.І. ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СТЕРЕОТИП У СВІТЛІ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....	91
Репушевська І.І. ЛІНГВАЛЬНІ ТА ПОЗАЛІНГВАЛЬНІ ВИТОКИ ПРИВАБЛИВОСТІ КЛАСИЧНИХ ГЕРОЇНЬ ЖІНОЧОГО РОМАНУ.....	96
Shevchuk T.R., Yasinska O.V. INFORMATION LINGUISTICS AS ONE OF THE NEWEST AREAS OF LINGUISTIC RESEARCH.....	100
Школьна Н.О., Стегніцька Л.В. ТЕЗАУРУСНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МОВИ.....	104

РОЗДІЛ 3

РОМАНСЬКІ МОВИ

Поліщук М.І. ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМА ЯК РІЗНОВИД РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ.....	110

РОЗДІЛ 4

ТЮРКСЬКІ МОВИ

Спотар-Аяр А.Ю., Лисенко С.Г. СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕМПОРАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ КОНСТРУКЦІЯМИ З ПІСЛЯЙМЕННИКАМИ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	117

РОЗДІЛ 5**КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ**

Гаргаєва О.В. ЛЕКСИКО-КУЛЬТУРНІ ПАЛІМПСЕСТИ У МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ.....	124
Петришин М.Й. КОНЦЕПТ <i>МЕДИЦИНА</i> В ПАРЕМІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ДАВНІХ РИМЛЯН.....	129

РОЗДІЛ 6**ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Іванчук К.В. КОМУНІКАТИВНА ОСОБИСТІТЬ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	135
Йодловська А.І. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРЦЕПТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРЧОСТІ Ф. ОДРАЧА (ЗА МАТЕРІАЛОМ РОМАНУ «ЩЕБЕТУН»).....	139
Оверчук О.Б., Перцева В.А. ВЕРБАЛЬНІ МАНІФЕСТАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>ЧОРНИЙ</i> В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ (НА ТЛІ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ).....	144
Савка А.А., Карамішева І.Д. ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ СТИЛІСТИЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ.....	152

РОЗДІЛ 7**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО**

Aliyeva Ulviyye Humbat gizi. EXPRESSION METHODS OF LEXICAL UNITS IN THE TRANSLATION PROCESS.....	157
Бадан А.А., Євсїгнєєва О.Ю. ПРОБЛЕМА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ГЕРМАНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ.....	162
Горда В.В., Пушик Н.В. ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ АВТОРСЬКОГО ТЕКСТУ.....	166
Довгань О.В., Гайдаєнко Ю.Р. РЕАЛЬНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ТА ЇЇ СТИЛЬОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА» УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ.....	171
Ігошев К.М. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗУ «ТАЄМНИЧОЇ ЛЕДІ» В ЕСЕ ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА «ДЖАКОМО ДЖОЙС» ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	177
Караєєва Т.Л., Тер-Григорьян М.Г. МЕТАФОРІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ ЯК ПАСТКИ В БРИТАНСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ.....	184
Ковальчук О.Я. СОНЕТИ ГЕНРІ ЛОНГФЕЛЛО В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДМИТРА ПАВЛИЧКА.....	188
Пільгуй Н.Н., Черненко С.Ю. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ МУЗИЧНОЇ ТЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	194
Солук М.М. ЗАЙМЕННИКОВЕ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ/НЕОЗНАЧЕНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ).....	198
Стефурак О.В., Сопилук Н.О. РОЛЬ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ М. ПРУСТА).....	203
Циганюк В.М. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	208

РОЗДІЛ 8**ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО**

Гурдуз А.І. КОНЦЕПТУАЛІЗМ РОМАНУ «ТЕМНИЙ СВІТ. РІВНОВАГА» МАРИНИ ТА СЕРГІЯ ДЯЧЕНКІВ У СУЧАСНОМУ ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПОЛІ.....	214
Меньшикова О.С. СТАТУС ЗВЕРТАННЯ В ЕМОТИВНОМУ РОЗМОВНОМУ ДІАЛОЗІ ТЕЛЕНОВЕЛИ: УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ.....	219
Сергєєва О.М., Черкашенко І.С. ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНОГО МЕТОДУ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ.....	224

РОЗДІЛ 9**СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА**

Смельянова Д.В. НАВЧАННЯ ДІЛОВОГО ЛИСТУВАННЯ КИТАЙСЬКОЮ МОВОЮ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ.....	230
Ivashkevych L.S. USING THE BASICS OF REGULAR EXPRESSIONS IN TRANSLATION AND TEXT PROCESSING.....	237

РОЗДІЛ 10**ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Айзенбарт Л.М. ЛІТЕРАТУРНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ВІД ОБРАЗУ ДО КОНЦЕПТУ.....	246
Кущенко Ж.Л., Песоцька Д.Л., Черкашина Т.Ю. У ПОШУКАХ СЛОВА: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ПИСЬМА М. ДІЮРАС.....	251
Muntian A.O., Shpak I.V. GENRE STRUCTURE VS. LITERARY CONCEPTS IN “THE BUTTERFLY GARDEN” BY DOT HUTCHISON.....	258
Якібчук М.В. ДУХОВНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ ЕПІСТОЛЯРІЮ З. КРАСІВСЬКОГО ТА Я. ЛЕСІВА... ..	263

РОЗДІЛ 11**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА**

Ботнер В.С., Сенкевич Г.А., Лічман Л.Ю. ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ І ПРОСТОРУ В ЛІРИЦІ Г. ЛУПІНОС.....	270
Гудима А.О. ТЕМА ЗАГИБЕЛІ ЧИГИРИНА У КОЗАЦЬКИХ ЛІТОПИСАХ.....	275
Єфремов В.В. СТИЛІСТИЧНИЙ ТОПОС «ГОЛОДНИХ І СПРАГЛИХ» ЯК ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	282
Жванія Л.В. ДІАЛОГ ІЗ КНИГОЮ КНИГ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОДЕРЖИМА».....	287
Кулінська Я.І. НАРОДЖЕНІ БУТИ ВОЇНАМИ: ДО ПИТАННЯ ЖІНОЧИХ ВОЄННИХ ЩОДЕННИКІВ.....	293
Мудрак М.В. ПОЕТИКА ПРОСТОРУ В ЦИКЛІ «ПАМ’ЯТІ З С-СЬКОЇ» В СВІДЗІНСЬКОГО.....	298
Савенко О.П. ОБРАЗ КНЯГИНИ ОЛЬГИ ЯК ТИП АНДРОГІННОЇ ЖІНКИ В «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ».....	304

РОЗДІЛ 12**ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН**

Valiyeva Farida. MAIN PRINCIPLES OF THE LOVE IN KAMAL UMMI WORKS.....	308
Князь Г.О. МІФОЛОГІЧНА ПОДОРОЖ ГЕРОЯ ЯК ІНІЦІАЦІЯ В ПОЕМІ «МАЗЕПА» ДЖ.Г. БАЙРОНА.....	311
Подгурська І.О. ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР ДИТЯЧИХ ТВОРІВ РОАЛЬДА ДАЛА.....	316

РОЗДІЛ 13**ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО**

Орнат Н.Р. ЖАНРОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ РОМАНІВ ПОЛІ ГОЯВІЧІНСЬКОЇ «ДІВЧАТА З НОВОЛИПОК» І «РАЙСЬКА ЯБЛУНЯ» ТА ІРИНИ ВІЛЬДЕ «СЕСТРИ РІЧІНСЬКІ».....	321

РОЗДІЛ 14**ФОЛЬКЛОРИСТИКА**

Голубієвська Д.О. СУЧАСНИЙ ВЕРБАЛЬНИЙ ФОЛЬКЛОР СТУДЕНТІВ ІНСТИТУТУ ФІЛОЛОГІЇ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	328

CONTENTS

SECTION 1**UKRAINIAN LANGUAGE**

Horda O.M., Trumko O.M. LANGUAGE AND LITERATURE: WAYS OF INTERACTION IN THE TEXTBOOK “THE KEY TO UKRAINE: CITIES AND PEOPLE”.....	9
Klak O.S. THE COMPOSITION AND STRUCTURE OF THE MICROFIELD OF ADJECTIVES WITH THE MEANING OF ASSESSING THE ACQUIRED MENTAL QUALITIES.....	14
Olenchuk U.S. DIFFERENT HOMETASKS-THE MAIN ELEMENT OF THE LESSON.....	21
Tykha L.Yu. LEXICAL CONTENT OF JOURNALISTIC TEXTS (BASED ON THE MATERIALS OF THE ONLINE PUBLICATIONS “VOLYNPOST” AND “VOLYN NEWS”).....	26
Tkach L.M. ABOUT THE NATIONAL ASPECT OF DOCUMENTARY TERMINOLOGY.....	31
Tkach L.M., Strelbytska S.M. SPEECH-COMMUNICATIVE COMPONENT IN MODELING THE COMPETENCE OF MANAGER.....	35
Shelestina M.Ye. TRAINING OF ORAL SPEECH OF FOREIGN STUDENTS ON INITIAL STAGE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE BASED ON EDUCATIONAL TEXTS.....	39

SECTION 2**GERMANIC LANGUAGES**

Basaraba I.O. LEXICO-SEMANTIC FIELDS OF PHRASEOLOGICAL SPACE IN ENGLISH MILITARY DISCOURSE.....	45
Bechko Ya.V. SEMANTIC DEVELOPMENT OF POLYSEMOUS VERBS GERM. (<i>VER</i>) <i>BRENNEN (SICH)</i> , <i>FEUERN</i> , UKR. <i>ГОПИТИ, ПАЛІТИ, ПАЛИТИ</i> WITHIN THE FRAMEWORK OF INNER FORM OF PHRASEOLOGICAL UNITS.....	50
Vorona T.O. THE USE OF ONLINE RESOURCES AS A MANDATORY ASPECT OF LEARNING GERMAN.....	55
Hoida O.I. GERMAN LEXICAL BORROWINGS IN THE WEST-UKRAINIAN DIALECTS.....	60
Holubova H.V. TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL PURPOSES TO THE APPLICANTS OF HIGHER NON-LINGUISTIC EDUCATION.....	65
Humeniuk N.H. STYLISTIC ASPECT OF THE QUEEN ELIZABETH II CHRISTMAS 2020 MESSAGE (12.25.2020).....	70
Mykytiuk Yu.V. COMPLIMENT, ITS DEFINITION AND CONDITIONS OF IMPLEMENTATION.....	75
Mudrynych S.Yu., Tsymbalyta O.A. SEMANTIC ANALYSIS OF LINGUISTIC UNITS CONTRASTING OF THE BASIS OF “ACTION – STATE” IN MODERN ENGLISH.....	81
Nikolaschenko Yu.A. ENGLISH BORROWINGS IN INTERNET COMMUNICATION OF GERMAN – SPEAKING YOUTH.....	86
Orel I.I. ETHNOCULTURAL STEREOTYPE IN THE LIGHT OF COGNITIVE LINGUISTICS.....	91
Repushevska I.I. LINGUAL AND EXTRALINGUAL SOURCES OF ATTRACTIVENESS OF CLASSIC HEROINES OF THE WOMEN’S NOVEL.....	96
Shevchuk T.R., Yasinska O.V. INFORMATION LINGUISTICS AS ONE OF THE NEWEST AREAS OF LINGUISTIC RESEARCH.....	100
Shkolna N.O., Stehnytska L.V. THESAURUS MODELING OF THE TERM SYSTEM AS A MEANS OF KNOWLEDGE AND SYSTEMATIZATION OF LANGUAGE.....	104

SECTION 3**ROMANIC LANGUAGES**

Polischuk M.I. INTERNET ADVERTISEMENTS AS A SUBTYPE OF THE ADVERTISING DISCOURSE.....	110

SECTION 4**TURKIC LANGUAGES**

Spotar-Aiar A.Yu., Lysenko S.H. PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF TEMPORAL SEMANTICS BY CONSTRUCTIONS WITH POSTPOSITIONS IN TURKISH LANGUAGE.....	117

SECTION 5

CLASSICAL LANGUAGES. SOME INDO-EUROPEAN LANGUAGES

Harhaieva O.V. VERBAL CULTURAL PALIMPSESTS IN THE GREEK MASS MEDIA DISCOURSE.....	124
Petryshyn M.Y. THE CONCEPT <i>MEDICINE</i> IN THE PAREMICAL PICTURE OF THE WORLD OF ANCIENT ROMANS.....	129

SECTION 6

GENERAL LINGUISTICS

Ivanchuk K.V. COMMUNICATIVE PERSONALITY OF THE INTERNET IN THE CONTEXT OF ENSURING THE INFORMATION SECURITY OF THE STATE.....	135
Yodlovska A.I. PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF PERCEPTIVE VOCABULARY IN THE WORKS OF F. ODRACH (ACCORDING TO THE MATERIAL OF THE NOVEL “SCHEBETUN”).....	139
Overchuk O.B., Pertseva V.A. VERBAL MANIFESTATIONS OF THE <i>BLACK</i> CONCEPT IN THE UKRAINIAN LINGUOCULTURAL PARADIGM (AGAINST THE BACKGROUND OF THE WORLD POETIC MODEL IN THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY).....	144
Savka A.A., Karamysheva I.D. PROBLEMS OF ENGLISH TRANSLATION IN THE CONTEXT OF STYLISTIC DIFFERENTIATION.....	152

SECTION 7

TRANSLATION STUDIES

Aliyeva Ulviyye Humbat gizi. EXPRESSION METHODS OF LEXICAL UNITS IN THE TRANSLATION PROCESS.....	157
Badan A.A., Yevsihnieieva O.Yu. THE PROBLEM OF STANDARDISATION AND TRANSLATION OF GEOGRAPHICAL NAMES OF GERMANIC ORIGIN.....	162
Horda V.V., Pushyk N.V. TRANSFORMATIONS OF THE TRANSLATION IN THE REPRODUCTION OF THE ONOMASTIC SPACE OF THE AUTHOR’S TEXT.....	166
Dovhan O.V., Haidaienko Yu.R. REALITY AS A CATEGORY OF LITERARY TEXT AND ITS STYLISTIC REPRESENTATION IN TRANSLATIONS OF DICKENS’S NOVEL “THE ADVENTURES OF OLIVER TWIST” IN UKRAINIAN AND RUSSIAN.....	171
Ihoshev K.M. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMAGE OF “MYSTERY LADY” IN THE ESSAY “GIACOMO JOYCE” BY JAMES JOYCE AND ITS TRANSLATIONS INTO UKRAINIAN.....	177
Karavaieva T.L., Ter-Hryhorian M.H. METAPHORICAL MODELING OF CONFLICT AS A TRAP IN BRITISH ECONOMIC DISCOURSE: A TRANSLATION ASPECT.....	184
Kovalchuk O.Ya. HENRY LONGFELLOW’S SONNETS IN DMYTRO PAVLYCHKO’S INTERPRETATION.....	188
Pilhui N.N., Chernenko S.Yu. LEXICAL AND STYLISTIC PECULIARITIES OF TRANSLATION OF THE ENGLISH MUSICAL TEXTS INTO UKRAINIAN.....	194
Soliuk M.M. ROLE OF PRONOUNS IN THE CATEGORY OF DEFINITENESS/INDEFINITENESS IN UKRAINIAN-GERMAN TRANSLATIONS.....	198
Stefurak O.V., Sopyliuk N.O. THE ROLE OF CONCEPT ANALYSIS IN LITERARY TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF M. PROUST’S PSYCHOLOGICAL PROSE).....	203
Tsyhaniuk V.M. PECULIARITIES OF TRANSLATING ECONOMIC TEXTS FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN.....	208

SECTION 8

COMPARATIVE, HISTORICAL AND TYPOLOGICAL LINGUISTICS

Hurdz A.I. CONCEPTUALISM OF THE NOVEL «THE DARK WORLD. BALANCE» BY MARINA AND SERGIY DYACHENKI IN THE MODERN FANTASY FIELD.....	214
Menshykova O.S. VOCATIVE STATUS IN THE EMOTIONAL CONVERSATIONAL DIALOGUE OF TELENOVELS: UKRAINIAN-GERMAN PARALLELS.....	219
Serhieieva O.M., Cherkaschenko I.S. INFLUENCE OF THE COMMUNICATIVE METHOD ON THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS-PHILOLOGISTS WHEN STUDYING GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES.....	224

SECTION 9**STRUCTURAL, APPLIED, AND MATHEMATICAL LINGUISTICS**

Yemelianova D.V. TEACHING BUSINESS CORRESPONDENCE IN CHINESE FOR SENIORS OF SECONDARY SCHOOLS.....	230
Ivashkevych L.S. USING THE BASICS OF REGULAR EXPRESSIONS IN TRANSLATION AND TEXT PROCESSING.....	237

SECTION 10**LITERATURE STUDIES**

Aizenbart L.M. LITERARY PRESENTATION OF GALICIA AT THE END OF XVIII – EARLY XX CENTURIES: FROM IMAGE TO CONCEPT.....	246
Kuschenko Zh.L., Pesotska D.L., Cherkashyna T.Yu. IN SEARCH FOR WORD: LINGUOSTYLISTIC PARTICULARITIES OF FEMININE WRITING BY M. DURAS.....	251
Muntian A.O., Shpak I.V. GENRE STRUCTURE VS. LITERARY CONCEPTS IN “THE BUTTERFLY GARDEN” BY DOT HUTCHISON.....	258
Yakibchuk M.V. SPIRITUAL AND EXISTENTIAL DIMENSIONS OF THE EPISTOLARY OF ZINOVII KRASIVSKYI AND YAROSLAV LESIV.....	263

SECTION 11**UKRAINIAN LITERATURE**

Botner V.S., Senkevych H.A., Lichman L.Yu. ARTISTIC TIME AND SPACE POETICS IN G. LUPINOS’ LYRICS.....	270
Hudyma A.O. THEME OF FALL OF CHYHYRYN IN COSSACK CHRONICLES.....	275
Yefremov V.V. STYLISTIC TOPOS “THE HUNGRY AND THIRSTY” AS AN ELEMENT OF THE SOCIAL COMPONENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT.....	282
Zhvaniia L.V. DIALOGUE WITH THE BOOK OF BOOKS IN LESYA UKRAINKA’S DRAMATIC POEM “OBSESSED”.....	287
Kulinska Ya.I. BORN TO BE WARRIORS: ON THE ISSUE OF WOMEN’S MILITARY DIARIES.....	293
Mudrak M.V. POETICS OF SPACE IN THE CYCLE “IN MEMORY OF Z. S-S’KOYI” BY V. SVIDZINSKI.....	298
Savenko O.P. THE IMAGE OF PRINCESS OLGA AS A TYPE OF ANDROGENIC WOMAN IN “THE TALE OF BYGONE YEARS”.....	304

SECTION 12**LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES**

Valiyeva Farida. MAIN PRINCIPLES OF THE LOVE IN KAMAL UMMI WORKS.....	308
Kniaz H.O. MYTHOLOGICAL HERO’S JOURNEY AS INITIATION IN THE POEM “MAZEPPA” BY G.G. BYRON.....	311
Podhurska I.O. ONOMASTIC SPACE IN ROALD DAHL’S CHILDREN’S BOOKS.....	316

SECTION 13**COMPARATIVE LITERATURE STUDIES**

Ornat N.R. GENRE DEFINITION OF THE NOVELS OF THE POLA GOJAWICZYŃSKA “GIRLS FROM NOWOLIPKI” AND “PARADISE APPLE” AND IRYNA VILDE “THE RICHYNSKI SISTERS”.....	321

SECTION 14**FOLKLORISTICS**

Holubiiivska D.O. MODERN VERBAL FOLKLORE OF STUDENTS OF THE INSTITUTE OF PHILOLOGY OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV.....	328

РОЗДІЛ 1 УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'243(075):(81+82)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.1>

МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА: СПОСОБИ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДРУЧНИКУ «КЛЮЧ ДО УКРАЇНИ: МІСТА І ЛЮДИ»

LANGUAGE AND LITERATURE: WAYS OF INTERACTION IN THE TEXTBOOK “THE KEY TO UKRAINE: CITIES AND PEOPLE”

Горда О.М.,

*orcid.org/0000-0001-8120-9591**кандидатка філологічних наук,**старша наукова співробітниця**Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

Трумко О.М.,

*orcid.org/0000-0003-3816-6164**кандидатка філологічних наук,**наукова співробітниця**Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті розкрито особливості залучення літературних авторських текстів до процесу викладання української мови як іноземної. Акцентовано увагу на художньому тексті як вдалому дидактичному засобі у формуванні соціокультурної компетенції іншомовців.

На основі аналізу матеріалів посібника «Ключ до України: міста і люди» (Львів, 2020) представлено корпус текстів, базованих на неадаптованих літературних творах, і систему вправ до них. Аналізовані дидактичні матеріали, призначені для вивчення української мови в іншомовній аудиторії на рівнях B2–C1. Це різножанрові тексти: уривки з романів, повістей, оповідань, новел, усмішок, поезії, поезії у прозі. Є зразки класичної та сучасної української літератури.

Систематизовано й описано запропоновані в підручнику різнотипні вправи (дотекстові, притекстові, післятекстові), призначені як для роботи цілої аудиторії, так і для виконання індивідуально; завдання, спрямовані на поглиблення мовленнєвої практики та подолання мовних бар'єрів (для роботи в парі й у групі), різноманітні мовні та рольові ігри тощо.

Наведено приклади дотекстових вправ, спрямованих на опрацювання невідомої лексики, засвоєння фразеологізмів, афоризмів, багатозначних слів, вузькоспеціалізованої й етномаркованої лексики. Зосереджено увагу на притекстових вправах, які актуалізують порушені в текстах теми, спонукають висловити свої погляди на ту чи іншу проблему, апелюють до власного досвіду студента-іноземця. Розкрито особливості післятекстових вправ, що допомагають перевірити рівень розуміння прочитаного тексту та вдосконалити знання граматики. Подано зразки творчих завдань і вправ на розвиток навичок комунікації у діалогічній і монологічній формах.

Зроблено висновки, що система запропонованих у підручнику «Ключ до України: міста і люди» вправ може слугувати прикладом для розробки моделей методик чи методичних прийомів роботи з іншими навчальними текстами, базованими на літературних творах.

Ключові слова: українська мова як іноземна, підручник, рівні B2–C1, художній текст, система вправ.

The paper considers specific features of involving author's literary texts in the process of teaching Ukrainian as a foreign language. Emphasis is placed on the literary text as a successful didactic tool in the formation of foreigners' socio-cultural competence.

From the perspective of the analysis of the textbook materials “The Key to Ukraine: Cities and People” (Lviv, 2020), a corpus of texts based on authentic literary works and a system of exercises for them are presented. The analyzed didactic materials are intended for the study of Ukrainian in a foreign language audience at levels of B2-C1. These are texts of different genres: excerpts from novels, short stories, stories, feuilletons, poetry, poetry in prose. There are examples of classical and modern Ukrainian literature.

Various types of exercises (pre-text, text-based, post-text) proposed in the textbook are systematized and described. They are intended both for work of the whole audience and for individual work. There are also tasks aimed at deepening speech practice and overcoming language barriers (for pair and group work), various language and role games, etc.

Examples of pre-text exercises for studying unknown vocabulary, mastering phraseology, aphorisms, polysemous words, highly specialized and ethnically marked vocabulary are given. Focus is on text-based exercises that highlight the topics raised in the texts, encourage students to express their views on a particular problem, appeal to the own experience of a foreign student. Features of post-text exercises that help to check the level of comprehension of the read text and improve grammar knowledge are shown. Samples of creative tasks and exercises for the development of communication skills in dialogical and monologue forms are given.

It is concluded that the system of exercises proposed in the textbook "The Key to Ukraine: Cities and People" can be an example for the development of patterns of methods or techniques for working with other educational texts based on literary works.

Key words: Ukrainian as a foreign language, textbook, levels B2–C1, literary text, system of exercises.

Постановка проблеми. Проблема взаємодії мови та літератури у площині лінгводидактики не втрачає своєї актуальності. Науковці та педагоги шукають способи її вирішення шляхом застосування різних підходів (інтегративного, текстоцентричного, соціокультурного та ін.) у практиці навчання мов, зокрема й української мови як іноземної (далі – УМІ). Вдалим дидактичним засобом у цьому процесі є художній текст. Саме художній текст постає як «певний тип реальності, що був перетворений за законами мистецтва» [5], адже автор художнього твору створює певну модель світу, яка не існує сама по собі та не є повністю продуктом суб'єктивного сприйняття, а зумовлена загальною концептуальною картиною світу певної епохи, представником якої він є [3, с. 389]. Також письменник розкриває соціолінгвістичний контекст, зокрема особливості міжособистісної комунікації у різних сферах – у сім'ї, школі, церкві, на робочому місці тощо. Тому художній твір можна розглядати як один із найбільш успішних варіантів транскрипції усного дискурсу, а представлені у ньому діалоги / монологи – це моделі реальної комунікативної взаємодії. Все це сприяє формуванню соціокультурної компетенції іншомовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність залучення такого різновиду дидактичних матеріалів до процесу вивчення мови та їхня ефективність у ньому доведені, як слушно зауважує Г. Швець, «численними дослідженнями й багаторічною практикою» [9, с. 178].

Проблеми добору, моделювання й адаптації художніх текстів, специфіки й етапів роботи над ними, видів і форм подання коментарів до них, вироблення стратегій розуміння таких текстів і розробки методичних моделей вивчення у контексті УМІ уже були предметом обговорення в низці досліджень. Цим питанням присвячені праці Н. Станкевич [6; 7], І. Процик [4], А. Буднік [1], В. Федчик [8], Г. Швець [10, с. 283–417] та ін.

Постановка завдання. Водночас спостерігаємо нестачу збірників художніх текстів, призначених для вивчення УМІ, та недостатнє вивчення лінгводидактичного потенціалу творів україн-

ських письменників; незначною є й кількість розробок, які презентують методичні моделі роботи з художніми текстами тощо.

Вирішення окреслених проблем певною мірою започатковане в навчальних виданнях з УМІ, зокрема підручнику лінгвокраїнознавчого спрямування «Ключ до України: міста і люди» (рівні B2–C1) у двох частинах (Львів, 2020) [2], який розробив і видав Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків із діаспорою НУ «Львівська політехніка».

Мета статті – презентувати корпус неадаптованих художніх текстів, запропонованих у підручнику «Ключ до України: міста і люди», розкрити методику роботи з ними.

Виклад основного матеріалу. Лінгводидакти рекомендують збагачувати навчальну тексто-теку з УМІ насамперед зразками художніх текстів малих епічних жанрів (таких як оповідання, новели, есе, казки, легенди, притчі, гуморески тощо), що мають високий лінгводидактичний і соціокультурний потенціал та естетичну цінність [9, с. 185; 10, с. 311–313]. Такими критеріями добору керувалися й автори підручника «Ключ до України: міста і люди». Окрім того, до видання залучено фрагменти з великих епічних жанрів, які можуть бути окремими навчальними текстами.

У двох частинах підручника подано уривки з історичних романів «Диво» П. Загребельного, «Шрами на скалі» Р. Іванчука, трилогії «Мазепа» Б. Лепкого, роману-трилогії «Волинь» У. Самчука, сучасних романів «Чорне сонце» В. Шкляра та «Месопотамія» С. Жадана, повісті «Турецький міст» Р. Федоріва, оповідання «В путях шайтана» М. Коцюбинського, новели «Тут мій скарб, тут моє серце» М. Дочинця, усмішки «Отак і пишу» О. Вишні. Представлено уривки з поезії Т. Шевченка «Думи мої, думи мої...», «Мені однаково...», «Минають дні, минають ночі» та «І досі сниться під горою». Не оминули автори підручника і жанр поезії у прозі – це «Рожі» О. Кобилянської.

Середній обсяг прозових текстів – 550 слів (найменший текст має 235 слів, а найбільший –

764 слова). Є невеликі біографічні довідки про письменників, словники та система вправ. Детальніше зосередимося на завданнях, через які розкриємо методичні прийоми, спрямовані на полегшення роботи з текстами.

Дотекстові вправи. Їх формують два блоки завдань, спрямованих на: 1) роботу зі словником; 2) поглиблення знань.

У розрізі першого блоку передбачено виконання таких традиційних для лінгводидактики завдань, як заповнення пропусків у реченнях словами, поданими у словнику; підписування зображень або складання речень / творів шляхом залучення слів зі словника; розширення синонімічних рядів таких слів; групування лексем (наприклад: «Виберіть зі словника слова, які характеризують природу та побут кримських татар») тощо.

У другому блоці вправ автори пропонують завдання, що передбачають підбір синонімів / антонімів; заповнення пропусків у реченнях поданими словами або словами у правильних формах; поєднання частини речень / слів і їхніх значень / зображень і слів; складання словосполучень; підписування / опис фотографій.

Студент має змогу поглибити знання лексики, пов'язаної з назвами професій, державних посад (наприклад: «Сьогодні Україною та багатьма іншими державами світу керують президенти. А хто очолює країну, в якій ви проживаєте? Поміркуйте та пригадайте, як називали державних правителів в минулі історичні періоди?»), тварин, рослин («Закресліть рядки, що не містять назв рослин, із яких створюють квіткові букети. Виконавши завдання правильно, зможете скласти з кольорових літер і прочитати по вертикалі іншу назву квітки рожі») та ін.

Засвоюємо фразеологізми, афоризми, багатозначні слова, вузькоспеціалізовану й етномарковану лексику (наприклад: «З'ясуйте значення поданих фразеологізмів і вкажіть, із якими професіями вони асоціюються», «Порівняйте значення виділених слів. Чим вони відрізняються, що у них спільне?», «Розгляньте малюнок храму. Як називаються його частини? Підпишіть визначені частини, користуючись поданими словами (храм, склепіння, башта, баня, перехід, апсида, фреска, стіна, колона)»).

Зосереджено увагу й на творенні слів, зокрема віддієслівних і складених іменників (зразок таких завдань: «Утворіть слова з компонентами: темно-, ясно- брунато-, блідо- та складіть із ними словосполучення»), вживанні прийменників («Вставте слова у речення відповідно до схеми-малюнка (під боком, посеред, ближче, над рікою,

з одного боку, з іншого, між, уздовж, недалеко, за ним, поруч, біля») (подано малюнок міського кварталу).

Також на цьому етапі запропоновані завдання, що допоможуть з'ясувати рівень знань аудиторії загалом: «Розгляньте світлини відомих храмів. Обговоріть, що у них спільного, а що відмінне», «Що таке жити активно, жити пасивно? Обговоріть ваші думки з друзями, в парах, у групах». Є мовні ігри: «Гра «Однодумці чи ні». Складіть кілька речень, які починаються словами: «Мені однаково...» або «Мені не однаково...». Порівняйте їх з реченнями вашого друга і з'ясуйте, чи ви однодумці».

Притекстові вправи. Зазвичай у притекстових вправах передбачено обговорення теми, про яку йтиметься у тексті. Наприклад, перед прочитанням уривку з роману Василя Шкляра «Чорне сонце» студентів запитують: «Як ви думаєте: чи можна захоплювати чужу територію та чи потрібно захищати Батьківщину?», оповідання Михайла Коцюбинського «В путях шайтана» – «Як ви розумієте поняття «фемінізм» і «права жінок». Розкрийте їхній зміст», усмішки Остапа Вишні «Отак і пишу» – «Чи любите ви читати гумористичні твори? Чи знаєте ви письменників-гумористів країни, у якій проживаєте?» тощо.

Є завдання, пов'язані з описом зображень: «Подивіться на фото. Хто на них зображений? Що відчувають ці люди? Про що вони думають? Як би ви описали і назвали ці фото?» або «Подивіться на фото. Який спосіб життя ведуть ці люди? Яку роль відіграють у суспільстві?» (подані перед віршами Т. Шевченка).

На цьому етапі також передбачена робота у парах і групах: «Складіть діалог (запитання-відповіді) про Івана Франка. Розкажіть своєму колезі про видатного письменника з вашої країни. Поміняйтеся ролями» (для виконання цього завдання подано довідковий матеріал про Івана Франка).

Завдань може бути декілька. Наприклад, перед прочитанням тексту Мирослава Дочинця «Тут мій скарб, тут моє серце» студенти розмірковують над змістом висловлювання («Як ви розумієте вислів: «Заглядай у себе – як до криниці»? Чи актуальний він для вас?») і розповідають про власні погляди («Які життєві принципи вам імпонують?»). До власного досвіду студента автори підручника апелюють і в інших завданнях: «Розкажіть, про що ви мріяли чи фантазували в дитинстві».

Післятекстові вправи. Перевірку розуміння прочитаного тексту забезпечують відповіді на запитання, які можуть бути повні або короткі

(Так / Ні); тести; завдання на визначення правдивості / неправдивості тверджень; переказ тексту або його окремих частин тощо.

Є післятекстові завдання, у яких треба з'єднати частини речень чи знайти у тексті їхній початок / кінець, утворити словосполучення відповідно до тексту. Перевірити рівень розуміння тексту можна, розставивши пункти плану чи факти / події послідовно до тексту, встановивши відповідності між героями та їхніми діями / характеристиками, підібравши цитати та ілюстрації. В окремих вправах передбачено упорядкування тексту, зокрема діалогів. Подані завдання, в яких запропоновано висловити власну думку: *«Продовжте речення: «На мою думку, у цій поезії Тарас Шевченко має на увазі, що думи – це ...», «Прочитайте вислови з поезії. Як ви їх розумієте?»*.

Текст для читання, звісно, містить нову лексику. Її треба пропрацювати. З цією метою автори підручника пропонують такі типи завдань:

- пошук у тексті слів за їхнім визначенням;
- добір синонімів / антонімів, назв кольорів, річок, архітектурних понять, літературних жанрів;
- визначення значення слова у контексті.

Після аналізу значення слова його вводять у речення.

Запропоновані цікаві форми завдань на опрацювання нової лексики. Наприклад: *«Складіть рейтинг із трьох найцікавіших слів у тексті. Порівняйте свої результати з іншими. Складіть рейтинг групи за кількістю повторень»*.

Є завдання, які передбачають повторення граматики, зокрема ступенів порівняння прикметників, майбутнього часу дієслова, дієприкметникових зворотів, заміни прямої мови на непряму та ін. Вивчаємо способи словотворення: *«Утворіть зменшені форми до слів»* і сталі висловлювання: *«Утворіть українські порівняння, поснавши праву та ліву колонки (злий, як сорока)»*.

Після роботи з текстом і новою лексикою подані творчі завдання, мовні ігри, які можна виконувати індивідуально, у парах і групах.

Індивідуальні завдання. Вони спрямовані на розвиток монологічного мовлення. Автори підручника пропонують іноземцям повправлятися у складанні різних типів текстів: розповідей та описів на визначені теми (описати героїв твору / місця, які відвідували та ін.), автобіографії, казки. Можна підготувати й усні виступи перед аудиторією: в одному із завдань запропоновано скласти промову, адресовану одній людині / групі людей / групі людей, до якої належите також і ви.

Є вправи, що передбачають проведення паралелей між біографією письменника та його твором: *«Перегляньте біографію Тараса Шевченка у рубриці «Постать». Що поетові вдалося зробити до моменту написання вірша, тобто до 1845 р.? Подумайте, чому поет написав такі рядки»; між словами письменника та словами його героїв: «Як ви думаєте, хто має рацію – комбат Білецький, кажучи: «Мужики, раптом що – ніхто не буде забутий» чи Василь Шкляр, який написав: «Кажуть, герої не вмирають, але я хотів би, дуже хотів би, щоб вони замість бути героями жили. Тут, на землі, вони потрібніші, ніж на небі. Тут є багато такого, чого без них не зробить ніхто»*.

Низка завдань спонукає студентів до самостійного пошуку відповіді, врахування вже набутих знань: *«Львівські вулиці говорять словами поетів. На їхніх стінах львів'яни пишуть улюблені рядки. Прочитайте цю поезію, яку називають «вуличною». А які рядки ви б хотіли написати на стіні однієї з вулиць Львова або міста, в якому живете?»* та ін.

Робота у парах

Для цього виду роботи запропоновано багато мовних ігор:

– *«Гра «Впізнай тварину»*. За тлумаченнями потрібно відгадувати, про яку тварину йдеться. Один описує, інший відгадує... Наприклад: *Він великий, любить мед і спить взимку в барлозі. /Ведмідь/»*.

– *«Позмагайтеся з партнером, почергово доповнюючи речення «Я ніколи не покину (назва країни), тому що...» новим аргументом»*.

Завдання, що передбачають комунікативну взаємодію та розвиток діалогічного мовлення, побудовані на основі розподілу різних ролей: журналіста та письменника / військового, письменника та редактора, видавця й організатора Книжкового ярмарку тощо. Тематика для інтерв'ю визначена у завданні.

Низка завдань спрямовані на колективний пошук відповідей: *«Придумайте завершення історії Емене. Як склалася її доля? Чи вдалося їй вибратися з батьківського дому та стати вільною жінкою? Чи зустрілася вона із Сентаром?»* (герої оповідання М. Коцюбинського «В путях шайтана»).

Розвиваємо навички комунікативної взаємодії, навчаючи студентів ставити запитання (*«Запитайте один одного про найцікавіші та найприємніші сни»*) й уважно слухати (*«Намалюйте карти-схеми міст один одного за описом. Обговоріть малюнки, чи правильно ви зрозуміли один одного»*).

Робота у групах

Є завдання, які передбачають пошук нової інформації, формування описів і порівнянь: «Знайдіть на карті Волинь. За допомогою позначень розкажіть про тваринний світ цієї території, порівнюючи його з фауною країни, у якій ви проживаєте», «Позмагайтеся. Виберіть ведучого. Він складатиме мініописи об'єктів природи, які часто можна побачити за вікном. Інші учасники гри мають впізнати за цими описами реальні речі. Виграє той, хто впізнає таких об'єктів найбільше», «Розширте максимально речення додатковими словами та словосполученнями, не змінивши основного змісту. Позмагайтесь, чиє речення буде довшим».

Низка завдань – це дискусії: «Пригадайте з літературних творів чи фільмів історії щасливого / нещасливого кохання. Подискутуйте із групою на тему “Закохані та щасливі: чи важлива різниця у віці?”» та роздуми: «Подумайте над словами: “Те, що в людині, безслідно не щезає”. Що означає цей вислів, на вашу думку? Обговоріть його в парах/групах».

За допомогою мовної гри тренуємося давати поради: «Напишіть на аркуші свою мрію та запропонуйте іншим студентам чи учням це зробити. Складіть записки у коробку і перемішайте, щоб ніхто не здогадався, хто автор записки. Кожен виймає по одній записці та радить, як здійснити цю мрію».

Є завдання, спрямовані на творчий пошук, креативні рішення. Потрібно придумати завершення історії: «Чим, на вашу думку, завершилися стосунки гетьмана Мазепи та Мотрі? Поділіться думками із групою» (герої роману «Мазепа» Б. Лепкого), організувати телевізійне шоу: «Організуйте ток-шоу «Чи потрібна сучасній людині поезія?». Оберіть для себе ролі ведучого,

письменника, журналіста, студента, школяра, літературного критика тощо» чи театральну постановку: «Уявіть себе акторами, розподіліть ролі та відтворіть події уривку з тексту».

Складаємо у групах різні типи текстів, наприклад усмішки, листи. Цей вид роботи спрямований не тільки на розвиток монологічного мовлення, а й на обговорення актуальних питань (війни, прав жінок, міграції тощо). Наприклад: «Складіть проєкт соціальної реклами проти війни», «Складіть програму діяльності організації, яка бореться за права жінок. Дайте назву цій організації. Придумайте її емблему та гасло. Від імені цієї організації підготуйте виступ на мітингу за права жінок», «Уявіть, що ви організовуєте в Україні акцію “Де вродився, там знадобився” з метою впливу на потенційних емігрантів. Придумайте аргументи, щоб переконати українців не залишати свою країну. Переможе група, яка матиме найбільше аргументів».

Висновки. Робота з художніми текстами, поданими у підручнику «Ключ до України: міста і люди», дасть змогу іншомовцям глибше пізнати культуру України та поглибити знання про українські літературні здобутки, детальніше ознайомитися з національними побутовими реаліями, розвинути критичне мислення, вдосконалити комунікативні навички тощо. Система дотекстових, притекстових і післятекстових вправ може слугувати зразком для розробки моделей методик чи методичних прийомів роботи з іншими навчальними текстами, базованими на літературних творах.

Перспективу подальших розвідок бачимо у вивченні системи роботи з текстами краєзнавчої тематики, поданими у вищезазначеному підручнику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Буднік А. Теоретичні засади сприймання художнього твору студентами-інофонами: лінгвокраїнознавчий аспект. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 169–175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Timvum_2011_6_26 (дата звернення: 17.03.2021).
2. Ключ до України: міста і люди : підручник / І. Ключковська та ін. Львів : Колір ПРО, 2020. Ч. 1. 200 с. Ч. 2. 296 с.
3. Підгорна А. Авторська модель світу як одна із форм реалізації індивідуальної концептуальної картини світу (на матеріалі творів сестер Бронте). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. 2009. Вип. 81 (3). С. 389–391.
4. Процик І. Художні твори як навчальні тексти для читання на заняттях із чужоземцями та система вправ для навчання читання як виду мовленнєвої діяльності (на матеріалі новели «Дитинство» з роману Ю. Яновського «Вершники»). *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2010. Вип. 5. С. 61–69.
5. Рогозина І.В. Плюрализм картин мира URL: aomai.ab.ru:8080/Books/Files/2001-02/34/pap-34.htm (дата звернення: 18.03.2021).

6. Станкевич Н. Види коментарів до читання художніх текстів у навчанні української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2019. Вип. 14. С. 128–139. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinolos/article/view/2727> (дата звернення: 15.03.2021).

7. Станкевич Н.І. Художній текст для читання в іншомовній аудиторії: вироблення стратегії розуміння. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки*. 2009. Вип. 14. С. 202–210. URL: <http://www-center.univer.kharkov.ua/vestnik/full/100.pdf> 4 (дата звернення: 10.03.2021).

8. Федчик В. Роль і місце художнього тексту в навчанні української мови як іноземної. URL: http://www.rusnauka.com/12_EN_2008/Philologia/30966.doc.htm (дата звернення: 17.03.2021).

9. Швець Г. Місце художнього текстового матеріалу в навчальній текстотечі з української мови як іноземної. *IX Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство* : збірник наукових статей (До 100-річчя Національної академії наук України). Київ : Видавництво ІМФЕ, 2018. С. 177–186. URL: <http://www.etnolog.org.ua/pdf/stories/zbirnyky/2018/mov.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

10. Швець Г. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : монографія. Київ : Фенікс, 2019. 529 с.

УДК 811.161.2'37

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.2>

СКЛАД ТА СТРУКТУРА МІКРОПОЛЯ ПРИКМЕТНИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ОЦІНКИ НАБУТИХ РОЗУМОВИХ ЯКОСТЕЙ

THE COMPOSITION AND STRUCTURE OF THE MICROFIELD OF ADJECTIVES WITH THE MEANING OF ASSESSING THE ACQUIRED MENTAL QUALITIES

Клак О.С.,

orcid.org/0000-0001-9306-4123

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ

Статтю присвячено розгляду структури та семантики мікрополя прикметників української мови зі значенням оцінки набутих розумових якостей особи як складової частини лексико-семантичного поля інтелектуальних характеристик людини.

У роботі на основі описового, структурного методів (зокрема, методик функціонально-семантичного та контекстуального аналізу) визначено склад, внутрішню будову, співвідношення структурних компонентів лексико-семантичного угруповання.

З'ясовано, що лексико-семантична парадигма прикметників зі значенням набутих розумових якостей поділяється на мікрогрупи зі значеннями «характеристика інтелектуальних властивостей людини, пов'язаних з набуттям знань, здобуттям освіти» та «характеристика практичних навичок, майстерності, досвіду». Визначено, що для ад'єктивів першої мікрогрупи ядерною є сема «знаючий», яку в значеннєвій структурі прикметників-конституентів ускладнюють додаткові семи «багато/мало» («глибокий, ґрунтовний», «різнобічний», «усеобізнаний»), «завершеність/незавершеність», «добре/погано», «джерело знань, умінь», «спеціалізація знань чи обізнаності» тощо. Для ад'єктивів другої мікрогрупи інтегральними семантичними компонентами є сема «який має досвід» або сема «який володіє практичними навичками». Диференційними семантичними компонентами конституентів мікрогруп є «спосіб набуття досвіду», «спеціалізація життєвого досвіду», «ступінь вияву зазначених якостей» тощо.

Встановлено, що кожна мікрогрупа членується на опозиційні ряди зі значенням позитивної та негативної оцінки.

У статті також проаналізовано ядерну та периферійну зони мікрополя прикметників зі значенням набутих розумових якостей. Зокрема, з'ясовано, що ядерні компоненти найбільш повно та однозначно передають семантику зазначеної парадигми і є загальноживаними, тоді як периферію формують ад'єктиви інших лексико-семантичних полів та груп (зі значенням зовнішніх та внутрішніх ознак предметів, кольору, часу, фізичного стану людини, морально-етичних характеристик тощо), що реалізують відповідну семантику на основі вторинної номінації, та лексеми обмеженої сфери вживання.

Ключові слова: інтелектуальні властивості людини, мікрополе, прикметник, лексико-семантична група, ядерна та периферійна зони, сема, вторинна номінація.

The article is devoted to the structure and semantics of the microfield of the Ukrainian adjectives with the meaning of assessing the acquired personal mental qualities as a component of the lexical semantic field "intellectual characteristics of a human".

On the basis of descriptive and structural methods (methods of functional semantic and contextual analysis in particular) the composition, internal structure, ratio of structural components of lexical semantic grouping are determined in the paper.

It is found that the lexical semantic paradigm of adjectives with the meaning of acquired mental qualities is divided into micro groups with the meaning of "characteristics of human intellectual qualities associated with the acquisition of knowledge, education" and "characteristics of practical skills, mastery and experience". It is determined that the core seme for adjectives of the first micro group appears "knowing", which in the semantic structure of adjectives-constituents is complicated by additional semes "many/little" ("deep, thorough", "versatile", "omniscient"), "completeness/incompleteness", "well/badly", "source of knowledge, skills", "specialization of knowledge or awareness", etc. For the adjectives of the second micro group, the integral semantic components are the seme "who has experience" or the seme "who has practical skills". The differential semes of the micro groups constituents are "the way of gaining experience", "specialization of life experience", "degree of manifestation of these qualities", etc.

It is established that each micro group is divided into opposite ranks with the meaning of positive and negative assessment.

The article analyzes the core and peripheral zones of the microfield of adjectives with the meaning of acquired mental qualities as well. In particular, it is stated that the core components most fully and unambiguously convey the semantics of this paradigm and are commonly used, while the periphery is formed by adjectives of other lexical semantic fields and groups (with the meaning of external and internal features of objects, color, time, physical condition of the person, moral and ethical characteristics, etc.) that implement the relevant semantics on the basis of the secondary nomination, and lexemes of limited scope.

Key words: human intellectual properties, microfield, adjective, lexical-semantic group, core and peripheral zones, seme, secondary nomination.

Постановка проблеми. Дослідження лексичного корпусу української мови за тематичними групами та лексико-семантичними полями (групами) продовжує перебувати в колі актуальних завдань сучасного мовознавства. Глибоке та всебічне вивчення конкретного лексичного матеріалу необхідне для того, щоби встановити закони семантичного розвитку лексики, закономірності семантичних змін, зробити узагальнення про лексико-семантичну систему загалом.

В сучасній україністиці, хоч і досліджена значна частина великого фактичного матеріалу, проте поза увагою лінгвістів залишаються дуже важливі мовні масиви. Зокрема, не була предметом цілісного аналізу лексико-семантична парадигма прикметників зі значенням набутих розумових якостей, попри те, що зазначені емотивно-оцінні найменування відіграють неабияку роль у комунікативних процесах, вони безпосередньо пов'язані з пізнанням людиною світу речей і відбивають аксіологічні параметри, важливі в конкретному соціальному середовищі, характерні для певного етносу, експлікуючи культурно зумовлену специфіку світобачення [1, с. 1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексичні одиниці зазначеної семантики неодноразово були об'єктом дослідження на матеріалі дієслів (В. Крофт, С. Шепітько, І. Горохова, О. Ільчук, З. Корнева, А. Проташук, І. Ділай, О. Коренькова), іменників оцінної семантики (Т. Вільчинська, Т. Космеда, Л. Ніжегородцева-Кириченко), фразеологічного складу мови, паремій (І. Навроцька, Н. Павленко, І. Гарбера, І. Боднар, А. Дуганджич,

Л. Петровська, П. Мацьків, В. Калько, Р. Угринюк) української, російської, англійської, хорватської, німецької мов тощо.

Прикметники на позначення інтелектуальних характеристик людини в англійській мові досліджували В. Овсянникова, І. Козка, І. Кузнецова, в давньогрецькій – М. Мокривська, в російській – О. Березович. Проте вивчення наукової літератури засвідчило, що українські прикметники зі значенням набутих розумових якостей досі перебували за межами інтересів мовознавців, отже, потребують ґрунтовного аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення складу та структури мікрополя прикметників зі значенням набутих розумових якостей. Досягнення мети передбачає реалізацію таких завдань, як з'ясування денотативної природи зазначених ад'єктивів; визначення їх семного складу та внутрішньої організації мікрополя; аналіз шляхів та специфіки семантичних модифікацій у лексемах, належних до периферійної зони парадигми.

Виклад основного матеріалу. Мікрополе прикметників, що позначають набуті розумові якості, протиставлене групі ад'єктивів зі значенням вроджених здібностей, таланту [2] й виразно розчленовується на групи зі значеннями «характеристика інтелектуальних властивостей людини, пов'язаних із набуттям знань, здобуттям освіти» та «оцінка практичних навичок, майстерності, досвіду».

Ад'єктивні одиниці першої семантичної підгрупи характеризують результат мисленнєвої,

чуттєвої і вольової діяльності людини та мають у своєму змісті сему «знаючий». Людина здобуває знання у процесі навчання, яке є різновидом практичної і теоретичної діяльності та спрямоване на засвоєння соціального досвіду. «Знання – це не лише сукупність відомостей про навколишній світ, але й здатність орієнтуватися у системі соціальних взаємин, діяти відповідно до обставин у різних життєвих ситуаціях» [3, с. 279]. Особливості цього пізнавального процесу визначають набір інтегральних і диференційних сем у конституентів мікрогрупи, спільна сема яких ускладнена іншими смисловими компонентами.

Прикметник *освічений* [4] ідентифікований семемою «який має освіту, засвоїв різнобічні знання», яка ускладнена семантичним множинком «глибокий, ґрунтовний» у структурі лексем *учений* [5, т. 10, с. 532], *культурний* [4], *інтелегентний* [4]: *Який жаль, що за економією площі доводиться уривати розмову вченого мужа, який «відзначався корольовим хистом – несклонністю к духовному ярму»* (В. Базилевський). Синонімічний ряд із домінантою «освічений» поповнюють хронологічно марковані одиниці, такі як *просвіщенний* [5, т. 8, с. 281], *одукований* (*едукований*) [4], *освітній* [4], *друкований* [4]: *Лист у вічність! До всіх нащадків – малих і великих, темних і просвіщених, народжених і ненароджених* (П. Загребельний).

Семема «який має різнобічні знання» ідентифікує ад'єктиви *ерудований* [4], *енциклопедичний* [4] (у значенні якісного прикметника), *широкоосвічений* [5, т. 11, с. 460], *високоерудований* [6, с. 112]: *Він [Г. Сковорода] був на свій час широкоосвіченою, енциклопедичною людиною: філософом, ліриком, перекладачем, музикою, навчителем, проповідником на майданах* (П. Тичина).

Лексеми *високоосвічений* [4], *великоучений*, *великорозвинений* мають додаткове значення високого, надзвичайного рівня знань, освіченості, яке виражене першою основою складних слів: [Степан:] *Він докладає [снаги], мамо. Він є людина великоучена* (Леся Українка).

Уточнювальною семантичною ознакою у значенні лексичних одиниць *начитаний* [4] та *очитаний* (*діал.*) [4] є «джерело знань, умінь», зокрема «як результат прочитання великої кількості книг».

Значення «який добре знається, розуміється на чомусь» мають ад'єктиви *обізнаний* [4], *знаючий* [4], *освічений* [4], *компетентний* [4] та прикметники периферійної зони – рідковживані *поінформований* (переважно в публіцистичному стилі) [5, т. 6, с. 830], *інформований*. Необхідними синтаксичними умовами реалізації семантики є вжи-

вання у моделі «прикм. + прийм. з + ім. в ор. відм.», «прикм. + прийм. у + ім. у місц. відм.» (окрім *знаючий, інформований, поінформований*): *на сьогодні жоден з вищих навчальних закладів країни не виконує своєї місії з точки зору європейської традиції – не формує незалежного компетентного інтелектуала як важливого соціального персонажа* (День, 2015, 15 грудня, 1).

Значення «який володіє вичерпною інформацією, знаннями; усеобізнаний» мають прикметники *всезнаючий* (*усезнаючий*) [4], *всевідаючий*.

Лексичні одиниці *грамотний* [4] і *письменний* [4] об'єднують спільне значення «який уміє читати і писати»: *Цей, Романко, в мене хитрий, хоч кого обдуриць!.. І грамоту добре знає, письменний* (М. Коцюбинський).

Якісне засвоєння знань, що унеможливило помилки, передають прикметники *грамотний* («який уміє граматично правильно писати») та *твердий* [5, т. 10, с. 46] у вторинній номінації на основі метафоричного переносу «фізичні властивості речовин, матеріалів → людина» та асоціативних уявлень про тверде як про досить міцне («який добре знає що-небудь, володіє чимось»): *Грамотний студент; Пани перекидалися французькими фразами, хоч оба в французькій мові були не тверді і ширшої конверсації [конверсації] сею мовою не могли провадити* (І. Франко).

Компонентом, що уточнює семантичну ознаку «який володіє знаннями», є сема «спеціалізація знань чи обізнаності» в похідному значенні прикметника *грамотний* та в периферійній лексичній одиниці *планитуватий* [7, т. 3, с. 191]: *Сама вже назва групи апіорі дискредитувала її не лише в очах партійного керівництва преси, а й в очах цілої літературно неграмотної української напівінтелігенції* (В. Державин); *То такі планитуваті є, що воно по планетах знає, коли на що сіяти* [7, т. 3, с. 191]. Якщо в першому випадку сфера обізнаності передана семантикою приад'єктивного прислівника, то в другому вона мотивована значенням твірного слова («свѣдущій по вплинні планеть на погоду и пр.» [7, т. 3, с. 191]).

До антонімічної групи зі значенням «характеристика інтелектуальних властивостей людини, пов'язаних із набуттям знань, здобуттям освіти» належать лексичні одиниці, об'єднані семантикою «який не здобув належної освіти, не знає чогось».

Ядерні компоненти *неосвічений* [4], *невчений* [4], *неінтелегентний* [4], *некультурний* [4], *нерозвинений* (вторинним лексико-семантичним варіантом) [8, т. 1, с. 990] ідентифіковані семемою «який не має освіти».

Уточнювальними ознаками базового значення є семи «мало», «недостатньо» в семантичній структурі прикметників *неграмотний* [4], *малограмотний* [4], *напівграмотний* [4], *безграмотний* [4], *напівосвічений*, *малоосвічений* [4], *малопідготовлений* [4], *малокультурний* [4], *малорозвинений* [4], на основі яких формуються значення «недостатньо обізнаний у чому-небудь», «який не знає основ якої-небудь науки, погано розбирається в якій-небудь галузі знань»: *Крім того, вони [жінки] нудні, бо, як правило, малоосвічені* (Експрес, 2010, 25 листопада, 14).

Семою завершеності, результативності ускладнене значення прикметника *недовчений* (*недоучений*) [4] – «який не пройшов повного курсу якої-небудь науки, не вивчився до кінця».

До аналізованої групи з інтегральним значенням «неосвічений» належать також лексеми інших лексико-семантичних парадигм, первинне значення яких указує на таке:

1) **здатність поверхонь відбивати світло** – *темний* [5, с. 10, 67]: *Вою якось не пристало навіть людині з вищою освітою, з поважним становищем значного урядовця вірити в сни, як вірить у них темна неосвічена баба на селі* (М. Коцюбинський);

2) **результат фізичного впливу на тверді тіла** – *неотесаний* [4], *необтесаний* [4]: *Я добре знаю, що тобі зі мною буде нудно. Я хлопець похмурий, більше мовчу, одним словом – селюк неотесаний* (В. Кучер);

3) **зовнішній вигляд поверхонь, їх щільність та цілісність** – *репаний* [5, т. 8, с. 507]: [Текля:] *Як тільки спаде мені на думку, що вона [Оксана] така ж репана мужичка, як і я, та зробиться панею, то так мене й запече* (М. Кропивницький);

4) **колір** – *сірий* [5, т. 9, с. 229]: *Хотів, як краще... ти пробач мені, темному... Ну, я ж сірий та мурий* (О. Гончар);

5) **фізичний стан істоти** – *слабий, сліпий* [5, т. 9, с. 361]: *Школярки пояснили, мовляв, мають слабенку вчительку з української мови та літератури, але тепер, обіцяли, їм батьки найняли репетиторів, і вони все-все обов'язково вивчать* (Високий Замок, 2010, 20 січня, 6); [Андрій:] *Дивіться, дивіться, як знущаються над нами ті, що святе письмо своїми очима бачать, ті, що правдою торгують і бога купують!.. А ми, сліпий народ, як-небудь лоба перехрестимо і в церкву не вчащаємо* (М. Кропивницький).

Крайню периферію аналізованої групи становлять хронологічно марковані та рідковживані лексичні одиниці *неодукований* [4], *сиволатий* [5, т. 9, с. 155], *непросвічений* [4]. *То й був би*

він [Вергілій чи Данте] тут за прибуду і невідомий на весь світ неодукованого люду неодукований піит (Л. Костенко); [Максим:] *Ну, спасибі вам, що ви не гордуєте нашим братом сиволатим, як, було, старий пан нас величають* (М. Кропивницький).

Значення «який не знає чого-небудь, не розбирається в чомусь» мають ад'єктиви *необізнаний* [4], *некомпетентний* [4], *незнаючий* [4], *непоінформований* (рідко) [6, с. 612], *непосвячений* (рідко) [4], *несвідомий* [4] (на основі вторинної номінації прикметника зі значенням «який не контролюється свідомістю, а проявляється несвідомо, мимовільно»), які набувають зазначеної семантики в синтаксичних конструкціях «прикм. + прийм. з + ім. в ор. відм.; прикм. + прийм. у + ім. у місц. відм.; прикм. + прийм. про + ім. у знах. відм.; прикм. + прийм. у + ім. у знах. відм.», рідше без додатка: *Кажуть, ... його [Миколу Івановича] хотів пограбувати якийсь злодюга. Помітив, напевне: кволий, підсліпуватий, необізнаний з містом, а одягнений пристойно* (Р. Іваничук); *Вона [Ганна Герман], скоріше за все, не володіє інформацією щодо sms-голосування, та й узагалі є некомпетентною у питаннях «Євробачення»* (Високий Замок, 2010, 25 березня, 7); *П'єр намагається делікатно пояснити Ганні Адамівні і нам, непосвяченим, найелементарніші речі* (О. Гончар); *Він нещасний, катований, вікамигноблений український мужик, забитий, несвідомий, він не розуміє, бо йому забороняли* (О. Вишня).

Семантика кореневої морфемі прикметника *невтасмничений* [4] конкретизує значення «необізнаний» – «який не знає певних тасмниць, відомих іншим».

Значення «який не вміє читати й писати» передають ад'єктиви *неграмотний* [4], *неписьменний* [4], *безграмотний* [4] та *небачучий* [7, т. 2, с. 536] на основі метафоричного переносу «фізичний стан людини → інтелектуальні властивості»: *А так ми вільні, ми – ну, добре, конокради. Неграмотні? – нехай. Розбецнені? – напів. Зате у нас нема відступництва і зради* (Л. Костенко); *Уносили письма читать, а я й кажу їм: ідіть до мого хлопця, бо я небачучий, а він письменний* [7, т. 2, с. 536].

Прикметники *неграмотний*, *безграмотний*, уточнюючи інтегральну сему групи компонентом «погано», характеризують людину, яка недостатньо добре знає грамоту, припускається багатьох помилок у письмовому викладі думки, а лексичні одиниці *неписьменний*, *неграмотний*, *безграмотний* конкретизують значення «який не знає чогось» семою «спеціалізація знань чи обі-

знаності»: *Неграмотний учень; Громадяни політично неграмотні (неписьменні)*.

Ад'єктивні одиниці підгрупи зі значенням «оцінка практичних навичок, майстерності, досвіду людини» характеризують сукупність знань, умінь, які здобувають у житті, на практиці, та вміння їх застосовувати за нових, ще не відомих умов, ситуацій. Наявність сем «який має досвід», «який володіє практичними навичками» у конституентів цієї підгрупи зумовлює розподіл лексичних одиниць за рядами з домінантами *досвідчений, вправний, недосвідчений, невправний*.

Прикметник *досвідчений* [4] ідентифікується семемою «який має досвід у якійсь галузі праці, знань, у житті» та об'єднує слова, вживання яких обмежене хронологічними рамками (*досвідний* [4], *спокушений* [6, с. 1176]), належністю до книжного (*сивомудрий* [5, т. 9, с. 155]) чи розмовного стилю (*навчений* [8, т. 1, с. 456], *дійшлий* [4], *бувалий* [4], *тертий* [5, т. 10, с. 99], *битий* (часто зі словами *жак, око, козир* тощо) [4], *стріляний* (часто зі словами *птаха, птиця, горобець*) [5, т. 9, с. 776], *обметаний* [6, с. 643], *видалий*). Серед останніх переважають прикметники інших лексико-семантичних парадигм, які актуалізують імпліцитно виражену сему «досвідчений» на основі таких вторинних номінацій:

1) **«стадія дозрілості фруктів, ягід, злаків → людина з досвідом»** – *дійшлий*: *Так було колись ми, малі діти, розумом не дійшли, заходилися од плачу* (С. Васильченко);

2) **«фізичний стан об'єктів, зумовлений спрямованою на них дією → досвідчена людина»** – *тертий, битий, стріляний, обметаний*: *При них все люди грамотні і терті. У них Боплан, у них і Шевальє* (Л. Костенко);

3) **«стадія певного періоду, часу, моменту або епохи → людина з досвідом»** – *ранній* (як компонент фразеологічного сполучення *молодий, та ранній* [5, т. 4, с. 786]): – *Замолоді тільки [хлопці]. – Молоді, та ранні. Знаєш, скільки вже Брянський у цьому полку? Від його заснування. Шість раз поранений* (О. Гончар).

Уточнювальним семантичним компонентом у структурі прикметників *провчений* (розм.), *учений* [4] (розм.) є сема «спосіб здобуття досвіду» – «який здобув досвід ціною втрат, покарання тощо» [8, т. 1, с. 456], у структурі ад'єктива *обстріляний* [4] є сема «спеціалізація життєвого досвіду, знань, обізнаності» – «який набув бойового досвіду», а у лексемі *підкований* (розм.) [6, с. 770] – семантичні множники «додатково навчений», «який має спеціальну підготовку», «вправний»: *Прокіп рахувався обстріляним бій-*

цем, не один раз ходив в атаку, потрапляв під бомби й артилерійські нальоти (Р. Федорів); – *Ти, – кажу, – Логвине Потаповичу, матеріаліст підкований* (О. Гончар).

Значення «який має належні, добрі знання, навички, досвід у якій-небудь справі, професії» (про фахівця) маніфестують лексичні одиниці *кваліфікований* [4], *знаючий* [4], *підготовлений* [5, т. 5, с. 418], *практикований* (*рідше*) [5, т. 7, с. 514] у вторинній, власне ознаковій функції, *діловитий* [4]: *Коваль він був знаючий, дотепний* (Б. Грінченко); *Прокіп підходив спокійний і діловитий, як завжди* (М. Коцюбинський). Цієї ж семантики набувають прикметники, основний лексико-семантичний варіант яких позначає інші ознаки, такі як:

1) **уміння читати й писати – грамотний**: *У нас же цей телескоп давно застарів, ніколи не модернізується, його обслуга часом не дуже й грамотна, а часом і недобросовісна й упереджена* (Л. Костенко);

2) **морально-етична характеристика особи – добрий** [4]: *Зустріла [Бобренчиха] матір десь біля криниці. Про дощ, про грім, про курку, про бичка. Що добрий гетьман був із Остріяниці і що хазяїн добрий з Вишняка* (Л. Костенко);

3) **утилітарна оцінка – хороший** [5, т. 11, с. 129], *путящий*: *Кум його, коваль путящий, Був тоді у кузні саме* (Б. Грінченко);

4) **функціональна придатність об'єктів, механізмів – справний** [5, т. 9, с. 594]: – *Ти, правда, хлопак справний, в боях авторитет здобув... І грамотніший за багатьох із нас, і медалі тобі недурно навішано...* (О. Гончар);

5) **інтелектуальні стани, пов'язані зі здатністю вдумливо й розважливо діяти, мислити – серйозний** [5, т. 9, с. 138]: *Богдан Рубчак чи не найкращий з наших молодих літературознавців; він серйозний дослідник рідної літератури* (Ю. Тарнавський);

6) **зовнішні ознаки предметів, явищ, істот і їх естетичні оцінки – гарний** [4], *прекрасний* [5, т. 7, с. 534]: *Одне слово, хороші сторожі, кваліфіковані і з чималим стажем* (Остап Вишня); – *Я, мовляв, ніколи не помилюсь! – з сумом казав мені оце якось прекрасний, досвідчений, старий уже мисливець* (Остап Вишня);

7) **спосіб застосування, призначення об'єктів – провідний** [5, т. 7, с. 133]: *провідний інженер*;

8) **ставлення до поняття, названого твірною основою, – діловий** [4], *практичний* [5, т. 7, с. 514] (у вторинній номінації виражає значення «який має життєвий досвід, добре роз-

бирається на якихось справах»): *Хіба ж Тоня, його розумна, твереза, практична Тоня, сіла б із ним в каючок, якби і її не штовхало оте чортеня зваби, бісеня спокуси, жадання торкнутися чогось заборонного, що досі було за сімома печатями?* (О. Гончар).

Мікроконтекстом для елементів угруповання зі спільним значенням «який має належну кваліфікацію» слугують іменники – назви осіб за родом діяльності.

Зрідка, здебільшого в публіцистичному стилі мовлення, трапляється уживання прикметників професійний [5, т. 8, с. 331], фаховий із семантикою «кваліфікований» (останнього в цьому значенні не фіксують лексикографічні джерела): *Одних [міністрів] вважають недостатньо професійними, інших – такими, що проявили слабкодушність, панікерські настрої* (Високий Замок, 2009, 12 лютого, 4); *Тим не менше, я був здивований цим матеріалом, оскільки там є кілька пасажів, які не можуть бути притаманними настільки фаховій людині, якою повинен бути міністр фінансів* (Високий Замок, 2009, 29 січня, 3).

Додатковою семою «ступінь вияву ознаки» ускладнена значеннева структура ад'єктивів висококваліфікований [4], високопрофесійний [6, с. 112] та діалектизму дубильтовий [9, с. 112]: *Висококваліфікований юрист; Кажуть, що він майстер дубильтовий* [9, с. 112].

Група прикметників з домінантою *вправний* [4] указує на наявність певних навичок (завдяки систематичному, повторюваному чи постійному виконанню однотипних операцій, завдань) та ідентифікується семемою «який, маючи певні навички, виконує роботу добре і швидко»: *Як старий, вправний дипломат, він [Піпер] здогадувався, що Карло противної гадки* (Б. Лепкий). Конституентами цієї мікрогрупи є ад'єктиви *умілий (вмілий)* [5, т. 10, с. 440], *майстерний* [4], *зугарний (розм.)* [6, с. 388] та лексеми, які виражають інтегральну ознаку на основі вторинної номінації прикметників з такими значеннями:

1) **статико-динамічні та вібраційні характеристики** – *повороткий* [5, т. 6, с. 691]: *Повороткий... Грицько, і несподіваєшся, як оджене свинку і знову стане у ямці* (Панас Мирний);

2) **утилітарні оцінки** – *зручний (розм.)* [4]: [2-й левіт:] *Неволя, брате! Начальник каже, що над іудеїв нема зручніших до рахунку* (Леся Українка);

3) **зовнішні ознаки предметів, істот, їх естетичної оцінки** – *ладний (рідко)* [4]: *Ладний господар.*

Диференційними семантичними множниками «спеціалізація умінь, навичок» та «надзвичайна, виняткова майстерність» ускладнена значеннева структура прикметника *віртуозний* [4] у первинному значенні. У переносному вживанні сема спеціалізації умінь, навичок нейтралізується: *Н. Паганіні – віртуозний скрипаль; Але як прекрасно пошиті сукні, безперечно – в найвіртуозніших кравців, чия робота коштує дуже дорого* (М. Слабошпицький).

До опозиційної групи зі значенням «який не має достатнього досвіду, знань, належної підготовки для якої-небудь діяльності» належать прикметники з домінантою *недосвідчений* [4], такі як *ненавчений* [4], *некваліфікований* [4], *неграмотний, безграмотний, незнаючий* [4], *непідготовлений* [4], *наївний* [4]: *Адже в тому «феномені доби» <...> було і таке його втілення, засвідчене свідомістю людини, хай незрілої, недосвідченої, але по-юнацькому чесно і щирої* (М. Коцюбинська). Периферію групи становлять рідковживані ад'єктиви (*неспокушений* [4], *недосвідний* [4]), а також одиниці розмовного стилю, основне значення яких указує на ознаки, не пов'язані з оцінкою інтелектуальних властивостей особи, а переносне ідентифіковане семемою «про молоду, недосвідчену, без життєвого досвіду людину». Це, зокрема, прикметники, що позначають таке:

1) **щось небачене, невидане, незвичайне** – *небувалий* [4]: *Одна Христя дивилася на те з цього становища. Їй, молодій та небувалій, близько все те доходило до серця, будило нерозгадані думки у її голові* (Панас Мирний);

2) **стадія достиглості фруктів, ягід, злаків** – *незрілий* [4]: *Адже в тому «феномені доби» <...> було і таке його втілення, засвідчене свідомістю людини, хай незрілої, недосвідченої, але по-юнацькому чесно і щирої* (М. Коцюбинська);

3) **зовнішні ознаки тварин, птахів** – *жовторотий* [4], *неоперений* [4]: *Що б там не говорили скептики жовтороті, а коли Вірунька після прохідної ступає на територію заводу, що вранішньо гримить, стугонить і вирує димами, вона почуває гордість у душі* (О. Гончар);

4) **колір** – *зелений* [4]; значення оцінки розумових можливостей людини виникає на основі двоступеневої метафоризації: «ознака за кольором → стадія незрілості фруктів, ягід, насіння → ступінь компетенції, досвідченості в певній сфері виробничої чи інтелектуальної діяльності»: *Здається, трагедія була за наркома Балицького, коли той сам приймав заарештованого Андрія – тоді ще зеленого юнака, глибоко певного, що в цій країні все належить йому, його переможному класу* (І. Багрянний);

5) **ознаки, що свідчать про хворобливі стани людини**, – *сопливий (знев.)* [5, т. 9, с. 462], *шмарканий (знев.)* [5, т. 11, с. 498]: *Вам, сопливі гарненькі дівчата, які сьорбають чорну каву, а потім, приязно усміхаючись в об'єктиви телекамер, починають витанцьовувати* (Ю. Щербак);

6) **фізичний стан об'єктів як результат спрямованої на них дії** – *небитий* [4].

Прикметник *необстріляний* [4] має значення «недосвідчений» і містить додаткову сему «спеціалізація обізнаності, життєвого досвіду», яка зазнає нейтралізації у вторинній номінації: – *Що свіженький, з училища?.. – І таки видно, що необстріляний?* (О. Гончар).

Складові частини групи з домінантою *невправний* об'єднані інтегральною ознакою «який не володіє достатніми навичками, досвідом у чому-небудь» – *невправний* [4], *невмілий (неумілий)* [4], *незугарний* [4], *недотепний (розм.)* [4], *нездалий (діал.)* [4] та прикметником лексико-семантичної парадигми зі значенням «зовнішні ознаки людини» у вторинній номінації *безрукий* [6, с. 45]: [Квятковська:] ... *Перше, як гнав її [Лучицьку], – то й незугарна, і неталановита, і приндя, а тепер уже й талан розшукав богорівний?* (М. Старицький).

Висновки. Отже, мікрополе прикметників зі значенням набутих розумових якостей поділя-

ється на опозиції зі значенням позитивної та негативної оцінки, його формують групи, об'єднані значеннями «характеристика інтелектуальних властивостей людини, пов'язаних із набуттям знань, здобуттям освіти» й «оцінка практичних навичок, майстерності, досвіду». Інтегральними семантичними компонентами цих груп виступають семи «знаючий», «досвідчений», «умілий» та їх антонімічні відповідники. Диференційні семи «багато/мало», «завершеність/незавершеність», «спеціалізація знань», «спосіб набуття досвіду» тощо ускладнюють значеннєву структуру конститuentів, вказуючи на різноаспектність оцінки інтелектуальних властивостей особи. Аналіз мікрополя з точки зору ядра та периферії засвідчив асиметричність будови цих зон через кількісну перевагу останньої.

Вивчення лексико-семантичної парадигми прикметників зі значенням набутих розумових якостей як окремого фрагмента образу людини дало змогу встановити ті напрями семантичних модифікацій у структурі лексем, які впливають на процес номінації антропологічно зорієнтованих характеристик.

Перспективним вважаємо дослідження лексико-семантичних полів (груп) прикметників в аспекті виявлення нових слів, ще не охоплених лексикографічним описом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Письменна Ю. Опозиція «розумний» – «дурний» в національно-мовних картинах світу. URL: <http://www.pinaх.com.ua/wp-content/uploads/2015/03/опозиція-РОЗУМНИЙ-ДУРНИЙ-внаціонально-мовних-картинах-світу.pdf> (дата звернення: 20.05.2021).
2. Клак О. Лексико-семантична група прикметників зі значенням «здібний/бездарний, нездібний» у структурі мікрополя на позначення розумових здібностей та розумової діяльності. *Наукові записки*. 2017. Вип. 154. Серія: Філологічні науки. С. 471–475.
3. Скрипченко О., Долинська Л., Огороднійчук З. та ін. Загальна психологія : підручник. Київ : Либідь, 2005. 464 с.
4. Словник української мови : в 11 т. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=67434&page=2130> (дата звернення: 20.05.2021).
5. Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. Білодід та ін. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад і гол. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
7. Словник української мови : в 4 т. / НАН України; зібрала редакція журн. «Кіевская Старина» ; упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Київ : Наукова думка, 1996–1997.
8. Бурячок А., Гнатюк Г., Головащук С. та ін. Словник синонімів української мови : в 2 т. Київ : Наукова думка, 2001.
9. Корзонюк М. Матеріали до словника західнополіських говірок. *Українська діалектна лексика*. Київ : Наукова думка, 1987. С. 62–267.

РІЗНОМАНІТНІ ДОМАШНІ ЗАВДАННЯ – ВАЖЛИВИЙ СКЛАДНИК УРОКУ

DIFFERENT HOMEWORKS-THE MAIN ELEMENT OF THE LESSON

Оленчук У.С.,

*orcid.org/0000-0002-4743-5998**викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

Стаття присвячена питанню підвищення якості освіти через збільшення зв'язності – повноцінне включення в освітній процес домашнього завдання. Автор описує плюси й мінуси цього підходу, а також розкриває деякі методичні аспекти процесу роботи. Цікаві тексти, граматичні вправи, обговорення ілюстрацій та персонажів є корисними та практичними елементами уроку. Вони давно стали традиційними деталями освітньої діяльності, й сучасні школярі віддають перевагу цікавим інтерактивним завданням, а не нудним заучуванням правил та теорій. Причин є багато, та важливим є вирішення цієї проблеми – творчий вчитель. Світ змінюється, люди змінюються, тому виникає необхідність скоригувати також систему освіти. Сучасні учні, як і їхні батьки, не хочуть читати нудні застарілі історії, зазубрювати правила та виконувати завдання, в практичності яких виникають сумніви, тому необхідно змінювати і вдосконалювати педагогічну систему, починаючи з дошкільної освіти. Педагоги внесли зміни у проведення уроків, з'явилися нові форми та методи роботи з учнями в школі, що посприяло утворенню різноманітних видів уроків. Це стало ще однією причиною для урізноманітнення видів домашніх завдань, адже домашні завдання допомагають учням розвивати самостійність, спостережливість, мислення, а також розподіляти та цінувати свій особистий час і час близьких. Традиційні форми роботи учнів і вчителів нікуди не зникли. Вони досі є популярними та цілком необхідними видами освітньої діяльності, адже допомагають учням удосконалювати своє мислення, пам'ять і навчання загалом. Виникнення і запровадження нетрадиційних форм домашніх завдань сприяють розвитку як учнів, так і вчителя. Вони показують творчість, універсальність та можливість усіх учасників освітнього процесу застосувати свої знання, вміння та навички для виконання традиційних та нетрадиційних форм домашніх завдань. Останні є досить об'ємними для виконання, але їхня практичність, неординарність із використанням елементів сучасного стилю життя учнів так захоплюють увагу виконавців, що на кількість матеріалу для опрацювання вони вже не звертають увагу, адже учні акцентують свою увагу на творчості, логічності та практичності виконання завдання.

Ключові слова: інновації, домашнє завдання, сучасність, творчість, проект, презентація, блог, профіль у соціальних мережах.

The article is devoted to the issue of improving the quality of education through increasing connectivity – full inclusion in the educational process of homework. The author describes the pros and cons of this approach, as well as reveals some methodological aspects of the work process. Interesting texts, grammar exercises, discussion of illustrations and characters are useful and practical elements of the lesson. They have become traditional details of educational activities long time ago, and modern students prefer interesting interactive tasks rather than boring memorization of rules and theories. There are many reasons, but it is important to solve this problem – a creative teacher. The world is changing; people are changing, so there is a need to make adjustments to the education system. Modern students, like their parents, do not want to read boring old stories, memorize rules and perform tasks whose practicality is in doubt. Now people have become more practical and pragmatic. They like things that are clear, useful and relevant to them. Therefore, there is a need to change and improve the pedagogical system, starting with preschool education. Teachers have made changes in the conduct of lessons, new forms and methods of working with students in the school, which has contributed to the formation of various types of lessons. This has become another reason to diversify the types of homework. This has become another reason to diversify the types of homework. After all, homework helps students to develop independence, observation, thinking, as well as distribute and value their personal time and the time of loved ones. Traditional forms of work of students and teachers have not disappeared. They are still popular and completely necessary types of educational activity, as they help students to improve their thinking, memory and learning in general. The emergence and introduction of non-traditional forms of homework contribute to the development of both students and teachers. They show the creativity, versatility and ability of all participants in the educational process to apply their knowledge, skills and abilities to perform traditional and non-traditional forms of homework. The latter are quite voluminous to perform, but their practicality, unusualness with the use of elements of modern lifestyle of students so capture the attention of performers that the amount of material for processing is no longer paid attention, because students focus on creativity, logic and practicality.

Key words: innovation, homework, modernity, creativity, project, presentation, blog, profile in social networks.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із важливих елементів навчання є інтерес учнів, тому сучасному вчителю необхідно докласти великих зусиль, щоб зацікавити учнів до вивчення предмета. Сучасний вчитель – це наставник, мотиватор та інноватор. Сучасний вчитель – універсал, який знаходить підхід до кожного учня, активно

співпрацює з батьками та своїми колегами, а також удосконалює нову систему освіти.

Важливість педагогічних інновацій для шкіл України обумовлена кількома аспектами, такими як можливість установалення рівноправних партнерських відносин між учителем та учнем, організація в процесі навчання продуктивної співп-

раці тих, хто навчається, орієнтація навчання на результат і набуття учнями найважливіших компетентностей, можливість практичної реалізації технологічного, суб'єкт-суб'єктивного та особистісно-зорієнтованого підходів до організації педагогічного процесу [2].

Необхідною загальною інновацією, що стосується педагогічної системи загалом, є оптимізація навчально-виховного процесу. Розроблення цієї ідеї очолив на початку 70-х років відомий учений, академік Ю.К. Бабанський. Під його керівництвом розгорнувся педагогічний масовий рух зі вдосконалення навчально-виховної системи. Були досягнуті певні результати, що й сьогодні є значущими для вітчизняної педагогіки та школи [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В літературі відзначається, що нововведень у педагогіці мало. Е.М. Роджерс так визначив нововведення: «нововведення – це ідея, яка є новою для певної людини. І не має значення чи є ця ідея об'єктивно новою чи ні, ми визначаємо її в часі, що минув з моменту її відкриття чи першого використання».

С. Майлс нововведення визначає як «цілком нову, особливу зміну, від якої ми чекаємо ефективності в процесі реалізації систематичних завдань». Французький учений Е. Брансуїк виділив такі три можливі види педагогічних нововведень:

- освітні ідеї та практичні дії цілком нові й раніше невідомі; таких цілком нових та оригінальних ідей дуже мало;

- адаптовані, розширені або по-новому сформульовані ідеї та практичні дії, які набувають особливої актуальності в певному середовищі і в певний період; таких нововведень найбільша кількість;

- нововведення, які обумовлені повторним визначенням завдань, коли в нових умовах реалізуються певні, раніше відомі дії, які сприяють успішному вирішенню цих завдань.

Є ще ціла низка визначень понять новації, інновації, нововведення, зміни тощо, але всі автори єдині в тому, що нововведення має означати спробу змінити систему освіти, причому усвідомлено й цілеспрямовано задля вдосконалення наявної системи.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей перевірки знань учнів, їхня діяльність під час підготовки домашніх завдань та співпраця учнів із педагогами для досягнення успіхів та розвитку творчості, логічного та критичного мислення. Досягнення мети передбачало визначення найпопулярніших та найефектив-

ніших видів нетрадиційних домашніх завдань, виділення позитивних та негативних рис різноманітних форм виконання домашнього завдання, введення нетрадиційних домашніх завдань у шкільну рутину для зацікавлення учнів та урізноманітнення освітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Нововведення як педагогічне поняття означає введення нового в навчально-виховну, освітню діяльність. Часто воно стосується використання нових методів, способів дій, засобів, нових концепцій, реалізації навчальної літератури, нових навчальних програм, засобів виховання тощо. В означеннях, що ж таке нововведення, панує думка про те, що нововведення означає зміну, хоча при цьому деякі вчені мають на увазі нові, інші – кількісні, а ще інші – якісні зміни [4, с. 62].

Ю.К. Бабанський запропонував ввести в педагогіку принцип оптимальності, що вимагає, як відомо, досягнення не просто дещо кращого, а найкращого для цих умов (ситуації) рівня свого функціонування. Принцип оптимальності накладає вимоги розумності, раціональності, почуття міри у застосуванні всіх елементів навчального процесу. Він закликає до максимально можливих результатів за розумних (не плутати з мінімальними) витрат часу й зусиль. У цьому міститься великий гуманістичний потенціал [2, с. 4].

«Оптимальним, – пише академік Ю.К. Бабанський, – ми вважаємо процес навчання, що відповідає водночас таким критеріям: а) зміст, структура й логіка функціонування його забезпечує ефективне і якісне вирішення навчання, виховання і розвитку школярів відповідно до вимог державних навчальних програм на рівні максимальних навчальних можливостей кожного школяра; б) досягнення поставленої мети забезпечується без збільшення витрат часу, відведених чинним навчальним планом для класних занять, а також без надужиття максимальних витрат часу, встановлених шкільною і трудовою гігієною для домашніх занять, що водночас повинно попереджати факти перевтоми учнів і вчителів».

Перевтома учнів, як і вчителів, залежить від багатьох чинників, одним із яких є перевага статичних навантажень над динамічними. Запорукою нормального функціонального стану учнів у процесі навчальної діяльності, можливості підтримувати розумову працездатність на високому рівні та запобігати передчасному стомленню є правильна організація уроку, рівень його гігієнічної спрямованості. Завдання школи полягає в тому, щоби не тільки надати дитині необхідну освіту, але й зберегти в процесі навчання її здоров'я [5].

Процес навчання – дуже важливий і кропіт-кий процес у житті учнів, тому вчитель повинен правильно та ефективно організувати навчальний процес, продумуючи всі елементи і кожен хвилину уроку.

Урок – це цілісний, логічно завершений, обмежений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу основний елемент педагогічного процесу, який забезпечує активну й планомірну навчально-пізнавальну діяльність групи учнів певного віку та рівня підготовки, спрямовану на розв’язання визначених задач [8, с. 177].

За визначенням М.І. Махмутова, **урок** – це динамічна і варіативна форма організації процесу цілеспрямованої взаємодії (діяльності і спілкування) певного складу вчителів та учнів, яка містить зміст, форми, методи й засоби навчання і яка систематично використовується (в однакові відрізки часу) для вирішення завдань освіти, розвитку і виховання в процесі навчання [6, с. 95].

У сучасній дидактиці існують різні класифікації уроків залежно від взятих за основу ознак (за способами їх проведення, загальнопедагогічною метою організації занять, залежно від дидактичної мети уроки бувають спеціалізованими (переважає одна мета), комбінованими (дві або більше рівнозначні мети)) [3, с. 82].

Для кращого закріплення знань недостатньо активності учнів на уроці, важливо також виконувати домашні завдання, щоб учитель зрозумів, чи добре учні зрозуміли та запам’ятали поданий матеріал.

Однак учням не завжди до вподоби домашні завдання, що вони аргументують банальністю, одноманітністю чи навіть абсурдністю, тому чи не єдиним виходом із такої ситуації є креативні, сучасні та нетрадиційні завдання, придумані вчителем для заохочення учнів до виконання домашнього завдання та взагалі до зацікавлення предметом учнями.

Ознайомившись із різноманітними статтями та інформацією в соціальних мережах, можемо виділити декілька способів зацікавлення учнів виконанням домашнього завдання. Варто пам’ятати, що запропонувати цікаве домашнє завдання – це ще не все. Важливо пояснити учням, як виконувати домашнє завдання, а кращим за пояснення може бути особистий приклад.

Одним із найпопулярніших видів домашнього завдання є розроблення проєктів. Проєкт – важливий та об’ємний за змістом процес, яким цікавляться учні, адже для проєкту їм потрібно прочитати багато інформації, вибрати найцікавіші факти та деталі, підібрати яскраві ілюстрації та світлини

і представити проєкт перед класом. Проєкт є, мабуть, найбільш універсальним з усіх домашніх завдань, адже його можна підготувати на будь-яку тему, чи то про екологію, чи то про відому особистість, чи то про домашніх улюбленців. Як його представити перед класом? Тут теж багато варіантів. Проєкт можна розмістити на великому аркуші паперу, підібравши світлини та інформацію, або підготувати презентацію на комп’ютері. Це сучасно, цікаво й показує, що учні використовують свої знання з ІКТ не тільки для особистих розваг, але й для свого ефективного навчання.

Перш ніж запропонувати учням підготувати проєкт, вчителю варто показати свій, щоб в учнів був взірець для наслідування. Наприклад, вивчаючи тему “Food”, учитель може створити презентацію про відому страву під час уроку у відомій і доступній для всіх програмі, попередньо підготувавши необхідний текст, світлини та ілюстрації.

Ефективним буде також спільний проєкт з учнями, наприклад, про екологічні проблеми довкілля. Попередньо слід підготувати ватман як основу, фото та ілюстрації, які учні можуть вирізати, а потім розмістити на ватмані, а також важливі та цікаві факти про екологію, види тварин та рослин.

Виконуючи цей проєкт, вчитель може провести опитування чи міні-конференцію, щоб учні могли висловити свої думки, і, узагальнивши зібрану інформацію, розмістити її на цьому ж ватмані.

Варто зазначити, що ці проєкти можуть бути індивідуальними або груповими. Виконувати їх можна у різноманітних форматах. Одним із таких форматів може бути відеопроєкт. Сучасні діти проводять багато часу за переглядом різноманітних відео, а також самі їх знімають. Чому ж не запропонувати їм таке домашнє завдання?

Запропонуйте дітям створити невеликий відеорепортаж для новин, зняти інтерв’ю з історичною постаттю чи рекламу якогось винаходу, колективно розіграти та змонтувати короткометражний фільм. Ролик має стосуватися певної теми з навчальної програми (наприклад, інтерв’ю у Б. Обама).

Учні мають чітко зрозуміти умови завдання та алгоритм його виконання. При цьому вони можуть частково виходити за визначені вчителем межі, надавати виконанню власного, авторського бачення. Діти можуть як знімати звичайні тематичні відеоролики, так і спробувати створити власні варіанти відомих телепередач, ток-шоу чи інтерв’ю [10].

Оскільки учні повинні мислити критично і логічно, корисним домашнім завданням буде

складання ребусів, кросвордів, а також історій. Таке завдання допомагає учням розвивати творчість і логіку, адже неможливо створити кросворд, не знаючи фактів, термінів чи людей. Створення ребусів є кропіткою роботою, адже вимагає від автора творчого підходу, елементарних умінь малювати, а також знання рідної мови, математики та розуміння різноманітних понять та явищ. Щодо складання історій, то це ціла історія... Для початку варто придумати головного героя, одного для цілого класу або кожному учню персонального. Придумати може вчитель або сам учень. Варто подумати над ім'ям персонажа, його зовнішнім виглядом та рисами його характеру. Героєм цієї історії може бути людина, явище природи чи абстрактне поняття, а далі – ще більший політ фантазії, адже учні можуть створити історію про особисті переживання персонажа. Ціла історія може бути монологом головного героя, дуже часто учні у такий спосіб виражають свої особисті почуття й переживання. Ще один варіант історії – важлива подія у житті головного героя. Тут учні теж часто зображують ситуації зі свого життя й життя своїх близьких людей, адже це те, що вони бачать і чують щодня, і те, що вони знають та переживають.

Домашнє завдання такого типу є, мабуть, найкориснішим, адже учні мають змогу виразити свої почуття, переживання, не виказуючи себе, а вчитель розуміє, який настрій в учнів, чи може він допомогти, порадити або скерувати учня. Часто такі завдання допомагають проявити фантазію кожного учня та знайти майбутнього генія літературного спрямування.

Не менш цікавою для класу буде колективна історія, написана під час уроку. Ця історія може бути прототипом, взірцем для учнів, коли вони будуть писати власну історію самостійно, а на уроці буде цікава дискусія, багато різноманітних варіантів розвитку подій та неймовірні повороти сюжету.

Домашнє завдання про написання історії може бути груповим. Щодо продовження цього завдання, то варто організувати вечір творчості й показати одну складну за композицією виставу з різноманітними персонажами у різноманітних ситуаціях, але пов'язаних між собою певним способом, чи то події у певну епоху, чи то ситуації з життя одного міста, чи то елемент декору або предмет, що можна побачити у кожній історії. Звісно, це зробити складно, але учні точно не нудьгуватимуть. Якщо ж все це відбуватиметься іноземною мовою, то, без сумніву, це буде корисно для всього класу і для вчителя, адже так

часто діти не використовують і потім забувають те, що вивчили на уроці іноземної мови. Отже, практичне застосування знань, отриманих на уроці, буде дуже доречним і надовго залишиться у пам'ять цілого класу.

Складіть учням обов'язковий список кінолекторію з вашого предмету, який вони повинні подивитись протягом семестру і на кожен фільм з якого мають написати рецензію. Додайте до цього списку і документальні, і художні стрічки [9].

Учні зможуть уявити себе кінокритиками. «Жива» мова, фрази щоденного вживання, сучасний сленг у фільмах – це те корисне, що учні можуть почерпнути з кіно і використовувати у повсякденному житті, спілкуючись між собою, з друзями і дорослими або під час відпочинку за кордоном. Саме кіноіндустрія зображує реалії закордонного життя, знайомить з буденністю жителів інших країн і демонструє сучасне спілкування між людьми.

Запропонуйте дітям створити профіль історичної постаті або літературного персонажа у соціальних мережах. Таке завдання можна використати на уроках із будь-яких предметів. Воно «оживить» навчальні дисципліни в уяві учнів. Поясніть дітям, що, крім веселощів, це завдання допоможе уявити себе історичною постаттю чи літературним персонажем, дасть змогу краще запам'ятати біографію, зрозуміти ідеї та життєву позицію.

Учні повинні мати свободу для творчості (чим більше деталей, тим краще), але вони мають пам'ятати про толерантність (заборонено когось ображати) та правдивість (не можна викривляти факти). Крім того, будьте уважними та запобігайте розвитку інтернет-залежності у дітей [10].

Профіль у соціальних мережах – це ще один нетрадиційний спосіб зацікавити дітей домашнім завданням. Щоб виконати його, потрібно достеменно знати події і факти з життя людини чи персонажа твору. Підготовка профілю займе багато часу, адже учні захочуть «осучаснити» героя, а для цього потрібно зрозуміти його життєву ситуацію, проблеми, що у нього виникли, та його ставлення до цієї проблеми й життя загалом.

Запропонуйте учням стати блогерами. Після опрацювання достатнього обсягу матеріалу дайте їм завдання написати невелику розповідь у формі статті для блогу про почуте на уроках і прочитане вдома. Дитина має розповісти про свої враження, думки та емоції. Спонукайте учнів виявляти активність у коментарях (діти можуть ставити запитання, підтримувати блогера-початківця чи сперечатися з його позицією).

Перевагами домашнього завдання у формі блогу є такі:

– діти розвивають уміння висловлювати думки у письмовій формі;

– знаючи, що вчитель та однокласники обов'язково прочитають блог, учні писатимуть його старанно, уважно перечитуватимуть текст;

– відповідаючи на зауваження у коментарях до блогу, діти навчаються аргументувати власну позицію, сприймати поради й зауваження, колективно вирішувати суперечки;

– така форма виконання домашнього завдання сприятиме розвитку в учнів письменницького чи журналістського потенціалу [10].

Висновки. Необхідність домашньої роботи зумовлена тим, що знання, навички й уміння засвоюються не відразу, а через періодичне

повторення. Крім того, лише в домашній роботі учень може якнайкраще виявити, випробувати свої можливості, набути уміння самостійно вчитися, переборювати труднощі тощо. Обов'язком учителів і батьків є створення дитині належних умов для виконання домашніх завдань [3, с. 404].

Нетрадиційні домашні завдання стають обов'язковими та буденними для творчого вчителя. Це об'ємна робота і для вчителя, і для учнів, але такі завдання роблять шкільну рутину різноманітною, нестандартною і завжди цікавою. Самі ж учні починають пропонувати свої варіанти домашніх завдань, старанно їх виконують, удосконалюючи свій лексикон та письменницькі навички. Учні виражають свої емоції, відстоюють свою позицію та позицію свого героя і персонажа, розвиваються творчо і вивчають іноземну мову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект : учебное пособие. Москва : Педагогика, 1977. 257 с.
2. Вобла О.В. Застосування різноманітних новітніх підходів, прийомів та методів навчання з метою зацікавлення учнів предметом математики. *Всеосвіта* : вебсайт. URL: <http://www.vseosvita.ua>.
3. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник. 2-ге вид., переробл. і доп. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
4. Зайченко І.В. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Ліра-К, 2016. 608 с.
5. Карапузова Н.Д., Зімниця Є.А., Помагайбо В.М. Основи педагогічної ергономіки. *Підручники* : вебсайт. URL: <http://www.pidru4niki.com>.
6. Махмутов М.И. Современный урок : учебное пособие. 2-е изд. Москва : Педагогика, 1985. 192 с.
7. Педагогіка : учебное пособие для студентов педагогических институтов / под ред. Ю.К. Бабанского. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
8. Педагогіка / за ред. А.М. Алексюка. Київ, 1985. 295 с.
9. Ревер М.В. 7 простих способів зробити кожен урок цікавим та корисними. *Портал превентивної освіти* : вебсайт. URL: <http://www.autta.org.ua>.
10. Як зробити домашнє завдання цікавим для учнів? *На урок* : вебсайт. URL: <http://www.naurok.com.ua>.

ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ «ВОЛИНЬPOST» ТА «ВОЛИНСЬКІ НОВИНИ»)**LEXICAL CONTENT OF JOURNALISTIC TEXTS (BASED ON THE MATERIALS OF THE ONLINE PUBLICATIONS “VOLYNPOST” AND “VOLYN NEWS”)**

Тиха Л.Ю.,

orcid.org/0000-0001-7742-0976

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної та української філології

Луцького національного технічного університету

У статті досліджено лексику сучасних популярних волинських Інтернет-видань «ВолиньPost» та «Волинські новини» з погляду походження та відповідності/невідповідності мовним нормам.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновки про те, що медійні тексти наповнені лексикою іншомовного походження з різних сфер життя залежно від тематики журналістського матеріалу. Наприклад, часто вживаною лексею нині виявилися лексеми «ковід», «коронавірус» та їх похідні. Це логічно вмотивовано, бо відповідає нинішній ситуації у світі, а медіа, як відомо, і мають реагувати на найважливіші події. Що стосується графічного оформлення, то натрапляємо на різні варіанти. Найчастіше – латиницею, частотністю позначений також варіант кирилицею, одиничними прикладами представлені складні слова у вигляді поєднання латинської і кирилическої назви. Семантично близькими до слова «ковід» є слова «карантин», «пандемія», «вакцина», що також позначені значною частотністю вживання. Слід зауважити, що в текстах аналізованих видань не виявлено випадків використання лексем «ковід», «карантин» та подібних у переносному значенні, у складі метафор, порівнянь тощо.

Наступна аналізована група лексем тісно пов'язана також зі світовою пандемією – це слова «онлайн», «віртуальний», «інтерактивний», «дистанційно», «зум» тощо. Вони вживаються як самостійно, так і у складі словосполучень, є основою складних слів. «Найпопулярнішим» серед вказаних вище запозичень виявилось слово «онлайн», яке, як і інші, має винятково пряме значення.

Простежуємо і надуживання такими лексемами, як «фріланс», «локація», «бренд», «вейп», «коворкінг», «фідбек», «кейс» тощо. Проблема полягає в тому, що переважно автори журналістських текстів не підбирають синонімів, українських відповідників до запозичень, що інколи робить матеріал складним для сприйняття.

Окремо варто наголосити на способах написання іншомовних слів, зокрема власних назв. Журналісти використовують різні варіанти графічного оформлення. Це і традиційно латиницею, і поширений варіант написання – іншомовні назви, транскрибовані кирилицею, і, як окремі науковці називають, «кирилично-латинічні гібриди».

Значною за обсягом групою лексики, на жаль, є слова, вживані з порушенням мовних норм: мовні кальки, росіянізми, вживання слова у невластивому для нього значенні. Це значно знижує якість медіаматеріалу і руйнує норми слововживання в суспільній мовній практиці.

Ключові слова: лексика, слово, мовна норма, іншомовні слова, медіа.

The article examines the vocabulary of modern popular Volyn online publications “VolynPost” and “Volyn News” in terms of origin and compliance / non-compliance with language norms.

Based on the analysis, it can be concluded that media texts are filled with vocabulary of foreign origin from different spheres of life, depending on the topic of journalistic material. For example, a commonly used token today is the token “covid”, “coronavirus” and their derivatives. This is logically motivated, because it corresponds to the current situation in the world, and the media, as we know, must respond to the most important events. As for the graphic design, we come across different options. Most often – in Latin, the frequency is also denoted by the Cyrillic variant, single examples are complex words in the form of a combination of Latin and Cyrillic names. Close to this word are the words “quarantine”, “pandemic” “vaccine”, which are also marked by a significant frequency of use. It should be noted that in the texts of the analyzed publications there are no cases of using the tokens “covid”, “quarantine” and so on in a figurative sense, as part of metaphors, comparisons and so on.

The next group of tokens analyzed is also closely related to the global pandemic – the words “online”, “virtual”, “interactive”, “remote”, “zoom”, etc. They are used both independently and as part of phrases, are the basis of complex words. The most “popular” among the above borrowings was the word “online”, which, like others, has an extremely direct meaning.

We also trace the abuse of such tokens as “freelance”, “location”, “brand”, “vape”, “coworking”, “feedback”, “case” and so on. The problem is that mostly authors of journalistic texts do not select synonyms, Ukrainian equivalents to borrowings, which sometimes makes the material difficult to understand.

Special emphasis should be placed on ways of writing foreign words, including proper names. Journalists use different graphic design options. This is, traditionally, in Latin, and a common spelling – foreign names, transcribed in Cyrillic, and, as some scholars call it, “Cyrillic-Latin hybrids”.

A large group of vocabulary, unfortunately, are words used in violation of language norms: language tracings, Russianisms, the use of the word in an unusual meaning. This significantly reduces the quality of media material and destroys the norms of word usage in public language practice.

Key words: vocabulary, word, language norm, foreign words, media.

Постановка проблеми. Мова ЗМІ – одна з найдинамічніших систем, яка активно реагує на всі зміни в економічному, політичному, культурному, науковому житті суспільства. Найбільш чутлива до таких змін лексична система мови, склад якої постійно змінюється, оновлюється і, відповідно, потребує дослідження. Як відомо, завдання публіцистики – доступно донести необхідну інформацію до споживача, повідомити про досягнення світової науки й техніки, зміни в релігійній чи освітній сферах тощо. А реалізуються ці завдання саме через використання різних груп лексики, нейтральної і стилістично маркованої, термінів і побутовізмів, у прямому значенні і у складі тропів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова засобів масової інформації неодноразово ставала об'єктом дослідження в лінгвістичній науці. Науковці студіювали зрушення мови, що відбуваються на різних її рівнях, зокрема на лексичному. Проблеми вияву лексем у ЗМІ стали основою нового напрямку в лінгвістиці – медіалінгвістики, а наукові розвідки з цього питання належать перу таких мовознавців, як М.І. Навальна, О.А. Стишов, Т.А. Коць, Л.М. Городенко та інші. Окремим питанням функціонування лексики в медіатексті присвятили свої праці О. Логвиненко, О. Гусева, А.Ф. Нечипоренко, Н.О. Яценко, І.С. Грицай.

Постановка завдання. Волинську періодику досліджували Н.М. Шульська, Т.І. Швирид (текстові аномалії у мові ЗМІ, мова ворожнечі в заголовках волинських ЗМІ), Т.Є. Єжижанська (ЗМІ в соціальних мережах), Л.Ю. Тиха, Л.М. М'ялковська (іншомовна лексика у мові волинських ЗМІ). Проте окремого дослідження, яке б стосувалося лексико-семантичних особливостей Інтернет-видань «ВолиньPost» (далі – ВП) та «Волинські новини» (далі – ВН) ще немає, тому мета нашої роботи – проаналізувати лексичне наповнення медіатекстів вказаних видань, охарактеризувати основні групи запозичень та випадки порушення лексичної норми.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу фактичного матеріалу можна зробити висновок, що найбільшою за кількістю представлених одиниць групою лексики в текстах вказаних видань традиційно є група іншомовних слів. Запозичення мають різну мету в журналістських текстах: це і їх вживання, коли немає відповідника в українській мові, і данина часу (моді), і відповідність тематиці матеріалу тощо.

Усі іншомовні слова можна умовно поділити на групи. Значною за кількістю представлених лексем є група «*ковід*», «*коронавірус*» та похідні.

Таке часте використання цієї лексеми має логічне пояснення, оскільки у зв'язку з поширенням пандемії у світі все життя людства (і політика, й економіка, культура, соціальне життя тощо) стало визначатися станом і темпами поширення вірусу. Зрозуміло, що значна кількість журналістських матеріалів рясніє такою тематикою.

Що стосується значення лексем «ковід», «коронавірус», то вживаються вони переважно у прямому значенні на позначення хвороби. А от написання досить часто різняться, і натрапляємо на різні варіанти, наведені нижче.

Найчастіше використовуваним варіантом є написання **латиницею**: «Наразі на Тайвані не планують запроваджувати повний локдаун... Зазначається, що у понеділок місцеве МОЗ зареєструвало 333 нових добових випадків **захворювання на COVID-19**» [ВП]; «як воно – вакцинуватися від **COVID-19**» [ВН]; «Відтепер британці, які виїжджають за кордон, зможуть пред'являти сертифікати про отримання обох доз вакцини проти **COVID-19** в електронному вигляді» [ВН]; «В День Соборності **через COVID-19** ми не зможемо як завжди взяти одне одного за руки» [ВП]; «Катастрофічна хвиля **COVID-19** в Індії зірвала програму ООН з постачання вакцин» [ВП]; «Окрім того, їхні побоювання пов'язані з **розповсюдженням хвороби COVID-19**». «Людині з ураженими легенями набагато складніше протистояти атаці вірусу. Різко зростає ризик серйозних ускладнень або навіть летального випадку» [ВН].

Трапляються і такі варіанти написання, як, наприклад, **кирилицею**: «Вакцинуватися чи ні? От в чому нині питання для більшості людей. Поки одні закликають бути свідомими і вакцинуватися, щоб вберегти життя від можливих жахливих наслідків **ковіду**, інші активно «розганяють» антивакцинальні ...» [ВП]; «вчені виявили гени уразливості **до коронавірусу**» [ВП]; «І він (бюджет – *Л.Т.*) був би виконаний, якби **не карантин та коронавірус**» [ВН].

Поєднання латинських та кирилических слів: «Тайвань закривається на місяць через **covid-спалах**» [ВП].

Наступні лексеми, близькі за сферою вживання та семантикою, – це **карантин, пандемія**: «Умови **карантину** та світова пандемія внесли свої корективи у діяльність і без того складної сфери ЖКГ» [ВП]; «... після завершення курсу важлива готовність працювати в одному з офісів компанії Astound Commerce у Луцьку, Чернігові, чи Вінниці, як тільки ситуація з **пандемією** зміниться» [ВП]; «Під час **пандемії** ми одні з перших в Україні почали проводити дезінфекцію

житлового фонду» [ВП]; «**Карантин** змінив споживчі уподобання українців: на що витрачаємо гроші» [ВП]; «Зміни на ринку ЖКГ, **карантин** та нові можливості для бізнесу. Розмова з генеральним директором керуючої компанії «Місто для людей» [ВП].

Сполучення слів «**пандемія та коронавірус**», «**пандемія та карантин**», «**карантин та коронавірус**»: «Цьогорічна **пандемія коронавірусу** нового типу стала серйозним випробуванням на міцність як для вітчизняного торговельного бізнесу, так і для мільйонів громадян країни» [ВН]; «Інформаційному агентству ВолиньPost очільник дитячого нейрохірургічного відділення волинської лікарні розповів ... як **пандемія коронавірусу** вплинула на роботу лікарів та яких рекомендацій варто дотримуватися, аби зменшити ризики стати пацієнтом нейрохірургії» [ВП]; «Умови **карантину та світова пандемія** внесли свої корективи у діяльність і без того складної сфери ЖКГ» [ВП]; «Волинь ділова: як вітчизняний ритейл пережив **коронавірусний карантин**» [ВП]; «І він (бюджет – Л.Т.) був би виконаний, якби **не карантин та коронавірус**» [ВП].

Поширення набули похідні від слів «**карантин**»: «На виплати 8 тисяч гривень «**карантинної**» допомоги найманим працівникам та фізичним особам-підприємцям, чия діяльність була призупинена в «червоних» зонах держава направила вже 600 мільйонів» [ВП], «На «**карантинні**» 8 тисяч допомоги в Україні вже витратили 600 мільйонів» [ВП].

Ще одна номінація, яка означає нинішнє життя не лише українців, а й всього людства, – «**вакцина**». Аналізуючи волинські Інтернет-видання, ми виявили у статтях, присвячених щепленню, часте використання лексеми «вакцина». Вживання її, звичайно, вмотивоване, але непокоїть той факт, що волинські журналісти не користуються можливими синонімами, що призводить до надуживання зазначеним словом: «Україна отримала ще пів мільйона доз **вакцини CORONAVAC**» [ВП]; «Він [міністр ОЗ – Л.Т.] нагадав, що загалом Україна за контрактувала 1,9 млн цієї **вакцини**, з яких 1,215 млн вже отримала» [ВП]; «Британія запровадила «паспорти **вакцинації**» [ВП].

Наступна значна за обсягом група запозиченої лексики, що позначена активністю в текстах волинських ЗМІ, – слова **онлайн**, **віртуальний**, **інтерактивний**, **зум** тощо. Найбільшою частотністю позначена лексема «**онлайн**», яка вживається самостійно або зі словом-прикладкою, наприклад: «В Україні відбудеться перший в історії «Ланцюг Соборності» **онлайн**» [ВН]; «За

участю «Євротерміналу» на базі Ришельєвського лицю була створена **STEM-школа**, що дозволяє учням одержувати нові знання в доступному **онлайн-форматі**» [ВП]; «У рамках **онлайн-школи** за підтримки «Євротерміналу» учні мають можливість вивчати цілу низку необхідних предметів» [ВП]; «У часи пандемії, коли потреба в **онлайн-освіті** зростає, неможливо недооцінити важливість таких проєктів, відзначає генеральний директор «Євротерміналу» Олександр Ейсмонт» [ВП]; «Нова студія, **онлайн-опитування** та ще більше програм: «12 канал» стає ближчим до глядачів» [ВП]; «Цьогорічний JS Boot Camp вперше проходить **онлайн** ...» [ВН]; «Прийшовши на канал, я приніс з собою досвід більш як 10-річної роботи в **онлайн-медіа**. Інтернет дає можливість чути коментарі твоїх читачів, там можна в **режимі онлайн** бачити, чути і аналізувати споживачів твого медіа, дослідити і врахувати їхні інтереси тощо. Тому ми ось такі елементи **інтерактиву, онлайн-співпраці** намагаємося впроваджувати і на каналі», – розповів Юрій Ричук» [ВП]; «Цього року між Києвом та Сімферополем збудують перший в історії **віртуальний** ланцюг Соборності» [ВП]; «Коли у 2020 році було важко вийти на вулицю і придбати їжу, **покупка продуктів харчування і напоїв онлайн** стала гарною альтернативою для +91%. Сьогодні зацікавлених у **продуктах онлайн** вже менше – +17% у березні» [ВН].

Меншою кількістю прикладів репрезентовані інші лексеми цієї групи: «На зв'язку по «**зуму**» були нардепи Андрій Клочко та Віталій Безгін» [ВН].

За нашими спостереженнями, дедалі частіше на сторінках волинських ЗМІ стало траплятися слово «**локація**» (**Локація** (лат., розміщення, розподіл, від розміщуюю) [5] – виявлення об'єкта розвідування і визначення його місцеположення). Журналісти, як правило, не підбирають синонімів, вважаючи, що тексти таким чином набувають ознак сучасності, тому й рясніють ось такими прикладами: «Унікальну **локацію** не лише Волині, а й усієї України – ТзОВ «Екопарк «Аміла» – можна відвідати в селі Радовичі Ковельського (колишнього Турійського) району, а це – приблизно 60 кілометрів від Луцька. Саме туди вирушили на розвідку, а також у пошуках нових вражень журналісти Інформаційного агентства Волинські Новини» [ВН]; «Де у Луцьку сфотографуватися в сакурах. **Локації**» [ВП]; «Утім, Луцьк вирішив не відставати й активно створює власні **сакурові локації**» [ВП]; «Пейзажі рідного краю і закордонних **локацій**, абстрактні роботи, натюрморти, портрети та оголена натура, інсталяція на морськуку

тему об'єднані в одну насичену експозицію концепцією, про яку авторка розповіла гостям презентації...» [ВП]; «Цьогорічний JS Boot Camp вперше проходить онлайн з можливістю приєднатися до занять з будь-якого місця чи **локації**, що є вагомою перевагою» [ВН]; «Важливо, що всі етапи угоди відбуваються в одній **локації**» [ВП].

Лексема «**бренд**» (**Бренд** (англ. *brand* – *товарний знак*): 1. Комплекс інформації про компанію, продукт чи послугу. 2. Концептуально впізнаваний товар, образ, набір послуг [5]) також міцно закріпилася у публіцистиці волинських Інтернет-видань. Вживається традиційно у прямому значенні для характеристики певного виду товарів чи послуг. Але знову ж спостерігаємо абсолютну відсутність синонімів до цієї лексеми, що позбавляє текст лексичного різноманіття, наприклад: «Цьогоріч мужній **бренд** з українським характером **КОЗАЦЬКА ПАДА** доведе, що жодні перешкоди не стануть українцям на заваді. За його сприяння створять віртуальний ланцюг, що поєднає Київ та Сімферополь 21–22 січня» [ВП]; «Дизайнерам залишається тільки підкреслити жіночу унікальність та красу, і саме з таким бажанням **бренд HELENA** презентував свою колекцію «**Літо`21**» [ВП]; «Коли ми почали моніторити ринок, то побачили, що апарати ШВЛ найкращих **брендів** на сьогодні в дефіциті і на них величезні черги» [ВН].

«**Фріланс, фрілансер**» (**Фрілансер** 1. У середні віки – воїн-найманець; вільний стрілець. 2. Працівник, що виконує роботу без укладання довгострокового договору з роботодавцем; «вільний художник», позаштатний працівник, незалежний підрядник [5]) також активно вживане, оскільки робота фрілансерів нині користується неабиякою популярністю: «Зареєструватися на біржах **фрілансу**» [ВП]; «Для багатьох поняття коворкінг асоціюється із купкою **фрілансерів**, які збираються в одному офісі, можливість відмежувати роботу від хатніх справ та безлімітною кавою» [ВП]. Ще спостерігаємо фонетичний варіант написання лексеми «фріланс» як «фриланс». Очевидно, «за правилом дев'ятки» – написання іншомовних слів – автори намагаються «підігнати» під орфографічні норми написання певних слів: «В свої 36 років Ростислав почав займатись веб-розробкою на **фрилансі**, але потім потрапив на JS Boot Camp-2018 і це рішення кардинально змінило його життя» [ВП].

Загалом слід підкреслити, що волинська публіцистика рясніє іншомовною лексикою, почасти автори зловживають кількістю і частотністю запозичень, що робить текст малозрозумілим для

пересічного читача. Лексичні мовні норми передбачають підбір українських відповідників до слів іншомовного походження, синонімів, аби текст був багатим, яскравим, цікавим для прочитання і легким для сприйняття. На жаль, у волинській періодиці ми такого не простежуємо: «Скажу, що таке обладнання працює в багатьох **топових** клініках Ізраїлю» [ВН]; «Те, чого ви точно не знали про **гаджети** давнини: у Луцьку працює унікальний музей «Технології минулого» [ВП]; «Виявили нові небезпеки **вейпів**: дослідження впливу на підлітків» [ВП]; «Представники Медичного центру Університету Рочестера відвідували про проведення двох нових досліджень. Вони встановили зв'язок між **вейпінгом** і проблемами з концентрацією уваги. Більше за інших ризикують особи, які використовують **вейп** у віці до 14 років»; «Але й про відпочинок теж не варто забувати, адже саме літо – основний період відпусток, коли можна відійти від звичного щоденного **дрес-коду** і вловити хвилю безтурботності та **релаксу**» [ВП]; «Останніми роками **мейнстрімом** стало їхати до Ужгорода, аби там помилуватися сакурами й зробити поруч з ними світлини» [ВП]; «Як економити на комуналці: **лайфхаки** від луцького забудовника» [ВП]; «У центрі Луцька з'явився новий бізнес-простір із **коворкінгом**» [ВП].

Інколи все ж автори до іншомовного слова дають його пояснення, наприклад: «Найвдалішими **хабами** (місцями **пересадки**), зазначають ініціатори, є Мінськ, Варшава, Вільнюс, на південь – Одеса або Херсон, що дозволяють потрапити у найбільший аеропорт на стику Європи та Азії, який розташований у Стамбулі» [ВП].

Крім того, залежно від теми журналістського матеріалу автори використовують ще й такі популярні сьогодні запозичення, як-от: «Звідти автоматично **підтягнеться аватарка** і стане наступною в черзі із тисяч **аватарок** інших учасників, що мають метр за метром вишикуватись на 1058 кілометрів маршруту» [ВП]; «Загалом нардепи не раз просили від голів громад **фідбек**: щоб ті їм повідомляли про свої проблеми і **кейси**, які потребують вирішення» [ВП]; «Після виступів **спікерів** учасники мали нагоду ставити питання нардепам» [ВН]; «Всі лекції, домашні завдання, **кодрев'ю** та практичні відбувалися дуже динамічно, насичено та цікаво» [ВП]; «Ми зацікавлені в участі **аплікантів** з мінімальним технічним **бекграундом**, але великим бажанням вчитися і розвиватися в майбутній професії» [ВН]; «Вся ця система зроблена спеціально для нашого клієнта, і вона буде доступна в зручному **лендінгу** з мобільним додатком» [ВП].

Як відомо, мова мас-медіа досить гнучка і сприйнятлива до всього нового, зокрема й до журналістських експериментів. Цікавим, на наш погляд, є варіанти написання власних назв, зокрема назв торгових марок, організацій, компаній, спеціальних слів, термінів тощо. В аналізованих Інтернет-виданнях натрапляємо на графічний спосіб написання латиницею: «З середини лютого в 10 містах України на базі діючих відділень банку розпочали працювати 12 іпотечних центрів **OSCHAD HOME**» [ВП]; «Про фолк моду на **public talk** говорили з очільником “Едельвікі” – одного з українських флагманів етно-одягу» [ВН]; «Бренд **HELENA** представив новий **Summer Campaign`21**» [ВН].

Є й інший, досить поширений у волинських мас-медіа варіант написання – іншомовні назви, транскрибовані кирилицею, найчастіше це англіцизми: «Про **ноу-хау** в будівництві, нові проекти, знакові новобудови» [ВП]; «Дуже красивий вигляд має монохромний образ – **чорний або білий тотал лук**» [ВП]; «Наприклад, поєднавши сукню-сорочку з довгим рукавом і шовкові класичні брюки зі стрілкою, ми отримаємо костюм в **стилі смарт кежуал**, в якому сукня матиме вигляд, скоріше, легкого довгого **тренчу**» [ВП]; «Багаторічний лідер українського **ритейлу** забезпечує українців гарантовано якісними, свіжими та безпечними продуктами за найбільш доступними цінами» [ВП].

Інколи трапляються так звані «кирилично-латиничні гібриди» [4, с. 226]: «Монохромні вироби в чорному та білому кольорі для **луків в стилі casual**» [ВП]; «Для тих, хто хоче працювати у «гнучкому офісі», тут пропонують комфортну робочу зону **open space** типу **лаунж-зони**, затишну кухню і усе це в дизайнерській естетиці мінімалізму та з усім необхідним в одному приміщенні» [ВН].

Але тексти таких популярних волинських видань, окрім наповнення іншомовними словами, рясніють мовностилістичними неточностями, росіянізмами, кальками. Порухення лексичної норми стало, на жаль, «нормою». Найбільш поширеними лексичними помилками в аналізованих текстах виявилися приклади *сур-*

жику: «До речі, забудовник **добився здачі в експлуатацію** цього будинку через суди і Київ» [ВП]; «Наступного року **приступимо до його втілення**» [ВП]; «Наступним етапом настає ... фіналізація списку послуг відповідно до **існуючого** тарифу ...» [ВП]; «Вирішили сконцентруватися на своїй команді та на **існуючих** клієнтах» [ВП]; «Так, ... **бажаючих** придбати собі мотоцикл стало більше ...» [ВП]; «З хлопцями з Boot Camp дружимо до сьогоднішнього дня, не **дивлячись** на те, що під час навчання ми були свого роду конкурентами» [ВП]; «... Ростислав ... цього року ділитиметься знаннями з аплікантами **вже в якості тренера**» [ВП]; «Через **зростаючий** попит на іпотеку в Ощадбанку вирішено створити більш комфортні умови для оформлення іпотечних угод. З середини лютого в 10 містах України на базі **діючих** відділень банку розпочали працювати 12 іпотечних центрів OSCHAD HOME» [ВП] тощо.

Не меншою частотністю позначені і приклади тавтології, недоречне вживання лексем, граматичні помилки: «6 червня о 17:00 капітану поліції Супхот Хао Хван жителі села повідомили, що знайшли **мертве тіло в лісі**» [ВП]; «**Найгарніше** питання було пов'язане з молоддю» [ВП]; «Відзначають, що на місці, де знайшли труп Ольги, знаходиться ґрунтова **дорога, відокремлена в 30 метрах від округу** Бан-Ламай» [ВП]; «У Польщі спіймали **двох громадянин** України, які нищили припарковані авто ...» [ВП] та ін.

Висновки. Таким чином, на основі аналізованого матеріалу можна зробити висновки про те, що медіатексти сучасних волинських Інтернет-видань різноманітні з погляду лексичного наповнення. Найактивнішою групою є іншомовні слова, різноманітні за семантикою, різні за графічним оформленням, що збагачує мову публіцистики. Але є в мові як видання «ВолиньПост», так і видання «Волинські новини» порушення лексичних норм, що значно знижує якість журналістських текстів.

Проте в межах однієї праці ми не змогли зробити повний аналіз лексичного складу волинських ЗМІ, тому вважаємо необхідною подальшу роботу в цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волинські новини. 2019–2021 рр.
2. ВолиньПост. 2019–2021 рр.
3. Навальна М.І. Динаміка лексики української періодики початку ХХІ ст. Київ : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
4. Слобода Н.В. Доцільність використання транскрибованих англіцизмів (на матеріалі українських ергонімів). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Вип. 53. С. 225–227.
5. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%E1%F0%E5%ED%E4> (дата звернення: 21.05.2021)

ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОКУМЕНТОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

ABOUT THE NATIONAL ASPECT OF DOCUMENTARY TERMINOLOGY

Ткач Л.М.,

orcid.org/0000-0003-3857-8425

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи
Української академії друкарства

Актуальність теми зумовлена тим, що нині ведуться пошуки шляхів інтеграції української науки про документ до західного наукового контексту, поповнюючи й видозмінюючи українську термінологію на принципах створення нових термінів та чергування запозичених терміноелементів із національними. Вибір національної чи чужомовної назви на позначення наукового поняття залишається проблемою термінології.

У статті порушено важливе питання формування документознавчих термінів із тенденцією до збереження їх національної специфіки, оскільки проблема національного в українському термінознавстві завжди була актуальною і давно домінує думка про посилення інтернаціоналізації терміносистем.

Термінологія, як вагома складова частина теорії науки, швидко реагує на виклики сучасних процесів практики. Тому дискусії про визначення змісту документознавчої термінології, значення окремих лексичних одиниць, доцільність їх використання відповідно до контексту, точність перекладу нині вимагає подальшого дослідження в цій галузі. Дискусійним є питання синонімії, калькування, які мають місце в термінології й зумовлюють виникненню лексичних труднощів використання багатьох документознавчих лексем.

У статті висвітлено питання деформації українського мовно-культурного простору та знищення самобутнього мовного утворення. У вирі наукових дискусій важливе місце належить перегляду принципів термінологічного нормування, а також формуванню власне української документознавчої терміносистеми. Є випадки, коли еквівалент рідної мови більш точно передасть зміст поняття, а запозичення слів буде зайвим. Тому одним із вагомих завдань є формулювання загальних принципів творення нових терміноелементів і чергування запозичених із пуризмами.

Ключовим є формування власне української документознавчої терміносистеми, її самобутність і співвідношення з чужомовною лексикою. Оскільки українські терміносистеми у своєму складі мають значну кількість термінів-запозичень, виникає питання про перевагу іншомовних термінів над власне українськими.

Ключові слова: документознавча термінологія, чужомовні терміни, калькування, синонімія, українські лексеми, національна специфіка, пуризм, репресована термінологічна лексика.

The relevance of the topic is due to the fact that today the searches are being carried for ways of integrating Ukrainian science to the Western scientific context. At the same time replenishing and modifying Ukrainian terminology on the principles of creating new terms and alternation of borrowed terms with national ones is currently under way. The problem of choosing of a national or foreign language name to denote a scientific term remains a problem of terminology.

The article discusses the important issues: the formation of document term studies with a tendency to preserve their national specificity, since the problem of national terms in Ukrainian terminology was always actual. The opinion of strengthening for internationalization of terminological systems is still dominating.

Terminology as an important component of the theory of science is quick to respond to the challenges of modern processes of practice. Therefore, today all discussions about the definition for the content of documentary terminology, the meaning of special lexical units, the appropriateness of their use in accordance with the context as well as the accuracy of translation requires further research in this area. The debatable issue is synonymy, calquing which take place in terminology and cause the emergence of lexical difficulties in the use of many documentary lexemes.

The article touches upon the issue of deformation of the Ukrainian linguistic and cultural space and the destruction of the authentic linguistic education. In the whirlpool of scientific discussions, a special place belongs to revision of the principles of terminological standardization, as well as the formation of the Ukrainian documentary terminology proper. There are cases when the equivalent of the native language will more accurately convey the content of the concept while borrowing of words is redundant. Therefore one of the tasks is to formulate general principles for creating new term elements and alternating the borrowed ones with purisms.

So the key actions should be formation of a proper Ukrainian documentary terminology system, its originality and relationship with foreign language vocabulary. Since Ukrainian terminological systems include a significant number of borrowed terms a question arises as to the superiority of foreign terms over peculiarly Ukrainian ones.

Key words: terminological field, documentary terminology, international terms, foreign language terminology, tracing synonymy, Ukrainian tokens, national specifics, purism, terminology normalization.

Постановка проблеми. Терміносистема документознавства продовжує інтенсивно розвиватися, поповнюватися новими термінами та поняттями. Провідні українські науковці вивчають

особливості документознавчої термінології, досліджують її стан розвитку, а також окреслюють напрями й перспективи її подальшого формування та вдосконалення. Це явище і доте-

пер викликає зацікавленість у науковому колі. Підтвердженням його багатогранності є чимала кількість дискусій, а різноманітні концепції формування термінології лише доповнюють одна одну. Проте залишається нерозв'язане питання щодо **національної своєрідності термінів**, їх процес формування з тенденцією до збереження національної специфіки. Зауважимо, що проблема національного в українському термінознавстві завжди була дуже важливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термінологічна проблематика та можливі шляхи її подолання засвідчені в багатьох наукових працях учених: М.О. Вакулєнка, О.І. Голованової, С.В. Гриньова, А.С. Д'якова, І.М. Кочан, З.Р. Палютіної, Л.М. Томіленко, Л.В. Туровської та ін. Залишаються вкрай актуальними дослідження документознавчої термінології, на це вказують публікації багатьох дослідників: В.В. Бездрабко, Л. О. Грінберг, С.В. Зозулі, М.В. Комової, С.Г. Кулешова, С.В. Литвинської О.М. Тур та ін.

Українське документознавче термінотворення має нині ґрунтовні напрацювання, які стали основою для подальшої роботи не тільки документознавців, а й філологів.

Постановка завдання. Одним із завдань дослідження термінології в сучасних українських умовах є утворення термінів певної галузі із системи. Дослідження українського документознавчого термінотворення дає змогу підшукати в рідній мові власне українські лексеми для витіснення ними іншомовних термінів, оскільки і дотепер викликає зацікавленість у науковому колі питання, якою має бути українська термінологія: розширювати термінологічне поле з його національною специфікою, замкнутися у своєму вузькому національному колі і повертатися до питомих українських лексем чи дати простір чужомовним словам?

Виклад основного матеріалу. Дискусії щодо проблем термінології були зумовлені деформацією українського мовно-культурного простору та знищенням самобутнього мовного утворення. Тому нині активно відбувається перегляд принципів термінологічного нормування.

За весь період існування термінологія зазнала багатьох змін та вдосконалень. За словами О.М. Тур, «міждисциплінарний характер документознавства, поява різних концепцій, поглядів на структуру науки зумовили появу низки понять, що мали нечітку номінацію» [1, с. 59]. Більшість науковців наголошували на необхідності активного проведення термінологічних досліджень, спрямованих на систематизацію, уніфікацію

терміносистеми. На кожному етапі розвитку документознавство вирішувало завдання, властиві своєму часові. Учені намагалися створити діловодну теорію, були перші спроби домовитися про зміст ключових понять: «діло», «акт», «бумага», «канцелярія», «діловодство», «закон», «указ», «відношення», «установа», «резолуція», «форма», «зміст», «рапорт» та ін. Прикметною ознакою 1990-х – 2000-х років були суперечки довкола обсягу окремих понять, велися пошуки термінологічних універсалій, прийнятних для всіх дисциплін документно-інформаційного циклу тощо.

У вирі таких дискусій відійшла у тінь важлива проблема: формування власне української документознавчої терміносистеми і її співвідношення з чужомовною. За результатами досліджень, українські терміносистеми у своєму складі мають значну кількість термінів-запозичень. З погляду науково-технічного перекладу виникає питання: наскільки бажаними є іншомовні терміни порівняно з власними термінами? Відповідь не може бути однозначною. Про доцільність запозичень варто говорити лише за умови збереження національної специфіки терміносистеми, недопустимість подвійного калькування (передусім з європейських мов через російську), безпосереднє структурне калькування з мови оригіналу. Тому необхідно сформулювати загальні принципи творення нових термінів та чергування запозичених терміноелементів.

Використання в термінологічних стандартах іншомовних еквівалентів засвідчує їх творення шляхом структурного калькування з міжнародних термінів та прямих запозичень з інших мов. Запозичення термінів полегшує через наявність спільного термінологічного фонду роботу з науковою літературою, написаною іншими мовами [2, с. 50]. Науковці пояснюють лексичні інтерференції суб'єктивним фактором: «Установи та окремі особи створюють та стандартизують нові терміни свідомо. Проте більшість носіїв мови, зокрема галузевих фахівців, які є споживачами результатів термінотворчої роботи, активізують нові терміни підсвідомо» [2, с. 50]. Підсвідомим вважають відбір термінів із-поміж синонімічного ряду: «Фахівці-споживачі підсвідомо вибирають та активізують той синонім, якому вони надають перевагу. Такий варіант поступово закріплюється як термінологічна норма, як стандартизована термінологічна одиниця» [2, с. 51]. На думку Д.С. Лотте, термін має бути точним, йому не властива синонімічність. Будь-який малозрозумілий чи складний термін «із часом буде переключено»

[3, с. 13]. Процес формування термінології вимагає точної передачі понять. Щоб не допускати помилок у виборі правильного слова, із синонімічного ряду назв у термінологічному обігові слід залишати ту, яка найчастіше відображає характерні ознаки понять. Надмірна синонімія термінів є недоліком термінології. Але іноді виникають ситуації, коли синоніми стають доречними.

На противагу співіснуванню абсолютних синонімів належне місце відводиться пуризму, який «може зробити терміни більш зрозумілими» [2, с. 185]. Позитивною ознакою пуризму є те, що він «не дає засмічувати лексику рідної мови занадто великою кількістю малозрозумілих іншомовних слів», тому науковці пропонують сформулювати загальні принципи створення нових термінів та чергування запозичених терміноелементів з пуризмами [2, с. 185–186]. Пуризм був важливий для української мови, але не «загострений», «перебільшений», а тільки «здоровий, нормальний» для життя, існування і розвитку мови [4]. Пуризм полягав у тому, щоб «відкинути все те, що українська мова запозичила з інших мов або розвинула», і «відновити мову на її чистій, народній основі». На початку 30-х рр. ХХ пуристи зазнали нищівного «розгрому і знищення»; пуризм зник з української мови. Довгі роки не було навіть «регламентованого українського правопису». Головною проблемою стали «повзучі русизми» [4]. У багатьох випадках, коли акцент робився на народній мові, терміни карбувалися за рахунок внутрішніх ресурсів. До карбування нових термінів активно залучалися архаїзми і діалектизми. Українська мова сприймалася як колоритне «доповнення» «високої» російської мови з усіма прикрими обставинами, які з цього впливали: нерозвиненістю абстрактної та науково-технічної лексики. Було репресовано низку слів через «діалектизм та архаїчність»; закидалася «надмірна вишуканість» та «натужна інтелігентність». Відбувалося підступне втручання у внутрішній розвиток української термінології, спрямоване на штучне зближення її з російською і знищення як незалежного мовного утворення. Засади творення терміносистеми були цілковито змінені. Термінологічна діяльність зазнала нищівного втручання: «націоналістичні» терміни замінювали «інтернаціональними».

Термінологія на питоми українській мовній основі вважалася «шкідницькою» своєю спрямованістю «на відрив української наукової термінології від термінології інтернаціональної». Українську термінологію замінювали кальками з російської мови. Було «українізовано» близько

50–80 відсотків оригінальних термінів [5, с. 53]. У такий спосіб було репресовано всю термінологічну лексику, створену на україномовній базі. Самобутність та оригінальність української термінології кваліфікувалася як штучно створена. Заборонялося впроваджувати в українську термінологію будь-які терміни поза посередництвом російської мови. За тривалий час із практики вийшло чимало термінологічних слів, наприклад: «*оповістка*», «*вступний*» (*журнал вступних паперів*), «*виступний*» (*журнал вступних паперів*), «*доручення*»–«*дорука*». Принцип калькування російської лексики міцно закріпився як основний у галузі творення українських наукових терміносистем. Підступне втручання у внутрішній розвиток української термінології було спрямоване на знищення як незалежного мовного утворення. Йшлося про «нові» засади українського термінотворення. Лише з часом вдалося сформулювати українську ідентичність за принципом «протиставлення» російській. Було знято заборону на «репресовані слова».

Робота дослідників над Реєстром репресованих слів передбачала укладення списку тих лексичних одиниць української мови, які в результаті директивного «унормування» замінили або знищили [6, с. 354]. Наведемо окремі слова з Реєстру, які підлягали заміні або вилученню, а також слова-замінники: *аркуш* – *лист*; *аналіза* – *аналіз* (рос. *анализ*); *аналіза обсягова* – *аналіз об'ємний* (рос. *анализ объемный*); *виймок* – *виняток* (рос. *исключение*); *вимочка* – *папір промокальний*; *галузь* – *вітка* (рос. *ветвь*); *загал* – *сукупність* (рос. *совокупность*); *зорення (приціл)* – *візування* (рос. *визирование*); *письмівка* – *курсив*.

Зауважимо, що сама проблема «репресованих слів» української мови потребує дослідження, тому без урахування цього аспекту будь-які висновки, теоретичні обґрунтування розвитку термінолексики, відображення її в словниках завжди будуть неповними.

Галицький внесок у лексику української мови «найбільше обслуговував сфери не лише абстрактної лексики, а наукової термінології» [7, с. 97]. Ось приклади заміни «галицьких слів»: *назва* (*назвище* – власне українізований варіант галицького і польського «*назвисько*» – *nazwiska*), *сучасний* (*сьогочасний*), *співробітник* (*супрудовник*), *оголошувати* (*оповіщати*), *свідомство* (*засвідчення*)» [7, с. 97]. Самобутність української лексики протистояла новій моделі уніфікації термінів за посередництвом російської мови. Галичина дала українській мові саме те, чого їй бракувало: вишукану абстрактну, управлінську, наукову лек-

сику. Сьогодні чимало мов ведуть боротьбу за очищення своєї лексики від чужих слів, замінюючи їх *пуризмами*.

Процес адаптації запозичених документознавчих термінів є складним навіть в умовах близької спорідненості мов. І як наслідок – неточність, структурні дефекти тощо. Для створення повноцінної терміносистеми до логічної схеми необхідно добирати дефініції понять, терміни, які максимально точно виражають ці поняття, і впорядковувати терміносистему таким чином, щоб кожному терміну відповідало одне поняття. Дефініції документознавчих термінів можуть бути нормативні і ті, що не мають такого підтвердження (відбувається на початковому етапі формування терміносистеми або під час новаторських пошуків у галузі). Учений, який досліджує документознавчі проблеми, може погодитися з будь-якою з наявних дефініцій, а також сформулювати своє визначення, яке найбільш точно, на його погляд, відбиває зміст поняття [8, с. 164]. Наприклад, згідно з ДСТУ 4163-2003 вільна ділянка сторінки документа має назву «берег», а в «Типовій інструкції з діловодства» вона має

назву «поле». Пропонуються різні визначення одного й того ж поняття [8, с. 161]. Дотепер зустрічаються слова, які давно не використовуються як терміни, наприклад, «*відпуск*» (копія вихідного документа, що залишається у справі організації), «*матеріали*» в заголовках номенклатури справ (у значенні «*документи*»), «*оригінал*» (у значенні «*первопис*») та ін. Виникає питання: спиратися на норми слововжитку чи копіювати термінологію стандарту?

Нині ведуться пошуки шляхів інтеграції української науки про документ до західного наукового контексту, поповнюючи і видозмінюючи українську термінологію на принципах створення нових термінів та чергування запозичених терміноелементів із національними. Помітною стає тенденція до відстоювання принципу міжнародного підходу щодо закономірностей документознавчого термінотворення в українській науці. Такий процес є прогресивним, бо поповнює та видозмінює термінологію. Але у тінь відходить така важлива і невирішена практична проблема, як формування власне української документознавчої терміносистеми із збереженням її національної самобутності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тур О.М. Про наріжний термін української документознавчої терміносистеми. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2013. № 3. С. 58–61.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : КМ Academia, 2000. 216 с.
3. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1961. 160 с.
4. Шевельов Ю. Пуризм в українській мові. *Українські вісті*. Частина 23, 5.VI.1966. URL: <http://movahistory.org.ua/wiki> (дата звернення: 11.05.2021)
5. Литвинська С.В., Харченко С.В. Із ретроспективних нарацій про українську документознавчу термінографію. *Термінологія документознавства та суміжних галузей знань* : зб. наук. пр. / за заг. ред. В.В. Бездрабко. 2014. Вип. 8. С. 43–60.
6. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду: Документи і матеріали / Упоряд.: Л. Масенко та ін. Київ : Києво-Могилянська акад. 2005. 399 с.
7. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови. Київ : КМ Академія, 2003. 160 с.
8. Тур О.М. Уніфікація і стандартизація документознавчої термінології в Україні : дис. ... д-ра. наук із соц. комунік. : 27.00.02. Київ, 2019. 477 с.

МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНА КОМПОНЕНТА В МОДЕЛЮВАННІ КОМПЕТЕНТНОСТІ УПРАВЛІНЦЯ

SPEECH-COMMUNICATIVE COMPONENT IN MODELING THE COMPETENCE OF MANAGER

Ткач Л.М.,

*orcid.org/0000-0003-3857-8425**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи
Української академії друкарства*

Стрельбицька С.М.,

*orcid.org/0000-0003-4419-791X**кандидат історичних наук,**старший викладач кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи
Української академії друкарства*

У статті обґрунтовано актуальність дослідження компетентності у професійній діяльності управлінця. Визначено структурні елементи сучасної моделі компетентності фахівця, де належне місце відводиться мовленнєво-комунікативній компоненті, яка передбачає володіння державною мовою, компетентність із використання інформаційно-комунікаційних технологій, виконання управлінських функцій із використанням комунікативних засобів.

Обґрунтовано важливість удосконалення мовленнєво-комунікативних умінь і навичок для моделювання компетентності сучасного фахівця у сфері управління. У наукових дослідженнях представлено чимало підходів, концепцій щодо видів компетентностей та шляхів їх розвитку і вдосконалення. Практично у всіх концепціях і моделях виділено спеціальний комплекс знань, умінь, що мають відповідати сучасній моделі компетентностей управлінця.

Порушено питання нормативності мовлення. Гострота ситуації зумовлена тим, що чимало фахівців у сфері управління володіють досить низьким рівнем культури мовлення, що, на наш погляд, зумовлено незначною увагою до цієї важливої ланки роботи. Правильне мовлення зводиться до нормативності, вміння вибрати потрібне слово із синонімічного ряду, відповідний термін. Труднощі виникають через брак термінологічної еквівалентності. Невдалим буде комунікативний процес через виникнення мовно-комунікативних девіацій, що є грубим порушенням комунікативного кодексу.

Управлінська діяльність передбачає обмін інформацією у процесі збільшення бізнес-контактів, міжособистісної взаємодії за допомогою документації, що вимагає використання ефективних форм професійної комунікації різного формату. У таких комунікаційних процесах, як віртуальні переговори, телеобмін (telecommuting), електронний бізнес, також відбулися перетворення у сфері спілкування, що своєю чергою зумовлює вибір правильного стилю спілкування з дотриманням комунікативних норм.

Ключові слова: управлінець, моделювання компетентності, комунікативна компетентність, нормативність мовлення, девіація, термінологічна еквівалентність.

The article substantiates the relevance of the study of speech communication competence in the professional activity of a manager considering that his activity is closely related to speech. The communication signs of speech, which the manager has to stand by, have been determined.

The importance of improving skills and abilities for modeling the competence of a modern specialist in the field of management has been substantiated. A lot of approaches and concepts have been presented in scientific research by types of competencies and ways of their development and improvement. Almost all approaches concepts and models highlight a special complex of knowledge and skills which have to correspond to the modern model of competencies.

The article identifies important components of modeling the modern manager's competence. Also the article provides recommendations for improving his verbal communication component as one of indicators of the required competency.

The article touched upon issues related to the speech normativity. The severity of the situation stems from the fact that many specialists in the field of management have a rather low level of speech culture, which, in our opinion, is due to insufficient attention to this important element of work. Correct speech comes down to normativity, the ability to choose the right word from the synonymic range and the appropriate terms. Difficulties arise for lack of terminological equivalence. The communicative process will be unsuccessful owing to emergence of cultural and communicative deviations, which is a flagrant violation of the communication code.

Management activity involves information exchange because of increasing contacts, interpersonal interactions through documentation. It requires the use of effective forms of professional communication in various formats. Important transformations could be observed in such communication processes as virtual negotiations, telecommuting, e-business, which, in turn, predetermines the choice of the correct communication style in compliance with communication norms.

Key words: manager, competence model, communication competence, speech normativity, deviation, terminological equivalence.

Постановка проблеми. Зростання жорсткої конкуренції в умовах сучасного ринку вимагає від управлінця бути компетентним фахівцем своєї справи. Нині очевидним є те, що від нього вимагають не тільки глибоких знань і практичних навичок у розв'язанні різних управлінських завдань і ситуацій, а й уміння спілкуватися, володіти нормами і технікою мовлення, а також уміло користуватися цим у професійній діяльності. Такий фахівець має володіти високим рівнем компетентності і професіоналізму, рівнем управлінської культури. Цілеспрямована робота управлінця над покращенням знань щодо механізмів формування і вдосконалення мовленнєво-комунікативних знань сприятиме виробленню моделі компетентності з усіма необхідними структурними складниками, яка відповідатиме необхідному рівню професіоналізму управлінця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій літературі представлено чимало підходів і концепцій, що описують різні види компетентностей та шляхи їх розвитку і вдосконалення. Одним із висновків, який можна зробити з аналізу цієї літератури, є те, що практично у всіх підходах, концепціях і моделях виділяється спеціальний комплекс знань та вмінь, що належать до сфери міжлюдської комунікації. Комунікативним умінням приписують статус базових компетентностей, які є невід'ємними компонентами професійної компетентності.

Питання комунікативної компетентності продовжує бути об'єктом наукових досліджень. Нині процес його вивчення суттєво прискорився. Праці з теорії і досвіду вирішення проблеми покращення професійної комунікативної компетентності фахівців представили такі дослідники, як І.В. Андросова, Л.Ю. Гавриляк, Г.О. Гринчук, В.А. Гошовська, В.В. Заболотний, А.Б. Мудрик, Н.Р. Нижник, Л.А. Пашко, Г.Г. Плотнікова, Н.Б. Ларіна, Р.А. Науменко, В.І. Тимцуник, М.О. Сідненко та ін. У наукових дослідженнях представлено чимало підходів і концепцій щодо видів компетентностей та шляхів їх розвитку і вдосконалення. Аналіз наукових джерел і дослідження цієї проблеми показали, що є суперечність між соціально-психологічними вимогами до професіоналізму управлінця і рівнем його комунікативної підготовленості до управлінської діяльності.

Оскільки управлінська діяльність вимагає професійного рівня володіння сукупністю здібностей й умінь грамотно спілкуватися, мовлення має бути точним, багатим і доречним, підлягають перегляду саме такі елементи професіоналізму, як

культура мовлення і комунікативні навички, які є необхідними складниками у виробленні необхідної моделі компетентності.

Чимало фахівців у сфері управління володіють досить низьким рівнем культури мовлення. Гострота ситуації зумовлена тим, що, на наш погляд, мало уваги приділено цій важливій ланці роботи. Правильне мовлення зводиться до нормативності, вміння вибрати потрібне слово із синонімічного ряду, вдало добирати відповідну термінологічну лексику. Досить часто труднощі виникають через брак термінологічної еквівалентності, через виникнення девіацій. Тому низка аспектів компетентності управлінця залишаються малодослідженими.

Постановка завдання. Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з людьми, і до її складу, як правило, включають сукупність комунікативних умінь і навичок, що забезпечують ефективність спілкування [1, с. 498]. Комунікативна компетентність в управлінському спілкуванні вимагає знань основних законів і правил міжособистісної взаємодії, хороших навичок володіння всіма засобами спілкування. Без перебільшення можна сказати, що спілкування є чи не найважливішим, а іноді й найскладнішим видом діяльності управлінця. Очевидно, що на сучасному етапі процес управління також вимагає від фахівця знань і умінь формувати свій стиль взаємін із людьми. Власне комунікативні вміння і навички – це вміння і навички мовного спілкування з урахуванням того, з ким управлінець говорить, де говорить і з якою метою. Для цього необхідно змоделювати низку ключових компетентностей управлінця, серед яких належне місце слід надати мовленнєво-комунікативній компетентності. Тому ми ставили собі за мету дослідити, якою має бути сформована модель компетентностей сучасного управлінця і чому мовленнєво-комунікативна компонента є важливою для формування його професіоналізму.

Виклад основного матеріалу. Професійна компетентність управлінця – це професійна готовність і здатність його до виконання завдань та обов'язків щоденної роботи; це критерій визначення його відповідності сучасним вимогам. Наявність у керівника професійних знань та вмінь дає змогу визначити його працю як складний самостійний вид діяльності. Компетентність управлінця обов'язково має проявлятися в досконалому оволодінні державною мовою, вмінні дотримуватися мовних норм і правильно користуватися засобами мовлення,

створювати документацію, вести ділові розмови (бесіди, переговори).

Науковці пропонують різні моделі компетентності управлінця. Ми виділимо лише необхідні складники моделювання компетентності управлінця, які доповнюють один одного: *дискурсивно-лінгвістичний* (знання фонетичних, лексико-граматичних норм мови; вміння будувати усні і письмові тексти відповідно до поставленої мети); *інтелектуально-інформаційний* (знання сфери ділового спілкування, сфери бізнесу, володіння інформацією про партнерів, вміння орієнтуватися в потоці вхідної інформації, здатність розпізнати головне і другорядне); *комунікативно-поведінковий* (вибір стилю спілкування; вміння чути і слухати; уміння встановлювати контакти і досягати мети комунікації); *Інтернет-комунікативний* (здатність вибирати стиль спілкування, володіння електронним діловим дискурсом залежно від особливостей використовуваної інформаційно-комунікаційної технології (е-переговори, ділова комунікація в блогах, у мережах, віртуальний офіс і т.д.); *мовленнєва* (використання лексичних норм, мовних засобів для правильної побудови висловлювань, здатність формулювати думки за допомогою мовних засобів із метою спілкування, вміння вибирати потрібну мовну форму залежно від мети і ситуації спілкування). Вважаємо мовленнєво-комунікативну компетентність необхідною складовою частиною моделювання професійної компетентності управлінця.

У сучасній науковій літературі відсутня єдність у визначенні таких понять, як «компетентність», «мовленнєва компетентність», «комунікативна компетентність». Існують різні підходи до визначення цих понять. Наприклад, С.У. Гончаренко визначає компетентність як сукупність знань і вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки діяльності, використовувати інформацію тощо [2, с. 149]. Мовленнєву компетентність науковці характеризують як комплекс знань, умінь, навичок, необхідних для створення власних програм мовленнєвої поведінки, відповідних меті, завданням, ситуаціям спілкування з урахуванням адресата і стилю. На думку Н.А. Лопатинської, мовна компетентність є передумовою становлення мовленнєвої компетентності, а мовленнєва компетентність визначається суб'єктивним утворенням, що містить сукупність мовних і мовленнєвих знань. Мовленнєва компетентність є ширшим утворенням, що містить і мовну компетентність [3, с. 25–26]. Її змістом є знання про точність, доречність, правильність використання

мовних засобів, знання про особливості використання мовних засобів залежно від типу і стилю мовлення. На мовлення суттєво впливає «кортеж спілкування», ті обставини, в яких реалізує себе адресат й адресант [4, с. 12]. Мовлення має основні варіанти фіксації, що робить його індивідуальним, ситуативно мотивованим.

Поняття «мовленнєво-комунікативна компетентність» наповнене різним змістом. Воно містить характеристики, окремі з яких можуть належати або до мовленнєвої компетентності, або ж до комунікативної. Ми розглядатимемо це поняття як цілісну й універсальну характеристику фахівця, ключове значення в якій мають сукупність знань, умінь, навичок щодо культури мовлення і професійної комунікативної діяльності загалом.

Мовленнєво-комунікативна компетентність є складним комплексом якостей і властивостей особистості і проявляється у виборі й організації засобів мовлення, які з дотриманням норм мови, етики спілкування, знання специфіки професійного мовлення в певній ситуації професійного спілкування дають змогу особі оптимально вирішувати професійні завдання. До комплексу ключових знань та вмінь такої компетентності доцільно зарахувати володіння нормами та правилами спілкування, високий рівень мовленнєвого розвитку, розуміння невербальної мови спілкування тощо. Мовленнєво-комунікативні вміння є важелем управлінської діяльності. Наявні відмінності у стилях професійного спілкування стають причиною непорозумінь, конфліктів. Тому кожному керівнику, публічному службовцю і представнику місцевого самоврядування варто пам'ятати, що головна мета ділового спілкування полягає в досягненні взаємозацікавленого взаєморозуміння.

Учені пропонують критерії професійних рівнів готовності до мовленнєво-комунікативної дії, поділяючи їх на високий і низький. На наш погляд, сучасний управлінець має володіти лише високим професійним рівнем готовності до фахової комунікативної дії: вільне володіння мовленнєвими умінями. Важливою комунікативною якістю мовлення є його багатство. Якісно-кількісний аспект багатства (різноманітності) мовлення полягає в такому: чим більше різних для свідомості читачів чи слухачів мовних знаків припадає на один і той самий «мовленнєвий простір», тим багатшим і різноманітнішим є мовлення [5, с. 176].

Компетентність управлінця обов'язково має проявлятися в досконалому оволодінні державною мовою, вмінні правильно користуватися мовними засобами, створювати і сприймати тексти

як продукти мовленнєвої діяльності, вести ділові розмови (бесіди, переговори). В інформаційному суспільстві фахівець має вміти швидко сприймати будь-яку форму мовлення, схоплювати необхідну інформацію, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції. Мовленнєво-комунікативна компетентність передбачає вільне передавання і сприймання інформації, знання норм і правил спілкування тощо. Нині стабільно високою залишається проблема порушення нормативності мовлення як показника професійної компетентності управлінця, а також порушення мовного законодавства. Управлінець для своєї комунікативної компетентності має поглиблювати і розширювати свої професійні знання мови.

Невдалий комунікативний процес, зокрема виникнення мовно-комунікативних девіацій, є грубим порушенням мовних норм. Комунікативна девіація є збоєм у спілкуванні, причиною якого є недостатня комунікативна компетентність адресанта, перш за все недотримання правил, постулатів, конвенцій комунікативного кодексу [6]. Ф.С. Бацевич розподіляє девіації на власне комунікативні та мовні. Порушення або незнання норм спілкування є причиною багатьох комунікативних непорозумінь (власне комунікативних девіацій).

Для належного рівня мовленнєво-комунікативної компетентності важливим є досконале володіння термінології, яка від часу свого становлення стала невід'ємним складником мовної системи. В управлінській діяльності у процесі розширення термінологічного поля виникає плутанина щодо окремих термінологічних понять. Отже, щоб не допускати помилок у виборі правильного слова, із синонімічного ряду назв у термінологічному обігу слід залишати ту, яка найчастіше відображає характерні ознаки та особливості понять. Досить часто виникають лексичні труднощі у використанні термінів, наприклад: «*управляти*» і «*керувати*», «*система керування*» і «*система управління*» та ін.

Важливою ознакою правильного мовлення, яке зводиться до правильного слововживання, є і доречність, яка організовує точність, логічність, чистоту мовлення, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають меті й умовам спілкування [7, с. 49]. Безперечно, мова є динамічною системою, якій властива постійна зміна, що постійно реагує на зміну умов існування та функціонування, прилаштовується до середовища, в якому вона функціонує. Моделювання мовних інновацій, незнання значення необхідних професійних термінів, захоплення неолексемами

призводить до порушення закономірностей мовленнєво-комунікативної компетентності у професійній діяльності.

Управлінська діяльність з огляду на свою специфіку передбачає обов'язковий обмін чималим обсягом інформації у процесі збільшення бізнес-контактів, міжособистісної взаємодії у професійній діяльності за допомогою документації, що призвело до використання ефективних форм професійної комунікації різного формату і появи таких жанрів письмової комунікації, як електронне листування, електронний документообіг тощо. У виборі правильного в тексті слова актуальним є його перекладання, наприклад, у листуванні з іноземними партнерами. Перекладання термінів вимагає компетентності, чіткого розуміння змісту термінів як іноземною, так і рідною мовами. Однією з причин ускладнення процесу перекладання є багатозначність слів. Труднощі виникають через брак термінологічної еквівалентності. Деякі науковці сходяться на думці, що термін має бути однозначним і позбавленим синонімів; незалежно від тексту термін перекладається терміном – повним або еквівалентом [8]. Тому в межах конкретної галузевої термінології термін в ідеалі має бути однозначним, щоб забезпечити точність передачі наукового поняття. Але не у всіх випадках переклад терміна є безпроблемним процесом через те, що різні галузі знань використовують одну й ту саму одиницю, яка має різне значення залежно від контексту. У процесі перекладання термінів слід враховувати, що він завжди інтегрований у конкретний текст, який адресований визначеному одержувачу інформації. Досить часто відбувається спотворення значення в процесі перекладу з вихідної мови в ситуації, коли виникає необхідність розробки стандарту на базі іншої мови. Результатами цього процесу може бути неправильний переклад через відсутність у мові відповідного еквівалента того чи іншого терміна або ж переклад термінологічної одиниці, значення якої не відповідає тій, яка була у вихідній мові у зв'язку з відсутністю відповідного найменування

Своєрідність комунікативного процесу у форматі онлайн полягає не тільки у використанні професійної лексики, але й у правильному комбінуванні лексичних одиниць, що належать до різних стилів, утворених відповідно до мети спілкування. Зазначимо, що з розвитком технічних засобів передачі інформації з'явилися нові види комунікації: віртуальні переговори, телеобмін (telecommuting), електронний бізнес тощо, що, безсумнівно, розширило сферу тра-

диційної комунікації. Сама система відносин «людина – комп'ютер» стала комунікативною; відбулися перетворення у сфері спілкування. Електронна комунікація, яка швидко розвивається, стала альтернативою традиційному професійному спілкуванню. Тому однією з вимог до управлінця є вміння вести ділові розмови, переговори чи листування нового формату. Таким чином, комунікативна компетентність з цієї позиції вимагає бездоганного знання всіх норм і правил мовлення.

Висновки. Сучасні підходи до формування і підвищення професійної компетентності управлінця зумовлюють високі вимоги до якості його підготовки. Мовленнєво-комунікативна компетентність у діяльності управлінця є однією з найбільш важливих професійних характеристик фахівця, а її формування – актуальне завдання професійного розвитку управлінця. Це питання досліджено мало, що дає нам підстави розширити коло досліджень із питань моделювання компетентності управлінця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андросова І.В. Структура і модель комунікативної компетентності менеджера. *Молодий вчений*. 2015. № 9 (89). С. 498–500.
2. Професійна освіта: словник : навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 149 с.
3. Лопатинська Н.А. Мовна, мовленнєва та комунікативна компетенції у студентів вищих навчальних закладів як складники фахової культури майбутнього корекційного педагога. URL: <http://aqce.com.ua/download/publications/203/239.pdf/> (дата звернення: 17.05.2021)
4. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / Суми : Сумський держ. ун-т, 2011. 187 с.
5. Плотникова Г.Г. Культура речи или коммуникативная компетентность: содержательный аспект. URL: [http://journals.tsu.ru/uploads/import/1062/files/2\(26\)_174.pdf](http://journals.tsu.ru/uploads/import/1062/files/2(26)_174.pdf) (дата обращения: 17.05.2021)
6. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної девіатології. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 237 с.
7. Заболотний В.В., Заболотний О.В. Культура мовлення працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування : довідник-порадник на щодень. Київ : Літера ЛТД, 2013. 224 с.
8. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 576 с.

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.7>

НАВЧАННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ З ОПЕРТЯМ НА НАВЧАЛЬНІ ТЕКСТИ

TRAINING OF ORAL SPEECH OF FOREIGN STUDENTS ON INITIAL STAGE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE BASED ON EDUCATIONAL TEXTS

Шелестіна М.Є.,

orcid.org/0000-0003-4087-6536

викладач кафедри гуманітарних наук

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

У статті розглядається спосіб розвитку усного монологічного мовлення іноземних студентів за допомогою поетапного відпрацювання, яке розширюється, лексико-граматичних моделей шляхом їх частого проговорення в заздалегідь зібраних навчальних текстах (4 тексти). У відповідності до заданої лексичної теми потрібно відпрацювати зі студентами певні граматичні моделі з поступовим подальшим лексичним розширенням. Таким чином, можливе швидке виведення іноземних студентів у вільне мовлення за темою.

У першому тексті використовуються основні лексико-граматичні моделі: місцевий відмінок місця та знахідний відмінок об'єкта іменника та прикметника в однині, також обставини часу. Дієслова (тільки недоконаного виду) використовуються в першій особі теперішнього часу. Граматично це дуже легкий текст для розуміння та опанування. Об'єм маленький, є основні дієслова, які використовуються з місцевим відмінком місця та знахідним відмінком об'єкта. Також у цьому тексті присутня модель: розмовляти якою мовою? (орудний відмінок).

У другому тексті використовуються основні лексико-граматичні моделі: місцевий відмінок місця та знахідний відмінок об'єкта іменника та прикметника в однині, також обставини часу. Дієслова використовуються не тільки в першій особі теперішнього часу недоконаного виду, але і в третій особі. Об'єм зростає за рахунок великої кількості іменників та прикметників, які використовуються в тих самих відмінках. На цьому етапі йде відпрацювання навичок використання в мовленні цих лексико-граматичних моделей. Також у цьому тексті присутня модель: розмовляти якою мовою? (орудний відмінок).

У третьому тексті додається використання дієслова третьої особи минулого часу як недоконаного виду, так і доконаного виду (дається на цьому етапі на лексичному рівні), а також нові іменники та прикметники, які використовуються в тих же відмінках однини та множини. На цьому етапі також йде відпрацювання навичок говоріння за темою. У цьому тексті присутня модель: розмовляти та писати якою мовою? (орудний відмінок).

В останньому тексті подані всі необхідні лексико-граматичні моделі: місцевий відмінок місця та знахідний відмінок об'єкта – іменник + прикметник в однині або множині; теперішній або минулий час дієслів в особах (недоконаний вид); обставини часу (прислівники *вранці, вдень, ввечері*; місцевий відмінок часу, знахідний відмінок часу; прислівники *зараз, потім, спочатку*); розмовляти якою мовою? (орудний відмінок). Об'єм значно збільшено, при цьому відібраний граматичний матеріал майже не розширюється, розширення об'єму йде тільки за рахунок збільшення кількості лексичного матеріалу. Кількість слів та висловлювань достатня для складання меншої за об'ємом розповіді про себе за даною темою. Робота з текстом 4 закріплює навички говоріння за темою.

Стаття носить практичний характер, може бути використана в підготовці навчальних посібників з говоріння в межах вивчення української мови як іноземної на початковому етапі навчання.

Ключові слова: методика, усне мовлення, граматичні моделі, навчальні тексти, українська мова як іноземна.

This article considers the way of development oral monologue speech of foreign students with the help of a step-by-step practice, which extends, lexical and grammatical models by their frequent repetition in pre-selected educational texts (4 texts). In accordance with a given lexical topic, these grammatical models should be practiced out with students with a gradual subsequent lexical extension. So, it is possible to quickly help foreign students to talk on a given topic fluently.

In the first text the main lexical and grammatical models are used: the Prepositional Case of the place and the Accusative Case of an object of noun and adjective in singular and adverbial phrases of time. We use verbs (only imperfective) in the first person of the Present Tense. Grammatically this text is very easy for understanding. The volume of this text is small, there are the main verbs, which are used with the Prepositional Case of the place the Accusative Case of an object. Also we can find the model: розмовляти якою мовою? (the Instrumental case).

In the second text the main lexical and grammatical models are used: the Prepositional Case of the place and the Accusative Case of an object of noun and adjective in singular and adverbial phrases of time. We use verbs (only imperfective) not only in the first person of the Present Tense, but in the third person also. The volume extends by a big quantity of nouns and adjectives, which are used in the same cases. On this stage the practical knowledge of using these lexical and grammatical models in speech is practiced out. Also we can find the model: розмовляти якою мовою? (the Instrumental case).

In the third text we add imperfective and perfective (are given on the lexical level) verbs in the third person of the Past Tense and new nouns and adjectives also, which are used in the same cases of singular and plural. On this stage the practical knowledge of speaking on a given topic is practiced out also. We can find the model: розмовляти та писати якою мовою? (the Instrumental case).

In the last text all the main constructions are given: the Prepositional Case of the place and the Accusative Case of an object – noun + adjective in singular and plural; the Present and the Past Tense of imperfective verbs in persons; adverbial phrases of time (adverbs *вранці, вдень, ввечері*, the Prepositional Case of the time, the Accusative Case of the time, adverbs *зараз, потім, спочатку*); розмовляти якою мовою? (the Instrumental case). The volume extends, but the grammar material almost doesn't extend, the volume extends only by lexical material. The quantity of words and word combinations is enough for making a story about yourself on a given lexical topic. In the text 4 the practical knowledge of speaking on the topic is practiced out.

This article is of a practical nature and can be used in the preparation of teaching manuals in the framework of teaching Ukrainian as a foreign language at the initial stage.

Key words: methodology, oral speech, grammatical models, educational texts, Ukrainian as a foreign language.

Постановка проблеми. Розгорнуте, більш організоване та більш складне монологічне висловлювання за заданою темою на початковому етапі навчання викликає великі труднощі в іноземних студентів. Якщо в діалогічному мовленні можлива опора на питання та репліки співрозмовника, то монолог будується тим, хто говорить, за своєю схемою. А через невеликий об'єм знань та вмінь у студента-початківця це завдання стає складним навіть для добре підготовлених студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що у відношенні питання про навчання

монологічного мовлення в порівнянні з діалогічним, як підкреслює О.О. Леонтьєв, існують різні погляди. Одна група методистів не вважає за необхідне навчання саме монологу, оскільки дотримується думки, що монолог – це скорочений діалог, і, відповідно, ця форма не потребує окремого опрацювання. Інша група впевнена, що кінцевою метою навчання є вміння студента висловлюватися за заданою темою – цього буде досить і для усного діалогічного спілкування [2, с. 70].

Разом із тим багато методистів погоджується, що вибір форми мовлення впливає з мети навчання. Ми думаємо, що це правильне рішення

та вважаємо за необхідне відзначити актуальність висловлювання про взаємозв'язане та паралельне навчання діалогу та монологу.

Постановка завдання. Активна робота з навчальними текстами вже на початковому етапі допомагає швидкому закріпленню в мовленні лексико-граматичних моделей-зразків на рівні словосполучення, речення та тексту. Разом із цим тексти сучасних підручників на цьому рівні, як правило, мають маленький об'єм, невелике лексичне наповнення та представлені в малій кількості. Але саме текст може служити активним «полігоном» для відпрацювання мовних і мовленнєвих навичок за заданою лексико-граматичною темою. Велика кількість текстів, підготовлена за однією моделлю, дозволить студенту швидше вийти в активне мовлення.

Л.С. Крючкова та Н.В. Мощинська зазначають, що навчання говорінню проходить у декілька етапів: 1) презентація та опанування мовленнєвого матеріалу, розуміння й опанування лексико-граматичної моделі-зразку; 2) відпрацювання практичних навичок та вмінь використовувати вказану модель-зразок у мовленні; 3) розвиток мовленнєвих умінь у комунікативних цілях [1, с. 282].

Звичайно, що презентація і розуміння лексико-граматичного матеріалу відбувається до знайомства з текстом. Проте вчасне та часте залучення тексту допомагає більш усвідомленому і швидкому опануванню матеріалу. На цьому етапі розвиваються навички читання, проговорення, робота носить не тільки імітативний, але й аналітичний характер. Психологічно робиться багаторазове «проговорення» визначеної лексико-граматичної моделі: студент-іноземець неодноразово проговорює зразки, включені до тексту, аудіює мовлення викладача, знаходить задані моделі в тексті за вивченими раніше ознаками.

Тут можливі такі завдання, як: 1. Прослухайте текст, повторіть його за викладачем. 2. Слухайте викладача, читайте текст самостійно. 3. Читайте текст про себе. Поставте наголоси. Слухайте, як читає викладач. Перевірте, чи правильно ви поставили наголос. 4. Читайте текст хором разом із викладачем, звертайте увагу на інтонацію та ін.

Запорукою успіху говоріння на цьому етапі є старанне проговорювання та поступове автоматизоване опанування заданої лексико-граматичної моделі на рівні словосполучення або речення. Наприклад, відпрацюючи місцевий відмінок місця, потрібно доводити до автоматизму застосування словосполучень.

Таблиця 1

Місцевий відмінок місця: основні дієслова недоконаного виду в першій, другій і третій особах однини та множини + іменник у місцевому відмінку

Я працюю	в університеті
Ти працюєш	у школі
Він працює	у супермаркеті
Вона працює	у музеї
Ми працюємо	на заводі
Ви працюєте	на пошті
Вони працюють та інші дієслова	в аптеці

На наступному етапі доречно виконання завдань на підготовку, трансформацію, лексичне розширення, тобто на опанування та тренування оперативного використання заданих моделей. Наприклад: 1. Випишіть дієслова, назвіть форму теперішнього/минулого часу однини/множини. 2. До виписаних дієслів доберіть слова за заданою моделлю (не з тексту). 3. Читайте текст від першої/третьої особи. 4. Читайте текст, замініть деякі слова відповідно до власної реальності та ін.

І, нарешті, йдуть завдання на розвиток саме мовленнєвих умінь: 1. Відповідайте на питання до тексту. 2. Розкажіть текст, спираючись на виділені слова. 3. Поставте питання до тексту. 4. Розкажіть текст за абзацами. 5. Розкажіть про себе, спираючись на текст.

Якщо ми подивимось запропоновані тексти (чотири тексти), то стане зрозуміло, що граматично вони дотримані в межах певних моделей, які вивчаються на початковому етапі навчання (елементарний рівень).

1. Місцевий відмінок місця та знахідний відмінок об'єкта – іменник + прикметник однини або множини;

2. Теперішній або минулий час дієслів в особах (недоконаний вид);

3. Обставини часу (прислівники *вранці, вдень, ввечері*; місцевий відмінок часу, знахідний відмінок часу; прислівники *зараз, потім, спочатку*);

4. Розмовляти та писати якою мовою? (орудний відмінок).

Особливо активно в цих текстах тренуються моделі значень місцевого відмінка місця та знахідного відмінка об'єкта.

Таблиця 2

Зразок моделей для відпрацювання місцевого відмінка місця та знахідного відмінка об'єкта

жити в місті	читати книги
працювати в компанії	робити домашнє завдання
вчитися в університеті	дивитися фільми

Якщо в тексті 1 ці моделі нечисленні, то далі за тієї же граматичної моделі збільшується кількість лексики. Для студента це вже не буде складно для розуміння. Більш того, постійне проговорення заданих моделей (від першого, самого маленького тексту до самого об'ємного) дозволяє надійно опанувати їх ситуативне вживання. При цьому об'єм тексту поступово зростає, зростає кількість лексичних одиниць. У студента виникає почуття легкості під час опанування матеріалу та вивчення української мови, підвищується впевненість у своїх силах загалом. Проговорення великої кількості лексичних варіантів наданої граматичної моделі сприяє автоматизації навичок використання їх у мовленні. Тому після роботи з чотирма названими текстами докладна та об'ємна розповідь про себе, свою сім'ю або свого друга вже не є важкодійсненним завданням.

Кінцевим результатом такої роботи, як правило, може стати спочатку бесіда між викладачем та студентом за темою, а далі – повна монологічна розповідь (в усній або письмовій формі) про себе об'ємом не менше 20-ти речень.

Текст 1

Мене звати Іван. Це моє українське ім'я. А моє китайське ім'я – Ян Пен. Я китаєць. Мені дев'ятнадцять років. Я вчуся в політехнічному університеті. Я вивчаю українську мову. На уроці я читаю, пишу, розмовляю українською. Я живу в гуртожитку № 3 на вулиці Ціліноградській, 56 у кімнаті № 504. Моя кімната на п'ятому поверсі. Вранці я вчуся в аудиторії. Вдень я їду в кімнату, трохи відпочиваю. Ввечері я роблю домашнє завдання, повторюю нові слова. Потім слухаю музику та дивлюся фільми.

У тексті використовуються основні лексико-граматичні моделі: місцевий відмінок місця і знахідний відмінок об'єкта іменника та прикметника в однині, також обставини часу. Дієслова (тільки недоконаного виду) використовуються в першій особі теперішнього часу. Граматично це дуже легкий текст для розуміння та опанування. Об'єм маленький, є основні дієслова, які використовуються з місцевим відмінком місця та знахідним відмінком об'єкта. Також у цьому тексті присутня модель: розмовляти якою мовою? (орудний відмінок).

Текст 2

Любі тато та мамо! Як ваші справи? Як здоров'я?

У мене все добре, не хвилюйтеся.

Я живу в гарній квартирі в новому будинку. Будинок знаходиться в центрі міста. Це дуже зручно: все дуже близько – університет, крамниці, станція метро.

Квартира тепла та чиста. В одній кімнаті живу я, а в іншій – моя подруга Лулу. Лулу з Франції, але вона не французенка, вона японка. Її батьки живуть у Франції вже 12 років. Лулу однаково добре розмовляє французькою та японською. Вона також вивчає українську мову і вже добре розмовляє українською.

Я ще не звикла їсти українські страви, тому готую вдома. Зазвичай я їм овочі, рис та рибу. А Лулу вже добре знає українську кухню, іноді вона готує українські страви – борщ, картоплю та вареники.

Вранці я на уроці в університеті. Після уроку я йду додому та їду. Потім трішки відпочиваю та роблю домашнє завдання в кімнаті. Зазвичай я роблю домашнє завдання дві години. Потім я трохи гуляю, в супермаркеті купую продукти: сік, овочі, шоколад (у Харкові дуже смачний шоколад!). Потім йду додому.

Ввечері я завжди вдома: читаю книжки, «сиджу» в Інтернеті, слухаю музику.

Тато, мамо, я поїду додому в січні, коли у нас будуть зимові канікули. Дуже хочу побачити вас!

До побачення, ваша донька Лейла.

У тексті використовуються основні лексико-граматичні моделі: місцевий відмінок місця і знахідний відмінок об'єкта іменника та прикметника в однині, також обставини часу. Дієслова використовуються не тільки в першій особі теперішнього часу недоконаного виду, але і в третій особі. Об'єм зростає за рахунок великої кількості іменників та прикметників, які використовуються в тих самих відмінках. На цьому етапі йде відпрацювання навичок використання в мовленні цих лексико-граматичних моделей. Також у цьому тексті присутня модель: розмовляти якою мовою? (орудний відмінок).

Текст 3

Привіт, Вікторіє!

Пробач, що довго не писав тобі. У мене було мало часу. Я вже два місяці вивчаю українську мову на підготовчому факультеті. І кожного дня я дуже зайнятий! У мене кожного дня заняття: граматики, читання, говоріння, фонетика. Уроки дуже цікаві. На уроках я багато розмовляю українською, читаю тексти, роблю вправи. Наприклад, учора я писав контрольну роботу. Ще не знаю, який буде результат, думаю, що непоганий.

Я вже можу трішки розмовляти та писати українською. У супермаркеті, коли я купую продукти, я розмовляю українською, і продавці розуміють мене. У суботу я був у супермаркеті й купив продукти на тиждень. Я купив картоплю, рис, яблука й апельсини (ти ж знаєш, як я люблю

апельсини!), рибу та масло. Тут я звик їсти хліб. Чорний хліб дуже смачний, я тепер часто купую його. А ти розумієш, що раніше я не любив хліб? Тепер люблю.

У мене новий сусід у кімнаті. Його звали Богдан, він український студент. Мені дуже подобається, що мій новий сусід українець, тому що я можу розмовляти українською не тільки на уроці, але і в гуртожитку. Богдан учиться на першому курсі на фізичному факультеті. Він знає англійську мову та французьку. Іноді ми розмовляємо українською, іноді – англійською. Богдан любить рок-музику, добре грає в баскетбол та любить ловити рибу в річці. У неділю ми разом підемо ловити рибу.

У вільний час я буваю в кафе, в кіно, гуляю в парку, граю у футбол на стадіоні. Тут цікаве життя, хоча і не таке, як удома.

А як твої справи? Як ти вчишся? Як відпочиваєш?

Пиши мені, буду чекати! Твій друг Майкл.

У тексті 3 додається використання дієслова третьої особи минулого часу як недоконаного, так і доконаного виду (дається на цьому етапі на лексичному рівні), а також нові іменники та прикметники, які використовуються в тих же відмінках однини та множини. На цьому етапі також іде відпрацювання навичок говоріння за темою. У цьому тексті присутня модель: розмовляти та писати якою мовою? (орудний відмінок).

Текст 4

Мене звали Лі Ян. Я студентка. Мені двадцять чотири роки. Я з Китаю. Моя сім'я живе в місті Харбін.

Харбін – велике місто. Там є великі високі будинки, нові та старі вулиці, широкі площі. На вулицях у центрі міста великі магазини, кафе ресторани, кінотеатри. У Харбіні студенти вчаться в різних університетах та інститутах.

Мій тато працює в торговій компанії, він менеджер. Йому сорок дев'ять років. Усі кажуть, що він чесна та справедлива людина. А я думаю, що він дуже добрий та турботливий батько. Він завжди допомагає мені. Моя мама екскурсовод в історичному музеї. Вона любить і добре знає рідне місто. Коли я була маленькою, я часто ходила на екскурсії до історичного музею. Тому я люблю історію.

Раніше я вчилася в школі. Зараз я живу в Україні, в Харкові та вчуся в політехнічному університеті на підготовчому факультеті. Я вивчаю українську мову. Це складно, але дуже цікаво. Мої українські друзі кажуть, що я вже добре розмовляю українською. Я хочу розмовляти українською так добре,

як і китайською. Мій тато каже, що це можливо, тільки потрібно багато працювати.

Я живу в гуртожитку № 3 на вулиці Ціліноградській, 56. Це невелика, тиха вулиця. Я живу на п'ятому поверсі. У кімнаті живуть ще дві дівчини – Надія та Вікторія. Надія – марокканка, вона вивчає українську мову чотири місяці та вже добре розуміє її. У вересні наступного року вона хоче вчитися на економічному факультеті, зараз вона вчиться на підготовчому факультеті. Вікторія з Австрії – там зараз живуть її батьки та брат, але народилася вона у Франції. Її рідна мова – французька, але вона розмовляє і німецькою, і англійською. А тут вона вивчає українську. Вона любить вивчати різні мови та різні культури.

У нашій кімнаті чисто та затишно. Ліворуч стоїть ліжко Вікторії, шафа та великий письмовий стіл. На цьому столі лежать наші книги, зошити, ручки, словники. Тут ми готуємо домашнє завдання. А праворуч стоїть ліжко Надії та моє ліжко. Обідаємо ми на кухні, там є плита, холодильник, обідній стіл і шафа. У шафі наш посуд: чашки, тарілки, ложки, виделки. Зазвичай ми обідаємо та вечеряємо в гуртожитку, але іноді обідаємо в їдальні в університеті. Зазвичай ми їмо рис, м'ясо, овочі.

У суботу ми хочемо разом подивитися відомий балет «Лебедине озеро» в Харківському оперному театрі. Це балет про любов, чесність, про добро та зло. Вікторія раніше дивилася цей балет в Австрії. Але вона хоче подивитися його в Україні, в Харкові. Ми також. Надія раніше також чула про цей балет. Я думаю, що це буде цікава та красива вистава. Я люблю мистецтво.

В останньому тексті подані всі необхідні лексико-граматичні моделі: місцевий відмінок місця та знахідний відмінок об'єкта – іменник + прикметник в однині або множині; теперішній або минулий час дієслів в особах (недоконаний вид); обставини часу (прислівники *вранці, вдень, ввечері*; місцевий відмінок часу, знахідний відмінок часу; прислівники *зараз, потім, спочатку*); розмовляти якою мовою? (орудний відмінок). Об'єм значно збільшено, при цьому відібраний граматичний матеріал майже не розширюється, розширення об'єму йде тільки за рахунок збільшення кількості лексичного матеріалу. Кількість слів та висловлювань достатня для складання меншої за об'ємом розповіді про себе за даною темою. Робота з текстом 4 закріплює навички говоріння за темою.

Висновки. Таким чином, розвивається усне монологічне мовлення іноземних студентів за допомогою поетапного відпрацювання, яке

розширюється, лексико-граматичних моделей шляхом їх частого проговорення в зібраних задалегідь навчальних текстах. У відповідності до заданої лексичної теми зі студентами-іноземцями відпрацьовуються певні граматичні моделі з поступовим подальшим лексичним розширен-

ням. Отже, можливе швидке виведення іноземних студентів у вільне мовлення за темою.

Наші дослідження можуть бути використані в підготовці навчальних посібників з говоріння в межах вивчення української мови як іноземної на початковому етапі навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Крючкова Л.С., Мощинская Н.В. Практическая методика обучения русскому языку как иностранному : учебное пособие. Москва : «Флинта», 2009. 281 с.
2. Леонтьев А.А. Методика. Заочный курс повышения квалификации филологов-русистов. Москва : «Русский язык», 1988. 119 с.

РОЗДІЛ 2 ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 8.80.800

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.8>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ПОЛЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ АНГЛОМОВНОГО ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ

LEXICO-SEMANTIC FIELDS OF PHRASEOLOGICAL SPACE IN ENGLISH MILITARY DISCOURSE

Басараба І.О.,

*orcid.org/0000-0002-3209-9119**викладач кафедри іноземних мов**Національної академії державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

У статті піднімаються питання визначення поняття «лексико-семантичне поле», аналізуються основні підходи та напрями вивчення та дослідження полів на сучасному етапі, виокремлено ознаки, що є відмінними для лексико-семантичних полів. Окрім цього, піднімаються питання щодо визначення структури семантичних полів, зокрема лексико-семантичного поля. У дослідженні описано основні типи лексико-семантичних полів та узагальнено вже наявні підходи до лексико-семантичних полів. У статті автор звертає увагу на те, що поняття лексико-семантичного поля є досить цікавим і складним, і дослідженням його змісту займалися багато відомих науковців і лінгвістів. Проведений аналіз підходів до розуміння дефініції «лексико-семантичне поле», систематизація й узагальнення наявних поглядів дозволили автору стверджувати, що лексико-семантичне поле є сукупністю лексичних одиниць, які об'єднані певними семантичними зв'язками. В основі поля лежить ядро, котре семантично співвідноситься з усіма його членами. У полі зору автора статті потрапили фразеологічні одиниці, що використовуються у художніх текстах на військову тематику. Дослідження фразеологічного простору англійського військового дискурсу дозволило умовно виділити три лексико-семантичних поля: військово-організаційних фразеологізмів, військово-повсякденних фразеологізмів, загальноповсякденних фразеологізмів, що використовуються військовослужбовцями. Фразеологічні одиниці, відібрані автором із тексту на воєнну тематику та розподілені за виділеними лексико-семантичними полями, стосуються різних сфер військового життя, а саме організації військових операцій, дій, служби військ, побуту та харчування військовослужбовців, повсякденної діяльності військових підрозділів. Крім того, у статті звертається увага на те, що існує сукупність загальноповсякденних фразеологічних одиниць, які використовуються як військовослужбовцями, так і іншими професійними групами, а також іншими верствами населення у процесі життєдіяльності.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, ядро, периферія, фразеологічні одиниці, військовий дискурс.

The article raises the issue of defining the concept of "lexical-semantic field", analyzes the main approaches and areas of study and research of fields at the present stage, highlights the features that are different for lexical-semantic fields. In addition, the article raises questions about determining the structure of semantic fields, and in particular the lexical-semantic field. The study describes the main types of lexical-semantic fields and summarizes existing approaches to lexical-semantic fields. In the article the author draws attention to the fact that the concept of lexical-semantic field is quite interesting and complex, so many well-known scholars and linguists have studied its content. The analysis of existing approaches to understanding the definition of "lexical-semantic field", systematization and generalization of existing views allowed the author to argue that the lexical-semantic field is a set of lexical units that are united by certain semantic connections, and are semantically related to all its members. In the field of author's view there are phraseological units used in artistic texts on military themes. The study of the phraseological space of English-language military discourse allowed us to conditionally distinguish three lexical-semantic fields: lexical-semantic field of military-organizational phraseology, lexical-semantic field of military-everyday phraseology, lexical-semantic field of commonly used phrases. Phraseological units, selected by the author from the text on military topics and distributed by selected lexical and semantic fields, relate to various areas of military life, namely the organization of military operations, actions, military service, life and nutrition of servicemen, daily activities of military units. In addition, the article draws attention to the fact that there is a set of commonly used phraseological units that are used by both servicemen and other professional groups, as well as other segments of the population in the process of life.

Key words: lexical-semantic field, core, periphery, phraseological units, military discourse.

Постановка проблеми. Лексична система мови опосередковано чи прямо відображає дійсність, часто реагує на зміни в культурному, мате-

ріальному, загальному житті народу, регулярно поповнюється новими словами для конотації явищ, предметів, понять. Питання лексико-семан-

тичних полів належать до важливих питань сучасної лінгвістики, що зумовлюється відкритістю та рухомістю лексичного складу мови за рахунок появи нових слів, словосполучень, які описують дійсність, і зникненням застарілих лексичних одиниць. Багато вітчизняних і зарубіжних дослідників звертали свою увагу на лексико-семантичні поля, їх зміст і наповнення. Кожен із них намагався спростувати думку своїх попередників, а інколи додавав щось своє, змінював підходи до розуміння їх змісту, виділяв нові поля у тій чи іншій галузі сучасної мови, проте досі існує велика кількість проблемних питань, які так і не вирішені, зокрема питання виділення лексико-семантичних полів у професійній мові військових. Це свідчить про перспективи вивчення лексико-семантичних полів як об'єктів дослідження у сфері лексичної семантики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями лексико-семантичних полів займалися такі лінгвісти, як О. Ахманова (визначення парадигматичних відношень), В. Гак (підходи до розуміння семантики), Л. Пустовіт, Л. Лисиченко (лексико-семантична структура мови), Г. Щур (теорія полів), Й. Трір (визначення понять лексико-семантичного поля), Г. Остгоф (системність мови), однак здійснений аналіз низки наукових джерел відомих філологів засвідчив відсутність єдиного підходу до розуміння змісту поняття «лексико-семантичне поле» та недостатність напрацювань щодо виділення лексико-семантичних полів фразеологічних одиниць англомовного військового дискурсу.

Постановка завдання. Отже, мета статті полягає у систематизації й узагальненні підходів до змісту лексико-семантичних полів, а також в аналізі можливості утворення лексико-семантичних полів фразеологічних одиниць англомовних текстів на військову тематику.

Виклад основного матеріалу. Дослідження філологами лексичного складу мови, виявлення взаємозв'язків між лексемами та встановлення їх вмотивованості призвели до необхідності систематизації мовних одиниць, а саме побудови підсистем лексичних одиниць, у межах яких елементи тісно пов'язані один з одним. Утворення лексичних систем мови досить часто відбувається у формі визначення лексико-семантичних групувань і встановлення у їхніх межах внутрішніх зв'язків. Таким чином, процес вивчення взаємозв'язків лексичного складу мови призвів до створення теорії семантичних полів. Аналіз науково-лінгвістичних доробок виявив наявність різних підходів до змісту теорії лексико-семан-

тичних полів, але всі вони базуються на ідеї встановлення семантичних зв'язків між словами, що входять до складу кожного конкретного поля. Сьогодні не існує однозначних рішень у лінгвістичній науці щодо питання про сутність поняття «поля». Багато лінгвістів і філологів досліджують і вивчають зміст лексико-семантичних полів і їх наповнення. Вони вважають, що термін «лексико-семантичне поле» включає в себе набір лексем, які у широкому сенсі позначають певні поняття. До складу полів входять слова з різних частин мови, котрі характеризують наповнення цього поля. До складу такого поля науковці, окрім лексичних форм національної мови, жаргонів, діалектів, відносять також фразеологічні одиниці.

Вивчення таких полів призвело до отримання певних результатів. Лінгвісти виявилися успішними в реалізації ідеї про існування структурних величин, що об'єднують лексику в певну лексико-семантичну систему. Кожна лексема становить сему лексичного значення, що може бути домінантною.

Поняття «поле» застосовується в лінгвістичних дослідженнях із метою номінації комплексу лексичних одиниць, котрі зазвичай є об'єднаними спільністю свого змісту і відображають предметну, функціональну та понятійну схожість, а інколи тотожність явищ [3, с. 79].

Вперше термін «поле» був введений у лінгвістичну науку Г. Іпсеном у 1924 р., проте на практиці найбільш вживаними виявилися ідеї, викладені Й. Тріром. Мовна система з погляду синхронного аналізу становить замкнуту систему, де кожна складова частина набуває сенсу лише із цілого. Цей підхід він застосовував до розуміння поняття «лексичного поля», і на практиці таке поле отримало назву «лексичне поле Тріра» [10, с. 45].

Загалом поняття лексико-семантичного поля є досить широким, оскільки тут перетинаються базові проблеми полісемії, синонімії, лексикології, антонімії тощо. Дослідник Г. Щур, провівши аналіз найбільш популярних словосполучень, які можуть бути об'єднані в поля, виділяє фонемне, морфемне, лексемне, словотвірне, семантичне, граматико-семантичне поля [7, с. 143]. Аналіз наукових джерел засвідчив, що загалом є два основні підходи до вивчення семантичних полів. Лінгвісти Й. Трір і Л. Вайстбергер досліджували парадигматичні співвідношення між лексемами, або так звані парадигматичні поля, до яких автори відносять різні класи лексичних одиниць, що об'єднані за певними ознаками: антоніми, синоніми, лексико-семантичні групи слів. Інший підхід до вивчення полів реалізував В. Порциг, який

вивчав синтагматичні поля, тобто певні класи слів, пов'язані за вживанням, що ніколи не зустрічаються в однакових синтаксичних позиціях, зокрема іменник і дієслово [10, с. 265].

Вивчаючи мовні системи з погляду лексики, дослідники С. Канцельсон, Ю. Караулов, Л. Васильєв, Ф. Філін у своїх наукових напрацюваннях виділяють такі категорії:

1. лексико-семантичне поле;
2. лексико-семантична група;
3. синонімічний ряд;
4. антонімічна група;
5. асоціативне поле;
6. тематична група.

Під лексико-семантичним полем розуміються лексичні структури різних типів, котрі представляють певне мовне явище, що утворилося в ході свого історичного розвитку.

Семантичне поле характеризується наявністю загальних, інтегральних або семантичних ознак, що об'єднують усі одиниці поля і зазвичай виражаються лексемами.

Цікавим питанням є проблема визначення основної одиниці лексико-семантичної мовної системи. Найчастіше слова в англійській мові є досить багатозначними, а це означає, що кожне окреме значення займає своє місце у складі лексико-семантичних полів. Деякі дослідники вважають, що лексико-семантичний варіант слова є основною одиницею семантичної мовної системи, причому скільки у лексеми є значень, стільки ж існує лексико-семантичних варіантів. Саме вони існують і функціонують у мовах як основні одиниці лексико-семантичної системи, вступаючи в різні співвідношення з іншими словами близькими за семантикою, утворюють групи слів навколо себе.

Лексико-семантичні поля слугують для організації лексичної системи мови, вони є незамкненими, їх спосіб формування та рівень функціонування докорінно відрізняються від морфологічного та фонологічного підходів до організації рівнів мови. Поняття поля є досить ємким. Сюди можна віднести основні проблеми лексикології, а саме питання полісемії, антонімії, синонімії, питання співвіднесеності поняття та слова [2, с. 58].

Незважаючи на велику кількість різних думок, що стосуються змісту лексико-семантичного поля, майже усі дослідники виділяють його основні ознаки. Автори вважають, що лексико-семантичне поле – це сукупність лексичних одиниць, об'єднаних певними семантичними зв'язками. В основі будь-якого поля лежить ядро, яке семан-

тично співвідноситься з усіма його членами. Науковці (І. Стернін, Є. Кривченко) називають лексико-семантичне поле польовою структурою, в основі якої лежить ядро, по периферії якого містяться складові частини поля, причому з віддаленням від ядра спорідненість між ядром і семантикою лексичних одиниць поступово стає слабшою [1, с. 107].

У сучасній лінгвістиці дослідники виділяють три підходи для визначення структури та сутності лексико-семантичних полів. До таких належать ономасіологічний, синтаксичний і семасіологічний. На принципі системності мови базується ономасіологічний підхід, в основі якого – групування лексем, що ототожнюються з одним поняттям, і зазвичай складові лексичні одиниці проявляють функціональну та семантичну близькість одна з одною. Прибічниками такого підходу є відомі лінгвісти Н. Арутюнова, Д. Шмельова.

Семасіологічний підхід (Б. Ларін, В. Виноградов, Ю. Сорокін) базується на визначенні семантичної структури лексем із широким значенням, утворенні та формуванні лексико-семантичних систем, а також на знаходженні та дослідженні зв'язків між окремими словами, що знаходяться всередині того чи іншого поля. У центрі таких лексико-семантичних полів знаходяться слова з широкою семантикою. На основі семасіологічного підходу дослідники виділяють метод компонентного аналізу, який зазвичай використовується для опису структур значень лексем, а також виявлення диференційних та інтегральних компонентів їх семантичного значення. Такий тип аналізу дозволяє дослідникам встановлювати рівні семантичних сполучень тієї чи іншої лексеми із центром лексико-семантичних полів, зокрема із самою базовою лексемою.

Варто відзначити, що такі міжрівневі об'єднання базуються на семантичній спільності та класифікуються у лінгвістичній літературі як лексико-граматичні, лексико-семантичні, функціонально-семантичні поля. Зазвичай основою для таких об'єднань є понятійна категорія.

Р. Меєр був одним із перших, хто почав писати про закономірності мовних явищ і семантичних зв'язків [8, с. 360]. Дослідником було виділено основні типи лексико-семантичних полів. Сюди він відносив:

1. природні (включають назви дерев, тварин, частин тіла);
2. штучні (механізми, техніка, споруди тощо);
3. поліштучні (до цієї категорії належить термінологія рибалок, мисливців, військових, певні етичні поняття тощо).

До семантичного класу автор відносить впорядкованість певної кількості виразів із погляду зору семантичної ознаки. Цю ознаку дослідник називає диференційним фактором.

У нашій роботі таким диференційним фактором виступила сукупність лексичних одиниць, пов'язаних з організацією та перебігом професійної та повсякденної діяльності військових, тобто термінологією військових, яка належить до поліштучних лексико-семантичних полів. До речі, поява і розвиток військової лексики зумовлені необхідністю не лише відображати структуру, що базувалася на основі армійських соціальних ролей «підпорядкування – командування», а й забезпечувати негайне виконання поставлених цілей і задач. Конотація військових посад і звань з'явилася у європейських мовах із суттєвою особливістю, а саме спостерігається майже повна ідентичність багатьох термінів. Така ситуація пояснюється тим, що з розвитком міжнародних відносин взаємозапозичення термінів, які позначали явища, поняття, озброєння, посади та звання, було неминучим. Проте існує і низка відмінностей, зокрема у фонетичному полі. Наявність у групі звань явищ конверсії, синонімії, гіпонімії дозволяє відносити ці лексеми до одного семантичного поля, що входять до лексичної системи мови.

Мета проведеного нами дослідження полягала не лише в аналізі дефініції «лексико-семантичне поле», а й у встановленні лексико-семантичних полів сукупності ідіом і фразеологізмів англomовного військового дискурсу.

На основі аналіз низки наукових джерел із лінгвістичної статистики встановлено, що з метою забезпечення 5%-го рівня достовірності отриманих результатів для дослідження фразе-

ологічного простору англomовного військового дискурсу доцільно сформулювати вибірку із 1 537 лексичних одиниць.

Відбір фразеологічних одиниць здійснювався із творів художньої літератури на військову тематику. Аналіз наповненості вибірки й особливостей використання відібраних фразеологізмів та ідіом у текстах дозволив розподілити їх за трьома лексико-семантичними полями, а саме: 1) фразеологізми, що використовуються при організації та проведенні військових дій, операцій тощо, під час виконання безпосередніх професійних обов'язків військових (їх умовно можна назвати «військово-організаційні»); 2) фразеологізми, які стосуються організації повсякденної діяльності військових підрозділів: побут, харчування, одяг, проживання тощо (умовно – військово-повсякденні); 3) загальноживані фразеологічні одиниці, які використовують військові.

Приклади відібраних, проаналізованих і розподілених ідіом і фразеологізмів наведемо з «Nimitz Class» за авторством Патріка Робінсона [10] (табл. 1).

Висновки. Підводячи підсумки проведеного аналізу, можна зробити такі висновки:

– поняття лексико-семантичного поля є досить цікавим і складним. Дослідженням змісту цього поняття займалися багато відомих науковців і лінгвістів, однак досі не існує однозначної думки щодо його наповненості. Проведений аналіз підходів до розуміння дефініції «лексико-семантичне поле», систематизація й узагальнення поглядів дозволили кристалізувати визначення лексико-семантичного поля, яке близьке до предмету нашого дослідження. Отже, лексико-семантичним полем будемо називати

Таблиця 1

– лексико-семантичне поле військово-організаційних фразеологізмів:

<i>Play hell with</i>	At 05.00 on October 18 they crossed the Canal into Egypt, driving south to the Gulf of Suez, <i>playing hell with</i> the Arab defences wherever they fought, and isolating Anwar Sadat's Third Army in the desert.
<i>Blow someone's brains out</i>	The compacted charge exploded beneath his seat and <i>blew his head first out</i> of the cockpit.
<i>Fight for breath</i>	Half drowned despite his watertight survival suit, <i>fighting for breath</i> , Billy-Ray Howell could hear the God-sent voice of the rescue chief yelling through the loud-hailer.
<i>Be out of action</i>	The Poles had one in the Baltic, the Romanians one in the Black Sea, both <i>out of action</i> and both recently observed.
<i>Call the shots</i>	Jim Adams was <i>calling the shots</i> .
<i>Be under attack</i>	No one knew whether they <i>were under attack</i> or not.
<i>Be death of</i>	Did it <i>take the death of</i> so many young Americans to finally show you what the liberal democrats have known for years ?
<i>Be in danger</i>	'Shoot to kill in self-defense, if your lives <i>are in danger</i> '.
<i>Put to death</i>	If the Americans are onto us, they'll have everyone extradited to the USA, and put to death for the mass murder of the crew of the Thomas Jefferson.

– лексико-семантичне поле військово-повсякденних фразеологізмів:

<i>Be in command of</i>	Cpt. Rheinegen, in overall <i>is command of</i> .
<i>Take a risk</i>	'Laura, I recognize real danger when I see it. I <i>have taken a few risks</i> in my career
<i>Blow to pieces</i>	'What do you want us to do, <i>blow the entire thing to pieces</i> , or just destroy the warships?'
<i>Be out of commission</i>	Five others were floating, but unidentified, and still making way to the south-west, but <i>out of comms</i> .
<i>Be behind the wheel</i>	The man <i>behind the wheel</i> , Able Seaman Reginald White, turned out to be a submarine rating known to his friends as Klocker, whose home was in east London.
<i>Get the picture</i>	'First of all you have to understand the deep and abiding hatred there is between Iraq and Israel to <i>get the full picture</i> '.
<i>Work the thing out</i>	God knows how they <i>work these things out</i> .
<i>Put on a brave face</i>	'Stranger might a thought she was. But I've known Mrs. Baldrige a lotta years. She was <i>putting on a brave face</i> '.
<i>Change the subject</i>	Bill knew he had to <i>change the subject</i> quickly.
<i>Take a toll</i>	The Navy's worst ever peacetime disaster <i>took a toll</i> on this city from which it may never recover.

– лексико-семантичне поле загальноживаних фразеологічних одиниць, що використовуються військовослужбовцями:

<i>Put in an appearance</i>	It would also be a suitable high-security room for the President and his closest advisors should they <i>put in appearance</i> .
<i>Put one's card on the table</i>	'Gentlemen, this is an off-the-record discussion. And I want to start to <i>put my cards on the table</i> even before we think of talking to the Chairman'.
<i>Spill the beans</i>	'How about the landowners? Asked Bill, avoiding naming the Turks on the telephone. 'Are we <i>spilling the beans</i> ?'
<i>Tell the truth</i>	'Certainly not. I'm rather looking forward to it, <i>tell you the truth</i> .
<i>Take a risk</i>	'Laura, I recognize real danger when I see it. I have <i>taken a few risks</i> in my career.
<i>Wear a smile</i>	Lt. Commander Baldrige said nothing, he noticed that the Admiral still <i>wore his knowing half-smile</i> .
<i>Drive someone crazy</i>	Sometimes she thought it would all <i>drive her crazy</i> .
<i>Bring back to life</i>	And they were circling Scott Dunsmore as if he was Adolf Hitler <i>come back to life</i> .
<i>Play hell with</i>	'There's often rain, and a dense, warm sea mist, being carried along on a strange kind of wind, always feels to hot, but <i>plays hell with</i> the visibility, and pulls up a heavy sea.
<i>Break the ice</i>	Ray <i>broke the ice</i> . 'Mom don't seem too bad, but I guess she's fighting it', he said.

сукупність лексичних (у розрізі нашого дослідження – фразеологічних) одиниць, які об'єднані певними семантичними зв'язками. В основі поля лежить ядро, що семантично співвідноситься з усіма його членами;

– дослідження фразеологічних одиниць, які використовуються у художніх текстах на військову тематику, дозволили у фразеологічному просторі англomовного військового дискурсу

умовно виділити три лексико-семантичних поля: військово-організаційних фразеологізмів, військово-повсякденних фразеологізмів, загальноживаних фразеологізмів, що використовуються військовослужбовцями.

Продовжуючи розпочате дослідження, надалі варто приділити увагу структурі фразеологічних одиниць у межах кожного окремого поля та провести їх класифікацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильев Л.М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 105–113.
2. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*. 1972. № 1. С. 57–68.
3. Липка С.І. Лексико-семантичне поле на позначення зухвалої поведінки в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2013. С. 78–83.
4. Огуй О.Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи. Чернівці : Золоті литаври, 1998. 370 с.
5. Терещенко К.В. Мовне втілення концептуальної картини світу. *Перекладацькі інновації* : матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (Суми, 15–16 березня 2012 р.). Суми : СумДУ, 2012. С. 27–30.

6. Юдко Л.В. Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5. Ч. 2. С. 292–298.
7. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. Москва : Наука, 1974. 255 с.
8. Meyer, R.N. Systems of Meaning. *KZ*, 43, 4, 1910. P. 358–366.
9. Patrick Robinson Nimitz Class. HarperCollins, U.S.A., 1997. 549 p.
10. Trier Jost. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: Dhte eines sprachlichen Feldes I. Von den Anfängen bis zum Beginn des 13. Jhdts. Heidelberg : Winter, 1931, 347 p.

УДК 81'373.72

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.9>

СЕМАНТИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІЄСЛІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ГОРІННЯ НІМ. (VER)BRENNEN (SICH), FEUERN, УКР. ГОРИТИ, ПАЛАТИ, ПАЛИТИ У КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕМ

SEMANTIC DEVELOPMENT OF POLYSEMIOUS VERBS GERM. (VER)BRENNEN (SICH), FEUERN, UKR. ГОРИТИ, ПАЛАТИ, ПАЛИТИ WITHIN THE FRAMEWORK OF INNER FORM OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Бечко Я.В.,

orcid.org/0000-0001-6845-2546

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української та іноземних мов

Уманського національного університету садівництва

У статті аналізуються особливості внутрішньої форми фразеологізмів, що включають багатозначні дієслова на позначення термічних процесів, а саме ті, які передають процес горіння / спалення нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити*, а також розглядаються такі аспекти внутрішньої форми фразеологічних одиниць, як прозорість, образність, метафоричний і метонімічний характер. Автор з'ясовує, як внутрішня форма досліджуваних фразеологізмів співвідноситься з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями відповідної ключової лексики, а також визначає семантичний і фразеотвірний потенціал полісемантичних дієслів термічної семантики нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити* відповідно до їх здатності передавати, зокрема у вторинному використанні, дуже широкий спектр значень, які належать до різних семантичних сфер і вираження яких прямо чи опосередковано мотивується термічною семантикою. Автор залучає до розгляду не лише ідіоматичні фраземи номінативного та предикативного характеру, а й порівняльні звороти, прислів'я та приказки, усталені мовленнєві формули, у яких ключовими компонентами виступають багатозначні дієслова високо-температурної семантики нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити*.

Автор зауважує, що для структурно-функціонального угруповання фразем із дієсловом на позначення горіння важливим є протиставлення, з одного боку, термінологічних сполук (як сучасних, так і традиційних) стилістично більш або менш нейтрального характеру, і образно-експресивних фразеологізмів, здебільшого експліцитно предикативних. Крім того, для полісемантичних дієслів термічної семантики нім. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, укр. *горіти*, *палати*, *палити* тут важить можливість фігурувати у складі фразеологічних утворень не лише в особових, а й у неособових, зокрема дієприкметникових формах. З іншого боку, саме з дієслівною належністю ключової фразеотвірної лексики можна зіставити і ті випадки, коли терміносполука має предикативний характер, а дієслово горіння виступає в ній в особовій формі.

Ключові слова: фразема, внутрішня форма, ключове слово, смисловий розвиток, структура, семантема, багатозначність.

The author analyses the peculiarities of the inner form of idioms which include polysemantic verbs of thermal semantics Germ. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *горіти*, *палати*, *палити* and considers such features of inner form of phraseological units as clarity, imagery, metaphoric/metonymic nature. The author also finds out how the inner form of these phraseological units correlate with phraseological meanings of the key lexical component and defines semantic and phrase forming potential of polysemantic verbs of thermal semantics Germ. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *горіти*, *палати*, *палити*, according to its ability to transfer, particularly in its secondary use, a wide variety of meanings referring to different semantic spheres and their expressing is directly or indirectly motivated by thermal semantics. The author conducts the research using not only nominative and predicative idiomatic phraseological units, but also comparative phrases, proverbs, speech formulae with the key lexical component – polysemantic verbs of thermal semantics Germ. *(ver)brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *горіти*, *палати*, *палити*.

The author mentions that for the structural and functional grouping of phrases with verbs of thermal semantics Eng. burn, fire, it is important to contrast, on the one hand, terminological compounds (both modern and traditional) stylistically more or less neutral, and figuratively expressive phraseological units, mostly explicitly predicative. In addition, for polysemantic verbs of thermal semantics Germ. (*ver*)*brennen (sich)*, *feuern*, Ukr. *goriti*, *палати*, *палити* it is important to have an opportunity to appear as part of phraseological formations not only in personal but also in non-personal, in particular adjective forms. On the other hand, because of the verb affiliation of the key lexical component we can compare those cases when the term compound has a predicative character, and the verb appears in it in the personal form.

Key words: idiom, inner form, key lexical component, sense development, structure, semanteme, polysemy.

Постановка проблеми. Термічна лексика, слова і вирази на позначення різних високотемпературних об'єктів і рис здатні передавати, зокрема у вторинному використанні, дуже широкий спектр значень, які належать не лише до цієї, а й до інших семантичних сфер і вираження яких прямо чи опосередковано мотивується термічною семантикою. Це зумовлюється тим, що термічні явища відіграють істотну роль у житті людини, її природному та суспільно-культурному довікллі. У нашій статті нас цікавить внутрішньомовний механізм функціонування семантики багатозначних лексичних одиниць на фразеологічному рівні, оскільки проблематика взаємовідношень лексико-семантичної та лексико-фразеологічної підсистем мови теж є недостатньо вивченою й актуальною у теоретичній фразеології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У царині словотвору лексичної семантики дослідженням смислового розвитку «термічних» слів займаються Т.О. Черниш, Л.В. Педченко, К.С. Верхотурова, І.В. Беседовська, Я.В. Бечко [1–5]. Варто відзначити, що на матеріалі німецької й української мов фразеологічних студій тут бракує.

Постановка завдання. У нашій статті ми ставимо за *мету* з'ясувати особливості внутрішньої форми фразеологізмів, що включають полісемантичні дієслова на позначення термічних процесів нім. (*ver*)*brennen (sich)*, *feuern*, укр. *goriti*, *палати*, *палити*. Відповідно, ми поставили перед собою *завдання* визначити, яким чином внутрішня форма досліджуваних фразеологізмів співвідноситься з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями ключових лексем. За *об'єкт* нашого дослідження ми обрали німецькі й українські ідіоматичні фрази номінативного та предикативного характеру, прислів'я та приказки, порівняльні звороти, усталені мовленнєві формули, у яких ключовим компонентом виступають дієслова нім. (*ver*)*brennen (sich)*, *feuern*, укр. *goriti*, *палати*, *палити*. **Предметом** нашої розвідки є аналіз рис та особливостей функціонування внутрішньої форми фразеологізмів, котрі включають полісемантичні дієслова на позначення термічних процесів.

Виклад основного матеріалу. Структурно-семантичний аналіз предикативних фразем із

ключовим лексичним компонентом показав, що їхня внутрішня форма виявляє певні спільні риси і що ці риси знаходяться у співвідношенні з тими чи іншими фразеологічно пов'язаними вторинними значеннями досліджуваної ключової лексеми. Серед проаналізованого матеріалу ми знаходимо приклади з «нульовим» семантичним розвитком, тобто такі утворення, де фразеологічне значення відповідної лексеми є цілком тотожним її лексичному значенню. Передовсім це сталі порівняння; що ж до паремій із такими дієсловами, то хоча вони здебільшого й допускають дослівне прочитання, але є підстави вважати, що істотним для них є не воно, а узагальнююча інтерпретація їхнього дослівного змісту.

На цьому загальному тлі вирізняється випадок усталеної мовленнєвої формули, що дослівно відтворює не вихідну семантему, а один із похідних лексико-семантичних варіантів – це укр. *Так я дуже горю за тим!* Не дуже за тим побиваюся [6, с. 593].

У номінативних описових термінопозначеннях денотатами виступають об'єкти, у той чи інший спосіб реально пов'язані з вогнем (чи схожі на нього, але в історичній перспективі те, що зараз витлумачується як подібність, могло сприйматися як тотожність). Через це розвиток відповідної семантики у їх складі можна визначити як метонімічний.

Серед переносних фразео-семантичних варіантів присутнє значення, яке пов'язане з негативно-деструктивним впливом і є типовим для «термічних» слів ужитих у складі фразем. Аналогічне значення знаходимо також у: нім. *sich (D) die Finger bei etw. (D) verbrennen* «обпалитися на чомусь; залишитися на бобах» (досл. «обпалити собі палець при чомусь»); *sich den Schnabel verbrennen* «сказати щось не подумавши і таким чином нашкодити собі» (досл. «обпалити собі носяру»); *sich den Mund / das Maul verbrennen* «нашкодити собі необережними словами» (досл. обпалити собі рота / пащу); *sich die Pfoten verbrennen* «зазнати шкоди чи невдачі у якійсь справі» (досл. «обпалити собі лапи»); *Was dich nicht brennt, das blase nicht (was dich nicht brennt, sollst du nicht löschen)* «не сунься не у свою справу; моя хата з краю – нічого не знаю» [7, с. 121; 8, с. 103] (досл. «те, що тебе не обпалює

(палить), не гаси (не задувай) (те, що тебе не обпалює (палить), ти не повинен гасити)); укр. *правда не втоне в воді, не згорить в огні* [9, с. 310]; *хочеш ти правди!.. правда давно вже згоріла* [9, с. 311]; *Що не горить, там не треба гасити* «де нема небезпеки, нема і рятунку» [6, с. 593].

Це ж значення виступає в усталених формулах укр. *той би й на терновім огні не горів* «про запеклого, непосидючого, лихого чоловіка» (на терновім вогні за старою традицією палили чарівників і відьом) [6, с. 593] чи прокльоні *хай (нехай) воно (він, вона) (ясним вогнем (подум'ям)) горить / згорить (загориться і под.)* «вживається для вираження великого незадоволення, роздратування, досади з приводу кого-, чого-небудь»; (лайливе, жартівливе) *бодай (хай би, нехай би) грець спалив у діжжі кого, що* «уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, зневаги до когось, чогось, бажання позбутися когось, чогось»; *щоб грім убив і блискавка спалила* «тс.»; *заговіла – бодай батеньку хата згоріла* «не вийшла заміж» [9, с. 394].

Ми раніше також зустрічалися з образним витлумаченням вогню, процесу горіння як причини (зокрема негативного характеру), яка спонукає людину до швидких активних дій. Аналогічні вирази (зокрема мовленнєві формули), але зі словесним вираженням «рушійного» образу вогню за допомогою дієслова горіння знаходимо серед фразем із цими дієсловами: нім. *Wo brennt's denn?* «1. Що за поспіх?; 2. Що трапилось?» [7, с. 121] (досл. «Де горить?») (варіант *Wo brennt es?* «Що за поспіх?» [10, с. 150] (досл. «Де це горить?»)); *es brennt ja noch nicht* «з цим можна не поспішати, це не горить» [7, с. 121] (досл. «це не горить»); *j-d brennt darauf, etw. zu tun* «хто-н. горить нетерпінням зробити що-н.» [7, с. 121] (досл. «хтось аж горить, щоб щось зробити»); *j-m brennt etw. auf den Nägeln* «хто-н. має терміново зробити що-н.» [8, с. 409] (досл. «комусь аж під нігтями щось горить»); укр. *не горить – підождемо* [11, с. 119].

Ця причина поспіху може локалізуватися поза людиною, як у щойно наведених прикладах, пор. також нім. *j-m brennt der Boden unter den Füßen* «поспішати геть зі страху» [10, с. 150] (досл. «у когось земля горить під ногами»), *der Boden brennt j-m unter den Füßen (Sohlen) (j-m wird der Boden unter den Füßen zu heiß)* «земля горить під ногами у кого-н.; хмари згущуються (збираються) над кимось» [8, с. 96] (досл. «земля горить комусь під стопами (підшвами) (комусь земля стає надто гарячою під ногами)») (пор. також фразему укр. *у когось земля під ногами горить (чійми, в кого)* «для кого-небудь становище стає критич-

ним, безвихідним; хто-небудь спритний, вправний, здатний перев. на погані вчинки» [11, с. 119], ідентичну за внутрішньою формою, але дещо відмінну щодо її образного витлумачення).

Але процес горіння образно може міститися й у самій людині, виступаючи як метафора її внутрішньої потреби, пор. нім. *j-m brennen die Nägel (j-m brennt es unter den Nägeln)* «хто-н. дуже хоче чого-н.; комусь не терпиться» [7, с. 69] (досл. «у когось горять нігті (комусь горить під нігтями)»); *etw. brennt j-m auf der Seele (es brennt j-m auf der Seele, etw. zu tun)* «що-н. не дає кому-н. спокою; душа горить (так хочеться щось зробити)» [7, с. 187] (досл. «щось горить комусь у душі (комусь горить у душі щось зробити)»); у цьому ж зв'язку можна ще раз навести й уже згадане укр. *палити душу* «дуже хвилювати, непокоїти, завдавати болю, муки»; *горіти біля серця* «дуже переживати, бути незадоволеним із приводу кого-, чого-небудь» [12, с. 161]. Тут теж можна навести паралелі, де образне представлення палкого й нестримного бажання як процесу горіння всередині тіла може вербалізуватися у субстантивній формі, як позначення вогню пор. *палитися вогнем* «дуже непокоїтися, страждати від чогось» [12, с. 161].

У прислів'ї укр. *що горить, то й вигорить* «про гнів, злість, які, не знаходячи нагоди вилитися в діло, з часом вигасають самі собою» [6, с. 593] негативно-емоційний стан теж репрезентується як вогонь, але наголос тут кладеться не на локалізацію, а на те, що такий стан, як і процес горіння, сам собою добігає кінця.

Аналогічним чином семантика горіння, як і семантика вогню, може моделювати ситуацію інтенсивної швидкої праці: укр. *(аж) горить (кипить) у руках (під руками)* (у кого, у чийх, під чийми, перев. зі сл. *робота, діло* і т. ін.) «виконується, здійснюється і т. ін. швидко й успішно» [12, с. 161].

Виступаючи в одному внутрішньофразеологічному контексті з «вогнем», «горіння» позначає розпашілість і / чи високу температуру: укр. *вогнем (полум'ям) горіти* «1. дуже червоніти (про обличчя); 2. мати високу температуру тіла, відчувати жар (перев. від хвороби)»; *палити вогнем* «викликати жар, значне підвищення температури тіла (про хворобу); завдавати моральних страждань; дуже мучити»; *Не горіло, не боліло (Не горівши, не болівши. – як із лука спрягло; не горів, не болів: зразу околів; не болів, як з лука спряг)* «про наглу смерть злого» [9, с. 372]; пор. також *зуби розгорілися* [11, с. 82];

У прислів'ях укр. *у багача багато дров, та й горять, а в мене одно поліно, та й то не*

хоче (варіанти у багатого повна піч, та горить, а у мене одно поліно, та й те не горить; у людей повна піч, та горять, а у мене одна ломака, та й та не горить [9, с. 130]) ефективність застосування таких технологій до «витратних матеріалів» у домашньому хазяйстві ставиться у залежність від заможності власника: «бідний не здатен ефективно спожити й те мале, що він має».

У фраземі *спалити (за собою) мости (місток)* «рішуче порвати з ким-, чим-небудь; зробити неможливим повернення до когось / чогось» [9, с. 130]. Зауважимо, що, на наш погляд, наведене тлумачення недостатньо розкриває зміст цієї фраземи, оскільки у ньому відсутня згадка про певну дію деструктивного характеру, яка й уможливилує реалізацію відповідної мети.

У фраземі *alle Brücken hinter sich verbrennen* «відрізати собі всі шляхи до відступу, спалити за собою мости» (досл. «всі мости за собою спалити»), що є варіантом фраземи *alle Brücken hinter sich abbrechen* «остаточно звільнитися від попередніх зв'язків чи обов'язків» [7, с. 187] (досл. «всі мости за собою знести»), образом деструктивного шляху досягнення бажаного стану справ виступає вже не акт спалення кораблів чи мостів, а руйнування останніх. Підставу для саме такого смислового розвитку дієслів горіння (паління) у внутрішньофразовому контексті слід убачати в тому, що периферійно-асоціативна зона їхнього змісту включає риси, пов'язані з витлумаченням спалення як складової частини технологічного процесу, котрий передбачає використання (споживання) відповідних засобів.

Деякі українські фраземи можна розглядати як похідні, тобто вторинні стосовно інших, пор. вираз *не горіти і не куритися (до чого)* «бути байдужим» [12, с. 161], що обіграє вторинне значення *горіти* «відчувати пристрасть, переживати сильне почуття», безпосередньо зіставляючи дієслово зі значенням горіння з іншим дієсловом, яке позначає наслідок горіння, дим. У цей спосіб (із яким ми вже зустрічалися й у цьому, і в інших розділах) ніби унаочнюється і підкреслюється твірне мотиваційне підґрунтя «термічного» вираження емоційно-афективних рис людської психіки. Цілком можливо, що внутрішня форма цієї фраземи вже суто гумористично, акцентуючи якраз відсутність логічних пов'язань, проектується на наведене вище прислів'я *де не горить, там ся не курить* або ж на його регіональний відповідник, де також говориться, що диму без вогню не буває.

Сполуку укр. *і шапка не горить (на кому)* «хто-небудь не має совісті, діє безсоромно» (тобто

«винний, а поводить себе так, що й оком не моргне») ми теж розглядаємо як вторинну стосовно прислів'я укр. *на злодієві і шапка горить* «той, хто почуває за собою якусь провину, своєю поведінкою мимоволі видає себе» [11, с. 110] (отже, тут «горіти» – це «виявляти свою сутність через істотну ознаку»). Справді, внутрішня форма першого з цих фразеологізмів стає зрозумілою лише з урахуванням другого, натомість те, чому на злодієві шапка має горіти, фахівці у галузі історії й етимології ідіоматичних виразів пояснюють, покликаючись на старовинну оповідку, в якій чарівник, щоб змусити злодія виявити себе, вигукнув, що на ньому горить шапка, після чого той схопився за голову і був таким чином викритий [13, с. 98].

До речі, можна також сказати, що тут має місце «текстуальна» синекдоха: фрагмент певного тексту служить для передачі змісту, який виражається цілим текстом. Цей приклад демонструє, як фразема може набувати свого ідіоматичного значення, не просто спираючись на образне переосмислення певної ситуації, а ніби «компресуючи» в собі згадку про таку ситуацію в рамках певного ширшого тексту, в котрому вона вперше виникла як його дослівний фрагмент і без покликання на котрий вона залишається незрозумілою. У семасіології подібне явище, коли слово ніби вбирає в себе семантику свого текстуального оточення, називають, використовуючи термін М. Бреая, семантичним «зараженням» (чи семантичним перенесенням). Як бачимо, це поняття може застосовуватися і при висвітленні виникнення вторинних фразеологічних семантем.

Подібним чином звернення до історії дозволяє пояснити укр. *кадити (палити, курити і т. ін.) фіміам кому, перед ким* «дуже вихвалити когонебудь, лестити комусь». Це – вираз грецького походження, умотивований тим, що у храмах на честь божества, а також при дворах царів курили фіміам – ароматичну речовину, супроводжуючи це вихваланнями [13, с. 595].

Висновки. Оцінюючи отримані результати, ми доходимо таких висновків. Для структурно-функціонального угруповання фразем із дієсловом на позначення горіння важливим є протиставлення, з одного боку, термінологічних сполук (як сучасних, так і традиційних) стилістично більш або менш нейтрального характеру, й образно-експресивних фразеологізмів, здебільшого експліцитно предикативних, з іншого.

Однак ця подібність реалізується двоїстим чином завдяки частининомовному характеру фразеологічної лексеми, тобто її належності до лексико-граматичного розряду дієслів. Для дієс-

лів нім. *(ver)brennen (sich), feuern*, укр. *горіти, палати, палити* зі значенням горіння тут важить можливість фігурувати у складі фразеологічних утворень не лише в особових, а й у неособових, зокрема дієприкметникових формах, в останньому випадку займаючи синтаксичну позицію окреслення. З іншого боку, саме з дієслівною належністю ключової фразеотвірної лексеми можна зіставити і ті випадки, коли терміносполука має предикативний характер, а дієслово горіння виступає в ній в особовій формі.

У плані функціонування у структурі фразеологізмів дієслова нім. *(ver)brennen (sich), feuern*, укр. *горіти, палати, палити* мають високий потенціал породження ними вторинних фразеологічних семантем. Тут ми теж бачимо, що на лексико-фразеологічному рівні у досліджуваних лексемах з'являються узагальнені значення ефективної (результативної), деструктивної за наслідками та негативної за характером цих наслідків дії; ці самі дієслова можуть тут передавати дії, також результативні, але протилежні за результатом і за своїми оцінними конотаціями.

Крім того, і тут ми знаходимо «вогняну» образність як засіб представлення внутрішніх станів людського організму і психіки.

У цьому останньому плані ми можемо вказати на структурування фразеогруп на основі базового

для них смислового фрейму, який і визначає інтерпретацію семантики горіння на лексико-фразеологічному рівні; цей фрейм становить утворення, у центрі якого лежить позначення ефективної (результативної) дії, котра співвідноситься з такими експліцитно чи імпліцитно вираженими смислами, як «людина», «вогнь», «негативна / позитивна оцінка», «деструктивний / конструктивний наслідок».

Покажемо щодо семантичних відношень іменника на позначення вогню і дієсловами на позначення процесу горіння нім. *(ver)brennen (sich), feuern*, укр. *горіти, палати, палити*, які існують між ними на лексико-фразеологічному рівні, є те, що ці іменник і дієслова у низці випадків спільно виступають у внутрішній структурі тих самих фразеологізмів, і «вогняна» семантика на рівні дослівного значення в одному випадку дістає лексичне вираження за допомогою субстантиву зі значенням «вогнь», а в іншому – за допомогою дієслова горіння. Отже, семантика цих позначень є не «субстанціальною», а радше процесуальною. Інакше кажучи, з погляду того, як постає «вогнь» на лексико-фразеологічному рівні та на тлі фразем із термічними лексемами, він є не об'єктом (предметом), а дією, процесом, а його назви можна розглядати як такі, що належать до розряду *nomina actionis*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Черниш Т.О. Слова на позначення високої температури (на матеріалі української та польської мов). *Польсько-український бюлетень: Київські полоністичні студії*. Київ, 2010. Т. 16. С. 482–495.
2. Педченко Л.В. Лексика вогню в говірках російської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Харків, 2000. 20 с.
3. Верхотурова К.С. Огонь в зеркале русского языка : дисс. ...канд. филол. наук : 10.02.01. Екатеринбург, 2009. 213 с.
4. Беседовська І.В. Семантична природа сенсорних прикметників на позначення температури в сучасній українській літературній мові (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки). *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2009. № 46. С. 162–165.
5. Бечко Я.В. Особливості внутрішньої форми фразеологізмів з ключовою лексемою укр. *вогнь*. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Вип. 10. 2016. С. 53–56.
6. Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. Т. 1. 832 с.
7. *Немецко-украинский фразеологический словарь* : в 2 т. / авт.-сост. В.И. Гаврись, О.П. Пророченко. Київ : Рад. школа 1981. Т. 1. 416 с.
8. *Немецко-русский фразеологический словарь* / авт.-сост. Л.Э. Бинович, Н.Н. Гришин. Москва : Русский язык, 1975. 656 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / авт.-уклад. М. Номис. Київ : Либідь, 1993. 768 с.
10. *Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch*. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1972. 818 s.
11. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / авт.-уклад. І.С. Олійник, М.М. Сидоренко. Київ : Радянська школа, 1978. 447 с.
12. *Словник фразеологізмів української мови* / авт.-уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук та ін. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
13. *Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник* / авт. А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова. Санкт-Петербург : Фолио-пресс, 1999. 701 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ОНЛАЙН-РЕСУРСІВ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

THE USE OF ONLINE RESOURCES AS A MANDATORY ASPECT OF LEARNING GERMAN

Ворона Т.О.,

orcid.org/0000-0001-7177-8563

*викладач кафедри романо-германської філології та німецького перекладу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Використання мобільного Інтернету в багатьох країнах вже перевершило використання настільного. Така тенденція спостерігається серед молодих людей, адже вони частіше вивчають іноземні мови, ніж старше покоління. Мобільні пристрої дозволяють учням під час вивчення мови більш ефективно використовувати свій час, наприклад, під час поїздок або очікування у лікарів. Крім того, сьогодні майже ніхто не уявляє свого життя без мобільного телефону, особливо молодь. Саме тому у статті розглянуті способи застосування смартфонів для ефективного вивчення німецької мови.

Існує безліч мобільних додатків для вивчення німецької мови, які можна використовувати з усіма видами портативних пристроїв, таких як смартфони, iPod або iPad. Багато з цих додатків є безкоштовними, хоча деякі з них також платні про-версії (наприклад, іноді можуть знадобитися про-версії для завантаження даних, якщо Ви хочете працювати в автономному режимі).

Мобільні додатки особливо підходять для вивчення лексики. Оскільки більшість мовних додатків інтегровані з технологією розпізнавання мовлення, вбудованих у мобільні пристрої, вони ідеально підходять для навчання вимови. Існують також програми для дітей, де діти можуть вивчати другу мову, просто граючи в ігри. Багато програм також працюють в автономному режимі у місцях без підключення до Інтернету. У статті представлений короткий огляд кращих мобільних додатків для вивчення німецької мови, оскільки розвиток новітніх технологій зумовлює використання смартфонів для вивчення іноземних мов. Розглянуті найпоширеніші додатки для вивчення німецької мови, а також зазначені їхні функції.

Крім того, стаття містить результати дослідження, проведеного 2021 р. на базі Чорноморського національного університету ім. П. Могили викладачами А.Ю. Корягіною та Т.О. Вороною. Тема дослідження: «Частотність застосування електронних ресурсів на заняттях з іноземної мови. Погляд викладача. Погляд студента». В опитуванні взяли участь 15 викладачів університету та 103 студенти. Також подані рисунки, які чітко та наочно демонструють результати проведеного дослідження.

Ключові слова: німецька мова, електронні ресурси, додатки, вивчення іноземної мови, новітні технології.

The use of mobile Internet in many countries has already surpassed the use of desktop Internet. This trend is observed among young people because they learn foreign languages more often than the older generation. Mobile devices allow students to use their time more efficiently: learning a language, for example, while traveling or waiting for doctors. In addition, today almost no one can imagine his life without a mobile phone, especially young people. That is why the article discusses ways to use smartphones for effective learning of German.

There are many mobile applications for learning German that can be used with all types of portable devices, such as smartphones, iPods or iPads. Many of these applications are free, although some are also paid – pro versions (for example, you may sometimes need pro versions to download data if you want to work offline). The use of mobile Internet in many countries has already surpassed the use of desktop Internet. This trend is observed among young people because they learn foreign languages more often than the older generation.

Mobile applications are especially suitable for learning vocabulary. Because most speech applications are integrated with speech recognition technology built into mobile devices, they are ideal for pronunciation learning. There are also programs for children where children can learn a second language just by playing games. Many programs also work offline in places without an Internet connection. The article provides a brief overview of today's best mobile applications for learning German, as the development of new technologies leads to the usage of smartphones for learning foreign languages.

In addition, the article contains the results of a study conducted in 2021 on the basis of the Black Sea National University named after P. Mohyla by teachers A.Yu. Koryagina and T.O. Vorona. Research topic: "Frequency of using electronic resources in foreign language classes. The teacher's view. The student's view". The study was attended by 15 university professors and 103 students. There are also drawings that clearly and clearly show the results of the study.

Key words: German language, electronic resources, applications, foreign language learning, latest technologies.

Постановка проблеми полягає в обґрунтуванні важливості застосування онлайн-ресурсів на заняттях із німецької мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із появою комп'ютерів і їх поширенням у ХХ ст.

почала розглядатися ідея впровадження новітніх технологій в освіту. У 1982 р. Grid Systems замовив NASA створити перший у світі ноутбук Grid Compass. У 90-ті рр. закордонні вчені провели фундаментальні дослідження в галузі

мобільного навчання: Т. Андерсон, М. Чарльз, М. Евері, Д. Аттевель, М. Рагуза та Д. Тракслер. У Росії та Україні поява та формування мобільних систем навчання лише розпочалися. Такі вчені, як А.А. Андрєєв, Е.Д. Патаракіна, І.В. Савіних, В.В. Жуков, А.А. Федосєєв, А.В. Тимофєєв і С.В. Кувшинов вивчають деякі можливості мобільного навчання та розглядають мобільне навчання як нову реальність в освіті.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати варіанти використання електронних ресурсів для ефективного вивчення німецької мови та проаналізувати частоту їх застосування серед студентів і викладачів.

Виклад основного матеріалу. Люди використовують і продовжуватимуть використовувати комп'ютери та портативні комп'ютери, але зі швидким розвитком мобільних пристроїв спосіб їх використання змінюється. Як особистий пристрій, смартфони дуже підходять для особистого неформального навчання. Користувач визначає, які програми використовувати і як їх застосувати. У свою чергу, викладачі іноземних мов повинні лише заохочувати та сприяти автономії студентів і надавати можливості поєднувати навчання в аудиторії із самостійною роботою студентів, але треба пам'ятати, що смартфони – це все таки дорогий пристрій, і не кожен може його собі дозволити. Цей факт вчителі не можуть ігнорувати [1, с. 2].

Такою була ситуація у світі у 2011 р., але сьогодні ситуація кардинально змінилася. Тепер смартфони стали настільки доступними та простими у використанні, що навіть діти молодшого шкільного віку користуються перевагами цих пристроїв. Для кожного студента телефон – це власний простір, символ свободи та доступу до необхідної інформації 24 години на добу. Хоча найчастіше викладачі розглядають смартфон як відволікаючий фактор під час заняття, проте це частина життя сучасної людини, більшість відчувається з ним впевнено. Саме тому основне завдання викладачів – залучити студентів до застосування телефонів в освітніх цілях.

У 2021 р. існує безліч додатків, які спрямовані на вивчення іноземних мов. Більшість із них безкоштовні, але існують, звичайно, і платні версії. Зараз зростає тенденція створення онлайн-додатку до багатьох сайтів. Таким чином користувачі мають змогу отримати швидший і простіший доступ до необхідної інформації чи сервісу. Розглянемо найпоширеніші мобільні додатки для вивчення німецької мови.

Goethe-Verlag пропонує курси для початківців (рівні А1–А2), які також доступні у вигляді мобільного додатку для iPhone та андроїдів під назвою 50 Sprachen. На веб-сайті досить перейти за посиланням на iTunes store або Google Play, щоб завантажити програму. Доступна безкоштовна версія, але вона містить лише перші 30 уроків для новачків. Повний курс німецької мови, що складається зі 100 уроків, коштує 3,49 євро (Deutsch Komplett-Sprachpaket). За допомогою цього додатку можна вивчити основну німецьку лексику і структуру речення, щоб мати змогу розуміти співрозмовника та висловлюватися у більшості звичайних повсякденних ситуацій.

Phase6 Hallo Deutsch Erwachsene – ще один додаток для вивчення німецької мови для смартфонів і невеликих портативних пристроїв, які були розроблені для іммігрантів, що почали нове життя в Німеччині. Тим не менш, його може будь-хто безкоштовно завантажити для вивчення німецької мови. На додаток до німецької мови він доступний на дев'яти інших мовах, включаючи арабську і фарсі. Основна увага приділяється побудові словника, необхідного в повсякденних ситуаціях, вимові та сприйняттю мови. Цей курс підходить для початківців. Існує також дитяча версія цього додатку під назвою «Фаза 6 Hallo Deutsch Kinder» (Komplett-Sprachpaket). За допомогою цього додатку можна вивчити основну німецьку лексику і структуру речення, щоб висловлюватися у більшості звичайних повсякденних ситуацій.

DeutschAkademie. Це додаток дозволяє користувачам практикувати за рівнем А1–С2. Він відстежує статистику навчання і включає 22 000 граматичних і фонетичних вправ та понад 800 годин інтерактивних онлайн-курсів. На форумі німецькі викладачі можуть відповідати на питання, і весь курс ґрунтується на Європейських базових документах для мов, однак цей додаток призначений для практики та не є основним інструментом навчання.

Розглянемо електронний ресурс Deutsche Welle. На сайті розміщена актуальна інформація для людей, котрі вивчають німецьку мову. Крім того, навчальний матеріал розподілений за рівнями складності: від найлегшого А1 до найскладніших С1. Пропонуємо детально розглянути завдання для різних рівнів.

Для початківців на сайті розміщена теленовела. Такі відео не тільки допомагають розширити словниковий запас студента, а і сприяють застосуванню нових лексем. Після перегляду кожної серії пропонується виконати додаткові онлайн-вправи,

відразу після виконання завдань кожен може оцінити свої результати. Завдяки мультимедійним матеріалам студенти практикують аудіювання та засвоюють вимову носіїв німецької мови. Для тих, хто володіє середнім рівнем мови, на сайті розміщені тексти різної тематики. Таким чином, студенти можуть самостійно прочитати текст, перекласти його та виконати завдання. Більшість текстів також доступні в аудіоформаті. Рубрика *Langsam gesprochene Nachrichten* буде цікавою для опанування рівнями B2 та C1. За допомогою вищезазначеної рубрики студенти мають змогу отримувати актуальну інформацію про події у Німеччині та світі, а також удосконалювати свої знання німецької мови. Великою перевагою є різноманіття тематик текстів і формат текст і аудіо.

Рубрика *Deutschlandlabor* буде цікава студентам, які опановують або вдосконалюють рівень A2. Двоє ведучих подають інформацію щодо німецького менталітету, особливостей життя у Німеччині. Інформація представлена у відеоформаті. Кожна серія присвячена певній темі.

Після перегляду короткого відеоролику студентам пропонують виконати 9 завдань. Завдання побудовані таким чином, щоб була змога отримати максимальну користь. Студенти практикують сприйняття німецької мови на слух і вживання нових лексем. Крім того, під час виконання вправ студенти мають змогу їх прослухати, це допоможе попрацювати над вдосконаленням вимови. Вправи зорієнтовані на поповнення лексичного запасу, тому пропонується впорядкувати картинки та поняття, лексеми та їх тлумачення та доповнити пропущені слова.

Онлайн-завдання ідеально підходять для самостійної роботи студентів. У кінці кожного з 9 завдань є змога перевірити правильність виконання та звернути увагу на помилки. Після виконання всіх вправ програма автоматично підраховує правильні відповіді та надає їх у відсотковому співвідношенні.

Додаток *Deutschlandlabor* є невід'ємним ресурсом під час онлайн-навчання, оскільки викладачу не потрібно перевіряти роботи кожного студента, достатньо переглянути скріншоти їхніх результатів. Вищезазначеними матеріалами можна як користуватися безпосередньо на заняттях, так і задавати їх для самостійного опрацювання. Інформація, розміщена на сайті, стосується різних сфер життя. Її можна використовувати під час проведення занять з основної мови, другої іноземної та практичного курсу письмового й усного перекладу (можна практикувати синхронний і послідовний переклад).

Вищезазначений опис мобільних додатків демонструє широку варіативність застосувань онлайн-ресурсів на заняттях, але для того, щоб побачити практичний бік застосування додатків і сайтів, викладачами кафедри РГФ та НП Чорноморського національного університету імені П. Могили А.Ю. Корягіною та Т.О. Вороною було проведено опитування у квітні 2021 р. У ньому взяли участь 15 викладачів і 103 студенти. До форми 1 (Особливості мобільного навчання у вивченні іноземних мов. Погляд викладача) були внесені такі питання:

1. Оберіть три найважливіші, на Вашу думку, компетенції викладача

2. Чи вважаєте Ви доцільним використання матеріалів інтернет-сайтів і додатків на заняттях з іноземної мови?

3. Як часто Ви використовуєте матеріали інтернет-сайтів і додатки на заняттях з іноземної мови?

4. Чи вважаєте Ви доцільним використання матеріалів інтернет-сайтів і додатків як інструменту самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови?

5. Як часто Ви використовуєте матеріали інтернет-сайтів і додатки як інструмент самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови?

6. Чи мають студенти достатньо мотивації для самостійного вивчення іноземних мов на навчальних платформах типу Moodle або за допомогою мобільних додатків?

7. Хто має мотивувати студентів навчатися за допомогою спеціальних платформ, додатків, інтернет-сайтів?

8. Якому виду матеріалів Ви надаєте перевагу на занятті?

9. Якими з нижченаведених сайтів Ви користуєтесь для підготовки та проведення занять?

Серед найважливіших компетенцій викладача було виокремлено вміння організувати освітній процес. Лише половина опитуваних відносить використання інформаційних технологій до головних компетенцій викладача.

Серед опитаних викладачів 93% вважають доцільним застосовувати електронні ресурси у процесі навчання, але, як показано на рис. 1, тільки 73,3% користуються ними.

Хоча переважна більшість опитаних часто застосовує онлайн-матеріали на заняттях, проте рис. 2 не підтверджує цю відповідь.

До форми 2 (Особливості мобільного навчання у вивченні іноземних мов. Погляд студента.) були внесені питання:

3. Як часто Ви використовуєте матеріали інтернет-сайтів та додатки на заняттях з іноземної мови?

15 ответов

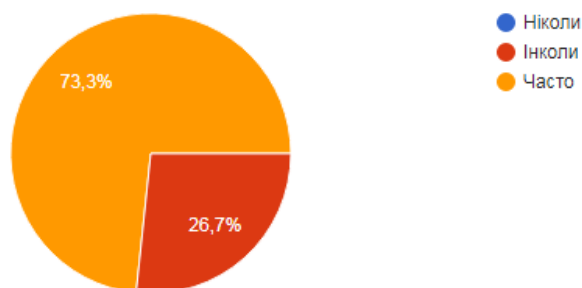

Рис. 1

8. Якому виду матеріалів Ви надаєте перевагу на занятті?

15 ответов

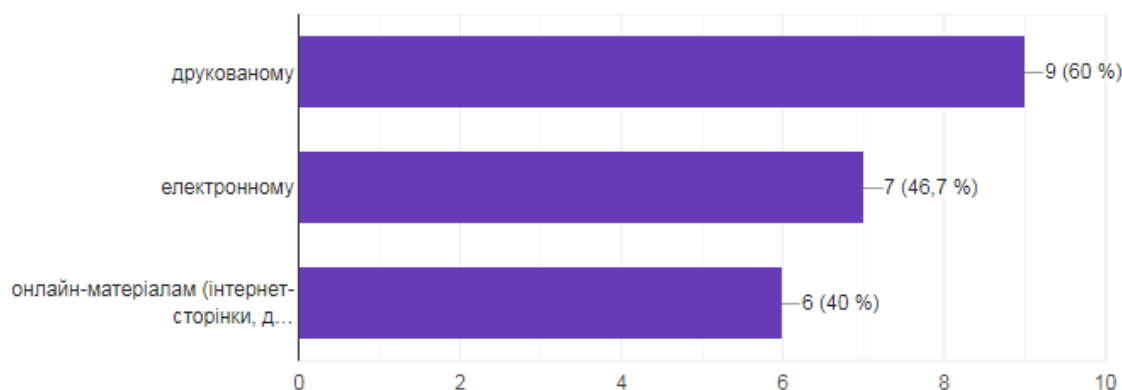

Рис. 2

1. Чи вважаєте Ви доцільним використання матеріалів інтернет-сайтів і додатків на заняттях з іноземної мови?

2. Як часто Ваші викладачі використовують матеріали інтернет-сайтів і додатків на заняттях з іноземної мови?

3. Як часто Ви використовуєте матеріали інтернет-сайтів і додатки для самостійного вивчення іноземної мови?

4. Чи вважаєте Ви доцільним використання матеріалів інтернет-сайтів і додатків як інструменту самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови (як домашнього завдання)?

5. Як часто Ваші викладачі використовують матеріали інтернет-сайтів і додатки як інструмент самостійної роботи (як домашнє завдання) у процесі вивчення іноземної мови?

6. Чи маєте Ви достатньо мотивації для самостійного вивчення іноземних мов на навчальних платформах або за допомогою додатків?

7. Хто має мотивувати студентів навчатися за допомогою спеціальних платформ, додатків, інтернет-сайтів?

8. Якому виду матеріалів Ви надаєте перевагу для вивчення іноземної мови?

9. Якими з нижченаведених сайтів користуються Ваші викладачі на заняттях?

10. Якими з нижченаведених сайтів користуєтеся Ви для вивчення іноземної мови?

Результати опитування показали, що 95% студентів вважають доцільним електронних ресурсів на заняттях з іноземної мови. 60% опитаних стверджують, що викладачі інколи звертаються до онлайн-матеріалів.

Рис. 3 демонструє, що понад 94% студентів із задоволенням виконували би домашнє завдання у вигляді онлайн-вправ, проте лише 31% опитаних стверджує, що доволі часто отримують завдання на електронних ресурсах, що зазначено на рис. 4. Після детального розгляду рис. 3

4. Чи вважаєте Ви доцільним використання матеріалів інтернет-сайтів та додатків в якості інструменту самостійної роботи студентів у процесі вивчення іноземної мови (в якості домашнього завдання)?

103 ответа

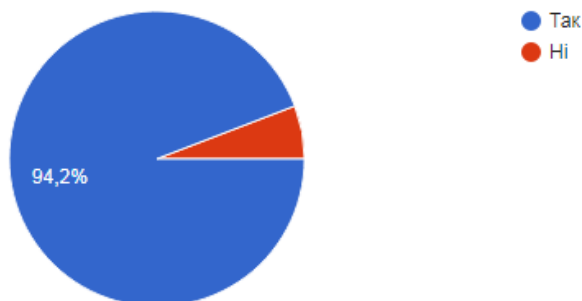

Рис. 3

5. Як часто Ваші викладачі використовують матеріали інтернет-сайтів та додатки в якості інструменту самостійної роботи (як домашнє завдання) у процесі вивчення іноземної мови?

103 ответа

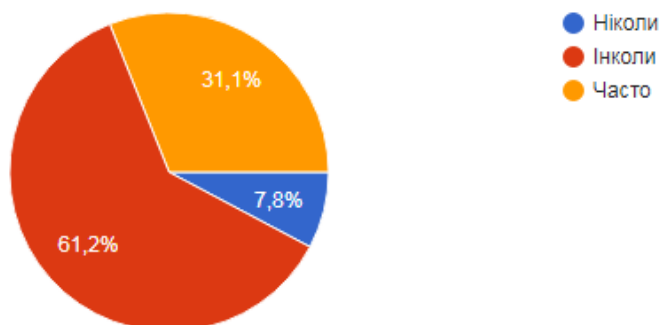

Рис. 4

та 4 постає питання: чому у 20-х рр. XXI ст. викладачі ще й досі надають перевагу домашнім завданням із друкованих підручників, а не онлайн-вправам? Адже перевірка домашнього завдання часто забирає значну частину аудиторного заняття, а онлайн-завдання значно пришвидшують цей процес (достатньо, щоб кожен студент показав скріншот виконаної вправи із зазначеними результатами).

Висновки. Відома доповідь «Horizon» про використання цифрових засобів масової інформації у школах та університетах стосується передбачення не більш ніж на 5 років. Трансформація процесу вивчення іноземної мови може і буде мати місце лише тоді, коли звички викладання та навчання всебічно змінюватимуться, моделі поведінки будуть змінені чи, навпаки, зникнуть,

і розроблятимуться нові процедури. Усі учасники повинні брати активну участь у змінах. Лише в такому випадку процес вивчення іноземних мов у майбутньому зазнає змін.

Отже, серед великої кількості додатків для вивчення німецької мови кожен може обрати для свого рівня та користуватися безкоштовною версією. Перевагою такого навчання є те, що можна займатися будь-де й у зручний час. Крім того, підключення до інтернету теж не обов'язкове – існують автономні версії. Єдиний недолік полягає у тому, що мобільні додатки для вивчення іноземної мови – це додаткова практика, а не основний курс навчання.

Опитування, проведене серед викладачів і студентів, чітко демонструє необхідність впровадження сучасних технологій в освітній процес.

Із розвитком новітніх технологій повинні змінюватися підходи та методи викладання іноземних мов. Викладачі повинні йти в ногу з часом,

а отже, застосовувати невичерпний функціонал мобільних телефонів для досягнення основної мети – ефективного викладання іноземних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Godwin-Jones R. Mobile apps for language learning. *Language learning & Technology*. June 2011. Vol. 15. № 2. P. 2–11.

УДК 811.112.2'282.2(436)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.11>

НІМЕЦЬКОМОВНІ ЛЕКСИЧНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ДІАЛЕКТАХ

GERMAN LEXICAL BORROWINGS IN THE WEST-UKRAINIAN DIALECTS

Гойда О.І.,

orcid.org/ 0000-0003-1847-8718

асистент кафедри прикладної лінгвістики

*Інституту комп'ютерних наук та інформаційних технологій
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті здійснено загальний огляд основних досліджень у сфері діалектології, зокрема німецьких лексичних запозичень у діалектах південно-західного наріччя. З'ясовано, що найбільший вплив німецької мови простежується у бойківському, лемківському та покутсько-буковинському діалектах, які територіально поширюються на землях сучасної України, історично належних до колишньої Австро-Угорської Імперії.

Зокрема, проаналізовано 138 лексем німецького походження, котрі використовувалися у бойківському діалекті (територіально – Івано-Франківська область) на позначення реалій, процесів, явищ, предметів, істот тощо у різних сферах життєдіяльності. Також досліджено 20 лексем, використовуваних у покутсько-буковинському діалекті (переважно територія Чернівецької області, частково – Івано-Франківської) та 6 – у лемківському (зараз – територія Польщі, де проживала значна частка етнічних українців).

З'ясовано, що діалектизми німецького походження запозичувалися під впливом взаємодії українців західного регіону з австрійськими та німецькими колонізаторами передусім у сферах промисловості та деревообробки, а також культури та домашнього вжитку. Найбільш поширеними для згаданих діалектів є прямі запозичення з німецької мови, рідше трапляються запозичення через польську та чеську.

Кількісні показники проаналізованих німецьких запозичень у трьох південно-українських діалектах дають підстави стверджувати, що історичний фактор, пов'язаний із іноземною колонізацією західноукраїнських земель, є визначальним у формуванні лексичного різноманіття цих діалектів.

Зокрема, найбільш кількісно урізноманітненим за допомогою німецьких лексичних запозичень є бойківський діалект, оскільки на території його поширення відбувалася безпосередня взаємодія з німецькою мовою. Натомість на території поширення покутсько-буковинського діалекту значний вплив мала румунська мова, а на території лемківського – польська.

Перспективним видається подальше дослідження кількісних і семантичних показників німецьких лексичних запозичень в інших західноукраїнських діалектах, особливо у гуцульському, закарпатському наддністрянському та волинському, де вплив німецької мови також був значним.

Ключові слова: діалект, лексичне запозичення, германізм, південно-західне наріччя, бойківський діалект, лемківський діалект, покутсько-буковинський діалект.

This article provides a general description of the main researches in dialectology, i.e. German lexical borrowings in the dialects of the south-western language. It is discovered that the highest influence of German is traced in the Boyko, Lemko and Bukovyna-Pokutia dialects, which territorially spread within the lands of contemporary Ukraine that historically belong to the former Austro-Hungarian Empire.

In particular, the author analyses 138 lexical units of the German origin, which were used in the Boyko dialect (territorially – Ivano-Frankivsk Region) for denoting realities, processes, phenomena, objects, creatures etc. in different life spheres. The author also analyses 20 lexical units used in the Bukovyna-Pokutia dialect (mainly, it is the territory of Chernivtsi Region, Ivano-Frankivsk Region, partially) and 6 in the Lemko dialect (nowadays, it is the territory of Poland where the major portion of ethnic Ukrainians lived).

Hence, the author finds out that dialectisms of the German origin were borrowed under the influence of the interaction of Ukrainians from the western region with the Austrian and German colonialists mostly in the industry and woodworking

as well as culture and household. The most common for the aforementioned dialects is direct borrowings from the German language; borrowings through Polish and Czech are less often.

The quantitative data of the analysed German borrowings in the three South-Ukrainian dialects imply that the historical factor related to the foreign colonisation of the West-Ukrainian lands is determinative in the formation of the language variety of these dialects.

In particular, the Boyko dialect is the most quantitatively varied through German borrowings, as the territory of its circulation directly interacted with the German language. By contrast, the Romanian language had a significant influence in the territory of the Bukovyna-Pokutia dialect, and Polish covered the territory of the Lemko dialect.

It is potential to study further the quantitative and semantic data of the German lexical borrowings in other West-Ukrainian dialects, especially in the Hutsul, Transcarpathian, Upper Dniestrian and Volhynian dialects that were significantly affected by German as well.

Key words: dialect, lexical borrowing, Germanism, south-western language, Boyko dialects, Lemko dialect, Bukovyna-Pokutia dialect.

Постановка проблеми. Темою цього наукового дослідження є німецькомовні лексичні запозичення у західноукраїнських діалектах. Проблематика цієї статті не є достатньо вивченою, незважаючи на значний вплив німецької мови на українські діалекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, які останні десять років вивчають проблему німецьких запозичень в українських діалектах, розмовній і літературній мові, – З. Яким, О. Дехтярьова, О. Дмитренко, Ю. Полуніна, Г. Кузь, Н. Нечаєва, Л. Підкуймуха. Найбільш авторитетними та всебічними є праці В. Лопушанського та Т. Пица.

Постановка завдання. Водночас питання впливу німецької мови на формування західноукраїнських діалектів залишається актуальним, зокрема в аспекті тематичного розмаїття лексем і способів їхнього запозичення. Метою нашого дослідження є вивчення й узагальнення наявного наукового досвіду у сфері впорядкування та класифікації говіркових іноземних запозичень із німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Мовознавчі дослідження дають підстави стверджувати, що лексичні запозичення з німецької мови – германізми – увійшли в українську мову переважно у XVII–XIX ст. Територіально німецька мова та культура мали найбільший вплив на діалекти, які належать до південно-західного наріччя, тобто на волинський, наддністрянський, покутсько-буковинський, бойківський, подільський, надсянський, гуцульський, закарпатський, лемківський. Зокрема, науковці відзначають, що найсуттєвіше насичені германізмами покутсько-буковинський, бойківський, лемківський і гуцульський діалекти. Це зумовлено перебуванням частини західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської Імперії у XIX – на поч. XX ст.

У процесі адаптації й асиміляції в українській мові німецькі запозичення набули питомих українських рис, зазнавши відповідних семантико-

фонетичних трансформацій. Німецька лексика проникала практично в усі сфери діяльності українців західного регіону, зокрема торгівлю, ремесла, будівництво, військову справу, медицину, мистецтво, домашній побут, суспільно-політичне та громадське життя. Як наслідок, певна частка германізмів в українській мові, у т. ч. й через діалектний вжиток, перейшла у розряд питомої української лексики (бавовна, дах, льох, фарба, цвях, шухляда та ін.).

Дослідники виділяють кілька типів германізмів в українській мові з огляду на спосіб запозичення. Наприклад, т. зв. «матеріальне» запозичення – повний перехід лексеми з німецької мови в українську (запозичуються фонетичний і лексичний компоненти), наприклад, слово «трюфель» походить від німецького «Trüffel». Запозичуються німецькі слова і шляхом калькування, тут здебільшого йдеться про ідіоми, де копіюється значення, проте засобами української мови. В аспекті прямих запозичень йдеться про слова, які безпосередньо потрапили в українську мову з німецької (бундестаг, канцлер, фольксваген); опосередковані запозичення відбуваються зазвичай через посередництво третьої мови, наприклад, українське слово «барвінок» запозичене з німецької («Bärwinkel») через чеську та польську мови.

Так, найбільш дослідженим в аспекті німецьких запозичень є бойківський діалект. В. Лопушанський і Т. Пиц на основі діалектних словників української мови та публікацій, присвячених дослідженню німецьких лексичних елементів в українській мові, виділяють 954 запозичені з німецької мови слова та 259 запозичених через неї, зазначаючи територію їхнього поширення: бойківський, буковинський, волинський, лемківський, наддністрянський говори. Частково розглядають також закарпатський говір [8].

У *бойківському говорі* В. Лопушанський і Т. Пиц виділяють 318 слів німецького походження, тематично об'єднаних у 16 груп.

Наприклад, до військової справи належать такі лексеми: *абрихті́рка* (*abrichten* «муштрувати», у діалекті – «початкова військова підготовка перед службою в армії та в перші дні служби»), *гапта́к!* (*Habt Acht!*, у діалекті – «струнко!»), *гвер* (*Gewehr*, у діалекті – «гвинтівка»), *дикува́тися* (*sich decken*, у діалекті – «ховатися»), *лю́фа* (*Lauf*, у діалекті – «дуло стрілецької зброї»), *мельду́нок* (*Meldung*, у діалекті – «донесення, повідомлення, рапорт»), *ра́йтки* (*Reithose*, у діалекті – «галіфе»), *рихта́й* (*richtet euch!* «рівняйсь», у діалекті – «направо або військова дисципліна»), *шанц* (*Schanze*, у діалекті – «військова траншея, окоп, рів») та ін. [9, с. 387].

Будівельна справа включає у себе такі запозичення: *банті́на* (*bant* – поперечка, перекладина, у діалекті – «середні поперечки на кроквах»), *ла́та* (*latte* «дошка, брус», у діалекті – «рейка на кроквах, на яку кладуть черепицю»), *цембри́на* (*цембрі́ні, цибрі́на*) (*zimber* «будівельне дерево; дім; квартира», у діалекті – «будівельне дерево; дерев'яна будівля») та ін. [9, с. 387].

Поширеними у бойківському діалекті є терміни, що стосуються сфери вирубки лісу та лісоспавної справи: *авф* (*Auf!* «вгору», у діалекті – «сигнал підняти вгору колоду або один із її кінців»), *кл'аус* (*Klause* «гребля, ущелина», у діалекті – «лісоспавна гребля»), *ла́тра* (*laster, lachter* «сажень, міра довжини», у діалекті – «чотири кубічні метри дров»), *фестметр* (*Festmeter*, у діалекті – «кубометр»), *флі́сник* (*Flößer* «плотар», у діалекті – так само), *шля́ги* (*Schlag* «рубання лісу», у діалекті – «тонкі колоди, призначені для сплаву»), *шу́ба* (*Schub* «поштовх», у діалекті – «суньте! посувайте!») та ін. [9, с. 387–388].

Чимало німецьких лексичних запозичень наявні у сфері сільського господарства: *ва́лець* (*Walze*, у діалекті – «каток»), *вальцо́вати* (*walzen* «вальцювати», у діалекті – так само), *гра́блі* (*Gabel* «вила», у діалекті – «вила, якими відокремлюють зерно від соломи»), *грис* (*Grieß* «зернисте мелене почищене збіжжя для страв», у діалекті – «висівки»), *жубрува́ти* (*sübern* «чистити, звільняти від чогось», у діалекті – «молоти; товкти у ступі ячмінь, пшеницю чи овес на крупу») та ін. [9, с. 388].

Ремесла – одна зі сфер життєдіяльності бойків, у якій широко застосовувалися германізми. Наприклад, у столярстві та теслярстві: *барді́га* (*barte* «широка сокира», у діалекті – «сокира для тесання»), *гиблюва́ти* (*hobeln*, у діалекті – «обробляти дерево рубанком»), *шпарува́ти* (*sparre* «жердина, балка» чи *Sparren* «стропило», у діалекті – «рівно обтесувати колоди або дошки,

щоб щільно прилягали між собою»), *шпурге́бель* (*Spurhebel*, у діалекті – «шерхебель») та ін.; у стельмастві: *ді́шель* (*dihsel*, у діалекті – «дишло»), *драб* (*trappe*, у діалекті – «драбина»), *літеркі* (*Leiter* «драбина», у діалекті – «полудрабки»), *лю́шня* (*liuhse*, у діалекті – «частина воза, люшня»), *регіль* (*regel* «поперечна жердина» чи *rigel* «дерев'яна перекладина; поперечка»; *Riegel* «засув», у діалекті – «основна дерев'яна частина плуга»); *фо́рналь* (*Vornagel*, у діалекті – «зачіпка на кінці дишля, наконечник»), *шпі́ця* (*speiche* «спиця», у діалекті – «деталь у колесі, закріплена одним кінцем в ободі, другим – у маточині, спиця»), *штильва́га* (*Stellwage*, у діалекті – «поперечний брус, що з'єднує сільськогосподарське знаряддя з упряжою») [9, с. 389]; у кравецтві, шевстві, суконництві, гарбарстві, ткацтві: *бі́нда* (*Binde*, у діалекті – «стрічка»), *дротувати* (*drät*, сілезький діалект *drot* «дрит»; *drahten* «скріплювати дротом», у діалекті – «латати постолу шнурком»), *кафа́р* (*Keffer* (*Kärfer*), у діалекті – «товкач, яким у ступах б'ють сукно»), *лі́ци* (*leitse, létse*, у діалекті – «шкіряні віжки»), *облясо́вати* (*lassen* «залишати», у діалекті – «облямувати»), *шпу́лер* (*Spuler* «прилад для намотування ниток», у діалекті – «металевий стержень із маховиком для намотування ниток на цівку») [9, с. 390]; у торгівлі: *брифта́шка* (*Brieftasche* – гаманець, у діалекті – так само), *ге́ндель* (*handel*, у діалекті – «торгівля»), *гандля́р* (*Händler* «торговець», у діалекті – «торговець кіньми»), *ярма́рок* (*Jahrmarkt* «ярмарок», у діалекті – «торг художобою, ярмарок») та ін. [9, с. 389]; у ковальстві: *гри́ф* (*Griff* «ручка; рукоятка; держак», у діалекті – «(на підкові) каптур, зачіпка»), *грифува́ти* (*grifen* «хапати, брати», у діалекті – «робити тупі шипи на підкові»), *друшля́к* (*Durchschlag*, у діалекті – «пробійник; кожушок без рукавів»), *за́цгамер* (*Setzhammer*, у діалекті – «гладилка»), *шпі́ц* (*Spitze* «лезо, кінчик, шпиль; передня частина підкови», у діалекті – «гострий шип підкови; гостре закінчення предметів; шпиль»), *што́ля* (*Stollen*, у діалекті – «цвях, шип на підкові») та ін.; у слюсарстві: *ма́йзель* (*meißel*, у діалекті – «зубило, долото»), *му́терга́мер* (*Mutterhammer* «молот, яким ковалі пробивають дірки у гайках», у діалекті – «прилад, яким вибивають дірки у гайках»), *опце́нґі* (*Hebzange*, у діалекті – «обце́ньки»), *ру́рки* (*Rohr* «труба», у діалекті – «щипці, кліщі, якими тримають зубило»), *шрі́ба* (*schrübe* «гвинт», у діалекті – «гайка; гвинт, шуруп»), *шрубста́к* (*Schraubstock* «лещата», у діалекті – «слюсарний прилад, яким затискають деталь для її обробки, лещата»)

[9, с. 389]; у бондарстві: *ста́нва* (*ста́новця*) (*stanne, stande* «бочка», у діалекті – «бочка для капусти»), *ша́фля* (*schaffel* «міра збіжжя» чи *schaf* «цебро», у діалекті – «дерев'яне цебро з накривкою для яєць») [9, с. 392].

Окрему групу становлять лексеми, пов'язані із сільським господарством: *валашо́йник* (*Wallach*, у діалекті – «кастрований кінь, мерин»), *ма́рга*, *ме́рха* (*marc(h), merhe*, у діалекті – «велика розата худоба», «шкапа; падло»), *тиро́ля* (похідне утворення від назви австрійської провінції *Tirol*, у діалекті – «корова яскраво рудої масті»), *шімель* (*Schimmel* «білий (сивий) кінь», у діалекті – «кличка коня»).

Велику підгрупу, як стверджують В. Лопушанський і Т. Пиц, у бойківському говорі становлять старі назви австрійських і німецьких грошових одиниць [8, с. 389]: *га́ляр* (*haller, heller* «дрібна монета з міді або срібла», у діалекті – «грошова одиниця, монета»), *гра́йцар* (*Kreuzer* «крейцер» (срібна монета XIII–XIX ст., поширена у Південній Німеччині, Австрії та Швейцарії, у діалекті – «австрійська розмінна монета, крейцер»), *та́ляр* (*Taler* «срібна монета», у діалекті – «долар»), *рі́нський* (монета, чеканена над Рейном, у діалекті – «австрійська грошова одиниця вартістю 2 корони»), *шелюг* (*schillinc*, у діалекті – «дрібна монета»).

Лексемами, запозиченими з німецької мови, у бойківському говорі широко номіновані одяг, взуття, аксесуари, а також речі домашнього вжитку: *а́нцук* (*Anzug* «чоловічий костюм», у діалекті – так само), *кацаба́йка* (*Kutzboi* «груба тканина й одяг із неї», у діалекті – «полотняна кофта»), *криса́ня* (*Kreis* «коло, круг; округ, повіт», у діалекті – «солом'яний капелюх ручної роботи; чорний суконний капелюх»), *фа́ртух* (*vortuch* «фартух», у діалекті – «будь-яка спідниця; спідниця з білого домотканого полотна, яку одягали під запаску; весільна спідниця з білого полотна»), *шаль* (*Schal*, у діалекті – «шарф, шаль»), *шо́рц* (*schurz* «фартух», у діалекті – «вид спідниці»), *шпе́нцер* (*Spenzer* «коротка, вузька куртка», у діалекті – «куртка»), *блішка* (*blech*, у діалекті – «металева форма, у якій печуть булки»), *бляха́р* (*blech* «бляха, плита», у діалекті – «бляшаний посуд; полиця у плузі»), *ру́шта* (*Rost*, у діалекті – «решітка (під кухонною плитою)»), *фля́ца* (*vlasche, vlesche*, у діалекті – «пляшка»), *шу́бер* (*Schuber* «блокуючий пристрій, механізм; заслінка, засувка», у діалекті – «металева засувка, щоб перекривати димохід») та ін.

Мовні дефініції на позначення рис характеру, психологічних і поведінкових якостей людини

у бойківському говорі також часто мали німецьке походження, наприклад: *гу́нцовост* (*Hundsfott*, у діалекті – «негідник, мерзотник, пройдисвіт»), *фрає́рочка* (*Freier* «наречений», у діалекті – «дівчина»), *фр́ойд(р)а* (*Freudentmädchen*, у діалекті – «повія»), *ша́льма* (*Schelm*, у діалекті – «бестія»), *шва́гер* (*Schwager*, у діалекті – «чоловік сестри») та ін.

Також у бойківському діалекті В. Лопушанський і Т. Пиц виділяють низку германізмів, які характеризують відносини між людьми, їхній побут, проведення вільного часу та домашню роботу: *ва́ровати* (*wahren* «зберігати, берегти, охороняти», у діалекті – «стерегти, пильнувати, оберігати»), *ві́нчова́ти* (*wünschen*, у діалекті – «вітати, бажати, складати побажання на свята»), *люга́ти* (*liügen* «брехати» або *liügen* «дивитися», у діалекті – «говорити правду в очі; ганьбити»), *ра́йзува́ти* (*reisen*, у діалекті – «подорожувати»), *шпанува́ти* (*spannen* «натягувати; напружувати; підстерігати, чекати з нетерпінням», у діалекті – «натягувати; стежити»), *шпарува́ти* (*sparen*, у діалекті – «заощаджувати, економити») та ін.

В. Лопушанський і Т. Пиц не включили до попередніх груп фахової лексики прикметники та прислівники, наявні у бойківському говорі, які характеризують внутрішні якості людини: *ва́рт* (*wert* «вартий чогось», у діалекті – так само), *ри́те́рний* (*Ritter* «лицар», у діалекті – «справедливий»), *лю́зом* (*lós* «незакріплений, слабкий; вільний», у діалекті – «вільно, легко»), *фу́рт* (*fort und fort* «безперервно», у діалекті – «постійно, увесь час, раз у раз»).

Крім того, дослідники окремо виділяють групу лексем на позначення суспільних і політичних понять: *басару́нок* (баз «краще», *bezzergunge* «поліпшення», у діалекті – «винагорода за кривду, грошова компенсація за побої»), *бо́рк* (*Borg* «позика, борг», у діалекті так само), *стра́ф* (*Strafe*, у діалекті – «штраф»), *у́рльо́п* (*Urlaub*, у діалекті – «відпустка»), *фа́нва* (*Fahne*, у діалекті – «прапор»), *шо́втис* (*Schuldheiß* «голова общини», у діалекті – «сільський староста, солтис»), *штре́ка* (*Strecke*) (*штре́ка*) (у діалекті – «залізнична колія») та ін.

На думку М. Лесіва, німецькі запозичення у **лемківському діалекті** могли з'являтися у період, коли північна Лемківщина разом із Галичиною належали тривалий час до Австро-Угорської Імперії, а також через польську та словацьку мови [7, с. 27].

Серед прикладів німецьких лексичних запозичень у лемківському діалекті дослідник виді-

ляє такі: *друшляк* (Durchschlag, запозичене через польську мову); *ляйбик* (Leibchen, у діалекті – «короткий верхній одяг»); *шпик* (Speck, у діалекті – «середина дерева»); *шпихлір* (Speicher, у діалекті – «комора»); *шпількі* (Spiel, у діалекті – «голки, колючки хвойних дерев»); *шинкар* (Schenk, у діалекті – «корчмар»).

Г. Кузь в аспекті вивчення німецьких запозичень у *покутсько-буковинському діалекті* виділяє 33 лексеми, запозичені безпосередньо з німецької мови або за посередництвом чеської та польської [6, с. 7].

Наприклад, Г. Кузь визначає частотність використання у буковинських сталих виразах прикметника *файний*, що означає «гарний; добрий; якісний». Це запозичення із польської мови *fajny* «хороший, гарний», що походить від німецького слова *fein* «тонкий, дрібний, ніжний». Дієслово *трафити* (від нім. *treffen* «влучати») Г. Кузь відносить до пласту давніх германізмів, а фразеологізм *шляк трафив позначає кількома значеннями* – «загинути, пропасти»; «турбуватися, нервуватися, страждати»; «стався інсульт»; «прокльон». Слово *шляк*, як стверджує дослідниця, прийшло у буковинський діалект від польського *szlag*, проте є запозиченням із німецької мови *Schlag* «удар; параліч».

Також Г. Кузь стверджує, що через посередництво польської, частково чеської у південно-західні говірки потрапила низка лексем-германізмів: *трис* (Grieß «манна крупа; грубий пісок; гравій», у діалекті – «грубо змелений овес з ячменем, висівки»); *дріт* (*дроте*) (Draht «дріт», у діалекті – «сплетений удвоє мідний дріт, вживаний для гуцульських виробів»); *дратва* – діалектне слово, що означає – «міцна просмолена або навощена нитка, якою шиють взуття, шкіряні вироби», також походить від німецького *Draht*; *зигарок* (Seiger «висок (прилад); годинник), у діалекті – годинник»; *кавалер* (Kavalier «вершник», у діалекті – «супутник жінки в товаристві; парубок; холостяк»); *кант* (Kante «край, ребро», у діалекті – «облямівка, край, ребро»); *катран* (Kattun «ситець», у діалекті – «підтичка з тисненими квітами, жіночий фартух, ганчірка»); *льоc* (Los «доля, призначення», у діалекті – «жереб, доля, удача»); *маглівниця* (Mange(l) «качалка для прасування білизни», у діалекті – «рубель; пральна дошка; велика палиця»); *мандабурка* (від назв

німецьких міст Brandenburg або Magdeburg, у діалекті – «картопля»); *пляцок* (Platz «тонке тістечко, печиво; пиріг», у діалекті – «низької якості корж, перепічка»); *фіра* (Fuhre «віз, підвода», у діалекті – так само); *дишель* (dīhsel «дишло», у діалекті – «дишло у рала»); *фіранка* (Vorhang «завіса на вікні», через польське *Firanka*, у діалекті – «занавіска на вікні»); *цвук* (Zweck «ціль», *Zwecke* «цвях», у діалекті – «цвях»); *шанець* (Schanze «окоп, шанець, укріплення», у діалекті – «земляне укріплення у вигляді рову з насипом»); *шток* (Stock «палиця»; польське слово *sztok* «колода, на яку спирається ковадло», у діалекті – «металевий циліндричний стрижень морського якоря»); *шуфля* (Schaufel «совкова лопата», у діалекті – «лопата»).

Висновки. Внаслідок нашого дослідження ми можемо зробити висновки, що діалектизми німецького походження запозичувалися під впливом взаємодії українців західного регіону з австрійськими та німецькими колонізаторами передусім у сферах промисловості та деревообробки, а також культури та домашнього вжитку. Найбільш поширеними для згаданих діалектів є прямі запозичення з німецької мови, рідше трапляються запозичення через польську та чеську мови.

Таким чином, кількісні показники проаналізованих німецьких запозичень у трьох південно-українських діалектах дають підстави стверджувати, що історичний фактор, пов'язаний із іноземною колонізацією західноукраїнських земель, є визначальним у формуванні лексичного різноманіття цих діалектів.

Зокрема, найбільш кількісно урізноманітненим за допомогою німецьких лексичних запозичень є бойківський діалект, оскільки на території його поширення відбувалася безпосередня взаємодія з німецькою мовою. Натомість на території поширення покутсько-буковинського діалекту значний вплив мала румунська мова, а на території лемківського – польська.

Перспективним видається подальше дослідження кількісних і семантичних показників німецьких лексичних запозичень в інших західноукраїнських діалектах, особливо у гуцульському, закарпатському наддністрянському та волинському, де вплив німецької мови також був значним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яким З.М. Німецько-українські лінгво-культурні взаємини XVI–XIX ст. та історичні передумови їхнього виникнення. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 23. С. 215–217.
2. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2000. Т. 1. 2000. XXIV. 353 с.

3. Гуцульські говірки : короткий словник / уклад. : Г. Гузар, Я. Закревська, У. Едлінська, В. Зеленчук, Н. Хобзей. Львів, 1997. 232 с.
4. Дехтярьова О.В. Лексичні запозичення в компонентному складі діалектних фразеологізмів (на матеріалі художніх творів західноукраїнських письменників кінця XIX – початку XX століття). *Філологічні студії. Структура і семантика мовних одиниць*. 2013. Вип. 9 (2). С. 23–29.
5. Дмитренко О., Полуніна Ю. Німецькі лексичні запозичення в українському розмовному дискурсі. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 2 (191). С. 63–67.
6. Кузь Г.Т. Лексичні запозичення в діалектній фразеології говірок Чернівецької області: Діахронічний аспект. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2019. № 54. URL: <https://ispan.waw.pl/journals/index.php/sfps/article/view/sfps.1774> (дата звернення: 06.05.2021)
7. Лесів М. Основні характерні особливості системи лемківських говірок. *Studia Methodologica*. 2009. Вип. 27. С. 15–29.
8. Лопушанський В.М., Пиц Т.Б. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України : навчальний посібник. Дрогобич : Посвіт, 2011. 122 с.
9. Лопушанський В.М., Пиц Т.Б. Німецькі лексичні запозичення у бойківському говорі: кількісний, тематичний і соціолінгвістичний аспект. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (2). С. 385–399.
10. Нечаєва Н. Запозичення з німецької мови в буковинських говірках. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Серія «Філологічні науки: Мовознавство»*. 2014. № 2. С. 98–102.
11. Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. ; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1984. Ч. 1. 494 с.
12. Пиц Т.Б. Посередництво німецької мови у запозиченні іншомовних лексем південно-західними говорами української мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2011. № 9. С. 374–379.
13. Пиц Т. До історії дослідження німецьких запозичених слів в українській мові. *Українська мова*. 2013. № 2. С. 84–98.
14. Пиц Т. Дослідження німецьких лексичних запозичень в українській мові у німецькомовних країнах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2012. С. 274–280.
15. Підкуймуха Л.М. Лексичні запозичення в батярському жаргоні міжвоєнного Львова. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2013. Вип. 22. С. 139–149.

UDC 378.147:811

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.12>

TEACHING FOREIGN LANGUAGES FOR PROFESSIONAL PURPOSES TO THE APPLICANTS OF HIGHER NON-LINGUISTIC EDUCATION

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ ЗДОБУВАЧАМ ВИЩОЇ НЕМОВНОЇ ОСВІТИ

Holubova H.V.,
orcid.org/0000-0003-1420-0591
Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Odesa State Agrarian University

The article is devoted to the analysis on the issue of professionally oriented foreign language teaching of the applicants of higher non-linguistic education. It is determined that the increasing role of foreign languages in modern world significantly changes both the requirements for the proficiency of the future non-linguistic specialists' and for their level of preparedness for professional activities, which is entirely related to their competitiveness in the labor market. In this regard, professionally oriented foreign language training is undoubtedly recognized as a priority in the renewal of modern higher education. The aim of the article is to consider the peculiarities of teaching professionally-oriented foreign language to the applicants of higher education in non-linguistic specialties. During the theoretical and methodological analysis of the scientific fund on the given problem it was found out that the term "professionally oriented training" is used to denote the process of teaching a foreign language in a non-linguistic higher educational institution, focused on reading literature on specialty, studying the professional vocabulary and terminology, as well as communicating in the field of professional activity. It is emphasized that educational process should be formed as close as possible to the real communicative situation. The features of foreign

language teaching in non-linguistic higher educational institutions are characterized. During the study it was determined that the content of foreign language teaching should include: the areas of communication, topics and situations, language actions and speech material, which take into account the professional orientation of applicants for non-linguistic higher education; language material (phonetic, lexical, grammatical, orthographic), rules of its layout and skills of operating; a set of special skills that characterize the level of practical mastery of a foreign language as a means of generalization. The essence and the content of the construct "communicative orientation" are considered.

Key words: communication, communicative orientation of education, active teaching methods, non-linguistic education, professionally oriented education.

Статтю присвячено аналізу проблеми викладання іноземної мови професійного спрямування здобувачам вищої немовної освіти. З'ясовано, що підвищення ролі іноземних мов у сучасному світі суттєво змінює вимоги як до їх оволодіння, так і до рівня підготовленості майбутніх фахівців-немовників до професійної діяльності, що цілком пов'язано з їх конкурентоспроможністю на ринку праці. У зв'язку з цим не викликає сумніву, що професійно-орієнтоване навчання іноземної мови визнається пріоритетним напрямом в оновленні сучасної вищої освіти. Метою статті є розгляд особливостей викладання професійно-орієнтованої іноземної мови здобувачам вищої освіти немовних спеціальностей. Під час теоретико-методологічного аналізу наукового фонду з означеної проблематики було встановлено, що термін «професійно-орієнтоване навчання» вживається для позначення процесу викладання іноземної мови в немовному закладі вищої освіти, орієнтованої на читання літератури за фахом, вивчення професійної лексики та термінології, а також на спілкування у сфері професійної діяльності. Наголошено, що навчальний процес повинен будуватися максимально наближено до реальної комунікативної ситуації. Схарактеризовано особливості навчання іноземної мови у немовних закладах вищої освіти. Було встановлено, що у зміст навчання іноземної мови професійного спрямування слід включати: сфери комунікативної діяльності, теми та ситуації, мовні дії та мовленнєвий матеріал, які враховують професійну специфіку здобувачів немовної вищої освіти; мовний матеріал (фонетичний, лексичний, граматичний, орфографічний); комплекс спеціальних умінь, що характеризують рівень практичного оволодіння іноземною мовою як засобом узагальнення. Розглянуто сутність і змістове наповнення конструкту «комунікативна спрямованість».

Ключові слова: комунікація, комунікативна спрямованість навчання, активні методи навчання, немовна освіта, професійно орієнтоване навчання.

The statement of the problem. In the modern conditions of education development there is an increase in the requirements for the future specialists, revealed not only in a demand for a high level of knowledge and skills on the specialty, but also high possession of a foreign language. At the same time, the role of foreign languages as an important means of intercultural communication is increasing, and the requirements for proficiency in a foreign language are significantly changing. Learning a foreign language becomes an indispensable component of education. Thus, language knowledge is not only an indicator of individual's high cultural level, but also a significant contribution to his / her successful professional activity.

The implementation of the Bologna system into the educational process, the developing of international relationships of Ukraine specifies the increasing importance of learning foreign languages by the specialists of various fields. In view of that, the problem of forming the foreign language communicative competence of the students of non-linguistic specialties has become especially relevant. This determines the attribution of foreign language training of the students of non-linguistic specialties to the most important components of higher education.

The use of a foreign language in later life and work becomes the priority goal of its mastering. The objective reality of today is the widespread development of international contacts with foreign countries representatives. Language is an important

means of intercultural communication and the access to the world culture. Foreign language knowledge allows the higher education applicants to be more competitive in the labor market, to establish relations with international colleagues, to participate in international training and exchange programs.

Professional-oriented foreign language teaching is currently recognized as a priority in the renewal of education. Professional orientation should be the main peculiarity of foreign language teaching in non-linguistic higher educational institutions, because it is based on taking into account the needs of future specialists since the main task of foreign language training is to teach professionally oriented communication.

Foreign language communication becomes an essential component of the specialists' professional activity. One of the features of studying the language of professional orientation is that it should be as close as possible to the future specialist's real professional activity. The term "professionally oriented training" is used to denote the process of teaching a foreign language in a non-linguistic university, focused on reading vocational subjects literature, professional vocabulary and terminology studying, and recently – on the communication in the field of professional activity as well. Thus, vocational training is considered the one that is based on taking into account the students' needs for learning a foreign language, caused by specifics of the future profession or specialty. Despite considerable attention

to this problem, the latter needs a follow-up-study regarding difficult, sometimes contradictory tasks and conditions, such as reducing classroom hours for learning a foreign language in non-linguistic higher educational institutions and increasing requirements for non-linguistic professionals for high-level possession of professionally oriented foreign language.

Analysis of recent research and publications.

The analysis of scientific and pedagogical sources revealed that there are many methodological areas of teaching a foreign language in non-linguistic universities. Note the following areas of research on this problem:

- methodological bases for composing the educational process in educational institutions were studied by N. Alexandrov, T. Ilyina, P. Pidkasisty, et al.;

- V. Humboldt, O. Leontiev, L. Palamar, V. Skalkin, L. Vygotsky, I. Zimnyaya, et al. devoted their research to the theory of speech activity and communication;

- the problem of foreign language competence and its formation was studied by such scientists as: A. Andrienko, E. Bibikova, N. Chomsky; R. Ellis, V. Hnatkevych, O. Izmailova, N. Katrych, M. Kenel, N. Kopylova, I. Nation, Y. Passov, S. Shatilov, N. Schmitt, Yu. Solodovnikova, O. Tarnopolsky, and others.

- the communicative approach to foreign language teaching was studied by L. Birkun, S. Brumfit, T. Duchenko, L. Holubenko, R. Johnson, H. Kitaygorodskaya, T. Levchenko, J. Manby, E. Passov, et al.

- I. Berman, N. Borysko, V. Buchbinder, I. Hireenko, H. Hryniuk, A. Koval, S. Kozak, R. Martynova, N. Mykytenko and others devoted their research to the content of teaching a foreign language in professional communication.

- the problem of forming the foreign language communicative competence of the non-linguistic specialties students was studied by such scientists, as A. Astaduryan, L. Boroznets, M. Evdokimova, O. Fadeikina, N. Havrilenko, O. Hrigorenko, E. Komarova, N. Kucherenko, T. Luchkina, Y. Maslova, O. Metelkina, B. Zykova.

Good *knowledge of a foreign language* is an important prerequisite for personal, cultural, professional and economic contacts, the process of mastering a foreign language is considered as the student's personal development [3, p. 75].

The aim of the article is to consider the peculiarities of teaching professionally-oriented foreign language to the students of non-linguistic specialties.

Presentation of the main research material. The main purpose of teaching a foreign language in

higher educational institution is first of all the formation of professionally oriented competence. In modern conditions of education reforming, society needs competitive high-level professionals with non-standard thinking, being able to master information from the foreign sources, which will allow to share experiences in a foreign language environment, gaining new knowledge for the benefit of their own country. Therefore, teaching a foreign language to the future specialists should bring the main profession as close as possible to the use of a foreign language, and the learning process itself should be practically oriented. Thus, the purpose of learning foreign languages is not a language system, but foreign language speech activity, not in itself, but as a means of intercultural interaction.

Teaching a foreign language in a non-linguistic university is understood as teaching intercultural communication, indissolubly connected to the use of modern methods. Today, the question arises how to learn a foreign language and what material to teach in order to meet the goals and requirements of vocational training.

There is a tendency for the process of teaching English communication to be more student-centered and less time consuming. Language learning should ideally be based on a naturally acquired language abilities, being enriched through the development of literacy into an instrument for abstract thought and the acquiring of academic knowledge [13, p. 178].

N. Galskova considers the foreign language to be the effective means of professional and social orientation in a non-linguistic university. Rendering a foreign language as a means of forming the future specialist's professional orientation, the researcher notes that while studying the professionally-oriented language material a two-way connection is established between the student's desire to acquire special knowledge and the success of language mastering [2, p. 4]. According to the author, realization of this potential is promoted by the following conditions: clear formulation of the purposes and social and professional orientation of foreign language speech activity, students' satisfaction while solving individual tasks and the formation of their ability to be creative in solving those tasks. Therefore, an important role is played by a favorable psychological climate in the learning collective.

Given the consideration that communicative competence formation is the primary goal and final result of learning a foreign language in higher educational institution, there is a question of improving teaching methods and means of mastering the skills necessary

to acquire the communicative competence in the field of professional communication in a foreign language. It is advisable to use universal methods of teaching a foreign language, which will enable the achieving of a higher level of training by integrating language and professional spheres.

Traditionally, universities use such methods of teaching a foreign language for students of non-linguistic specialties, which are based on the translation of specialized educational texts, terminology and grammar learning. This technique helps to develop the skills of reading, text interpretation, enables mastering of the professional terminology, and at the same time has a negative effect on students' communicative abilities. Therefore, the selection and application of rational teaching methods in foreign language classes is the teacher's primary task, as well as a creative approach to them. A. Kuzminsky in his scientific work proves that the use of teaching methods requires teacher's creative approach [8, p. 159-160].

The principle of professional orientation of educational material in the process of teaching a foreign language in non-linguistic higher educational institution was substantiated by the team of authors (P. Obratsov and others) who emphasize that studying a foreign language should not be an end in itself, but a means to achieve the goal of increasing the level of education, erudition within their specialty. The specifics of profiling specialties should be taken into account in the following areas: studying of vocabulary-minimum on the specialty, working on special texts, studying of special topics for the oral speech development, creating manuals for activating grammatical and lexical material [9]. In addition to the ability of communicating on household topics, specialists need capability skills on professionally oriented translation in the field of study. However, conducting a spontaneous conversation on professional topics with native speakers verbally or in writing involves a high level of active possession of the foreign language [7, p. 52].

Teaching a foreign language in non-linguistic universities can be characterized by the following peculiarities. Firstly, it is the short term of a foreign language course for students of non-linguistic specialties, which does not allow complete covering of the full range of professionally oriented and basic educational material. Secondly, the accessibility and comprehensibility of educational material needs special attention. This obliges the teacher to follow the sequence of learning a foreign language, starting with basic general knowledge of a foreign language and gradually moving to specialized material, which

is already known to the students from the professional disciplines; to increase the motivation of learning, to develop the ability of learning a foreign language, to correctly select certain methods and techniques of the learning process (J. Berman).

Another particularly important task of modern methods of teaching foreign languages in non-linguistic universities, given the need of the modern world for highly qualified specialists who can speak a foreign language at a sufficient level, is to increase the efficiency of the educational process within a limited number of classroom-based hours. In the conditions of the most concise course of learning a foreign language (one lesson per week) it is extremely difficult to provide the student with the level of an independent or advanced language user [4].

N. Volkova identified the criteria for selecting qualitative methods of teaching a foreign language, namely: the student being the main figure in the learning process; creating comfortable and interesting situations, which aim to intensify the student's activity; encouraging students to work during the lesson through their emotions and feelings; stimulating the development of students' language skills; using various forms of work during the lesson – individual, group, collective [1, p. 320].

Today, during foreign language classes, different methods, highlighting the communicative one, should be used for improving the skills and knowledge of the students of non-philological specialties.

For setting the students' progress goals and for identifying the knowledge gaps it is important to know the students' needs and their current ability level. For that matter the needs analysis can be used so that each semester moves the students a step closer to their target level in each of the language learning skills (reading, writing, listening and speaking) [12].

Communicative orientation of education is a prerequisite for success in the students' practical mastering of a foreign language. The learning process should be formed as close as possible to the real communicative situation. Therefore, the atmosphere of collective communication, organized on the basis of communicative situations, is important. Foreign language teaching is built adequately to the real process of speech communication, i.e. the learning process is a model of the process of speech communication. Convergence of the learning process and that of communication on such important parameters as communicative-motivated speech behavior of teachers and students, as well as the subjectivity of the communication process is provided by careful selection of communicative-speech intentions, topics, situations that reflect students' interests

and needs. Such situations stimulate the students to communicatively motivated implementation of speech actions, whereas communication in such situations allows them to consciously learn the foreign language material [10].

The principle of communicative orientation of learning means that the educational process in a foreign language teaching should be organized, directed and implemented so that, as a result of learning, students acquire the minimum of skills and abilities to use the foreign language as a means of communication within the topics suggested by the program. To achieve this purpose, first of all, it is important to organize practical activities in the language being studied, from the standpoint of oral foreign language speech and while reading a foreign language text. Therefore, it is advisable to perform the sufficient quantity of speech (in other words, communicative) exercises that contribute to the formation of practical skills and abilities in the main types of speech activity. Thus, speech exercises are being the determining factor in the practical possession of a foreign language. In its turn, the communicative orientation means that during the assimilation of speech material (phonetics, vocabulary, grammar) the obligatory culminating step is the demonstration of the use of speech material in the actual foreign language communication [5, p. 78].

According to N. Galskova, the content of foreign language teaching should include:

- spheres of communication, topics and situations, language actions and speech material, which take into account students' professional orientation;
- language material (phonetic, lexical, grammatical, orthographic), the rules of its layout and operating skills;
- a set of special linguistic (language) skills that characterize the level of practical mastery of a foreign language as a means of generalization, in intercultural situations as well;
- system of knowledge of national and cultural features and realities of the country of the language studied [2, p. 17].

Recently, along with traditional methods of teaching a foreign language, the innovative ones have become widespread, among which a significant place is occupied by active teaching methods, notice that their main purpose is also the formation of students' foreign language communicative competence.

Based on the research of I. Zymnya, S. Nikolaeva, E. Passov, it was established that, along with traditional methods of the foreign language teaching, the innovative ones have become widespread, among which the active teaching methods occupy a significant place. The latter are also aimed at students' for-

foreign language communicative competence formation. The use of active methods in the practice of teaching a foreign language to the students of non-linguistic specialties contributes not only to the assimilation of the language knowledge by the students, but also improves professionally-oriented communication, as those methods stimulate students' cognitive activity, being based mainly on a dialogue, which involves a free views exchange on the ways of solving a certain problem and are characterized by a high level of students' activity [11, p. 297].

Active teaching methods can be used at different stages of learning a foreign language. The use of active foreign language teaching methods provides the assimilation of material by the students most fully and for their own benefit, i.e. they are aware of the importance of educational material and consider how to apply the knowledge in real life situations or further learning [11, p. 298].

The most common are such active methods as: imitative (usually involve training in professional skills and skills related to the modelling of professional activities, in other words, imitate both the situation and the professional activity itself); game, role-playing (role game, business game); non-game (involve the analysis of specific situations); solution of situational problems; exercises, implementation of individual tasks [6, p. 5].

While learning a foreign language, students perform various types of work with books on their future specialty: receive the necessary information, process the content of reading material, master dialogic and coherent monologue speech at the level of both self-prepared and unprepared utterances, translate or review the necessary material, practice in developing the speech skills within a certain specialization.

Students must also possess the skills for verbal and written translation from their native language into a foreign language and vice versa; concisely and accurately express opinions in foreign and native languages; have knowledge on culture of the studied language country; use dictionaries and reference material when translating.

Thus, the effective formation of the foreign language communicative competence of the non-linguistic specialties students and their development as competent and competitive professionals depends on the correctly chosen methods of foreign language teaching.

Conclusions. The analysis of the theoretical foundations on the problem of teaching professionally oriented foreign language to the applicants of higher non-linguistic education does not cover all the aspects of this problem. The need for further

formation of the speech personality of higher education applicants during their professional development in higher non-linguistic educational institutions was substantiated. That is why we see the prospect for further research in the justification and implementa-

tion into educational process of the relevant foreign languages teaching methods, which will contribute to the formation of foreign language communicative competence of the higher education applicants at non-linguistic specialties.

REFERENCES:

1. Волкова Н.П. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранному языку : пособие. Москва : АРКТИ-Глосса, 2000. 165 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. Москва : Логос, 2001. С. 384.
4. Золотова С.Г., Міхно С.В. Развитие навыков іншомовної комунікації студентів та аспірантів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2017. Вип. 34. С. 93–101.
5. Капітан Т.А. Комунікативна спрямованість освітнього процесу в навчанні іноземних мов. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Вип. 192. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. С. 77–80.
6. Коваль Т.І. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. № 6 (26).
7. Коломієць С.С. Навчання спеціалістів професійно-орієнтованого спілкування із зарубіжними партнерами (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 1993. 162 с.
8. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка : підручник. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.
9. Образцов П.И., Ахулкова А.И., Черниченко О.Ф. Проектирование и конструирование профессионально-ориентированной технологии обучения. Орел, 2005. 61 с.
10. Стойко С.В. Реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземних мов. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2011. Вип. 85. Серія : Педагогічні науки. С. 220–223.
11. Сумцова О.В. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции студентов технических вузов при использовании активных методов обучения иностранному языку. *Молодой ученый*. 2012. № 2. С. 297–298.
12. Balatska L.P., Vyslobodska I.M. Needs analysis in teaching English for specific purposes. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Т. 31 (70). № 1. Ч. 2. С. 16–19.
13. Zapotichna R.A., Romanyuk O.M. Alternative methods of teaching foreign languages at higher education establishments with specific training condition. *Закарпатські філологічні студії*. 2020. Вип. 13. Т. 1. С. 177–180.

UDC 808.51:81'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.13>

STYLISTIC ASPECT OF THE QUEEN ELIZABETH II CHRISTMAS 2020 MESSAGE (12.25.2020)

СТИЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ РІЗДВЯНОГО ПОСЛАННЯ КОРОЛЕВИ ЄЛІЗАВЕТИ II (25.12.2020)

Humeniuk N.H.,

orcid.org/0000-0002-2275-1396

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of English Philology and Translation

Borys Grinchenko Kyiv University

The following work is devoted to the problems of the Expressive means and Stylistic devices usage within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse, the 25-th of December, 2020. The annual Queen Elisabeth II Christmas message is defined in the given work as the Queen Elisabeth II Christmas discourse with the features of argumentative, declarative and the appealing to act discourses with the pragma-communicative purposes to congratulate the inhabitants of the UK and the Commonwealth realm on the Jesus Christ Birth occasion, to analyze and make conclusions of the year passing over, to draw the plans and guide lines of the forthcoming year. It is pointed out, that traditional in nature Queen Elisabeth II

Christmas discourse, which is broadcasted annually, has the unique nature because of the time, place of its occurrence, as well as of its unique content, which is based on the problems of the given discourse, and of the unique form of its organization, which is determined by layout, the usage of décor, music, video and photo materials. It is pointed out that the challenging problems of coronavirus disease, of the national tolerance and Christian morality are mentioned within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse. It is stressed that a system of the interrelated Expressive means and Stylistic devices is used to provoke addressee's attention to the ideas of the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse by appealing to the feelings and emotions of addressee, by foregrounding of the information important for addressor, by appealing to the addressee's imagination and system of values. It is underlined that the usage of intensifiers, antithesis, metaphors, emphatic sentences, epithets, detachments, comparisons, simile, repetitions serves like ornament of the text of the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse, as well as presents Her Majesty individual style of the language units usage for the purposes of the Christmas 2020 discourse realization. It is pointed out that it is perspective to investigate the other types of Her Majesty discourses with the focus on the Queen Elisabeth II ideostyle.

Key words: stylistic devices, expressive means, discourse, Queen Elizabeth II Christmas 2020 discourse, ideostyle.

Подана робота присвячена проблемам використання виразних засобів і стилістичних прийомів у різдвяному дискурсі королеви Єлизавети II 25 грудня 2020 р. У роботі щорічне різдвяне послання королеви Єлизавети II визначається як різдвяний дискурс королеви Єлизавети II з ознаками аргументивного, декларативного та дискурсу заклику до дій із прагма-комунікативними намірами привітати мешканців Великої Британії та Співдружності з нагоди народження Ісуса Христа, проаналізувати та зробити висновки року, що минає, окреслити плани й орієнтири на майбутній рік. Слід зазначити, що традиційний за своєю природою різдвяний дискурс королеви Єлизавети II, який транслюється щороку, має унікальну природу через час, місце свого виникнення, а також завдяки своєму унікальному змісту, що окреслюється проблемами цього дискурсу, унікальній формі його організації, яка визначається компонуванням, використанням декору, музики, відео та фотоматеріалів. Вказується, що складні проблеми коронавірусної хвороби, національної толерантності та християнської моралі згадуються у різдвяному дискурсі – 2020 королеви Єлизавети II. Підкреслюється, що система взаємопов'язаних виразних засобів і стилістичних прийомів використовується, щоб привернути увагу адресата до ідей різдвяного дискурсу – 2020 королеви Єлизавети II, апелюючи до почуттів та емоцій адресата, висуваючи на перший план інформацію, важливу для адресанта, звертаючись до яви адресата та системи цінностей. Підкреслюється, що використання інтенсифікаторів, антитез, метафор, вставних речень, епітетів, відокремлень, порівнянь, зіставлення, повторень служить як орнамент тексту, а також представляє індивідуальний стиль її Величності у використанні мовних одиниць з метою реалізації різдвяного дискурсу – 2020 королеви Єлизавети II. Слід зазначити, що перспективним є дослідження інших типів дискурсу її Величності з акцентом на ідеостилі королеви Єлизавети II.

Ключові слова: стилістичні прийоми, виразні засоби, дискурс, різдвяний дискурс 2020 королеви Єлизавети II, ідеостиль.

Problem statement. It is known that Expressive means and Stylistic devices are used in any type of discourse, even their absence may be considered stylistically relevant. Normatively, the system of the interrelated Expressive means and Stylistic devices is used within the given discourse to provoke addressee's attention to the ideas given in it by appealing to the feelings, emotions, imagination and values of addressee, by foregrounding of the information important for addressor. In other words, the usage of the Expressive means and Stylistic devices is connected with the achievement of the pragma-communicative purposes of its creator, as well as serves as text ornament of the given discourse and may be regarded as peculiar features of the creator individual style usage within the given discourse.

Literature review. It is known that Christmas is a great holiday in Christian world. Traditionally, heads of Christian states congratulate their citizens with this great event by sending their Christmas messages. Christmas messages of nations' elite are investigated in linguistics from different angles [1–5]. The given work continues a series of research findings [6; 7] dealing with the usage of the interrelated Expressive means and Stylistic devices within the different types of discourse for the realization

of its creator pragmatic purposes, as well as continues to investigate the usage of the Expressive means and Stylistic devices by Queen Elisabeth II within her discourses [8; 9]. Taken together these approaches make the following work acute and topical.

The aim of the paper is to investigate Expressive means and Stylistic devices used by Queen Elisabeth II during Her Christmas message on the 25-th of December, 2020, with the pragmatic purpose of its creator to congratulate Christians of the UK and Commonwealth realm on the Jesus Christ Birth occasion, to make conclusions of the 2020 year and to make plans of the 2021 year. Realization of this aim is possible by using several methods: pure sampling, method of simple calculation, comparative method, discourse analysis method, method of immediate constituents.

The material of the work. It is known that the Queen Elisabeth II Christmas 2020 message was traditionally broadcasted by TV, radio, internet on the 25-th of December, 2020.

Commonly, the annual Queen Elisabeth II Christmas message, being defined in our work as the Queen Elisabeth II Christmas discourse, has the features of the declarative discourse to express Her Majesty's congratulations and wishes for

the inhabitants of the UK and the Commonwealth realm on the Jesus Christ Birth occasion, the features of the argumentative discourse to analyze and make conclusions of the passing over year, to draw the plans and guide lines of the forthcoming year and to convince the interlocutor (the inhabitants of the UK and Commonwealth realm) in the correctness of these conclusions and plans, and the features of the appealing to act discourse to act in the way proposed by Queen Elizabeth II.

Traditional in nature, the annual Queen Elisabeth II Christmas discourse receives its unique features by the unique nature of the informative and pragma-communicative components of the given discourse, as well as by the unique form of the discourse organization, taking into account its text organization, defined in our work as lingual organization, as well as taking into account its extra-lingual organization in the form of layout, the usage of music, décor, video and photo materials.

So, the unique nature of the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse and its pragma-communicative purposes realization are possible to fulfil with the help of the usage of the interrelated Stylistic means and Stylistic devices, which taken together as a system, identify the individual style of Queen Elisabeth II language units usage within the given discourse.

The analysis of the given discourse shows that a great number of detachments are used within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse. Some of them are used initially (1), finally (2) or in the middle of the sentence (3):

1. *Every day*, we herald the coming of Christmas by turning on the lights [10].

2. *Last month*, fireworks lit up the sky around Windsor, as Hindus, Sikhs, and Jains celebrated Diwali, the festival of lights, providing joyous moments of hope and unity, *despite social distancing* [10].

3. *We continue to be inspired by the kindness of strangers and draw comfort that, even on the darkest nights, there is hope in the new dawn* [10].

The final and initial positions of the detachments are used to attract the addressee's attention to the given information as these positions are strong positions for perceiving information by addressee. The position of the detachment in the middle of the sentences makes it possible to introduce the details of the given information.

The variety of the detachments within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse differs not only from the point of view of their positions in the sentences, but also this variety is determined by the detachments' functions within the given discourse.

So, some of the detachments are used to expressed the speaker's attitude to the described information:

1. *Remarkably*, a year that has necessarily kept people apart has in many ways brought us closer [10].

2. *Of course*, for many, this time of year will be tinged with sadness... [10].

The other detachments are used to identify the time, the place of the described facts, as well as to identify the persons whom this information is relevant.

The usage of the detachments of time in the initial position of sentences makes it possible not only to emphasis the time of information but to arrange the given information chronically, demonstrating the universal character of Christmas holiday, starting in past, through present to future:

1. *Every year*, we herald the coming of Christmas by turning on the lights [10].

2. *Last month*, fireworks lit up the sky around Windsor, as Hindus, Sikhs and Jains celebrated Diwali... [10].

3. *This year*, we celebrated International Nurses' Day... [10].

4. *Today*, our front-line services still shine that lamp for us... [10].

The usage of the initial detachments of place is able to make stress on the place of the information occurrence – *in the United Kingdom and around the world; Across the Commonwealth*:

1. *Across the Commonwealth*, my family and I have been inspired by stories of people volunteering in their communities, helping those in need [10].

2. *In the United Kingdom and around the world*, people have risen magnificently to the challenges of the year, and I am so proud and moved by this quiet, indomitable spirit [10].

The usage of the detachments of person makes it possible to identify persons whom this information is relevant and important – *Christians, many people, Her Majesty*:

1. *For Christians*, Jesus is 'the light of the world', but we can't celebrate his birth today in quite the usual way [10].

2. *Of course, for many*, this time of year will be tinged with sadness: some mourning the loss of those dear to them, and others missing friends and family-members distanced for safety, when all they'd really want for Christmas is a simple hug or a squeeze of the hand [10].

3. *For me*, this is a source of enduring hope in difficult and unpredictable times [10].

The great number of detachments are used within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse for giving the detailed information about the described facts:

1. *Good Samaritans have emerged across society showing care and respect for all, regardless of gender, race or background, reminding us that each one of us is special and equal in the eyes of God* [10].

2. *As with other nursing pioneers like Mary Seacole, Florence Nightingale shone a lamp of hope across the world* [10].

This type of detachments may have any position in the sentence within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse – final, initial, middle.

The same function to detail something is given to the parenthetic sentences within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse:

1. *In November, we commemorated another hero – though nobody knows his name* [10].

2. *And light does more than create a festive mood – light brings hope* [10].

Epithets of the Adjectival and Adverbial types are used within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse to give some emotional colouring to the described events – to make the atmosphere of Christmas holiday more solemn and elevated (1, 2) and to demonstrate the urgent 2020 problems of coronavirus and national tolerance more vivid and vital (3, 4):

1. *And light does more than create a festive mood – light brings hope* [10].

2. *Last month, fireworks lit up the sky around Windsor, as Hindus, Sikhs and Jains celebrated Diwali, the festival of lights, providing joyous moments of hope and unity – despite social distancing* [10].

3. *For me, this is a source of enduring hope in difficult and unpredictable times* [10]

4. *Good Samaritans have emerged across society showing care and respect for all, regardless of gender, race or background, reminding us that each one of us is special and equal in the eyes of God* [10].

The usage of the metaphors within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse makes it possible to influence addressee by provoking his/ her /their images on the describing events, facts and phenomena from the other angles, showing this facts, events and ideas with new properties and features, adding some fresh and unique vision of the described information:

1. *For Christians, Jesus is ‘the light of the world’, but we can’t celebrate his birth today in quite the usual way* [10].

2. *As with other nursing pioneers like Mary Seacole, Florence Nightingale shone a lamp of hope across the world* [10].

The given above metaphors “Jesus is ‘the light of the world’” and “shone a lamp of hope across the world” make the material of the Queen

Elisabeth II Christmas 2020 discourse fresh, unique and emotionally coloured.

The usage of comparisons (1) and Simile (2) within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse makes it possible to compare some phenomena by finding similar properties and features of them:

1. *As with other nursing pioneers like Mary Seacole, Florence Nightingale shone a lamp of hope across the world* [10].

2. *The teachings of Christ have served as my inner light, as has the sense of purpose we can find in coming together to worship* [10].

So, using comparison “like Mary Seacole, Florence Nightingale” makes it possible to show the role of Florence Nightingale as of nursing pioneer and using Simile “The teachings of Christ have served as my inner light” make it possible to show the teachings of Christ as an inner spirit of Queen Elisabeth, which makes Her life full of sense.

The Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse is characterized by antithesis usage to show some facts, phenomena, events as opposite or with opposite features:

Remarkably, a year that has necessarily kept people apart has, in many ways, brought us closer [10].

The antithesis within the given above sentence is represented by the opposition “apart – closer” to show the challenging social distancing of the 2020 year as an source for people to become morally and spiritually closer to one another by supporting, helping each other.

The peculiar feature of the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse is the usage of the repetitions of different types to make some ideas stressed, to attract addressee’s attention for them.

So, two words “light” and “hope” are the most repeated words within the given discourse. They are mainly repeated at the beginning and at the end of the given discourse as the initial and final positions are rather strong to influence addressee. The other reason of their usage in such positions is structural approach to introduce and to make conclusions of the given discourse. These words are also used in the middle of the given message to etch them in the memory of addressee as key ideas of the given discourse – *Jesus is the light of the world, light brings hope, light guides people ahead*:

1. *Every year we herald the coming of Christmas by turning on the lights. And light does more than create a festive mood – light brings hope. For Christians, Jesus is ‘the light of the world...’* [10].

2. *Let the light of Christmas – the spirit of selflessness, love and above all hope – guide us in the times ahead* [10].

To make the word “light” more informatively valuable and emotionally coloured Her Majesty uses it within the anadiplosis (or catch repetition), when this word is repeated at the end of the preceding phrase and at the beginning of the new phrase (1) and within the anaphoric repetition when this word is repeated at the beginning of each sentences (2):

1. *Every year we herald the coming of Christmas by turning on the lights. And light does more than create a festive mood* [10].

2. *And light does more than create a festive mood – light brings hop* [10].

The usage of the emphatic sentences at the end of the given message makes the final part of the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse with Her Majesty traditional wishes to the inhabitants of the UK and Commonwealth realm for Happy Christmas more expressive:

It is in that spirit that I wish you a very happy Christmas [10].

The expressiveness of given above phrase is stressed and reinforced by the usage of the intensifier “very”.

The usage of personification, when the Bible receives the features of the person to tell about Jesus’s birth, used at the end of the given discourse makes the information by Queen Elizabeth vivid and vital:

The Bible tells how a star appeared in the sky, its light guiding the shepherds and wise men to the scene of Jesus’s birth [10].

So, all the Stylistic devices and Expressive means used within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse with the purpose to attract addressee’s attention are able to promote discourse aims realization.

Conclusions. Summing up the material, we can state that a system of the interrelated Expressive means and Stylistic devices is used within the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse to attract the addressee’s attention to the information of the given discourse by influencing the addressee’s emotions and feelings, by appealing to the addressee’s imagination and system of values. The usage of epithets, detachments, repetitions, intensifiers, metaphors, comparisons, simile, antithesis, emphatic sentences forms the ornament of the text of the Queen Elisabeth II Christmas 2020 discourse, as well as presents Her Majesty style of the language units usage for the purposes of the given discourse realization.

In this case, it is perspective to investigate the Queen Elisabeth II ideostyle of language units usage, as well as to deal with the other types of Her Majesty discourses.

REFERENCES:

1. Иссерс О.С. Грани «новой искренности» в современной политической коммуникации. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: История. Филология.* С. 216–227.
2. Ласица Л.А. Новогоднее обращение главы государства: семантические особенности ритуального жанра политического дискурса. *Вестник Оренбургского государственного университета.* 2017. С. 19–24.
3. Селиванова И.В. Языковые средства выразительности в рождественских обращениях Филиппа VI. *Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия : Лингвистика.* 2020. С. 65–71.
4. Фадеева Г.М. Рождественское телеобращение главы государства как медиасобытие. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки.* 2016. С. 273–282.
5. Чикилева Л. С. Роль вербальных и невербальных средств в создании имиджа. *Российский гуманитарный журнал.* 2016. С. 220–232.
6. Humeniuk N.H. Stylistic aspect of the Boris Johnsons’ ideological discourse of his first speech as a Prime Minister, 07.24.19. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки (мовознавство)».* 2019. № 12. С. 39–42.
7. Humeniuk N.H. Stylistic aspect of the Jeremy Corbyn realization of the discrediting opponents tactics within the UK Prime Minister Question Time discourse, 09.04.19. *Актуальні проблеми гуманітарних наук.* 2020. Вип. 30. Т. 2. С. 136–142.
8. Humeniuk N.H. Stylistic aspect of the Queen Elizabeth II coronavirus discourse, 04.05.20. *Вчені записки Таверійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації».* 2020. Т. 31 (70). № 4. Ч. 2. С. 52–56.
9. Kredátusová M. Queen’s Christmas Speeches 1952–2007: Discourse Analysis. *Diploma thesis.* Brno, 2009. 80 p.
10. The Queen’s Christmas Broadcast 2020 transcript: The Queen’s Christmas Broadcast 2020 Is for Those “Missing Friends and Family Members”. Bazaar, 26 of december, 2020. URL: <https://www.harpersbazaar.com/celebrity/latest/a35074894/queen-elizabeth-christmas-broadcast-2020-transcript/>.

КОМПЛІМЕНТ, ЙОГО ВИЗНАЧЕННЯ ТА УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

COMPLIMENT, ITS DEFINITION AND CONDITIONS OF IMPLEMENTATION

Микитюк Ю.В.,

orcid.org/0000-0001-7866-2256

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри німецької філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Метою статті є дослідження умов реалізації компліменту та експлікування його формули та визначення. Досягнення поставленої мети відбувається шляхом з'ясування комунікативних інтенцій та екстралінгвальних чинників, що лежать в основі умов реалізації компліменту, а також через демонстрацію практичного застосування виведеної формули компліменту. У межах лінгвопрагматичного теоретичного підходу та на основі теорії мовленнєвих актів (МА) методом суцільної вибірки виокремлено 1 555 текстових фрагментів, що містять комплімент. Застосування прийому інтент-аналізу дало змогу визначити комунікативні наміри мовців та розкрити прихований підтекст імпліцитних МА, а завдяки методу дискурсивного аналізу з'ясовано вихідні умови реалізації компліментів. У дослідженні обґрунтовано доцільність вибору драматичних текстів як емпіричного матеріалу. Доведено, що обов'язковими умовами реалізації компліменту є умова присутності щонайменше двох мовців, попередні умови, умова пропозиційного змісту, комунікативної мети, щирості, прагматичної коректності, психічного підґрунтя. На прикладах показано, що першу умову через особливості драматичного тексту часто порушують. На основі вагомого корпусу дослідження та з урахуванням наукових праць про комплімент та реакцію на нього виведено формулу компліменту, що враховує умови реалізації компліменту, комунікативні інтенції мовця, відображені у функціях цього МА, типи реалізації експліцитних та імпліцитних смислів під час висловлення прямих та непрямих компліментів, морфолого-лексичні та риторико-стилістичні засоби вираження, а також різноманітні типи реакції на комплімент. Наочно показано, як цю формулу можна використовувати під час дослідження комплексного компліменту в галузі прагмалінгвістики. Виведено авторську дефініцію досліджуваного МА, що віддзеркалює багатогранний, широкий прагматичний потенціал компліменту. Це визначення можна застосовувати під час вибірки емпіричної бази дослідження та для аналізу МА компліменту як на матеріалі німецької мови, так і під час типологічних досліджень в інших мовах.

Ключові слова: мовленнєвий акт, прагмалінгвістика, драматичні твори, формула, функції, екстралінгвальні чинники, парна секвенція.

The purpose of the article is to study the conditions of implementation of the compliment and to determine its formula and definition. The goal is achieved by clarifying the communicative intentions and extralingual factors underlying the conditions of the compliment, as well as by demonstrating the practical application of the derived formula of the compliment. The research is methodologically based on the linguopragmatic theoretical approach and on the theory of speech acts (SA); 1 555 text fragments containing the SA compliment were isolated by the method of continuous sampling. The use of intent analysis allowed to determine the communicative intentions of the speakers and to reveal the hidden subtext of implicit SA, and the method of discursive analysis clarified the initial conditions for the implementation of compliments. The study substantiates the expediency of choosing dramatic texts as empirical material. It is proved that the obligatory conditions for the implementation of a compliment are the condition of the presence of at least two speakers, preconditions, the condition of the propositional content, communicative purpose, sincerity, pragmatic correctness, and mental basis. The examples show that the first condition is often violated due to the peculiarities of the dramatic text. On the basis of a significant body of research and taking into account scientific works on the compliment and reaction to it, the formula of the compliment is derived, taking into account the conditions of the compliment, communicative intentions of the speaker reflected in the functions of this SA, types of explicit and implicit meanings when expressing direct and indirect compliments, morphological-lexical and rhetorical-stylistic means of expression and various types of reaction to a compliment. It is clearly shown how this formula can be used in the study of complex SA compliment in the field of pragmalinguistics. The author's definition of the studied SA is derived, which reflects the multifaceted, broad pragmatic potential of the compliment. Therefore, this definition can be used when sampling the empirical basis of the study and for the analysis of SA compliment, both on the material of German and during typological studies in other languages.

Key words: speech act, pragmalinguistics, dramatic works, formula, functions, extralingual factors, pair sequence.

Постановка проблеми. Комплімент як мовленнєвий акт (МА) має широкий прагматичний потенціал, проте неоднозначний комунікативний статус, він є поліфункціональним, але його неможливо дослідити за визначеними конвенційними моделями, конкретними лексичними засобами та синтаксичними конструкціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд джерел показав, що лише деякі вчені, які

досліджували комплімент, намагалися визначити умови його реалізації [2; 3], окреслити його структуру [4] чи вивести формулу компліменту [5; 6; 7]. Натомість більшість учених подає власну дефініцію МА компліменту, експліцитно не наголошуючи на цих аспектах [8; 9; 10; 11], або проводить ґрунтовні різносторонні дослідження тематики, функцій компліменту тощо, не ставлячи за мету експлікувати його визначення [12; 13]. Як наслі-

док, вважаємо за необхідне встановити умови реалізації компліменту, на їхній основі окреслити формулу компліменту, подати авторську дефініцію цього МА та показати можливості практичного застосування результатів статті.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз умов реалізації та виведення дефініції компліменту з урахуванням його багатоаспектного характеру та лінгвопрагматичних особливостей. Поставлена мета передбачає розгляд таких науково-дослідницьких завдань, як з'ясування комунікативних смислів, закладених в компліменті; окреслення ролі екстралінгвальних чинників на його висловлення; виведення так званої формули комплексного експресивного МА компліменту та реакції на нього; експлікація його дефініції та демонстрація можливостей її практичного застосування.

Дослідження виконано за допомогою лінгвопрагматичного теоретичного підходу, що дає змогу проаналізувати комплімент у межах прагматики, розпізнати комунікативні інтенції мовця, функціональні та тематично-сміслові особливості компліментів, реакцію на них, вплив позамовних чинників та типи прямих і непрямих компліментів. Аналіз ґрунтується на теорії мовленнєвих актів, де за основу взято трактування компліменту як цілеспрямованої мовленнєвої дії, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у певному суспільстві; одиниці нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації [1, с. 129].

Корпус дослідження сформовано методом суцільної вибірки на основі 8-томової антології німецькомовних драматичних творів "Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen", яку у 2004 р. видав відомий німецький літературний критик та публіцист Марсель Райх-Раніцкі. Завдяки прийому інтен-аналізу встановлено комунікативні наміри мовців під час висловлення компліментів, розкрито прихований підтекст імпліцитних МА, а методом дискурсивного аналізу з'ясовано вплив позамовних чинників на висловлення компліментів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначити умови реалізації компліменту, вважаємо за необхідне обґрунтувати вибір драматичних текстів як бази для вибірки фактичного матеріалу. Вважаємо, що драматичному мовленню властивий діяльнісний характер, а мовлення фігур має перформативний характер [14, с. 2], що дає змогу чіткіше розрізнити та дослідити МА та інтенції, що лежать в їхній основі; драматичну мовленнєву

ситуацію та розмовне мовлення зближують багато ознак, адже їхній природний код (мова) є одним [14, с. 7], бо «в основі реального й художнього діалогу лежить єдиний досвід людського спілкування, тому в драмах навряд чи можливі такі МА та їхні послідовності, які б не існували в реальному спілкуванні» [15, с. 35]; перевагою драматичних творів є вибір найтипівіших ситуацій, пов'язаних з основними темами людського буття (любов, ненависть, моральність тощо), що, по-перше, допомагає сконцентруватися на типовому [16, с. 66], по-друге, надає унікальну можливість проаналізувати характерні для розмовного мовлення імпліцитні смисли [17, с. 306], по-третє, спрощує процес збирання матеріалу [16, с. 66]; текст драми уможливує довше «спостереження» за персонажами [18, с. 59], що дає можливість зрозуміти інтенції співрозмовників (часто експліцитно виражені в авторських ремарках чи в репліках «в бік», у яких фігури драми, наприклад, висловлюють свої плани та наміри чи коментують наслідки побаченого або почутого) [14, с. 51], ступінь їхньої близькості, ієрархічну взаємозалежність, причини висловлення компліменту, частково доступними є невербальні реакції адресата (в описах автора), отже, дослідник володіє широким контекстом і здатен належно інтерпретувати висловлювання; через призначення драматичного тексту для сценічної постановки у ньому відтворено живе, «стилізоване розмовне мовлення, що точно відбиває особливості живого мовлення» [16, с. 66].

Задля всебічного аналізу умов реалізації МА компліменту взято до уваги загальні дослідження мовознавців з цієї тематики [19; 20; 21; 22], розглянуто умови реалізації певних конкретних МА [3, с. 129–130; 23], а потім, ґрунтуючись на кількісно репрезентативному фактичному матеріалі (1 555 текстових фрагменти із 43 драматичних творів 23 німецькомовних письменників), ми визначили такі умови реалізації компліменту та реакції на нього:

1) умова присутності щонайменше двох суб'єктів мовлення: M_1 – адресант/мовець, тобто автор компліменту; M_2 – адресат, тобто суб'єкт, якому адресована ілюкція компліменту;

2) попередні умови: адресат володіє достатньою контекстуальною та фоновою інформацією для сприйняття компліменту; мовець вважає, що адресат достатньо володіє цією інформацією для сприйняття компліменту;

3) умова пропозиційного змісту: пропозиційне висловлювання, сказане в теперішньому часі дійсного способу;

4) умова комунікативної мети, або суттєва умова: висловлювання з певною перлокутивною метою, спрямованою на вербальну або невербальну реакцію адресата;

5) умова щирості: M_1 щиро висловлює комплімент; M_2 вірить у чесність висловленого компліменту;

6) умова прагматичної коректності: M_1 і M_2 перебувають у відповідній ситуації, що сприяє висловленню компліменту (наявний позитивний стан речей (С), за який відповідає адресат (M_2) чи який його стосується, тобто С відповідає почуттям M_1 і, на його думку, також почуттям M_2);

7) умова психічного підґрунтя: на підставі С M_1 відчуває симпатію до M_2 , а оскільки через МА компліменту виражають симпатію, то M_1 намагається показати адресату (M_2) свою симпатію у зв'язку зі С;

8) умова сприйняття: M_2 адекватно (позитивно чи негативно) реагує на комплімент.

Як показує фактичний матеріал, більшість умов (від другої до сьомої) є обов'язковими. Проте у драматичному тексті адресати часто порушують умову присутності щонайменше двох суб'єктів мовлення. Наприклад, зразком монологічного мовлення є драма П. Гакса «Розмова у будинку Штайнів про відсутнього пана фон Гете», в якій жінка звертається до мовчазного персонажа-чоловіка (що насправді є набитим опудалом), висловлюючи йому комплімент задля пом'якшення критики. Чоловік на нього не реагує, як і на весь монолог жінки, проте драма побудована так, що в глядача/читача виникає відчуття, наче спілкування все ж таки відбувається, крім того, комплімент виконує тут свої основні функції: мовець-жінка передає свої почуття, намагається пом'якшити критику та вплинути на адресата.

(1) “Es zeugt also von bei Ihnen ungewöhnlicher Rücksicht, daß Sie die Frage als eine eheliche hinstellen. Aber diese Art Schonung bringt uns nicht weiter” [24, с. 461].

Так само порушено умову присутності щонайменше двох суб'єктів мовлення у монологі з драми Г. ф. Гофманнсталя «Дурень і Смерть», у якій мовець через прямий експліцитний комплімент захоплюється жінкою на старій картині, оспівує її красу і в такий спосіб перетворює її на повноцінного адресата.

(2) “CLAUDIO <...> Vor einem alten Bild:
Gioconda, du, aus wundervollem Grund
Herleuchtend mit dem Glanz durchseelter Glieder,
Dem rätselhaften, süßen, herben Mund,
Dem Prunk der träumeschweren Augenlider:
Gerad so viel verrietest du mir Leben,

Als fragend ich vermocht dir einzuweben!” [25, с. 14].

Оскільки порушення цієї умови є скоріше винятком, аніж правилом, ми зараховуємо такі компліменти до фактичного матеріалу, а також вважаємо, що це зумовлено характерними ознаками драматичного тексту, а саме можливістю обміну думок як у формі діалогічного та полілогічного, так і у формі монологічного мовлення.

На базі умов реалізації Р.К. Герберт намагається вивести формулу компліменту, запропонувавши найпростішу структуру цього МА:

1) А робить комплімент Б;

2) Б відповідає/усвідомлює, що А було висловлено [4, с. 5], та зазначає, що такі компліментарні події (*compliment event*) можуть не обмежуватися тільки однією парою МА (К (комплімент) – КР (реакція на комплімент)), а мати довшу структуру: $K_1 - KR_1; K_2 - KR_2$, де K_1 може стосуватися або не стосуватися K_2 ; проте навіть якщо ці пари поєднані за тематично-смісловим змістом, їх все одно можна розділити на дві секвенційні пари [4, с. 6].

Подібно до досліджень Р.К. Герберта розглядаємо комплімент та реакцію на нього як комплексний МА, що реалізується у формі парної секвенції і складається з ініціативного МА, тобто компліменту, та реактивного МА, тобто реакції на комплімент. З урахуванням численних наукових праць про комплімент та реакцію на нього [2; 3; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 18; 26; 27] та на основі проаналізованого фактичного матеріалу виведено власну формулу комплексного експресивного МА компліменту та реакції на нього, що схематично можна окреслити на рис. 1.

Вважаємо, що запропоновану формулу можна практично використовувати для дослідження МА компліменту як у драматичних творах, так і в усному мовленні. Щоби показати можливості її практичного застосування, візьмемо приклад з драми Г. Гауптмана «Щурі».

«SPITTA nimmt Walburga in den Arm: Du Brave! du Tapfere! Siehst du, jetzt weiß ich erst, was ich an dir besitze! weiß ich erst, was für ein Schatz du eigentlich bist. Heiß. Und wie schön du aussiehst, Walburga.

WALBURGA Nicht! Nicht! – Ich vertraue dir, Erich, weiter ist es doch nichts» [28, с. 373].

Аналіз цього комплексного МА показує, що насамперед виконано умови реалізації компліменту: присутні двоє мовців з достатніми контекстуальними та фоновими знаннями й з однаковим соціальним статусом. Наявні позитивні ознаки, пов'язані з M_2 , а саме внутрішній світ і зовніш-

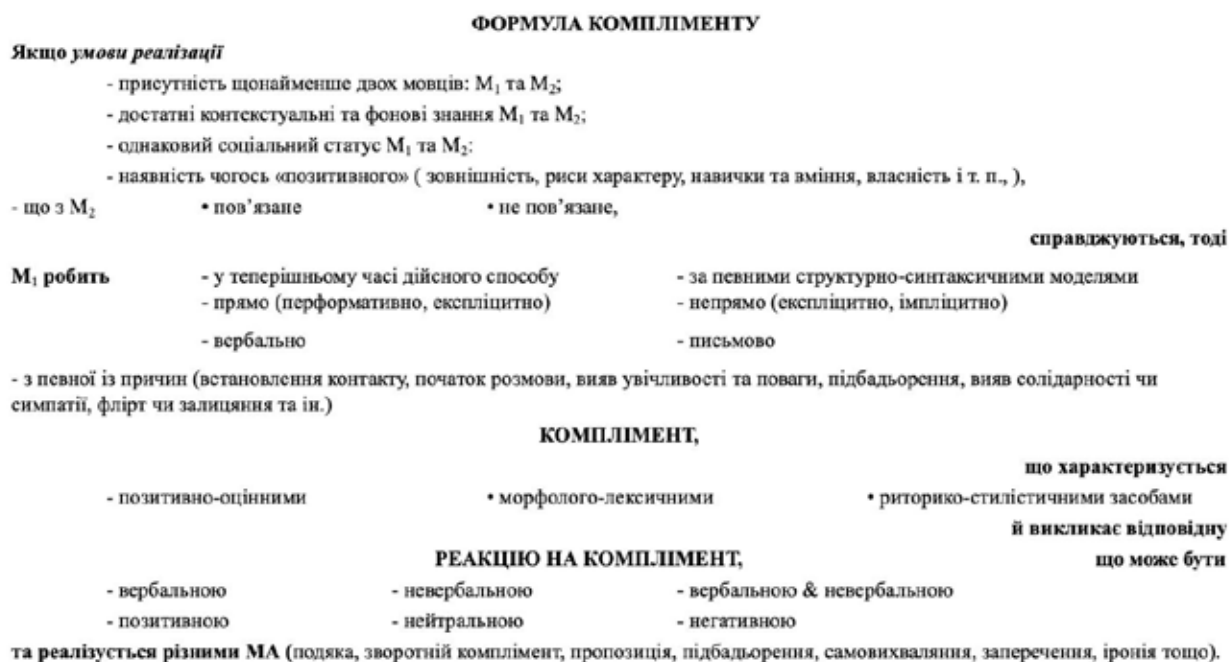

Рис. 1. Формула компліменту

ність адресата, тому M_1 за допомогою окличного речення із займенником “was”, “wie”, “was für ein” для посилення експресивності висловлює прямий експліцитний комплімент у теперішньому часі дійсного способу задля вияву захоплення, чим викликає відповідну вербальну негативну (як показує корпус дослідження, найпоширенішу) реакцію M_2 , що реалізується МА заперечення.

Найпоширенішим серед англomовних лінгвістів є визначення Дж. Холмс, за яким комплімент – це «МА, який експліцитно чи імпліцитно стосується когось, хто не є мовцем, зазвичай особи, яка має щось «добре» (власність, риси характеру, вміння), і яке позитивно оцінює як мовець, так і слухач» [10, с. 446]. Реакцію на комплімент, на думку Г. Нельсона, окреслюють як «вербальне підтвердження того, що адресат почув і відреагував на комплімент» [27, с. 413]. Варто зауважити, що, по-перше, реакція на комплімент не завжди є позитивною, оскільки хоча комплімент має на меті висловити щось позитивне, добре, проте це не мусить бути так само позитивним для адресата [3, с. 128]; по-друге, реакція на комплімент може бути не тільки вербальною, але й невербальною або вербальною і невербальною водночас, оскільки реакція на комплімент починається ще навіть не з репліки у відповідь, а від активного, зацікавленого слухання співрозмовника, стриманої усмішки тощо [26, с. 158].

Німецькі науковці формулюють дефініцію компліменту насамперед за його тематикою [3, с. 130; 11, с. 210–211], а в німецькому універ-

сальному словнику «ДУДЕН» комплімент фактично не відмежовано від лестощів та похвали та визначено як «похвальне, лестиве висловлювання, яке хтось робить іншій особі, щоб сказати їй щось приємне та сподобатися» [29, с. 931].

Російські мовознавці подають ширше визначення компліменту, наприклад, І.В. Сальнікова називає комплімент позитивним оцінним МА, головною метою якого є бажання гармонізувати стосунки, зробити приємне співрозмовникові, налаштувати його на подальше спілкування [9, с. 4]; Е.В. Мурашкіна вважає, що регулятивний характер функціональних особливостей компліменту як МА виявляється в реалізації інваріантної формули: «Цим я визнаю (фіксую/констатую) на основі екзистенційних детермінантів наявність позитивних характеристик та якостей X і таким чином, віч-на-віч, висловлюю X своєю мовленнєвою дією оцінку цих характеристик та якостей» [5, с. 9].

На основі наукових праць про комплімент та реакцію на нього [2; 3; 4; 5; 6; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 18; 26; 27] та на значному фактичному матеріалі визначаємо комплімент як поліфункціональний емотивно-оцінний фатичний МА, через який мовець виражає власні емоції, позитивно оцінює внутрішній світ, зовнішність, досягнення, вміння чи власність адресата, встановлює солідарність і комунікативну рівновагу та впливає на співрозмовника, який через позитивну, негативну чи гібридну реакції вербально або невербально реагує на комплімент.

Ґрунтуючись на цій дефініції, доцільним вважаємо аналіз функціональних та тематично-сміслових особливостей компліменту, типів реакції на комплімент, впливу екстралінгвальних чинників на висловлення компліментів, типів та мовних особливостей реалізації експліцитних та імпліцитних смислів під час висловлення прямих та непрямих компліментів.

Висновки. Обов'язковими умовами реалізації компліменту вважаємо умову присутності щонайменше двох суб'єктів мовлення; попередні умови (контекстуальні та фонові знання мовця та адресата); умову пропозиційного змісту (висловлювання у теперішньому часі дійсного способу); умову комунікативної мети, спрямовану на вербальну або невербальну реакцію адресата; умову ширості; умову прагматичної коректності (наявність відповідної ситуації); умову психічного підґрунтя (відчуття симпатії до співрозмовника). Зазначаємо, що через особливості драматичного тексту першу умову (присутності щонайменше двох суб'єктів мовлення) часто порушено.

З'ясовано, що драматичні тексти ідеально підходять для емпіричної бази, адже мовлення фігур здебільшого перформативне, наближене до розмовного мовлення, відображає типові ситуації людського життя, спрощує процес збирання матеріалу й дає змогу з контексту зрозуміти комунікативні інтенції мовця та інші позамовні чинники (стать, статус, ієрархічну взаємозалежність), що

впливають на висловлення компліментів та ступінь їхньої ширості. Окрім того, аналіз діахронного розвитку МА компліменту з позиції історичної прагмалінгвістики можливий тільки на базі літературних текстів, адже саме в них втілені мовна комунікація певного етносу, його лінгвокультурна спільність.

Ґрунтуючись на емпіричному матеріалі та наукових працях про комплімент і реакцію на нього, ми вивели формулу компліменту, у якій враховано умови реалізації компліменту, комунікативні інтенції мовця, відображені у функціях цього МА (встановлення контакту, вияв ввічливості тощо), типи реалізації експліцитних та імпліцитних смислів під час висловлення прямих та непрямих компліментів, морфолого-лексичні та риторико-стилістичні засоби вираження, різноманітні типи реакції на комплімент. Вважаємо, що цю формулу комплексного експресивного МА компліменту та реакції на нього можна використовувати під час ґрунтовних наукових досліджень комплексних МА у галузі прагмалінгвістики.

У результаті дослідження експліковано авторську дефініцію досліджуваного МА, в якій враховано напрацювання численних науковців та проаналізований емпіричний матеріал. Дотримуємося думки про те, що таке трактування компліменту можна практично застосовувати під час вибірки емпіричної бази дослідження на матеріалі як німецької, так і інших мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 281 с.
2. Adachi C. Compliments and Compliment Responses among Young Japanese. Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. 366 p.
3. Marten-Cleef S. Gefühle ausdrücken. Die expressiven Sprechakte. Göppingen : Kümmerle Verlag, 1991. 373 s.
4. Herbert R.K. The ethnography of English compliments and compliment responses: a contrastive sketch. *Contrastive Pragmatics* / ed. by W. Oleksy. Amsterdam : John Benjamins, 1989. P. 3–35.
5. Мурашкина Э.В. Комплимент как регулятивный речевой акт (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Тверь, 2004. 21 с.
6. Hochrainer C. Compliments in English and German. A pragmatic approach. Saarbrücken : VDM Verlag Dr. Müller, 2009. 190 p.
7. Manes J., Wolfson N. The Compliment Formula. *Conversational Routine* / ed. by F. Coulmas. The Hague, 1981. P. 115–132.
8. Гулієва Д.О. Реалізація комунікативних стратегій позитивної/негативної оцінки в англо-американській неофіційній комунікації : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Харків, 2018. 268 с.
9. Сальникова И.В. Комплимент в британской и американской лингвокультурах: коммуникативные, лингвопрагматические и лингвокультурологические аспекты : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Воронеж, 2006. 19 с.
10. Holmes J. Paying Compliments: A sex-preferential Politeness Strategy. *Journal of Pragmatics*. North-Holland : Elsevier Science Publishers B.V., 1988. № 12. P. 445–465.
11. Probst J. Ein Kompliment in Ehren... Aspekte eines "höflichen" Sprechaktes in mehreren Sprachen. *Übersetzen, Interkulturelle Kommunikation, Spracherwerb und Sprachvermittlung – das Leben mit mehreren Sprachen, Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. 2003. № 8 (2–3). S. 210–225. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/267971989.pdf> (дата звернення: 12.03.2021).

12. Трофимова Н.А. Речевой акт комплимента: прагматический анализ. *Неэкономический Post Scriptum*. 2008. С. 80–88.
13. Шахновська І.І. Комунікативна тактика компліменту в художньому дискурсі: перекладацький аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Філологія*. 2017. № 26. Т. 2. С. 122–124.
14. Schmachtenberg R. Sprecharttheorie und dramatischer Dialog. Ein Methodenansatz zur Drameninterpretation. *Linguistische Arbeiten* / hg. v. H.E. Brekle, H.J. Heringer, C. Rohrer, H. Vater, O. Werner. Tübingen : Niemeyer, 1982. № 120. 194 s.
15. Лагутин В.И. Проблемы анализа художественного диалога (к прагмалингвистической теории драмы). Кишинев : Штиинца, 1991. 97 с.
16. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 332 с.
17. Земская Е.А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 688 с.
18. Duttlinger C. Komplimente im Spanischen. Freiburg (Breisgau) : Hochsch. -Verl., 1999. Bd. 12. 405 s.
19. Фролова И.Т. Анализ некоторых прагматических условий успешности интимизации общения. *Вісник Харківського державного університету*. 1998. № 424. С. 189–191.
20. Bak Y.-I., Kang C.-Y., Waßner U. H. Illokutionshierarchie im argumentativen Dialog. *Sprechakttheorie* / hg. von P.-P. König, H. Wieggers. Hamburg : Lit Verlag Münster, 1992. MLL 2. S. 71–85.
21. Bartsch R. Die Rolle von pragmatischen Korrektheitsbedingungen bei der Interpretation von Äußerungen. *Sprechakttheorie und Semantik*. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1979. S. 217–243.
22. Searle J.R. Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1983. 306 s.
23. Прокоф'єв Г.В. Умови успішної реалізації іронічного мовленнєвого акту питання. *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство)*. 2015. № 138. С. 128–133.
24. Hacks P. Ein Gespräch im Hause Stein über den abwesenden Herrn von Goethe. *Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen* / hg. von M. Reich-Ranicki. Frankfurt am Main, Leipzig: Insel Verlag, 2004. Bd. 8. S. 459–504.
25. Hofmannsthal H. v. Der Tor und der Tod. *Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen* / hg. von M. Reich-Ranicki. Frankfurt am Main, Leipzig : Insel Verlag, 2004. Bd. 7. S. 9–29.
26. Beetz M. Komplimentierverhalten im Barock. Aspekte linguistischer Pragmatik an einem literarhistorischen Gegenstandsbereich. *Pragmatik. Theorie und Praxis: Amsterdamer Beiträge zur neueren Germanistik*. Amsterdam : Rodopi, 1981. № 13. S. 135–181.
27. Nelson G.L., Al-Batal M., Echols E. Arabic and English compliment responses: Potential for pragmatic failure. *Applied Linguistics*. 1996. № 17 (4). P. 411–432.
28. Hauptmann G. Die Ratten. *Der Kanon. Die deutsche Literatur. Dramen* / hg. von M. Reich-Ranicki. Frankfurt am Main, Leipzig : Insel Verlag, 2004. Bd. 6. S. 293–403.
29. Kunkel-Razum K., Scholze-Stubenrecht W., Wermke M. (Eds.). Kompliment. *Duden. Deutsches Universalwörterbuch*. 5th ed. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2003. S. 931.

**СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ,
ПРОТИСТАВЛЕНИХ ЗА ОЗНАКОЮ «ДІЯ – СТАН», В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

**SEMANTIC ANALYSIS OF LINGUISTIC UNITS
CONTRASTING OF THE BASIS OF “ACTION – STATE” IN MODERN ENGLISH**

Мудринич С.Ю.,

orcid.org/0000-0002-4524-0935

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови і перекладу

факультету сходознавства

Київського національного лінгвістичного університету

Цимбаліста О.А.,

orcid.org/0000-0003-4895-472X

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті досліджено властивості лексико-семантичної пари в англійській мові *sleep – be asleep*, протиставленою за ознакою «дія – стан», у різних контекстах функціонування. Дієслово *sleep* репрезентує сон як форму функціонування людського організму, як особливу дію, що виконується людиною. Слово семантики стану *be asleep* несе інформацію про осмислення розповідачем сну як тимчасового стану, у якому знаходиться денотат підмета. Увагу приділено виявленню основи опозиції дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep*. Для вирішення поставлених завдань у роботі використовується комплекс методів лінгвістичного аналізу. Методологічну основу дослідження становлять наукові праці в галузі лінгвістики англійської мови. Проаналізовано різні підходи до визначення статусу слів семантики стану в англійській мові. Слова семантики стану в англійській мові виражають стан особи або предмета, ядро слів семантики стану складають предикативні прикметники у функції присудка, такі як *alone, ashamed, aslant, asleep*. Виявлено риси схожості та відмінності в опозиційних відношеннях цієї лексико-семантичної пари. Відмінність у смислово-змісті дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep* проявляється у закономірностях їх сполучення з прислівниками. Проаналізовано денотативні ситуації, які допускають подвійне осмислення і, як наслідок, використання двох членів пари. Описано експресивні ознаки дієслова *sleep*. Виділено два типи експресивності. Перший тип експресивності пов'язано з частотою використання слова, яке аналізуємо, другий тип експресивності визначається тим, що слово передає інформацію не тільки про деяку змістовну характеристику описуваного, але й про ставлення розповідача до цієї ознаки. Семантичні особливості, що характерні для цієї лексико-семантичної пари, можуть відкритись і в інших лексико-семантичних парах, протиставлених за ознакою «дія – стан» (*die – be dead, live – be alive*).

Ключові слова: експресивні ознаки, лексико-семантична пара, ознака «дія – стан», денотат підмета, слова семантики стану, лексичні одиниці, денотативні ситуації.

The article investigates the properties of the lexical-semantic pair in the English language *sleep – be asleep*, contrasted on the basis of “action – state”, in different contexts of functioning. The verb *sleep* represents sleep as a form of functioning of the human body, as a special action performed by man. The word of semantics state *be asleep* carries in formation about the narrator's understanding of the dream as a temporary state in which the subject's denotations. Attention is paid to identifying the basis of the opposition of the verb *sleep* and the word semantics of the state *be asleep*. A set of methods of linguistic analysis is used in the work to solve the set tasks. The methodological basis of the study is scientific works in the field of English linguistics. Different approaches to determining the status of words of semantics state in English are analyzed. Words of semantics state in English express the state of a person or object, the core of words of semantics state are predicative adjectives in the predicate function: *alone, ashamed, aslant, asleep*. The difference in the semantic meaning of the verb *sleep* and the word of semantics state *be asleep* is manifested in the patterns of their combination with adverbs. Denotative situations that allow double thinking and, as a consequence, the use of two members of the pair is analyzed. The expressive features of the verb *sleep* are described. There are two types of expressiveness. The first type of expressiveness, related to the frequency of use of the word we are analyzing, the second type of expressiveness, is determined by the fact that the word conveys information not only about some meaningful characteristics of the described, but also about the narrator's attitude to this feature. The semantic features that are characteristic of this lexical-semantic pair can be found in other lexical-semantic pairs, opposed on the basis of “action – state”: *die – be dead, live – be alive*.

Key words: expressive features, lexical-semantic pair, action – state feature, subject denotation, words of semantics state, lexical units, denotative situations.

Постановка проблеми. Нині у лінгвістиці починає все більше усвідомлюватися необхідність у створенні описів досліджуваних мов.

Відсутність описів різноманітних мовленнєвих одиниць відчувається однаковою мірою усіма, хто працює у сфері мови, а саме як теоретиками, так

і практиками. Опис будь-якої мови повинен будуватись на усупільненні висновків, отриманих щодо окремих мовленнєвих одиниць і семантичних груп, і не може бути здійснений без використання цих даних, тому будь-яке спільне добувається з приватного. Системність мови реалізується і проявляється у кожній окремій мові передусім через різноманітні форми взаємозв'язку окремих одиниць. Неможливо надати дійсну картину системності мови, не показавши її прояви на «початковому» рівні.

Пропонуємо семантичний аналіз лексико-семантичної пари в англійській мові дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep*, протиставлених за ознакою «дія – стан». Вибір як об'єкта досліджень лексичних одиниць дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep*, крім свого самостійного значення, представляє інтерес ще і з тієї причини, що низка семантичних особливостей, що характерні для цих одиниць, може відкритися в інших лексико-семантичних парах, протиставлених за ознакою «дія – стан», таких як *die – be dead, live – be alive*.

Семантичний опис досліджуваної лексико-семантичної пари дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep* додає відомості про ту інформацію, яка передається нею про денотат, а також про стилістичну та експресивну характеристику цих одиниць. Особлива увага приділена дослідженню виявлення того, що лежить в основі опозиції дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проаналізовано різні підходи до визначення статусу слів семантики стану в сучасному мовознавстві. Відзначено, що слова семантики стану дають характеристику природних явищ, фізичного і психічного станів людини, ядро слів семантики стану в англійській мові складають предикативні прикметники у функції присудка.

Б.А. Ільш [2] був першим усхіднослов'янському мовознавстві, хто здійснив лексико-граматичний аналіз слів семантики стану в англійській мові і виділив їх в окрему частину мови. Автор зазначає, що завдяки відсутності морфологічного оформлення означення в англійській мові будь-яке слово, що займає позицію між артиклем та іменником, подається як означення до цього іменника. Б.А. Ільш [2] простежує історичний шлях слів семантики стану і відзначає, що категорія стану в англійській мові почала виділятися в середньо-англійському періоді (1100–1500 рр). Так, крім слів, які були у мові Дж. Чосера, можна знайти слова з префіксом *a-* у Шекспіра: *a-cold, afeared, afoot, afraid, alike, alive, amiss, ashamed, asleep, awake*.

Л.О. Піпаст [5] розподіляє слова семантики стану за їх походженням на три групи. До першої групи він відносить слова типу *afire, afloat, ablaze*, які утворилися від прийменникових зворотів (*on flote, on slæpe*), що від початку вживалися у функції обставин, а потім стали другим елементом складеного присудка. Другу групу становлять слова типу *afraid, awake, aware*, які розвинулись із дієприкметників II, що виражають стан особи у предикативній функції. Третя група містить такі слова, як *ill, sorry, glad, well, poorly*, що втратили свій зв'язок із прикметником і прислівником, змінивши свою функцію.

Н.М. Раєвська [7] додає, що історично більшість слів категорії семантики походить від прийменникових сполук, наприклад, *asleep<insleep, abloom<inbloom, afire<onfire, aflame<inflammation, ajar<inthejar*.

М.Я. Блох [1] констатує той факт, що, за аналогією з російською назвою «категорія состояния», англійські лінгвісти здійснили лексико-граматичний аналіз *a-*слів і дали цій частині мови назву «категорія стану». Нова частина мови знайшла як своїх прихильників, так і опонентів серед вчених, що займаються дослідженням англійської мови.

Б.С. Хаймовіч і Б.Й. Роговська [7] виділяють «слова стану» в окрему частину мови і називають їх “*adlinks*” (завдяки їх зв'язку з “*link-verbs*” і аналогією з терміном “*adverbs*”).

На захист слів категорії стану як самостійного лексико-граматичного розряду в англійській мові виступили Б.М. Лейкіна (1953 р.), І.В. Жигадло (1956 р.), Л.Л. Іофік (1956 р.), І.П. Іванова (1956 р.), Л.П. Вінокурова (1954 р.) та їхні послідовники А.Л. Демідова (1962 р.), Л.Л. Лісіна (1970 р.). Зарубіжні лінгвісти теж звернули увагу на статус слів семантики стану. Так, Ч.Дж. Філмор [8] аналізував питання виділення визначених класів мовних одиниць зі значенням стану за посередництва відмінкової категорії на основі синтаксичної семантики, Д.С. Лі [4] – за посередництва граматичної категорії відмінка, тоді як Дж.Д. Лакофф [3] – за допомогою семантико-синтаксичних критеріїв.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі лексико-семантичних властивостей лексико-семантичної пари *sleep – be asleep* у різних контекстах функціонування. Поставлена мета реалізується через розв'язання таких конкретних задач, як виявлення рис схожості та відмінності в опозиційних відношеннях цієї лексико-семантичної пари; аналіз денотативних ситуацій, які допускають подвійне осмислення і, як наслідок, використання двох членів пари; виділення та опис

експресивних ознак дієслова *sleep*. Результати узагальнення матеріалу сприятимуть поглибленню розуміння системності мови, зокрема на семантичному рівні.

Для розв'язання поставлених задач у роботі використовується комплекс методів лінгвістичного аналізу. Описовий метод дав змогу виділити досліджувані одиниці й здійснити їх класифікацію та інтерпретацію. Структурний метод був спрямований на виявлення особливостей мовленнєвої репрезентації лексичних одиниць, процесів взаємодії семантичного та формально-синтаксичного рівнів. Трансформаційний метод та метод синонімічних субституцій були використані під час семантичного аналізу й класифікації лексико-семантичної пари *sleep – be asleep*. Побудова формул тлумачення, необхідна під час виділення лексико-семантичної пари *sleep – be asleep*, дала змогу максимально повно відобразити змістовне наповнення лексичних одиниць. Методологічну основу дослідження становлять наукові праці в галузі лінгвістики англійської мови.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що комплексне вивчення лексико-семантичної пари *sleep – be asleep* відкриває нові перспективи як для виявлення семантико-словотворчих особливостей, що характерні для цих лексичних одиниць, так і для пізнання їх ролі в мовленнєвій картині світу, що відповідає завданням системного та функціонального підходів до мовленнєвих явищ, допомагає визначати напрями розвитку лексичної системи загалом.

Виклад основного матеріалу. Перший компонент лексико-семантичної пари дієслово *sleep* репрезентує сон як форму функціонування людського організму, як особливу дію, що виконується людиною. Малюючи сон як дію, розповідач протиставляє цю дію іншій дії або включає її в ряд інших дій. На відміну від дієслова *sleep*, слово семантики стану *be asleep* несе інформацію про осмислення розповідачем сну як тимчасового стану, у якому знаходиться денотат підмета і який протиставляється стану бадьорості.

Щодо виявлення відмінності у значеннях *sleep* і слова семантики стану *be asleep* порівнюємо такі два висловлювання:

- *I like to sleep (sleeping) when it's raining;*
- *I like to be asleep when it's raining.*

На перший погляд ці ситуації можуть здатися досить близькими, в обох випадках денотат підмета любить спати, коли йде дощ, але умови, які характеризують ці ситуації, і те, що розповідач хоче про них розповісти, діаметрально протилежні. Це визначає вибір синоніма. У першому

випадку розповідач хоче сказати, що ритм дощу навіює йому сон, змушує діяти в унісон з дощем. Бажання висловити саме цей зміст і вимагає вибору дієслова *sleep*. У другому випадку ціль висловлення інша. Розповідач хоче сказати, що він віддає перевагу стану сну в той момент, коли йде дощ. Цей зміст висловлюється тільки через поєднання слова семантики стану *be asleep*. Таким чином, вибір дієслова *sleep* зумовлений у випадках, де за умовами денотативної ситуації сон може бути прийнято тільки як дія, е.г.: *In spite of the noise he carried on sleeping. What do you suggest I do? What I suggest is this. Go back to your room and sleep through the afternoon (A. Cronin).*

Коли сон може бути прийнятим розповідачем тільки як дія у ряді інших дій, які, взяті разом, складають одне спільне ціле, вибір *sleep* ми повинні вважати обов'язковим, е.г.: *Only one room in which the entire family had to cook, eat, sleep and discharge all the duties of intimate living (I. Stone).* Треба все ж таки відзначити, що у тих випадках, коли сон сприймається розповідачем як особлива частина описуваної ситуації, усі інші частини сприймаються як стани, у яких перебувають інші денотати підметів цієї ситуації, разом складаючи картину положення речей в описуваній момент часу. Вибір розповідача падає, як правило, на слово семантики стану *be asleep*, е.г.: *Ann's husband was away, their two children were asleep in the next room (Phoenix, Arizona).* У наступних реченнях ця тенденція проявилась особливо яскраво на прикладах вживання інших лексико-семантичних сполучень, які визначають інші види станів, е.г.: *We are divorced. I have no wife to go back to. All I had is gone. Both my people are dead. No, I'd not go back to Pounding (W. Marshal).* Таким чином, сон може бути предствавлено і як частину в ряді інших дій, і як стан, що виступає паралельно іншим станом.

Відмінність у смислово-змісті дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep* проявляється у закономірностях їх сполучення з прислівниками. *Sleep* сполучається з прислівниками і прислівниковими зворотами, які характеризують протікання сну: добре, погано, спокійно, глибоко тощо, е.г.: *I'm afraid you slept badly last night. On the contrary? I slept well. Sometimes he slept so soundly, so quietly that she was nervous (S. Maugham). I awoke Stephen who had slept like one dead (A. Cronin).* Треба відзначити, що вживання *badly i well* обмежено. Вони не використовуються для позначення характеру протікання сну, якщо ситуація за часом співпадає з моментом висловлювання. Можна сказати *Did you sleep well*

(*badly*)? *He's always sleeping well (badly)*, але не можна сказати *He's sleeping well (badly)*. Сюди ж можна віднести випадки використання дієслова *sleep* у конструкціях з *cognate object*, у яких також розповідається про те, як протикав процес сну, е.г.: *He slept the sleep of the just. Clare slept the sleep one who has spent a night in a car (J. Galsworthy)*.

Слово семантики стану *be asleep*, що характеризує сон як стан, регулярно використовується з особливою групою прислівників, які розповідають про глибину занурення денотата підмета у стан сну, е.г.: *He was half asleep and I could see that he was not listening to me (A. Cronin). Baby was almost asleep when you called me and you woke him (J. Galsworthy)*. Необхідно відзначити, що хоча якісні прислівники типу *comfortably, peacefully* можуть сполучатися з дієсловом *sleep* і словом семантики стану *be asleep*, у кожному випадку вони передають різну інформацію. Якщо у реченні, е.г.: *He slept peacefully. He didn't awake in the morning (H. Lee)* прислівник дає якісну характеристику дії сну, то в наступному реченні, е.г.: *I go to work at seven o'clock when you're still comfortably asleep (Ch. Dickens)* прислівник характеризує стан, у якому знаходиться сплячий, вказуючи на те, як він почувається у стані сну.

Поняття дії нерозривно пов'язане з уявленням про силу, яка народжує цю дію. І навпаки, уява про виконавця дії не асоціюється з поняттям про стан. Не випадково тому в інформації, яку повідомляє слово семантики стану *be asleep*, залежність здійснення сну від денотата підмета взагалі не отримує вираження, тоді як дієслово *sleep* має особливий компонент значення, який реалізується в тих умовах, коли необхідно розповісти про залежність здійснення дії сну від волі, бажання, зусиль людини, тому в усіх випадках, коли за завданням висловлювання необхідно донести інформацію про те, що реалізація дії сну залежить від денотату підмета, вибір падає на дієслово *sleep*. Смысловий зміст слова семантики стану *be asleep*, малюючи сон як стан бездіяльності, навпаки, виключає його використання у цих умовах.

Таким чином, ми бачимо, що смыслова відмінність між дієсловом *sleep* і словом семантики стану *be asleep* не вичерпується одним протиставленням їх за лінією «дія – стан». Інформація, яка дається дієсловом *sleep*, відрізняється від інформації, яка дається словом семантики стану *be asleep* за двома лініями. По-перше, дієслово *sleep* представляє сон як дію, по-друге, ця дія залежить від підмета, тому однією з найважливіших умов для вибору дієслова *sleep* виступає необхідність

донести інформацію про сон як про дію, що виникає від бажання, необхідності для денотата підмета здійснити цю дію. У всіх цих випадках мовленнєва практика вимагає обов'язкового вибору дієслова *sleep* із використанням додаткового компоненту значення, е.г.: *Daddy wants to sleep. Now, do you understand that? (O'Connor), We'd better try to sleep (G. Greene), Putting out the light I composed myself to sleep (S. Maugham)*.

У різних денотативних ситуаціях ця умова може бути виражена з максимальною чіткістю, меншою або більшою визначеністю і мати на увазі спільний зміст усього контексту. Однак у якій би формі ця умова не була виражена, сама допустимість осмислення сну як дії, що залежить від денотата підмета, може розглядатись як достатня умова для вибору дієслова *sleep*.

Прямим продовженням того, що дієслово *sleep* представляє сон як дію, що залежить від денотату підмета, є його зв'язок із модальними дієсловами та модальними висловлюваннями, що виражають наявність чи відсутність бажання, рішення, змоги у денотата підмета здійснити цю дію, е.г.: *He was in irritable mood and could not sleep (S. Maugham), When I can't sleep I concentrate my will and I say: "I will sleep, I'm asleep, and off I go" (Daphnedu Maurier)*. В жодному з наведених прикладів дієслово *sleep* не допускає заміни словом семантики стану *be asleep*, оскільки сутність смыслового змісту *be asleep* забороняє його використання у моделюючих висловлюваннях, що вказують на залежність здійснення сну від спрямованості волі денотата підмета. Для слова семантики стану *be asleep* закономірно виступати тільки у складі модальних висловлювань, що доносять інформацію про наявність чи відсутність можливості, допустимості того, що денотат підмета знаходиться у стані сну, е.г.: *He must be still asleep (Ch. Dickens), He can't have been asleep as long as that (G. Greene), And there it was – the body of a man, lying on his side double dup – like he might be asleep (A. Christie)*. Таким чином, сутність смыслового змісту дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep* визначає виборність у сполученні кожного з них з певними модальними дієсловами або з певним значенням того чи іншого модального дієслова.

Протистояння дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep* може визначатись не тільки смысловими ознаками, але й ознаками експресивними. У контекстах, умови яких допускають лише одне осмислення сну, а саме як дії або стану, використання дієслова *sleep* у першому випадку і слова семантики стану *be asleep* у дру-

гому нейтрально і визначається виключно їхніми змістовими ознаками. Поряд із контекстами, що допускають використання лише одного синоніму, можливі випадки, що допускають використання як дієслова *sleep*, так і слова семантики стану *be asleep*. Можливість використання обох синонімів в одній і тій же ситуації пояснюється тим, що в цих випадках змістова відмінність не відіграє важливої ролі для розуміння спільного змісту контексту. У випадках, де можливе використання обох одиниць, нейтральним засобом позначення сну є слово семантики стану *be asleep*. Навпаки, дієслово *sleep* у цих умовах, як правило, проявляє експресивні ознаки. Той факт, що нейтральним засобом позначення сну у контекстах є слово семантики стану *be asleep*, говорить про те, що сон сприймається як стан відключення і бездіяльності, е.г.: *Stephen was asleep (A. Cronin). Is baby asleep? (O'Connor), Aren't you asleep either? (A. Christie).*

Можна виділити такі два типи експресивності:

– експресивність, яка зв'язана з частотою використання слова, яке аналізуємо, порівняно з деяким іншим мовленнєвим засобом, що може позначати ту саму денотативну ситуацію;

– експресивність, яка визначається тим, що слово передає інформацію не тільки про деяку змістовну характеристику описуваного, але й про ставлення розповідача до цієї ознаки.

Як показує дослідження, дієслово *sleep* може виражати обидва типи експресивності. Перший тип експресивності передбачає, що слово семантики стану *be asleep* у висловлюваннях типу *Is baby asleep? Aren't you asleep either? When I looked in, you were asleep* допускає заміну на *sleep*. *Is baby sleeping? Aren't you sleeping either? When I looked in, you were sleeping*. В умовах цього типу висловлювання, де не передається ніякої нової додаткової інформації, дієслово *sleep* у контекстах такого роду вибирається розповідачем для вираження експресивності, зв'язаної з малою частиною використання *sleep* порівняно з використанням слова семантики стану *be asleep* у цих умовах. Експресивний ефект з'являється від раптовості, незвичайності появи дієслова *sleep* там, де мало б очікуватися, згідно з мовленнєвою нормою, слово семантики стану *be asleep*.

Аналогічну відмінність можна побачити у наступній парі синонімічних речень, е.г.: *When the alarm clock rings you are always asleep. When the alarm clock rings you are always sleeping*, у яких протиставлення дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep* здійснюється за лінією експресивності/неекспресивності, оскільки цей контекст не

знаходить умов, які б дали змогу дієслову *sleep* реалізувати змістові компоненти його значення.

Наявність експресивного компонента у значенні дієслова *sleep* підтверджується також неможливістю використання дієслова *sleep* у випадках, коли за умовами денотативної ситуації необхідно розповісти тільки про сам факт сну. Експресивний варіант значення дієслова *sleep* прийшов би у цьому разі у конфлікт зі спільним змістом контексту, е.г.: *If I was asleep how can I say, but I think it's quite likely (G. Greene).*

Розглянемо ще одне речення, де відсутні необхідні умови для вибору експресивного мовленнєвого засобу, е.г.: *I want father badly. You probably know where he is. Yes, of course, I do. He is asleep in his room.* Допускає чи не допускає зміст спільного контексту заміну слова семантики стану *be asleep* на дієслово *sleep* у цьому прикладі? Інформація, що передається *He is asleep in his room*, дає відповідь на питання "Where is he?". Відповідач лише попутно доносить інформацію про те, що отець спить. Не будучи головним у інформації, що передається, повідомлення про те, що денотат підмета спить, звичайно, потребує нейтрального, неекспресивного засобу позначення, тому заміна слова семантики стану *be asleep* на дієслово *sleep* у експресивному варіанті його значення неправомірна в цьому контексті.

Таким чином, не всі лексеми, що виступають як нейтральний засіб позначення сну і протистояють дієслову *sleep* по лінії експресивності/неекспресивності, допускають заміну на *sleep* у експресивному варіанті його значення. Така заміна закономірна лише за наявності певних умов в описуваній ситуації, що вимагають використання експресивного мовленнєвого засобу.

Другий тип експресивності реалізується у дієслові *sleep* у тих випадках, коли необхідно передати інформацію про те, що сон представляється розповідачу як дещо важливе, від чого сплячого не можна відволікати. Бажання, необхідність особливо підкреслити це визначають вибір розповідачем дієслова *sleep* у експресивному варіанті значення. Порівняємо два речення, що розрізняються за використанням дієслова *sleep* і слова семантики стану *be asleep*, е.г.: *Mary, it's two o'clock. Fanny's asleep. Mary, it's two o'clock. Fanny's sleeping*. У першому висловлюванні *is asleep* виступає як нейтральний засіб позначення сну, тоді як *is sleeping*, протиставлене йому, виступає як експресивне. Розповідач вибирає *sleep*, щоб особливо підкреслити важливість того, що Фані спить, він як би попереджає про те, що є небезпека розбудити сплячого і що це небажано.

Висновки. Так дієслово *sleep*, як правило, у формах *Continuous* може протиставлятися слову семантики стану *be asleep* за експресивними ознаками, висловлюючи залежно від спільного змісту контексту два різні типи експресивності. Відмінна ознака «дія – стан» знаходиться в основі опозиції *sleep – be asleep*. Дієслово *sleep* показує сон як дію, реалізовану денотатом підмета. У протиставленні слово семантики стану *be asleep* показує сон як стан, у якому знахо-

диться денотат підмета в деякий час. Відмінна ознака між дієсловом *sleep* і словом семантики стану *be asleep*, у який опозиція *sleep – be asleep* може бути реалізована, – це залежність і незалежність реалізації сну від волі денотата підмета. Крім протиставлення за змістовими ознаками, опозиція *sleep – be asleep* може йти лінією експресивних ознак. Нейтральним, загальноновизнаним засобом позначення сну є слово семантики стану *be asleep*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка. Москва : Высшая школа, 2000. 367 с.
2. Ильиш Б.А. О категории состояния в английском языке. *Памяти академика Л.В. Щербы*. Ленинград : Наука, 1951. С. 48–53.
3. Lakoff G.D., Steinberg D., Jakobovits L. On Generative Semantics. Cambridge, 1971. P. 232–296.
4. Lee Debra S., Hall C., Hurlly M. American Legal English: Using Language in Legal Contexts. Москва : Городец, 2006. 296 с.
5. Пипаст Л.О. К вопросу о категории состояния в английском языке. *Иностранные языки в школе*. 1951. № 5. С. 13–23.
6. Раєвська Н.М. Теоретична граматика сучасної англійської мови. Київ : Вища школа, 1976. 297 с.
7. Роговська Б.Й., Хаймович Б.С. Граматика англійської мови. Київ, 1960. 440 с.
8. Fillmore Ch.J. The Case for Case. *Universals in Linguistic Theory*. New York a. o., 1966. P. 1–88.

УДК 811.111'373.45:811.112.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.16>

АНГЛІЙСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ МОЛОДІ

ENGLISH BORROWINGS IN INTERNET COMMUNICATION OF GERMAN – SPEAKING YOUTH

Ніколащенко Ю.А.,

orcid.org/0000-0002-7962-7492

викладач кафедри теорії та практики перекладу

Миколаївського національного університету імені Петра Могили

У статті розглянуто специфіку англійських запозичень в інтернет-комунікації німецької молоді. Здійснено аналіз розвідок вітчизняних та закордонних дослідників, присвячених проблемі функціонування англійських запозичень та інтернет-спілкуванню користувачів соціальних мережах. З'ясовано, що запозичення з англійської мови є результатом популяризації американського способу життя, стрімкого розвитку науково-технічного процесу та глобалізації. Характерною особливістю запозичень є те, що вони надзвичайно «легко» інтегруються в інтернет-спілкування молоді, до того ж спостерігається їх механічне перенесення і впровадження в німецьку мову. Визначено, що інтернет-комунікація створює особливе поле мовної реалізації, а також приводить до появи нових форм спілкування, мовних стереотипів поведінки та нових мовних форм. Зазначено, що для такого виду комунікації характерні нові види скорочення інформації, специфічне використання знаків пунктуації та використання в писемному мовленні засобів, що замінюють міміку та жести. Виокремлено групи форм інтернет-мережі, де спілкується молодь Німеччини. Вони у своєму спілкуванні вживають поширювані кліше, а також мовні елементи англійських запозичень задля ефімізації або, навпаки, огрубіння мови. Запозичені слова сприяють реалізації намагання до оригінальності, експресивності, створюють ефект новизни та незвичності, легко вплітаються в мову німецькомовних користувачів внаслідок того, що вони недовгі, короткі та односкладові. Виокремлено поле вживання англійських запозичень в інтернет-комунікації молоді Німеччини, а саме в привітаннях, реаліях, що відображають предмети та дії повсякденного життя, характеристиках людини, комп'ютерних технологіях, виборі собі прізвища для анонімності віртуального спілкування. Визначено, що збільшується тенденція використання аббревіатур та скорочень у спілкуванні, оскільки німецькомовна молодь прагне економії мовних засобів, яка відома лише партнерам по спілкуванню.

Ключові слова: англійські запозичення, інтернет-комунікація, мовні засоби, соціальні мережі.

The article considers the specifics of English borrowings on the Internet-communication of German youth. The analysis of researches of domestic and foreign researches devoted to the problem of functioning of English-language borrowings and Internet communication of users of social networks is carried out. It was found that borrowing from the English language is the result of the popularization of the American way of live, the rapid development of scientific and technological process and globalization. A characteristic feature of borrowings is that they are extremely easily integrated into the Internet communication of young people, and in addition, there is a mechanical transfer and implementation in the language. It is determined that the Internet-communication creates a special field of language realization, and also caused new forms of communication, language stereotypes of behavior and the emergence of new language forms. It is noted that this type of communication is characterized by new types of reduction of information, specific use of punctuation marks and the use in written speech of means that replace facial expressions and gestures. Groups of forms of the Internet network where young people of Germany communicate are singled out. In their communication, they use common clichés, as well as linguistic elements of English borrowings for the purpose of euphemization, but on the contrary, the coarsening of language. Borrowed words help to realize the efforts for originality, expressiveness, create the effect of novelty and unusualness and are easily intertwined with the language of German-speaking users, due to the fact that they are not long, short and simple. The field of using English – language borrowings in the Internet-communication of the youth of Germany is outlined. This is in greetings, in realities that reflect the objects and actions of everyday life, in human characteristics, in computer technology, in choosing a name for the anonymity of virtual communication. It is determined that the tendency to use abbreviations and acronyms in communication is increasing, as German-speaking young people strive to save language resources, which is known only to communication partners.

Key words: English-language borrowings, Internet-communication, language tools, social networks.

Постановка проблеми. Надзвичайно інтенсивне використання комп'ютерів та інформаційних технологій в усіх сферах життя стає головною ознакою сучасної людини. Швидкі темпи розвитку науки та техніки, за яких комп'ютерні технології набувають все більшого значення, сприяють всебічному вдосконаленню новітніх різновидів комунікації, до яких належать інтернет-комунікація, СМС-комунікація тощо. Оскільки спілкування людей в Інтернеті не має кордонів, а основною мовою комунікації є англійська, то логічно, що сучасна молодь вдається до англійських мовних засобів. Вплив іншомовних слів – це явище, яке властиве всім мовам світу на всіх етапах розвитку і є ознакою функціонування, продовження і життєздатності мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема англомовних запозичень привертає велику увагу мовознавців, інтерес до неї з часом не згасає, що свідчить про її багатоаспектність та невичерпність. Запозичення є найважливішим шляхом збагачення мови, тому використані в німецькій мові неологізми – це переважно слова іншомовного походження, які дають означення новим явищам у сучасній німецькій мові. Англіцизми як запозичення стрімко проникають у німецьку мову у великій кількості. Одним із перших у лінгвістиці англіцизми почав досліджувати Х. Ціндлер, який дав їм таку дефініцію: це не просто запозичені з британської/американської англійської мови слова або незвичні комбінації слів, але й будь-які зміни значень німецьких слів або їхнього контекстного вживання за британським/американським зразком [11, с. 4]. Проблемою адаптації англіцизмів у німецькій мові займалися Б. Карстенсен [7], У. Аммон [6], В. Шефер [10], Г. Еманн [8]. Вивченню особливос-

тей інтернет-комунікації з позиції різних аспектів та визначенню характерних рис використання мовних засобів в електронному листуванні, чатах, смс-комунікації приділяли увагу такі дослідники, як Л. Компанцева (досліджувала інтернет-комунікацію в когнітивно-практичному та лінгвокультурологічному аспектах) [4], С. Коноплицький (здійснив феноменологічний аналіз соціальних аспектів комунікації в мережі Інтернет) [5], Т. Іванова (досліджувала мовну поведінку інтернет-спілкування) [1], А. Екслер (розглядала загалом спілкування в мережі Інтернет) [2], Н. Козлова (на прикладі спілкування німецькомовних користувачів вивчала самопрезентацію особистості в умовах віртуальної комунікації) [3]. Хоча зазначена проблема частково досліджена у теоретичному аспекті, проте багато мовних явищ в окреслених видах комунікації вимагають більш глибокого та детального дослідження, оскільки процес поповнення німецької лексики англомовними запозиченнями в інтернет-комунікації молоді посилюється в період глобалізації та широкого використання Інтернету.

Постановка завдання. Необхідно виявити вплив англомовних запозичень на інтернет-комунікацію німецької молоді. Для досягнення поставленої мети необхідно охарактеризувати сам процес запозичень та їх використання у спілкуванні користувачами інтернет-мереж, визначити специфіку інтернет-комунікації молоді Німеччини. Актуальність цієї теми та зацікавленість нею не слабшає, що дає змогу дійти висновку про те, що ця тема має невичерпний характер.

Виклад основного матеріалу. Зі стрімким розвитком глобальної комп'ютерної мережі майже неможливо уявити сучасну людину без адреси електронної пошти або сторіночки в соціальних

мережах, спілкування з друзями, пошуку бажаної інформації. Інтернет-комунікація найбільш поширена серед молоді та людей середнього віку, оскільки саме цій віковій категорії бракує повноцінного спілкування, тому воно не обмежується ні часом, ні місцем, ні кордонами. Комунікація в Інтернеті створює особливу сферу реалізації мови, а також обумовлює виникнення принципово нових форм спілкування, нових стереотипів мовної поведінки, нових форм існування мови, виникають нові мовні засоби, що визначаються сучасними лінгвістами як інтернет-комунікація. Для нього характерні нові види скорочення інформації, специфічне використання знаків пунктуації, вживання в писемному мовленні засобів, що функціонально замінюють міміку та жести. До того ж сучасна молодь більш легко вивчає та використовує новітні здобутки глобалізованого світу. Низка мовознавців виокремлює форми спілкування в Інтернеті, які можна об'єднати в такі групи:

- 1) онлайн – конференції (Zoom, Google Meet, Skype);
- 2) чат (Internet Relay Chat);
- 3) вебпейджери (ICQ, Instant, Messenger);
- 4) листування електронною поштою;
- 5) інтернет-щоденник (блог);
- 6) форуми;
- 7) соціальні мережі (Фейсбук, Інстаграм, Телеграм) [7, с. 18–65].

Найпопулярнішими соціальними мережами німецькомовної молоді вважаються Facebook, MySpace, meinVZ, Twitter, StudiVz тощо. Вони залюбки спілкуються SMS, у чатах та месенджерах діляться своїми емоціями з партнерами по переписці. Особисті дані користувачів соціальних мереж (їхні світлини, біографічні дані та вподобання) стають підґрунтям для інтерпретації їхнього інтернет-спілкування, яке реалізується за допомогою різних каналів і можуть бути репрезентовані через писемний текст (приватні повідомлення, коментарі, спілкування у групах та записи на «стіні»), зображення, аудіо- та відеофайли, а також непрямим, пасивним шляхом, тобто у вигляді поширень (shares) та «лайків». Сучасне інтернет-спілкування набуває всесвітнього характеру, оскільки для інтернет-комунікації не існує ні кордонів, ні будь-яких перешкод. Молодь переймає поширювані кліше, а також мовні елементи англомовних запозичень задля евфемізації або, навпаки, огрубіння мови. Англійська лексика сприяє реалізації намагання до оригінальності, експресивності, створює ефект новизни та незвичності. Водночас значущими

виявляються такі лінгвістичні причини запозичення, як необхідність у позначеннях, використання синонімів та експресивної лексики, прагнення до економії мовних засобів. Проникнення англомовних запозичень в інтернет-комунікацію німецької молоді є результатом не лише експансії самої англійської мови, але й популяризації американського способу життя, престижності іншомовного слова порівняно з власне німецьким, отже, часто спостерігається механічне перенесення англійських лексем на німецький ґрунт.

Наш швидкоплинний час та прискорений темп життя приводять до посилення компресійних тенденцій у різних сферах. Ми «швидко» їмо: *Snack* (легко перекусити), *Fast Food* (фастфуд «швидка їжа»). В епоху інтернет-можливостей ми спілкуємося також у прискореному темпі: на зміну традиційній «равликовій» пошті (*Snail Mail*), коли відповідь на листа необхідно було чекати декілька днів, прийшла електронна пошта – *E-Mail*. Прискорення та компресія стали характерними як для екстралінгвістичної реальності, так і для лінгвістичного простору. Англомовні запозичення легко впливають на німецький словниковий склад внаслідок того, що вони не довгі, короткі та односкладові. Для німецької мови характерні синтетичні форми граматичних значень. Так, наприклад, *Food* коротше, ніж *Lebensmittel*, *Box* коротше, ніж *Schachtel*. Зміни значення слова, зміни сенсу, жартирливі слова й взагалі тенденція до неологізмів – усе це є ознаками особливої молодіжної лексики, тому іноді молодь називає щоденні речі й ситуації через англомовні запозичення, щоб надати своїй мові оригінальності та екзотики, адже належні англіцизми у слововживанні серед німецькомовної молоді – це не специфічні поняття, а такі, які можуть вживатися для кожної ситуації (наприклад, *okay*, *cool*, *heavy*, *easy*, *kids*, *handy*).

До того ж вживання англомовних запозичень сучасною молоддю Німеччини в інтернет-комунікації можна класифікувати таким чином:

1) реалії, що відображають предмети та дії повсякденного життя: (*sich*)*abbitten* (англіцизм) – (*sich*) *abschminken* (нім. варіант); *abchecken* (англ.) – *flirten* (нім. вар.); *anfucken* (англ.) – *anschreien*, *annerven* (нім. вар.); *becken* (англ.) – *tätowieren* (нім. вар.); *der Beef* (англ.) – *Streit*, *Kampf* (нім. вар.); *beefen*, *grillen* (англ.) – *rauchen* (нім. вар.); *dancen* – *tanzen*; *shoppen* – *einkaufen*; *die Outdoor-Party*, *das Picknick* – *die Erholung im Freien*;

2) транспортні засоби: *blau-weißer Partybus* (англ.) – *Polizeiauto* (нім. вар.); *die Knatterbox* (англ.) – *Motorrad* (нім. вар.);

3) частини тіла: *das Clearasil – Testgelände* (англ.) – *Gesicht mit vielen Pickeln* (нім. вар.); *one pack* (англ.) – *Bierbauch* (нім. вар.); *der VIP-Bereich* (англ.) – *Bikinizone* (нім. вар.);

4) характеристика зовнішнього вигляду людини: *der Haarsurfer* (англ.) – *Person mit Locken* (нім. вар.); *der Goofy* (англ.) – *dummer Mensch* (нім. вар.); *der Happyfant* (англ.) – *dickes Kind* (нім. вар.); *der Loser* (англ.) – *Verlierer* (нім. вар.);

5) споруди: *Glockendisco* (англ.) – *Kirche* (нім. вар.); *der AOK-Schopper* (англ.) – *Rollstuhl* (нім. вар.); *der Mecces* (англ.) – *McDonalds* (нім. вар.); *die Pipibox* (англ.) – *Toilette* (нім. вар.);

6) надання характеристики людині та визначення за диференціацією: *das Bunny* (англ.) – *attraktive Frau* (нім. вар.); *der Cherckerbraut* (англ.) – *sehr intelligente Frau* (нім. вар.); *der Blumchenkiller* (англ.) – *Vegetarier* (нім. вар.); *der Catdog* (англ.) – *Zwitzer* (нім. вар.); *der Ladyboy* (англ.) – *Transvestit* (нім. вар.);

7) родинні визначення: *die Sis* (англ.) – *Schwester* (нім. вар.); *die Supporter* (англ.) – *die Eltern* (нім. вар.); *Daddy* (англ.) – *der Vater* (нім. вар.);

8) привітання: *Hey! (Hi!)* (англ.) – *Hallo (Begrüßung)* (нім. вар.).

Наступні англомовні запозичення пов'язані з молодіжною музичною культурою, яка пропагується засобами масової інформації та шоу-бізнесом:

– музика: *der Bauerjazz* (англ.) – *Volksmusik* (нім. вар.);

– свята, обряди: *der Happy Kadaver* (англ.) – *Fronleichnam* (нім. вар.); *die Kistenparty* (англ.) – *Beerdigung* (нім. вар.).

Наступна група англомовних запозичень з'явилася в повсякденному житті німців з появою Інтернету та цифрових технологій. Завдяки молодому поколінню спеціалістів, популярності комп'ютерів та Інтернету поширюється комп'ютерний сленг серед користувачів всесвітньої мережі.

Комп'ютерні технології: *das Googlebuch* (англ.) – *Laptop* (нім. вар.); *der Lappy* (англ.) – *Laptop, Notebook* (нім. вар.); *der Ishit* (англ.) – *Apple-Produkte* (нім. вар.); *das Jesus-Handy* (англ.) – *Phone* (нім. вар.); *der Mucketoaster* (англ.) – *CD-Brenner* (нім. вар.).

Англомовні запозичення без особливих труднощів інтегруються в повсякденне життя німецької молоді, тобто відбувається включення англійських слів у морфологічну парадигму інтернет-мови, до якої вони потрапляють. Наприклад, утворення дієслів відбувається шляхом додавання

англомовним дієсловом німецького інфінітивного суфікса “en”: *to jump* → *jumpen* (англ.), *springen* (нім. вар.); *to chill* → *chillen* (англ.), *sich ausruhen* (нім. вар.); *to check* → *checken* (англ.), *verstehen* (нім. вар.); *to snooze* → *snoozen* (англ.), *Snooze – Taste am Wecker betätigen mit der Gefahr, zu spät zu kommen*.

Для спілкування в інтернет-мережах, а саме на форумах та в різних тематичних обговореннях, молодь використовує лексику, пов'язану з комп'ютерними технологіями: *whatsappen* (per App-Programm “WhatsApp” kommunizieren) – спілкуватися з ким-небудь за допомогою додатка “WhatsApp”; *wiksen* (etwas aus Wikipedia kopieren) – копіювати щось із Вікіпедії; *futzen* (funktionieren) – функціонувати; *googlen* (Informationen mit dem Suchsystem “Google” suchen) – шукати інформацію за допомогою пошукової системи Google; *skypen* (kommunizieren per Skype) – спілкуватися за допомогою Skype; *chatten* (mit E-Mails im Internet kommunizieren) – спілкуватися за допомогою електронних листів в Інтернеті; *twittern* (wechseln mit kurzen Mitteilungen im Netzwerk Twitter) – обмінюватися короткими повідомленнями в інтернет-мережі «Твітер»; *spamen* (Spams anderen Nutzern des Netzwerks schicken) – відправляти спами іншим користувачам інтернет-мережі.

Для спілкування в мережі Інтернет молоді необхідно зареєструватися та вигадати для себе прізвище або нік (*Nickname, Spitzname*), за допомогою якого відбувається весь процес спілкування. Така анонімність віртуального спілкування розкриває перед молодими людьми принципово нові можливості, які дають змогу не лише повністю використати свою фантазію під час вибору ніка як користувача соціальних мереж, але й утворити свій унікальний інтернет-образ, який дає змогу подолати нерішучість та ніяковість під час спілкування з іншими людьми. Дівчата вибирають такі ніки, як *MobilesChaos, Forbiddenone, littlemissDior, Isogirl*. До того ж користувачки соціальних мереж вигадують собі прізвища, частіше за все орієнтуючись на ті прізвища, які вони отримали від молодих людей, або ті, які вважаються досить модними в тому чи іншому молодіжному середовищі. Юнаки, навпаки, під час вибору собі прізвища для соціальних мереж є більш креативними і підходять до цього процесу з гумором та іронією. Вони віддають перевагу таким нікам, як *MissTer, Mister Add, Kryne, dreamer 2180, Starflyer, bestgamer, DirtySnowman, DoenerTier*. Аналізуючи інтернет-комунікацію німецькомовної молоді в соціальних мережах, звертаємо увагу на те, що для цього

типу спілкування характерні різні абрєвіатури та скорочення, а саме усічення розмовних кліше. Така тенденція ґрунтується на прагненні молоді до економії мовних засобів і деякою мірою до утворення емоційно-експресивної лексики, яка відома лише певній групі людей або партнерам по спілкуванню. На форумах та сайтах соціальних мереж німецькомовної молоді популярні такі скорочення слів та виразів: *YOLO (You only live once): Heute habe ich die Scole geschwänzt, aber was solls...YOLO!*; *bbl (be back later): Ich fülle Kaffee nach...bbl*; *thx (thanks/danke): thx für eure antworten wäre aber vom prinzip her gar nicht nötig gewesen...:D*; *btw (bythe way):btw. wie sollte es sonst heißen? Quadropol XD?*

Абрєвіатури, які використовуються для інтернет-комунікації, вживаються лише для письмового спілкування, в усній мові вони не зустрічаються: *HuK (Hi und Kuss)*, *MaBa (Mail back)*, *thx (thanks)*. Тільки для письмових повідомлень актуальні буквенно-цифрові скорочення, які перейшли з англійських чатів, що спричинило появу подібних абрєвіатур у німецькій мові: *8ung (Achtung)*; *F2F (face to face)*; *gn8 (gute Nacht)*; *b2t (back to topic)*; *218 (too late)*. Використання абрєвіатур та скорочень прискорює процес спілкування, оскільки деякі слова та словосполучення змен-

шуються в декілька разів, а швидкість інтернет-комунікації молодих користувачів збільшується, оскільки вони намагаються за короткий проміжок часу передати якомога більше інформації.

Висновки. Необхідно зазначити, що англійські запозичення інтенсивно впливають на інтернет-комунікацію німецькомовної молоді. Мова соціальних мереж виникає задля самоідентифікації та відокремлення від інших соціальних і вікових груп та згуртування собі подібних, а коментарі в соціальних мережах можуть бути одним із методів дослідження німецької молодіжної мови, яка має власні, не характерні для літературної мови особливості, а також певним чином здійснює вплив на розмовну мову, отже, на загальномовний стандарт. Бажання виділитись, самоствердитись, створити щось особливе та оригінальне надихає користувачів мережі Інтернет на створення власної субкультури з власними традиціями та правилами, яка, як будь-яка мовна система, впливає на розвиток мови загалом.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у тому, щоб здійснити структурний аналіз варіацій функціонування англійських запозичень у різних типах комунікації німецькомовної молоді та ретельне вивчення динаміки їх змін і джерел формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Иванова Т. Речевое поведение интернет-общения. *Вестник АГУ. Серия 2: Филология и искусствоведение*. 2011. № 3. С. 47–50 URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rechevoe-povedenie-internet-obscheniya> (дата звернення: 05.05.2021).
2. Экслер А. Общение в интернете. Москва, 2006. 384 с.
3. Козлова Н. Самопрезентация личности в условиях виртуальной коммуникации (на примере немецкоязычных блогов). *Вестник ЮУрГУ. Серия: Лингвистика*. 2012. № 25. С. 114–116.
4. Компанцева Л. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.02. Київ, 2007. 36 с.
5. Коноплицький С. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.01. Київ, 2007. 17 с.
6. Ammon U. Schwierigkeiten der deutschen Sprachgemeinschaft aufgrund der Dominanz der englischen Sprache. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*. 1989. S. 257–272.
7. Carstensen B., fortgeführt von Ulrich Busse unter Mitarbeit von Regina Schmude. (3 Bde). Anglizismen-Wörterbuch: Der Einfluß des Englischen auf den deutschen Wortschatz nach 1945. Begründet von Berlin, New York, 2001. S. 152–159.
8. Ehmman H. Affengeil. Ein Lexikon der Jugendsprache. München, 1992. S. 67–75.
9. P. Schlobinski [u.a.]. Sprache und Kommunikation im Internet. *Überblick und Analysen*. Berlin, 1998. S. 18–65.
10. Schäfer W. Von Handys und Erbes. Zur Diskussion um Anglizismen im heutigen Deutsch. *Deutsch als Fremdsprache*. 2002. S. 75–81.
11. Zindler H. Anglizismen in der deutschen Sprache. Kiel, 1995. S. 4–12.

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ СТЕРЕОТИП У СВІТЛІ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

ETHNOCULTURAL STEREOTYPE IN THE LIGHT OF COGNITIVE LINGUISTICS

Орел І.І.,

orcid.org/0000-0002-7258-1444

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри германської і фіно-угорської філології

імені професора Г.Г. Почепцова

Київського національного лінгвістичного університету

У статті розглянуто місце етнокультурного стереотипу в структурі концепту, виявлено співвідношення змісту стереотипу та змісту концепту. Концепт може володіти одним значенням або комплексом взаємопов'язаних значень, представляючи певну ідею, яка містить інформацію про факти, явища, об'єкти позамовної дійсності, що пов'язані з усіма сферами життя людини. Суспільні знання отримуються у ході історичного розвитку, тому вони є осмисленими і взаємопов'язаними. Установлений зв'язок між знаннями може ґрунтуватись не лише на основі спорідненості, але й на основі протилежності, що фіксує структура концепту.

Поняття, яке містить концепт, є складним ментальним утворенням. Всі його значення і відтінки передаються низкою мовних знаків для відтворення повноти змісту поняття. Серед структурних типів виокремлюються однорівневі, багаторівневі, сегментні концепти.

Етнокультурні стереотипи виникають у результаті когнітивного процесу – категоризації. Стереотипи розглядаємо як вербалізовані або невербалізовані складові частини компонентів у структурі концепту. До вербалізованих складників зараховуємо стереотипи мислення, до невербалізованих – стереотипи поведінки. Стереотипи мислення й стереотипи поведінки можуть представляти складники багаторівневого або сегментного концепту, максимально повно відображаючи поняття. Однорівневі концепти стереотипами не представлені.

Етнокультурний стереотип у межах когнітивної категорії вважаємо компонентом останньої. Стереотип є ефективним психологічним інструментом мислення, який забезпечує процес категоризації, у ході якої стереотип може виступати і основою (прототипом), і результатом когнітивної операції.

У результаті аналізу встановлено, що етнокультурні стереотипи можуть репрезентувати ядро концепту, представляти ознаки когнітивних прошарків, бути складником сегментів. Стереотип вербалізує не лише характерні, але й полярні ознаки концепту, сприяючи формуванню цілісного змісту концепту.

Ключові слова: етнокультурний стереотип, концепт, структура концепту, когнітивна інформація, структура стереотипу, вербалізація.

The place of ethnocultural stereotype in the structure of the concept is considered in the article, the correlation of the content of the stereotype with the content of the concept is revealed. A concept can have one meaning or a set of interrelated meanings, representing a certain idea that contains information about facts, phenomena, object of extraverbal reality that are related to all spheres of human life. Social knowledge is got in the course of historical development, so it is meaningful and interconnected. The established connection between knowledge can be based not only on the basis of kinship, but also on the basis of opposition, which fixes the structure of the concept.

The concept that contains the concept is a complex mental formation. All its meanings and shades are transmitted by a number of linguistic signs to reproduce the completeness of the content of the concept. Among the structural types are single-level, multilevel, segmental concepts.

Ethnocultural stereotypes arise as a result of the cognitive process – categorization. Stereotypes are considered as verbalized or non-verbalized components of components in the structure of the concept. The verbalized components include stereotypes of thinking; the non-verbalized ones include stereotypes of behavior. Stereotypes of thinking and stereotypes of behavior can be components of a multilevel or segmental concept, fully reflecting the concept. One-level concepts are not represented by stereotypes.

Ethnocultural stereotype within the cognitive category is considered a component of the latter. Stereotype is an effective psychological tool of thinking, which provides a process of categorization, during which the stereotype can act as a basis (prototype), and the result of cognitive surgery.

As a result of the analysis it is established that ethnocultural stereotypes can represent the core of the concept, represent the signs of cognitive layers, and be a component of segments. The stereotype verbalizes not only the characteristic but also the polar features of the concept, contributing to the formation of a holistic content of the concept.

Key words: ethnocultural stereotype, concept, concept structure, cognitive information, stereotype structure, verbalization.

Постановка проблеми. Когнітивна природа стереотипів привертає увагу психологів, етнопсихологів, конфліктологів, соціологів, соціолінгвістів, лінгвокогнітологів, етнолінгвістів

(А.Ф. Байбурін, Є. Бартмінські, Ю.В. Бромлей, В.В. Красних, Д. Майєрс, Д. Мацумото, Г. Патнам, Л. Піпло, Д. Сірс, Ю.В. Семендяєва, Ш. Тейлор). Вивчення етнокультурних стерео-

типів залишається актуальним у сучасній лінгвістиці (М.Ф. Алефіренко, А.М. Вежбицька, О.О. Селіванова, В.М. Телія), лінгвокультурології (В.В. Красних, В.А. Маслова, С.Г. Тер-Мінасова), когнітології (Ф.С. Бацевец, В.З. Демянков, О.С. Кубрякова), когнітивній лінгвокомпаративістиці (А.В. Корольова, М.О. Шутова), оскільки саме стереотипи розкривають особливості внутрішнього світу етносу, пояснюють чи виправдовують правила їх поведінки, трактують особливості національного менталітету.

Під етнокультурним стереотипом розуміємо спрощене узагальнене схематизоване правдиве/частково неправдиве/повністю хибне усталене емоційно-оцінне образне уявлення, що відображає інтелектуальні, моральні, фізичні, поведінкові ознаки ауто- чи інгрупи, які мають високий ступінь узгодженості у межах етної групи, що стереотипізує.

Завданням когнітивістики визначено дослідження відображених у семантиці одиниць мови, структур процесів мислення, поведінки людини [7], тому когнітивна лінгвістика зорієнтована на вивчення результатів процесу пізнання через мову, а здатність використовувати мову розглядається як один із видів когнітивної діяльності. Когнітивна лінгвістика (як складова частина когнітології) вважає використання мови одним із видів пізнавальної діяльності, вивчаючи мовні знаки щодо репрезентації у їх семантиці результатів дії когнітивних механізмів свідомості людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіюванню стереотипів присвятили свої дослідження українські, вітчизняні та закордонні дослідники. В українському мовознавстві розглядалось питання реконструкції стереотипів на основі архетипів, описано їх контенсивно-формальну типологічну таксономію (М.О. Шутова), розкрито лінгвокультурологічний аспект інтерлінгвальної лакуарності стереотипів (М.І. Онищук), виявлено причини формування національних/етнічних стереотипів та способи їх трансляції у дискурсі (жарти, анекдоти) (В.М. Манакін). У вітчизняних наукових розвідках вивчалися питання, пов'язані зі значенням стереотипів у міжкультурній комунікації (С.А. Чеканова), взаємозв'язком стереотипів і упереджень та їх впливом у процесі сприйняття представників інгрупи чи аутогрупи (В.Д. Попков), відображенням МКС у стереотипах у розрізі когнітивної лінгвістики (А.В. Махмудова). Зарубіжні лінгвісти досліджують використання стереотипів у Інтернеті та на вебсторінках (Uwe Quasthoff, Erla Hallsteinsdóttir), стереотипи у соціокультурному

та соціолінгвістичному просторі (Kader Aki), стереотипи в аспекті когнітивної лінгвістики як способів схематизації знань (К.-Р. Koningding).

Постановка завдання. Попри активне вивчення зазначеного феномена, низка питань щодо виникнення стереотипів (моделі категоризації), способів відображення позамовної дійсності у структурі стереотипів, шляхів трансляції когнітивної інформації у структурі стереотипів та у семантиці одиниці мови на їх позначення, впливу мовних та позамовних чинників, які сприяють модифікації стереотипів (образів чи схем, що виступають основою внутрішньої форми мовної одиниці на позначення стереотипу), способи вербалізації стереотипів, шляхи формування оцінки у структурі стереотипу та підстави для її зміни, причини зникнення стереотипних уявлень та низка інших проблем потребують подальшого детального розгляду. Актуальним залишається також питання взаємозв'язку стереотипу й концепта у розрізі когнітивної лінгвістики.

Метою нашого дослідження є виявлення місця стереотипу у структурі концепту. Для досягнення зазначеної мети завданнями розвідки визначено уточнення поняття концепту і його структури; з'ясування того, який саме компонент структури концепту відображається стереотипом; встановлення зв'язку змісту стереотипу зі змістом концепту; відстеження того, виражає стереотип лише споріднені характеристики компонентів концепту з ядром, чи можливе вираження протилежних ознак.

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги досліджень когнітивної лінгвістики перебуває людина, яка використовує систему мовних знаків як когнітивний інструмент для кодування (збереження), передачі (трансляції) і трансформації інформації. Увага звертається на ментальні основи продукування й розуміння мовлення (як внутрішньої когнітивної структури), у процесі реалізації якого мовні знання задіяні у переробці інформації [3, с. 53].

У межах когнітивної лінгвістики низка питань висвітлюється з позиції когнітивної семантики. Зокрема, проблеми мовної картини світу, питання концептуалізації і категоризації понять, використання мовних знаків різних рівнів для ментальних репрезентацій когнітивних структур чи категорій тощо [3, с. 54–55]. Розуміння категоризації понять у напрямі когнітивної семантики, дослідження формування ментального/національно-культурного специфічного понятійного простору уможливають розгляд базисних знань про об'єктивну реальність, які містять понятійні структури, ког-

нітивних категорій, репрезентованих у семантиці мовних знаків [7].

Центральною категорією дослідження когнітивної лінгвістики вважається концепт. Проте, як зазначають дослідники (А.П. Бабушкін, М.М. Болдирев, С.Г. Воркачев, Є.С. Кубрякова, З.Д. Попова, І.А. Стернін), це поняття не можна аналізувати тільки в межах лінгвістики, оскільки воно належить також до когнітивної психології, психолінгвістики, лінгвокультурології та низки інших дисциплін. Лінгвістичне розуміння концепту в аспекті когнітивістики полягає в тому, що це поняття пояснює одиниці ментальних чи психічних ресурсів людської свідомості та інформаційної структури, яка відображає набуті знання, а також є оперативною одиницею пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи й системи мови, всієї картини світу, яка відображається у людській свідомості [3, с. 90].

В.З. Дем'янков розглядає концепт як змістову сторону мовного знака, який володіє одним значенням або комплексом зв'язаних значень. За змістом знака приховане поняття, яке дослідник називає ідеєю, що фіксує суттєві властивості реалій, явищ та відношення між ними. Ці ідеї відображають розумову, духовну, матеріальну сфери життя людей; здобуті у ході історичного розвитку народу, зафіксовані суспільним досвідом, тому соціально осмислені, через що співвідносяться з іншими поняттями (спорідненими чи протилежними). Оскільки поняття в основі концепту є складним ментальним утворенням, то його вербальне вираження можливе за допомогою різних мовних знаків, які транслюють відтінки його значень (також метафоричні значення). Такі концепти називають базовими чи основними, які мають супутні малі/небазові концепти. Вони не завжди володіють оцінкою, притаманною цілому концепту, чи відсутністю традиційності позначення поняття. Незважаючи на це, «малі» концепти входять до структури «базових» і сприяють більш повному відображенню поняття/ідеї [2, с. 606; 5, с. 603].

О.С. Кубрякова вважає, що концептом можна називати те значення, яке зафіксоване мовним знаком [3, с. 92]. М.М. Болдирев зауважив, що таке значення передає лише частину концепту (поняття) [1, с. 26]. Невербалізована частина концепту фіксується у свідомості різного типу ментальними структурами, такими як схеми, картини, образи. Вербалізовані і невербалізовані компоненти концепту формують складну структуру, не лише репрезентовану мовними знаками, але й представлену у людській пам'яті у вигляді

уявлень, сценаріїв поведінки, типових для певних ситуацій.

Й.А. Стернін виокремлює у структурі концепту ядро і пов'язані з ним когнітивні прошарки, які відображають «певний результат пізнання зовнішнього світу, результат когніції» (процес, за допомогою якого відбувається оброблення інформації (сприйняття, пам'ять) [СУМ]). Аналізуючи структуру концептів, дослідник вирізняє однорівневі концепти (мають тільки ядро), багаторівневі концепти (ядро й когнітивні прошарки – абстракції певного рівня), сегментні концепти (ядро оточене декількома сегментами) [4, с. 62].

Стереотипи утворюються на основі когнітивних знань у результаті психічної діяльності людини, спрямованої на спрощення (для полегшення і пришвидшення сприйняття задля економії зусиль) та упорядкування предметів реального світу, тобто категоризації, яка викликана необхідністю раціоналізації/ класифікації/систематизації об'єктів позамовної дійсності на основі виокремлених ознак, які мають певний логічний (або ні, тому що метафоричне чи метафтонімічне переосмислення пояснюється лише на основі ономазіологічного аналізу) зв'язок. Оскільки стереотипи виникають у результаті когніції, то ми розглядаємо етностереотипи як складові частини концептів, які можуть бути представлені на лінгвальному рівні цілою низкою мовних знаків на позначення етнокультурного стереотипного уявлення. Вербалізованими компонентами концептів вважаємо стереотипи мислення (лінгвалізовані образи й схеми поведінки), невербалізовані – стереотипи поведінки. Як ті, так і інші можуть виступати компонентами одного концепту.

Якщо етнокультурні стереотипи розглядати з позиції когнітивних категорій, то стереотипи є ефективним психологічним інструментом, який використовується у мисленні [9, с. 72]. На цій підставі однією з основних функцій етностереотипів називають пізнавальну [10], оскільки стереотипи є структурними компонентами категорій і наповнюють їх, тому стереотипи виконують роль елементів мислення, на основі яких відбувається подальша категоризація. Стереотип виступає одночасно її прототипом і результатом.

Структура стереотипу складається з трьох компонентів, тандем яких функціонує в процесі пізнання, мислення, категоризації. Когнітивний компонент містить уже відому інформацію про об'єкт, яка є підґрунтям для сприйняття, класифікації і засвоєння нових знань. Зміст когнітивного компонента може змінюватися під впливом зовнішніх чинників (зміна об'єктивних обставин,

вплив ЗМІ тощо). Структуру когнітивного компонента складає низка елементів, які утворюють ієрархію залежно від об'єму стереотипізованого об'єкта. Зміст когнітивного компонента поділяють (Н.П. Шихирев) на інформаційну складову частину, тимчасову перспективу, центральність і периферійність (на основі прототипів). Афективний компонент володіє різним об'ємом цінностей та інтенсивності, що виявляється у проявах діаметрального оцінювання «добре – погано», «правильно – неправильно» тощо. Конативний компонент визначає тип поведінки щодо представників або цілої ауто- чи інгрупи [6, с. 162].

Якщо вербалізований концепт розглядати як континуум мовних знаків, до якого входять також вербалізовані стереотипи, то видається можливим уточнити структуру концепту. Концепт (за Й.А. Стерніним) містить ядро або ядро і когнітивні прошарки, або ядро і сегменти. Якщо ядро концепту представлено етнокультурним стереотипним уявленням про поняття, то, відповідно, ядро концепту транслюватиме когнітивну, афективну й конотивну інформацію як центральну. Якщо етнокультурний стереотип представлятиме когнітивний прошарок у структурі концепту, то змістова структура стереотипу, представлена у його складі, транслюватиметься додатковими когнітивними нашаруванням (уточнюючими) до ядра концепту. Якщо ж стереотипи відобразатимуть сегменти ядра концепту, то концепт лише частково передаватиме стереотипне національно-культурне бачення поняття.

Стереотипізація за своєю сутністю є когнітивним процесом, результат якого частково має вербальне вираження (стереотипи мислення). Стереотипи поведінки представлені обрядами, ритуалами, звичаями, традиціями і мають знакове вираження не завжди у поєднанні з вербальним [8, с. 174], тому основним транслятором стереотипів виступають мовні знаки.

Матеріалом нашого дослідження вибрано німецькі ФО на позначення німецьких етностереотипів. Для виявлення місця стереотипів у структурі концепту розглянемо вербалізовані компоненти концепту “Freundschaft” і виявимо ті з них, що представлені етнокультурними стереотипами.

Поняття “Freundschaft” словники тлумачать як відносини між двома чи більше людьми, засновані на взаємній прихильності [Duden], довірі, симпатії [WIW]; форму добровільної соціальної взаємодії, що ґрунтується на взаємності [LP]. На основі визначень поняття “Freundschaft” до ядра концепту відносимо такі складники, як *Beziehung, Vertrauen, Sympathie, Gegenseitigkeit*.

Поняття “Freundschaft” походить із VIII ст. (зафіксоване у формі “vriuntschaft”), а з XI ст. воно означало «спільноту родичів», пізніше отримало значення «дружні відносини». До суміжних значень поняття, які ми розглядаємо як когнітивні прошарки, належать *Gemeinschaft, Kameradschaft, eine Freundschaft aufkündigen, eine Freundschaft beschwören, eine Freundschaft bewähren, eine Freundschaft festigen, Freundschaft knüpfen, jemandem die Freundschaft kündigen, eine Freundschaft pflegen, eine Freundschaft vertiefen* тощо [WIW], *Brüderschaft, Bund, Eintracht, Harmonie, Verbundenheit, Zuneigung, Zusammengehörigkeit, Bruderbund, Bruderschaft, Kumpanei (umg., oft abwertend) [OL]* та сегменти концепту, такі як *Bekanntenzreis, Bekanntschaft [OL], Freundschaftsanfrage, -armband, -besuch, -beteuerung, -beweis, -sbezeugung, Freundschaftsbündnis, -dienst, -fahne, -geschenk, -pakt, -preis, -rat, -ring, -spiel, -treffen, -vertrag, -verhältnis; deutsch-amerikanische Freundschaft, deutsch-französische Freundschaft* тощо [WIW].

У ході аналізу корпусу досліджуваних одиниць виявили стереотипне бачення елементів ядра концепту *Vertrauen: Freundschaft fließt aus vielen Quellen, am reinsten aus dem Respekt [FZ]; Freundschaft zwischen Frauen ist nicht viel mehr als ein Nichtangriffspakt [FZ], Beim Geld hört die Freundschaft auf [WIW]* (поняття «недовіра» відносимо до характеристики ядра, хоча воно не має прямих ознак концепту, а представляє полярне значення, яке доповнює когнітивну складову частину концепту; *Gegenseitigkeit – Freundschaft, das ist eine Seele in zwei Körpern [FZ]*); декількох елементів когнітивних нашарувань: *eine Freundschaft aufkündigen: mit jemandem brechen; aus dem Leim gehen; das Tisch Tuch (zwischen sich und jemand anderen) zerschneiden [WRRiASWUS]; eine Freundschaft bewähren: Freundschaft zweier Frauen – meistens nur die Verschwörung gegen eine dritte! [FZ]*; сегменти концепту: *Freundschaftsbündnis: Uneigennützig Freundschaft gibt es nur unter Leuten gleicher Einkommensklasse [FZ]*.

Висновки. Отже, етнокультурний стереотип розглядаємо як спрощене і схематизоване правдиве чи хибне (частково або повністю) емоційно-образне уявлення про ознаки своєї або чужої групи, які є загальноприйнятими в інгрупі.

З'ясовано, що концепт представляє певне поняття (складне ментальне утворення), яке частково має вербальне вираження, представлене мовними одиницями різних рівнів. До вербалізованих складників поняття відносимо сте-

реотип мислення. Частина елементів концепту не відображена вербально та зберігається в пам'яті у формі образів, картинок, схем, тобто стереотипів поведінки.

Встановлено, що етнокультурний стереотип виступає компонентом у структурі концепту. Виявлено, що стереотипне уявлення може представляти ознаки ядра концепту (крім однорівневих), ознаки когнітивних нашарувань, виступати складником сегментів. Етнокультурний стереотип вербалізує не лише притаманні концепту ознаки,

але й полярні, доповнюючи у такий спосіб цілісність змісту концепту. За активації стереотипу в структурі концепту зміст стереотипного образу впливає на вербальну репрезентацію змісту концепту, активуючи власні складові частини, а саме когнітивну, афективну, конативну.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні деталізованої структури концепту, представленого стереотипами мислення й способів відображення змісту стереотипу в змісті концепту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болдырев Н.Н. Концепт и значение слова. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* : научное издание / под ред. И.А. Стернина. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. С. 25–35.
2. Демьянков В.З. Термин «концепт» как элемент терминологической культуры. *Язык как материя смысла* : сборник статей в честь академика Н.Ю. Шведовой / отв. ред. М.В. Ляпон. Москва : Издательский центр «Азбуковник», 2007. С. 606–622. URL: http://www.infolex.ru/FOR_SHV.HTM (дата звернення: 19.03.2021).
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. Москва : Филологический факультет МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. 245 с.
4. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 58–65.
5. Шведова Н.Ю. Русский язык: избранные работы. Москва, 2005. 638 с.
6. Шихирев П.Н. Современная социальная психология США. Москва, 1979. 448 с. URL: https://www.phantastike.com/social_psychology/sovremenn_soc_psihologiya_shihirev/html (дата звернення: 19.05.2021).
7. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: енциклопедичний словник для фахівців. Київ : Артєк, 1998. 336 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/357935> (дата звернення: 12.05.2021).
8. Шутова М.О. Методологічні установки у вивченні етностереотипів та методика їх комплексної реконструкції. *Вісник КНЛУ. Серія: Філологія*. 2015. Т. 18. № 1. С. 173–183.
9. Berry J.W. Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration*. 1992. P. 69–85.
10. Zastrow H.C., Kirst-Ashman K.K. Understanding Human Behavior and the Social Environment. 8th ed. Brooks ; Cole : Cengage learning. 2007. 411 p. URL: <https://ru.scribd.com/document/328474101/Charles-Zastrow-Karen-K-Kirst-Ashman-Understanding-Human-Behavior-and-the-Social-Environment-Thomson-Brooks-Cole-2007> (дата звернення: 12.05.2021).

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА:

1. СУМ: словник української мови : в 11 т. URL: <https://slovyk.ua/index.php> (дата звернення: 18.05.2021).
2. Duden: Duden. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Freundschaft> (дата звернення: 09.05.2021).
3. FZ: Freundschaft Zitate. 139 Zitate und Sprüche über Freundschaft. URL: <http://zitate.net/freundschaft-zitate> (дата звернення: 10.05.2021).
4. LP: Lexikon der Psychologie. URL: <https://www.spektrum.de/lexikon/psychologie/freundschaft/5328> (дата звернення: 18.05.2021).
5. OL: Oxford Languages. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-de> (дата звернення: 12.05.2021).
6. WIW: Wortbedeutung.info. Wörterbuch. URL: <https://www.wortbedeutung.info/Freundschaft> (дата звернення: 18.05.2021).
7. WRRiASWUS: Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. URL: <https://www.redensarten-index.de/suche> (дата звернення: 20.05.2021).

ЛІНГВАЛЬНІ ТА ПОЗАЛІНГВАЛЬНІ ВИТОКИ ПРИВАБЛИВОСТІ КЛАСИЧНИХ ГЕРОІНЬ ЖІНОЧОГО РОМАНУ

LINGUAL AND EXTRALINGUAL SOURCES OF ATTRACTIVENESS OF CLASSIC HEROINES OF THE WOMEN'S NOVEL

Репушевська І.І.,

orcid.org/0000-0002-2794-4445

аспірант, асистент кафедри філології

Одеського національного морського університету

Представлена стаття розглядає основні психолінгвістичні фактори привабливості героїнь роману Дж. Остін «Гордість та упередження» та роману Х. Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс», оскільки вони об'єктивізовані в жіночій фантастиці.

Актуальність проведеного дослідження полягає у мовній та гносеологічній важливості проблеми вербалізації концепції привабливості в художній літературі, а також мотивованій практичними потребами розкриття об'єктивних передумов ескалації симпатій читачів у жіночому романі.

Метою роботи є визначення основних пріоритетів у формуванні привабливості героїнь у цих британських жіночих романах. Дослідження базується на антропоцентричній платформі, де методологічний підхід є всеохопним, що поєднує загальнофілософські принципи пізнання зі строго лінгвістичними методами дослідження.

Дослідження обґрунтовують уявлення про те, що привабливість людини – це сукупність певних відмінних характеристик (особистісних, професійних, соціальних), які роблять людину привабливою та цікавою для інших людей. У процесі роботи ми порівнювали особисті риси проаналізованих персонажів із тими, що були загальноновизначеними як привабливі.

Результатом роботи є висновок, що у своєму виступі обидві дівчини демонструють майже всі особливості загальної привабливості, зафіксованої психологами. Серед інших характеристик ми виділили щирість, розум, цілеспрямованість (впевненість у собі, духовні сили, самостійність), почуття гумору. Встановлено, що щирість є найбільш домінуючою рисою, яка проявляється у понад 65% їхніх мовних партій. Ми вважаємо перспективою дослідження окреслення національної ідентичності героїнь, що найкраще сприятиме врахуванню загальної привабливості проаналізованих персонажів.

Ключові слова: привабливість, антропоцентрична платформа, жіночий роман, симпатії читачів, щирість, мовна партія.

The presented paper looks at the main psycholinguistic factors of attractiveness of the heroines of J. Austen's novel "The Pride and Prejudice" and H. Fielding's novel "The Diary of Bridget Jones" as they are objectivized in women's fiction.

The urgency of the research undertaken consists in the linguistic and epistemological importance of the problem of verbalization of the concept of attractiveness in fiction, as well as motivated by the practical needs of disclosing the objective premises of escalation of readers' sympathies in the feminine novel.

The objective of this work is to determine the basic priorities in the formation of attractiveness of the heroines in these British women's novels. The study is based on an anthropocentric platform, where the methodological approach is comprehensive, combining general philosophical principles of cognition with strictly linguistic methods of investigation.

The given research grounds upon the conception that human attractiveness is a set of certain distinguishing characteristics (personal, professional, social) that make a person appealing and interesting to other people. In the process of work we have compared personal traits of the personages analyzed with those universally treated as appealing.

The work results in the conclusion that in their speech both girls demonstrate almost all the features of the universal attractiveness noted by psychologists. Among other characteristics we have singled out sincerity, intelligence, purposefulness (self-confidence, spiritual strength), independence, the sense of humor. Sincerity is found to be the most dominating feature, manifested in more than 65% of their speech parties. We consider it a promising perspective of the research to outline the national identity of the heroines which will best contribute to accounting for the general attractiveness of the characters analyzed.

Key words: attractiveness, anthropocentric platform feminine novel, readers' sympathies, sincerity, speech party.

As he entered he was struck anew...
with the irresistible appeal of her personality.
"Jennie Gerhardt" by Theodore Dreiser

Постановка проблеми. Прошло більш двадцяти років з моменту виходу у світ «Щоденника Бріджит Джонс» Хелен Філдінг. Попри очевидну непривабливість головної героїні

у класичному розумінні канонів жіночої вроди і часову дистанцію, що відділяє сучасну жінку від героїні роману, більшість жінок в англослов'янському суспільстві продовжують вважати Бріджит своєю сучасницею. У світі сьогодні відомий навіть так званий синдром Бріджит, що має значення кризи середнього віку, про яку пише Ю.Г. Ремаєва [1].

З іншого боку, англomовна читацька аудиторія святкує річницю написання Дж. Остен всесвітньо відомого роману «Гордість та упередження», фабулу якого запозичила Х. Філдінг для свого твору. Отже, ці два романи пов'язані між собою як сюжетно, так і психологічно.

У дослідженні розглядаються головні психолінгвістичні чинники привабливості героїнь жіночих романів Дж. Остен «Гордість та упередження», та Х. Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс» в аспекті їхньої об'єктивації у художньому тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зрозуміло, що зміна соціальних умов і культурних цінностей у суспільстві відображається у появі нових героїнь у художній літературі. Сучасні героїні художніх творів беруть активну участь у професійній, соціальній, політичній сферах життя нарівні з чоловіками. Водночас вони прагнуть жіночого щастя, щасливої родини, одруження з «правильним чоловіком», домашнього затишку, ніжності й тепла. Психологічним підґрунтям секрету такої шаленої популярності цих схожих і водночас несхожих творів присвятили свої дослідження Карен Х'юїтт [2], Кетрін Робінсон, Хізер Кабот, Ребекка Внукк. Їхні наукові розробки висвітлюють подібність сюжетів, але не аналізують вербальних засобів об'єктивації привабливості головних героїнь романів, Елізабет Беннет і Бріджит Джонс. Організація когнітивно-мовленнєвої діяльності жінок, головних героїнь романів, в аспекті збудження читацьких симпатій являє собою важливу наукову проблему, тому що жінка-мати – перший вчитель та еталон мовної і позамовної поведінки всіх дітей.

Постановка завдання. Актуальність проведеної розвідки вбачаємо у лінгво-гносеологічній важливості проблеми вербалізації концепту привабливості у художній літературі, а також у практичній потребі висвітлення ескалації читацьких симпатій у художньому творі.

Об'єктом дослідження є комунікативний простір романів Дж. Остен «Гордість та упередження» і Х. Філдінг «Щоденник Бріджит Джонс», а предметом – головні жіночі персонажі цих споріднених за сюжетом творів.

Метою роботи є визначення базових пріоритетів у становленні привабливості героїнь у зазначених британських жіночих романах.

Поставлена у роботі мета мотивує виконання низки завдань, головними з яких є визначення поняття привабливості в психології та теорії комунікації, аналіз загальноприйнятих стереоти-

пів привабливості, зіставлення іміджів вибраних героїнь жіночих романів із пріоритетними ознаками привабливості, що об'єктивовані у художньому просторі творів, що аналізуються.

Матеріалом дослідження вибрано романи «Гордість та упередження» Джейн Остен і «Щоденник Бріджит Джонс» Хелен Філдінг (загальним обсягом 715 сторінок тексту).

Дослідження спирається на антропоцентричну платформу, де методологічний підхід має комплексний характер у вигляді синтезу широко використовуваних у лінгвістиці методів, таких як метод суцільної вибірки, описовий метод, парадигматичний аналіз структури речень, метод якісно-кількісного та порівняльного аналізу, метод контекстуальної інтерпретації висловлювань.

Виклад основного матеріалу. За визначенням словнику з психології, привабливість – це здатність об'єкта (або суб'єкта) притягати до себе позитивну увагу, викликати інтерес, радість і бажання повторити контакт. Привабливість людини – це сукупність якостей і рис (особистісних, професійних, соціальних), які виділяють людину на тлі інших і роблять її цікавою для оточуючих [3]. Відомий дослідник комунікативних особливостей діалогічного мовлення Д. Ремптон зазначає, що лінгвальне підґрунтя привабливості – це прозорість висловлювань і намірів співрозмовника [4, с. 47]. Дослідники різних напрямів – філософи, культурологи, соціологи, психологи (М. Рамсі, Д. Харкорт, В. Суем, А. Фернхем, У. Еко, І.М. Биховська, Н. Вульф, Г.В. Іваніченко, Т.М. Чередниченко, М.А. Носоченко) – підкреслюють, що зовнішня і внутрішня привабливість людини є невід'ємним атрибутом культури будь-якого суспільства і водночас зумовлена залежністю від культурного контексту її життя.

Створення письменником привабливого іміджу персонажу сприяє його позитивному сприйманню читачем літературного твору. Класичні автори свідомо або підсвідомо наділяють своїх героїв такими рисами вербальної та невербальної поведінки, які імпонують читачеві, співвідносячись з його власною особистістю або внутрішніми прагненнями. Такий підхід змушує співчувати героям, сприймати їх як реальних людей.

На думку французького теоретика Лорана Дженні, є деякі тексти з явною інтертекстуальністю та деякі тексти, які не демонструють своєї інтертекстуальності. За словами відомої французької феміністки Джулії Крістеві, «Щоденник» Бріджит Джонс Х. Філдінг підпадає під першу категорію. Авторка пише, що значення

тексту спирається на різну контекстну інформацію, а інтертекстуальність – це процес, який показує, що внесення значення не може бути зведеним до єдиних і фіксованих одиниць [5].

Першу причину популярності образу Бріджит більшість дослідників вбачає у сюжетній близькості романів «Гордість та упередження» Джейн Остен і «Щоденник Бріджит Джонс» Хелен Філдінг, а також гумористичному викладанні тексту твору.

Дійсно, є кілька аналогій між «Гордістю та упередженням» та «Щоденником Бріджит Джонс». Перш за все обидві героїні закохуються в людину на прізвище Дарсі. Обидва містера Дарсі – заможні та шановані члени суспільства. У романі Дж. Остін Фіцвільям Дарсі володіє великим маєтком під назвою Пемберлі, що справляє велике враження на Елізабет. Натомість Марк Дарсі володіє будинком на Холланд-Парк-авеню в Лондоні, що робить Бріджит один з небагатьох випадків у її житті безмовним [6, с. 228]. По-друге, і Елізабет, і Бріджит знайомляться зі своїм майбутнім партнером на вечірці, для ілюстрації, Елізабет Беннет зустрічає пана Дарсі на балу, а Бріджит Джонс представляється Марку Дарсі на новорічному буфеті з каррі Уна Елконбері. По-третє, в обох романах негативне перше враження веде до упереджень. Гордості Елізабет шкодить той факт, що Фіцвільям Дарсі називає її «терпимою але недостатньо красивою, щоб спокусити» [7, с. 13]. Марк Дарсі збентежує Бріджит Джонс, не запитуючи її номер телефону. По-четверте, є третій персонаж, якого містер Дарсі зневажає і яким спочатку захоплюється. У «Гордість та упередження» цим персонажем є містер Вікхем, тоді як у романі Х. Філдінг – Даніель Клівер. Інша паралель між романами включає те, що Фіцвільям і Марк Дарсі допомагають члену сім'ї героїні. У романі «Гордість та упередження» Дарсі платить містеру Вікхему, щоб він одружився із сестрою Елізабет Лідією, чим рятує честь родини. У «Щоденнику» Бріджит Джонс саме мати героїні потребує допомоги після арешту. Будучи адвокатом, Марк Дарсі стежить за тим, щоб місіс Джонс була визнана невинною. Нарешті, і Елізабет, і Бріджит не закохуються у свого містера Дарсі, поки всі інші не впевнюються, що цього ніколи не станеться. Батько Елізабет був дуже вражений, почувши, що його дочка хоче стати дружиною Фіцвільяма Дарсі, а Марк і Бріджит зібралися разом, коли місіс Джонс нарешті припинила свої зусилля щодо сватання.

На цьому досить загальному рівні ці два романи здаються дуже схожими. Однак між

Елізабет і Бріджит є більше відмінностей, ніж можна було би припустити. Елізабет – чемна й вродлива, Бріджит постійно комплексує через свою зовнішність, вживає нецензурну лексику. Елізабет живе у сільському маєтку з батьками і сестрами. Бріджит живе сама у серці Лондону, товаришуючи з приятелем нетрадиційної орієнтації. Попри зазначені відмінності, розглянемо особистісні риси характерів героїнь, що роблять їх, за спостереженнями читачів і дослідників, такими подібними у своїй привабливості.

Як зауважує Х. Хантер, «особистісна привабливість – це свідоме або підсвідоме вміння викликати зацікавленість і теплий емоційний відгук у свого оточення» [8, с. 78]. Привабливість часто ототожнюють з особистісним магнетизмом. «Важливим елементом особистого магнетизму є поглинаюча щирість – переважна віра у важливість справи, яку потрібно зробити», як зазначає Брюс Бартон [9, с. 67]. Американський дослідник з психоаналізу маркетингу Джим Джозеф визначає психологічну привабливість як «сукупність чинників, які висвітлюють конкретні аспекти об'єкта, які людина вважає для себе позитивними або які співпадають зі внутрішніми орієнтирами людини, завдяки чому сам об'єкт спостереження притягує та становиться цікавим» [10, с. 97]. У своїй відомій книзі «Ефект досвіду» він робить чудовий огляд того, які раціональні та емоційні чинники сприяють підвищенню привабливості того чи іншого продукту для покупця. Автор звертає увагу на особистість продавця, який має випромінювати щирість, цілеспрямованість, почуття гумору та інтелект [10, с. 89].

Б.Ф. Ломов виокремлює такі риси психологічної привабливості людини, або її магнетизму, як щирість, гарне почуття гумору, впевненість у власних силах, принциповість, здатність слухати, наявність розвиненого інтелекту [11, с. 112].

У своєму дослідженні «Універсальна привабливість особистості» американський психолог Р. Сассоер [12] розглядає різні типи людської привабливості, що відповідають внутрішнім психологічним орієнтирам найширших соціальних верств населення. Він виділяє такі характеристики універсально привабливої особистості, як збудження інтересу, інтелект у поєднанні з доступністю викладу думок, незалежність, вірність певним принципам, сексуальна привабливість, фізична або духовна сила.

Підсумовуючи спостереження, зроблені різними дослідниками, можемо зробити таке узагальнення. Серед особистісних рис характеру, що забезпечують привабливість персонажів,

більшість авторів виділяє щирість, інтелект, цілеспрямованість (впевненість у власних силах, духовна сила), принциповість (незалежність), почуття гумору.

Зіставляючи виокремлені риси характерів героїнь обох книг, зауважимо, що обидві дівчини у своєму мовленні демонструють практично всі риси універсальної привабливості особистості, які зазначаються психологами. І.Б. Морозова у своєму дослідженні позитивного сприйняття англійської віртуальної особистості зауважує, що, «будучи закріпленим у певних ментальних стереотипах тієї чи іншої національної спільноти, образ має асоціативну природу і сприймається оточуючими людьми відповідно до вже накопиченого ними когнітивного досвіду» [13, с. 298].

Обидві героїні щирі у своїх почуттях і діях. Вони приваблюють природністю і відсутністю вивертів у своєму висловленні думок. Персонажні репліки, марковані в роботі як щирі, складають 67% усього мовленнєвого внеску Елізабет і 72% реплік Бріджит.

Бріджит. *Oh God, why am I so unattractive? Why?* [6, с. 27].

Бріджит. *How despicably I have acted! I, who have prided myself on my discernment! How humiliating is this discovery! Yet, how just a humiliation!* [6, с. 218]

В обох наведених фрагментах роману дівчина дуже відверто критично оцінює свою зовнішність і вчинки.

Елізабет. *I never saw such a woman. I never saw such capacity, and taste, and application, and elegance, as you describe united* [7, с. 41].

Надаючи високу оцінку вроді іншої жінки, Елізабет не робить спроби якось підвищити себе, тверезо оцінюючи своє становище.

Обидві дівчини отримали високу на період написання романів освіту й здатні робити логічні умовиводи та висловлювати оригінальні думки і спостереження. В обох романах репліки, марковані як інтелектуальні, складають більше 80% усього мовленнєвого внеску героїнь. Зауважимо, що одні й ті ж репліки можуть бути одночасно марковані і як інтелектуальні, і як гумористичні або щирі.

Обидві дівчини у своїх словах і діях демонструють цілеспрямованість. Репліки героїнь, що показують їхню духовну силу, складають близько 56% в мовленні Елізабет і 51% у мовленні Бріджит.

Бріджит: *It is proved by surveys that happiness does not come from love, wealth or power but*

the pursuit of attainable goals [6, с. 18]. Дівчина ставить перед собою реальну мету, а потім окреслює шляхи її здійснення.

Елізабет. *Had not my feelings decided against you-had they been indifferent, or had they even been favourable, do you think that any consideration would tempt me to accept the man who has been the means of ruining, perhaps for ever, the happiness of a most beloved sister?* [7, с. 199–200]. Відповідаючи на пропозицію шлюбу з боку Містера Дарсі, Елізабет викладає йому своє розуміння щастя і засобів його реалізації.

Щодо почуття гумору, то репліки, що інтерпретуємо як гумористичні, в мовленнєвих партіях Бріджит складають близько 45%, поєднуючи відверте глузування з обставин, жарг та іронію.

Бріджит. *Message Cleave*

Skirt is demonstrably neither sick nor absent. Appalled by management's blatantly sexist attitude to skirt. Obsessive interest in skirt suggests management sick rather than skirt. Jones [6, с. 24]. Вищенаведене жартівливе повідомлення стосується спідниці, яка представлена як жива істота.

У мовленні Елізабет гумористичні репліки, складають близько 35%. Зауважимо, що їхня більшість містить іронію. Водночас дівчина сама зауважує, що полюбить посмішку:

Елізабет. *I dearly love a laugh* [7, с. 60].

Така чисельна розбіжність зумовлена, на наш погляд, традиціями спілкування та мовленнєвим етикетом Вікторіанської епохи, коли відвертий жарг з боку жінки-леді трактувався як невихованість.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження висвітлило приховані лінгво-ментальні чинники збудження читацької симпатії до образів героїнь романів, які стали вже класичними не тільки серед англійської, але й серед світової жіночої аудиторії. Віртуальні особистості обох дівчат підсвідомо створені авторами згідно з базовими принципами психологічної привабливості. Попри зовнішню несхожість і часову відстань, Елізабет і Бріджит близькі сучасним жінкам завдяки своїй щирості, дотепності, розвиненому інтелекту, духовній силі та принциповості. Кожна жінка знайде в себе щось від тих класичних героїнь жіночих романів, а головне, знайде надію на щастя й кохання.

Перспективою дослідження вважаємо окреслення національної ідентичності героїнь, що якнайкраще сприяє формуванню привабливості героїнь, особливо для англійського читача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ремаева Ю.Г. «Английскость»: национальная самобытность в литературных традициях (на примере современной женской прозы “Chick Lit”). *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Филология. Искусствознание*. 2014. № 2 (3). С. 126–130.
2. Хьюитт К. Современный английский роман в контексте культуры. Комментарий как форма преподавания. *Вопросы литературы*. 2007. № 5. С. 46–72.
3. Психологіс. Енциклопедія практичної психології. Привабливість. URL: <http://psychologis.com.ua/privlekatelnost.htm> (дата звернення: 01.03.2021).
4. Rampton D. *Speaking in Public*. Ldn. : Rowley Books Ltd., 2012. 216 p.
5. Kristeva J. *Semiotikè: Recherches pour une sémanalyse*. Paris : Editions du Seuil, 1969. 319 p.
6. Fielding H. *Bridget Jones Diary*. Pan Macmillan, 2014. 320 p.
7. Austin J. *Pride and Prejudice*. Penguin, 2019. 448 p.
8. Hunter H. *I like alikes*. Ldn. : Harton Bro, 2012. 234 p.
9. Bruce B. *The one year book of daily prayer*. N.Y., 1995. 230 p.
10. Joseph J. *The Experience Effect*. N.Y. : Margotway, 2008. 278 p.
11. Ломов Б.Ф. Проблемы общения в психологии. Москва : Владос, 2001. 245 с.
12. Sassower R. Human Types that Possess Universal Appeal. *Chicago Magazine*. 2017. Issue 355. P. 115–134.
13. Морозова И.Б. Психолінгвістическіе основы создания позитивного имиджа отрицательного героя. *Тэарэтычныя і прыкладныя аспекты этналагічных даследаванняў* : зборнік навуковых артыкулаў. Мінск : БНТУ, 2019. С. 294–298.

UDC 81'1:001.102-047.37]:004.9

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.19>

**INFORMATION LINGUISTICS AS ONE OF THE NEWEST AREAS
OF LINGUISTIC RESEARCH**

**ІНФОРМАЦІЙНА ЛІНГВІСТИКА ЯК ОДИН ІЗ НОВІТНІХ НАПРЯМІВ
ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Shevchuk T.R.,

orcid.org/0000-0002-6341-306X

*Assistant at the Foreign Languages Department
for Natural Sciences and Mathematics
Lesya Ukrainka Volyn National University*

Yasinska O.V.,

orcid.org/0000-0002-6902-6079

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
for Natural Sciences and Mathematics
Lesya Ukrainka Volyn National University*

The article gives in detail information linguistics as one of the newest directions of linguistic research. The position of researchers on the need to distinguish between these concepts was outlined. The sciences with which it is closely intertwined were singled out. The views of various well-known linguists-scientists on the research problem have been studied. The interaction of the language information subsystem with other information external environment systems was analyzed. It was highlighted that the language unit as a kind of material objects under certain conditions of functioning can act as a source of information. It was proved that this approach coincides with the views of this problem of cognitive psychology, which studies ways to obtain information about the world, forms of human representation of this information, forms of its storage in memory and transformation into knowledge, and the impact of this knowledge on attention and human behavior. The clear purpose of the chosen topic was determined, which was conditioned by the general tendency of modern linguistic studies within the limits of information linguistics. It is stated that in the circle of linguistic sciences the direction which can be characterized as information linguistics is naturally allocated. It was proved that the interaction of scientific directions in the study of natural language within the information linguistics in the performance of the above tasks, the solution of which is possible only with the integration of different areas of science. It was concluded that linguistic means of expression of different types of information are perceived by us as a subject for research within the information aspect of cognitive linguistics, which, on the one hand, is integrative, i.e. combines the achievements

of different areas of traditional linguistics, and on the other the approach there is a link between traditional linguistics and related sciences. It was postulated that the information aspect of linguistics is so universal and promising for further research and application that it requires increased attention from linguists. Prospects for further research of this scientific problem were determined, which are the need and necessity for significant integrated efforts of multidisciplinary teams of scientists for the development of this scientific issue.

Key words: information linguistics, cognitive linguistics, traditional linguistics, information, knowledge, artificial intelligence, communication environment, language tools.

У статті детально описано інформаційну лінгвістику як один із новітніх напрямів лінгвістичних досліджень. Окреслено позицію дослідників щодо необхідності розмежування даних понять. Виокремлено науки, з якими вона тісно переплітається. Досліджено погляди різних відомих лінгвістів-науковців щодо проблеми дослідження. Проаналізовано взаємодію інформаційної підсистеми мови з іншими інформаційними зовнішніми системами середовища. Висвітлено, що і мовна одиниця як різновид матеріальних об'єктів за певних умов функціонування здатна виступати джерелом інформації. Доведено, що такий підхід є співзвучним поглядам на зазначену проблему представників когнітивної психології, що вивчає способи отримання людиною інформації про світ, форми уявлення людиною цієї інформації, форми її зберігання в пам'яті й перетворення на знання, а також вплив цих знань на увагу і поведінку людини. Визначено чітку мету вибраної теми, яка зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій у межах інформаційної лінгвістики. Констатовано, що в колі лінгвістичних наук природно виокремлюється напрям, який можна охарактеризувати як інформаційну лінгвістику. Доведено той факт, що особливої актуальності набуває взаємодія наукових напрямів у дослідженні природної мови в межах інформаційної лінгвістики під час виконання нею зазначених вище завдань, вирішення яких можливе лише за умов інтеграції різних напрямів науки. Зроблено висновок про те, що мовні засоби вираження різних типів інформації сприймаються нами як предмет для дослідження в межах інформаційного аспекту когнітивної лінгвістики, який, з одного боку, є інтегративним, тобто об'єднує досягнення різних напрямів традиційної лінгвістики, а з іншого боку, інформаційний підхід є з'єднувальною ланкою традиційної лінгвістики із суміжними науками. Постулюється факт про те, що інформаційний аспект лінгвістики є настільки універсальним і перспективним для подальшого дослідження та застосування, що потребує посиленої уваги з боку лінгвістів. Визначаються перспективи подальшого дослідження цієї наукової проблеми, які полягають у необхідності та потребі значних інтегрованих зусиль різногалузевих колективів науковців для розвитку даної наукової проблематики.

Ключові слова: інформаційна лінгвістика, когнітивна лінгвістика, традиційна лінгвістика, інформація, знання, штучний інтелект, комунікаційне середовище, мовні засоби.

Formulation of a research problem. Modern research in various fields is characterized by increased attention to the information aspects of language and thinking as fundamental factors of linguistic support of intelligent systems, whose participation in creating a modern communication environment is a characteristic feature not only of today but also of future information and knowledge society. In this regard, the problems of the information essence of language, which is considered as one of the information systems, become especially relevant.

Analysis of the researches and publications into this problem. In the linguistic literature, the concept of “information” is often identified with the concept of “knowledge”, these terms are perceived as interchangeable, synonymous. Often one concept is interpreted through another, for example: “Knowledge – *information* available in the human mind, which serves to solve intellectual and linguistic problems, is used in everyday cognitive and speech activities, determines human behaviour” [6, p. 168]. Among specialists in computer science, cybernetics and information theory, from which the concept of “information” has spread in general, there is no clear differentiation of the terms “information” and “knowledge” [4, p. 91–99; 2, p. 32 and others].

Recently, the linguistic literature has clearly outlined the position of researchers on the need to

distinguish between the concepts of «information» and “knowledge”. Thus, V.A. Shirokov, understanding verbalized and structured information, stressed that the differences between knowledge and information are in the objective nature of information and the subjective nature of knowledge, which makes them essentially almost opposite [8, p. 60–61]. For information to be transformed into knowledge, i.e. for the public use of information, it must become a factor of consciousness – first individual and then collective, accompanied by certain transformations and interactions between mental and linguistic structures [Ibid]. This approach is a consonant view of this problem of cognitive psychology, which studies ways to obtain information about the world, forms of human representation of this information, forms of its storage in memory and transformation into knowledge, as well as the impact of this knowledge on human attention and behavior.

The key concepts of “knowledge” and “information” are clearly differentiated in cognitive psychology: knowledge is formed from information through its transformation, transformation and ordering [7, p. 335]. That is, information, organized and systematized taking into account natural cognitive models, can be transformed into successfully created cognitive structures adequate to human knowledge.

Comparing information in natural and artificial intelligence systems, we note that in both cases

the process of information perception is associated with memory. However, in artificial intelligence systems, memory is a conditional term, and information under appropriate technical conditions is always ready for use, in contrast to the natural intelligence of man associated with a psychological state, and therefore one that is short-lived, one that transforms into passive. Information that passes through the senses and human consciousness cannot be turned into knowledge. It remains in the “far corners of memory” unrealized, unused, as if waiting for certain conditions under which there will be an opportunity to transform it into knowledge. Therefore, in order for information to become knowledge, it is necessary to transform information, pass it through the human senses and consciousness, i.e. enriching it with sensory component and evaluation-analytical component, as well as socio-psychological characteristics of the participant. Knowledge generated by human intelligence can act as a source of qualitatively new information for the passage of a new cognitive circle:

information + human factor = knowledge > INFORMATION (qualitative language) [9, p. 21].

Statement of the problem of the proposed material is to substantiate the need for a special integrative direction of linguistic research – information linguistics.

In our opinion, based on the distinction between «information» and “knowledge” within cognitive linguistics, the object of which is traditionally considered knowledge, it is advisable to distinguish the information approach to the analysis of linguistic phenomena, which should be perceived as one of its areas – information, transmitted by language.

In connection with the above, it can be stated that in the field of linguistic sciences naturally distinguishes a direction that can be described as information linguistics. The object of information linguistics is the information substrate of language, associated with its substantial nature; its subject is the linguistic means of production, transmission, storage, processing, assimilation of information.

From the above follow the main tasks facing the field of information linguistics: linguistic interpretation of information and informativeness, study of cognitive and communicative varieties of informativeness, determination of qualitative and quantitative parameters of informativeness, systematic separation of elementary units of linguistic information, determining their role and method exchange; research of the influence of non-verbal factors on the nature of information exchange and interaction, linguistic modeling of information processes, eluci-

dation of ways to adjust the information saturation of language units, etc.

Statement regarding the basic material of the research. The information subsystem of language interacts with other information external systems of the environment, together with which it participates in the creation and functioning of the modern communication environment with its inherent strengthening of the role of technological component in the form of computer technology (primarily, intelligent systems). To this end, information linguistics requires the use of integrated data from different sciences, not only different areas of linguistics (cognitive, communicative linguistics, semantics, psycholinguistics, semiotics, stylistics, textology, discourse, etc.), but also other information sciences (information theory, cybernetics, psychology etc). For informology as an association of sciences whose object of study is information, information linguistics is an integral part of it, just as cognitive linguistics is a component of cognitology. The integration of sciences and research, which is the basis of information linguistics, is based on the principle of expansionism – one of the four principles of modern linguistics, identified by A.S. Kubriakova (along with the principles of anthropocentrism, explanatory and functionalism), which is reduced to incorporation of theoretical achievements, conceptual apparatus, methods and techniques of other sciences into linguistics [3, p. 207; 9, p. 21].

The desire for the integrity of knowledge can be traced back to Baudouin de Courtenay, who predicted that “linguistic generalizations will cover a wider range and more and more combine linguistics with other sciences: psychology, anthropology, sociology, biology” [1, p. 2, 18]. Modern researchers, taking into account the emergence of new scientific areas, in particular cybernetics, this prediction is confirmed: “It is at the intersection of different sciences that linguists should look for truly accurate methods of verifying and substantiating linguistic statements [...], otherwise it (linguistics) is in danger of becoming an exotic field of knowledge, interesting and accessible only to linguists” [5, p. 10; 9, p. 22]. The interaction of scientific directions in the study of natural language within the framework of information linguistics in the performance of the above tasks, the solution of which is possible only with the integration of different areas of science.

The generalization of the above allows us to perceive information as an objectively existing property of the material world, the realities of which in natural speech are manifested in the form of verbalized concepts.

Each of these material objects is a carrier of complex information, i.e. the language unit as a kind of material objects under certain operating conditions can act as a source of information of different types.

Conclusions and prospects for further research.

Linguistic means of expression of different types of information are perceived by us as a subject for research within the information aspect of cognitive linguistics, which, on the one hand, is integrative, i.e. combines the achievements of different areas of traditional linguistics (formal-structural, functional, communicative, actant – role, semantic, transformational, onomasiological/semasiological, ideographic, analytical, etc.) based on the main achievements of each of them (constructive syntax, expression theory, actual articulation of language, component analysis, basic unit and its transformations, etc.). On the other hand, the information approach is a connecting link between traditional linguistics and related fields –

cognition, computer and information sciences, psychology, physiology and more. That is, in addition to purely linguistic characteristics, the informational aspect of language analysis is enriched by approaches specific to these linguistic sciences, among which the most important are modeling, formalization of language structures, network representation of mental-cognitive systems, knowledge structuring, information transforming in the process of language generation, linguistic means of different types of information, which is the implementation of the category of informativeness in the linguistic sphere, etc. Thus, the information aspect of linguistics is so universal and promising for further application that it requires increased attention from linguists.

The implementation of the tasks facing researchers of the informational aspects of language requires significant integrated efforts of multidisciplinary teams of scientists.

REFERENCES:

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. Языкознание, или лингвистика XIX века. Москва, 1963. С. 3–18.
2. Глибовець М.М. Штучний інтелект : підручник. Київ, 2002. 366 с.
3. Кубрякова Е.С. Эволюция лингвистических идей во II половине XX века (опыт парадигмального анализа). Москва, 1995. С. 144–238.
4. Панков И.П. Информационно-поисковые системы. Санкт-Петербург, 1996. С. 334–359.
5. Перцов Н.В. О некоторых проблемах современной семантики и компьютерной лингвистики. Москва, 1996. С. 9–66.
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Київ, 2006. 716 с.
7. Солсо Р.Л. Когнитивная психология. Москва, 1996. 600 с.
8. Широков В.А. Семантичні стани мовних одиниць та їх застосування в когнітивній лексикографії. Київ, 2005. № 3–4. С. 47–62.
9. Шульгіна В.І. Інформаційна лінгвістика як один з новітніх напрямів лінгвістичних досліджень. Луганськ, 2013. С. 20–23.

**ТЕЗАУРУСНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТЕРМІНОСИСТЕМИ
ЯК ЗАСІБ ПІЗНАННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МОВИ****THESAURUS MODELING OF THE TERM SYSTEM
AS A MEANS OF KNOWLEDGE AND SYSTEMATIZATION OF LANGUAGE****Школьна Н.О.,***orcid.org/0000-0001-5588-6601**кандидат філологічних наук,**викладач кафедри англійської мови**Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу***Стегніцька Л.В.,***orcid.org/0000-0001-7005-4563**кандидат філологічних наук,**викладач кафедри іноземних мов**Буковинського державного медичного університету*

У статті розглядаються різні підходи до визначення поняття «тезаурус», а також доцільність дослідження термінології на основі логіко-понятійного моделювання, яке дає можливість розглянути термінологію як тезаурус, урахувавши організацію різних галузей спеціального знання, термінологічного поля терміна і встановлення семантичних відношень між термінами. Значну увагу приділено визначенню дефініції промислової автоматизації як науки і практичної діяльності. У роботі на основі компонентного аналізу дефініцій терміна *industrielle Automatisierung* було вибрано найбільш загальну дефініцію як робоче визначення, а також здійснено класифікацію галузі промислової автоматизації за різними критеріями. Тезаурусне моделювання здійснювалось на основі ключової терміносполуки – *industrielle Automatisierung* «промислова автоматизація» з урахуванням семантичних ознак, які формують її інтенціонал. У процесі виокремлення дефініцій промислової автоматизації як науки і практичної діяльності найважливішим критерієм було визначити максимальну інформативність, що відображає наявність більшості інтегральних сем в інтенціоналі. За результатами аналізу термінологічної системи сучасної німецької мови промислової автоматизації за тлумачними словниками та лексиконами виокремлено коло технічних дисциплін, що охоплює промислова автоматизація. Розроблено тезаурусну модель німецькомовної фахової термінології промислової автоматизації у вигляді схеми з вершиною «Автоматизація», яка поділяється на десять основних тематичних груп (термінополів), кожне з яких у свою чергу включає численні субполя. У роботі також графічно представлена модель тезауруса «Автоматизація», який є моделлю як для метамови науки, так і структури відповідної галузі знання.

Ключові слова: термін, терміносполука, термінологічна система, тезаурусне моделювання, термінополе.

The article deals with different approaches to the definition of “thesaurus” as well as the feasibility of the study of terminology based on logical-conceptual modeling, which allows to consider terminology as a thesaurus given the organization of different branches of special knowledge, terminological field of the term and semantic relations between terms. Considerable attention is paid to developing the definition of industrial automation as a science and practical activity. In the work on the basis of the component analysis of definitions of the term *industrielle Automatisierung* the most general definition as the working definition was chosen, and also classification of branch of industrial automation by various criteria is performed. Thesaurus modeling was carried out on the basis of a key term – *industrielle Automatisierung* “industrial automation”, taking into account the semantic features that form its intentional. In the process of distinguishing the definitions of industrial automation as a science and practical activity, the most important criterion was to determine the maximum informativeness, which reflects the presence of the majority of integrated semes in the intentional. According to the analysis results of the terminological system of the modern German language for industrial automation according to explanatory dictionaries and lexicons, the range of technical disciplines covering by industrial automation covers is distinguished. The thesaurus model of German-language professional terminology of industrial automation has been developed in the form of a scheme with the vertex “Automation”, which is divided into ten main thematic groups (terminologies), each of which in turn includes subfields. The paper also graphically presents the model of the thesaurus “Automation”, which is a model for both the metalanguage of science and the structure of the relevant field of knowledge.

Key words: term, term compound, terminological system, thesaurus modeling, term field.

Постановка проблеми. Однією із царин вишукувань у термінознавстві постає дослідження різних галузевих термінологічних систем, які вважаються більш систематизованими, ніж загальнолітературна лексика. Останнім часом науковці все частіше застосовують інтегративний підхід до вивчення термінології на основі логіко-понятій-

ного моделювання, що дозволяє подолати фрагментарність традиційного розгляду термінів. Таке моделювання передбачає розгляд термінології як тезауруса з урахуванням організації галузі спеціального знання, термінологічного поля терміна і встановлення семантичних відношень між термінами. Аналіз низки джерел із проблематики дослі-

дження уможливив виокремити три основні підходи до визначення поняття «тезаурус». Перший підхід дозволяє розглянути тезаурус як тип побудови одномовного словника та визначити його як спеціально організовану систему слів та виразів [5]. Організація тезаурусу передбачає наявність прямих і зворотних семантичних зв'язків між його смисловими елементами. На основі другого підходу тезаурус трактується як основа для функціонування інформаційно-пошукової мови, тобто тезаурус розглядається як зв'язки між лексичними одиницями дискретної (інформаційно-пошукової) та природної мов [1, с. 191–198]. Згідно з третім підходом тезаурус розглядається як система знань та уявлень людини про навколишній світ або окремі його області. Таке трактування тезаурусу відображає його у вигляді складної системи понять, яка функціонує як компонент уявлення людини [2, с. 23–25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню проблем тезаурусного моделювання різних областей присвячені роботи таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як В. Демченко, М. Епштейн, О. Збанацька, В. Луков, С. Роу, А. Томас та ін. Проте слід зауважити, що комплексне, системне дослідження наукового тезаурусу німецької фахової мови промислової автоматизації досі відсутнє.

Постановка завдання. Мета наукової розвідки – розробити тезаурусну модель німецької фахової мови промислової автоматизації, яка представить систему понять та відношення між ними.

Виклад основного матеріалу. Тезаурусне моделювання німецької фахової мови промислової автоматизації (далі – НФМПА) здійснювалось на основі термінологічних одиниць, отриманих методом наскрізного виписування з «Німецько-українського словника термінів промислової автоматизації» [3], що загалом становить 15 767 термінологічних одиниць, тобто 9928 термінів і 5839 терміносполук.

Розробка комплексної методики тезаурусного моделювання передбачає моделювання спеціального знання у вигляді онтології, моделювання термінології у вигляді термінологічного поля, у вигляді уніфікованої мультирівневої класифікаційної структури, яка об'єднує терміни сфери однорідної професійної діяльності [4], а також моделювання тезауруса, який є моделлю як для метамови науки, так і структури відповідної галузі знання.

Тезаурусне моделювання здійснювалось на основі ключової терміносполуки – *industrielle*

Automatisierung «промислова автоматизація» з урахуванням семантичних ознак, які формують її інтенціонал. У процесі виокремлення дефініцій промислової автоматизації як науки і практичної діяльності найважливішим критерієм було визначити максимальну інформативність, що відображає наявність більшості інтегральних сем в інтенціоналі.

За результатами компонентного аналізу дефініцій терміна *industrielle Automatisierung* як робоче визначення було вибрано найбільш загальну дефініцію, яка охоплює як теоретичну, так і практичну сторони терміна: перенесення функцій виробничого процесу, зокрема завдань керування і регулювання процесом, з людини на системи штучного інтелекту. Ця дефініція вказує на те, що сучасна німецькомовна галузь промислової автоматизації включає в себе широкий спектр наук, а саме: автоматизовані системи планування наукових досліджень, системи автоматизованого проектування, гнучке автоматизоване виробництво, автоматизований експериментальний комплекс, автоматизовану систему управління технологічним процесом, автоматизовану систему управління експлуатацією, системи автоматичного управління та підтримки прийняття рішень, а також автоматизовану систему планування ресурсів підприємства. Таке широке коло технічних дисциплін вимагає їхнього теоретичного осмислення і представлення в змодельованому нами тезаурусі НФМПА.

Отже, аналіз термінологічної системи сучасної НФМПА за тлумачними словниками та лексиконами дає змогу виокремити такі галузі, як:

– автоматизована система планування (АСП), яка уможливує здійснення стратегічного планування з урахуванням різних ресурсів, про що свідчать такі терміни і терміносполуки, як *Task-Steuerblock* «блок керування задачами», *Zwischenkontrolle* «проміжний контроль»;

– автоматизована система наукових досліджень (АСНД), в якій автоматизація використовується для підвищення ефективності наукових досліджень, що відображене в таких термінах і терміносполуках, як *Berechnungsalgorithmus* «алгоритм обчислення», *digitaler Regelungsalgorithmus* «алгоритм цифрового регулювання»;

– система автоматизованого проектування (САПР), мета якої – відпрацьовувати методологію проектування на основі досягнень різних наук і стимулювати розвиток математичної теорії проектування: *CAD* «автоматизоване проектування», *Kopplungskette* «схема з'єднання»;

ПРОМИСЛОВА АВТОМАТИЗАЦІЯ	
Автоматизована система планування (АСП)	дає змогу здійснювати стратегічне планування з урахуванням різних ресурсів
Автоматизована система наукових досліджень (АСНД)	використовується для підвищення ефективності наукових досліджень
Система автоматизованого проектування (САПР)	уможливило відпрацювання методології проектування на основі досягнень різних наук і стимулювання розвитку математичної теорії проектування
Автоматизований експериментальний комплекс (АЕК)	комплекс засобів і методів для прискорення отримання і обробки експериментальних даних і підвищення якості роботи дослідників
Гнучке автоматизоване виробництво (ГАВ)	обладнання, яке має властивість автоматизованого переналагодження
Автоматизована система управління технологічним процесом (АСУ ТП)	сукупність програмних і технічних засобів, які дають змогу автоматизувати основні технологічні процеси на виробництві або його ділянці
Автоматизована система управління експлуатацією (АСУ)	спрямована на автоматизоване управління експлуатацією різних ресурсів, процесів
Система автоматичного управління (САУ)	призначена для управління різними об'єктами в межах технологічного процесу
Автоматизована система планування ресурсів підприємства (АСПП)	спрямована на автоматизоване планування різних ресурсів для забезпечення безперервного виробництва
Система підтримки прийняття рішень (СППР)	призначена для управління різними об'єктами від початкових та до кінцевих етапів виробництва

Рис. 1. Структура НФМПА за галузями промислової автоматизації

– автоматизований експериментальний комплекс (АЕК), який включає комплекс засобів і методів для прискорення отримання й обробки експериментальних даних і підвищення якості роботи дослідників: *Anfahrprüfung* «пускове випробування», *wiederablaufen* «повторно запускати»;

– гнучке автоматизоване виробництво (ГАВ), яке послуговується обладнанням, що має властивість автоматизованого переналагодження: *flexible Fertigungslinie* «гнучка виробнича лінія», *Messausrüstung* «вимірювальне обладнання»;

– автоматизована система управління технологічним процесом (АСУ ТП), яка представляє собою сукупність програмних і технічних

засобів, які дають змогу автоматизувати основні технологічні процеси на виробництві або його ділянці: *Hybridrechner* «гібридний комп'ютер», *Analog-Digital-Konverter* «аналогово-цифровий перетворювач»;

– автоматизована система управління експлуатацією (АСУ), орієнтована на комплексне використання технічних засобів і економіко-математичних методів для розв'язання інформаційних завдань управління: *Bildanalysesoftware* «програмне забезпечення аналізу зображень», *Optimierungsproblem* «задача оптимізації»;

– система автоматичного управління (САУ), призначена для керування різними об'єктами:

Reversiersteuerung «реверсне управління»,
Steuerung des Montagebandes «управління лінією монтажу»;

– автоматизована система планування ресурсів підприємства (АСПРП), спрямована на автоматизоване планування різних ресурсів

для забезпечення безперервного виробництва:
Umrissteuerung «управління копіюванням»,
Taktregelung «управління синхронізацією»;

– система підтримки прийняття рішень (СППР), призначена для управління об'єктами від початкових до кінцевих етапів виробництва:

Види автоматизації залежно від функцій			
1 автоматичний контроль	2 автоматичний захист	3 автоматичне і дистанційне керування	4 телемеханічне керування
1.1 автоматична сигналізація	2.1 релейний захист	3.1 пуск і зупинка основних установок	4.1 пуск і зупинка установок
1.2 вимірювання	2.2 пристрої автоблокування	3.2 вмикання і вимикання допоміжних пристроїв	4.2 вмикання допоміжного обладнання
1.3 сортування	2.3 аварійна сигналізація	3.3 забезпечення безаварійної роботи	4.3 контроль робочих параметрів
1.4 збір інформації		3.4 контроль робочих параметрів	

Рис. 2. Види автоматизації щодо виконуваних функцій

Таблиця 1

Гілки системи приладів та засобів автоматизації

Функція приладу	Електричні прилади	Пневматичні прилади	Гідрравлічні прилади	Пристрої без допоміжної енергії
Засоби отримання інформації про стан органу управління	Датчики і первинні перетворювачі			
Засоби контролю	Прилади, що показують та реєструють дані			
Засоби обробки інформації, формування команд управління	Регулятори і засоби керувальної обчислювальної техніки	Регулятори керувальної обчислювальної техніки		
Засоби впливу на орган управління	Виконавчі механізми і регулювальні органи			
Діапазон сигналів	Постійний / змінний струм	Тиск	Тиск	–

Таблиця 2

Локальні системи автоматизації

Автоматичні системи контролю	Системи сигналізації	Системи захисту обладнання від аварій	Системи регулювання програмного керування
↓	↓	↓	↓
<i>Контроль параметрів процесу за допомогою вимірювальних пристроїв, які перетворюють величину на сигнал</i>	<i>Подача оптичних або звукових сигналів при досягненні параметрів граничних значень</i>	<i>Пристрої, що здійснюють перемикання або блокування в схемі для захисту устаткування та персоналу</i>	<i>Внесення і зміна початкових умов виконання завдань, що впливають на результат програмного рішення</i>

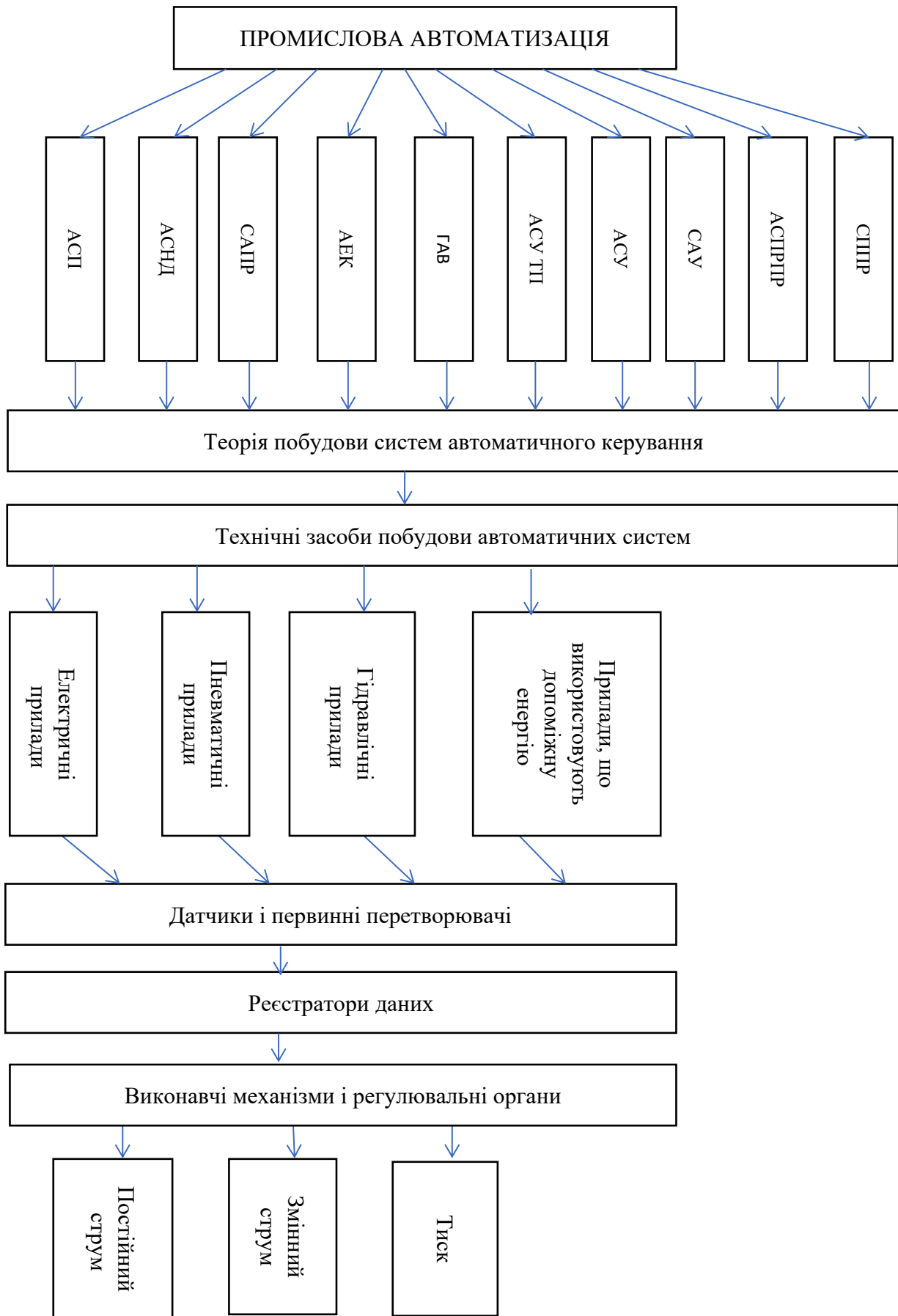

Рис. 3. Тезаурусна модель НФМА

astatische Regelstrecke «астатична система керування», *Dateiverwaltungssystem* «система керування файлами» (див. рис. 1).

Отже, термінологія НФМПА – це складна багаторівнева система з власними встановленими зв'язками і взаємодією між окремими ланками. Сьогодні немає загальноприйнятої класифікації галузі промислової автоматизації, тому на основі різних ознак вважаємо за доцільне класифікувати за такими критеріями:

- за галузевою діяльністю;
- за видами діяльності;
- за рівнем автоматизації процесів управління;
- за ступенем інтеграції функцій;
- за інтеграцією за рівнями управління.

Кожен із пунктів класифікації можна більш детально поділити на підпункти. Зокрема, за ступенем інтеграції функцій можна виокремити автоматичний контроль, автоматичний захист, автоматичне і дистанційне керування і телемеханічне керування, які у свою чергу поділяються за функціями на більш дрібні ділянки (див. рис. 2).

Залежно від заангажованості людини в керуванні виокремлюють такі системи автоматизації: ручного керування (обробка інформації та управління здійснюються безпосередньо людиною), автоматизовані (керування здійснюється людиною і технічними засобами), автоматичні (управління відбувається без залучення людини до процесу управління). Промислові прилади і засоби автоматизації класифікуються як електрична, пневматична та гідравлічна гілки й гілка без використання зовнішньої енергії (табл. 1).

Умовно системи керування поділяють на великі та малі. Малі системи – це локальні системи автоматизації (ЛСА), за допомогою яких здійснюється управління роботою пристрою чи

машини. Сукупність малих систем зі спільним призначенням та метою утворює велику систему (табл. 2).

Беручи до уваги загальну класифікацію галузі промислової автоматизації та аналіз дефініцій ключового терміна, тезаурусну модель німецькомовної фахової термінології промислової автоматизації можна представити у вигляді схеми з вершиною «Автоматизація», яка поділяється на 10 основних тематичних груп (термінополів): автоматизована система планування (АСП), автоматизована система наукових досліджень (АСНД), система автоматизованого проектування (САПР), автоматизований експериментальний комплекс (АЕК), гнучке автоматизоване виробництво (ГАВ), автоматизована система управління технологічним процесом (АСУ ТП), автоматизована система управління експлуатацією (АСУ), система автоматичного управління (САУ), автоматизована система планування ресурсів підприємства (АСПП), система підтримки прийняття рішень (СППР), кожна з яких у свою чергу включає два субполя: «Теорія автоматичного керування» і «Технічні засоби побудови автоматичних систем». Термінополе «Технічні засоби побудови автоматичних систем» охоплює 4 субполя: «Електричні прилади», «Пневматичні прилади», «Гідравлічні прилади» і «Пристрої, що не використовують допоміжну енергію» (рис. 3).

Висновки. Отже, досліджуваній термінології притаманна мультикаскадна ієрархічна структура із системою понять промислової автоматизації і взаємовідношень між ними. Перспективним вважаємо вивчення основних понять промислової автоматизації, які представлені сукупностями основоположних термінів, об'єднаних між собою відношеннями еквівалентності, гіперо-гіпонімії тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дарчук Н.П., Алексієнко Л.А., Сорокін В.М. Термін у лінгвістичній інформатиці. *Інформаційні технології в освіті*. 2009. № 4. С. 191–199.
2. Карась С.И. Модели представления знаний и когнитивная психология: две стороны одной медали. *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*. 2010. № 2 (10). С. 23–26.
3. Кійко С.В., Школьна Н.О. Німецько-український словник термінів промислової автоматизації. Чернівці : Букрек, 2019. 380 с.
4. Морозова Л.А. Терминознание: Основы и методы. Москва : ГНО «Прометей» МПГУ, 2004. 144 с.
5. Нечаева Н.А. Система единиц специальной номинации в научном тексте (на примере французских экономических текстов) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.05 «Романские языки». Москва, 2010. 35 с.

РОЗДІЛ 3 РОМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.11-112-26'367

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.21>

ІНТЕРНЕТ-РЕКЛАМА ЯК РІЗНОВИД РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

INTERNET ADVERTISEMENTS AS A SUBTYPE OF THE ADVERTISING DISCOURSE

Поліщук М.І.,

orcid.org/0000-0002-5163-2273

викладач кафедри іноземних мов № 1

Національного університету «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню рекламного дискурсу на прикладі такого його різновиду, як інтернет-реклама. Реклама є невід'ємною частиною життя сучасної людини, через яку здійснюється вплив на потенційних покупців різноманітних товарів та послуг. Оскільки Інтернет нині стає універсальним медіазасобом, який замінює всі інші засоби масової комунікації, реклама через Інтернет стає все більш ефективною. Інтернет-рекламу може бути віднесено до більш широкої категорії рекламного дискурсу, як його підтип.

Матеріалом для дослідження слугували письмові рекламні оголошення на таких соціальних інтернет-ресурсах, як Фейсбук (*Facebook*) та Інстаграм (*Instagram*). На першому етапі дослідження було відібрано 150 рекламних оголошень типу впливаючих вікон (*pop-ups*), серед яких було вибрано 100 зразків реклами для проведення лінгвістичного аналізу.

У роботі були використані такі методи, як описовий, компонентний аналіз, метод дистрибутивного аналізу, метод суцільної вибірки матеріалу (інтернет-медіатексти). Проаналізовано поняття дискурсу загалом, рекламного дискурсу зокрема, а також безпосередньо інтернет-реклами. Розглянуто лексико-граматичну структуру рекламних оголошень в Інтернеті. На основі проведеного лінгвістичного аналізу підраховано середню кількість лексичних одиниць, що входять до складу письмового рекламного оголошення, а також їх синтаксичну структуру.

Рекламний дискурс є інституційним видом дискурсу, тобто таким, у якому спілкування відбувається в заданих рамках статусно-рольових відносин. Рекламний текст належить до текстів масового впливу, які вирішують комунікативно-прагматичне завдання, спрямоване на забезпечення тривалості та ефективності комунікації. Реклама не служить формуючим початком соціальних цінностей, але, будучи невід'ємною частиною культури, здійснює певний внесок у розвиток суспільства. Рекламне звернення презентує комунікатора його цільовій аудиторії, потенційним покупцям. Під вплив реклами потрапляють усі члени соціуму, ефективність впливу рекламного тексту залежить від того, наскільки правильно інформація узгоджена з культурними, етичними та національними особливостями адресата.

Саме в рекламному тексті фокусується більшість елементів рекламної комунікації, таких як ідея комунікації і використані коди, які допомагають сприйняттю цієї ідеї одержувачем звернення. Рекламне повідомлення можна розглядати як головний засіб, основний інструмент досягнення мети рекламної діяльності.

Рекламний дискурс включає текст (рекламне повідомлення), процес комунікації (процес передачі повідомлення) й набір екстралінгвістичних факторів (фонові знання, малюнок, фотографія, шрифт, колір). Порівняно з рекламним текстом рекламний дискурс постає як більш складне явище, що привертає пильну увагу дослідників у галузі лінгвістики.

Як засвідчують результати аналізу, до складу письмової інтернет-реклами переважно входять від 8 до 12 лексичних одиниць. Синтаксична структура охоплює такі два основні типи речень, як стверджувальні та окличні.

За допомогою аналізу англійських рекламних текстів було виявлено основні синтаксичні та морфологічні особливості.

Ключові слова: рекламний дискурс, інтернет-реклама, письмові рекламні оголошення, синтаксична структура.

The article is devoted to the study of advertising discourse on the example of such a variety as Internet advertising. Advertising is an integral part of modern life, through which potential customers of various goods and services are attracted. As the Internet is now becoming a universal media tool that replaces all other media, online advertising is becoming more and more effective. Online advertising can be attributed to a broader category of advertising discourse as its subtype. The material for the study covers written advertisements on such social Internet resources as *Facebook* and *Instagram*. In the first stage of the study, 150 advertisements of pop-up types were selected, among which 100 samples of advertisements were chosen for linguistic analysis. The following methods were used in the work: descriptive, component analysis, method of distributive analysis, method of continuous sampling of material (Internet media texts). Advertising discourse is an institutional view of discourse, that is, in which communication occurs in a given framework of status-role relations. The advertising text refers to the texts of mass effects that solve the communicative-pragmatic task aimed at ensuring the duration and efficiency of communication. Advertising does not serve as a forming start of social values, but being an integral

part of culture, makes a certain contribution to the development of society. Advertising appeal presents the communicator of its target audience, potential buyers. Under the impact of advertising, all members of society fall, the effectiveness of the advertising text depends on how appropriate information is coordinated with cultural, ethical and national features of the addressee.

It is in the advertising text that most elements of advertising communication are focusing on: the idea of communication and used codes that help the perception of this idea to the recipient. An advertising message can be considered as a main tool, the main tool for achieving the purpose of advertising activity.

Advertising discourse includes text (advertising message), communication process (message process) and a set of extra linguistic factors (background knowledge, picture, photo, font, and color). In comparison with an advertising text, advertising discourse appears as a more complicated phenomenon that attracts the attention of researchers in the field of linguistics. The concept of discourse in general, advertising discourse in particular as well as directly Internet advertising is analyzed. The lexical and grammatical structure of advertisements on the Internet is considered. Based on the conducted linguistic analysis, the average numbers of lexical units that are part of a written advertisement, as well as their syntactic structure are calculated. According to the results of the analysis, the composition of written Internet advertising mainly includes from 8 to 12 lexical items. The syntactic structure covers such two main types of sentences as affirmative and exclamatory.

With the help of analyzing English advertising texts, basic syntactic and morphological features were found.

Key words: advertising discourse, Internet advertising, written advertisements, syntactic structure.

Постановка проблеми. Сьогодні поняття дискурсу можна сміливо назвати одним з основних понять лінгвістики, що досліджується у рамках прагмалінгвістики, лінгвістики тексту, когнітивної лінгвістики тощо. Дискурс є досить складним комунікативним явищем, яке поєднує в собі екстралінгвістичні фактори та елементи когніції. Досі не існує єдиного загальноприйнятого визначення цього поняття та комплексного підходу до цього явища, тому тема дискурсу залишається актуальною для безлічі лінгвістів по всьому світі.

Німецький словник братів Грімм трактує дискурс двома значеннями, такими як діалог, бесіда; мовлення, лекція. Дискурс отримав статус лінгвістичного терміна лише у 50-і рр. ХХ ст. завдяки публікації наукової статті «Аналіз дискурсу», авторство якої належить американському лінгвісту З. Харрісу [13, с. 476].

Головне питання, яке цікавило лінгвістів ХХ ст., полягало в тому, що первинно: текст або дискурс. Текст і дискурс – взаємозалежні поняття, адже будь-який дискурс також є текстом, але не кожен текст є дискурсом [1, с. 136]. Принциповими відмінностями між дискурсом і текстом є такі:

1) дискурс є прагматичним, текст є виключно лінгвістичною категорією;

2) дискурс – категорія процесу, текст – категорія результату (він є статичним);

3) текст – абстрактна конструкція, дискурс – її актуалізація [9, с. 12–54].

Питання про співвідношення тексту і дискурсу є дуже суперечливим у сучасній лінгвістиці. Водночас воно має принципове значення для трактування цих понять, яке також далеко не однозначне. Безперечно лише те, що текст і дискурс – суміжні поняття. Текст – це результат індивідуальної мовної діяльності. На думку багатьох учених, ми висловлюємо думки за допо-

могою не окремих висловлювань, а цілих текстів. Якщо визнати слідом за Ф. де Соссюром історичну первинність мови по відношенню до мови [10, с. 17–27], то саме текст обумовлює мовну систему, будучи (вже не в індивідуальному, а в узагальненому вигляді), згідно з визначенням Л.В. Щерби, «мовним матеріалом» [11].

Деякі дослідники розмежовують ці два поняття за позицією письмового тексту та усного дискурсу. Різниця між текстом і дискурсом також проводиться за допомогою включення в цю пару категорії «ситуація», де дискурс мислиться в контексті ситуативності, а текст знаходиться поза ситуації. Облік ситуативності та контексту націлений на експлікацію того, що говориться, і того, що мається на увазі, тобто локуцію та іллокуцію, тому інтерпретацією дискурсу є, власне, прагматичні та прагмалінгвістичні дослідження, де враховуються всі культурні, соціальні та психологічно значимі обставини будь-якого спілкування.

У функціональному підході до аналізу дискурсу прийнято протиставляти текст і дискурс за низкою опозиційних критеріїв, таких як функціональність – структурність, процес – продукт, динамічність – статичність, актуальність – віртуальність. Відповідно, розрізняються структурний текст як продукт і функціональний дискурс як процес [5, с. 88–89].

Цікавим видається розмежування тексту та дискурсу, виконане Теуном Ван Дейком: «дискурс – актуально виголошений текст, а текст – це абстрактна граматична структура висловленого. Дискурс – це поняття, що стосується мови, актуальної мовної дії, тоді як текст – це поняття, що стосується системи мови або формальних лінгвістичних знань, лінгвістичної компетентності» [3].

Лінгвістичні студії ХХІ ст. виділяють такі чотири найбільш використовувані значення терміна «дискурс»:

- текст, висловлювання, занурені в конкретну соціокультурну ситуацію;
- комунікативна ситуація, що інтегрує текст з іншими його складовими частинами, «ситуація висловлювання», під якою разом із текстом розуміється суб'єкт висловлювання;
- тлумачення, що випливає з положення французької семіотичної традиції про тотожність дискурсу з мовленням, переважно усним;
- тип дискурсивної практики [8, с. 36–41].

Відносно новим типом рекламного дискурсу слід вважати інтернет-рекламу. Рекламний дискурс є інституційним видом дискурсу, тобто таким, у якому спілкування відбувається в заданих рамках статусно-рольових відносин, наявна «мовленнєва взаємодія представників соціальних груп або інститутів один з одним, з людьми, що реалізують свої статусно-рольові можливості у рамках складених суспільних інститутів, число яких визначається потребами суспільства на конкретному етапі його розвитку» [4, с. 280].

Актуальність дослідження визначається все більш зростаючою популярністю та поширеністю реклами в Інтернеті. Водночас саме лінгвістична складова частина англомовного письмового рекламного інтернет-дискурсу залишається недостатньо вивченою. Рекламні оголошення знаходяться здебільшого у колі інтересів маркетологів, економістів та соціологів, але висвітлення саме лінгвістичної складової частини письмового рекламного інтернет-дискурсу здатне підвищити якість рекламного контенту в Інтернеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнім часом усе більше зростає інтерес до вивчення текстів масової комунікації, зокрема рекламних текстів. Цьому питанню приділяють увагу такі зарубіжні й вітчизняні вчені, як О.В. Медведева, Г.Г. Почепцов, Ю.Б. Корнева, Ю.В. Сильвестров, О.І. Зелінська, І.О. Соколова, І.О. Лисичкіна, Т.М. Лівшиц, О.Є. Ткачук-Мірошніченко.

Рекламний текст належить до текстів масового впливу, які вирішують комунікативно-прагматичне завдання, спрямоване на забезпечення тривалості та ефективності комунікації. Рекламне звернення презентує комунікатора його цільовій аудиторії, потенційним покупцем. Саме в рекламному тексті фокусується більшість елементів рекламної комунікації, таких як ідея комунікації і використані коди, які допомагають сприйняттю цієї ідеї одержувачем звернення. Рекламне повідомлення можна розглядати як головний засіб, основний інструмент досягнення мети рекламної діяльності.

У статті ми розуміємо рекламні оголошення як підтип рекламного дискурсу. Цей термін означає сукупність дискурсивних практик, що реалізуються в інтернет-рекламі, націлені на клієнта й формують цю рекламу як частину рекламного дискурсу загалом. Сучасна реклама будується як комплексна дискурсивна система, що складається з багатьох компонентів.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення, класифікація та опис лексичних одиниць і синтаксичної структури, що входять до складу письмових англомовних рекламних оголошень в Інтернеті. Відповідно до мети дослідження були поставлені такі завдання:

- розглянути теоретичні засади лінгвістичного вивчення категорії дискурсу загалом та рекламного дискурсу зокрема;
- відібрати широкий і вузький корпус дослідження практичного матеріалу;
- здійснити лексичний та синтаксичний аналіз матеріалу дослідження.

Матеріал для дослідження було відібрано методом суцільної вибірки з інтернет ресурсів Фейсбук (*Facebook*) та Інстаграм (*Instagram*). На першому етапі дослідження було відібрано 150 рекламних оголошень типу впливаючих вікон (*pop-ups*), серед яких було вибрано 100 зразків реклами для проведення лінгвістичного аналізу.

У роботі було використано такі методи, як описовий, компонентний аналіз, метод дистрибутивного аналізу, метод суцільної вибірки матеріалу (інтернет-медіатексти).

Виклад основного матеріалу. Дискурс є багатозначним терміном низки гуманітарних наук, предмет яких прямо чи опосередковано передбачає вивчення функціонування мови, зокрема лінгвістики, літературознавства, семіотики, соціології, філософії, етнології та антропології. Чіткого і загально визнаного визначення дискурсу, яке охоплює всі випадки вживання, не існує, і не виключено, що саме цим пояснюється чимала зацікавленість цією проблемою як зарубіжними, так і вітчизняними лінгвістами.

Дискурс є предметом міждисциплінарного вивчення. Безумовно, з дослідженням дискурсу пов'язана перш за все лінгвістика, але водночас інтерес до нього також простежується в психології, філософії, логіці, соціології, літературознавстві, історіографії, юриспруденції, педагогіці, теорії та практики перекладу, політології тощо. У кожній з цих дисциплін існує свій підхід до вивчення дискурсу (П. Бойер, В.Г. Борботько, Дж. Браун, Т.Д. Венедиктова, Г.М. Вишневська,

В.І. Карасик, Л. Карлсон, О.О. Селіванова, Г.М. Яворська).

Найбільш чітко виділяються такі основні класи вживання терміна «дискурс», що співвідносяться з різними національними традиціями й внесками конкретних дослідників.

1) Дискурс як лінгвістичний термін уперше було використано в назві статті американського лінгвіста З. Харріса ще у 1952 р. Повною мірою цей термін був затребуваний у лінгвістиці приблизно двома десятиліттями пізніше. Вчені цього напрямку розглядали дискурс як поняття «мова, текст, діалог», які вписані в комунікативну ситуацію. З їх точки зору, дискурс повинен розглядати закономірності руху інформації в рамках комунікаційної ситуації. Дискурс у цьому розумінні протиставляється тексту як динамічне статистичному. Саме в цьому розумінні використовується дискурс в англійській традиції.

2) Дискурс як об'єкт лінгвістики тісно пов'язаний із французькими структуралістами і постструктуралістами, насамперед з М. Фуко, який вважається родоначальником дискурсного аналізу, хоча вагомий внесок у вивчення дискурсу належить також його послідовникам, таким як А. Греймас, Ж. Дерріда, М. Пеше. Публікація французького перекладу згаданої роботи З. Харріса (1952 р.) істотно вплинула на формування французької школи аналізу дискурсу 1970-х рр.

М. Фуко і його однодумці вказували на відсутність чіткого визначення поняття «дискурс» і підкреслювали існування безлічі відмінностей у його інтерпретації як у французькому, так і в англо-саксонському варіантах. Вчені розглядають специфіку дискурсу в тому, що він подається після мови, але до висловлення, тобто розташовується по той бік мови, але по цей бік висловлювання. Крім цього, М. Фуко у своїх роботах визначає дискурс як безліч висловлювань, що належать одній системі формацій. Сам вислів є результатом специфічної дискурсивної практики, що являє собою набір правил, які роблять можливим формування дискурсу як великої кількості сформульованих мовних послідовностей. Ці правила визначають розташування предметів, позиції суб'єкта, які можуть бути охоплені дискурсом, поняття, які в ньому вживаються, і стратегії, які його формують.

На думку представників цього напрямку, у публіцистиці дискурс майже прирівнюється до стилю. Він уточнює поняття стилю та індивідуальної мови (мова Пушкіна, дискурс Достоевського, політичний дискурс, дискурс юриста). У цьому

розумінні дискурс відображає своєрідність об'єкта соціальної дії.

3) Третє вживання терміна «дискурс» пов'язане насамперед з іменем німецького філософа і соціолога Ю. Хабермаса. Дискурсом називається особливий ідеальний вид комунікації, який здійснюється з максимально можливим відстороненням від соціальної реальності і має на меті критичне обговорення та обґрунтування поглядів і дій учасників комунікації, тобто йдеться про порівняння дискурсу з дискусією.

Термін «дискурс», як він розуміється в сучасній лінгвістиці, близький за змістом до поняття «текст», однак підкреслює динамічний характер мовленнєвого спілкування. На противагу цьому, текст мислиться переважно як статичний об'єкт, результат мовної діяльності. Іноді дискурс розуміється як взаємодія одночасно двох компонентів, таких як динамічний процес мовленнєвої діяльності, вписаної в її соціальний контекст, і її результат.

Наприкінці ХХ ст. за допомогою засобів масової комунікації реклама перетворилась на єдину глобальну індустрію, в якій зайняті тисячі людей. Реклама не служить формуючим початком соціальних цінностей, але, будучи невід'ємною частиною культури, здійснює певний внесок у розвиток суспільства.

Під вплив реклами потрапляють усі члени соціуму, ефективність впливу рекламного тексту залежить від того, наскільки правильно інформація узгоджена з культурними, етичними й національними особливостями адресата.

В історії рекламних технологій відбувся розвиток від масової реклами до поділу споживчої аудиторії на цільові групи. Реклама у сучасному суспільстві є одночасно потужною галуззю та продуктом своєї діяльності, метою якої є надання потенційним одержувачам рекламних повідомлень інформації про товари чи послуги задля їх просування.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про рекламу», реклама – це індивідуальні дані про осіб чи продукцію, які поширюються в будь-якій формі і в будь-який спосіб задля прямого або непрямого одержання прибутку.

Вітчизняний дослідник Б.А. Обритько уточнює, що реклама – дієвий метод поширення інформації про компанію, товар, місце та умови його реалізації. Зазвичай підприємці вважають рекламне інформування однією з найважливіших дійсних вимог економічного успіху, адже, як відомо, той, хто володіє інформацією, володіє світом. Це пояснює вражаючий факт швидкого заво-

ювання провідної ролі на ринку комунікацій засобами глобальної комп'ютерної мережі Інтернет (електронна пошта, система *WorldWideWeb (WWW)*, *FileTransferProtocol (FTP)*, *Gopher*). З початку 2001 р. майже всі провідні українські компанії мали в Інтернеті електронну адресу, веб-вузол або вебсторінку [6, с. 6].

У рекламі часто застосовуються два вузькі поняття, такі як «творча рекламна стратегія» і «рекламна ідея». Ці два терміни взаємопов'язані, але водночас між ними існує величезна різниця. Створення творчої рекламної стратегії залежить від визначення того, який утилітарний і/або психологічно значимий сенс повинна забезпечити цьому продукту реклама, щоб споживач вибрав його на противагу іншим конкуруючим брендам.

Рекламна ідея – це художній засіб втілення рекламної стратегії; це може бути як слід запам'ятовувальний і звабливий рекламний образ, персонаж, сюжетна лінія або слоган, що сприяє ефективному наданню покупцеві інформації, яка була визначена основною на стадії створення творчої рекламної стратегії. Відверто кажучи, рекламна стратегія визначає інформативний характер рекламного звернення, а рекламна ідея надає їй цікавих, красивих форм.

Існують два головні види творчих рекламних стратегій. Вони відрізняються тим, на чому заснована реклама: на реальних утилітарних властивостях продукту або на його психологічно значущих властивостях. Перший вид називають раціоналістичною рекламою, другий – емоційною, або проєкційною, рекламою [7, с. 7–9].

Рекламне повідомлення все частіше почало розглядатись як самостійний тип дискурсу. Рекламний дискурс включає текст (рекламне повідомлення), процес комунікації (процес передачі повідомлення) й набір екстралінгвістичних факторів (фонові знання, малюнок, фотографія, шрифт, колір). Порівняно з рекламним текстом рекламний дискурс постає як більш складне явище, що привертає пильну увагу дослідників у галузі лінгвістики.

Рекламний дискурс розуміється як «завершене повідомлення, що має чітко орієнтовану прагматичну установку (привернути увагу до предмета реклами), що поєднує відмінності усного мовлення та письмового тексту з комплексом семіотичних (пара- і екстралінгвістичні) засобів» [2, с. 116].

Слід зауважити, що люди загалом усвідомлюють, що в рекламному дискурсі форма домінує над змістом, що не всі так звані нові продукти й послуги, що представлені, корисні або безпечні (наприклад, реклама комп'ютерних ігор, банків-

ських кредитів і позичок, реклама відносно нової галузі, так званої медицини для здорових людей), але найчастіше повторення, артистичні прийоми драматизації інформації апелюють до почуттів людини, забезпечуючи суб'єктивно-особистісне сприйняття інформації й бажання слідувати надмірно красивим зразкам життя, наповненого успіхами і вдачею.

Англійська мова є невід'ємною складовою частиною рекламного дискурсу, зокрема тоді, коли продукція виробляється локальними компаніями для міжнародного ринку. Так, Дж. Лі наводить у своїй статті такий приклад: корейська компанія “*Orion*” виробляє добре відомий шоколадний десерт “*ChocoPie*”. Незважаючи на те, що це печиво, а не пиріг, продукт із такою назвою, яка запам'ятовується, виявився цілком конкурентоспроможним на світовій промисловій арені [15, с. 117].

Прагматичний потенціал англійської мови в рекламі визначається економічними факторами, зокрема можливістю охопити ширшу аудиторію і проінформувати її про рекламований продукт, що веде до досягнення першорядної мети рекламодавця, якою є отримання максимального прибутку.

Англійська мова служить інструментом вирішення поставлених завдань і виконує такі функції:

- розширення цільової аудиторії;
- створення образу впізнавання товару;
- здійснення символічної ролі; включення англійської мови в рекламу є свого роду стратегією [14, с. 116], що дає змогу рекламодавцям звернутися до більшої кількості людей.

Використання англійської мови в рекламі пов'язано з її винятковим статусом як мови сучасних технологій і міжнародного спілкування, які транслюються їм культурними асоціаціями та конотаціями, з так званим соціопсихологічним ефектом, який вона виробляє [12, с. 537]. Таким чином, мова не просто несе деяку інформацію, але й має символічну функцію, передає культурні цінності.

Включення англійської мови в рекламу є свого роду стратегією [14, с. 116], що дає змогу рекламодавцям звернутися до більшої кількості людей.

Лінгвістичні дослідження рекламного дискурсу підтверджують, що англійська мова широко використовується для реклами різних товарів у багатьох мовних спільнотах. Англійська мова є невід'ємною складовою частиною рекламного дискурсу, зокрема тоді, коли продукція виробляється локальними компаніями для міжнародного ринку.

У практичній частині роботи було проаналізовано 100 оголошень англійської інтернет-

реклами і зроблено такі висновки. На граматичному рівні, з точки зору синтаксису, найчастіше в рекламі зустрічаються стверджувальні речення (51%), оскільки головна мета цього типу речень – стверджувати.

PlayStation 4 is the best around.

Заперечні речення вживаються в рідкісних випадках (7%), але тільки тоді, коли потрібне оригінальне значення. Грамотне розставлення акценту у фразі допомагає запереченню досягти необхідного ефекту та донести потрібну ідею до споживача.

But with Liberty Mutual, you're not out of luck.

Серед усіх типів речень також зустрічаються прості односкладові речення (6%). Автори реклами звертаються до простих речень, найчастіше безособовим, щоби текст для читача був легким і зрозумілим. Одним із часто вживаних типів речень є спонукальні речення. Кількість таких речень склала 16%. Вони висловлюють спонукання до дії. Для сприйняття такої реклами витрачається трохи часу, й вона максимально впливає на споживача.

Do not let another week, day or hour go by without celebrating the joy of today.

Питальні речення використовуються не так часто (4%). Їх ставлять на початку рекламного тексту, оскільки це може зацікавити споживача й спонукати до детального ознайомлення з рекламою. Окличні речення зустрічаються найбільш рідко в рекламі (лише 3%). У рекламних текстах такі речення використовуються для посилення емоційного впливу на реципієнта і нав'язування йому потрібних почуттів та емоцій. Також рідкісним явищем в рекламному тексті є риторичне питання (4%), сутність полягає в тому, що питання ставиться не задля отримання на нього відповіді, а для того, щоби привернути увагу читача.

1000 \$ Mailbox CASH Everyday?

Парцеляція – це також ефективний метод створення рекламного тексту, але він зустрічається рідко (близько 2%). Використання парцеляції дає можливість використовувати короткі речення, адже довгі речення неприйнятні для реклами, вони сприймаються важко. Крім того, парцельовані конструкції мають експресивне емоційне забарвлення, підсилюють мовлення, роблять рекламу цікавіше, найголовніше, акцентують основну думку.

Bring on the rain. Drizzling, pouring, driving, misting. With the right gear, there's no need to hide. Introducing the new ultra-soft, impossibly dry Apex Flex GTX Jacket.

Паралельні конструкції (2%) передбачають, що завдяки тому, що побудова тексту повторюється, він звучить ритмічно і акцентує увагу на товарі. Споживачу простіше сприймати кілька різних понять, які мають аналогічне граматичне оформлення. Умовчання (1%) – це мовний зворот, який полягає в тому, що автор свідомо не до кінця висловлює свою думку, а пряма мова (1%) робить рекламу живою, близькою до цільової аудиторії.

It works longer. It costs less.

Щодо морфології, то іменники посідають найважливіше місце у складі морфологічних ресурсів мови реклами. Їх використання склало 44%. Іменники містять предметні значення, без яких неможливо вираження думки, тому використання іменників є обов'язковою умовою будь-якої мовної діяльності. Дієслово (14%) позначає дію, воно володіє прихованою динамікою, рухом і має набагато більшу спонукальну силу, ніж інші частини мови. Особливо корисно в рекламі використовувати дієслова в наказовому способі.

Важливу роль у створенні тексту рекламного оголошення відіграють прикметники, що становлять приблизно 20%. Вони специфічно впливають на свідомість адресата за допомогою мовних виразів. Також було виявлено особисті та присвійні займенники (8%). Це явище сприяє створенню узагальненого характеру викладу, відчуття підтримки клієнта з боку компанії. У невеликій кількості представлені жаргонізми (6%). Вони створені для ефекту забави. До того ж використовуються такі обороти, як неологізми (3%), які моделюють певні образи й асоціації, викликаючи інтерес споживачів до товару чи послуги, та оказіоналізми (5%), що використовуються для того, щоб занурити свідомість споживача до розшифрування нового та незвичного слова, завдяки чому воно залишається в ньому на коротку мить, якої цілком достатньо, щоб образ товару добре запам'ятався.

Висновки. Таким чином, якщо правильно використовувати граматичні мовні засоби й дотримуватися структури рекламного тексту, то реклама буде не тільки помітною і яскравою або привертати увагу, але й, найголовніше, ефективною.

Отже, за допомогою аналізу англomовних рекламних текстів було виявлено основні синтаксичні та морфологічні особливості. Однак різноманітність мовних особливостей цього типу настільки велика, що ця проблема завжди буде представляти інтерес для подальших досліджень.

Перспективним можна вважати подальше вивчення рекламних оголошень в Інтернеті з позиції гендерно-орієнтованої реклами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. *Лингвистический энциклопедический словарь* / под ред. В.Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. С. 136–137.
2. Бове К.Л., Аренс У.Ф. Современная реклама. Тольятти : Издательский Дом Довгань, 1995. 661 с.
3. ван Дейк Т.А. К определению дискурса. 1998. URL: <http://www.nsu.ru/psych/internet/bits/vandijk2.htm>.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 280 с.
6. Обрицько Б.А. Реклама і рекламна діяльність : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 240 с.
7. Пирогова Ю.К., Паршин П.Б. Рекламный текст, семиотика и лингвистика. Москва : Изд. Гребенникова, 2000. 250 с.
8. Селіванова О.О. Основи лінгвістичної теорії тексту та комунікації : монографічний навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, «Фітосоціоцентр», 2002. 336 с.
9. Серио П. Как читают тексты во Франции. *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*. Москва : ОАО ИГ «Прогресс», 1999. С. 12–54.
10. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. Екатеринбург : изд-во Уральского университета, 1999. 432 с.
11. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 432 с. URL: <https://lingvotech.com/otroyakomaspe>.
12. Bhatia T.K., Ritchie W.C. Bilingualism in Media and Advertising. *The Handbook of Bilingualism*. Blackwell Publishing Ltd, 2004. 884 p.
13. Harris Z. Discourse analysis. *Language*. 1952. Vol. 28. № 1. P. 1–30.
14. Kuppens A.H. English in Advertising: Generic Intertextuality in a Globalizing Media Environment. *Applied Linguistics*. 2009. Vol. 31. Issue 1. P. 115–135.
15. Lee J.S. Commodified English in East Asian Internet Advertising. *Language and the Market* / eds. H. Kelly-Holmes, G. Mautner. Basingstoke and New York : Palgrave-MacMillan, 2010. P. 109–120.

РОЗДІЛ 4 ТЮРКСЬКІ МОВИ

УДК 811.512.161'06'367.6

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.22>

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕМПОРАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ КОНСТРУКЦІЯМИ З ПІСЛЯЙМЕННИКАМИ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF TEMPORAL SEMANTICS BY CONSTRUCTIONS WITH POSTPOSITIONS IN TURKISH LANGUAGE

Спотар-Аяр А.Ю.,*orcid.org/0000-0002-2861-6339**асистент кафедри тюркології**Інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка***Лисенко С.Г.,***orcid.org/0000-0002-2975-9139**студентка II курсу магістратури**Інституту філології**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У статті визначено поняття та особливості функціонально-семантичного поля темпоральності, проаналізовано попередні дослідження з теми функціонально-семантичних полів та темпоральності зокрема. Вираження темпоральності післяйменниками знаходиться на периферії функціонально-семантичного поля. Післяйменники розглянуто як частину парадигми засобів реалізації темпоральної семантики.

Щодо класифікації післяйменників у дослідженнях турецької мови виявлено лакуни, тому вибір теми є досить актуальним. Запропонована вибірка післяйменників виконана відповідно до методів функціональної граматики, що являє собою новітній підхід до розподілу післяйменників, а вибір такої методології є більш вмотивованим для наукових цілей. Пропоноване дослідження визначає специфіку реалізації семантичної категорії темпоральності конструкціями з післяйменниками в турецькій мові. Визначено, що в сучасній турецькій мові функціонує низка післяйменників, які реалізують темпоральну семантику, при цьому частотність їхнього функціонування є різною, крім того, важливим є те, що певні післяйменники реалізують значення безпосередньо, деякі з них – у відповідних граматичних структурах і контекстах. Здійснене дослідження є вагомим для визначення значущості вираження функціонально-семантичного поля темпоральності в турецькій мові не традиційними афіксами дієслова та лексемами, що містять темпоральну семантику, а за допомогою післяйменників, які також мають семантичну складову частину.

Здійснене дослідження також містить аналіз розвитку теорії граматикизації, а процес граматикизації зазначено на прикладах післяйменників функціонально-семантичного поля темпоральності турецької мови. Процес граматикизації зумовлює подальше дослідження визначених лексем та розгляд сучасного статусу післяйменника у турецькій мові.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, післяйменник, темпоральність, функціональна граматика, граматикизація, граматична конструкція.

The article defines the concept and main features of the functional-semantic field of temporality, analyzes previous research on the topic of functional-semantic fields and temporality in particular. The realisation of temporality bonds by postpositions is located on the periphery of the functional-semantic field. The postpositions in the article are considered to be a part of the paradigm of means of realization of temporal semantics.

The gaps regarding the classification of postpositions in the studies of the Turkish language were revealed. Thus, the choice of the topic is quite relevant. The proposed selection of postpositions is performed in accordance with the methods of functional grammar, which is the latest approach to the distribution of postpositions, and the choice of such a methodology is more applicable for scientific purposes. The proposed article determines the specifics of the implementation of the semantic category of temporality by the constructions with postpositions in Turkish language. It is determined that there are a number of postpositions in modern Turkish language that implement temporal semantics, and the frequency of their operation is differs. Moreover, it is important that certain postpositions implement meanings directly and some of them in definite grammatical structures and contexts.

The study is important to determine the significance of the expression of the functional-semantic field of temporality in Turkish not by traditional verb affixes and words containing temporal semantics, but by postpositions, which also have a semantic component.

Moreover, the study contains an analysis of the development of the theory of grammaticalization, and the process of grammaticalization is indicated on the examples of the postpositions of the functional-semantic field of temporality of Turkish language. The process of grammaticalization leads to further study of certain words and consideration of the current status of the postposition in the field of Turkish language.

Key words: functional-semantic field, postposition, temporality, functional grammar, grammaticalization, grammatical construction.

Постановка проблеми. Функціонально-семантичне поле темпоральності є моноцентричним, центром якого є семантична категорія темпоральності, вивчена на достатньому рівні. Теоретичним підґрунтям цього дослідження виступають концепція функціональної граматики та теорія граматикизації. У сучасності постає питання інвентаризації та поглибленого аналізу конструкцій, які реалізують темпоральну семантику, в турецькій мові, встановлення їхнього стилістичного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія темпоральності та функціонально-семантичне поле темпоральності розглянуті в наукових дослідженнях неодноразово. Дослідженням цього питання на матеріалі різних мов займалися О. Бондарко, В. Барчук, Д. Г'юм, Г. Рейхенбах, З. Вендлер та інші. У тюркології важливий внесок зробив дослідник Л. Йохансон, який запропонував аналізувати темпоральність і аспекціальність у тюркських мовах як окрему надкатегорію, яку назвав *aspectotempora* [1]. Серед турецьких лінгвістів-дослідників питаннями морфологічного часу та темпоральності займалися Л. Карахан, З. Коркмаз, С. Аслан Демір, К. Устюнова, Х. Айдин. У сучасній українській тюркології вивченням питання часу та часової локалізованості займався видатний учений С. Сорокін, який зробив ґрунтовний аналіз способів вираження семантики темпоральності.

Об'єктом дослідження в більшості праць виступили способи реалізації темпоральності дієсловом, дослідженню конструкцій із післяйменниками натомість не було приділено гідної уваги.

Постановка завдання. Реалізація завдання дослідження полягає у визначенні специфіки будови конструкцій із післяйменниками та вивченні структурних та семантичних характеристик засобів реалізації категорії темпоральності, встановленні їхнього місця у структурі функціонально-семантичного поля. У пропонованому дослідженні конструкції з післяйменниками розглядаються в діахронічній площині з метою визначення етапів їх формування.

Об'єктом дослідження виступає функціонально-семантичне поле темпоральності в турецькій мові.

Предмет дослідження – сукупність темпоральних значень, реалізованих конструкціями з післяйменниками.

У процесі дослідження використано комплекс методологію, головними *методами* виступили метод семантичного аналізу, метод функціонально-семантичного аналізу мовних одиниць, метод інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження функціонально-семантичного поля як розділу функціональної граматики спрямоване на описання функцій будови мови (синтаксичних конструкцій, граматичних форм, лексики) в їхній взаємодії з парадигматичним або мовленнєвим середовищем. Аспектуальність разом із часовою локалізованістю, темпоральністю та таксисом утворюють той комплекс семантичних категорій, які являють собою різні сторони одного поняття часу [2, с. 16–20].

У пропонованому дослідженні ми спираємося на твердження про поєднання категоріального поняття та способу його вираження. За О. Бондарком, категорія темпоральності відображає мовну інтерпретацію сприйняття людиною часу позначуваних ситуацій щодо моменту мовлення або іншої вихідної точки. Основне членування в цій семантичній сфері полягає у визначенні трьох моментів: «одночасність (теперішнє) – передування (минуле) – прийдешність (майбутнє)» щодо моменту мовлення [3, с. 14].

Більшість науковців дотримується думки, що ядерною категорією темпоральної семантики є морфологічний час: «Дієслівний час – граматичний центр, морфологічне ядро темпоральності» [3, с. 15]. В основній ідеї часу закладено розуміння змінності, яке виявляє динаміку сприйняття; цю зміну і динаміку в граматиці уособлює дієслово, яке виражає зміну як дію [4, с. 67].

Конструкції з післяйменниками знаходяться на периферії ФСП темпоральності, зокрема, таке твердження висловлює К. Устюнова [5]. Варто зазначити, що представники турецьких мовознавчих шкіл не виділяють окремо категорію темпоральності, ототожнюючи її з поняттям морфологічного «часу», така ж тенденція прослідковувалась у лінгвістичних працях науковців східнослов'янської школи до 1970-х років (запропонував Бондарко у 1967).

Морфологічно дієслово реалізує темпоральну семантику генералізовно, натомість конструкції з післяйменниками надають більш чітку часову локалізацію ситуації, реалізують таксисну семантику. За своїм походженням післяйменники здебільшого є похідними від іменників, тобто сучасний їхній вигляд є своєрідною кінцевою формою, що не здатна морфологічно змінюватися, а також їхня семантична складова частина проявляється лише у поєднанні з іншим словом [6].

У сучасних лінгвістичних студіях дослідження діахронічних змін відбувається з позиції теорії граматикизації, яка бере свій початок у 1970-х роках. До основних праць, присвячених етапам розвитку мови з позиції зазначеної теорії, належать «Роздуми про граматикизацію» К. Лемана, а також праці Б. Хайне, М. Рей. З 1990-х років американські лінгвісти П. Хоппер та Е. Траугот звернули увагу на процес граматикизації на основі лексикалізації, а також семантики та прагматики відповідно [7, с. 13]. Пізніше це питання зацікавило більше лінгвістів, тому чисельність робіт на тему значно зросла.

Можемо зазначити, що в межах теорії граматикизації суміжно існують різні наукові погляди на процес. Граматикизація за своєю суттю є семантичним, структурним та функціональним процесом. Післяйменник, який походить здебільшого від іменника чи дієслова, на ранніх етапах розвитку мови функціонує як самостійна мовна одиниця. У подальшому під час еволюційних процесів лексема перетворюється із самостійної на залежну, в деяких випадках на афікс або клітику.

Конструкції з післяйменниками в турецькій мові, які по своїй суті неоднорідні та є синтаксичними одиницями, які мають низку структурних, семантичних та функціональних особливостей, можна поділити на дві семантичні категорії: 1) ті, які реалізують темпоральне значення безпосередньо; 2) ті, які реалізують семантику часу в певному конкретному контексті. Конструкції з післяйменниками у структурі ФСП темпоральності в турецькій мові належать до дальньої периферії поля.

До першої категорії належать такі післяйменники, як *önce*, *sonra*, семантика яких безпосередньо пов'язана з такою лінгвістичною характеристикою лінгвістичного часу, як тривалість із векторною спрямованістю. Отже, значення післяйменників пов'язане із часовим проміжком, вектор якого спрямований назад (*önce*), уперед (*sonra*), щодо орієнтаційної точки (*orientation point*) у часі.

Післяйменник *önce* (*раніше, до цього моменту*).

Післяйменник '*önce*' широко функціонує в сучасній турецькій мові. Варто зазначити, що в османській існував синонімічний післяйменник '*aşnu*', натомість у давньоуйгурському періоді розвитку турецької мови лексема функціонувала у вигляді '*öyre*' [8].

Видатний науковець А. Кононов ототожнює післяйменники '*önce*' та '*beri*' у функціональному та семантичному аспектах [9, с. 197]. Післяйменник '*önce*' функціонує із висхідним відмінком.

Б. Хюнерлі виділяє такі конструкції із цим післяйменником, які реалізують семантику темпоральності:

1. *-madan önce, -mezden önce, -masından önce* [10].

За А. Акчаташем, такі форми реалізують семантику тривалості попередньої звички, першочергово на часовому проміжку закінчена тривалість. Г. Гюльсевін досліджував ці конструкції у статті, присвяченій дієприслівниковим структурам [11, с. 139].

За своєю структурою конструкція складається з віддієслівного імені та післяйменника, тому її семантика формується з двох основних аспектів: значення дії у чистому вигляді як констатація факту та локативної функції післяйменника з семантикою «до, перед тим як»: *Bu adımlara geçmeden önce zorunlu eğitim, temel ve ilköğretim kavramlarının açıklanması tarihsel sürecin daha iyi anlaşılması açısından yerinde olacaktır* [12]. – *Перш ніж переходити до цих кроків, було б доцільно пояснити поняття обов'язкової освіти, базової та початкової освіти, щоб краще зрозуміти історичний процес.*

2. *-ışından önce* [10, с. 833]. Така конструкція характеризується семантикою нефіксованої часової орієнтації, суть якої полягає у виконанні однієї дії до моменту реалізації дії, описаної конструкцією: *Anadolu topraklarında tasavvuf faaliyetlerinin temeli Osmanlılar'ın kuruluşundan önce Anadolu'ya gelen göçler sırasında atılmıştır* [13]. – *Основи суфізму на анатолійських землях були закладені під час переселення в Анатолію ще до встановлення імперії османів.*

Конструкції з післяйменником *önce* реалізують граничність виконання основної дії, описаної предикативом, при цьому вона може бути реалізована в минулому, в момент мовлення або мати футуральну перспективу.

Післяйменника *sonra* походить від турецького слова '*soñ*' із суфіксом + rA. Слово '*soñ*' зустрічається в уйгурській мові, що сягає періоду до 1000 року [14].

А. Акташ здійснив всебічне дослідження синтаксису структури – *diktan sonra*. Із позиції історичного розвитку зазначаємо, що післяйменник вживався в давній турецькій мові дуже рідко. Менше вживання прослідковуємо у харезмській, кипчацькій, чагатайській мовах, а західна турецька широко використовує післяйменник 'sonra'. У дослідженні Л. Карахан піддає сумніву приналежність лексеми 'sonra' до категорії післяйменників і стверджує, що в деяких контекстах вона виступає як прислівник [15]. Таким чином, можемо вважати, що на її прикладах відображається граматиалізація післяйменника 'sonra'.

За А. Кононовим, післяйменник 'sonra' має значення «після» [9, с. 197]. Б. Хюнерлі фіксує такі конструкції з післяйменником 'sonra' які утворюють дієприслівники, що пов'язуються з предикатом головного речення, виконуючи функцію позначення послідовності на часовому проміжку: *-mişdin son/sonra, -diktan sonra, -diğından sonra, -makdan soñ/sonra, -maksından sonra, -madan sonra, -masından sonra, -ışından sonra, -ıştan sonra* [10]: *Bu karar, hiçbir hazırlık yapılmadan uygulanmaya konmuştur ve kısa bir süre sonra uygulamadan kaldırılmıştır* [12]. – *Це рішення було застосовано на практиці без будь-якої підготовки і дуже скоро було знято з реалізації.*

Pilot uygulaması yapıldıktan sonra ülke genelinde uygun kademelerde uygulanması gerekmektedir [12]. – *Після пілотного випробування його слід впровадити на відповідних рівнях по всій країні.*

Конструкція реалізує значення нефіксованої часової орієнтації, при цьому дія, реалізована основним предикативом, відбувається після дії, вираженої конструкцією.

Післяйменник 'evvel' є тотожним післяйменнику 'önce' відповідно до досліджень А. Кононова і перекладається як «раніше», «перш». Зазвичай керує висхідним відмінком, у керуванні називним відмінком змінює значення на «тому» [9, с. 197].

Із дослідження Б. Хюнерлі вибрано конструкції з післяйменником 'evvel', які утворюють дієприслівники, що пов'язуються з предикатом головного речення, виконуючи функцію позначення попередності на часовому проміжку: *-madan evvel, -mamişdan evvel, -mazdan evvel/owal/evvelce, -makdan evvel, -masından evvel*. Науковець зазначає, що вони є тотожними конструкції '-madan önce' [10].

Післяйменник арабського походження в арабській мові вживається у значенні «повернутися назад». Найперша письмова згадка цього післяйменника сягає періоду до 1300 років у книзі *Atebet-ül Hakayık* (сучасна назва '*Hakikatlerin*

Eşiği' – Поріг істини), яка була написана карахатсько-уйгурською мовою [14].

Приклад:

Apple'ın yıllar evvel Windows ile dalga geçen reklamı döndü [16]. – *Повернулася реклама Apple, яка багато років тому висміювала Windows.*

Dönmeden evvel yapılması gerekenler ve dönüşte teslim edilecek dokümanlar [17]. – *Документи, які потрібно зробити перед поверненням, та які надсилаються після повернення.*

Слід зазначити, що проаналізовані післяйменники реалізують не лише семантику граничності виконання дії, натомість чітко визначається послідовність їхньої реалізації.

До другої категорії належать післяйменники *beri, itibaren, üzere, gibi, kadar, ileri, karşı, doğru*

За А. Кононовим, післяйменник 'beri' позначає відправний пункт у часі, перекладається як «з», «від», і зазначено сумісне написання зі словом, що передує післяйменнику, що за нормами сучасної турецької норми не є дійсним. Також науковець зазначає, що у використанні з числівниками післяйменник перекладається як «ось вже». Турецькі лінгвісти вказують, що післяйменник 'beri' позначає початковий пункт не лише часу, а й місця [9, с. 198].

Б. Хюнерлі зафіксував такі конструкції із післяйменником 'beri': *-(y)alı beri/bâri; -(y)alidan beri; -aldan berü/beri/berlü; -diğından berü/beri; -madan beri; -masından beri; -dığı zamandan beri; -dığı çağlardan beri; -dığı demden beri; -dığı andan beri; -gandin berü/beri; -ışından beri* [10].

-makdan beri у певних комунікативних ситуаціях утворює дієприслівники, пов'язані з присудком головного речення функцією вираження постпозиції на темпоральній осі у значенні '*diktan sonra*' [10].

'Beri' – післяйменник турецького походження, який можна побачити у всіх сферах турецької мови від перших письмових текстів до нашого часу. Н. Хаджиєміноглу зазначає, що цей післяйменник змушує задуматися про його походження як від дієприслівника 'ber-ü', так і іменника із суфіксом напряду у формі 'be-rü'. Згідно з узбецькими граматиками існує теорія про його розвиток у вигляді '*bu yeru>beru>beri*' [18]. Однак під сумнівом сумісність цього твердження з турецькою мовою, тому що цей прийменник присутній у текстах ще з давньотурецького періоду [19].

Дослідження конструкцій із післяйменником в історичному розвитку дає підстави для висновку, що *-alidan berü (>-aldan beri)* зазви-

чай дуже рідко, але використовувалася в поетичних творах як еквівалент афіксу *-alı*, якому в давній анатолійській турецькій надавалася перевага. Форма *-alıdan berü (>-aldan berü)* є специфічною для огузького діалекту і може розглядатися як виняткова особливість періоду та діалекту використання. Існує здогадка, що конструкція *-alıdan berü (>-aldan berü)* утворена шляхом випадання лексеми на вказання часу в конструкції *-alı* афікс дієприкметника + іменник на позначення часу (вчора, сьогодні...) + *-dan berü* післяйменник із висхідним відмінком. Зазначена граматична трансформація конструкції відбулася у XIV столітті [20].

Аналіз досліджень історичного розвитку післяйменника *itibaren* арабського походження дає підстави вважати, що він був поширеним у XIV столітті, хоча афікс висхідного відмінку самостійно вживався у значенні конструкції *'-dan itibaren'* [20].

Післяйменник *'itibaren'* є тотожним післяйменнику *'beri'* і перекладається як «з», «від» [9, с. 198]. Відповідно до досліджень Б. Хюнерлі конструкції із післяйменником *'itibaren'* утворюють дієприслівники, що пов'язуються з предикатом головного речення, виконуючи функцію позначення точки відліку на часовому проміжку: *-dıđı günden itibaren, -duđı andan itibaren* (тотожна *'-dıđından beri, -dıđı andan itibaren'*), *-madan itibaren* [10]: *1973 yılından itibaren sekiz yıllık kesintisiz eğitim söz konusu oldu* [12]. – *Починаючи з 1973 року безперервна освіта стала предметом досліджень протягом восьми років.*

Bursa Valiliđi, bu geceden itibaren kentte etkili olması beklenen toz taşıtını nedeniyle uyarılarda bulundu [21]. – *Губернаторство Бурси попереджає щодо транспортування пилу, яке, за очікуваннями, буде провадитися у місті з цієї ночі.*

Дослідник А. Кононов зазначає, що післяйменник *'üzere'* у поєднанні з інфінітивом, дієсловом *olmak/bulunmak* або дієприслівником на *iken* набуває значення дії, що «щойно» здійснилася або «ось-ось» здійсниться [9, с. 191]: *Trump konuşmasını 'En iyisi gelmek üzere' sözleriyle tamamladı* [22]. – *Трамп завершив свою промову словами «Найкраще скоро прийде».*

Післяйменник у своєму первинному значенні напрямі зустрічається в писемній згадці *Ebu Naayan, Kitabü-l İdrak* (1312), також зустрічаються форми *'üzre/üzere/üzüre'*. Походить від стародавнього турецького слова *'üze'* (післяйменник напрям), після додавання суфіксу *garu* набув сучасного стану. Своєю чергою післяйменник старої турецької мови походить від **hüz* – «підня-

тися на вершину, опинитися на поверхні» у прадавній турецькій мові (*Ana Türkçe*) [14].

Післяйменник *'gibi'* є багатозначним: 1) подібність; 2) часова підрядність «як тільки» в конструкціях *-dıđı/acađı gibi*; 3) порівняльна підрядність [9, с. 193]. У рамках нашої статті нас цікавить другий випадок вживання.

Післяйменник зустрічається у джерелах 1070 року, *Divan-i Lugat-it Türk*. Походить від турецького слова *kip* «візерунок, модель, подібність» із суфіксом *i* [14].

Приклад:

Fenerbahçe'de ayrılık! Geldiđi gibi gidiyor [23]. – *Розлука у Фенербахче! Щойно прийшов, а вже залишає.*

Kırmızı Oda dizisinden ayrıldıđı gibi kendisini deđiştirdi! [24] – *Вона змінилася, як тільки залишила серіал «Червона кімната»!*

Післяйменник *'kadar'* також є багатозначним: 1) подібність; 2) темпоральна семантичність у використанні з числівниками, набуває значення «приблизно»; 3) порівняльна підрядність; 4) межа у часі та просторі при керуванні давальним відмінком [9, с. 195]. Реалізації темпоральної семантики стосуються другий та четвертий випадки вживання.

Б. Хюнерлі зазначає такі конструкції на позначення часових відношень: *-ınca kadar, -ıncaya kadar, -dikceye kadar, -duktan sonraya kadar, -tiđi saate kadar, -dıđı zamana kadar, -ana kadar, -yacađına kadar, -yacađı gün kadar, -yacađı saate kadar, -ıřına kadar* [10].

1973 yılından 1997 yılına kadar ülkemizde zorunlu eğitimin süresinin artırılmasına yönelik uzun vadeli ve sistemli bir çalışma yapılmamıştır [12]. – *З 1973 по 1997 рр. у нашій країні не проводилось довготривалого та систематичного дослідження щодо збільшення тривалості обов'язкової освіти.*

Bu, siz hesabınızda bir işlem yapıncaya kadar hesabınızı kilitlemek için yeterince olađan dışı etkinlik görmüş olduđumuzu gösterir [25]. – *Це свідчить про те, що ми спостерігали досить незвичну активність, щоб заблокувати ваш рахунок до моменту здійснення операції з ним.*

Післяйменник *'ileri'* походить від прислівника *'ilgerü'* – «вперед», від **il 'ön, ileri'*, що не зустрічається в писемних згадках старої турецької мови приєднанням афіксу *+garu* [14].

Післяйменник *'ileri'* А. Кононов зараховує до службових частин мови, що є перехідними від післяйменників [9, с. 201].

Такі конструкції з післяйменником виділяє Б. Хюнерлі та зазначає їхню тотожність конструкції *'-madan önce'* у значенні попередності на тем-

поральній осі: *-madın ilerü, -duk+ie+(n)dan ilerü, -makdan ilerü, -mak+ie+dan ilerü/iräli* [10].

Основне значення післяйменника *'karşı'* виражається у протиставленні, але в деяких випадках керування давальним відмінком післяйменник *'karşı'* має темпоральну семантику, як наприклад: *Ankara'nın Kızılcahamam ilçesinde bir markette sabaha karşı yangın meydana geldi* [26]. – *Вранці сталася пожежа в продуктовому магазині в районі Кизилджахамам в Анкарі.*

Центральною функцією післяйменника *'doğru'* є вираження просторових відношень, але помічена темпоральна семантика у разі керування давальним відмінком: *Güne 8.44 lira seviyesinde başlayan Avro akşama doğru 8.6550 liraya kadar çıktı* [27]. – *Вартуючи зранку 8,44 ліри, Євро до вечора піднявся до рівня 8,6550 лір.*

Висновки. Отже, у статті досліджене функціонально-семантичне поле темпоральності на основі турецької мови. Спираючись на попередні дослідження у сфері функціональної граматики,

ми визначили ФСП як систему різнорівневих мовних одиниць, що виконують спільну функцію на основі категоріального змісту. Темпоральність – це поняття, що є ширшим за розуміння часу в класичній граматиці, й охоплює абсолютність часу із відтинами часових проміжків. Згідно зі структурою турецької мови в ядрі ФСП темпоральності знаходиться дієслово. Відповідно до проведеного дослідження можемо стверджувати, що післяйменники, перебуваючи на периферії ФСП, виконують функцію визначення часових відношень у турецькій мові. У результаті аналізу післяйменників *önce, sonra, beri, evvel, itibaren, üzere, gibi, kadar, ileri, karşı, doğru*, встановлено, що конструкції, до складу яких входять післяйменники, вживаються для реалізації темпоральної локалізованості основної дії, вираженої предикативом. Отже, основною їхньою функцією є формування орієнтаційної точки на часовій площині, яка слугує для позначення початку/завершення/тривалості основної дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Johanson L. *Türkeitürkische Aspektotempora. Tense systems in European Languages* / ed. Rolf Thierhoff, Joachim Ballweg. Tübingen : Niemeyer, 1994. P. 247–266.
2. Барчук В. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис : Монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 416 с.
3. Бондарко О. Полевые структуры в системе функциональной грамматики. 2005. С. 12–28. URL: https://iling.spb.ru/grammatikon/mater/ps_bondarko.pdf (дата звернення: 28.03.2021).
4. Барчук В. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект. *Мовознавство*. 2011. № 6. С. 64–76.
5. Üstünova K. *Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi*. 2011. URL: www.turkoloji.cu.edu.tr/Dilbilim (дата звернення: 28.03.2021).
6. Кононов А. Грамматика современного турецкого языка. Москва : АН СССР, 1956. 571 с.
7. Майсак Т. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Москва, 2002. 287 с. URL: http://lingvarium.org/maisak/publ/Maisak_KD-2002.pdf (дата звернення: 28.03.2021).
8. Meltem C. *Dilbilgiselleşme ve Edat Kavramı*. Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri Basımevi, 2017. P. 37-67. URL: https://www.academia.edu/33832025/Dilbilgiselle%C5%9Fme_ve_Edat_Kavram%C4%B1 (дата звернення: 01.04.2021).
9. Кононов А. Грамматика турецкого языка. Москва, 1941. 312 с.
10. Hünerli B. *Oğuz grubu türk lehçelerinde zarf-fiiller* : dis. Dr. phil. science, 2012. 987 p.
11. Gülsevin G. *Türkiye Türkçesindeki Birleşik Zarf Fiiller Üzerine*. AKÜ : Sosyal Bilimler Dergisi, 2001. № 2. P. 122–143.
12. Günkör C., Göloğlu Demir C. 5/1/1961 tarih ve 222 sayılı ilköğretim ve eğitim kanununda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifine yönelik basında yer alan görüşlerin incelenmesi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/386054> (дата звернення: 03.04.2021).
13. Osmanlılar: вебсайт. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/osmanlilar>
14. EtimolojiTürkçe: вебсайт. URL: <https://www.etimolojiturkce.com> (дата звернення: 03.04.2021).
15. Karahan L. "Sonra, Önce" Kelimelerinin Edat Kategorisi içindeki Durumu. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 2007. № 1. P. 39–48. URL: http://dilarastirmalari.com/arsiv/sayi01/Dil_Arastirmalari_sayi01_Karahan_39_48.pdf (дата звернення: 03.04.2021).
16. Apple'ın Yıllar Evvel Windows ile Dalga Geçen Reklamı Döndü: web-site. URL: <https://mesutteknoloji.com/applein-yillar-evvel-windows-ile-dalga-gecen-reklam-dondu-lakin-tersten/> (дата звернення: 03.05.2021).
17. Erasmus+ staj gidiş ve dönüş işlemleri: web-site. URL: [https://erasmus.itu.edu.tr/staj/ka-103-\(program-countries\)/giden/erasmus-staj-gidiş-ve-dönüş-işlemleri](https://erasmus.itu.edu.tr/staj/ka-103-(program-countries)/giden/erasmus-staj-gidiş-ve-dönüş-işlemleri) (дата звернення: 03.05.2021).

18. Yaman E. *Özbek Türkçesinde Edatlar*. Ankara : Gazi Kitabevi, 2005.
19. Yeloğlu A. Ötken künler romanı örneğinde Özbek Türkçesinde türemiş ve türemiş yapılı edatların oluşumu üzerine. 2017. P. 277–292. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/312553> (дата звернення: 03.04.2021).
20. Salan E. Eski Anadolu Türkçesinde {-AlldAn > -AldAn } ve {-AlldAn berü > -AldAn berü } Zarf-Fiil Eklerinin Oluşumu. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52843/698066> (дата звернення: 03.04.2021).
21. Bursa Valiliği duyurdu!: вебсайт. URL: <https://www.gundemebakis.com/guncel/bursa-valiligi-duyurdu-bu-geceden-itibaren-etkili-olacak-h83483.html> (дата звернення: 01.05.2021).
22. Trump'tan son yeni yıl mesajı: вебсайт. URL: <https://www.sozcu.com.tr/2021/dunya/trumphant-son-yeni-yil-mesaji-en-iyisi-gelmek-uzere-6192352/> (дата звернення: 02.05.2021).
23. Son dakika: вебсайт. URL: <https://www.milliyet.com.tr/skorer/galeri/son-dakika-fenerbahcede-ayrilik-geldigi-gibi-gidiyor-yeni-takimini-duyurdular-6434906/1> (дата звернення: 02.05.2021).
24. Kırmızı Oda dizisi: вебсайт. URL: <https://haberlerankara.com/foto/6890887/kirmizi-oda-dizisinden-ayrildigi-gibi-kendisini-degistirdi-once-saclar-sonra-kilolar-binlerce-yorum-art-arda-geliyor> (дата звернення: 02.05.2021).
25. Microsoft hesabı yardımı: вебсайт. URL: <https://support.microsoft.com/tr-tr/account-billing/ele-gecirilmis-veya-gizliliği-tehlikeye-girmiş-bir-microsoft-hesabını-kurtarma-24ca907d-bcdf-a44b-4656-47f0cd89c245> (дата звернення: 02.05.2021).
26. Kızılcahamam'da sabaha karşı bir markette yangın çıktı: вебсайт. URL: <https://www.sabah.com.tr/ankara/2021/02/24/kizilcahamamda-sabaha-karsi-bir-markette-yangin-cikti> (дата звернення: 03.05.2021).
27. Ekonomi yönetiminin yanlış politikaları: вебсайт. URL: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ekonomi-yonetiminin-yanlis-politikalari-ve-covid-19-salgini-tlyi-eritirken-yurttasi-yoksullastiriyor-1756643> (дата звернення: 03.05.2021).

РОЗДІЛ 5

КЛАСИЧНІ МОВИ. ОКРЕМІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

УДК 811.1'25-115(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.23>

ЛЕКСИКО-КУЛЬТУРНІ ПАЛІМПСЕСТИ У МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

VERBAL CULTURAL PALIMPSESTS IN THE GREEK MASS MEDIA DISCOURSE

Гаргаєва О.В.,

*orcid.org/0000-0001-8424-2135**старший викладач кафедри грецької філології та перекладу
Маріупольського державного університету*

У статті розглядаються структурно-семантичні та функціональні особливості лексико-культурних палімпсестів у мас-медійному дискурсі новогрецької мови.

Поняття лексико-культурного палімпсесту є одним із базових понять постмодерністської концепції інтертекстуальності. На рівні словесного висловлювання у мовознавстві термін «лексико-культурні палімпсести» з'явився завдяки Роберту Галісону, котрий називає лексико-культурним палімпсестом сформульоване висловлювання, частина якого складається з усталеного вислову, знайомого певній культурній спільноті, що навмисно замінюється на нову частину (слово, фразу тощо). У сучасній лінгвістиці під лексичним палімпсестом розуміють прихований (із прислів'ям) вислів, котрий відображає загальні спогади та знання, у яких відкриваються форми культури та модернізується повсякденне спілкування. Головна характеристика таких звертань – невелике спотворення усталених культурних висловів, перебудова їх прямих компонентів. До усталених висловів, що перефразовуються, належать не лише стандартні культурні вирази, але й продукти культури, серед яких назви книг, авторські приказки, назви фільмів і театральних вистав, рекламні повідомлення тощо.

Залежно від форми культури, яку лексико-культурні палімпсести презентують у своєму складі у мас-медійному дискурсі новогрецької мови, розрізняють: палімпсести за категорією елітарної, народної та масової культури.

У мас-медійному дискурсі новогрецької мови лексико-культурні палімпсести вживаються з метою привернення уваги читача до запропонованої інформації, тобто основною функцією цієї лексичної категорії на газетній шпальті є експресивна. Лексико-культурні палімпсести не позбавлені і функції кумулятивної, оскільки зберігають інформацію про культурну, літературну й історичну спадщину Греції, особливості грецької етноментальності. Саме тому ця лексична категорія є важливою для лінгвокультурологічного дослідження. Лексичні палімпсести зустрічаються у газетних текстах різної тематики, що описують усі сфери суспільного життя Греції.

Ключові слова: інтертекстуальність, палімпсест, лексико-культурний палімпсест, мас-медійний дискурс, експресивна функція.

The article considers the structural-semantic and functional features of verbal cultural palimpsests of the modern Greek language mass media discourse.

The concept of verbal cultural palimpsest is one of the basic concepts of the intertextuality postmodern concept. As verbal expression in linguistics, the term "verbal cultural palimpsests" appeared due to Robert Galison, who considers that verbal cultural palimpsest is a formulated saying, consisting of an established expression familiar to a certain cultural community, intentionally replaced by a new word, phrase etc. In modern linguistics, the verbal palimpsest is understood as a hidden (with a proverb) expression that reflects general memories and knowledge, which reveal forms of culture and modernize everyday communication. The main characteristic of such phrases is a small distortion of established cultural expressions, restructuring of their direct components. The well-established expressions that are paraphrased include not only standard cultural expressions, but also cultural products, including book titles, author's sayings, titles of films and theatrical performances, advertising messages, and so on.

Depending on the form of culture that the verbal cultural palimpsests present in their composition in the modern Greek language mass media discourse, there are: palimpsests by category of elite, folk and mass culture.

In the modern Greek language mass media discourse, verbal cultural palimpsests are used in order to attract the reader's attention to the offered information, ie the main function of this lexical category of the newspaper is expressive. Verbal cultural palimpsests perform the cumulative function, as they store information about the cultural, literary and historical heritage of Greece, the features of Greek ethnomentality. That is why this lexical category is important for linguistic and cultural research. Verbal palimpsests can be found in various topics newspaper articles, which describe all spheres of public life in Greece.

Key words: intertextuality, palimpsest, verbal cultural palimpsest, mass media discourse, expressive function.

Постановка проблеми. Поняття «лексичні палімпсести» нерозривно пов'язане з категорією інтертекстуальності. Актуальність дослідження питань інтертекстуальності зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на комплексний аналіз тексту на всіх рівнях його структурної та семантичної організації. Складність теорії інтертекстуальності продовжує привертати увагу лінгвістів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у встановленні структурно-семантичних особливостей лексико-культурних палімпсестів у масмедійному дискурсі у новогрецькій мові, а також виявлення особливостей їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. Основи понятійної бази теорії інтертекстуальності були закладені у працях В.В. Виноградова, Ю.Н. Тинянова, М.М. Бахтіна, І.П. Смирнова, Г.В. Денисової та інших вчених. Термін *інтертекстуальність* був введений у 1967 р. теоретиком постструктуралізму Ю. Кристевою й уживався як основний термін літературознавства для аналізу художніх творів постмодернізму. Дослідниця називає інтертекстуальністю «текстуальну інтер-акцію, яка відбувається усередині окремого тексту» [4, с. 97].

У широкому розумінні інтертекстуальність тлумачать як ознаку будь-якого тексту, фактор своєрідного «колективного позасвідомого» [1]. Т.А. Єщенко називає інтертекстуальністю текстову категорію, що полягає у властивості словесного витвору відтворювати чуже мовлення у формі цитувань, алюзій, ремінісценцій, переказів, дописувань, відгуків тощо [3, с. 183–185].

Існує багато концепцій інтертекстуальності, але досі цей термін має досить прозору внутрішню форму, яка сприяє розумінню самого слова: лат. *inter* – «між», лат. *intertextum* – «вплетене всередину». Суть інтертекстуальності полягає в тому, що нові акти творчості здійснюються на мові, в матеріалі, на фоні та із приводу цінностей тієї традиції, з якої вони виникають і яку мають на меті відновити. Сучасна наука про мову для позначення інтер-акції одночасно з терміном «інтертекстуальність» використовує такі терміни, як «феномен прецедентності», «чуже слово», «надтекстові зв'язки», «міжтекстова комунікація» та ін.

Базовим поняттям постмодерністської концепції інтертекстуальності виступає поняття палімпсеста. Ж. Женнетт у своїй роботі «Палімпсести: Література другого ступеня» [7] розглядає інтертекстуальність як чинник співприсутності в одному тексті двох або більш текстів, що реалізуються в таких прийомах, як цитата, алюзія,

плагіат та ін., і визначає таким чином своєрідні маркери інтертексту. Він переосмислює поняття палімпсеста: текст, який сприймається як палімпсест, інтерпретується як написаний поверх інших текстів, що неминуче проступають крізь його семантику. Це повинно бути важливим для дослідників-лінгвістів, котрих насамперед цікавитимуть способи включення інтертексту в новий текст. Слід відзначити, що часто палімпсестами є не тільки тексти, а і словосполучення, у яких інтертекстуальні семантики нашаровуються. Реально носій культури завжди «має справу з нерозбірливими, напівстертими, багато раз переписаними пергаментами» [5]. Таким чином, «потрібно, щоб окремі слова-одиночки не звучали подібно до словесних уривків, але наочно представляли логіку та специфічні можливості тієї або іншої мови» [5, с. 37]. У палімпсесті, власне, неможливо відокремити зовнішнє (чужорідний текст, цитату) від внутрішнього (вихідного тексту, словосполучення), розмежувати привнесені семантичні відблиски й автохтонний материковий сенс, оскільки останній саме і лише з них складається.

На рівні словесного висловлювання у мовознавстві термін «лексико-культурні палімпсести» з'явився на початку 90-х завдяки Роберту Галісону, котрий називає *лексико-культурним палімпсестом* сформульоване висловлювання, частина якого, що складається з усталеного вислову, знайомого певній культурній спільноті, навмисно замінюється на нову частину (слово, фразу тощо). Тобто це цілісне висловлювання або частина висловлювання, у якому трапилося нашарування (*surépaisseur*), що стосується цілісності та послідовності висловлювання. Це нашарування є наслідком накладання (*chevauchement*) на висловлювання-основу (*sous-énoncé lexicalisé*) іншого висловлювання-покриття (*sur-énoncé*), внаслідок чого відбувається перебудова висловлювання-основи [6, с. 43]. Таким чином, реципієнт лексичного палімпсесту приймає новий вислів водночас із нагадуванням про старий разом з усім його культурним переважанням, із яким він асоціативно пов'язаний.

Слід зазначити, що завдяки перебудові або переформулюванню усталених висловів, під час якого формуються лексичні палімпсести, оновлюється словниковий склад мови, покращуються й оживлюються висловлювання [9, с. 806].

Лексичні палімпсести привертають увагу багатьох вчених, адже:

– вони належать до кращих ігор словесної творчості у різних сферах комунікації: ЗМІ, казках, рекламі, театрі, заголовках книг;

– представляють різні проблеми етнолінгвістичної й екстралінгвістичної міжкультурної комунікації, а також є непрозорими або виключно важкими для розуміння для реципієнтів іншого загальнокультурного сприйняття. Тобто дуже часто це стосується не лише тих, хто вивчає іноземні мови, а й людей іншого віку чи суспільної групи, мешканців сіл, не обізнаних у сучасності, та ін.;

– дають цікаву інформацію про загальний культурний розподіл суспільної групи, на етнолінгвістичному й екстралінгвістичному рівні, у стійких словосполученнях із прислів'їв, у висловлюваннях, гаслах, заголовках тощо;

– складають великі труднощі для перекладачів [8, с. 350–351].

Лексичний палімпсест – це одночасно прихований (із прислів'ям) вислів, котрий відображає загальні спогади та знання, у яких відкриваються форми культури та модернізується повсякденне спілкування. Як ми зазначали, головна характеристика таких звертань – це невелике спотворення усталених культурних висловів, перебудова їх прямих компонентів та ефемерність цієї мовної конструкції. До цих усталених висловів, які перефразовуються, належать не лише стандартні культурні вирази, але й, як ми згадували вище, продукти культури, такі як назви книг, авторські приказки, назви фільмів і театральних вистав, рекламні повідомлення та ін.

Той факт, що усталені вислови глибоко закріплені у свідомості мовців, дозволяє порушення їхньої звичайної будови та появу їх у нових незвичних формах, як, наприклад, у лексико-культурних палімпсестах [9, с. 28]. Саме тому навіть після перефразовування усталені вислови або їх частини залишаються впізнаними для носіїв мови.

Нерідко лексико-культурні палімпсести порівнюють із мовною грою. Вперше термін «мовна гра» використав Л. Вітгенштайн, назвавши *мовною грою* особливий спосіб маніпулювання мовою, що складається зазвичай із мови й тих видів діяльності, з якими вона тісно пов'язана. За Л. Вітгенштейном, мовна гра – це цілісна і закінчена система комунікації, котра підкоряється своїм особливим внутрішнім угодам і правилам [2].

Треба зазначити, що нас цікавить саме вживання лексичних палімпсестів як безеквівалентних одиниць, які мають культурну забарвленість у мас-медійному дискурсі. Аналіз відібраного матеріалу дозволив нам зробити висновок про те, що основною функцією лексико-культурних палімпсестів у мас-медійному дискурсі ново-

грецької мови є *експресивна функція*. Газетні матеріали наповнені такими видами словосполучень, щоб привернути увагу читачів і підвищити їх емоційність. Лексико-культурні палімпсести приваблюють читача до матеріалу статті та надають мові ефекту забарвленості.

Такі культурно-марковані одиниці використовуються переважно у заголовках періодичних видань і тим самим привертають до себе увагу читачів, адже одне з головних завдань автора заголовка мас-медійного тексту – дати заголовку масштабність за обмеженості формату. Тому йому нічого не залишається, як вдаватися до вже відомих фраз, слоганів, гасел, прислів'їв та ін., що походять або з повсякденного усного мовлення, або із заголовків інших видів масової комунікації мови. Так наприклад, в одному із заголовків російських газет «Сделал *тело* – гуляй смело» будь-який читач, носій російської мови, впізнає народне прислів'я «Сделал *дело* – гуляй смело», що значно полегшить розуміння смислу всього заголовку загалом і водночас приверне увагу до змісту статті.

Грецький вчений С. Хатзисавідис розробив класифікацію лексико-культурних палімпсестів. Він розрізняє їх залежно від форми культури, яку вони презентують у своєму складі, а саме: за категорією *елітарної, народної та масової культури* [11, с. 646–647]. Таким чином, до категорії елітарної культури входять *заголовки та цитати з літератури, театральних вистав і кінематографу, поезії, музики, філософії, творів мистецтва або історичних подій чи особистостей, міфологічних, мовних і наукових знань*: «*Κορίτσια, όχι στον ήλιο*» (видозмінена назва відомого твору грецького кінематографу «*Κορίτσια στον ήλιο*» – «Дівчата під сонцем»), «*Ο κύκλος των παραπλανηθέντων υπουργών*» (перше слово фрази – частина назви відомого фільму «*Ο κύκλος των πεθαμένων ποιητών*»), «*Βίος και ποικιλότητα*» (від назви роману видатного грецького письменника Н. Казандзакіса «*Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*» – «Кумедні та лихі пригоди Алексіса Зорбаса»).

До категорії народної культури входять *заголовки та цитати з дитячих казок, народних пісень, прислів'їв і приказок, церковних та історичних текстів*: «*Είχε παλιόκαιρο τη μέρα που βραβεύτηκε*» (відома грецька пісня «*Παλιόκαιρος*» – «Минуле»), «*Κρύο, καιρός για σούπα*» (походить від народного прислів'я «*Κρύο, καιρός για δύο*» – коли холодно, треба триматися разом і зігрівати один одного), «*Και ζήσαν αυτοί καλά... στην Αυστραλία*» (популярна цитата із грецьких казок «*Και ζήσαν*

αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα» – жили вони добре, а ми ще краще).

До категорії масової культури входять *заголовки та цитати із фільмів, телевізійних передач та ігрових шоу, мультиплікації, а також слова та вислови з повсякденного життя* (старі приказки, гасла, рекламні повідомлення): «Ψωμί, παιδεία, τηλε-υιοθεσία» («Ψωμί, παιδεία, ελευθερία» – «За освіту та свободу», відоме гасло студентів, котрі 17 листопада 1973 р. повстали в Афінському Політехнічному університеті (Πολυτεχνείο) проти військової диктатури «чорних полковників»), «Βάλε κρασί στο κοκτέιλ σου» (походить від фразеологізму «Βάζω νερό στο κρασί μου» – погоджуюся з чимось), «Ψηφίστε, σκουπίστε, τελειώσατε» (походить від відомого рекламного слогану мийного засобу для скла «Ψεκάστε, σκουπίστε, τελειώσατε» – виконуй роботу швидко).

Аналіз наведених у класифікації прикладів вживання різних категорій лексико-культурних палімпсестів у мас-медійному дискурсі новогрецької мови дає нам можливість зробити висновок про те, що, окрім основної експресивної функції у мас-медійному дискурсі, палімпсести виконують і *кумулятивну функцію*, оскільки зберігають інформацію про культурну, літературну, історичну спадщину, особливості грецького менталітету.

Серед способів утворення палімпсеста на газетній шпальті є заміни або додавання до початкових частин мови вигуків, додавання розділових знаків, елементи, які змінюють первісний вигляд вислову. С. Хатзисавідіс пояснює, що відсутність якоїсь частини речення (неявна відсутність) або висунення від автора якогось розділового знака (явна відсутність) дуже часто відображається як морфосинтаксичний феномен, викликаючи штучно інтерпретуючу неясність [11]. Наприклад, у заголовку однієї зі статей грецького видання «Καθημερινή» «Νυν και Α.Ε.Ι.» простежується зв'язок із відомим висловом із давньогрецької мови «Νυν και αεί» – «Зараз і назавжди», але завдяки вживанню крапок зміст заголовку змінюється та перекладається як «Вищі навчальні заклади сьогодні».

Треба зазначити, що найчастіше палімпсести виступають у ролі іменника, рідше – у ролі прикметника, але щодо використання розділових знаків переважно використовуються три крапки. Наведемо деякі приклади: «σύντομο φρεν**ΑΡΗΣ**μα» (літери **ΑΡΗΣ** у слові *φρενάρισμα* – *гальмування*, які автор виділяє більш інтенсивним кольором – це назва відомої салонікської футбольної команди. Тобто назвою статті автор

ніби натякає, що останнім часом команда загальмувала у своєму розвитку), «**43ΑΙΣ**.Εξαμαρτείν» (давньогрецький вислів *Δις εξαμαρτείν ουκ ανθρός σοφού εστίν* означає, що розумна людина ніколи не зробить двічі однакову помилку. Можемо здогадатися, що автор інтенсивно забарвив **43ΑΙΣ** (43 мільярда у перекладі з новогрецької), щоб акцентувати на тому, що витратити такі гроші – це велика помилка), «φορολογική εγκύκλιος στο πάρα 5'» (новогр. η εγκύκλιος – офіційний документ, η φορολογική εγκύκλιος – документ для податкової інспекції. Автор робить навмисно помилку εγκύκλιος, щоб натякнути на дієслово κλοίω – оточати, стискати. Тобто назва означає, що податкові документи «стискають» громадян), «...ε**L.A.**τε για διακοπές» (заголовок перекладається як *приїжджайте на канікули*. Автор забарвив англійські літери **LA** – Los Angeles (*Лос Анжелес*), щоб натякнути, куди треба їхати відпочивати на канікули).

Розглянемо декілька засобів, за допомогою яких утворюються лексичні палімпсести у мас-медійному дискурсі новогрецької мови:

1) використання розділових знаків (лапок і трьох крапок), щоб викликати цікавість у читача, наприклад: «*Ερίδος... Ντυνάβ*» (новогр. το Μήλο της Έριδος (Яблуко розбрату) – предмет суперечок. Походить із давньогрецького міфу про яблуко з написом «Найгарніший», яке богиня чвар і сварок Еріда підкинула на весілля Пелея та Фетіди трьом богиням Афродіті, Гері й Афіні, кожна з яких вважала себе привабливішою за інших. З цього міфу бере початок Троянська війна. Το Έρρικος Ντυνάβ – назва лікарні в Афінах. Із заголовку розуміємо, що ця лікарня стала яблуком розбрату для її власників);

2) написання частини або повністю слова з великої літери: Іноді автор грає, забарвлюючи інтенсивно чи частково деякі частини заголовка, наприклад: «**ΑΝΕΛΑΒΕ** ΜΕΧΡΙ ΤΟ 2010» (Автор виділяє **ΕΛΑ** – давайце (форма наказового способу дієслова έρχομαι), «**Αναδρομ**ΚΑ σε φοιτητές» (новогр. το αναδρομικό – виплата заборгованості по зарплатні, стипендії тощо, **ΚΑ**, що виділяє автор – Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων – Фонд соціального страхування. Можемо перекласти заголовки «Фонд соціального страхування виплачує пенсіонерам заборгованості по пенсіям»);

3) використання іноземної мови. Читачеві потрібно розпізнати іноземну мову, часто англійську або французьку, щоб зрозуміти значення заголовка, наприклад: «Ετσι θέλουμε μοντέρνα **e-φορία**» (новогр. εφορία – податкова інспекція, англійська літера **e**, означає електронний,

пов'язаний з інтернетом. Іншими словами, заголовки говорить про те, що громадяни бажають мати електронну форму сплати податків) або знати знаки та сигнали, наприклад: «Ε. Ε. φ@κελωμένων» (Ε.Ε. (Ευρωπαϊκή Ένωση) – Європейський союз, φακελωμένος – що зберігається у файлах, базах даних. Автор за допомогою назви статті та відомої всім користувачам інтернету позначки @ говорить про те, що інформація про всіх громадян Європейського Союзу зберігається в електронних базах даних);

4) вживання множини в усталених висловах: «Επιστροφή ασώτων» (автор вживає у множині назву сюжету притчі з Нового заповіту «Η επιστροφή του ασώτου» – «Повернення блудного сина»);

5) навмисне вчинення орфографічних помилок: «Κάλλικες οι ελπίδες» (новогр. η κάλλι –

виборча дільниця, κάλλικος – нечесний. Значення заголовку – не слід сподіватися на чесні вибори).

Висновки. Підсумовуючи, можемо зазначити, що у мас-медійному дискурсі новогрецької мови лексико-культурні палімпсести вживаються з метою привернення уваги читача до запропонованої інформації, тобто основною функцією цієї лексичної категорії на газетній шпальті є експресивна. Лексико-культурні палімпсести не позбавлені функції кумулятивної, оскільки зберігають інформацію про культурну, літературну й історичну спадщину Греції, особливості грецької етноментальності. Саме тому ця лексична категорія є важливою для лінгвокультурологічного дослідження. Цікаво відзначити, що лексичні палімпсести зустрічаються у газетних текстах різної тематики, які описують усі сфери суспільного життя Греції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барт Р. От произведения к тексту. *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*. Москва : Прогресс, 1989. С. 413–423.
2. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / пер. с англ. Л. Добросельского. Москва : Астрель, 2010. 177 с.
3. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
4. Кристева Ю. Интертекстуальность. *Избранные труды: Разрушение поэтики*. Москва : РОССПЭН, 2004. С. 527–564.
5. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / пер. с фр. Москва : Прогресс, 1977. 488 с.
6. Galisson R. Les palimpsestes verbaux: des révélateurs culturels remarquables, mais peu remarqués. *La locution: entre langue et usages. Cahiers du français contemporain 2*. Paris : Didier érudition, 1995. P. 40–63.
7. Genette G. Palimpsestes, La littérature au second degré. Paris : Seuil, 1982. 467 p.
8. Κουτσουσίμου-Τσίνογλου Β. Πολυτροπικά παλίμψηστα και στρατηγικές πρόσληψης λόγου. *Βίωμα, μεταφορά και πολυτροπικότητα: Εφαρμογές στην επικοινωνία, την εκπαίδευση, τη μάθηση και τη γνώση*. Θεσσαλονίκη : Νησίδες, 2011. Σ. 349–364.
9. Συμεωνίδου-Χριστίδου Τ. Εισαγωγή στη Σημασιολογία. Θεσσαλονίκη : University Studio Press, 1997. 184 σ.
10. Χατζηδάκη Ο. Απίστευτο κι όμως ελληνικό: Η μη συμβατική πολυτυπία των ιδιωτισμών στον ελληνικό τύπο. *Πρακτικά του 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*. 2005. Τόμος 2, Ρέθυμνο : Πανεπιστήμιο Κρήτης. Σ. 804–814.
11. Χατζησαββίδης Σ. Η ρητορική των τίτλων στον ελληνικό δημοσιογραφικό λόγο. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα (Πρακτικά της 16ης ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φ.Σ. του Α.Π.Θ.)*. Θεσσαλονίκη, 1997. Σ. 643–657.

КОНЦЕПТ МЕДИЦИНА В ПАРЕМІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ДАВНІХ РИМЛЯН**THE CONCEPT *MEDICINE* IN THE PAREMICAL PICTURE OF THE WORLD OF ANCIENT ROMANS**

Петришин М.Й.,

orcid.org/0000-0003-4060-7440

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри загального та германського мовознавства

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття присвячена проблемі інтерпретації концепту *МЕДИЦИНА* в мовній картині світу давніх римлян. Місце лікування належить до універсальних домінант кожного народу, оскільки здоров'я і тривалість життя людей – це найважливіші показники культури й добробуту суспільства.

Метою роботи є виявлення семантико-когнітивних особливостей концепту *МЕДИЦИНА* в латинській мові. Актуальність розвідки обумовлена пріоритетним місцем медицини в мовній картині світу будь-якої етноспільноти, а також необхідністю ґрунтовного аналізу латинських паремій, які відображають систему теоретичних знань і практичних умінь давніх римлян, метою яких є збереження здоров'я, покращення життя людини, профілактика й лікування хвороб. Матеріалом дослідження слугували прислів'я і приказки медичної тематики. Загальний обсяг вибірки становить близько 150 паремій.

Концепт *МЕДИЦИНА* – це складна одиниця ментального простору, яка представлена в римській лінгвокультурі субконцептами *здоров'я, хвороба, ліки та лікар*. У результаті проведеного аналізу встановлено, що культурними домінантами субконцепту *здоров'я* у свідомості давніх римлян є відсутність хвороби, турбота про здоров'я, здоровий спосіб життя, загартовування, повноцінне харчування, гармонія душі й тіла. Субконцепт *здоров'я* корелює в римській лінгвокультурі з концептами *БАГАТСТВО, ЇЖА, ГІГІЄНА, ЕМОЦІЇ, ПОМІРКОВАНІСТЬ, СОН, ПОГОДА*. Хвороба – це порушення життєдіяльності організму, фізичні страждання, відсутність насолод. Субконцепт *ліки* в ментальності римлян має позитивну конотацію, оскільки допомагає людині подолати хворобу. Культурними маркерами субконцепту *лікар* є професіоналізм, досвід, гуманізм, відповідальність, прагнення до самовдосконалення, уміння слухати уважність, порядність, співчуття, професійна етика.

Вивчення семантико-когнітивних особливостей концепту *МЕДИЦИНА* сприяє виявленню його універсальних та етноспецифічних особливостей, дає змогу краще пізнати особливості менталітету давніх римлян.

Ключові слова: концепт, медицина, прислів'я, здоров'я, хвороба, ліки, лікар, латинська мова.

The article is devoted to the problem of interpretation of the concept “medicine” in the linguistic picture of the world of ancient Romans. The art of healing is one of the universal dominants of every nation, as health and life expectancy of people are the most important indicators of the culture and well-being of society.

The aim of the work is to identify semantic and cognitive features of the concept “medicine” in Latin. The relevance of the study is due to the priority of medicine in the linguistic picture of the world of any ethnic community, as well as the need for a thorough analysis of Latin proverbs, which reflect the system of theoretical knowledge and practical skills of ancient Romans to preserve health, improve the quality of life, prevent and treat diseases. The research was based on proverbs and sayings on medical topics. The total sample size is about 150 proverbs.

The concept “medicine” is a complex unit of mental space, which is represented in the Roman linguistics by the subconcepts “health”, “disease”, “medicine” and “doctor”. It was found out that to the cultural dominants of the subconcept “health” belong the absence of disease, health care, healthy life style, training, proper nutrition, harmony of soul and body. In the Roman linguoculture, the subconcept “health” correlates with the concepts “wealth”, “food”, “hygiene”, “emotions”, “moderation”, “sleep”, and “weather”. A disease is a violation of vital functions of the body, physical suffering, and a lack of pleasure. The subconcept “medicine” in the mentality of Romans has a positive connotation because it helps a person overcome the disease. Cultural markers of the subconcept “doctor” are professionalism, experience, humanism, responsibility, desire for self-improvement, ability to listen, decency, compassion, professional ethics.

The study of semantic and cognitive features of the concept “medicine” helps to identify its universal and ethnospecific peculiarities, allows us to understand the features of the mentality of ancient Romans.

Key words: concept, medicine, proverb, health, disease, treatment, doctor, Latin.

Постановка проблеми. Споконвіків медицина належить до однієї з найважливіших універсальних домінант будь-якого суспільства, без яких важко уявити життя людини, оскільки здоров'я є об'єктивним показником рівня культури і добробуту населення. Медицина супроводжує людину упродовж життя, нерозривно пов'язана з рівнем

економічного розвитку суспільства, історією культури. Концепт *МЕДИЦИНА* є поєднанням уявлень і знань про анатомію і фізіологію людини, етіологію захворювань, методи їх діагностики та лікування, санітарно-гігієнічні правила, місце і роль лікаря в профілактиці різноманітних патологій. Попри його універсальність, кожна цивілі-

зація має свою унікальну концепцію трактування концепту *МЕДИЦИНА*, оскільки бачить світ крізь призму власної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепт *МЕДИЦИНА* постійно перебуває в колі наукових пошуків медиків, психологів, біологів, філософів, юристів. Проте в сучасній лінгвістиці практично відсутні розвідки, які б комплексно розглядали концепт *МЕДИЦИНА* в мовознавчих студіях. Лише останніми роками з'явилась низка публікацій, присвячених окремим поняттям аналізованого концепту. Ґрунтовний зіставний аналіз концепту *ЗДОРОВ'Я* на матеріалі англійської та української мов дав змогу Н. Романишин та О. Шерстньовій виявити спільні та відмінні риси картини світу двох мовних спільнот [12]. Оцінно-емоційну специфіку опозицій «здоровий – фізично нездоровий», «здоровий – психічно нездоровий», «здоровий спосіб життя – шкідливі звички» на матеріалі фразем української, російської і німецької мов досліджувала Ж. Краснобаєва-Чорна [3]. Наукова розвідка О. Петкау присвячена вивченню впливу екстралінгвальних чинників на модифікацію концепту *ЗДОРОВ'Я* на матеріалі російських паремій [7]. Предметом наукових зацікавлень О. Милик є семантичні особливості вербальної репрезентації концепту *ЗДОРОВ'Я* на матеріалі латинських паремій [5]. Низка публікацій репрезентує уявлення про хворобу. Так, наприклад, О. Лабенко досліджувала лінгвальну структуру та універсальні риси етнокультурного кодування концепту *ХВОРОБА* в межах української, англійської, французької мовних картин світу [4]. Наукова розвідка З. Дубинець присвячена вивченню змістовного наповнення концепту *ХВОРОБА* в мовній картині світу українців і росіян. Дослідниця слушно зазначає, що саме паремії на позначення засобів лікування і профілактики хвороб відображають національну специфіку концепту [1, с. 373]. Питання культурно-специфічних особливостей концепту *ХВОРОБА* на матеріалі паремійної спадщини давніх римлян було предметом дослідження Ю. Скрипник [9]. Ґрунтовний аналіз українських, англійських і німецьких паремій з компонентами на позначення лікаря дав змогу О. Пономарьовій не тільки виявити риси, притаманні представникам цієї професії, але й з'ясувати роль і значення лікаря в суспільстві з позиції етнолінгвістики [8]. Попри низку досліджень, присвячених вивченню різних аспектів концепту *МЕДИЦИНА* в сучасній лінгвістиці, комплексний аналіз семантики латинських прислів'їв і приказок, що репрезентують досвід поколінь щодо навичок лікування, уяв-

лень про сутність хвороби, рецептів збереження здоров'я, залишався поза увагою мовознавців, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета роботи полягає у виявленні семантико-когнітивних особливостей афористичних одиниць, що вербалізують концепт *МЕДИЦИНА* в латинській мові.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких задач, як узагальнення теоретичних засад дослідження концепту *МЕДИЦИНА* в сучасних лінгвістичних студіях; формування корпусу паремійних одиниць на позначення субконцептів *здоров'я, хвороба, ліки, лікар* шляхом вибірки з лексикографічних джерел; виокремлення та аналіз їх універсальних та етноспецифічних семантичних ознак у латинській мові.

Для реалізації поставлених завдань у роботі використано низку методів лінгвістичного аналізу. Описовий метод вибрано для інтерпретації мовних фактів і явищ. Семантичний аналіз застосовано для виявлення змістової характеристики паремій. Метод лінгвокультурологічного аналізу дає змогу простежити специфіку репрезентації концепту *МЕДИЦИНА* в мовній картині світу римлян.

Джерельною базою розвідки слугували паремії, зафіксовані словниками крилатих латинських висловів, збірками прислів'їв і приказок, які репрезентують знання римського народу, пов'язані із захворюваннями, лікуванням, збереженням, зміцненням і покращенням здоров'я людей, етичні та деонтологічні принципи античних лікарів [2; 6; 10; 11]. У результаті опрацювання лексикографічних джерел виявлено 150 паремій, що вербалізують концепт *МЕДИЦИНА* в латинській мові.

Виклад основного матеріалу. Концепт *МЕДИЦИНА* є в римській лінгвокультурі продуктом важливих соціальних знань, що забезпечують зв'язок людини й суспільства. У Римській імперії медицину розглядали не як творіння вищих надприродних сил, а як науку про хвороби людини, їх лікування і попередження: *Est medicina triplex: servare, cavere, mederi*. Мистецтво лікування вважалося одним з найважливіших і найбагатіших занять, завжди було оточене ореолом гуманізму і самовідданого служіння людям: *Medicina fructuosior ars nulla. Omnium atrium medicina nobilissima est*. Головними завданнями античної медицини було лікування недуг і запобігання ним, зміцнення здоров'я народу, що сприяло зміцненню могутності держави: *Sanitatem aegris medicina promittit. Summum bonum medicinae sanitas*. Однією з найважливіших і найдавніших

галузей медицини вважалася хірургія: *Chirurgiae effectus inter omnes medicinae partes evidentissimus. Chirurgia fructuosior ars nulla.*

До концептосфери базових медичних понять належать у латинській мові субконцепти *здоров'я, хвороба, лікар, ліки*, які мають значний вплив на людське життя і відображені у свідомості усіх представників конкретного етносу.

Субконцепт здоров'я. В ієрархії загально-людських цінностей здоров'я має найвищий рейтинг. Субконцепт *здоров'я* не тільки належить до універсальних домінант будь-якого народу, але й є основою для інших базових універсалій. Витоки уявлень про здоров'я сягають найдавніших часів. Здавна люди прагнули зберегти здоров'я, попередити хвороби, знайти дієві ліки проти різноманітних патологій. Здоров'я в римській лінгвокультурі – це не лише відсутність хвороб і фізичних дефектів, але й органічна єдність фізичного, духовного і соціального благополуччя, найбільше благо: *Valetudo bonum optimum. Summum bonum medicinae sanitas.*

Фізичне здоров'я, факторами якого є рівень фізичного розвитку та готовності організму до виконання фізичних навантажень, є одним з важливих компонентів у структурі аналізованого субконцепту: *Non est census supersalutis corporis.* Античні традиції пов'язували фізичне здоров'я людини з регулярними фізичними тренуваннями, загартовуванням і працею, адже неробство та лінощі, на думку римлян, згубно впливають на людський організм, є причиною передчасного старіння: *Mollities corpus debilitat. Ignavia corpus habitat, labor firmat: illa maturam senectutem, hic longam adulescentiam reddit. Vis multa exertatione continenda est. Sanus eris, si parvum edas, multumque labors, imponasque tuis frena libidinibus. Confirma corpus!*

Здоров'я в римській лінгвокультурі – це тілесна й духовна досконалість. Античні цілителі приділяли увагу психічному здоров'ю людини, адже фізичне та психічне здоров'я є рівноправними партнерами в житті людини, оскільки вчинки, емоції, думки впливають на загальний фізичний стан організму, якість життя: *Mens sana in corpore sano.* Отже, в античні часи здоров'я розглядалось як гармонійна єдність фізичного, ментального і психічного здоров'я: *Duo, mens valetudoque bona, homini sunt bona. Corpore et mente sanus. Summum bonum cumulat ex integritate corporis et ex mentis ratione perfecta. Homines hihil utilius est sanitate.*

Античні прислів'я і приказки репрезентують тісний зв'язок субконцепту *здоров'я* з концептом *ІЖА*, адже ще в давнину люди помітили, що

неправильне харчування сприяє втраті сил, працездатності, хворобам, а здорова їжа була джерелом довгого і продуктивно життя, гарного самопочуття, ліками від численних недуг. У латинських пареміях знаходимо рекомендації щодо складу і якості їжі. Так, наприклад, найкориснішою їжею вважалася проста їжа: *Homini cibus utilissimus simplex est.* Додавання до щоденного раціону молочних продуктів сприяло зміцненню здоров'я, збереженню нормального функціонування кісток, м'язів і серця: *Caseus et panis sunt optima ferula sanis.* Передумовою здорового стану організму вважали споживання овочів і фруктів, оскільки вони є джерелом не тільки вітамінів і мінеральних речовин, але й необхідної для функціонування організму клітковини: *Fructus cape cum pane, si vis vivere sane.* В античні часи з'являються також традиції і правила здорового способу життя, формується уявлення людей про корисні та шкідливі звички, їх вплив на організм. Зокрема, латинські паремії рекомендують після прийому їжі зберігати легку фізичну активність, оскільки вона стимулює перистальтику і процеси травлення: *Post coenam stabis vel mille passus meabis.* Прислів'я репрезентують також спостереження античних лікарів про шкідливий вплив переїдання та надмірної ваги на фізичний і психологічний стан організму: *E magna coena fit stomachus magna poena. Copia ciborum subtilitas animi impeditur.* Таким чином, субконцепт *здоров'я* корелює у свідомості римлян із концептами *ПОМІРНИСТЬ* і *ПОМІРКОВАНІСТЬ*: *Ventrem nimis replere nocet. Cibus, potus, somnus, venus – omnia moderata sint. Modicus cibi medicus sibi. Ut sis noctu levis, sit tibi coena brevis. Sit tenuis pastus, sit u vis vivere castus.*

В результаті аналізу виявлено зв'язок субконцепту *здоров'я* з концептом *ЕМОЦІЇ*. Запорукою *здоров'я* вважали не лише фізичну активність і правильне харчування, але й відсутність негативних емоцій, які мають деструктивний вплив на організм людини: *Ingentis irae exitus furor est. Et ideo ira vitanda est, non moderationis causa sed sanitatis.* Натомість позитивні емоції сприяють хорошему здоров'ю: *Et quidquid animum erxit, etiam corpori prodest. Animus gaudens aetatem floridem facit.*

Характерним для римлян є зв'язок субконцепту *здоров'я* з ціннісним матеріальним концептом *БАГАТСТВО*, адже здоров'я – це безцінний дар природи, скарб, від якого залежить якість життя людини. Якщо людина не має здоров'я, то життя втрачає барви, не приносить щастя і задоволення: *Bona valetudo melior est quam maximae divitiae.*

Римське суспільство характеризувалося любов'ю до чистоти. Багаті римляни мали в будинках водопроводи, а плебс користувався термами. З огляду на це запорукою міцного здоров'я вважали забезпечення чистоти тіла, що сприяло профілактиці різних захворювань: *Hygiene est amica valetudinis. Munditia corporis est pignus sanitatis. Si flore vis sanus, ablue saepe manus.*

Латинські паремії репрезентують зв'язок субконцепту здоров'я з концептом ПОГОДА. Мінливість погоди, на думку античних лікарів, сприяла загостренню хронічних і психічних захворювань: *Intemperies caeli valetudinem temptat: aegrotandum est.*

Важливою складовою частиною здоров'я і гарного самопочуття вважався повноцінний сон: *Nocturna quiete vires reficiuntur. Somnus recreat vires.*

Окремі прислів'я і приказки акцентують також увагу на негативному впливі пияцтва на фізичне і психоемоційне здоров'я людей: *Multum vinum vivere, non diu vivere. Qui bibit immodice vina, venena bibit.* Окрім того, у свідомості римлян субконцепт здоров'я тісно пов'язаний з концептом ВІК ЛЮДИНИ.

Субконцепт хвороба. Осмислення і розуміння поняття хвороби пройшло тривалий шлях. У найдавніші часи хворобу розглядали як божественне покарання, а зцілення вважалося подарунком богів. З плином часу античні медики навчилися розрізняти різноманітні симптоми і захворювання, застосовувати різні методи лікування. Давні римляни вважали хворобу порушенням життєдіяльності організму, що підривало тіло, а не душу: *Valetudo mala corpus, non animum tenet.* Будь-яка недуга гнітила страхом перед смертю, фізичними стражданнями, відсутністю насолоди: *Tria haec in omni morbo gravia sunt: metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum.* Проте завжди легше запобігати хворобі, ніж лікувати її: *Facilius est morbum devitare, quam curare. Venienti occurrere morbo.* Римські лікарі розуміли важливість вивчення симптомів, на підставі яких можна розпізнати хворобу: *Qui bene diagnoscit, bene curat. Diagnosis bona, curatio bona.* Окрім того, антична мудрість не рекомендує лікувати непізнану хворобу: *Ignoti nulla curatio morbi,* адже без знання й розуміння етіології захворювання важковилікувати пацієнта: *Sublata causa, tollitur morbus.* Давньоримські медики розуміли також зв'язок хвороби та психічного стану пацієнта. Лише позитивно налаштована людина може швидко одужати: *Habes quod agas: bene luctare cum morbo.* Латинські паремії репрезентують

зв'язок субконцепту хвороба з концептом ВІК. Римляни вважали старість невиліковною хворобою, яку потрібно приймати як неминучість: *Senectus insanabilis morbus est.*

Субконцепт ліки. Субконцепт ліки є сполучною ланкою між субконцептами здоров'я і хвороба, кроком на шляху до одужання: *Curatio via est ad sanitatem.* Аналізований субконцепт у римській лінгвокультурі має позитивну конотацію, оскільки допомагає людині не допустити хворобу або подолати її. Отже, для римлян не так важливо було те, що спричиняє хворобу, а мало значення те, що її усуває: *Non interest, quid morbum faciant, sed quid tollat.* Жодне лікування не вважалося жорстоким, якщо його наслідки будуть цілющими: *Nulla dura videtur curatio cuius salutaris est effectus.* Найкращими ліками була природа, а ліки та медики лише мали посилювати її силу: *Natura sanat, medicus curat morbos. Natura ipsa morborum saepe optima medicatrix.* Регулярний прийом ліків вважали першим кроком до одужання: *Prima pars sanitatis est ut libenter accipias remedium.* Незважаючи на те, що в античному суспільстві багато уваги приділяли магичній силі слова в лікуванні недуг, латинські паремії констатують факт, що хвороби потрібно лікувати не красномовством, а ліками: *Morbi non eloquentia, sed remediis curantur.* Однією з когнітивних ознак субконцепту ліки є гіркота, яка, на перший погляд, викликає в людини негативні емоції та неприємні відчуття: *Ut medicina, sic et veritas saepe aspera est.* Однак ліки – це те, що приносить полегшення та одужання. У зв'язку з цим аналізований субконцепт у згаданій паремії отримує позитивну конотацію. На думку античних лікарів, часта зміна ліків є кроком до погіршення загального стану пацієнта: *Nihil aequae sanitatem impedit, quem remediorum crebra.* Одним із кращих способів лікування численних захворювань вважали спокій і відсутність переживань: *Optimum medicamentum quies est.* Велику роль у лікуванні відігравав також психоемоційний стан пацієнта. Часто віра людини в швидке одужання є значно ефективнішою, ніж ліки: *Pars sanitatis velle sanari fuit.* Латинські паремії констатують факт, що лікувати душевні хвороби завжди важче, ніж тілесні: *Ulcerata animi sananda magis, quam corporis.* У результаті аналізу виявлено зв'язок субконцепту ліки з темпоральним концептом. Лише час і терпіння є найкращими лікарями: *Tempus vulnera sanat. Cuius dolori remedium est patientia.* Одним з найважливіших методів лікування в античні часи вважалося хірургічна допомога: *Quae medicamenta mon sanat, ferrum sanat; quae ferrum non sanat, ignis*

sanat; quae vero ignis non sanat insanabilis reputare oportet. Ubi pus, ibi incisio. In ferro salus.

Римляни усвідомлювали, що проти смерті немає ліків, адже це природний процес завершення людського буття: *Contra vim mortis non est medicamentis in hortis*. Окремі латинські паремії репрезентують скептичне ставлення давніх людей до ліків: *Medicamenta agiunt tardius quam morbi. Alia medicamenta periculosius ipsos morbos sunt. Desperati morbi requirunt desperata medicamenta.*

Субконцепт лікар. Шанобливе ставлення до лікаря в римській лінгвокультурі зумовлене надзвичайним значенням медицини в античному суспільстві, розумінням важливості доброго фізичного і психічного здоров'я в житті кожної людини, високою освіченістю та самовідданістю лікарів. У римському суспільстві професія медика викликала повагу. Лікаря, як і філософа, ототожнювали з Богом, адже вони були наділені мудрістю, мали владу над людьми: *Medicus enim philosophus est Deo aequalis. Medicus philosophus est; non enim multa est inter sapientiam et medicinam differentia. Divinum opus sedare dolorem*. Найвищий закон для лікарів – це здоров'я і благо пацієнта: *Salus aegroti suprema lex medicorum*. Головним принципом античної медицини було гасло «Не нашкодь»: *Noli nocere! Ne noceas, si iuvare non potes*. З найдавніших часів постать лікаря оточена ореолом самовідданого служіння людям: *Allis inserviando consumor*.

Важливою складовою частиною субконцепту *лікар*, на думку римлян, є ґрунтовні знання і професійна компетентність медиків, людяність, працьовитість: *Arte et humanitate, labore et scientia*. Лише завдяки знанням лікар може перемогти хворобу, покращити стан пацієнта, продовжити його життя. Античне суспільство розуміло важливість знань про будову тіла, адже анатомія – це підґрунтя усієї медицини: *Medicus non solum morbos, sed etiam structuram corporis cognoscere debet*. Лікар постійно повинен вдосконалюватися і вчитися: *Medica mente, non medicamentis. Per scientiam ad salutem aegroti. Chirurgus mente prius et oculis agat, quam armata manu*. Крім того, ліки в руках недосвідченого лікаря прирівнювали до меча в руках неадекватної людини: *Medicamenta*

heroica in manu inperiti sunt, ut gladius in dextra manu furiosi. Латинські паремії рекомендують також шукати не красномовного лікаря, а здатного вилікувати: *Non quaerit aeger medicum eloquentem, sed sanantem*. Водночас римляни розуміли важливість вербального спілкування для постановки діагнозу та успішного лікування. Лише в невимушеній бесіді з пацієнтом можна отримати важливу інформацію про недугу хворого, його самопочуття: *Qui bene interrogat, bene dignoscit*. Добре слово лікаря, його віра й підтримка здатні творити дива. Лише лікар може допомогти людині віднайти надію на одужання, активізувати внутрішні сили організму: *Medicus nihil aliud est, quam animi consolatio. Comple aegrotum bona spe*. Окремі паремії репрезентують розуміння того, що важливою складовою частиною діяльності лікаря є психологічний стан пацієнта. Запорукою успішного одужання є співпраця лікаря і хворого, бажання останнього одужати: *Medice, cura aegrotum, non morbum*. В етносвідомості римлян лікар є другом і слугою хворих: *Medicus amicus et servus insanorum*.

У результаті аналізу паремійної спадщини виявлено пейоративну конотацію аналізованого субконцепту. Негативне ставлення до постаті лікаря спостерігаємо в такому афоризмі: *Heredem medicum facere est mortem arcessere*.

Висновки. Концепт *МЕДИЦИНА* – це складна одиниця ментального простору, представлена в римській лінгвокультурі субконцептами *здоров'я, хвороба, ліки та лікар*. Латинські паремії репрезентують досвід і знання давніх римлян про здоровий спосіб життя, причини захворювань, методи лікування, роль лікаря в античному суспільстві. Прислів'я і приказки медичної тематики вживаються здебільшого в прямому значенні у формі дидактичних порад, рекомендацій і застережень. Вивчення семантико-когнітивних особливостей концепту *МЕДИЦИНА* сприяє виявленню його універсальних та етноспецифічних особливостей, дає змогу краще пізнати особливості менталітету давніх римлян.

Перспективним напрямом наших студій є дослідження репрезентації концепту *МЕДИЦИНА* на матеріалі різних мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дубинець З. Концепт «хвороба» в мовній картині світу українців та росіян. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна*. 2017. Вип. 64. Ч. II. С. 366–375.
2. Корнеев А. 3 000 латинских крылатых выражений. Донецк : ООО ПКФ «БАО», 2011. 304 с.
3. Краснобаєва-Чорна Ж. Здоров'я як цінність у фраземіці: оцінно-емотивна специфіка. *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2016. Vol. IV. P. 75–83.
4. Лабенко О. Концепт ХВОРОБА в українській, англійській та французькій мовах: етнолінгвістичний ракурс. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 4. С. 49–54.

5. Милик О. Вербалізація концепту «здоров'я» в латинських пареміях. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2013. Вип. 46 (2). С. 514–522.
6. Осипов П. Латинська фразеологія : словник-довідник. Київ : Академвидав, 2009. 344 с.
7. Петкау А. Концепт «здоровье» как культурный феномен. На материале русского паремиологического фонда. *Известия Уральского федерального университета. Серия 2: Гуманитарные науки*. 2014. № 1 (124). С. 192–201.
8. Пономарьова О. Образ лікаря в українських, англійських та німецьких пареміях. *Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування* : матеріали Міжнародного дискусійного форуму, 19–20 травня 2016 р. Умань : ФПО Жовтий О., 2016. С. 247–249.
9. Скрипник Ю. Особливості вербалізації концепту «хвороба» в латинських пареміях. *Нова філологія*. 2014. № 64. С. 90–93.
10. Цимбалюк Ю., Краковецька Г. Крилаті латинські вислови. Київ : Вища школа, 1976. 192 с.
11. Hartung C. *Sententiarum liber*. Berolini : Sumptibus F. Henscheli, 1872. 266 p.
12. Romanyshyn N., Sherniova O. Concept “Health” in the English and Ukrainian languages. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2011. № 3. С. 165–169.

РОЗДІЛ 6

ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.25>

КОМУНІКАТИВНА ОСОБИСТІТЬ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

COMMUNICATIVE PERSONALITY OF THE INTERNET IN THE CONTEXT OF ENSURING THE INFORMATION SECURITY OF THE STATE

Іванчук К.В.,

*orcid.org/0000-0002-1260-6347**аспірантка IV року навчання кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету*

Стаття присвячена вивченню ролі людського фактора в епоху дослідження Інтернет-лінгвістики.

Забезпечення інформаційної безпеки можна визначити як комплекс заходів, що необхідний для досягнення такого стану інформаційного розвитку та захищеності особи, суспільства, держави, за якого сторонні інформаційні впливи не завдають суттєвої шкоди національним інтересам.

Завдання забезпечення інформаційної безпеки держави актуальні у сучасному суспільстві. У зв'язку з цим необхідно проводити багатовекторні дослідження мережі Інтернет, телекомунікаційних мереж та світового ринку інформаційних технологій та послуг.

У статті виконано короткий огляд публікацій щодо виникнення та вивчення у загальному мовознавстві лінгвістичних напрямів комунікації в мережі Інтернет.

Розглянуті поняття «мовна» та «комунікативна особистість». Визначено напрями поділу теоретико-гносеологічної моделі мовної особистості на три рівні. А також опрацьовано критерії виділення зазначених рівнів. Названі якісні ознаки мовної особистості в межах її трьох характеристик.

Вивчено питання комунікативної функції мовної особистості в комунікативній діяльності індивіда. На основі вивченого матеріалу зроблено висновок, що термін комунікативна особистість значно глибший за поняття «мовна особистість». У статті виокремлено три основні параметри, які становлять характеристики комунікативної особистості, а саме когнітивний, мотиваційний та функціональний.

Суттєвими характеристиками комунікативної особистості є властивість спостереження за своєю мовною свідомістю та усвідомлення не тільки цієї здатності, але й оцінювання самого факту такої свідомості. Розглянуто поняття віртуальної мовної особистості як значущої частини віртуальної культури.

У публікації зроблено висновок, що мовна поведінка – найважливіша характеристика мовної особистості у віртуальному спілкуванні. Рівень розвитку та вивчення складників Інтернет-лінгвістики є дуже важливою характеристикою, що слугує одним із базисів для моніторингу забезпечення інформаційної безпеки держави.

Ключові слова: мовна особистість, комунікативна особистість, комунікативна функція мовної особистості, віртуальна мовна особистість, мовна поведінка.

The article is devoted to the study of the role of the human factor in the era of research of Internet linguistics.

Ensuring information security can be defined as a set of measures necessary to achieve a state of information development and security of the individual, society, state, in which external information influences do not cause significant harm to national interests.

The tasks of ensuring the information security of the state are relevant in modern society. Therefore, it is necessary to conduct multi-vector research on the Internet, telecommunications networks and the global market for information technology and services.

The article provides a brief overview of publications on the emergence and study of linguistics in general linguistics of communication on the Internet.

The concepts of linguistic and communicative personality are considered. The directions of division of the theoretical-epistemological model of the language personality on three levels are determined. The criteria of allocation of the specified levels are developed. The qualitative features of the linguistic personality are named within its three characteristics.

The question of the communicative function of the language personality in the communicative activity of the individual is studied. Based on the studied material, it is concluded that the term communicative personality is a much deeper concept than the linguistic personality. The article identifies three main parameters that make up the characteristics of a communicative personality, namely cognitive, motivational and functional.

Essential characteristics of a communicative personality are the ability to observe their language consciousness and awareness not only of this ability, but also to assess the very fact of such consciousness. The concept of virtual language personality as a significant part of virtual culture is considered.

The analysis concludes that language behavior is the most important characteristic of a language personality in virtual communication. The level of development and study of the components of Internet linguistics is a very important characteristic that serves as one of the bases for monitoring the information security of the state.

Key words: language personality, communicative personality, communicative function of language personality, virtual language personality, language behavior.

Сучасний рівень розвитку інформаційного суспільства є інформаційно-комунікативним середовищем, де мережа Інтернет та безліч комунікацій визначені його рушійними силами [2, с. 115]. В наш час завдання забезпечення інформаційної безпеки держави потребують всебічних багатовекторних досліджень. Глобалізація впливу мережі Інтернет, телекомунікаційних мереж, світового ринку інформаційних технологій та послуг, формування міжнародного інформаційного простору створюють умови для виникнення великого спектра загроз в інформаційній сфері. Стрімко зростаюча кількість незаконних втручань в інформаційний простір спрямована проти безпеки особистості, безперервного функціонування державних структур конкретної країни та міжнародної стабільності загалом.

В епоху розвитку та дослідження мови мережі Інтернет виникає актуальне питання вивчення ролі людського фактора. Ця постановка завдання отримала новий поштовх внаслідок гуманітаризації науки. У мовознавстві, психолінгвістиці, соціолінгвістиці постійно досліджуються питання значущості фактора індивіду в процесах виникнення та розвитку мови, вивчаються особливості індивідуальної мови та її соціальні відмінності.

Реалізація спектра комунікацій на базисі інформаційно-комунікативних технологій призвели до активного вивчення мови Інтернету та виникнення в загальному мовознавстві декількох лінгвістичних напрямів дослідження комунікації в мережі Інтернет. Найбільш ґрунтовні дослідження в цьому напрямі зроблені Л. Компанцевою [6], М. Сидорова [3] та Г. Трофімова [9] у своїх монографіях також розглянули проблеми вивчення лінгвістики мережі Інтернет.

Німецький дослідник Г. Ейгер сформулював 10 проблем, вирішення яких важливе для розвитку сучасної лінгвістики. У дев'ятому пункті він виокремив проблеми лінгвістики мережі Інтернет. Він наголосив, що важливо вивчати мову Інтернет-комунікації як другої віртуальної реальності [1, с. 104].

Завдяки цим дослідженням Інтернет-лінгвістику розглядають як окремий напрям мовознавства.

Мета статті – визначити роль людського фактора в процесі вивчення Інтернет-лінгвістики; роз-

глянути поняття «мовна особистість» та «комунікативна особистість»; дослідити суттєві характеристики комунікативної особистості.

Матеріали і методи досліджень. Найбільш систематично поняття «мовна особистість» розглянув Ю. Караулов. Мовна особистість описана як «сукупність здібностей і характеристик людини, що зумовлюють створення і сприйняття ним мовних творів (текстів), які розрізняють за: а) ступенем структурно-мовної складності, б) глибиною і точністю відображення дійсності, в) певною цільовою спрямованістю» [5, с. 167].

Теоретико-гносеологічна модель мовної особистості Ю. Караулова поділена на три рівні:

- 1) вербально-семантичний;
- 2) лінгвокогнітивний;
- 3) мотиваційний.

Критеріями названих рівнів є типові одиниці, а саме слова, узагальнені визначення – концепти та потреби комунікативної діяльності, а також взаємини між цими одиницями та стереотипи їх об'єднання у комплекси. Ця модель дозволяє вивчати різноманітні якісні ознаки мовної особистості в межах трьох суттєвих характеристик: 1) вербально-семантичної, або власне мовної; 2) когнітивної (пізнавальної); 3) прагматичної [5, с. 168].

Вербально-семантична характеристика складається із лексики особи, тобто всього запасу слів та словосполучень, якими вона користується в природній вербальній комунікації. Враховується не лише кількість лексем, але й правильне застосування вербальних засобів у відповідності до функціонально-стилістичних правил та норм соціальної варіативності. У межах цієї характеристики розглядається також порушення правил граматики, словотворення і вимови.

Когнітивна характеристика має прямий зв'язок із інтелектуальною сферою особи, її пізнавальною діяльністю, що, своєю чергою, викликає активні процеси мислення. У процесі розвитку кожного індивіда ним створюються ідеї, концепти, які відображають його бачення картини Всесвіту. Розум особи відтворює їх як систему культурологічних та соціальних цінностей, що були сформовані конкретними умовами діяльності та соціального досвіду. Наслідком цього є використання індивідуальних мовних виразів та улюблених розмовних формул.

Прагматична характеристика визначається цілями та завданнями комунікації – намірами мовника, його мотивами, інтересами та конкретними комунікативними планами. Тобто мотивування мовника є «комунікативно-діяльною потребою», що являє собою одиницю прагматичного рівня мовної особистості, слугує найсуттєвішим фактором її індивідуальних ознак [4, с. 5]. Ці параметри визначаються не лише рівнем знань логічного мислення індивіда, але і ситуативними факторами спілкування та емоціями особи. Багатогранність цих факторів спотворюють дослідження прагматичної характеристики як найбільш важливого рівня структури мовної особистості. Якщо у вербальній характеристиці можна взяти за основу слова, моделі їх нормативного вживання, які застосовуються в конкретному суспільстві або комунікативній сфері; якщо в когнітивній характеристиці можна виділити узагальнені ідеї, поняття та концепти, що виражені також вербально, то для прагматичної характеристики необхідно було б врахувати «комунікативно-діяльні потреби» особи, яких надзвичайно багато [4, с. 6].

Із трьох характеристик мовної особистості лише прагматична описує індивіда щодо його комунікативних здібностей. Для оцінки комунікативних можливостей вербально-семантичних параметрів не досить. У природній комунікації невербальні засоби передають до 65% смислової інформації [4, с. 6].

Вивчення комунікативної функції мовної особистості в комунікативній діяльності індивіда є важливим питанням. Згідно з дослідженнями соціологів комунікативний складник діяльності особи становить близько 80% її існування, із них: аудіювання – 45%, читання – 16%, мовлення – 30%, письмо – 9% [8].

Як видовий термін «комунікативна особистість» значно глибший за поняття «мовна особистість». Вона передбачає характеристики, що пов'язані з вибором не лише вербального, але й невербального кодів комунікації з використанням штучних та змішаних комунікативних кодів, які забезпечують взаємодію індивіда та технічного пристрою (машини). Комунікативна особистість має певні особливості актуалізації в різних типах комунікацій та на їх різних рівнях [4, с. 7].

Комунікативна особистість сприймається як «один із проявів особистості, що зумовлений сукупністю її індивідуальних властивостей і характеристик, які визначаються ступенем її комунікативних потреб, когнітивним діапазоном, сформованим у процесі пізнавального досвіду,

і власне комунікативної компетенції, умінням вибору комунікативного коду, що забезпечує адекватне сприйняття і цілеспрямовану передачу інформації в конкретній ситуації» [8, с. 169].

Три основні параметри становлять характеристики *комунікативної особистості*:

- 1) мотиваційний;
- 2) когнітивний;
- 3) функціональний.

Перетин деяких характеристик мовної та комунікативної особистостей не означає їх тотожності. Ці характеристики посідають різне місце у структурах мовної та комунікативної особистостей через різну роль їх формування, також їх змістова інтерпретація співпадає лише частково.

Мотиваційна характеристика, що визначається комунікативними потребами, посідає провідне місце у структурі комунікативної особистості. Нагальна необхідність повідомити інформацію або отримати необхідну інформацію є рушійним стимулом для комунікативної діяльності та є обов'язковою характеристикою індивіда як комунікативної особистості [8, с. 169].

Когнітивна характеристика складається із великої кількості параметрів, що формують внутрішній світ особи в емоційному та інтелектуальному напрямах у процесі розвитку її власного пізнавального досвіду. Серед когнітивних характеристик, які описують комунікативну особистість, надзвичайно важливим є знання комунікативних систем (кодів), що забезпечують адекватне сприйняття оціночної та смислової інформації, а також вплив на партнера відповідно до комунікативної установки. Суттєвими характеристиками комунікативної особистості є властивість спостереження за своєю мовною свідомістю (**інтроспекція**) та **рефлексія** – усвідомлення не тільки цієї здатності, але й оцінювання самого факту такої свідомості. Також важливою характеристикою *комунікативної особистості* є здатність адекватної оцінки когнітивного діапазону партнера. Успішність комунікації залежить від сумісності когнітивних характеристик комунікантів [8, с. 170].

Найважливішими характеристиками для когнітивного параметру комунікативної особистості є: здатність адекватного сприйняття інформації; можливість та здатність впливу на партнера; оцінка та самооцінка когнітивного діапазону; знання соціально зумовлених норм вербальної та невербальної комунікації.

Актуалізація здібностей та знань пов'язана з цілою низкою інших когнітивних характеристик, що використовуються на найвідповідальні-

шому етапі комунікації – функціонуванні вибраного коду в конкретній ситуації, коли починають діяти складні механізми мовомисленнєвої діяльності, що зумовлені не лише соціологічними, психологічними та лінгвістичними факторами, але й нейрофізіологічними [8, с. 170].

Когнітивний параметр – це проміжна ланка між мотиваційним та функціональним параметрами. З одного боку, він визначає рівень комунікативної потреби, її зумовленість різними аспектами пізнавального досвіду індивіда, з іншого боку, дає можливість вибору найбільш ефективного способу використання цього досвіду в конкретних умовах комунікації [8, с. 170].

Функціональний параметр включає три характеристики, які, по суті, і визначають таку властивість особи, яку зазвичай називають комунікативною (мовною) компетентністю:

1) практичне володіння індивідуальним запасом вербальних та невербальних засобів для актуалізації інформаційної, експресивної та прагматичної функцій комунікації;

2) вміння варіювати комунікативні засоби в процесі комунікації у зв'язку зі зміною ситуативних умов спілкування;

3) побудова висловів та дискурсів у відповідності до норм вибраного комунікативного коду та правил мовного етикету [8, с. 171].

Вивчення комунікативної особистості може мати різні рівні залежно від цілей дослідження.

Л. Компанцева розглядала мовну особистість як інструмент поліпарадигмального аналізу Інтернет-комунікації, який пов'язаний з антропологічним напрямом розвитку сучасного мовознавства. Дослідниця визначає віртуальну мовну особистість як дискурсивний варіант мовної особистості, що представлений у мовному просторі мережі Інтернет та зафіксований у комунікативних стратегіях і тактиках спілкування, типах мовної поведінки, у значеннях фрагментів гіпертексту, лінгвокогнітивних особливостях тезаурусу. Віртуальна мовна особистість посідає особливе місце в типології мовних особистостей. Л. Компанцева вивчала феномен віртуальної мовної особистості з позицій трьох основних напрямів сучасної лінгвістики – лінгвістичної концептології, теорії дискурсу й лінгвогендерології [6, с. 25].

Віртуальна мовна особистість розглядається як значуща частина концептосфери віртуальної культури; як складник, що набув у практиці Інтернет-комунікації термінологічного статусу. Комунікативні дії в мережі Інтернет віртуальних мовних особистостей ґрунтуються на трансакціях

національних мовних картин світу в глобальну мережеву.

У своєму дослідженні Л. Компанцева розглядала мовну свідомість, мовну здатність і комунікативну компетентність як першочергові умови входження мовної особистості в дискурсивне середовище Інтернету. Вона стверджувала, що з погляду теорії дискурсу, особливого значення для визначення типології віртуальних мовних особистостей набувають такі поняття, як комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовний вчинок, мовна поведінка [6, с. 27].

Мовна поведінка – найважливіша щодо статусу характеристика особистості у віртуальному спілкуванні, один з найсуттєвіших комунікативних маркерів мовних жанрів віртуальної комунікації і типології мовних особистостей. Тому що дискурсивна практика в мережі Інтернет обмежується письмовим каналом комунікації, поняття мовного вчинку і мовної поведінки стають визначальними для дослідження типології віртуальних мовних особистостей [6, с. 28].

Рівень розвитку та вивчення складників лінгвістики Інтернету є важливою характеристикою, що слугує одним із базисів для моніторингу забезпечення інформаційної безпеки держави. В наш час перед сучасними структурами сфери інформаційної безпеки стоять глобальні виклики:

– утворення та становлення мережевого суспільства, актуалізація проблем мережевих конфліктів та форматів забезпечення інформаційної безпеки в мережі;

– часткова або повна втрата структурами інформаційної безпеки контролю над інформаційно-комунікативним простором;

– кожний учасник соціальної мережі бере участь у створенні контенту;

– переростання локальних криз та проблем у глобальні проблеми;

– завоювання та утримання стратегічно важливих позицій у сучасному медіапросторі [7].

На матеріалі опрацьованих досліджень можна зробити такі висновки:

1) сучасна лінгвістика характеризується співіснуванням багатьох напрямів, що не виключає панування певних теорій, у рамках яких вчені намагаються пояснити природу, функції та сутність мови;

2) мовознавство остаточно перетворюється з описової науки на пояснювальну науку;

3) лінгвістична наука сьогодення має міжнародний характер. Мережа стала потужним чинником інтернаціоналізації науки;

4) для сучасного етапу розвитку лінгвістики характерним є не тільки співіснування різних шкіл і напрямів, а й наявність міждисциплінарних наук (психолінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, медіалінгвістики тощо), які виступають не просто механічним поєднанням двох наук та їх методичного арсеналу, а якісно новими напрямками

зі своїми предметами дослідження та понятійно-термінологічним апаратом. Постійно і стрімко зростає кількість предметних галузей, що претендують на статус окремих лінгвістик: онтолінгвістика, гендерна лінгвістика, мовленнєва комунікація, міжкультурна комунікація, лінгвокультурологія, політична лінгвістика, медіалінгвістика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ейгер Г.В. Проблеми лінгвістики в XXI столітті. *Каразінські читання: Людина, Мова, Комунікація. Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю*. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. С. 103–104.
2. Іванчук К.В. Від медіа до гіпермедіа. *Збірник статей IV Всеукраїнської наукової конференції студентів і курсантів на тему «Комунікативні стратегії інформаційного суспільства: лінгвістика, право, інформаційна безпека»*. Київ : Наук.-вид центр НА СБ України, 2013. С. 114–116.
3. Интернет-лингвистика: русский язык. Межличностное общение : монография / М.Ю. Сидорова. Москва : «1989.ру». 2006. 198 с.
4. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения. *Язык и личность*. Москва. 1989. С. 3–8.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 261 с.
6. Компанцева Л.Ф. Интернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук : 10.02.02. Київ, 2007. 33 с.
7. Компанцева Л.Ф. Интернет-лінгвістика : підручник. Луганськ : Янтар. 2012. 300 с.
8. Конечкая В.П. Социология коммуникации. URL: <http://padaread.com/?book=39694&pg=56> (дата звернення: 26.02.2021).
9. Лекции – социология коммуникаций. Глава VIII. Коммуникативная личность. Социология коммуникаций. URL: gendocs.ru (дата звернення: 08.04.2021).
10. Языковой вкус Интернет-эпохи в России: Функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты : монография / Г.Н. Трофимова. Москва : РУДН. 2004. 380 с.

УДК 811.161.2'373.4+821.161.2'06.08

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.26>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕРЦЕПТИВНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРЧОСТІ Ф. ОДРАЧА (ЗА МАТЕРІАЛОМ РОМАНУ «ЩЕБЕТУН»)

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF PERCEPTIVE VOCABULARY IN THE WORKS OF F. ODRACH (ACCORDING TO THE MATERIAL OF THE NOVEL “SCHEBETUN”)

Йодловська А.І.,

orcid.org/0000-0001-9911-9826

аспірантка кафедри української мови

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті виокремлено і проаналізовано перцептивну лексику з позицій авторського світобачення та світосприйняття. Виділено домінуючий тип світосприйняття; розглянуто перцептивну лексику як елемент зорової, слухової, тактильної, запахової та смакової картини світу та з'ясовано функціональний потенціал лексики з чуттєвим компонентом.

Створюючи будь-який текст, письменник пропускає його крізь власну модель світобачення, когнітивно-перцептивну картину світу. Автор твору вербалізує свою картину світу за допомогою перцептивної лексики.

Зорова лексика допомагає Федору Одрачу відтворити красу та багатство природи Полісся. Колоративи, які автор використовує у романі, передають експресивність, інформативність та емотивність. Лексика домену «зір» виконує образну, експресивну та оцінну функції. Аудіальна лексика не менш важлива за зорову, оскільки слуховий модус служить для передання інформації, а також лексика на позначення слухового сприйняття насичена експресією, образністю, асоціативністю.

Тактильна перцепція відображає безпосередній контакт автора з предметами, явищами дійсності. Тактильна лексика передає тілесні відчуття або синкретичні відчуття, які сприймаються і дотиком, і зором. Перцептивна лексика на позначення смаку представлена здебільшого метафоричними позначеннями, які додають роману експресивного забарвлення та оцінку. Одоративна лексика представлена незначною кількістю одоративів, які відображають відчуття запаху та асоціації Ф. Одрача. Одоративи у романі позначають запах квітів або запах речовин. Лексика перцептивного модусу «запах» виконує експресивну та інформативну функції.

Метафорична лексика в романі характеризується оцінними та експресивними відтінками.

Таким чином, перцептивна лексика в романі Ф. Одрача «Щебетун» експлікує перцептивно-когнітивну модель авторського бачення світу, виконує репрезентативну, інформативну, аксіологічну, експресивну та когнітивну функції.

Ключові слова: перцептивна лексика, перцепція, авторська світо модель, полімодальне сприйняття, мовна картина світу.

The article singles out and analyzes perceptual vocabulary from the standpoint of the author's mindset and worldview. The dominant type of the author's worldview is distinguished; perceptual vocabulary as an element of visual, auditory, tactile, olfactory and gustatory picture of the world is considered and the functional potential of vocabulary with a sensory component is clarified.

Creating any text, the writer passes it through his own model of worldview, cognitive-perceptual picture of the world. The author of the work verbalizes his picture of the world with the help of perceptual vocabulary.

Visual vocabulary helps Fedor Odrach to recreate the beauty and richness of nature in Polissya. The colorants used by the author in the novel convey expressiveness, informativeness and emotionality. The vocabulary of the domain "vision" performs figurative, expressive and evaluative functions. Auditory vocabulary is no less important than visual vocabulary, because the auditory mode is used to convey information, as well as auditory vocabulary is full of expression, imagery, associativity.

Tactile perception reflects the direct contact of the author with objects, phenomena of reality. Tactile vocabulary conveys bodily sensations or syncretic sensations that are perceived by both touch and sight. Taste perceptual vocabulary is represented mostly by metaphorical symbols that add expressive colouring and evaluation to the novel. Odorative vocabulary is represented by a small number of odoratives that reflect the olfactory sensations and associations of F. Odrach. Odorates in the novel denote the smell of flowers or the smell of substances. Vocabulary with the semantics of smell performs expressive and informative functions.

Metaphorical vocabulary in the novel is characterized by evaluative and expressive tones.

Thus, the perceptual vocabulary in F. Odrach's novel "Shchebetun" explicates the perceptual-cognitive model of the author's vision of the world, performs representative, informative, axiological, expressive and cognitive functions.

Key words: perceptual vocabulary, perception, author's world model, polymodal perception, linguistic picture of the world.

Постановка проблеми. Пізнання та осмислення світу відбувається завдяки зоровим, нюховим, слуховим, смаковим та тактильним відчуттям. Останніми роками у лінгвістиці спостерігається інтерес до перцептивної лексики, яка репрезентує найбільш глибокі пласти психіки та сприйняття загалом.

Перцептивна лексика важко вербалізується, є малодослідженою у прозових творах і постає актуальним матеріалом для дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість дослідників вивчали перцептивну лексику з позиції когнітивної лінгвістики, яка розглядає процеси пізнання людиною світу і відображення знань про дійсність у вигляді концептів та категорій. Найменування ознак, що сприймаються людиною через органи чуття, у різних аспектах вивчали такі лінгвісти, як Т. Яблонська, Т. Семашко, М. Жуйкова, Н. Арутюнова, Ж. Бубирева, О. Урисон, І. Рузін, Н. Рябцева, Г. Рахімова, А. Житков, В. Яцковський, Т. Борейко та інші. Вербалізацію різних доменів сприйняття у творчості письменників вивчали: Н. Адах [1], Г. Гримашевич, Н. Мельник [2], В. Дятчук [4] та інші.

Актуальним є звернення до мовного відображення перцептивних модусів, а також вияву

взаємозв'язку мови як інструменту пізнання навколишнього світу і відчуттів, прояви яких визначаються як фізіологічними можливостями людини, так і культурою, в якій індивід формувався і живе [3, с. 28].

Т. Семашко зауважує, що «зір і слух більше, ніж дотик, нюх і смак, «емансиповані» від фізіології, тілесних, сенсорних характеристик життєдіяльності людини і звернені до інтелекту. Значно менше чуттєвої інформації сприймається іншими органами: нюхом, смаком і дотиком, що підтверджує низька частота актуалізації відповідних сфер на синтагматичному рівні, зокрема у художньому прозовому й особливо поетичному текстах. В індивідуальному лексиконі відсоткове співвідношення сенсорних предикатів може варіюватися у зв'язку з тим, що у кожної людини можна виділити основну модальність, яка відіграє визначальну роль у його взаємодії з навколишнім світом. Для однієї людини світ – це насамперед те, що вона бачить, для іншої – світ наповнений звуками, для третьої світ складається із запахів тощо» [7, с. 468].

Продукуючи будь-який текст, автор пропускає його крізь власну модель світобачення, когнітивно-перцептивну картину світу та вербалізує за

допомогою перцептивної лексики. Письменник пізнає реальність завдяки відчуттям та передає перцептивні відчуття перцептивною лексикою.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати перцептивну лексику та її функціонування в контексті авторської світомоделі за твором «Щебетун» Федора Одрача.

Об'єкт – роман «Щебетун» Федора Одрача.

Предмет – перцептивна лексика як модель авторського світобачення та світосприйняття, засіб репрезентації мовної картини світу автора.

Н. Непійвода у праці «Інтерактивна стилістика» зазначає, що кожна людина з наявної в її рідній мові лексики підсвідомо вибирає та застосовує слова і вислови, характерні для її доміантного способу сприйняття навколишнього світу [5]. Перцептивна лексика вербалізує пізнавально-перцептивну діяльність людини.

Виклад основного матеріалу. У своєму найбільшому творі про Полісся «Щебетун» Федір Одрач змалював красу й недолу чарівної землі та її кривду під польською займанщиною після Першої світової війни.

Перцептивна інформація в романі «Щебетун» актуалізується перцептивною лексикою на позначення зору, слуху, запаху, тактильності та смаку, а також їх комбінаціями та метафоричними виразами.

У романі «Щебетун» домінує лексика зорового сприйняття як найважливіше джерело отримання інформації про навколишній світ. Домен «зір» вербалізується здебільшого колоративами, наприклад: *жовті сліпаки, рожевий цвіт, жовтий і білий цвіт лілей, білі зуби, сині цятки волошок, чорне обличчя, червоні щоки, сліпучо-ясне сяйво, блакитний дим, синій небесний купол, фіялково-прозорі краєчки хмаринки, синє небо, темна частина чола, срібlistий струмок*.

Разом з кольором автор описує розмір або форму (*великий, дрібненький, видовжений, кругленький*) об'єкта, наприклад: Лани пишніли зеленню, струшуючи зі своїх колосків *дрібненький рожевий цвіт*. Уздовж дороги, між стебельцями жита, скрізь виглядали *сині цятки волошок* [6, с. 52]; Знадвору дивилося на неї якесь чорне обличчя із *великими жовтими сліпаками* [6, с. 87].

Перцептивна лексика цього типу перцепції вербалізується не лише колористичними прикметниками, а і дієсловами: *синіти, чорніти*, наприклад: Картини в його сонній уяві почали мінятися; замість Острокола він помітив грубезного дуба край широкої, осяяної сонцем дороги. Він ішов цією дорогою з напрямі гір, що *синіли*

гострими шпильями десь на східньому обрії. Обабіч дороги тяглися шпалерами камінні білі стовпи, на стовпах *чорніла* рука, вказівний палець якої вказував напрям до віддалених гір [6, с. 146].

Яскравим прикладом зорового сприйняття є опис хмаринки. Окрім зорового сприйняття, автор вербалізує сприйняття дотику та запаху: З півдня на північ, по *синьому* небесному куполі, пливла *біла* хмаринка. Василь з увагою полинув до неї своїм зором. Хмаринку злегка освітлював місяць, і вона мала свої краєчки *фіялково-прозорі*. Самотня і тендітна, вона далі пливла по небу і повільно міняла свою форму. Спершу була вона *видовжена*, потім сформувалася в наверствлені гори. Он лагідні гірські схили, он *гострий шпиль скелі*, що біліє снігом між небесною синьою. Та це тривало недовго, бо хмаринка знову почала клубочитись, міняти свій вигляд і нарешті в її центрі запишніла троянда. Василь з подивом дивився на її пелюстки, її свіжі листочки. Але й це не тривало довго, бо раптом на ледь *прозору* краєчку закреслилось чоло, потім з нижньої темнішої *драглистої* частини сформувалась *довга* борода. Василь ще з більшим подивом дивився на профіль на *синьому* небі. Хмаринка була якраз над його головою. Аж раптом довга борода відірвалася, ніс уступився в *драглисту масу*, і хмаринка знову мала вигляд мінливої *склубоченої* маси. Вона далі й далі пливла на північ і нарешті перетворилася в *темну* пляму на тлі *темно-синього неба* [6, с. 178].

Візуальний модус перцепції дає змогу авторові спостережливо пізнавати та переосмислено відтворювати візуальну інформацію в тексті. Ця лексика передає зорові відчуття та враження автора, змальовує красу природи. За допомогою зорової лексики Федір Одрач насамперед описує ті події чи тих людей, які закарбувалися в його уяві, викликали певні візуальні емоції чи відчуття.

Слухові лексеми у творі письменника репрезентовані дієсловами: *бубоніти, кукаати, співати, рипіти, сюрчати, обізватися, покрикувати, бриніти, линути, вслухатися, стогнати, голосити, слухати, ревти, виводити, шуміти, долимати*; іменниками: *спів, скигління, виття, шум, плач, погукування, тінь-тірікання, базікання*, прикметниками: *прихриплий голос, хриплий голос, тиха радість, тріскотливий регіт, ніжний голосок, тоненький голосок, голосок милий і тасмничий, слухова омана, ніжний шум, дикий голос*.

Слухові прикметники вербалізують звучання людей, наприклад: ...із шумі цього вітру немов би линув до Василя якийсь *тоненький дівочий голосок*. Він то зринав, то притихав у шумі лісу. Хто

б це міг співати в цих лісових нетрищах, та ще й таким *ніжним голосом*? Ні, це слухова омана. Василь ще наполегливіше вслухався в шум лісу. Але ліс тільки шумів, дівочого голосу не було вже чути. Василь нарешті впевнився, що це була справді слухова омана [6, с. 70]; *Прихриплий його голос*, з відтінками трагізму, без змін бубонить ще й досі у Василевих вухах [6, с. 41]; Раптом з шепотом листя долинув до нього *тоненький, милий голосок*. Таємнича дівчина цього разу співала цілком близько, слова пісні чітко долітали до Василевих вух [6, с. 113]; *Забреніли чутливі, переливні трелі*. Ні, він ще є тим, ким був колись! Він без труднощів відтворював різні нюанси солов'їної пісні, він хотів з усією точністю проспівати аж «дванадцять голосів» [6, с. 43].

Аудіальні лексеми позначають звуки пташок, тварин, лісу, наприклад: ...за приходською загрожею (купчилися люди, під клунею, на закруті вулички, прив'язана поводком до драбини воза, *тривожно ревла* Юстина корова [6, с. 163]; Ліс співав тужливу передосінню пісню, але любого голосу не було чути [6, с. 177]; Вільхи на острівці привітали Василя *ніжним шумом* [6, с. 177].

Окрім опису звуків природи, співу пташок та звучання людей, автор описує музичні образи, наприклад: Скрипка в нічній тиші *не грала*, *скрипка голосила*, скрипка – сльозами по струнах – випаровувала тугу неописану, жаль задушевий, біль серця скаліченого [6, с. 102].

Функціональний потенціал лексем сприяє відображенню звукової інформації в тексті, відтворенню слухових вражень, музичних образів, акустичних об'єктів, звукових асоціацій та формуванню мовної картини світу:

Як тільки Він підійшов до Копаного, по болотах, по Конющині піднялися могутні *пташині співи*. З нечуваною силою *співали* по болотах свистелички, *звучно рипіли* деркачі під старицею, *сюрчали* коники стрибунчики; потойбіч Стиру, в Конющині, велетенським хором обізвалися солов'ї, зозулі, синички, дрозди; над лісом стрілами літали пекачі і радісно *покрикували*. А далі, на грудках між болотами, піднялися радісні *скигління* чайок, їм вторували кулики і жайворонки. Я відразу ж зрозумів, на чю хвалу співають ці небесні птиці. Мої ноги увігнулися, я впав на коліна і підніс руки вгору. Уста мої голосно проказували: «Хвала Тобі, по віки вічні хвала, Ісуса Христе!» [6, с. 181].

Слухову модель авторського сприйняття найчастотніше актуалізують перцептивні лексеми на позначення звуків природи та людей. Отже, слухова перцепція не менш важлива у когнітивному

процесі, адже людина отримує значний відсоток інформації саме слухом, а потім переосмислює та інтерпретує її відповідно до власної картини світу [6, с. 176].

Тактильні сенсоризми в романі відзначаються дещо меншою частотою вживання. Перцептивна інформація тактильного модусу відображає безпосередній контакт автора з описуваними подіями, предметами чи явищами дійсності: Він нечутно переступав через *сухі* галузки, обережно відхиляв віти горішника, а тоді прилип до *грубезного, суковатого* дуба [6, с. 113].

Тактильну перцепцію в романі Федора Одрача позначають такі словосполучення з тактильним компонентом: *гострі зуби, гострий чубок будки, гострі шпилі, гострі цвяхи, мокрий рушник, сухі галузки, гарячі щипці, теплі яєчка, шорстке листя, грубий, холодний карк, холодні росинки, холоднаве повітря, драглиста маса*. Серед них представлені лексеми з температурним відчуттям, власне тактильні та лексеми полімодального (синкретичного) сприйняття.

Лексема *гострий* позначає властивість, яка сприймається і зором, і на дотик. Наприклад: Кінчики стріл обковували оливом, на шпильчики втикав *гострі цвяхи* з забулєннями. Це, коли встромиться, щоб нелегко було витягти. [6, с. 90]; Чорне обличчя ввічливо кивало до неї головою. Потім воно зареготало; у роззявленому роті показалися *гострі білі зуби* [6, с. 87]. Лексема «мокрый» також сприймається і зором, і на дотик. Наприклад: Пилип був увесь *мокрый*: домінує зорове сприйняття, якщо ми дивимося на когось іншого.

Перцептивна ознака «дотик» є вагомим елементом для осягнення та пізнання світу. Тактильні сенсоризми як засіб репрезентації тактильного сприйняття експліцитно передають авторські рефлексії щодо відтворених подій чи явищ.

Одоративна лексика як засіб репрезентації одоративних вражень, відчуттів та асоціацій автора також репрезентована у романі.

Запахова модель авторського світу здебільшого представлена позначенням запахів квітів або речовин. У творі представлена незначна кількість одоративів. Одоративна лексика вербалізована іменниками: *аромат, запах*, та прикметниками: *п'яний, запашилий, пахучий*, наприклад: Василь сидів коло відчиненого вікна і поглядав на город. З городу віяло *п'яним ароматом* бузка [6, с. 41]; «Невже злоба ближніх породила в моєму серці злобу?». Ішов між ланами поля Круглиці: вологе повітря, *насичене запахом волошок*, овіяло його. Він прямував у напрямі Повхоницьких корчів

[6, с. 58]; У ватрі потріскували дрова, дід підгортав ломакою жар під казанчик, з якого вибивалася *запахна пара* [6, с. 96]; Он там, мовляв, твоя доля ясна, он там, між *запахним квіттям*, у садах яблуневих над струмком сріблестим – там чекає на тебе владарка твого серця [6, с. 207]; Я он дивлюся на ці *пахучі квіти* і так собі роздумую. Такі ось дрібненькі пелюстки і стільки виділяють запаху! Благодать Божа та й годі [6, с. 35]; З'явилася вона не в палатах – у лісі *запахному*, з *ароматом клейкого листя вільшин*, з подувом вітерцю на верховіттях. Василь заплющив очі і почав з якоюсь насолодою кукати [6, с. 116]; Троянда жаріла буйними червоними квітами. Між плитами ні травинки. Зате вздовж плит різними кольорами пишніли «левині ротики» тут же білі гвоздики, що своїм *ароматом дразнили запахну і пишну троянду* [6, с. 207].

Лише в двох випадках вербалізувалася негативна оцінка запаху лексею *смердючий*, наприклад: Прикра *смердюча* рідина вже просякла в землю, тільки під розбитим краном ще була зеленкувата піна [6, с. 153]; Люди, мабуть, звалили його з ніг, коли він боронився, і викачали в *смердючій рідині*. Потім, коли він був під ногами, товкли його чобітьми, де попало [6, с. 153].

Запахові відчуття та асоціації найповніше ілюструють лексеми *запах* і *аромат*. Одоратив *запах* вербалізує пряме значення слова (запах лісу, запах листя, запах волошок, троянди). Одоративна лексика характеризується інформативно-номінативним та експресивним потенціалом. Запах у мовній картині світу Федора Одрача відіграє важливу роль.

Окрім власне перцептивної лексики, Ф. Одрач використовує метафори з перцептивним компонентом. Найчисленнішими постають метафори смаку: *солodka дрімота*, *солодкий сон*, *гіркота ненависті*, *солодкий страх*, *гірка сльоза*, *солодкий добродійник*, *солодко просити*, які передають як позитивні, так і негативні почуття та враження, наприклад: Отак дивитися крізь відчинене вікно в город і поринути в *солодку дрімоту*. Та реальний хід випадків, чим так багате було його рідне [6, с. 41]; Бо смерть, голубчику, убогих страждальників *солодким сном* усипляє, а самолюбним багатіям та голками в ребра коле, та уста викривляє, та очі на лоба вивертає, а потім душу грішну та кігтями пронизує та й тягне в безодню [6, с. 63]; Йому здавалося, що ось хтось вискочить із-за тину зі шворнем чи довбнею; навіть повітря, йому здавалося, було насичене *гіркотою ненависті* та зажерливої злости [6, с. 74]; Ох, який *солодкий страх* та струснув тоді мною,

голубчику! [6, с. 180]; На подвір'ї залягла понура тиша. Жінки, яких було на подвір'ї стільки, що й чоловіків, почали спершу тихо плакати, потім повисили тон до голосіння. Призабувши на мить покійного Піктуса, вони тепер вже *гіркою сльозою* оплакували його [6, с. 233]; Паничику, добродійнику *солодкий – помилуй!* Корівоньку та бідній нещасній подарували, а ви забираєте! Треба було податки платити, не наша вина, – сухо отрясся Пронтек, відштовхуючи Юсту від своїх ніг [6, с. 163]; Потім, зміркувавши звідки це кукання, поставила на траві, коло своїх ніг, кошика, підняла голову і почала *солодко просити сизокрилу*: чи ти взагалі можеш схватися від мого зору? Але ось очі її немов би заблищали сльозами і вона, простягнувши руки до нього, благальне просила: «Зозуленько, матінко, найдорожча, *найсолодша* – обізвися, обізвися...» Ці благання зворушили Василя. «Очі ці мають теплоту душі. Ах, який я, який я...» [6, с. 115]; Від'їду і залишу за собою нерозгадану тайну; від'їду з пекучою тугою, *гіркотою* б в серці. Ах, дівчина в горобиньому візку! [6, с. 190].

У романі також була представлена метафора з компонентом «запах»: *смердючий щенюк*: Лови його! – верескув староста. – А я тебе та костуром, щенюк ти *смердючий!* – Підніс над головою костура і неповоротливо кинувся за хлопцем, що мчав до рідних воріт [6, с. 225] та з компонентом «дотик»: *твердий сон*: Спить він століттями, *твердим сном* спить, юначе. Чаклун лихий і злодійний: зажав його й перетворив у цей дуб, юначе [6, с. 176].

Висновки. Перцептивна лексика сприяє досягненню образності та чуттєвості відтворення подій, природи та персонажів у художньому творі. Лексика з чуттєвим компонентом експлікує пізнавально-перцептивну діяльність людини. Візуальний домен дає змогу письменнику пізнавати та відтворювати візуальну інформацію в романі. Лексика зорового сприйняття допомагає змалювати ті ситуації, тих людей, які викликали певні візуальні відчуття та залишилися у його пам'яті. На основі зорової лексики автор відтворює красу та багатство природи. Колоративи передають експресивність, інформативність та емотивність. Вони виконують образну, експресивну та оцінну функцію.

Функціональний потенціал лексем аудіального сприйняття сприяє відображенню звукової інформації, а саме звуків людей, природи, тварин, музичних інструментів, тобто відтворенню слухових вражень, музичних образів, звукових асоціацій та змалюванню мовної картини світу. Окрім

передання інформації, аудіальна лексика насичена експресією, образністю, асоціативністю. Слухова перцепція не менш важлива за зорову і посідає друге місце, оскільки значний відсоток інформації людина отримує саме завдяки слуху. Тактильні сенсоризми значно менше використовуються автором. Тактильна перцепція відображає безпосередній контакт автора з предметами, явищами дійсності. Тактильна лексика передає тілесні відчуття або синкретичні відчуття, які сприймаються і дотиком, і зором. Одоративна лексика виступає засобом репрезентації одоративних вражень, відчуттів та асоціацій та представлена невеликою

кількістю лексем на позначення запахів квітів або речовин. Смакова перцептивна лексика представлена здебільшого метафоричними позначеннями, які додають роману експресивного забарвлення та оцінки.

Таким чином, перцептивна лексика експлікує перцептивно-когнітивну модель авторського бачення світу, виконує репрезентативну функцію. Лексика чуттєвого сприйняття виконує і інформативну функцію, оскільки передає інформацію про те, що письменник чув або бачив, аксіологічну функцію, яка полягає в оцінці автором явищ, експресивну та когнітивну функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адах Н.А. Семантика індивідуально-авторських кольороназв у поетичній мові В. Барки. *Наукові записки Національного ун-ту «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2008. № 10. С. 3–10.
2. Гримашевич Г., Мельник Н. Семантика кольорів у творчості Валерія Шевчука. *Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Волинь–Житомирщина, 2004. № 12. С. 147–156.
3. Демчук А.И. К проблеме изучения языкового отражения перцептивной картины мира. *Записки з романо-германської філології*. 2017. № 1. С. 28–36.
4. Дятчук В.В. Як передається в мові відчуття запаху. *Культура слова*. Київ, 1978. № 15. С. 35–42.
5. Непийвода Н. Інтерактивна стилістика. *Стиль і текст*. 2003. № 4. С. 6–18.
6. Одрач Ф. Щебетун. Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. 240 с.
7. Семашко Т. Вербальна об'єктивація поняттєвої сфери «перцептивне сприйняття». *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ : КНУ, 2014. Вип. 51, С. 465–472.

УДК 811.161.21'42

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.27>

ВЕРБАЛЬНІ МАНІФЕСТАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЧОРНИЙ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ (НА ТЛІ ПОЕТИЧНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОРІЧЧЯ)

VERBAL MANIFESTATIONS OF THE *BLACK* CONCEPT IN THE UKRAINIAN LINGUOCULTURAL PARADIGM (AGAINST THE BACKGROUND OF THE WORLD POETIC MODEL IN THE FIRST THIRD OF THE XX CENTURY)

Оверчук О.Б.,

orcid.org/0000-0003-4859-0452

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри українознавства

Харківського національного університету внутрішніх справ

Перцева В.А.,

orcid.org/0000-0002-5203-761X

кандидатка філологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри українознавства

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті розглянуто питання опису механізмів передачі концептуальної інформації ЧОРНОГО в українській лінгвокультурній парадигмі. Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати місце й роль концепту ЧОРНИЙ в українській мовній та поетичній картинах світу, охарактеризувати особливості його вербальних маніфестацій. Для цілісного опису феномена концепту ЧОРНИЙ у роботі застосовано кілька методів дослідження, таких як

методи концептуального аналізу, інтроспекції, методи текстового, семантичного, порівняльного, лінгвостилістичного аналізу.

На тлі поетичної моделі світу першої третини ХХ сторіччя досліджено способи типізації та систематизації у складі колірної концептуальної різноманітності елементів, які належать до нього на підставі здатності постійно чи випадково виражати колірну ознаку, визначено роль концепту ЧОРНИЙ у культурній парадигмі, мовній картині світу, поетичній моделі світу. Результати концептуального аналізу довели, що ЧОРНИЙ колір завдяки своєму семантичному багатству, здатності акумулювати багатомісний досвід людства, активності використання, психологічній, філософській, культурній, етичній та естетичній значущості виступає вагомим складовою частиною мовної картини світу. Його вербальні маніфестації, так чи інакше концентруючи етнокультурні, міфологічні й народно-психологічні уявлення про ЧОРНЕ, характеризуються широким діапазоном культурних значень.

З'ясовано, що більшість мовних реалізацій концепту ЧОРНИЙ, відзначається здатністю викликати у свідомості стійкі асоціації, що забезпечує однакове розуміння всіма носіями мови закріплених за ним смислів. Сам концепт у межах української лінгвокультурної парадигми виступає універсальним класифікатором дійсності, набуває оцінних співзначень, що корелюють із глибинними етнопсихологічними ознаками сприйняття навколишнього світу, стають екзистенційними категоріями й реалізуються на різних рівнях свідомості, а саме філософському, психологічному, морально-етичному, соціальному.

Ключові слова: мовна картина світу, поетична модель світу, дискурс, концепт, концептуальний аналіз, кольороназва, чорний.

The article deals with the issues of describing the mechanisms of transmission of BLACK conceptual information in the Ukrainian linguocultural paradigm. The purpose of the study is to find out the place and role of the BLACK concept in the Ukrainian linguistic and poetic picture of the world, to characterize the features of its verbal manifestations. For a holistic description of the phenomenon of the BLACK concept, we used several research methods in the work, such as the method of conceptual analysis, introspection, methods of textual, semantic, comparative, linguistic and stylistic analyses.

Against the background of the world poetic model in the first third of the XX century, methods of typification and systematization in the composition of the color concept of heterogeneous elements belonging to it based on the ability to constantly or accidentally express a color feature are investigated. The role of the BLACK concept in the cultural paradigm, the linguistic picture of the world, and the poetic model of the world is determined. The results of the conceptual analysis showed that the BLACK color, due to its semantic richness, the ability to accumulate the centuries-old experience of humanity, the activity of use, psychological, philosophical, cultural, ethical and aesthetic significance, is an important component of the linguistic picture of the world. Its verbal manifestations in the Ukrainian linguocultural paradigm which in any case concentrating ethnocultural, mythological and folk psychological ideas about BLACK, are characterized by a wide range of cultural meanings.

It was proved that the overwhelming majority of linguistic implementations of the BLACK concept are distinguished by the ability to evoke stable associations in the mind, which ensure a uniform understanding of the meanings assigned to it by all native speakers. The concept itself acts as a universal classifier of reality, acquiring evaluative values that correlate with deep ethnopsychological signs of perception of the surrounding world, acts as an existential category, which is realized at different levels of consciousness – philosophical, psychological, moral-ethical, social.

Key words: linguistic picture of the world, poetic model of the world, discourse, concept, conceptual analysis, color designation, black.

Постановка проблеми. Загальна антропоцентрична спрямованість сучасної лінгвістичної науки актуалізувала останнім часом питання, пов'язані з вивченням способів відображення в мові знань про світ, співвідношення мови та культури, концептуальної специфіки слова як складової частини мовної картини світу. Чималий інтерес для психолінгвістики на цьому тлі завдяки своєму семантичному багатству, активності використання, різноманітності джерел походження, ціннісній орієнтації та психологічній значущості має розгалужена система назв кольорів, адже в будь-якого носія мови існує поняття про наївну картину світу кольорів, зафіксовану засобами мови й представлену у вигляді континууму, який людина повинна розділити на окремі частини згідно з наявною в культурі традицією та індивідуальним асоціативним мікрополем кольору. Особливе місце в цій системі посідає ЧОРНИЙ колір, спроба опису якого у зв'язку з новітніми пошуками й напрямками сучасного

мовознавства робиться нами в дослідженні. Як невід'ємна частина світової та народної культури, один із найбільш значимих концептів у площині «людина – дійсність», елемент соціальної, ментальної та емоційної сфер ЧОРНИЙ є важливою складовою частиною української концептуальної картини світу, що обумовлює потребу його детального аналізу та робить дослідження актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепти як основні одиниці мовної картини світу, структура й особливості їх функціонування в різних культурних та ментальних прошарках, принципи й методи дослідження експлікації концептуального змісту завжди були предметом пильної уваги як вітчизняних, так і закордонних авторів, таких як Н. Арутюнова, А. Вежбицька, С. Воркачов, С. Ляпін, П. Мацьків, Ю. Степанов. На сучасному етапі розвитку лінгвістики спостерігається помітне збільшення інтересу науковців до концептів. Так, представниками різних наукових шкіл сьогодні активно розробляються

питання вивчення їх специфіки як особливих ментальних сутностей (І. Стернін, О. Петрова, С. Рубцова, В. Gawda), структури, якості, форми та сфери функціонування концептів (О. Деменчук, Л. Летюча), методики їх аналізу (О. Мазепова, А. Cremers, E. Chemla).

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в тому, щоб з'ясувати місце й роль концепту ЧОРНИЙ в українській мовній та поетичній картинах світу, охарактеризувати особливості його вербального вираження, дослідити взаємодію традиційного та індивідуально-авторського начала в структурі концепту.

Мета передбачає вирішення таких завдань, як дослідження структури концепту ЧОРНИЙ в українській культурній і поетичній традиціях, виявлення та опис семантики мовних одиниць як репрезентантів аналізованого концепту з урахуванням культурної специфіки, менталітету, психолінгвістичних особливостей носіїв мовної картини світу, авторських стилів і змістової організації поетичних текстів.

Специфіка дослідження концепту в сучасній науці диктується тим, що він є міждисциплінарним поняттям, сформованим у різних наукових школах, зокрема когнітології, філософії, логіці, лінгвокультурології, психолінгвістиці, і має в межах цих наук різний зміст та обсяг. До того ж багатоманітність цього ідеалізованого формоутворення передбачає наявність у нього складної «шарової» будови, різні прошарки якої є результатом, «осадам» культурного життя різних епох і ментально-індивідуальних особливостей представників тієї чи іншої лінгвокультури, що дає змогу аналізувати його в різних типах виміру дійсності, зокрема понятійному, образному, ціннісному, етимологічному, культурному, кожен із яких може мати пріоритетний статус у дослідженні, тому для цілісного опису феномена концепту дослідники пропонують використовувати не одну методику його вивчення, а сукупність кількох різних [17, с. 150; 23, с. 49].

Поставлена проблема ускладнюється тим, що, маючи особливу позицію в контексті культури, концепти, на відміну від наукових понять, які прагнуть максимального узагальнення і є рефлексивними утвореннями із системою цінностей, але лише в межах власної теорії дослідження, вбачають цінність у самій культурі й, зазвичай чітко усвідомлюючи культурну особистість, не підпорядковуються наявним у науці категоризаціям. Саме тому для отримання правдивої інформації в роботі застосовано кілька методів дослідження, зокрема метод концептуального аналізу, метод

інтроспекції, а також методи текстового, семантичного, порівняльного, лінгвостилістичного аналізу.

Виклад основного матеріалу. У роботі під час тлумачення одиниць мовної концептуалізації кольору ми використовуємо теорію культурних концептів Ю. Степанова, у якій він визначає концепт як «згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини <...>, і за допомогою чого людина сама входить до культури, а в деяких випадках і впливає на неї» [23, с. 43–44].

Найбільш придатним тлом для аналізу таких концептів у тій чи іншій лінгвокультурі є твори художньої літератури, адже як специфічний спосіб освоєння дійсності, особлива естетично маркована система з найбільш яскравим та оригінальним світобаченням мова художніх творів одночасно є складовою частиною мовної картини світу певного етносу. Однак, «беручись за аналіз художнього твору, маємо враховувати, що його автор лише з одного боку є членом певної лінгвокультурної спільноти. З іншого ж, він завжди є індивідумом із власним життєвим досвідом, який неодмінно позначився на його специфіці сприйняття навколишнього світу» [14, с. 54].

Концепт у нашій роботі розглядається як явище поетичного дискурсу, тому видається важливим виділити ті його риси, що зумовлюються характером самого дискурсу та універсальними ознаками концептуалізації світу. Продовжуючи попередні наукові розвідки [11], концепт – складову частину поетично-концептуальної картини світу – ми розглядаємо як естетично значуще явище, яке є показником індивідуально-авторського художнього освоєння дійсності. Специфічна орієнтація концепту на підґрунті поетичної мови з прикметною для неї сферою комунікації виявляється в тому, що певні смислові утворення – концептуалізовані поетичні форми – сприймаються та оцінюються не тільки в контексті поетичного твору, але й у контексті різних культурних практик, що актуалізують етнокультурні значення, концептуальні сфери, пов'язані з народною культурою, літературою, релігією тощо. Концепт у поетичному тексті виконує роль «емоційної координати», навколо якої «обертаються інші образи, що разом становлять сюжет поезії та формують образну парадигму» [22, с. 100]. Як результат творчої уяви митця, його ціннісних орієнтирів і світоглядних позицій він одночасно виступає засобом реалізації культурної теми в мові та концептуальній системі автора, елементом поезики його творів.

Організуючим ядром такого концепту ми вважаємо слово з узагальнено-символічним значенням, що в результаті функціонування в різних художніх текстах, літературних стилях та епохах семантично збагачується, набуваючи нових емоційно-експресивних відтінків. Значний естетичний потенціал цієї одиниці зумовлений її значимістю як у культурній традиції, мовній картині світу, так і в індивідуальній картині світу митця.

Головним номінативним засобом, який використовується для позначення ЧОРНОГО кольору й синтезує в собі результати його мовної концептуалізації, виступає лексема ЧОРНИЙ. Вона функціонально активна і є узагальнюючою для цілої низки мовних реалізацій, що, постійно чи контекстуально виражаючи певне кольорове забарвлення, формують динамічну структуру аналізованого концепту та можуть бути виражені такими лексичними одиницями, як *темний, тьмянний, смоляний, вороний, тьма, вугілля, морок, ніч, бруд, кіптява*.

Вихідними базовими елементами аналізованого концепту ми вважаємо значення, закріплені за ознакою ЧОРНИЙ у словникових дефініціях та енциклопедичних виданнях, що в результаті функціонування в різних типах свідомості, зокрема у поетичній, набувають нових семантичних відтінків. Вони є тлом для подальших конотацій і представлені такими елементами:

- 1) колір сажі, вугілля, найтемніший, протилежний білому;
- 2) темний, темніший порівняно зі звичайним кольором/не осяяний світлом;
- 3) темноволосий і смуглий, чорнявий/темний від загару, засмаглий на сонці/темношкірий (як ознака раси);
- 4) брудний, покритий брудом, сажею, кіптявою;
- 5) непрофесійний, підсобний, важкий фізично, часто пов'язаний із виробничим брудом, пилом (про роботу, працю);
- 6) не головний, не парадний, призначений для щоденних потреб;
- 7) *спец.* необроблений або оброблений частково, начорно;
- 8) *заст.* який належить до нижчих верств суспільства;
- 9) *перен.* важкий, безпросвітний, безрадісний;
- 10) *перен.* властивий низькій, злій, підступній людині;
- 11) *перен.* який не викликає схвалення; поганий, негативний, ганебний;
- 12) *заст.* чарівницький, чаклунський, пов'язаний із нечистою силою [3, с. 354–355].

Зауважимо, що опис концепту ЧОРНИЙ у роботі нами не обмежується лише його колорис-

тичним началом, адже колір нами розглядається як своєрідна культурна домінанта, репрезентант не тільки значення як елемента лексико-семантичної системи мови, але й певної культурної парадигми з характерною для неї системою ціннісних орієнтирів, колом етичних та естетичних уявлень, своєрідною семантикою життя в різних його виявах і формах. До того ж попри широкий діапазон культурних значень концепту ЧОРНИЙ, його функціонування в мовній картині світу характеризується постійністю колірної ознаки, адже всі його складові частини майже ніколи не втрачають зв'язку з ядерним значенням кольору сажі, вугілля, найтемнішого. До того ж сучасне сприйняття концепту ЧОРНИЙ представниками різних етнокультур за змістом і символікою не дуже відрізняється від його первісних міфологічних інтерпретацій, що підтверджуються результатами психосемантичних досліджень. Науковці наголошують лише на зміні культурно зумовлених денотатів колірних значень ЧОРНОГО і пов'язують такий архаїзм із важливою роллю самого концепту для людини [3; 7; 25].

Здатність ЧОРНОГО кольору відбивати певні фізичні явища реальної дійсності дає змогу говорити про однойменний концепт як про специфічний засіб мовної концептуалізації природного світу. Він, з одного боку, вміщує наслідки первісного освоєння природи й виконує функцію передачі колірної ознаки, а з іншого боку, містить результати її пізнання сучасною людиною та виступає експлікатором негативної емоційної сфери в її ментальному світі. Характеризуючи певні фізичні явища, концепт ЧОРНИЙ у поетичній моделі світу першої третини ХХ сторіччя вживається для створення образів *ночі, вечора, землі, хмар, води*, передає колір *очей, волосся, шкіри людини* тощо.

Як зауважує А. Вежицька, концептуальний зміст колірних слів зумовлюється їх зв'язком із прототипами – типовими носіями колірної ознаки [5, с. 250]. Для ЧОРНОГО одним із таких прототипів є *ніч*. Її значущість у сприйнятті аналізованого концепту носіями культури підтверджується активністю функціонування образу *чорної ночі* в поетичних текстах 10–30 рр. ХХ сторіччя, де він становить особливу просторово-часову категорію. До того ж концептом у межах сполуки *чорна ніч* разом із традиційною семантикою кольору («*Північ чорна, наче вугілля, ходить тінь по площі Юра*» [1, с. 133]) можуть передаватися додаткові конотації «неосіяний світлом»: «*Тоді виходжу в чорну ніч на танок, дереу очима тінь, гляджу зорі*» [1, с. 66]; «негативний», «сумний», «безпро-

світний», «важкий»: «Коли довкола **ніч є чорна**, життя важке, неначе жорна, а серце з болю мліє, приходиш ти, надіє» [1, с. 284]; «самотній», «злий», «ворожий»: «В **чорні** ночі виходиш в самотній простір: б'ється серце в грудях непокоїне. Вис вітер, як бідний стривожений звір, що ворожить пожежі і війни» [4, с. 115]. Такі значення в структурі концепту зумовлюються традиційними для носіїв мовної картини світу асоціаціями ЧОРНОГО із «темними» сферами життя природи й людини, адже як протилежний за фізичними властивостями та символікою білому кольору (оскільки з ним він перебуває в полярних точках колірного спектра) концепт ЧОРНИЙ узагальнює темні барви, з якими в емотивній сфері поєднуються негативні події чи відчуття.

Традиційна для ЧОРНОГО негативна семантика реалізується у сполучі *чорна хмара*, що, з одного боку, виступає елементом пейзажу переддошового неба, а з іншого боку, набуває символічних значень небезпеки: «Деся далеко б'ють удари, свище степом буровій; **чорним** клоччям сунуть хмари в небезпеці громовій» [31, с. 348]; біди: «Вільний дух летить з оселі на палкій простір пустелі, де нема людських отар, де ні слави, ні догани не пускають урагани, як зловісних **чорних** хмар» [31, с. 152]; трагічності зображуваних подій: «Віддалік, немов цілком байдуже, офіцер димок цигарки тлів. Тільки **неба хмарний, темний** кужіль чув нудне і коротеньке – плі!» [19, с. 190]. Семантичні відтінки негативного виникають на основі усталеного в українській культурній традиції зв'язку між поняттями зі світу природи (*чорна хмара*) і світу людських емоцій (негативні почуття).

Значний прошарок у комплексі «світ природи» в структурі концепту ЧОРНИЙ становлять його реалізації з лексемами, що об'єднуються в лексико-семантичну групу «птаство»: «Ходять суми тиходзвонні <...> щось-то чує, бо віщує **чорна** згря, **чорний** грак» [30, с. 78]. Виступаючи у складі найбільш типових для української лінгвокультурної моделі сполук *чорний ворон* та *чорний крук*, аналізований концепт може бути як носієм колірної ознаки, так і виразником символічних значень негативної емоційної оцінки, що сформувалися під впливом фольклорної традиції, де «ворони, круки та граки були злими провісниками смерті, біди, горя, супутниками вбитого» [10, с. 100–101].

Ці типові для української поетичної традиції образи в моделі світу 10–30 рр. ХХ століття зазнають оновлення внаслідок взаємодії народнопоетичного та індивідуально-авторського начал.

Наприклад, *чорний ворон* у значенні машини НКВС, *чорний птах* – телефонної трубки: «Мов птах, співає телефонна трубка, мов **чорний** птах в ліщині срібній дроту. Коли покине друг і зрадить любка, що вибереш: зненависть чи скорботу?» [1, с. 156].

Проте ЧОРНИЙ колір в українській лінгвокультурній парадигмі не завжди має негативне забарвлення. Наприклад, сполучаючись із іменником *ніч*, він може набувати позитивних оціночних співзначень: «Волю кохання! Нехай на устах хор поцілунків палких не стихає – дзвонами б'є! **Чорним** хай квітом нас нічка квітчає – враз ми засвітим в дівочих очах сонце своє!» [29, с. 101]. У таких випадках у структурі аналізованого концепту реалізується семантика «ніч кохання», що спричинене, на нашу думку, давніми дуалістичними уявленнями про єдність світла та темряви, необхідної для продовження життя, адже, за світоглядних позицій наших предків, день і ніч уявлялися як вищі живі істоти: День – богом сонця та світла, а Ніч – богинею мороку. Народження Сонця, а з ним і всього живого на землі відбувалося з темних надр ночі [26]. Саме тому й зародження кохання, пов'язане з продовженням роду, відбувається вночі, а сама лексема *ніч* із традиційним для неї колоративом ЧОРНИЙ не тільки втрачає негативні конотації, але й набуває позитивної символіки.

Позитивна семантика в структурі концепту ЧОРНИЙ простежується у випадках асоціації із землею: «Вернувся я, де вільхи й риби, де м'ята і ви, де квітчасті стіни; і знов цілую **чорні скиби**, припавши перед сонцем на коліна» [1, с. 224]. Генетична пам'ять нашого етносу зберігає важливі для нього аксіологічні цінності праслов'янського землеробського культу, де земля уявлялась як істота, пов'язувалась із початком життя, отже, з позитивними емоціями. Така тенденція стала підґрунтям для актуалізації в концептуальному змісті ЧОРНОГО додаткових конотацій «життєдайний», «родючий», «ситий», «багатий», «рідний», «старий», «вічний» тощо: «Дивися, мій синку, на землю стару – ото вона сита і **чорна**, бо сила велика **зчорнілих** від мук у ній погоріло хліборобських рук, як вугілля в вічному горнилі» [16, с. 73]. Під впливом землеробської традиції виникають значення «пустий», «голий» (коли йдеться про завершення землеробських робіт): «І в **нивах чорних, нивах голих** холодний промінь догасає» [28, с. 95].

Як виразник колірної ознаки концепт ЧОРНИЙ використовується для опису портретних характеристик (очі, волосся, шкіра). Особливістю

функціонування концепту в українській лінгвокультурній моделі є його реалізація у складі традиційних народнопоетичних сполук типу *чорне волосся, чорні кучері, чорні очі*, де постійний епітет ЧОРНИЙ не лише вказує на головну функціональну рису людини, але й передає позитивно сприймані всіма носіями мови, типові для представників нашої нації ознаки, служить фольклорним еталоном краси, молодості. Така значимість цього елемента концепту в колі культурних цінностей української нації в проєкції на поетичну модель світу нерідко супроводжується виникненням низки стійких асоціацій аксіологічного характеру, що наповнює ці фольклорні кліше особливим психологічним змістом: *«І ось дрібний чорнявий хлопець підніс долоні до чола. Ні, суті світу ти не схопиш, не вирвеш віршем корінь зла»* [1, с. 131].

На особливу увагу заслуговує вживання концепту ЧОРНИЙ для передачі кольору шкіри людини. Серед можливих культурних відтінків аналізованого елемента насамперед вичленовуються компоненти «засмаглий» та «людина з темною шкірою, представник темної, чорної раси»: *«Так, як виє дикун чорношкірий десь у байдужій вуха природі»* [18, с. 92]. До того ж майже всі представники мовної картини світу білошкірих традиційно підкреслюють перевагу своєї раси над іншими, внаслідок чого концепт ЧОРНИЙ набуває деякої соціокультурної зумовленості, а сама сполука *чорношкірий* – значення «дикий, невихований, неписьменний». Темний колір шкіри може бути й ознакою мерця: *«На купах чорних рук і чорних ніг червона кров і жовта піна, слизька смертельна піна з уст, розтерзаних гарматним поцілунком»* [1, с. 183], що актуалізує в складі аналізованого елемента сему «мертвий» та розширює лексичну валентність концепту ЧОРНИЙ.

Асоціації ЧОРНОГО із землею, пилом дають змогу виділити в складі концепту елементи «брудний», «нечистий»: *«На небі тільки сині зорі вислухують благальний спів людей, що, проті та безкрилі, цілуючи в німій покорі брудні обніжки віктарів устами чорними від пилу, що їхні губи припорошуть»* [1, с. 99]. Помітною тенденцією є використання концепту ЧОРНИЙ із цим значенням для опису соціальних верств населення: *«Бачив смуток мій оселі, бідні, невеселі. Бачив чорний люд робітничий в праці безпросвітній»* [4, с. 55]. У таких випадках концептом частково чи повністю втрачається колірна функція, натомість можуть реалізовуватися значення «безпросвітний», «безрадісний», «буденний», «важкий». Уявлення про ЧОРНИЙ колір як буден-

ний, несвятковий спостерігаємо в таких рядках: *«Та багатьом уже немає свята. Колись весела і червона дата як чорна цифір нині промайне – і лиш нудьгу всередині сколише»* [9, с. 43].

Як уже зазначалося, структура концепту ЧОРНИЙ містить низку компонентів оцінно-психологічного плану, серед яких чи не найуживанішими виявляються елементи зі значенням негативної емоційної оцінки. Пов'язуючи концепт ЧОРНИЙ із приблизно однаковими емоціями, носії культурної інформації надають йому особистісних семантичних кореляцій. Показовим тут може бути закріплення ЧОРНОГО кольору за назвами певних почуттів. Особливий вплив ЧОРНОГО на психіку людини загалом дає змогу говорити про нього як про еквівалент негативних емоцій, узагальнений символ болю, гніву, журби, смутку, тривоги, біди, страху, горя. Наприклад, *«Гасне день. Вночі за серце вхопить чорна туга за тобою»* [4, с. 76], *«Ти ж <...> уповаєш зухвало на успіх свого навчання, всім пропонуючи нам чорну біду небуття»* [9, с. 87].

Здатність концепту ЧОРНИЙ передавати певні емоційно-психологічні стани, з одного боку, та соціальне звучання, з іншого боку, робить його не лише виразником ключових моральних ознак, але й суттєвою, негативно забарвленою ознакою людського буття, що зумовлює низку асоціативних лексичних зв'язків: *чорний шлях (скиба) – важке, нещасливе життя – страждання – складний період у житті – безрадісне, злиденне існування: «Поете! Чорний шлях твій, чорна скиба, не заспокоїть сірини багонце чужа ржа баржі, гніль коржова гриба»* [1, с. 51]. Оскільки страждання звеличує людину, метафорично вживаний колоратив ЧОРНИЙ на підґрунті художньої експресії актуалізує в семантичній структурі концепту значення «величний», «піднесений», «урочистий».

Практично в усіх етнокультурах ЧОРНИЙ сприймається як символ темряви, зла, смерті, нечистої сили, що спричиняє виникнення у складі самого концепту конотацій «бездуховний», «диявольський», «гріховний»: *«Десь в ефірі, в небосхилі, в синім лоні тонуть дзвони... Де ж ви, де ви, легіони чорнодуші, чорнокрилі, що покладали до Мамони били в Силі?»* [31, с. 125].

Про однозначну негативну семантику концепту ЧОРНИЙ можна говорити, коли він асоціюється зі смертю: *«Струни смерті забриніли, бачу вічності поріг, смертний образ чорнокрилий хилить, валить жахом з ніг; тисне, давить, грає тілом, віє в очі чорним пилом, чорним пухом, розлучає тіло з духом»* [31, с. 158]. Як і в біль-

шості лінгвокультурних моделей, у слов'янській ЧОРНИЙ, виступаючи епітетом до лексеми СМЕРТЬ, також стає символом заперечення земного життя, вічного спокою, знаком жалоби за померлими: «Люлі, козаченьку, люлі! Вічні сплітаються сни, сили спочинуть знебулі в **чорнім** спокої труни» [29, с. 83], «Там аж дві труни дубові товсті на сухім сіні у **чорнім** сукні» [16, с. 55]. Семантична наповненість ЧОРНИЙ тоді орієнтується і на функцію кольороназивання, і на актуалізацію негативних емоційно-експресивних символічних конотацій.

У периферійній структурі концепту ЧОРНИЙ виленовується елемент «темний», про реалізацію якого можна говорити тоді, коли приписувана ознака має нечітке, неяске колірне забарвлення: «Край гаю **чорніє** один на поляні змарнілий, потрухлий, обрубаний пень; йому вже не шкодять вітри-урагани, йому вже байдуже, чи нічка, чи день» [31, с. 68]; коли йдеться про велику кількість однорідних предметів: «Нероздільний, тьмою спаяний, в **чорній** масі тоне бір; мов сп'янілий, неприкаяний я вступив в таємний мир!» [31, с. 110], непрозорість: «**Чорна** вода не тече в стінах **чорнілих** набережних, повільно пересовуються водяні маси, регульовані шлюзами» [21, с. 7]. Відзначимо, що в останньому контексті, крім колірного значення, спостерігаємо інтенсифікацію негативно сприйманої ознаки, що виражена семами «стоячий», «мертвий», «забруднений» (про воду).

Технократичні тенденції розвитку суспільства на початку ХХ століття активізували в складі концепту ЧОРНИЙ семи «брудний», «виробничий», зробили його символом технічного прогресу та основою для створення лексичної мікросистеми назв нових технічних винаходів та процесів, що відбилося в поетичному словнику представників цього періоду: «Завод, затьмарений нальотом **чорним**, двигоче звуками й натужено дрижить» [20, с. 7]. З одного боку, провідна для поетів – носіїв міської культури тема «людина – місто» наповнює ЧОРНИЙ колір як її атрибут особливо пафосною символікою, а з іншого боку, деструктивний вплив міста на особистість спричиняє виникнення в концептуальному змісті

ЧОРНОГО негативних конотацій «руйнівний», «ворожий», «дисгармонійний»: «І щодня проклинав ненажерливе місто, **чорне-чорне**, жахливе, брудне» [27, с. 33].

Висновки. У результаті концептуального аналізу було доведено, що ЧОРНИЙ колір завдяки своєму семантичному багатству, здатності акумулювати багатовіковий досвід людства, активності використання, психологічній, філософській, культурній, етичній та естетичній значущості виступає ваговою складовою частиною мовної картини світу. Його вербальні маніфестації в українській лінгвокультурній парадигмі, так чи інакше концентруючи етнокультурні, міфологічні й народно-психологічні уявлення про ЧОРНЕ характеризуються, з одного боку, широким діапазоном культурних значень, а з іншого боку, здатністю викликати у свідомості стійкі асоціації, які забезпечують однакове розуміння всіма носіями мови закріплених за концептом смислів.

З'ясовано, що більшість мовних реалізацій концепту ЧОРНИЙ відрізняється конкретикою та однозначною символікою. Основне їх джерело – архаїчна міфопоетична свідомість, що в межах поетичної моделі світу 10–30 рр. ХХ століття чи ідіостилію окремо взятого поета виступає універсальним класифікатором дійсності та водночас «обростає» новими значеннєвими тональностями. Крім традиційних, концепт ЧОРНИЙ набуває таких оцінних співзначень, які корелюють із глибинними етнопсихологічними ознаками сприйняття навколишнього світу, стають екзистенційними категоріями й реалізуються на різних рівнях свідомості, а саме філософському, психологічному, морально-етичному, соціальному.

Попри значний інтерес вітчизняної науки до питань концептуального аналізу, проблема кольорових концептосфер залишається малодослідженою, а запропонована нами модель аналізу концепту ЧОРНИЙ не дає вичерпного уявлення про його сприйняття сучасними носіями культури, тому порушена нами проблема може й далі бути темою наукових розвідок, зокрема, актуальним напрямом дослідження нам видається проведення психолінгвістичного експерименту шляхом асоціативного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонич Б.-І. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1989. 441 с.
2. Арутюнова Н. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Білодід І. Словник української мови : в 11 т. Т. 11. Київ : Наукова думка, 1980. 699 с.
4. Бобинський В. Гість із ночі. Київ : Дніпро, 1990. 623 с.
5. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1997. 411 с.
6. Воркачов С. Методологические основания лингвокультурологии. *Теоретическая и прикладная лингвистика*. 2002. № 3. С. 79–95.

7. Воробьев Г. Психосемиотика цвета. *Психосемиотика познавательной деятельности и общения*. 1988. № 2. С. 51–70.
8. Деменчук О. Модель концепту ситуації як основа зіставлення семантики лексики. *Psycholinguistics*. 2018. № 23 (2). С. 1–65. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.1207992>.
9. Зеров М. Твори : в 2 т. Т. 1. Київ : Дніпро, 1990. 842 с.
10. Костомаров М. Слов'янська міфологія. Київ : Либідь, 1994. 382 с.
11. Кузьміна О. Поетична семантика концептів «БІЛИЙ – ЧОРНИЙ» (на матеріалі української лірики першої третини ХХ сторіччя) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 ; Харківський національний університет ім. В. Каразіна. Харків, 2005. 19 с.
12. Летюча Л. Вербальна організація концепта-сценарія СОБЫТИЕ. *Psycholinguistics*. 2017. № 21 (2). С. 64–75. URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/57/44>.
13. Ляпин С. Концептологія к становлению подхода. *Концепты*. 1997. № 1. С. 11–35.
14. Мазепова О. Концепт кольору та його місце в художній картині світу (на матеріалі сучасної перської поезії). *Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна*. 2014. № 61. С. 52–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2014_61_10.
15. Мацьків П. Концептосфера БОГ в українському мовному просторі : монографія. Дрогобич ; Київ : Коло, 2006. 323 с.
16. Осьмачка Т. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1991. 254 с.
17. Петрова Е., Рубцова С. Вербалізація концепта QUALITY TIME. *Вестник Томского государственного университета. Филология*. 2019. № 62. С. 149–160. URL: <https://doi.org/10.17223/19986645/62/10>.
18. Плужник Є. Вибрані поезії. Київ : Радянський письменник, 1966. 261 с.
19. Плужник Є. Запізнілий квітень. Харків : Прапор, 1994. 96 с.
20. Поліщук В. Zenit людини. Харків : Державне вид-во України, 1965. 72 с.
21. Семенко М. Європа і ми: памфлети й вірші (1928–1929). Харків : Книгоспілка, 1930. 73 с.
22. Ставицька Л. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи. *Семасіологія і словотвір*. Київ : Наукова думка, 1989. С. 98–102.
23. Степанов Ю. Константы. Словарь русской культуры. Москва : Академический проспект, 2001. 991 с.
24. Стернин И. Мифологические лингвистические концепты в быденном языковом сознании. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2016. № 12. С. 98–107. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2016-12-0>.
25. Тернер В. Цветовая классификация в ритуалах Ндембу: проблема невербальной классификации. *Символ и ритуал*. Москва : Наука, 1983. С. 71–103.
26. Толстая С. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. Москва : Международные отношения, 2002. 512 с.
27. Фальківський Д. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1989. 175 с.
28. Філянський М. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1988. 240 с.
29. Черкасенко С. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1990. 292 с.
30. Чумак В. Червоний заспів. Київ : Дніпро, 1991. 364 с.
31. Чупринка Г. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1991. 495 с.
32. Cremers A., Chemla E. Psycholinguistic Study of the Exhaustive Readings of Embedded Questions. *Journal of Semantics*. 2016. № 33 (1). P. 49–85.
33. Gawda B. The Structure of the concepts related to love spectrum: emotional verbal fluency technique application, initial psychometrics, and its validation. *Journal of Psycholinguistic Research*. 2019. № 48. P. 1339–1361. URL: <https://doi.org/10.1007/s10936-019-09661-y>.

**ПРОБЛЕМАТИКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
В КОНТЕКСТІ СТИЛІСТИЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ****PROBLEMS OF ENGLISH TRANSLATION IN THE CONTEXT
OF STYLISTIC DIFFERENTIATION****Савка А.А.,***orcid.org/0000-0002-6143-6014**магістр кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»***Карамішева І.Д.,***orcid.org/0000-0001-8683-2040**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри прикладної лінгвістики**Національного університету «Львівська політехніка»*

Розглянуто причини активного формування нестандартної лексики в англійській мові із середини 80-х років ХХ століття. Охарактеризовано особливості формування різноманіття лінгвістичних одиниць крізь призму двох лінгвістичних явищ – «стандарту» й «субстандарту». Мета дослідження полягає в характеристиці особливостей стилістичної диференціації англійської мови як проблеми перекладу англійської мови з урахуванням фундаментальних норм існування стандарту й субстандарту в стилістичній диференціації англійської мови, субстандартних елементів некодифікованого мовлення, окреслення місця сленгу в системі субстандартних елементів. Характер об'єкта дослідження наукової статті зумовив необхідність використання комплексної методики дослідження, що передбачає застосування описового, функціонально-семантичного та контекстуально-інтерпретаційного методів, використання методики аналізу, що включає емпіричні спостереження, зіставлення та узагальнення досліджуваного матеріалу. У процесі дослідження встановлено, що мова є динамічним соціальним явищем, завдання якого полягає в тому, щоб здійснювати вербальну комунікацію між людьми. Беручи до уваги той факт, що мова є динамічним соціальним явищем, дотримуюсь думки, що вивчення мови не може відбуватися у відриві від вивчення її функціонування в різних суспільних верствах і професійних групах, від дослідження її соціально-діалектичної стратифікації. Соціальне членування суспільства безпосередньо впливає на функціонування мови й на структуру мови. Сленгізми, жаргонізми й арготизми є різновидами нестандартної лексики, протиставлені елементам літературного стандарту. Серед нестандартної лексики спостерігається дихотомія: стилістично знижена лексика протистоїть соціально детермінованій. Виділено ієрархічно організовану систему лексичних рівнів національної мови, в якій ступінь нестандартності визначається величиною віддалення того чи іншого лексичного рівня від літературного стандарту. Значна увага приділяється проблемам соціальної диференціації мови, але до теперішнього часу неоднозначним залишається вирішення питання про статусний зміст таких понять, як арго, жаргон, сленг, і їхнє співвідношення в рамках субстандартної лексики.

Ключові слова: лексика, сленг, стандартизація, стилістика, субстандарт.

The reasons for the active formation of non-standard vocabulary in English since the mid-80s of the XX century have been considered. The peculiarities of the formation of the diversity of linguistic units through the prism of two linguistic phenomena – “standard” and “substandard” are characterized. The purpose of the article is to characterize the features of stylistic differentiation of English as a problem of English translation, taking into account the fundamental norms of the existence of the standard and substandard in the stylistic differentiation of English; substandard elements of uncodified speech; outlining the place of slang in the system of substandard elements. The nature of the object of study of the scientific article necessitated the use of complex of research methods, which involve the use of descriptive, functional-semantic, and contextual-interpretive methods, the use of methods of analysis, including empirical observations, comparisons, and generalizations of research material. Language is a dynamic social phenomenon, the main task of which is to carry out verbal communication between people and to express the totality of person's ideas of the surrounding reality. There is the conviction that the study of language cannot take place separately from the study of its functioning in various social strata and professional groups, from the study of its socio-dialectical stratification. The social division of society directly affects the functioning of language and the structure of language. Slangisms, jargons and slang are types of non-standard vocabulary, as opposed to elements of the literary standard. Among the non-standard vocabulary, there is a dichotomy: stylistically reduced vocabulary opposes the socially determined one. A hierarchically organized system of lexical levels of the national language is distinguished, in which the degree of “non-standard” use is determined by the level of the difference between one or another lexical level and the literary standard. Great attention has been paid to the problems of social differentiation of language. Nevertheless, the question of content of such concepts as slang, jargon and their relationship within the substandard vocabulary remains ambiguous and calls for more research.

Key words: slang, standardization, substandard, vocabulary, stylistics.

Постановка проблеми. Літературна англійська мова як стандарт дає змогу визначити унікальність мови, що диференціює мову одного народу від мови іншого. Усі нелітературні пласти лексики структуровані відповідно до прийнятих у певний період термінів. З огляду на це, простежимо на основі диференціацій із визначальних для дослідження поглядів, підходів і концепцій розвиток лексики й понятійного змісту тієї мовної та лінгвістичної сутності, яку було пояснено в прийнятому визначенні поняття «мовний стандарт» та «мовний субстандарт», називаємо терміносполучення «англійський лексичний стандарт» та «англійський лексичний субстандарт», проігнорувавши трактування цієї сутності в інших мовах.

Актуальність дослідження полягає в тому, що важливим завданням указанного проблемного напрямку є розгляд стандартних та субстандартних лексичних засобів, їхнє відображення в англійській мові у зв'язку з позамовними чинниками, проведення комплексного дослідження специфіки вираження мовної картини світу сучасним молодіжним сленгом, вивчення зв'язків між вираженими одиницями англійської мови та динамікою їхнього розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях є помітний особливий інтерес до всіх проявів маргінальних комунікативних кодів за останні десятиліття. Проте праці, які присвячені аналізу стилістичної диференціації та виділенню субстандартів, здебільшого відображають досліджуване явище частково, за межами наукової системи. Лінгвокультурологічний аспект залишається найменш вивченим в аналізі субстандартних явищ усіх типів. Дослідниця К.Л. Бондаренко досліджує лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу. Під мовним стандартом стилістичної диференціації описує «норми загальноприйнятого мовного вживання» [2]. Н.В. Глушук розглядає лінгвопрагматичну специфіку в контексті сучасного англомовного сленгу. Дослідниця аналізує витоки, класифікаційні та семантичні ознаки сленгу в контексті стилістичної диференціації [4]. Дослідниця Л.М. Бондарчук розглядає поняття «діалект» стосовно англійської мови як діалект особливого типу, позбавлений будь-якої регіональної культурної основи [3]. Р. Trudgill у процесі дослідження процесів формування нового діалекту та соціолінгвістичної рефункціоналізації пов'язує граматичні і лексичні особливості мови певних верств населення зі стандартним діалектом [6].

Постановка завдання. Метою дослідження є встановлення особливостей стилістичної диференціації англійської мови як проблеми перекладу англійської мови з урахуванням фундаментальних норм існування стандарту й субстандарту в стилістичній диференціації англійської мови, субстандартних елементів некодифікованого мовлення, окреслення місця сленгу в системі субстандартних елементів.

Характер об'єкта дослідження наукової статті зумовив необхідність використання комплексної методики дослідження, що передбачає застосування описового, функціонально-семантичного та контекстуально-інтерпретаційного методів, використання методики аналізу, що включає емпіричні спостереження, зіставлення та узагальнення досліджуваного матеріалу.

Виклад основного матеріалу.

Стандарт і субстандарт у стилістичній диференціації англійської мови. Словниковий запас англійської мови поповнювався трьома основними шляхами. У процесі розвитку грамотності населення виникла потреба в розширенні та оптимізації словникового запасу для повнішої й точнішої передачі інформації. У міру освоєння нових континентів і розширення свого впливу за межі своєї країни англійцям траплялися нові явища й поняття, які вимагали мовного відображення. Подорожуючи новими землями й зустрічаючи носіїв інших мов, англійці цілком природним чином розширювали свій словниковий запас новими іноземними словами.

Як наслідок колонізаторської активності, англійська мова наповнювалася словами з іспанської та португальської мов. Американські колонізатори часто реекспортували запозичені іноземні слова в Англію, здійснюючи в такий спосіб зміни в англійській мові.

Потреба в стандартизації та стилістичній диференціації мовних форм з'явилася внаслідок становлення англійської держави, з центральним органом влади, для забезпечення його функціонування. Мовна норма має винятково практичне значення. Початок формування письмової мовної норми та стандарту був зумовлений історичним перебігом подій у країні. Вона виникла як «побічний продукт» бюрократичних інструментів, покликаних «обслуговувати» конкретні адміністративні функції. Мовна норма не є результатом та задумом письменників і вчених. Вона покликана обслуговувати органи влади для забезпечення надійного функціонування в умовах розвитку торгівлі, становлення держави і права, а також розвитку політичних структур.

У лінгвістиці представлений фактологічний і теоретичний матеріал щодо окремих аспектів мовного субстандарту в контексті стилістичної диференціації.

Субстандарт – це найбільш динамічний пласт лексико-семантичної системи загальнонаціональної мови. Субстандарт – синкретичне явище стилістичної диференціації, і для його осягнення потрібні синкретичні дослідження, які об'єднують як власне мовознавчі, так і соціолінгвістичні, культурологічні, філософські та психологічні підходи.

Поняття «мовний субстандарт» являє собою сформовану історично, порівняно стійку в часі і просторі, комплексну, системно організовану й ієрархічно структуровану повністю автономну екзистенціальну макроформу мови, яка охоплює також системно організовані й ієрархічно структуровані приватні екзистенційні, напівекзистенційні й неекзистенційні мовні форми (з різним ступенем автономності – автономні, напівавтономні й неавтономні) і їхні елементи на всіх лінгвістичних рівнях (фонологічному, морфологічному, лексичному та синтаксичному), які відповідають соціолінгвістичній нормі другого рівня і створюють мовну ситуацію. Диглосія може проявлятися різної якості й різного ступеня в обслуговуваних ними сферах соціально-мовного спілкування залежно від соціолінгвістичних параметрів комунікантів і комунікативного акту [6, с. 245–256].

Лінгвокультурологічний аспект розгляду субстандарту в контексті стилістичної диференціації дає змогу по-новому побачити ті системи, які переважно досліджувалися в рамках лексико-таксономічної парадигми. Основну увагу акцентовано на субстандартних феноменах, одиниці яких, на відміну від слів загальнолітературної мови, призначені для виразного ефекту. Діалектний лексичний прошарок звужує свої функції, у той час як частота одиниць і жаргонізація мовного спілкування збільшуються.

Дослідження онтології і функціонування субстандарту в стилістичній диференціації англійської мови дає змогу стверджувати про зміни в конфігурації типів мови. Так, просторіччя настільки тісно зрослося з розмовним стилем літературної мови, що правомірно говорити про літературне просторіччя або про розмовне просторіччя; зросла комунікативна роль соціальних жаргонів, які перемістилися із соціально замкнених сфер мови у спільну мову. Безконфліктне з'єднання мовних засобів, протилежність стильової і функціональної належності є об'єктивною нормою мовної діяльності [3, с. 146–148].

У контексті стилістичної диференціації англійської мови основними відмінностями субстандарту від літературної мови є повний брак сформульованих правил вибору та вживання мовних одиниць, брак стилістичної диференціації та переважання експресивно забарвлених слів із негативною конотацією.

Потужним стимулом для вторгнення субстандарту в спільну мову стало те, що був знятий бар'єр між живою розмовною мовою і сферою публічного спілкування. Жаргонні, побутові або розмовні слова завжди потенційно мають змогу переміститися в літературну сферу, а в сучасних умовах цей процес настільки інтенсивний, що лексикографи не завжди встигають фіксувати необхідні зміни. Проте динамічність таких переміщень не впливає на принципову опозиційність дихотомії стандарту й субстандарту.

Субстандартні елементи диференціації некодифікованого мовлення. Вивчення субстандартних підсистем мови – досить складне завдання, оскільки серед лінгвістів немає єдиного погляду щодо визначення морфології некодифікованої лексики, її структури і функцій, ролі в житті соціальних груп. Тим часом її вплив на літературну мову, який є мовним стандартом, є досить значним. Не менш важливим є й той факт, що периферія мови значною мірою моделює процеси, які згодом можуть мати місце в її літературній сфері.

З аналізу наукової лінгвістичної літератури стає зрозумілим, що дослідниками цього проблемного напрямку виділено складники субстандарту жаргону, сленгу й арго. Виникнення й продукування термінів жаргону та арго окреслені в монографії зарубіжної дослідниці О. Береговської [1].

Наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних дослідників вказують на наявність дискусій відносно визначення теоретичних підходів до розуміння сутності жаргону, сленгу і арго. Наприклад, у працях першої групи дослідників не існує лексеми «сленг»; натомість у працях другої групи помічено наявність дефініцій, які вказують на відмінність між цими поняттями; проте в третій групі наукових досліджень терміни арго й жаргон подаються як синоніми, а сленгу відводиться окреме місце [2, с. 5–8].

Мовні та позамовні чинники є рушійними силами нових тенденцій розвитку англійської мови. Низка змін екстралінгвального характеру призвела до змін у лексико-фразеологічному складі нелітературних елементів.

Основні структурні типи субстандартних лексичних дериватів в англійській суб-

мові представлені структурно-невідзначеними соціолектизмами: формально-непохідними і формально-продукуючими. Формально-похідні соціолектизми представлені префіксальними, суфіксальними, складними і складно-суфіксальними дериватами й конверсивами. Структурно-відзначені соціолектизми представлені дериватами із субстандартними суфіксами: ітеративи (редуплікати, рими і римований сленг), інтегровані словосполучення, телескопії, абрєвіатури, скорочення та піджинізи. Їх деривація реалізується в різних за складом і кількістю для схематичних і моделей. Це свідчить про різноманітні засоби збагачення субстандартної лексичної системи англійської субмови, провідними з яких, як тенденції розвитку цієї системи, виступають абрєвіація, суфіксація і словоскладання.

Ототожують мовний субстандарт із просторіччям і виділяють його різновиди: нелітературне, територіальне, етнічне й лексичне мовлення. Розрізняють екзистенційні форми просторіччя: загальнонародне лексичне просторіччя, що об'єднує низькі колоквиалізми, загальні сленгізми й вульгаризми; спеціальне лексичне просторіччя, представлене професійними корпоративними жаргонізмами. Враховуючи цю типологію, пропонується соціально-комунікативна класифікація словникового складу національної мови і стратифікація нестандартної лексики за якістю її «просторіччя», або «субстандартності», що дозволяє відокремити лексичний субстандарт від стандарту й диференціювати основні лексичні пласти, які належать до субстандарту [2, с. 5–7].

Унаслідок зміни мовних смаків та мовної моди мова усвідомлюється як засіб самоствердження, результатом є вживання значної кількості сленгових та просторічних слів. Омолодження соціально та професійно активної частини суспільства стало наслідком поширення професійних та корпоративних жаргонізмів не лише в усному мовленні, а й у ЗМІ та художній літературі.

Суперечливим та неповним, на нашу думку, видається поділ нестандартних одиниць на такі лексико-семантичні групи, як лайка (swearing), сленг (slang), жаргон, неправильне вживання, недбалі вставні слова та скорочення. Значимо, що саме поняття «лайка» є незрозумілим та розмитим, а також поняття «сленг» та «жаргон» є тотожними. Не можна не зазначити, що в цій класифікації класи ненормативних одиниць виокремлюються лише на основі соціально-територіального критерію [4, с. 22–36].

Основними каузаторами виникнення мовно-комунікативних девіацій є незнання кодифіко-

ваних норм літературної мови, зумовлене рівнем інтелектуального розвитку людини. Саме їх і використовує автор, а слідом за ним перекладач вибраного для аналізу тексту.

Сленг у системі субстандартних елементів.

Сленг є одним із різновидів порушень норм стандартної мови. Нині англійська мова характеризується великим відсотком неформальної лексики. Сленг не має точного визначення, і кожен дослідник по-різному трактує цей термін. Дедалі частіше дослідники зіштовхуються з таким явищем, як проникнення субстандартних форм у художню літературу. Саме тому деякі субстандартні слова і вирази з часом стають стандартними. Завдяки субстандартній лексиці створюються певний характер героя й атмосфера місця події в художніх текстах.

На думку Н. Глушук, сленг – це конотативно забарвлена лексика та фразеологія, яка вийшла за межі певних соціальних груп, має загально-мовний характер, широко вживається в розмовній мові, проте її не вважають «стандартною», літературною [4, с. 34].

Проблему існування молодіжного сленгу як окремої підсистеми слід розглядати, зважаючи на чинники, що безпосередньо сприяють такому відокремленню: відмінність сфери інтересів молоді від старшого покоління; різниця в ціннісних орієнтирах та поглядах на життя в окремих аспектах; соціальне оточення й коло спілкування; приблизно однаковий характер занять молоді. До того ж процес пізнання залежить від інтересів особистості, мотивів, якими вони зумовлені, а також психологічних та фізіологічних чинників особливостей людини.

Сленгові одиниці становлять частину сленгового лексикону, функціонують відповідно до загальних тенденцій розвитку субстандарту. Схожість самих номінів та особливостей їхнього функціонування в різних містах свідчить про певну однотипність номінації міських об'єктів засобами субстандарту.

Одним із першорядних соціальних показників, за яким відбувається класифікація нелітературних одиниць, є вік мовців. Найбільшим попитом у лінгвістичних дослідженнях користується молодіжний сленг, що є найвагомішим та найпомітнішим у мовному побуті. Лінгвістичні дослідження демонструють англійське обличчя молодіжного сленгу.

Серед молодіжних сленгових іменників найбільш поширеними є лексеми на позначення грошей, алкоголю, зброї, сексуальних утіх та різних побутових предметів. На жаль, для сучасної

молоді ці теми є найактуальнішими, що характеризує молоде покоління з негативного боку, а його мовлення – це жорстокі, вульгарні та грубі висловлювання вузької тематики.

Окрім розрізнення нелітературної лексики за віковими особливостями та родом занять, серед низки соціальних страт виділяють також гендерний аспект та рівень освіти. Гендер у лінгвістиці розглядається як компонент колективної й індивідуальної свідомості, що передбачає систему біологічних характеристик, соціальних ролей, особливостей психіки й поведінки, властивих представникам певної статі. Жіноча мова є соціально менш маркованою. Основну роль у продукуванні та функціонуванні жаргонів відіграють чоловіки: вони охоче проявляють бажання показати високий рівень ерудиції в спілкуванні з жінками; водночас жіноча лек-

сика тяжіє до стандарту й в жіночій комунікації акцент із групового спілкування переноситься на міжіндивідуальне.

Висновки. Отже, субстандарт у контексті стилістичної диференціації розглядається нами як периферійний мовний континуум, протиставлений літературній мові, який своєю чергою не є однорідним, оскільки має у своєму складі стійкі утворення. До таких субстандартних домінуючих форм можна зарахувати сленг.

Представлені результати дослідження є початковою ланкою вивчення проблематики перекладу англійської мови в контексті стилістичної диференціації. Отже, перспективу подальших досліджень вбачаємо у поглибленому вивченні сленгу, зокрема у субстандарті, який загалом і в його конкретних мовних формах виступає засобом мовної маніфестації субкультурних феноменів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Береговская Э.М. Аргю и язык французской художественной прозы XX века (50–70-е годы) : монография. Изд-во СмолГУ. 2009. 356 с.
2. Бондаренко К.Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Київ, 2007. 19 с.
3. Бондарчук Л.М. Лексична модель «стандарт-субстандарт-нонстандарт» у системі сучасної комп'ютерної субмови. *Лексикографічний бюлетень*. 2007. № 15. С. 146–151.
4. Глуцук Н.В. Лінгвопрагматика сучасного англomовного сленгу: витоки, класифікаційні та семантичні ознаки. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2013. № 21. С. 22–36.
5. Bright W. *International Encyclopedia of Linguistics*. Oxford: Oxford Univ. Press. 1992. Vol. 4. 482 p.
6. Britain D., Trudgill P. Migration, new-dialect formation and sociolinguistic refunctionalisation: reallocation as an outcome of dialect contact. *Transactions of the Philological Society*. Great Britain. 1999. PP. 245–256.

РОЗДІЛ 7 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

UDC 80

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.29>

EXPRESSION METHODS OF LEXICAL UNITS IN THE TRANSLATION PROCESS

СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ

Aliyeva Ulviyye Humbat gizi,*orcid.org/0000-0002-6732-219X**Dissertation at the Department of Azerbaijani Language
Ganja State University*

The purpose of the article is to study the methods of expression in the translation process by matching the meanings of existing lexical units in the target and source languages. The translation process is also based on the study of substitution of new and more appropriate lexical units.

The methodology and methods used as the theoretical and methodological basis of the current research were adopted and translated from Azerbaijanian and foreign scholars' works, also derived words, neologisms used in their words. In this article comparative methods and translations were utilized, more complex literary parts were translated and compared.

For the first time in a domestic study, the author noted the idea of expressing human thoughts in their native language not with new words, but in lexical units included in the vocabulary of the original text. Thus, during translation, the translator does not create new words, but uses only the general vocabulary of the translated language, preserves lexical synonyms containing common meanings that exist in one language, and considers it important to express the grammatical content using accessible grammatical means.

The realities and concepts of material life that exist in the original language during translation should be selected in accordance with the ethnopsychology of the people and the country to which the target language belongs. Sometimes it is important to describe not only the main content of the translation, but also the spirit of the original, the inner world of the characters, the transfer of their feelings and emotions. Words with a limited range of meanings, regardless of text, symbol, style and peripheral part, have different meanings in such a translation. The style, way of thinking and requirements of the author of the source language for literary translation must be studied by the translator of the historical target language of that period, and then translated. When translating, take into account the uniqueness of the language, the world of ideas and images of each translated poet and writer. When translating, not only the content and idea of the original, but also the inner life must be recreated in the target language and all the subtle semantic nuances of the translated work must be skillfully preserved in the translation. A literary translation must not omit, add or change certain parts of the original.

Key words: translation process, lexical units, means of expression, original text, vocabulary, lexical and morphological elements, vocabulary, polysemous words.

Метою статті є вивчення способів вираження у процесі перекладу шляхом зіставлення значень наявних лексичних одиниць у цільовій і вихідній мовах. Процес перекладу також заснований на вивченні підстановки нових, більш відповідних лексичних одиниць.

Методологія і методи, використані як теоретична та методологічна основа цього дослідження, були запозичені з робіт азербайджанських і зарубіжних вчених. У статті використані порівняльні методи.

Автор вперше у вітчизняному дослідницькому дискурсі озвучив ідею вираження людських думок рідною мовою не новими словами, а лексичними одиницями, що входять до словникового запасу автора оригінального тексту. Таким чином, під час перекладу перекладач не створює нові слова, а використовує тільки загальний словник перекладної мови, зберігає лексичні синоніми, які містять загальні значення, і вважає важливим висловити граматичний зміст доступними граматичними засобами.

Реалії та концепції матеріального життя повинні вибиратися відповідно до етнопсихології народу і країни мови перекладу. Іноді важливо описати не тільки основний зміст перекладу, а й дух оригіналу, внутрішній світ героїв, передачу їх почуттів і емоцій. Слова з обмеженим діапазоном значень незалежно від тексту, символу, стилю і периферійної частини мають різні значення в такому перекладі. Стиль, спосіб мислення і вимоги автора вихідного мови до художнього перекладу повинен бути вивчений перекладачем історичного цільової мови того періоду, а потім перекладений. У перекладі слід враховувати унікальність мови, світ ідей і образів кожного перекладеного поета чи письменника. При перекладі повинні бути відтворені не тільки зміст та ідея оригіналу, але і внутрішнє життя і тонкі смислові нюанси перекладеного твору. Художній переклад не повинен опускати, додавати або змінювати певні частини оригіналу.

Ключові слова: процес перекладу, лексичні одиниці, засоби вираження, вихідний текст, лексика, лексико-морфологічні елементи, лексика, багатозначні слова.

Introduction. Instead of creating a new lexical unit, a person who expresses his opinion in any language uses only the words that exist in his vocabulary in the language. Even if a speaker or writer tries to create a new word, he uses elements or analogues of existing words. In order to convey clearly and fluently the ideas expressed in the original text each translator chooses the words in the dictionary of the target language that correspond to the meaning of the source language. Even when the translator creates a neologism, he refers to existing lexical and morphological elements. The word reserve of the translation mainly depends on the breadth of the vocabulary of the target language. In this respect, it is easier to translate into languages with rich vocabulary. The vocabulary itself plays a vital role in the language. This limitation in the translation process is related to the practice of translation, its elements of the basic vocabulary and its root words as well.

The purpose of the article is to study the methods of expression in the translation process by matching the meanings of existing lexical units in the target and source languages. The translation process is also based on the study of substitution of new and more appropriate lexical units.

The methodology and methods used as the theoretical and methodological basis of the current research were adopted and translated from Azerbaijani and foreign scholars' works, also derived words, neologisms used in their words. In this article comparative methods and translations were utilized, more complex literary parts were translated and compared.

An important scientific innovation. For the first time in a domestic study, the author noted the idea of expressing human thoughts in their native language not with new words, but in lexical units included in the vocabulary of the original text. Thus, during translation, the translator does not create new words, but uses only the general vocabulary of the translated language, preserves lexical synonyms containing common meanings that exist in one language, and considers it important to express the grammatical content using accessible grammatical means.

Review of publications of the last 10 years. In recent years, publications on translation and analysis of lexical units have included literary, phraseological, terminological translations and analyzes.

One of such works is F. Abdullayeva's "Fundamentals of Professional Translation", in which she explains with examples that in the literary translation process the word in the source language can be used in the target language in the opposite meaning [1, p. 95–96].

M. Rahimov, in his monograph "Linguo-cultural features of Americanism-phraseology" notes that despite the ethnopsychological, linguocultural nature of phraseological units in the translation process, they have metaphorical transitions that can be assessed as a semantic universal [2, p. 19–20].

In her research on "Linguistic analysis of telecommunication terms in the languages of different systems" Z. Aliyeva grouped the main features of professional terms in both Azerbaijani and English languages, as well as in other languages, and emphasized that most telecommunication terms are come from the colloquial language [3, p. 20–56].

E. Atakishiyev in his monograph "Lexical-semantic analysis of linguistic terms" underlines that lexical units derived from other languages have an important place in the vocabulary of every language. The researcher notes that acquisition is a progressive process occurring under the influence of extraneous and intralinguistic factors, and plays a vital role in enriching the vocabulary of the language [4, p. 114–126].

In his book "On the National Character of Languages", von Humboldt states that the membership of individual languages and their components gives us two advantages. Thus, firstly, it sheds light on how people use language, and secondly, it allows us to express our views about the origin of languages and nations confidently [5, p. 21–23].

Translation process: Both lexical units used in the translation process and the root words in the main vocabulary play important role in translation translation. With the help of words from the main vocabulary, the translated text becomes clearer, fluent and understandable. The translated material should not deviate from the original text. In the original text, the translated material has its own lexical-semantic and grammatical expression [6, p. 18–22].

Main material views. It is the narrow text (words that express any content of the original) and the broad text (sentences and paragraphs related to the words that express the main content of the original) that are of special importance in conveying meanings in a foreign language through the means of expression of the mother tongue.

It should be mentioned that the vocabulary of a language is not just a set of words, but a system of lexical units that are connected with each other by semantic and stylistic connections. Selection of random words and use of language units uncorresponding in meaning should be prevented during the translation process. When translating, it is necessary to pay special attention to three important factors in the expression of the meaning of the word:

1) There is no exact word in the target language that can fully express the meaning in the original text.

2) The meaning conformity is not complete, but the original meaning can only be substituted partially [7, p. 31–34].

3) Each meaning of a polysemous word given in the original can be expressed in separate lexical units in the target language.

The equivalent of an unambiguous word in the original text cannot be unambiguous in the target language. This feature only applies to terms. Each word given in the original has a certain equivalent in the target language. It is difficult to express anything with special significance in the life of any nation, while it has no importance for the speakers of the target language. In such cases, the word itself and its explanation is written in brackets.

Sometimes the meanings of a words do not match stylistically. English critic of the twentieth-century in an analysis of his on the Russian literature “Landmarks in Russian literature” writes: In the English translation of Krylov’s “Two Doves” the word “скучно” is given by the lexical unit “boring”. But this is not a very poetic expression. Unlike English, this word retains its poeticity in Russian. It is not a question of semantic inconsistency, but simply of stylistic imperfection. Scientific terms – words expressing philosophical, political, aesthetic and other concepts – do not always find their equivalent in another language. In this case, to express these terms we use either calques, or lexical units by adding grammatical forms of the source language to the word roots of the foreign language. [8, p. 38–42].

Equivalent: The fact that no full equivalent of any term exists in the target language does not mean that it cannot be translated. Sometimes such terms are explained in a few words. The growth and enrichment of the vocabulary in the language increase the possibilities of translation. It is known from the history of language that a translator, who has not previously been able to translate the original meaning, has no difficulty in finding its appropriate equivalent after some time.

Sometimes the same ambiguous word is interpreted differently in different texts. The English lexeme “estate” found in two texts, D. Defoe’s “Robinson Crusoe” and Swift’s “Gulliver’s Travels”, having close to each other content and meaning has been translated into Russian in quite different ways.

Let’s compare:

1. “I was born in the year 1632 in the city of York, of a good family, though not of that country, my father being a foreigner of Bremen, Who Settled

first at Hull: he got a good estate by merchandise, and leaving off his trade, lived afterwards at York”.

“Я родился в 1632 году в городе Йорке в зажиточной семье иностранного происхождения: мой отец был родом из Бремена и основался сначала в Гулле. Нажив торговлей хорошее состояние, он оставил дела и переселился в Йорк”.

“Mən 1632-ci ildə York şəhərində əsnəbi mənşəli varlı bir ailədə doğulmuşam. Mənim atam əslən Bremen şəhərindən idi və Qull şəhərində yerləşmişdi. Ticarətdə yaxşı var-dövlət qazanaraq işlərini buraxıb York şəhərinə yerləşdi”.

2. “My father had a small estate in Nottinghamshire; I was the third of five sons. He sent me to Emanuel College in Cambridge at fourteen years, and applied myself close to my studies; but the charge of maintaining me (although I had a very scanty allowance) being too great for a narrow fortune. I was bound apprentice to Mr. James Bates an eminent Surgeon in London with whom I continued four years”.

“Мой отец имел небольшое поместье в Ноттингемшире; я был третий из его пяти сыновей. Когда мне исполнилось четырнадцать лет, он послал меня в Колледж Эммануила в Кембридже, где я пробыл три года, прилежно отдаваясь своим занятиям. Хотя я получал весьма скудное содержание, однако и оно ложилось”.

“Mənim atamın Nottingemşirdə kişik bir malikanəsi var idi. Mən onun beş oğlundan üçüncüsü idim. 14 yaşım tamam olanda atam məni Kembridjə Emanuelin Kollecinə göndərdi. Mən orada üç il qalıb, həvəslə dərslərimə çalışırdım. Atamın mənə göndərdiyi cüzi maaş da onun üçün çox ağır bir yük idi. Bu səbəbdən məni Londonda məşhur cərrah mister Ceym Betsin yanına şagirdliyə verdilər. Orada mən dörd il qaldım”. As can be seen from these texts, in the first example, the word “estate” means “wealth”; in the second example, it is used to mean “property”. In Daniel Defoe’s Robinson Crusoe, the word “estate” means wealth, however in J. Swift’s “Gulliver’s Travels” it means “mansion”.

Polysemous words make up the majority in every language. Polysemous and singular words have relevant equivalents in other languages. Depending on the requirements of the text, the same equivalents are used in the translation process. L.V. Sherba writes: “The versatility and polysemanticity of a word is felt more clearly when comparing to the different languages. Synonymy formed in different historical periods, in different parts of the semantic evolution of the word, is never the same in meaning [9, p. 155–159; 10, p. 31–36].

“Rus dilindəki və Azərbaycan dilindəki “хорошенький”; “прекрасный” (“çox gözəl”) sifətlərinin

sinonimliyi dilin tarixi inkişafının fərqli dövrlərini əks etdirir”. The synonymy of the adjectives in Russian and Azerbaijani like “хороший” (“good”) (“yaхşı”), “красивый” (“beautiful”); “qəşəng”; “gözəl” (“beautiful”) reflects different periods of historical development of the language.

At the same time, it should be noted that even a word with a limited range of meaning can be given in several semantic variations during translation. About the possibilities of expressing English lexical units into Azerbaijani in the translation of famous American writer J. Steinber’s story “Pearl” V.M. Guliyev writes: “When comparing the original and translated texts of the “Pearl” story, it is possible to come across certain faults, distortions of ideas and meanings, and translator’s inappropriate additions almost in every sentence. Starting with the first sentence, Steinbeck writes: “In the town they tell the story of the dread pearl story how it was found and now it was lost again”.

Translator M. Suleymanov translated this sentence in the following way: “Şəhərdə hamı qəvvas kinonun tapdığı iri mirvaridən, sonra da bu mirvarini itirməyindən danışdı” (Everyone in town tells about the film of a dread pearl found, and how it was lost again).

First of all, in the the original there was not any information about by whom the pearl was found and the finder’s corpse (the word “qavvas” used by the translator is not appropriate here). In the following pages of the story, we learn that “the film” is “a fisherman”. Let’s look at the second part of the sentence. According to M. Suleymanov’s translation, the pearl was both found and lost by the film. In fact, Steinbeck did not use the concrete verb “to lose”, but the passive voice “was lost”. Because “the film” does not lose the pearl it finds, it throws it into the ocean as a symbol of disaster.

In the introduction to a few sentences in the story, Steinbeck explains the nature of the work: “And as with retold tales that are in peon ale’s hearts, there are only good and bad things and black and white things and good and evil things and no in between any where”.

N. Voljina, who translated the story into Russian, was able to find a successful equivalent of this sentence: “И как во всех историях, рассказанных и пересказанных множество раз и запавших в человеческое сердце, в ней есть только хорошее и доброе, только доброе и зло только чёрное и белое и никаких полутонов”.

The translator M. Suleymanov translated the same sentence into Azerbaijani in the following way: “Hamının ürəyindən olan, dəfələrlə nəql edilmiş

hadisələr kimi bu əhvalatda da hər şey, əlbəttə, başdan ayağa qədər hamar-şümar deyildi, bu əhvalatda yaxşı cəhətlər olduğu kimi pis, xoşa gəlməyən, təəssüf doğuran cəhətlər də vardı; qara da vardı, ağ da; xeyir də vardı, şər də”.

The possibilities of expressing lexical units in the translation process are different. The expression of lexical units in the translation of the epos “Koroglu” into Russian depends on the talent and ability of the translator, and includes the images of the work, metaphors and epithets, the national color. The peculiarity of national thinking is expressed in the imagery of the work, in the metaphors and epithets that arise on the basis of the laws of language development increasing the aesthetic effect of translation. The possibilities of expressing lexical units in the translation process are different. When translating “Koroglu”, the translator was able to properly use the means of artistic expression of the target language in order to reveal the meaning of the poetic images of the work in the source language, to achieve a complete aesthetic expression. Comparisons, metaphors, repetitions, hyperboles in the “Koroglu” epos form a system of figurative poetic expressions of our native language, taken from the living spoken language of the people.

In the epos “Koroglu” Girat is described with special expressions. In the epic poetry of the Turkic peoples, the horse is perceived as a friend, helpmate of the hero. The lexical units that express the beauty of Girat in the saga are also very precise in the Russian translation. “Big-headed, full-eyed, black-eyed, long-necked, cast-breasted, with a thick broad breast”. In the translation of the epos “Koroglu” made by Aziz Sharif in 1940, these lexical units are given close to the original, these expressions convey to the reader all the beauties of the legendary horse of Koroglu [7, p. 28–34].

“Затем он начал ощупывать Гыр-ата, его большую голову, крупные глаза, чёрную гриву, длинную шею, выпуклую грудь, широкий круп, полные бока”. Aziz Sharif achieved such a successful translation because he knew the Azerbaijan’s oral folk art quite well, was aware of the national features of its people’s mentality.

Literary translation: In literary translation it is necessary to be able to use the means of artistic expression correctly, to preserve the semantic specificity of each word. No matter how well a translator knows his mother tongue, he depends on the content of the work he is translating, the style of the work, and the means of expression. If the first requirement in translation is to preserve the content, the sec-

ond requirement is to protect the author's means of expression as much as possible.

Poetic figures are the distinctive features of folk poetry. These poetic figures, connected with the life of the people closely, reflect the features of the Azerbaijani folk art. Comparison is one of the ways to express lexical units in the translation process. Comparison in the translation from Russian into Azerbaijani reflects the features of the national mentality of the Azerbaijani people. The Azerbaijanis compare their heroes with eagles, hawks, moons, mountains [8, p. 42–46].

The epos "Koroglu" was translated from Azerbaijani into Russian by Aziz Sharif and Y. Granin. In both translations, the vivid images of the heroes are presented with beautiful artistic expression means, and the spirit and national color of the work are preserved. Here are some examples from Aziz Sharif's translation:

1. "He flies in the sky like a falcon" – "Как ясный сокол в небе он парит".

"Belli Ahmad laughed and said: – Hey Pasha", "the crooks" could have done nothing to Koroglu so far, so what will the lizards like you do to him? – "Эх, паша, что сумели поделаться с Короглу проходимы, что бы могла с ним справиться такая ящерица, как ты?"

"Comparison of objects and events is also widely used in the translation of Koroglu's epos into Russian. Comparing one thing or event to another is one of the most powerful means of understanding the world around us. The development of knowledge about the environment, objects and people is associ-

ated with the comparison of objects and events, individuals on the basis of similarity.

In the translation of the "Koroglu" epos, the comparison of the appearance and the heroes' human qualities plays an important role. For example, there are many such epithets in the parts describing the beauty and condition of Koroglu's beloved Nigar khanum. "Her cheeks resemble apples. She is as white as Samarkand paper. Hazel eyes are like spring clouds. Lips are like tulips... "Щёки стали белыми, как Самаркандская бумага. Голубые глаза полны влаги, как вешние тучи... Рот поблек словно опалённое морозом тюльпаны".

Conclusions. The translator could have expressed this content in a simpler way. But in order to create an unforgettable image of Koroglu's beloved Nigar, he had to use beautiful forms of comparison. Understanding the features of folk expressions, poetic thinking, the artistic features of the original the translator created a beautiful style of expression.

He not only described the content, but also understood the spirit of the original text, the inner world of the heroes in all its subtleties. This feature made the translation be more qualitative. Images related to the national culture, life, life, customs and traditions of the people are spiritually close to the reader of the original work and lead to the formation of certain associations.

However, sometimes such poetic images translated from the source language into the target language without any changes, may not be clear to foreign readers.

REFERENCES:

1. Abdullayeva F. Peşəkar tərcümənin əsasları. Bakı : UniPrint, 2010. 218 s.
2. Rəhimov M. Amerikanizm-frazeologizmlərin linqvokulturoloji xüsusiyyətləri. Bakı : Elm və təhsil, 2016.
3. Əliyeva Z. Müxtəlif sistemli dillərdə telekommunikasiya terminlərinin linqvistik təhlili. Bakı : Elm və təhsil, 2018. 216 s.
4. Atakişiyev E. Dilçilik terminlərinin leksik-semantik təhlili. Bakı : Elm və təhsil, 2017. 122 s.
5. Humboldt V. Dillərin milli xarakteri haqqında. Bakı : Prestij, 2014. 138 s.
6. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
7. Cəbbarov X. Bədii ədəbiyyatda obrazlılıq. Bakı : Yazıçı, 1986. 219 s.
8. Əzimov C. Tərcümə prinsipləri. Bakı : Azər nəşr, 1955. 135 s.
9. Федоров В.В. Введение в теорию перевода. Москва : Изд.-во лит. на иностр. языках, 1953.
10. Abasquliyev T. İngiliscədən Azərbaycan dilinə tərcümənin qrammatik əsasları, Bakı : Elm, 1971. 230 s.

**ПРОБЛЕМА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ
ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ГЕРМАНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ****THE PROBLEM OF STANDARDISATION AND TRANSLATION
OF GEOGRAPHICAL NAMES OF GERMANIC ORIGIN****Бадан А.А.,***orcid.org/0000-0001-5898-439**кандидат філологічних наук, професор,**завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»***Євсвігнєва О.Ю.,***orcid.org/0000-0002-2817-0066**студентка V курсу факультету соціально-гуманітарних технологій**Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»*

Стаття присвячена проблемі перекладу географічних назв з огляду на аспект їх стандартизації. Топоніміка розташована на перетині трьох наук (лінгвістики, географії та історії). З одного боку, це стимулює пошук відповідей на всі питання, оскільки фахівці кожної з галузей аналізують безліч аспектів; з іншого – вони діють виключно в межах своїх компетенцій, через що важко дійти остаточного консенсусу. Основні завдання, яким приділяється увага, стосуються визначення понять «ендонім» та «екзонім», проблеми стандартизації топонімів, перекладацьких труднощів і, відповідно, їх можливого вирішення. Щодо стандартизації, то у роботі згадується, що цим питанням займається Група експертів Організації Об'єднаних Націй, котра провела близько 30 засідань, на яких були обговорені нагальні концепції. На підтримку використання екзонімів окреслюються три причини: історична, мовна і та, що пов'язана з розташуванням географічних об'єктів у межах декількох держав. Історична причина сягає часів першопроходьців і полягає в тому, що багато сучасних добре відомих топонімів – продукт колоніального минулого, від якого, незважаючи на всі старання, неможливо миттєво відмовитися. Мовна причина пов'язана з відмінностями у вимові – важко сприйняти, відтворити та запам'ятати звукову форму, відповідника якої не існує в рідній мові; тому для передачі іншомовної назви мова перекладу виходить із доступних звуків. Третя причина постає з розташування об'єкта у межах декількох держав. На основі перелічених причин був створений можливий план дій для покращення перекладацької діяльності. В алгоритмі акцент робиться на уважності перекладача, який має чітко усвідомлювати, що не всі міста, гори, озера тощо мають єдино можливий і правильний варіант передачі.

Ключові слова: топонім, екзонім, ендонім, першовідкривачі, стандартизація географічних назв, перекладацькі трансформації.

The article is focused on the problem of translation of geographical names taking into account the standardisation aspect. Toponymy finds itself at the intersection of three sciences (linguistics, geography and history). On the one hand, it boosts the search for answers to all relevant questions because experts in each area analyse a bunch of aspects. On the other hand, they act exclusively within their competences making it difficult to reach a final consensus. The main tasks relate to the definition of the concepts of “endonym” and “exonym”, the problem of standardisation of toponyms, difficulties of translation and their possible solution, respectively. As for standardisation, the article states that this issue is being addressed by the United Nations Group of Experts on Geographical Names, which has held around 30 meetings to discuss up-to-date concepts. There are three reasons in favour of using exonyms: historical, linguistic, and the one related to the location of geographic objects within several states. The historical reason goes back to the time of the discoverers and lies in the fact that many modern well-known toponyms are a product of the colonial past, which, despite all efforts, cannot be instantly abandoned. The linguistic reason is associated with the existing differences in pronunciation, it is difficult to perceive, reproduce and remember a sound form, an equivalent to which does not exist in the native language. Therefore, in order to convey such a word from a foreign language, speakers of a target language can only base their translation on “available” sounds. The third reason arises from the location of the geographical object within several states. Based on the reasons listed, a possible scenario was created to improve the process of translation. In the algorithm the emphasis is on the attentiveness of a translator, who must be acutely aware that not all cities, mountains, lakes, etc. have only one possible and correct transmission option.

Key words: toponym, exonym, endonym, discoverers, standardisation of geographical names, difficulties of translation.

Постановка проблеми. Топоніміка (від грецьк. *topos* – місце; *онома* – ім'я, назва) – це наукова дисципліна, розташована на стику трьох наук: лінгвістики, географії та історії. Згідно з Оксфордським словником англійської мови слово *топонім* вперше з'явилося в англійській

мові у 1876 р. Тим не менш, нам всім відомо, що географічні назви набули неабиякого значення для людства набагато раніше. Назви міст, вулиць, доріг, лісів, водних об'єктів тощо – це не просто відібрані випадковим чином слова; кожне найменування приховує в собі історико-культур-

ний аспект, відбиває культуру народу, який його створив.

Саме ця «багатошаровість» топонімів становить найбільшу складність, коли виникає потреба у їх передачі іншою мовою. Звичайно, коли мова оригіналу і мова перекладу належать до однієї мовної родини, не виникає майже жодних питань (хоча й тут існують свої «підводні камені»; наприклад, така назва, як *Білорусь* (біл. *Беларусь*) існує в російській мові у двох варіантах: *Беларусь*, *Белоруссия*. Хоча жителі цієї країни наполягають на першому (і воно зафіксоване таким чином у класифікаторі країн світу), останній нерідко зустрічається у ЗМІ й у промовах різноманітних діячів. Ця неможливість дійти порозуміння пов'язана з наявністю двох офіційних мов і минулим держави). У будь-якому разі перекладач зазвичай вдається до одного з таких способів перекладу (або їх поєднання): транслітерації, транскрипції, транспозиції, калькування (перекладу), експлікації, деонімізації або функціональної аналогії [1, с. 92].

Усі наведені перекладацькі інструменти вже давно зарекомендували себе як досить надійні, але повернемося до вихідного положення і нагадаємо, що топоніми – особливий пласт лексики, а отже, буває недостатньо передати лише графічну та звукову форми, не вдаючись в етимологічні тонкощі.

Питанням стандартизації топонімів займається Організація Об'єднаних Націй. Серед дослідників, котрі присвятили численні праці цій темі, можна виокремити таких, як Нафталі Кадмон, Хелен Керфут, Ботольв Хелеланд, Фер'ян Ормелінг, Ніко Бакер та ін. [2, с. 79–149]. І, незважаючи на те, що посібник охоплює цілу низку різноманітних аспектів, у його передмові зазначається: «Запропонований посібник із національної стандартизації географічних назв забезпечує основу для тих, хто починає займатися цією важливою діяльністю» [2, с. 5], тобто ця фундаментальна праця (слід зазначити, що вона, безсумнівно, вдосконалюється і перевидається час від часу) та той факт, що на момент написання цієї статті вже відбулося 30 засідань Групи експертів [4], підтверджують релевантність питання.

Таким чином, проблему, якій присвячена ця стаття, можна умовно розкласти на дві складові частини, що взаємодоповнюють одна одну: 1) перша полягає в тому, що велика кількість топонімів і досі не може повністю підпорядковуватися стандартизації, якої прагне Група експертів ООН із географічних назв; 2) друга зумовлена поширенням явища глобалізації, яке залишає поміт-

ний відбиток на перекладі, бо, за своєю суттю, прагне уніфікації, а отже, нехтування культурним аспектом. Актуальність зумовлена тим, що топоніми постійно фігурують у різноманітних джерелах інформації та через це нерідко є предметом суперечок і непорозумінь.

Постановка завдання. Відповідно до проблеми були сформульовані такі завдання:

1. Розкрити зміст понять «ендонім» та «екзонім».
2. Визначити роль стандартизації топонімів.
3. Виявити причини, за яких у перекладача виникають труднощі під час передачі топонімів.
4. Окреслити можливі шляхи вирішення проблеми.

Виклад основного матеріалу. Ендонім (від грецьк. *enthos* – усередині, вдома; *nomos* – ім'я) – «місцева назва», назва географічного об'єкта мовою населення, яке проживає у межах цього об'єкта, відтворена його мовою [4, с. 99]. Наприклад: *Kyiv* (не *Kiev*), *Kharkiv* (не *Kharkov*), *Lviv* (не *Lvov*), *München* (не *Munich*), *Praha* (не *Prague*).

Екзонім (від грецьк. *ekso* – зовні, поза; *onoma* – ім'я) – топонім, або ж етнонім, який не вживається місцевим населенням чи то народом, у т. ч. й на офіційному рівні, для назви народів, земель, географічних об'єктів, населених пунктів тощо, але використовується стосовно них зовнішніми спільнотами [4, с. 96]. Наприклад: пол. *Wrocław* – нім. *Breslau* – чеш. *Vratislav*, пол. *Oświęcim* – нім. *Auschwitz*, нім. *Wien* – укр. *Відень*.

Екзонім – це «друга назва» для місця, котра відповідає лінгвістичному і культурному середовищу спільноти, яка його створила, часто без збереження сенсу, звукової або графічної форми оригінального ендоніма. Для того, щоб топонім визначали як екзонім, між ним і відповідним ендонімом мають існувати певні розбіжності. Зазвичай відсутність або наявність артикля чи діакритичного знаку, відмінювання та деривація, транслітерація і транскрипція не перетворюють ендонім на екзонім (наприклад, *São Paulo* – *Sao Paulo*). Пропуск діакритичного знака може створити екзонім тільки у тому разі, якщо у мові оригіналу існують два топоніми, які можна розрізнити тільки за наявності цього знака (наприклад, міста *Rovné* і *Rovne*, а також *Brezany* і *Brežany* у Словаччині).

Оскільки більшість топонімів зазвичай сприймається як транскрипційна відповідність і легко розпізнається, зустріч з екзонімами (екзотопонімами або екзоетнонімами) часто може збити з пантелику та спричинити помилку в перекладі, наприклад, «голландець» нідерландською мовою передається як *Hollander*, коли найбільш пошире-

ним варіантом в англійській є *Dutchman*; англійці кажуть *the English Channel*, а українці, слідом за французами – «Ла-Манш» тощо.

Не дивно, що екзоніми іноді викликають бурхливу реакцію у носіїв певної мови. Це спричинено тим, що деякі географічні назви перекладають не з мови оригіналу, а з якоїсь іншої, зазвичай, спорідненої з нею. Так, у прикладах до екзонімів можна побачити такі назви міст України, як Харків, Київ і Львів. Їх часто перекладають неправильно, бо за основу беруть не українську, а російську мову. Можна заперечити, що, як і у випадку з Білоруссю, це є наслідком двомовності народу, та, тим не менш, в Україні державна мова лише одна – українська. Останнім часом завдяки зусиллям українського уряду, українських картографів, топонімістів простежується тенденція до правильного, тобто ендонімичного вживання назви цих міст.

Для чого ж узагалі потрібна стандартизація географічних назв? Здається, що на це питання дуже легко відповісти: 1) для того, щоб полегшити процес ведення різноманітних політичних перемовин; 2) створити єдину систему елементів географічної прив'язки для моделювання карт; 3) запобігти поширенню перекладів, у яких варіанти передачі топонімів дуже сильно варіюються (що може спричинити усілякі непорозуміння). Тим не менш, втілити цю ідею набагато складніше, оскільки накласти обмеження на вживання екзонімів у деяких випадках не просто складно, а навіть неможливо. І пов'язане це не з якимось нераціональним бажанням людей «врятувати» топонім від трансформації та не дозволяти жодного втручання у хід життя; зазвичай подібні слова настільки «пускають коріння» в мову, що ніяк не можна виправдати порушення цілісності мовної системи, яка формувалася століттями.

Розглянемо основні причини еволюції, існування і тривалого використання екзонімів, а отже, і ключові моменти, які становлять складнощі для перекладача.

Перша з них – історична. У багатьох випадках першопроходьці (або колонізатори та завойовники) не знали про існування місцевої мови чи зовсім не брали її до уваги та давали географічним об'єктам (що вже мали певне найменування, обране тубільними народами) нові назви своєю рідною мовою; ці екзоніми закріпилися в тих країнах, з яких вони навідалися на чужі землі. Один із найвідоміших екзонімів – назва гори Еверест, яку дали британські колонізатори на честь генерального топографа Індії, котрий обіймав цю посаду між 1830 і 1843 рр. Згодом ця назва стала офіційним ендонімом, але тибетці й досі називають

цю гору Джомолунгма, а непальці – Сагарматга. «Боротьба» за оригінальну назву триває і зараз: думку противників англійських імен у ХХ ст. підтримали національно-визвольні сили Індії. Китай, Франція та країни пострадянського простору віддали перевагу тибетському слову Джомолунгма (однак назва «Еверест» обов'язково наводиться на картах (у дужках) для відображення світової традиції). Іншим прикладом може слугувати назва острова Тринідад, що знаходиться в Карибському морі. Так його охрестив відомий іспанський мореплавець і «першовідкривач» Христофор Колумб, котрий проігнорував той факт, що індіанський народ локоно (який розмовляє аравакською мовою) вже мав свою назву для нього – *Iëre* (перекладається як «земля колибрі») [5].

Друга причина – мовна. Як нам всім добре відомо, усна форма слова виникає раніше за письмову. Певна мовна спільнота часто не в змозі вимовити той чи інший топонім або навіть розпізнати звуки, які входять до його складу, і, відповідно, правильно його зафіксувати. Наприклад, такі українські села, як *Царівка*, *Царичанка* та *Циблі* починаються зі звуку [ц], що є незвичним для людини з англомовного середовища, тому його замінюють звуком [з] (англ. [z]).

Третя й остання причина полягає в тому, що, якщо географічний об'єкт розташований у межах більш, ніж однієї країни, у кожній із них він може мати свій ендонім. У таких випадках в інших країнах їх замінюють на екзоніми. Річка, що бере витік у Німеччині (у горах Шварцвальда) з ендонімом *Donaui* і впадає в Чорне море як *Дунай*, протікає через 8 країн і має 5 ендонімів: рум. *Dunărea*, венг. *Duna*, серб. *Дунав*, словацк. *Dunaj*, болг. *Дунав*, хорв. *Dunav*. Тому для полегшення ситуації в англійській мові на позначення цієї річки використовується екзонім *Danube*.

Із цього постає питання: як все ж таки слід перекладати топоніми, якщо процес стандартизації ще далекий від свого логічного завершення? На нашу думку, слід дотримуватися чіткого плану дій (на жаль, нині не уніфікованого), який схематично можна зобразити таким чином:

1. Перевірити наявність стандартів щодо використання географічних назв (перевагу надавати найбільш вживаним формам, якщо їх декілька).
2. Переглянути вже перекладені документи, у яких зустрічається потрібний топонім.
3. Якщо вибір того чи іншого варіанту передачі топоніма зобов'язує перекладача «зайняти певну позицію», за можливості, відшукати спосіб зберегти нейтралітет або орієнтуватися на потенційного читача (наприклад, якщо назву міста

Derry / Londonderry у Північній Ірландії перекласти українською як Деррі або Лондондеррі, то наш читач, певно, не помітить жодної різниці; однак, згадуючи це слово в англомовному середовищі, слід пам'ятати про те, що ірландські націоналісти віддають перевагу назві «Деррі», тоді як юніоністи – прихильники політичного союзу з Великою Британією – використовують назву «Лондондеррі». Аналіз розбіжностей, які існують у назвах топонімів у Північній Ірландії, є надзвичайно детальним: були проведені масові опитування населення з огляду на ретроспективу, минуле країни [6, с. 36]).

4. У випадку, коли стандартизованої назви та, відповідно, її перекладу не існує взагалі (наприклад, якщо йдеться про маловідомі місечка, селища та інші географічні об'єкти), слід насамперед вдатися до таких прийомів передачі, як транскрипція (акцент робиться на точній відповідності звучанню слова мовою оригіналу), транслітерація (слово перекладається побуквенно згідно з таблицею відповідностей символів, але такий переклад не завжди відповідає реальному звучанню слова в мові оригіналу) чи транспозиція (коли слова мають спільне лінгвістичне походження, наприклад, коли маємо справу з біблійними, латинськими або грецькими назвами). Калькування використовується для передачі топонімів, що складаються із двох слів і більше: рос. *Красная Площадь* – укр. *Красна площа* – англ. *Red Square*. Нині калькування топонімів не відповідає сучасним тенденціям і нормам перекладу топоніміки і не застосовується для передачі нових топонімів. Слід зазначити, що протоку *Ла-Мани* (фр. *La Manche* – англ. *the English Channel*) нерідко перекладають як *Англійський канал*; цей варіант, звичайно, має право на існування, але він не «прижився» в багатьох мовах. На нашу думку, це може бути пов'язане з тим, що у французькій слово *manche* має довшу історію (відоме із XVII ст. і перекладається як «*неширока протока, рукав*»).

5. У разі сумніву перевіряти топоніми на предмет скорочень або аббревіатур. Відомо, що існують географічні назви, які складаються лише з однієї літери (налічують 26 по всьому світу; зазвичай це гідроніми, ороніми та комоніми): *И*, річка на півночі європейської частини Росії; *В* (англ. *V*),

село в центральній частині Огайо, США тощо [7]. Так, кожен із 50 штатів США має відповідне скорочення: *Ala.* – *Alabama*, *Colo.* – *Colorado*, *Fla.* – *Florida*, *Okla.* – *Oklahoma*, *Va.* – *Virginia* [8] і т. д. Через те, що вони, на відміну від скорочень української мови, можуть закінчуватися на голосну, недосвідчені перекладачі нерідко сприймають їх як «закінчені» назви.

6. Вміти розпізнавати функціональну аналогію. Зазвичай вона зустрічається у фразеологізмах: «*Rome was not built in a day*» – «Не одразу *Москва* будувалася». Але зовсім необов'язково замінювати топонім на інший, зазвичай це робиться виключно для того, щоб адаптувати вислів до складу яких входить географічний елемент: «*all roads lead to Rome*» – «усі дороги ведуть до *Рима*», «*to cross the Rubicon*» – «перейти *Рубікон*». Слід пам'ятати про те, що, на жаль, багатьом топонімам із фразеологічних виразів вкрай важко знайти відповідник у іншій мові (через наявність історичного аспекту, який не має «близнюка» в іншій мові). Таким чином, вислів «*to set the Thames on fire*» ми можемо передати лише як «*зробити щось надзвичайне, виняткове*» (однак у німецькій мові, ближчій до англійської, аналогічне прислів'я існує: «*er hat den Rhein und das Meer angezündet*»).

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що переклад топонімів і досі є актуальним питанням у сфері перекладознавства. На перший погляд, це здається дивним, бо географічні назви є своєрідними «стовпами», їх етимологія сягає давніх часів і нерідко зберігається у первинному варіанті. Тим не менш, вони набули для нас великого значення, оскільки все наше життя обертається навколо них; вони є над-словами, котрі треба перекладати, враховуючи безліч аспектів, найважливіший із яких – політичний. Напевно, ми не перебільшимо, якщо скажемо, що неправильна передача власної назви може спричинити непорозуміння і навіть серйозний конфлікт. Перекладацькими рішеннями передачі топонімів займалися Л.С. Бархударов, А.В. Суперанська, Т. Грасс, І.В. Корунець та багато інших дослідників. Нагальна проблема стосується стандартизації географічних назв, досягнувши якої у майбутньому, ми значно спростимо роботу перекладачам наступних поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2000. С. 92–103.
2. Хелен Керфут. Роль Організації Об'єднаних Націй (ООН) в стандартизації географічних назв: 50 років роботи. *Керівництво з національної стандартизації географічних назв. Група експертів Організації Об'єднаних Націй з географічних назв.* Нью-Йорк, 2007.

3. United Nations Group of Experts on Geographical Names. URL: <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/sessions.html>.
4. Євтух В.Б. Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ : Фенікс, 2012. С. 99.
5. Laurence, K.M. Notes of Iere, The Amerindian Name For Trinidad. *Caribbean Quarterly*. Vol. 13. № 3. 1967. P. 45–51. URL: www.jstor.org/stable/40653028. Accessed 5 May 2021.
6. Murray, M. From Shibboleths to Shared Terminology? The Divisive Place Names of Northern Ireland. *Studi Irlandesi. A Journal of Irish Studies*. 2014. № 4 (4). P. 35–52. URL: <https://doi.org/10.13128/SIJIS-2239-3978-14666>.
7. The Queerest Names On The Map. *The Milwaukee Sentinel*. April 11, 1943. p. 22. Accessed 5 May 2021.
8. Harper, Russell David, ed. 10.27 Abbreviations for US states and territories. *The Chicago manual of style*. The University of Chicago Press, 2017 [1906].

УДК 81'373.2'25=111=161.2-044.922

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.31>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ВІДТВОРЕННІ ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ АВТОРСЬКОГО ТЕКСТУ

TRANSFORMATIONS OF THE TRANSLATION IN THE REPRODUCTION OF THE ONOMASTIC SPACE OF THE AUTHOR'S TEXT

Горда В.В.,

orcid.org/0000-0001-9849-4106
асистент кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила

Пушик Н.В.,

orcid.org/0000-0001-7680-0125
старший викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила

Як відомо, власні назви є однією з мовних універсалій, науковий інтерес до яких зумовлений специфікою їх утворення та функціонування в мові. Система власних назв як результат багатовікового досвіду номінації є сукупністю різних ономастичних моделей, походження яких пов'язане насамперед з екстралінгвістичними факторами, як-от, найдавніші традиції та звичаї найменування, первісні культу й уявлення, різні етнокультурні процеси, що мали місце в історії спільноти. Не випадково вчені розглядають процес утворення власних імен як різновид кодування історико-культурної інформації. З іншого боку, вторгнення в ономастику екстралінгвістичних факторів призводить до фронтального запозичення та засвоєння іншомовних назв.

Оніми мають складну смислову структуру, унікальні особливості форми й етимології, можливості видозміни та словотвору, численні зв'язки з іншими одиницями та категоріями мови. Внаслідок передачі імені чи назви іншою мовою більшість таких властивостей втрачається. Незнання чи ігнорування таких властивостей лише ускладнює ідентифікацію носія імені, адже ономастикон містить у собі не лише назви, а також є ємнісним мовним елементом, що відображає культурні особливості певного народу, які висвітлюються за допомогою мови.

Труднощі у передачі власних імен іншими мовами пов'язані з недостатньою науковою розробленістю питання. Неправильне вживання власних назв – це не лише ознака неповаги до названої особи чи низького рівня освіченості при вживанні, скажімо, топонімів, а велика загроза мовній компетентності суспільства та комплексній системі колективного знання, що передається за допомогою мови. Процес перекладу власних назв є дуже специфічним та одним із найскладніших завдань. Щоб досягти вдалого перекладеного варіанту, потрібно використовувати безліч ефективних методів. Для досягнення хорошого результату перекладач повинен дослідити наявні у тексті власні назви та мати досить глибокі знання культури та традицій країни мови-оригіналу.

Ключові слова: переклад, художній переклад, оніми, ономастичний простір, ідіюстиль, професійна компетентність перекладача.

As we know, proper names are one of the linguistic universals, scientific interest in which is due to the specifics of their formation and functioning in the language. The system of proper names as a result of centuries-old experience of nomination is a set of different onomastic models, the origin of which is associated primarily with extralinguistic factors, such as ancient traditions and customs of naming, primitive cults and ideas, various ethnocultural processes that took place in history. It is not a coincidence that scholars consider the process of forming proper names as a kind of historical coding and cultural information. On the other hand, the intrusion of extralinguistic factors into onomastics leads to frontal borrowing and assimilation of foreign names.

Onyms have a complex semantic structure, unique features of form and etymology, possibilities of modification and word formation, numerous connections with other units and categories of language. Most of these properties are lost when a name or title is transferred to another language. Lack of knowledge or ignoring of such properties only complicates the identification of the native speaker. After all, the onomasticon contains not only names, but also is a capacious linguistic element that reflects the cultural characteristics of a particular people, which are highlighted by language.

Difficulties in translating proper names in other languages are due to insufficient scientific elaboration of the issue. Incorrect use of proper names is not only a sign of disrespect for the named person or low level of education in the usage, for example, toponyms but a great threat to the linguistic competence of society and the complex system of collective knowledge transmitted through language. The process of translating proper names is very specific and one of the most difficult tasks to achieve a successful translated variant you need to use many effective methods. To achieve a good result, the translator must research the proper names available in the text and have enough knowledge of the culture and traditions of that country.

Key words: translation, literary translation, onyms, onomastic space, ideological style, professional competence of an interpreter.

Постановка проблеми. Точне відтворення онімів у перекладі нерідко пов'язане з певними труднощами та має неабияке значення. Складність питання передачі власних імен полягає в тому, що вони мають своєрідне призначення у процесі людського спілкування. Цим зумовлений специфічний підхід до відтворення ономастичної лексики порівняно з іншими лексичними одиницями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гостра потреба ґрунтовного аналізу основних аспектів функціонування та перекладу онімів зумовила появу численних наукових праць. Так, у світлі когнітивної парадигми наукових знань у центрі уваги сучасних досліджень перебувають соціокультурні, прагматичні та когнітивні механізми використання перекладу онімів (О.Ю. Карпенко, Є.С. Отін, С.М. Пак, М.В. Голомідова, М.Е. Рут, Т.С. Олійник, Л.І. Дука, В.І. Ільченко, С.М. Співак, Т.Н. Семенова). Особливості перекладу власних назв, пов'язані з відомою ситуацією або загальновідомим текстом, вивчають в аспектах теорії прецедентності (Д.В. Багаєва, Д.Б. Гудков, І.В. Захаренко, Ю.М. Караулов, Я.В. Кузнецова, В.В. Красних, Г.Г. Слишкін).

Постановка завдання. Сьогодні недостатньо висвітленими залишаються специфіка адекватної передачі мовних і культурологічних особливостей авторського ономастикону художнього твору. Бо переклад – це двомовна діяльність, котра є особливим видом комунікації, за якої відбувається безперервний процес формування і формулювання сприйнятої думки, тобто розуміння сенсу повідомлення однією мовою та його «перетворення» іншою. Особливості культури, політики, суспільного життя тощо можуть бути невідомі певній людині з іншої країни, і саме тут вся відповідальність за зрозумілий людині переклад лягає на перекладача.

Мета статті – дослідити перекладацькі трансформації у відтворенні ономастичного простору авторського тексту.

Виклад основного матеріалу. Онімна лексика була і залишається об'єктом дослідження багатьох науковців. Семіотична сутність власних назв, особливості семантичного змісту ономастичної лексики проаналізовані у працях багатьох лінгвістів.

Абсолютно всі власні назви позначають специфічні реалії та належать до фонові лексики. Оніми мають здатність передавати істотну для реципієнта інформацію, яка є закритою для «необізнаних» представників іншої культури. Основна універсальна функція власних назв – індивідуальне найменування окремих одиничних об'єктів [3, с. 15]. У художньому творі власні назви ставлять так званий онімний простір.

За визначенням О.В. Суперанської, ономастичний простір – це сукупність власних назв, яка зберігає своє значення за будь-яких умов. Ономастичне поле передбачає наявність системно-структурних відносин і зв'язків, виступає як упорядкована сукупність власних назв [10, с. 25].

Коли йдеться про ономастичний простір художніх текстів, необхідно врахувати той факт, що дуже часто важливу роль у відтворенні авторської картини світу грають не антропоніми, а мікротопоніми. Мікротопоніми виникають і функціонують у народній мові, їх призначення – це найменування природних ландшафтних об'єктів в околицях населеного пункту; вони конкретні, зазвичай прості за структурою, співвідносяться зі словами літературної мови [6, с. 89]. Антропонімна система творів художньої літератури складається з різних шарів, проте всіх їх об'єднує одна основа – розкриття теми й ідеї твору.

Ономастичний простір художнього несе в собі різнобічну лінгвістичну й екстралінгвістичну інформацію. Він структурно охоплює частину словника мови письменника, характеризує його авторську індивідуальність і рівень майстерності [8]. Під терміном ідіостиль мають на

увазі систему змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам певного автора, за допомогою яких авторський спосіб мовного вираження, втілений у цих творах, стає очевидним [5].

Тобто ідіостиль – це авторська манера письма, це те, що відрізняє твори одного письменника від творів іншого. Якщо ж стиль може бути стилем епохи, то ідіостиль завжди прив'язаний до певного автора. Іншими словами, ідіостиль – це сукупність саме текстових характеристик окремої мовної особистості (індивідуальності письменника, вченого, конкретної особистості), що формуються під впливом всієї екстралінгвістичної основи, як функціонально-стильової, жанрово-стильової, так й індивідуально-стильової [5]. У художньому творі основну роль відіграє суб'єктивний чинник – свідомість автора, котрому підпорядковані всі елементи тексту, тому авторська домінанта репрезентується різними засобами на всіх рівнях тексту [9, с. 155]. І саме ця авторська свідомість важко піддається адекватному перекладу.

Переклад – це передача усних і письмових текстів із однієї мови в іншу. Це двомовна діяльність, котра «є особливим видом комунікації, за якої відбувається безперервний процес осмислення (формування і формулювання) сприйнятої думки, тобто розуміння сенсу повідомлення однією мовою та «перетворення» сенсу в задум, формування та формулювання іншою» [1, с. 6]. Загалом мета перекладу – відтворити різні види текстів, у т. ч. релігійних, літературних, наукових і філософських, іншою мовою і, таким чином, зробити їх доступними для всіх читачів.

Основна задача перекладу полягає у встановленні відношень еквівалентності між текстами, що підлягають перекладу, та перекладеними текстами. Вони повинні вміщувати однакові повідомлення, але перекладач повинен враховувати багато обмежень, таких як: контекст, правила граматики, правила перекладу ідіом та ін. [4, с. 13].

Існує безліч визначень «перекладацьких трансформацій», запропонованих Л.С. Бархударовим, Р.К. Мін'яр-Белоручевою, Я.І. Рецкер, А.Д. Швейцером, В.Е. Щетінкіним, Л.К. Латішевим, В.Н. Комісаровим, В.Г. Гаком та ін., однак визначення Л.С. Бархударова вважається основним, оскільки воно найточніше відображає сутність поняття. На його думку, перекладацькі трансформації є видом міжмовного перефразування, який має істотні відмінності від трансформації у рамках однієї мови. Коли йдеться про одномовні трансформації, то маються на увазі

фрази, що відрізняються один від одної граматичною структурою, лексичним наповненням, мають практично однаковий зміст і здатні виконувати у контексті одну і ту саму функцію [1, с. 54].

Є велика кількість класифікацій перекладацьких трансформацій. За основу у роботі були взяті класифікації Л.С. Бархударова та В.Н. Комісарова.

Л.С. Бархударов поділяє трансформації на такі види: 1) перестановки; 2) заміни; 3) додавання; 4) опущення.

До перестановок належать: заміна порядку слів і словосполучень у структурі речення, зміна порядку послідовності частин складного речення та зміна порядку речень у тексті.

До заміни Л.С. Бархударов відносить: граматичні заміни (форми слів, частин мови, членів речення, перебудову синтаксичної структури речення), синтаксичні заміни у складному реченні (заміну простого речення складним, заміну складного речення простим, заміну головного речення підрядним і навпаки, заміну залежності одних слів іншим, заміну сполучникового типу зв'язку безсполучниковим і навпаки), лексичні заміни (конкретизацію, генералізацію та заміну, яка базується на причинно-наслідкових відношеннях), лексико-граматичні заміни (антонімічний переклад і прийняття компенсації).

Під додаванням Л.С. Бархударов розуміє додавання елементів, які заповнюють недостатність інформації, необхідної для розуміння змісту повідомлення. Під опущенням розуміється протилежне явище – опущення елементів, що несуть надлишкову інформацію [1, с. 190].

Це чотири види перекладацьких трансформацій, які на практиці самі по собі зустрічаються вкрай рідко, зазвичай вони діють разом, набуваючи характеру складних, комплексних трансформацій.

В.Н. Комісаров розглядає такі види трансформацій: 1) лексичну; 2) граматичну; 3) комплексну. Коли йдеться про лексичні трансформації, він виділяє транслітерацію, перекладацьке транскрибування, калькування, деякі лексико-семантичні заміни [7]. Наприклад, модуляцію, конкретизацію та генералізацію.

Як граматичні трансформації вчений виділяє дослівний переклад (або синтаксичне уподібнення), граматичні заміни (заміни членів речення, форм слова, частин мови) та членування пропозиції.

До комплексних трансформацій дослідник відносить експлікацію (по-іншому, описовий переклад), антонімічний переклад і компенсацію [7, с. 112].

Іноді у перекладача виникають труднощі із перекладом власних назв, адже вони бувають такі своєрідні та національно-специфічні, що потрібно зробити «неможливе», щоб їх перекласти правильно.

При перекладі власних назв за основу у роботі були взяті класифікації Л.М. Щетиніна та Л.С. Бархударова.

Л.М. Щетинін виділяє такі способи передачі власних назв, як:

Транскрипція та транслітерація. Т.А. Казакова зазначає, що транскрипція – це формальне пофонеми відтворення лексичної одиниці за допомогою фонем мови, якою перекладаємо; фонетична імітація слова, а транслітерація – це формальне відтворення лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови, якою перекладаємо; літерна імітація форми слова [10, с. 63].

Калька – запозичення шляхом буквального перекладу, що дозволяє перенести у мову перекладу реалію з максимальним збереженням семантики, однак збереження семантики не означає збереження колориту, оскільки частини слова чи словосполучення передаються засобами мови, якою перекладаємо.

Напівкалька – часткові запозичення слів і словосполучень, котрі складаються частково з елементів із мови оригіналу та частково – з елементів мови, якою перекладаємо.

Створення неологізму – прийом, що використовується для створення нового власного імені через відсутність словникового відповідника у мові, якою перекладаємо, або за бажання перекладача виділити того чи іншого персонажа.

Функціональна заміна – підбір функціонального еквівалента, який викликає у читача перекладу такі самі асоціації, як і у читача твору мовою оригіналу.

Описовий переклад – цей прийом використовується за неможливості використання будь-якого іншого способу перекладу [4, с. 35].

В.С. Виноградов виділяє такі способи передачі власних назв: 1) перекладацьку транслітерацію та транскрипцію; 2) калькування; 3) описовий переклад; 4) наближений переклад; 5) трансформаційний переклад [4, с. 96–103].

Під час перекладу найчастіше підлягають вилученню слова, які є семантично зайвими, а їхнє використання у перекладі становить порушення мовних норм. Інколи вилучення у перекладі викликані відмінностями у структурі англійського й українського речень. Часто вилучаються присвійні займенники, які в українській мові є зайвими. Одним із найбільш яскравих при-

кладів зайвості є властиве англійській мові використання парних синонімів – паралельно вживаних слів, однакових або близьких за значенням. На відміну від англійської, українській мові це не властиво, тому у таких випадках у перекладі необхідно вдаватися до вилучень. Одна із причин використання цього прийому – тенденція англійської мови до використання в описах числівників. У тих випадках, коли використання таких конструкцій не вмотивовано, необхідно використовувати вилучення. Використання прийому вилучення вимагає досить високої дисципліни, оскільки необхідно пам'ятати, що це не «шпаринка» для пропуску складних місць у перекладі [9, с. 160].

Через дослідження перекладацьких трансформацій можна краще зрозуміти ідіостиль автора та ключові доміанти. Стратегії та тактики перекладу є чудовим методом розуміння тексту. Зіставивши різні варіанти перекладу, ми отримуємо чітку картину особливостей авторського письма, відмінності між оригіналом і різними перекладами.

Перекладач виконує конкретну функцію – завдяки багажу знань і навичок перекладацької діяльності він передає не тільки думки й ідеї автора, але й його інтонацію, переживання та картину світу, але кожен із нас – індивідуальність, тому неможливо створити абсолютно однакові варіанти перекладу одного і того самого твору. Слід пам'ятати, що сильне відходження від оригіналу веде до великих перекладацьких помилок, а саме неадекватності перекладу, який показується у величезній прірві між оригіналом і перекладом.

Стратегічна лінія перекладу – це те, що потрібно зробити для того, щоб рецептивний сенс, отриманий іншомовним та інокультурним комунікантом, виявився аналогічним у своїх істотних рисах інтернаціональному сенсу автора [7, с. 159].

Перекладацька стратегія – метод виконання перекладацького завдання, що полягає в адекватній передачі з іноземної мови мовою перекладу комунікативної інтенції відправника з урахуванням культурологічних та особистісних особливостей оратора, базового рівня, мовної надкатегорії та підкатегорії [4, с. 96]. Поширені перекладацькі стратегії – одомашнення «domestication» (адаптування до рідної мови та культури) й очуження «foreignisation» (привнесення елементів чужої мови та культури) [7, с. 15].

Як приклад зазначеного, вслід за М.В. Бережною [2], можна навести тринадцять етапів стратегії перекладацької роботи, внаслідок

яких перекладач приймає рішення щодо способів передачі власних імен і назв мовою перекладу. Так, на першому етапі роботи над передачею власних імен і назв перекладач мусить переконатися у тому, що перед ним саме власне ім'я чи назва. На наступному етапі перекладач встановлює, до якого саме класу предметів (денотату) належить та чи інша власна назва. На третьому етапі перекладач повинен встановити національномовну належність та інші характеристики сигніфікату. На четвертому етапі перекладач зобов'язаний переконатися, чи є власна назва одиничною чи множинною. На п'ятому етапі перекладач повинен встановити, чи не має власне ім'я традиційних відповідників. На шостому етапі, встановивши відсутність традиційних відповідників, встановити, чи можливо перенести власне ім'я в переклад у його оригінальному написанні. На сьомому етапі за неможливості прямої передачі необхідно обрати метод передачі формальної подібності (а саме транскрипцію чи транслітерацію). На восьмому етапі слід перевірити отриманий результат на доброзвучність. На дев'ятому етапі перекладач має перевірити відповідник на входження в синтагматичну та парадигматичну систему мови перекладу. На десятому – переконатися, чи збережена рівнозначність імені при передачі формально різних його варіантів. На одинадцятому етапі перекладач повинен перевірити збереження в перекладі аспектів значення власного імені. На дванадцятому етапі перекладач мусить встановити, чи має власне ім'я внутрішню форму, і якщо так, визначити її актуальність. На тринадцятому етапі відбувається аналіз перекладу з погляду його еквівалентності оригіналу.

Звичайно, викладені етапи стратегії формування ономастичних відповідників перекладач не завжди виконує як ізольовані, послідовні й організовані дії. Аналітичне освоєння цієї стратегії може не лише допомогти в теоретичному осмисленні коректного підходу до передачі власних імен і назв, але й має практичну цінність у формуванні професійних навичок перекладу.

Досліджуючи переклад власних назв у авторських текстах, науковці зазначають, що зазвичай найпродуктивнішою перекладацькою трансформацією є калькування, адже ця трансформація дозволяє перенести у мову перекладу реалію з максимальним збереженням семантики. Найменш поширеною трансформацією є описовий метод.

З-поміж особливостей транскодування українською мовою аналізованих англійських онімів

найчастіше відзначають: 1) урахування усіх елементів, які беруть участь у письмовому оформленні запозиченого слова; 2) урахування усіх дій (процедур), що відбуваються із запозиченим словом при уведенні його в мову, яка приймає; 3) співвіднесеність письмової форми запозичення з орфографічним правилом; 4) виділення авторських особливостей при оформленні чужого слова. Так, англо-українські графічні відповідники характеризуються як показовою стабільністю, так і чіткою тенденцією до варіантності.

Отже, ономастика є дуже важливою галуззю науки, адже імена досліджувати не так просто, і кожен перекладач передає по-своєму ту чи іншу лексему. Правильно вибране ім'я стає додатковим засобом характеристики персонажа, підсилює емоційне враження від усього твору [6, с. 56]. Мета перекладача – не просто перекласти ім'я, а й зробити це правильно, не порушуючи норм мови та характеристик того чи іншого персонажа.

Висновки. До методів і способів перекладу, застосовуваних до авторських художніх творів, зазвичай відносять такі: дослівний, буквальный, адекватний, семантичний, адаптацію, вільний (переспів), ідіоматичний, комунікативний, калькування, семантичний неологізм, еквівалент, функціональний аналог, описовий.

Одиниці мови оригіналу можуть зазнавати різних лексичних трансформацій, що полягають у перетворенні внутрішньої форми слова або ж словосполучення або ж в повній її заміні для адекватної подачі змісту сказаного. До видів лексичних трансформацій належать: диференціація значень, конкретизація значення, генералізація значення, контекстуальний переклад, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсація.

Зазвичай, послуговуючись комунікативним методом перекладу, перекладач використовує особливу тактику, яку маємо всі підстави назвати «тактикою збереження і розкриття», що робить власні імена надзвичайно промовистими.

З-поміж актуальних лексичних трансформацій треба виокремити диференціацію значень, конкретизацію значення, генералізацію значення, контекстуальний переклад, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсацію.

При аналізі основних труднощів перекладу власних назв можна виявити, що у своєму початковому мовному середовищі власні назви мають складну смислову структуру, унікальні особливості форми й етимології, можливості видозміни та словотвору, зв'язки з іншими одиницями та категоріями мови. При передачі імені чи назви іншою мовою більшість таких властивос-

тей втрачається. Незнання чи ігнорування таких властивостей тільки ускладнює ідентифікацію носія імені. Аналізуючи сучасні засоби англійської й української мов, неважко помітити, що проблема іншомовних власних є актуальною, як ніколи, адже ономастикон не лише містить у собі назви, а і є ємнісним мовним елементом, котрий відображає культурні особливості певного народу, які висвітлюються за допомогою мови.

Труднощі у передачі власних імен іншими мовами пов'язані з недостатньою науковою розробленістю питання. Неправильне вживання власних назв – це не лише ознака неповаги до особи, ім'я якої називається, або низького рівня освіченості при вживанні, скажімо, топонімів, це також велика загроза мовній компетентності суспільства та комплексній системі колективного знання, що передається за допомогою мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Москва : Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Бережна М.В. Тринадцять етапів перекладу власних назв та імен. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. 2007. № 1. С. 62–67.
3. Бока О.В. Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. 2008. № 1. С. 15–19.
4. Виноградов В.С. Перевод: Общие и лексические вопросы. Москва : КДУ, 2006. 240 с.
5. Идиостиль (Индивидуальный Стиль). URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/IDIOSTIL_INDIVIDUALNI_STIL.html.
6. Карпенко О.Ю. Проблематика когнітивної ономастики. Одеса : Астропринт, 2006. 325 с.
7. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Москва : ЭТС, 2002. 424 с.
8. Леонович О.А. Очерки английской ономастики : пособие. Москва : Интерфакс, 1994. 128 с.
9. Непокупный Н.А. Теория и методика ономастических исследований. Москва : Наука, 1986. 256 с.
10. Полякова Н.А. Роль, место и особенности перевода имен собственных в художественном тексте. *Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2007. № 4. С. 155–163.

УДК 811.161.2'38'253:1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.32>

РЕАЛЬНІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ТА ЇЇ СТИЛЬОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА» УКРАЇНСЬКОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ МОВАМИ

REALITY AS A CATEGORY OF LITERARY TEXT AND ITS STYLISTIC REPRESENTATION IN TRANSLATIONS OF DICKENS'S NOVEL "THE ADVENTURES OF OLIVER TWIST" IN UKRAINIAN AND RUSSIAN

Довгань О.В.,

orcid.org/0000-0002-6728-818X

кандидат філологічних наук,

академік-секретар по відділенню філології

Міжнародної академії освіти і науки,

головний спеціаліст відділу стандартів державної мови

та забезпечення оцінювання володіння державною мовою

Національної комісії зі стандартів державної мови

Гайдасенко Ю.Р.,

orcid.org/0000-0002-9299-6903

студентка IV курсу

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті постульовано, що функціонування категорії реальності має об'єктивовано-стильовий характер (мовна, художня і власне онтологічна реальність максимально наближена до тієї міри об'єктивності, яка є можливою, враховуючи суб'єктивний характер сприйняття як психічного процесу). Зауважено, що головною складністю у процесі перекладу творів Ч. Діккенса є розмаїтість стилю: його твори мають головну стильову доміную, що нерозривно пов'язана з уламковим характером мовної дійсності (саме мовної, а не художньої), носієм таких локальних

дійсностей є певна кількість персонажів, які належать до певного прошарку суспільства і репрезентують його (прошарку) субкультуру. Зазначено, що текст оригіналу й український, російський переклади вирізняються заниженим стилем, рясніють різноманітними жаргонізмами та прізвиськами, емотивною наснаженістю – елементами, які створюють ускладнення у процесі перекладу, але нерозривно пов'язані з художнім твором, його стильовою доміантою. Постульовано, що український і російський переклади є високопрофесійними творчими доробками перекладачів, над ними працювали, них обох явно виявляється повага до тексту першотвору, глибоке знання англійських реалій і кропітке їх адаптування до рідної культури. Наголошено на тому, що майстерність перекладів є безсумнівною, однак конкретні перекладацькі рішення в обох текстах діаметрально протилежні, а це зумовлено теоретико-методологічними засадами функціонування перекладу в культурі двох етносів: якщо російський переклад головною своєю метою мав імпортування інокультурного фонду до власної культури, то український здавна виконував націєтворчу функцію. Зауважено, що вищезазначені особливості українського перекладу надали йому перевагу над російським варіантом, оскільки своєрідна, зневажлива, повна іронії та кепкування мова Спритного Пройди постає живою і природною, натомість як академічний, літературний варіант, репрезентований російським перекладом, має штучний характер.

Ключові слова: реальність, категорія реальності, художній текст, стиль, переклад, стилістика перекладу.

The article postulates that the functioning of the category of reality has an objective-stylistic nature (linguistic, literary and actually ontological reality is as close as possible to the degree of objectivity that is possible, given the subjective nature of perception as a mental process). It is noted that the main difficulty in the process of translating the works of Charles Dickens is the diversity of style: his works have the main stylistic dominant, which is inextricably linked with the fragmentary nature of linguistic reality (namely linguistic, not literary), the carrier of such local realities, belonging to a certain stratum of society and representing its (stratum) subculture. It is noted that the quotations of the text are original and Ukrainian, Russian translations are understated, full of various jargon and nicknames, emotional content – elements that create difficulties in the translation process, but are inextricably linked with the work of art, its stylistic dominant. It is postulated that Ukrainian and Russian translations are highly professional works of translators who worked on them, as they both clearly show respect for the original text, deep knowledge of English realities and their painstaking adaptation to native culture. It is emphasized that the skill of translation is unquestionable, but the specific translation solutions in both texts are diametrically opposed, due to the theoretical and methodological principles of translation in the culture of two ethnic groups: if Russian translation was mainly aimed at importing inocultural fund into its own culture, Ukrainian performed a nation-building function. It is noted that the above features of the Ukrainian translation gave it an advantage over the Russian version, as the peculiar, contemptuous, full of irony and ridicule language of Artful Dodger appears alive and natural, while the academic, literary version represented by the Russian translation is artificial.

Key words: reality, category of reality, literary text, style, translation, stylistics of translation.

Постановка проблеми. Поняття *реальності* лежить в основі будь-якого довільного явища, закону, властивості тощо. Необхідність її наявності, так само як і сталість – головна передумова будь-якого *орієнтування*, під «орієнтуванням» ми маємо на увазі не просто правильне віднаходження свого місцеперебування у певній точці часо-просторового континууму, а філософсько-узагальнене розуміння цього слова (орієнтування у такому контексті постає засобом *ідентифікування* у темпоральному, топографічному чи навіть *смісловому* дискурсах).

Отже, реальність постає тією першоосновою, першоконтекстом, на тлі якого ми вибудовуємо нові абстрактні структури. Означена природа цього поняття зумовлює наявність такої вищезазначеної властивості, як *сталість*, котра виявляється в антонімічній стосовно неї потенційній *відкритості*, тобто здатності до різночитань. Найкращим прикладом *відносності реальності* як категорії чи поняття можуть слугувати математичні софізми: парадоксальні утворення, що своїм існуванням ставлять під загрозу звичну одномірність алгебраїчних і геометричних її шарів (площин).

Найкращим прикладом математичного софізму є той, за результатом якого $2 \cdot 2 = 5$, наводив відомий

оксфордський математик Ч. Доджсон (Льюїс Керрол) у своїх листах: «Якщо кожна з величин x і y окремо дорівнює 1 , то ясно, що $2(x^2 - y^2) = 0$ і що $5(x - y) = 0$. Отже, $2(x^2 - y^2) = 5(x - y)$. Розділивши тепер обидві частини цього рівняння на $(x - y)$, ми отримуємо $2(x + y) = 5$. Але $(x + y) = 1 + 1 = 2$. Тож $2 \cdot 2 = 5$ » [3, с. 67–68]. Наводячи цей приклад, ми хотіли показати, наскільки важливою є правильна основа, на якій вибудовується те чи інше судження, формула чи закон, що, однак, не гарантує навіть за наявності такої *правильності* результату.

Математика і мовознавство (яке в цьому контексті представляє весь спектр гуманітарно-літературознавчих дисциплін: літературознавство, теорію літератури тощо) останні десятиріччя перебувають у постійній взаємодії, і, якщо лінгвістична парадигма у математиці не виражена так яскраво, то математичні тенденції у лінгвістиці набувають дедалі більшої значущості, розкриваючи локально-мовознавчі проблеми під новим кутом.

Так, питання реальності у гуманітарному дискурсі має *гексагональне (шестиаспектне) значення*, адже стосується як мінімум шістьох напрямів досліджень, що розподіляються на два

полюси: *мовознавчий* (мовні картини світу та їх дослідження у фразеології, стилістиці, психолінгвістиці) та *літературознавчий* (авторська репрезентація текстової реальності, яка виявляється у дослідженнях власне літературознавства, історії літератури та літературній критиці). Вельми важливим є власне стилістичний аспект цього поняття, оскільки презентація реальності загалом і художньої зокрема має певні авторські стильові маркери, що зумовлюються специфікою його (автора) суб'єктивністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема категорії реальності, виявлена в художньому й історичному часі в альтернативно-історичних творах, висвітлена у роботі О. Поліщук [8]. Екзистенціальні виміри художньої реальності досліджувалися Т. Конончук [5]. Метафору як інструмент концептуалізації художньої дійсності у полікодовому тексті у своїй роботі освітлював А. Матійчак [6]. Когнітивним маркерам художнього нарративу присвячена робота Л. Мацевко-Бекерської [7].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей реальності як категорії художньої тексту. *Предметом* – специфіка функціонування цього процесу в контексті стильової репрезентації у перекладах роману Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста» українською та російською мовами.

Виклад основного матеріалу. У процесі перекладу відбувається деформація у смислово-культурному, інтерсуб'єктивному (мається на увазі *подвоєння суб'єктивності* художнього твору, яке стається унаслідок інтерференції (взаємонакладення) двох суб'єктивностей: автора і перекладача) просторі означених маркерів, що міняють простий (лінійний) характер свого існування на хвилястий (функціонування іномовного елемента у рідній культурі створює зміну формально-змістової форми), тобто хаотичний. Такий зв'язок можна позиціонувати як імпліцитний (прихований), оскільки накладення вищезазначених суб'єктивностей детермінується незвичайною за характером зчепленістю, співвідносністю.

Специфіка відображення автором категорії реальності має цілу низку особливостей, які можна розділити на два підвиди: *природні* – це насамперед *суб'єктивність об'єкта* (у цьому випадку – автора, котрий виступає об'єктом впливу дискурсу, контексту, середовища, реальності тощо), тобто індивідуальні особливості сприйняття ним реальності (тут мають значення факти біографії, особливості функціонування

свідомості тощо) та *штучні* (певні естетико-ідейні засади його творчості, які явно можуть виражатися у належності останнього до певних літературно-мистецьких напрямів або угруповань тощо).

У цьому контексті видається цікавим, що дослідник творчості знаного англійського письменника Ч. Діккенса зазначав, що для письменницької майстерності автора у його кращих творах особливо характерним є злиття фантастики та реалізму. Це пов'язано з тим, що уява письменника тяжіє до фантастичних образів. Так, деякі з головних персонажів Діккенса – Спритний Пройда, Трухті Век, нарешті, сам старий Скрудж – написані з *гіперболізацією*, що виділяє їх із ряду звичайних людей, із якими повсякчас зустрічаєшся у житті.

Ось чому вони інколи сприймаються як карикатури. І все ж, занурюючись в атмосферу оповіді, де діють персонажі, можна осягнути правду їхніх характерів. Якщо вони карикатурні, то лише тому, що спосіб їх зображення передбачає перебільшення, політ фантазії, але ніяк не тому, що персонажі ці недостатньо правдиві. У процесі ретельного аналізу стає зрозуміло, що, незважаючи на всі перебільшення, такі характери є реалістичними соціальними типами, і якщо раніше ми не бачили цього з такою чіткістю, то лише через недостатню тренуваність уяви [1, с. 12–13].

Порівняння образів Ч. Діккенса із карикатурами, на нашу думку, є надзвичайно вдалим, оскільки у творчості письменника часто має місце гротескне перебільшення значення і не так уже й важливо, чого саме (чи гіперболізуються певні індивідуально-показові риси особистості: її обличчя, статури чи одягу, чи емотивні профілі, соціальні типажі епохи, що, як форми для шоколаду, які репрезентують зовнішній вигляд певної солодкої серії та кожна з яких внаслідок найдрібніших дефектів самої форми, розподілу шоколадної маси у ній та інших неминучих обставин стає єдиною у своєму роді, водночас будучи *типовою*).

Своєрідність художнього мислення Діккенса полягає насамперед у виключно *тонкому мистецтві типізації*, застосовуваному до суспільства, для якого соціальний контраст став соціальним законом. Діккенс створив неймовірну за своєю точністю і різноманітністю галерею сучасних йому соціальних і психологічних типів. Ця сторона творчості Діккенса багато в чому випередила традиції англійського реалізму XIX і XX ст., надала йому національної своєрідності [9].

Існували різні думки щодо специфіки діккенсівського реалізму, незаперечним є лише теза

про вікторіанський дух, що явно і неявно виступає у його творах. У різний час у творчості Ч. Діккенса знаходили різні мотиви: так, за радянських часів автора вважали не до кінця свідомим («не до кінця» через те, що Діккенс не прийняв чартизму, вважав, що зміни повинні йти «згори», а не «знизу»), прибічником поневоленого англійського пролетаріату; сучасники вбачали у його творі протест проти прийнятого у 1834 р. закону про бідних, що базувався на «теорії народонаселення» священника Т.Р. Мальтуса, який вважав, що зубожіння й аморальність вічні, оскільки у світі надлишкове народонаселення.

У центрі роману «Пригоди Олівера Твіста» (1838 р.) – приречені діти бідняків, їхнє безнадійне майбутнє, жахлива доля. Якщо «диваки» Діккенса – це його позитивна програма, люди, котрі мають виправити суспільну дисгармонію, то діти у творчості Діккенса – це «принижені й ображені», ті, на чю долю випадають страждання. Цим автор близький до іншого великого письменника ХІХ ст. – Ф. Достоєвського [9], який відзначав незгасний інтерес англійського романіста до проблем морального самовизначення людини. Інший класик – Л. Толстой – підкреслював цінність пафосу християнського вчення про «добро» і «зло»; його, окрім «християнського духу», приваблювала у творчості Ч. Діккенса стилістична майстерність: «Справжній вчитель літературної мови – Діккенс. Він умів завжди ставити себе на місце зображуваних осіб і ясно представити собі, якою мовою кожна з них повинна говорити» [4]. Яскравим прикладом цього є мова Спритного Пройди:

'Hullo, my covey! What's the row?' said this strange young gentleman to Oliver [10, p. 53].

– *Эй, парнишка! Какая беда стряслась!* [1, с. 14].

– *Агов, малечо! Чого це ти розклеївся?* [2, с. 69].

Як ми бачимо, мова в цьому випадку є прямим засобом характеристики персонажа: навіть якщо автор не вклав би до цієї першої репліки опису хлопця, що двічі пройшов повз головного героя, манера говорити, «правильність» мовлення, усно-розмовний стиль дають нам (точніше кажучи, англійським читачам) точну характеристику соціального статусу Спритного Пройди. Сам по собі вигук як зачин розмови говорить про мовця та ступінь його вихованості, адже недотримання мовленнєвого етикету у вікторіанській Англії – неабияке порушення норм поведінки, що вказує, до якого саме прошарку суспільства належить хлопець.

Окрім того, зауважимо, що обидва перекладачі пропустили більшість цього соціолінгвістичного контексту: так, слово «*hullo*», з якого розпочав свою розмову Пройда, – це викривлення англійського «*hello*» («*вітаю*», «*привіт*»), перекладене російською як «*эй*» (А. Кривцова), а українською як «*агов*» (М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех) – стилістично не є еквівалентними.

Це пов'язано з тим, що з формально-смыслового боку вищезазначені слова є відповідниками правильному англійському «*hello*», однак не стилістично-трансформованому «*hullo*», хоча у плані форми є цілком правильним, оскільки вигук було замінено вигуком. На наш погляд, сьогодні максимальна передача авторського ідиостилу могла б відбутися у разі звернення до субмови певного прошарку мережевих спільнот, а саме поціновувачів перекручень, неправильних написань слів, так званої «албанської» мови, яка порушує всі можливі правила орфографії. У такому разі це могли б бути такі адаптовані до тексту оригіналу лексеми як: російські «*пrieved*» або «*привед*» і українські «*ветаю*» або «*якся маєш*» тощо.

'Walkin for sivin days!' said the young gentleman. 'Oh, I see. Beak's order, eh? But,' he added, noticing Oliver's look of surprise, 'I suppose you don't know what a beak is, my flash com-pan-i-on?' [10, p. 53].

– *Семь дней!* – *воскликнул молодой джентльмен. – Понимаю. По приказу клюва, да? Но, кажется, – добавил он, заметив удивленный взгляд Оливера, – ты не знаешь, что такое клюв, приятель?* [1, с. 14].

– *Сім днів!* – *вигукнув юний джентльмен. – Ясно. Тікаси від дзьоба, так? Але, здається, – додав він, побачивши, що Олівер не зрозумів його, – ти, друже, не знаєш, хто такий дзьоб?* [2, с. 70].

Вищезазначена неточність перекладу виступає у розглянутому уривку вже як певна тенденція: викривлене англійське «*seven*» (у тексті – «*сивин*»), що означає «*сім*», передається орфографічно бездоганними «*семь*» (А. Кривцова) і «*сім*» (М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех). Це, знову-таки, істотно спрощує ідіостиль автора, його схильність до «театралізованості» оповіді втрачається унаслідок відсутності одного із засобів мовної характеристики персонажа. Так, «*com-pan-i-on*» є розтягненим при вимові словом «компаньйон», що майстерно перекладається російською як «приятель» і українською – «друго», але чомусь втрачає свою розтягненість, яка була застосована автором для певного ефекту (зادля спрощення виголошення тексту перед слухачами).

'My eyes, how green!' exclaimed the young gentleman. 'Why, a beak's a madgst'rate; and when you walk by a beak's order, it's not straight forerd, but always a going up, and nivr a coming down agin. Was you never on the mill?' [10, p. 53].

– *До чего же ты желторотый!* – воскликнул молодой джентльмен. – *Да ведь клюв – это судья! И если идешь по приказу клюва, то идешь не прямо вперед, а к петле, и с нее уж не сорваться. Ты никогда не бывал на ступальном колесе?* [1, с. 14].

– *Щоб я луснув, оце темнота!* – вигукнув юний джентльмен. – *Дзьоб – це суддя, ясно? За наказом дзьоба ти йдеш не прямо, а вгору і вгору і там зависнеш. А чи був коли на млині?* [2, с. 70].

Англійський прикметник «green» («зелений»), який вжито автором у значенні аматорства, відсутності досвіду героя, Кривцова передає семантично і морфологічно еквівалентним «желторотый». Натомість Пінчевський, Пінчевська-Чекаль, Терех – абстрактним іменником «темнота», що є семантичним, але не морфологічним відповідником, однак це не спотворює стильовий стрижень цитати.

Однак характерне для мови Спритного Пройди орфографічне викривлення («nivir» – викривлене «never», що означає «ніколи») знову не передається в жодному із варіантів, натомість ще і втрачається орфографічна гра, яка базується на неправильному і правильному написанні та вимовлянні слова «nivir – never», для чого автор навіть вживає їх поряд, що і створює певну тавтологічність.

На жаль, в обох перекладах цей елемент ідіостилістики повністю втрачено: якщо у російському «никогда» (А. Кривцова) присутнє один раз, скоріше як жест поваги до автора, то в українському воно повністю знівельовано і замінено на «був коли» (М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех), що семантично є нерівноцінним.

'A couple of pocket-books,' replied that young gentlemen [10, p. 61].

– *Два бумажника,* – *ответил сей молодой джентльмен* [1, с. 14].

– *Двоє гаманів,* – *відповів цей юний джентльмен* [2, с. 77].

Мова Спритного Пройди відзначається стилістичною неоднорідністю, що зумовлює орфографічну розмаїтість його мовлення: поряд із викривленими словами наявні літературні мовні одиниці – це підкреслює контрастність характеру. Наведений уривок характеризується саме такою близькістю до сучасної літературної мови. У такому контексті видається стилістично недоцільним використанням розмовного елементу

«гаманів» (М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех), оскільки це знижує «мовленнєву амплітуду», водночас у російському перекладі (А. Кривцова) узагалі ці коливання майже повністю відсутні внаслідок «олітературення» художнього тексту.

'Why, are traps have got him, and that's all about it,' said the Dodger; sullenly [10, p. 85].

– *Ищейки его цапали, и конец делу!* – сердито сказал Плул. – *Пустите меня, слышите!* [1, с. 14].

– *Його злапали фараони, і край!* – похмуро відказав Пройда. – *Пустіть мене, чуєте!* [2, с. 100].

Зразком для перекладу є вищезазначений уривок, оскільки всі три варіанти фрази мають одну стилістичну доміную, найменші відтінки та нюанси якої збережені майже повністю: мовні пари у синонімічному ряду «traps – cops; ищейки – легавые – менты – копы; копи – фараони – свині» мають найдрібніші коливання смислу, а отже російський і український переклади рівноцінні між собою та стилістично співвідносяться з текстом оригіналу.

'We'll see wot the Secretary of State for the Home Affairs has got to say to the beaks, if I don't,' replied Mr. Dawkins. 'Now then! Wot is this here business? I shall thank the madgst'rates to dispose of this here little affair, and not to keep me while they read the paper, for I've got an appointment with a genelman in the City, and as I'm a man of my word, and wery punctual in business matters, he'll go away if I ain't there to my time, and then pr'aps there won't be an action for damage against them as kep me away. Oh no, certainly not!' [10, p. 334].

– *А если не получу, то посмотрим, что скажет этим крючкомворам министр внутренних дел...* – *ответствовал мистер Даукинс.* – *Ну какое у нас тут дело? Я буду благодарен судьям, если они разберут это маленькое дельце и не станут меня задерживать, читая газету, потому что у меня назначено свидание с одним джентльменом в Сити, а так как я всегда верен своему слову и очень пунктуален в делах, то он уйдет, если я не приду вовремя. И уж не думают ли они, что им не предъявят иска о возмещении убытков, если они меня задержат? О, как бы не так!* [1, с. 14].

– *А як не дістану, тоді побачимо, що скаже оцим крючкодерам міністр внутрішніх справ,* – *відказав містер Докінс.* – *Ну, то що тут у нас за справа? Я буду вдячний судьям, коли вони розглянуть цю дрібницю і не затримують мене, дочитуючи газету, бо мені треба зустрітися з одним джентльменом у Сіті, а що я завжди додержую слова і дуже скрупульозний у справах, то він може піти, не з'явлюсь туди о призначеній годині. І чи*

не гадають судді часом, що їм не доведеться відшкодувати збитки, коли мене й справді затримують? [2, с. 334].

Означена тенденція до ігнорування авторської орфографії вкотре виявилася в обох перекладах: викривлене англійське «*what*» («що», у тексті «*wot*») і «*gentlemen*» – («джентльмен», у тексті – «*genelman*») не відображене у текстах перекладів. Так, якщо у перекладі Кривцової англійське «що» перетворилося на «*какое*» (мусимо зазначити, що така трансформація не є принциповою чи смисло-розрізнявальною), то у Пінчевських і Тереха це буквально «що».

Як видно з наведених прикладів, реальність у романі Чарльза Діккенса не просто викривлена у призмі Я письменника, проте й зумисне перекручено-гротескна, наче у викривленому дзеркалі. Так, Спритний Пройда смішний своєю типовістю: цей нахабний хлопчина розбещений світом, у якому живе, і мстить цьому світу за те, що він пережив. Як художній образ Пройда вищий за Олівера: обставини життя не мають жодного впливу на Олівера, тоді як вихований світом лондонських помийок Пройда змушує усвідомити читача, наскільки є жахливим цей світ і наскільки він згубний для людини. Розумний, сильний, дотепний, талановитий, він не бажає підкорятися лицемірному суспільству, яке породило його, аби згодом розтоптати.

Саме через перебільшення досягається людська правда цього образу. Створюючи яскравий характер – через описи і, насамперед, мову Пройди, – Діккенс далеко відходить від негативного натуралізму художників-побутописців і зображує світ таким, яким він є насправді, справжній світ найгостріших конфліктів, жорстокої боротьби та невичерпних людських можливостей. Так, джерело діккенсівського реалізму – у його вмінні поглянути на світ очима простої людини, відкинувши всі привілеї; джерело, що живить його фантазію, – співчуття людині, віра у неї, відмова визнати пригнічення і злидні природними явищами, щира впевненість гуманіста у тому, що людина здатна переробити світ, переробивши себе саму [1, с. 13–14].

Висновки. Вищезначені цитати вирізняються заниженим стилем, рясніють різноманітними жаргонізмами та прізвиськами, емотивною наснаженістю – елементами, що створюють ускладнення у процесі перекладу, але нерозривно пов'язані з художнім твором, його стильовою домінантою. Розташували поряд цитати з першотвору та їх російський та український варіанти

перекладу, можна простежити певні стильові закономірності, яких дотримувалися перекладачі, а також дійти певних висновків:

– український і російський переклади є *високопрофесійними творчими доробками* перекладачів, у них обох явно виявляється повага до тексту першотвору, глибоке знання англійських реалій і кропітке їх адаптування до рідної культури;

– майстерність перекладів є безсумнівною, однак конкретні перекладацькі рішення в обох текстах діаметрально протилежні, що зумовлено *теоретико-методологічними засадами функціонування перекладу в культурі двох етносів*: якщо російський переклад головною своєю метою мав імпортування інокультурного фонду до власної культури, то український здавна виконував націєтворчу функцію. Остання зумовлювала певний відхід від класичних засад перекладу й українізування перекладних творів із метою розвитку національної мови та літератури (особливо це було характерне для класика українського перекладу М. Лукаша);

– розглядаючи конкретний випадок, слід зазначити, що такі особливості українського перекладу надали йому перевагу над російським варіантом, оскільки своєрідна, зневажлива, повна іронії та кепкування мова Спритного Пройди постає *живою і природною, натомість академічний, літературний варіант, репрезентований російським перекладом, має штучний характер* (не міг так правильно і гречно розмовляти англійський кишеньковий злодій). Так, експресивно забарвлені одиниці: *пройда, шкарбан, малеча, друзяко* тощо є стилістично виправданими та доцільними, їх використання не викривлює стильову домінанту оригіналу, а органічно підкреслює, надаючи нового значення, «українськості».

Отже, головною складністю у процесі перекладу творів Ч. Діккенса є вищезазначена *розмаїтість стилю*: його твори мають головну стильову домінанту, що нерозривно пов'язана з уламковим характером мовної дійсності (саме мовної, а не художньої), носієм таких локальних дійсностей є певна кількість персонажів, котрі належать до певного прошарку суспільства і репрезентують його (прошарку) субкультуру. Звідси можна зробити висновок про те, що *функціонування категорії реальності має об'єктивовано-стильовий характер* (мовна, художня і власне онтологічна реальність максимально наближена до тієї міри об'єктивності, яка є можливою, враховуючи суб'єктивний характер сприйняття як психічного процесу).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Диккенс Ч. Приключения Оливера Твиста. Повести и рассказы / пер. с англ. А. Кривцовой, вступ. ст. А. Кеттла. Москва : Художественная литература, 1969. 685 с.
2. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста : роман / перекл. з англ. М. Пінчевський, Г. Пінчевський-Чекаль, О. Терех, передм., приміт. Б. Буніча-Ремізова. Київ, 1987. 423 с.
3. Карпушина Н.М. Даровитый мистер Доджсон (к 175-летию со дня рождения Ч.Л. Доджсона). *Математика в школе*. 2007. № 7. С. 64–76.
4. Кондарина И.В. Рецепция романистики Ч. Диккенса в России в 1850–1950-х гг. Москва, 2004. 189 с. URL: <https://cutt.ly/9cPIM4I> (дата обращения: 07.04.21).
5. Конончук Т. Екзистенційні виміри художньої реальності (на прикладі творчості В. Тендрякова, В. Журавського та О. Ілічевського). *Проблеми сучасного літературознавства*. 2019. № 19 (29). С. 209–219.
6. Матійчак А. Метафора як інструмент концептуалізації художньої дійсності у полікодовому тексті. *Питання літературознавства*. 2020. № 18 (101). С. 191–208.
7. Мацевко-Бекерська Л.В. Когнітивні маркери художнього наративу. *Мова і культура*. 2020. № 22 (202). С. 148–156.
8. Поліщук О. Категорія художнього та історичного часу в альтернативно-історичних творах. *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2018. № 1 (21). С. 8–16.
9. Чарлз Діккенс – основоположник критического реализма в английской литературе. *Портал про освіту в Київській області* : веб-сайт. URL: <https://cutt.ly/ncPKYGb> (дата обращения: 07.04.21).
10. Dickens, Ch. *Oliver Twist* : Novel / Introduction by M. Slater. London : Everyman's library, 1992. 427 p.

УДК 81'42:821.111Джойс7]Джак.030=161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.33>

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОБРАЗУ «ТАЄМНИЧОЇ ЛЕДІ»
В ЕСЕ ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА «ДЖАКОМО ДЖОЙС»
ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IMAGE OF “MYSTERY LADY”
IN THE ESSAY “GIACOMO JOYCE” BY JAMES JOYCE
AND ITS TRANSLATIONS INTO UKRAINIAN**

Ігошев К.М.,

orcid.org/0000-0002-3614-5485

викладач кафедри германо-романської філології та перекладу

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

У статті виконано порівняльний аналіз уривків з оригіналу тексту есе Джеймса Джойса «Джакомо Джойс» та двох його перекладів українською за авторством Р. Доценка та Я. Панко з огляду на еквівалентність перекладу та зазначено переваги та недоліки обох перекладів. Також запропоновано шляхи ліквідації названих недоліків та в окремих випадках надано уточнений варіант перекладу фрагментів тексту.

Творчість Джеймса Джойса за кордоном досліджується літературознавцями та літературними критиками багатьох країн світу. Українське літературознавство, на жаль, приділяє не досить уваги творчості та біографії Джойса. Серед його творчого доробку є не досить вивчені твори як, наприклад, автобіографічне есе «Джакомо Джойс». Ще й нині його місце та значення для розуміння творчості письменника викликає гарячі дискусії.

У статті розглянуто п'ять уривків есе «Джакомо Джойс», що стосуються описів образу Таємничої леді, та їх переклади. На основі порівняльного аналізу перекладів згаданих уривків визначено, що обидва переклади мають свої переваги та недоліки. Я. Панко вдалося краще передати стиль та графічну складову частину твору (групування речень, збереження стилістичних фігур, таких як повтори, відступи між абзацами, використання курсиву відповідно до тексту оригіналу), що також створює відповідне оригіналу естетичне враження в читача. Р. Доценка також подекуди успішно відтворює стиль та синтаксис оригіналу (хоча й рідше за Я. Панко), а також глибше занурюється у текст та різноманітні алюзії та посилання, які використовує Джойс, навіть коли вони не очевидні та додає до тексту детальний коментар. Як перспективний для подальшого дослідження автор статті пропонує напрям порівняльного аналізу оригіналу та перекладів літературних творів інших письменників, особливо тих, котрим властивий складний, вибагливий стиль прози, сповнений алюзій, різноманітних стилістичних засобів та прийомів.

Ключові слова: порівняльний аналіз, еквівалентність перекладу, образ, модернізм, Джойс.

In the article a comparative analysis of the original essay "Giacomo Joyce" by James Joyce and its translations into Ukrainian by R. Dotsenko and Y. Panko is attempted from the point of view of translation equivalence and advantages and disadvantages of both translations are discussed. In addition, ways of amending the said disadvantages are pointed out and revised variants of translation of analyzed fragments are proposed.

James Joyce's works has been studied abroad by scholars of literature and literary critics around the world. Unfortunately, Ukrainian literary studies do not pay enough attention to Joyce's works and biography. Among his literary works there are still insufficiently studied works such as the autobiographical essay "Giacomo Joyce". Even today, its place and significance for understanding the works of the writer is hotly debated.

The article examines five excerpts from Giacomo Joyce's essay on descriptions of the image of the Mystery Lady and their translations. Based on a comparative analysis of the translations of the mentioned passages, it was determined that both translations have their advantages and disadvantages. Y. Panko had managed to better convey the style and graphic component of the essay (grouping of sentences, preservation of stylistic figures, such as repetitions, indentation between paragraphs, use of italics in accordance with the original text), which also creates a proper original aesthetic impression on the reader. R. Dotsenko also sometimes successfully reproduces the style and syntax of the original (though less often than Y. Panko), but, to his credit, he delves deeper into the text and various allusions and references used by J. Joyce, even when they are not obvious and adds a detailed commentary to the text. As a perspective for further research, the author of the article offers a direction of comparative analysis of the original and translations of literary works of other writers, especially those who have a complex, demanding style of prose, full of allusions, various stylistic means and techniques.

Key words: comparative analysis, translation equivalence, image, modernism, Joyce.

Постановка проблеми. Життя та творчість відомого ірландського письменника Джеймса Джойса, винахідника техніки «поточку свідомості», широко досліджується за кордоном – в Англії, США, Італії. Про це свідчать не тільки численні наукові конференції та виставки (приклад останньої – «Жінки Джакомо» 1999 року), присвячені цим темам, а й створення Щорічної Трієстської Школи Джойса (Annual Trieste Joyce School), засідання якої відбуваються щороку влітку в Італії в місті Трієсті та об'єднує джойсознавців з усіх куточків світу. В українському літературознавстві допоки, на жаль, не так багато досліджень, присвячених життю та творчості Джойса та есе «Джакомо Джойс» зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка перекладу полягає у якомога повнішій відповідній заміні тексту оригіналу текстом перекладу. Але у зв'язку з низкою невідповідностей, спричинених відмінністю мов оригіналу й перекладу з огляду на їх морфологію, лексику, граматику та синтаксис, повна відповідність не є можливою. Тому на позначення взаємин між текстом оригіналу та текстом перекладу використовують термін «еквівалентність». Є різноманітні визначення еквівалентності, але для нашого дослідження досить взяти одне узагальнене визначення: «у теорії перекладу еквівалентність – це збереження відносної рівності змістовної, змістової, семантичної, стилістичної й функціонально-комунікативної інформації, що міститься в оригіналі й перекладі. Доцільно особливо підкреслити, що еквівалентність оригіналу і перекладу – це насамперед спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи і ту, що впливає не тільки на розум, але і на почуття реципієнта та яка не лише експліцитно виражена

в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації породження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу» [1]. Тим не менш, досі немає надійних та загальноприйнятих критеріїв для оцінки перекладацької еквівалентності перекладів стосовно оригіналу. Тому у цьому разі ми змушені покладатися на ретельний та всебічний текстовий аналіз.

Автобіографічне есе Джеймса Джойса «Джакомо Джойс» було написане в 1914 році, але опубліковане лише в 1968 році видавництвом «Фабер і Фабер» з передмовою та коментарем Річарда Еллмана [2]. Це видання базується на ґрунтовному дослідженні Р. Еллмана для його біографії Джеймса Джойса, що була вперше опублікована в 1950 році. Хоча з того часу минуло більш ніж півстоліття й багато дослідників заявляли про необхідність нового, більш коментованого та ґрунтового видання цього есе Джойса в контексті останніх досліджень творчості автора, поки що такого видання немає. Є декілька опублікованих перекладів есе «Джакомо Джойс» українською мовою: переклад Андрія Малащука (1995), Ростислава Доценка (2004), Ростислава Семківа (2011) та Ярослави Панко (2019). Для нашого дослідження ми вибрали два переклади цього есе: переклад Ростислава Доценка [3] та Ярослави Панко [4].

Вивченням творчості Дж. Джойса загалом та його есе «Джакомо Джойс» зокрема займалися і займаються Р. Еллман [2; 5], М. Дельвіль [6], Д. Маккорт [7]. У вітчизняному літературознавстві ці проблеми розробляли Ю. Алексєнко [8], Л. Безкоровайна та М. Оробінська [9] та інші. Можна вважати, що саме Р. Еллман виданням біографії Джойса започаткував ґрунтовні дослі-

дження творчості цього письменника у другій половині ХХ сторіччя. У біографії Р. Еллман охоплює період життя Джеймса Джойса від народження до смерті; до цієї фундаментальної праці також увійшли описи та спогади про перебування Дж. Джойса в Трієсті. М. Дельвіль розглядає есе з огляду на причини, через які Джойс вирішив не публікувати його: зокрема, він вважає, що це сталося насамперед через те, що «Джакомо Джойс» не відповідало тодішнім естетичним поглядам письменника, було «естетично й біографічно бен-тежним» [6, с. 765]. Також дослідник намагається визначити місце есе у творчості автора та проводить його аналіз, спираючись на концепцію «новелістичного фрагменту» Р. Барта. Д. Маккорт у статті розглядає есе «Джакомо Джойс» загалом: історію походження назви твору, проблему прототипу Таємничої леді, вплив 10-літнього перебування письменника в Трієсті на його становлення його таланту та наприкінці образ самої Таємничої леді та суперечності у ставленні Джойса до неї. Стаття М. Оробінської та Л. Безкоровайної є дещо схожою на наше дослідження: в ній дослідниці проводять компаративний аналіз оригінального тексту есе «Джакомо Джойс» та його перекладу на російську Н. Кіасашвілі з огляду на парадигматичну організацію тексту та його глибину за допомогою функціонального підходу.

Постановка завдання. У цьому дослідженні ми спробуємо порівняти два наявні переклади есе Джойса «Джакомо Джойс» в аспекті еквівалентності перекладу, сфокусувавши свою увагу на описі Таємничої леді Джойса. Для досягнення цієї мети ми повинні виконати такі завдання:

- уточнити визначення перекладацької еквівалентності;
- обґрунтувати вибір фрагментів тексту есе для подальшого аналізу;
- провести перекладацький аналіз вибраних фрагментів есе з огляду на еквівалентність перекладу;
- запропонувати уточнені варіанти перекладу проаналізованих фрагментів.

Виклад основного матеріалу. Цей вкрай особистий та відвертий текст Джойс ніколи не пробував, а можливо, й не хотів публікувати. На це вказує і його фрагментарний та «вибагливий» характер. Разом із тим у тексті цього есе вбачаються всі ті стилістичні прийоми та свідома увага до форми, вживання повторень, алітерації та метафор, його інтертекстуальна природа – поєднання цитат не тільки з літературних творів, а і з пісень, проповідей, філософських трактатів – що свідчить про сумлінну, усвідом-

лену роботу над стилем тексту. Саме есе становить 16 сторінок тексту, написаних від руки на 8 двосторонніх аркушах. Текст нерівномірний, у ньому присутні великі проміжки, іноді ці проміжки більші за абзаци самого тексту. Саме тому цей текст впливає на читача не лише на мовному, але й на візуальному рівні. Оригінал тексту написано переважно англійською з невеликими включеннями італійської, латини, німецької мов та трієстського діалекту італійської мови. Цей твір – один з небагатьох, що описують так званий «трієстський період» життя Дж. Джойса. Більше інформації про цей період можна отримати лише з «Книги Буття» Станіслауса Джойса (яка й досі не опублікована), та власне біографії самого Джойса за авторством вже згаданого Р. Еллмана [5]. Трієст справив особливе враження на Джеймса Джойса та став важливим етапом у його формуванні як письменника. Зокрема, він неодноразово згадується і в інших його творах, наприклад у романі «Пробудження Фіннегана»: «Та Трієст, о Трієст я з'їв власну печінку» [10]. Як зазначає Р. Еллман: «За часів Джойса Трієст був найбільшим портом південної Європи з визначним минулим. Існує легенда, що Данте завітав до замку Дуїно, що знаходився неподалік і руїни якого ще й досі можна побачити. Також «Дуїнські елегії» Рільке є результатом його довгого перебування (частина якого припала на перебування в Трієсті самого Джойса) в новому замку поблизу тих руїн. Ближче ніж Дуїно розташовано інший замок – Мірамаре, побудований ерцгерцогом Максиміліаном у 1854–56 роках» [5, с. 195]. Трієст був одночасно і подібним і відмінним від Дубліна, який Джойс знав до цього. Подібний у тому, що Трієст, як і Дублін, хоч і мав значне населення, але все ж залишався невеликим містом. Відмінний він був завдяки людям, які його населяли. «На відміну від Дубліна, де ... секс та гріх йшли пліч-о-пліч, у Трієсті не було таких моральних обмежень. Стенні згадує події одного вечора, коли вони разом з Джимом бачили, як повз них пройшли двоє їхніх учнів, які «вочевидь прямували до борделю», що спровокувало Джима на довгу тираду, з якої він дізнався, що в Римі сказати «піти до жінки» це так само звично, як і «піти додому» або «піти в театр». «Погляд італійців на жінок однаково прийнятний як для самих жінок, так і для чоловіків», – закінчив він свою промову» [7, с. 13], – пише з цього приводу Д. Маккорт. Перебування у Трієсті змінило думку Джойса про жінок. До цього, знову ж таки за свідченнями його брата Станіслауса, Джеймс «зневажав жінок за їх дурість, їх манір-

ність, їх грубість, їх голоси» [7, с. 14]. Приїхавши в Трієст, він побачив зовсім інших жінок – молодих, витончених, які займалися музикою, навчалися в університетах, знали кілька іноземних мов, були незалежними, начитаними, займалися гімнастикою, їздили верхи та на велосипеді й водночас мали бездоганний смак та відчуття моди та не були обтяжені релігією [7, с. 14–15].

Есе «Джакомо Джойс» розповідає про період, коли Джеймс Джойс жив і працював в італійському місті Трієсті (що на той час належало Австро-Угорській імперії). Тут він працював учителем англійської мови в Школі Берліца і швидко став дуже популярним серед багатих учнів цієї школи завдяки своїй незвичній манері проведення занять. Саме тут Джойс зустрів свою Таємничу леді, образ якої є центральним для цього есе. У сучасному джойсознавстві наявні різні думки щодо того, хто саме став прототипом для Таємничої леді й чи взагалі тут можна назвати лише якийсь одне ім'я. Р. Еллман у біографії Джойса також розглядав цю проблему. Дослідник доходить висновку, що прототипом цієї леді є Амалія Поппер (яка була ученицею Джойса під час його роботи викладачем англійської в Трієсті): «Такими невимушеними та близькими були відносини між цим учителем та його учнями, що не дивно, що з однією з них Джойс навіть бажав більш інтимних стосунків. Це, можливо, була Амалія Поппер, донька бізнесмена-єврея на ім'я Леопольдо, хоча це і не можна стверджувати напевне. Вона прислужилася як одна з моделей для створення характеру та південноєвропейської зовнішності Моллі Блум. Але Джойс також виклав історію їх роману у рукописі під іронічною назвою «Джакомо Джойс» [5, с. 342]. На противагу, Д. Маккорт не настільки впевнений у цьому: у статті він розглядає принаймні ще дві кандидатури на звання прототипу Таємничої леді – Емму Куцці та Енні Шлеймер. Але в ході дослідження він доходить висновку, що жодна з цих трьох осіб

цілком не відповідає тому опису, деталі якого Джойс так старанно розпорошує у своєму есе. Зрештою, дослідник робить висновок про те, що Таємнича леді Джойса-Джакомо – це не якась певна жива жінка, а лише амальгамація з усіх трьох (а можливо, й більше) вищезгаданих нами жінок [7, с. 14–21]. Власне, й ми маємо погодитись з думкою Д. Маккорта, бо хоч есе «Джакомо Джойс» і має автобіографічний фундамент, усе ж воно не є суто мемуарним твором: у ньому присутні численні включення цитат, алюзії, суперечності та навіть відверті фантазії автора, і це вказує на те, що образ Таємничої леді у творі має бути наслідком певної типізації та узагальнення, що властиві всім літературним образам персонажів.

Саме на її образі та цитатах з есе, пов'язаних з Таємничою леді, ми й зосередимо нашу увагу. Есе майже повністю, прямо чи опосередковано присвячено її опису та опису почуттів автора до неї.

Есе починається саме з опису зовнішності та манер Таємничої леді (табл. 1).

На нашу думку, в обох перекладах є деякі неточності, хоча переклад Я. Панко точніше передає графічний складник тексту оригіналу, що теж дуже важливо саме для цього есе Джойса (групування речень, інтервали між абзацами та вживання курсиву). Натомість переклад Р. Доценка ближчий до тексту оригіналу за стилем та синтаксисом («Хто? Бліде обличчя в обводі густо пахкого хутра. Рухи сором'язкі й нервові ... Письмо павутинчасте, подовгасті й витончені літери, в яких тиха зневага й упокореність: молода особа непересічного походження» [3]). З огляду на вказані неточності, нам видається за можливе запропонувати альтернативний варіант перекладу цього уривку, що поєднував би переваги обох проаналізованих перекладів:

«Хто? Бліде обличчя в обводі густо пахкого хутра. Рухи сором'язкі й нервові. Вона користується лорнетом.

Таблиця 1

Фрагмент № 1

Оригінал	Переклад Р. Доценка	Переклад Я. Панко
Who? A pale face surrounded by heavy odorous furs. Her movements are shy and nervous. She uses quizzing glasses. Yes: a brief syllable. A brief laugh. A brief beat of the eyelids. Cobweb handwriting, traced long and fine with quiet disdain and resignation: a young person of quality [2, с. 1].	Хто? Бліде обличчя в обводі густо пахкого хутра. Рухи сором'язкі й нервові. Вона послуговується лорнетом. Атож. Говорить рвучко. Сміється рвучко. І так само рвучко стріпує повіками. Письмо павутинчасте, подовгасті й витончені літери, в яких тиха зневага й упокореність: молода особа непересічного походження [3].	Хто? Бліде обличчя, оточене дуже напахченим хутром. Її рухи соромливі й нервові. Вона користується лорнетом. Так: рвучкий склад. Рвучкий сміх. Рвучкий помах вії. Сплутаний почерк, старанно і тонко виведений з тихим презирством і смиренністю: юна особа з гідністю [4].

Так: рвучкий склад. Рвучкий сміх. Рвучкий помах вій.

Письмо павутинчасте, подовгасті й витончені літери, в яких тиха зневага й упокореність: молода особа непересічного походження».

Отже, в отриманому перекладі можна виділити такі фрагменти:

1) «Хто? Бліде обличчя в обводі густо пахкого хутра. Рухи сором'язкі й нервові» [3] взято з перекладу Р. Доценка як таке, що точніше передає сенс і стиль оригіналу, зокрема: “heavy odorous furs” [2, с. 1] – саме «густо пахке хутро» [3], а не «дуже напахчене хутро» [4] (в останньому виразі вгадується негативна конотація, що відсутня в оригіналі);

2) «Вона користується лорнетом» [4] взято з перекладу Я. Панко, як більш природне;

3) «*Так:* рвучкий склад. Рвучкий сміх. Рвучкий помах вій» [4] та подвійний інтервал між другим та третім абзацом (також з перекладу Я. Панко) – з огляду на точнішу передачу прийому повторення порівняно з оригіналом («рвучкий» так само, як і в оригіналі, у початковій позиції та викликає схоже відчуття «вибуховості», на відміну від перекладу Р. Доценка, де це відчуття послаблене через серединну позицію цього прикметника);

4) «Письмо павутинчасте, старанні й витончені літери, в яких тиха зневага й упокореність: молода особа непересічного походження» [3; 4] (знову ж з перекладу Р. Доценка) – з огляду на точність передачі авторського ідіолекту Джойса: “cobweb handwriting” [2, с. 1] – скоріш за все саме «павутинчасте письмо» (мілке й плавне) [3], ніж «сплутаний почерк» [4], бо далі читаємо “traced long and fine” [2, с. 1], що ми передали як «старанні й витончені літери» (змішавши вибір від-

повідників обох перекладачів), тому це виключає сплутаність (яка передбачає нерозбірливість, незрозумілість як таку).

У другому уривку продовжується опис манер та зовнішності Таємничої леді Джакомо-Джеймса (табл. 2).

На нашу думку, у цьому разі варіант перекладу Я. Панко загалом є доречнішим, бо тут краще збережено синтаксис оригіналу та спостерігається схожа лаконічність. Внесемо лише декілька зауважень: переклад цього фрагменту Р. Доценком видався нам подекуди надлишковим та занадто громіздким. Наприклад, “intermarriage” [2, с. 2] він перекладає як «внутрішньородові шлюби» [3], що, звичайно, більш зрозуміло, ніж «внутрішні шлюби» [4], але з урахуванням контексту другий варіант видається нам не тільки лаконічнішим, а й більш адекватним. Натомість його варіант перекладу виразу “the forcing-house of the seclusion of her race” [2, с. 2] – «теплична ізолюваність своєї раси» [3] видався нам вдалішим за «теплиця ізоляції своєї раси» [4] (табл. 3).

У цьому фрагменті автор залишає алюзію на власний же вірш під назвою «Квітка, дана моїй доньці» (1913). В перекладі лише Р. Доценко вказує на це в коментарях до тексту. У цьому вірші лейтмотивом повторюється епітет “frail” (благенький, тендітний), що використовується для опису рози, дарувальниці та самої дитини (епітет, який також постійно повторюється в наведеній нами цитаті з есе). Власне, ця цитата є скороченим посиланням на цей вірш, прочитавши який ми маємо отримати повнішу картину описаної у ній сцени. Символічним, на нашу думку, є останній рядок вірша: “My blue-veined child” [11], та не лише тому, що він збігається з кінцем відповід-

Таблиця 2

Фрагмент № 2

Оригінал	Переклад Р. Доценка	Переклад Я. Панко
She never blows her nose. A form of speech: the lesser for the greater. Rounded and ripened: rounded by the lathe of intermarriage and ripened in the forcing-house of the seclusion of her race [2, с. 2]	Вона ніколи не висякує носа. Манера висловлюватись: чим коротше, тим важливіше. Заокруглена й дозріла: заокруглена різцем внутрішньородових шлюбів і дозріла в тепличній ізолюваності своєї раси [3].	Вона ніколи не сякається. Форма висловлення: менше задля більшого. Округла і стигла: округлена верстатом внутрішніх шлюбів і достигла в теплиці ізоляції своєї раси [4].

Таблиця 3

Фрагмент № 3

Оригінал	Переклад Р. Доценка	Переклад Я. Панко
A flower given by her to my daughter. Frail gift, frail giver, frail blue-veined child [2, с. 3].	Квітка, що вона дала моїй доньці. Благенький дарунок, благенька дарувальниця, благеньке синьожильне дитя [3].	Квітка, подарована нею моїй дочці. Тендітний подарунок, тендітна дарувальниця, тендітне, помережане синіми судинами дитя [4].

ного фрагменту з есе, а ще й через те, що «синьо-жильне дитя» – то одночасно не лише донька поета, але і (та переважно) таємнича й тендітна муза Джакомо-Джеймса (табл. 4).

У цьому фрагменті Таємнича леді постає в образі Беатріче, коханої Данте Аліг'єрі, а також Беатріче Ченчі з п'єси Персі Біші Шеллі «Ченчі». Така ідеалізація натякає на неспроможність Джойса висловити свої почуття ніяк інакше, ніж через проєкцію, заміну, ототожнення. Йому потрібне таке ототожнення героїні з трагічними жіночими образами з літератури (Беатріче Данте, Беатріче Шеллі, Офелія Шекспіра, Гедда Габлер Ібсена, Естер Прінн Готорна), щоб виправдати свою неспроможність трагічним характером персонажів-коханців, з якими він себе ототожнює: Данте, Орсіно, Гамлет, Ейлерт Левборг, Артур Діммсдейл [6, с. 769].

У перекладі цього фрагменту Р. Доценка як еквівалент для “uncoiling” використав дієслово «розсупонюється», якому властиві певні розмовні конотації, які суперечать загальному піднесеному, навіть трагічному тону цього уривку. До того ж перекладач не зміг (або не забажав) використати повторення “hair slowly uncoils and falls. Slowly uncoiling, falling hair” [2, с. 11] – «розсупонюється і опадає темний вузол її волосся. Воно

поволі вивільнюється й опадає» [3]. Це разом із попереднім невдалим вибором відповідника порушує ритм та атмосферу уривку. У Я. Панко, на нашу думку, варіант більш вдалий: «волосся повільно розпускається і спадає вниз. Волосся, що повільно розпускається і падає» [4]. Тут використано стилістично нейтральні слова та майже збережено прийом повторення та ритміку оригіналу («розпускається і спадає ... розпускається і падає»).

Останній фрагмент, який ми проаналізуємо в рамках нашого дослідження, представляє Таємничу леді з дещо іронічного боку: вона порівнюється з “black pullet” –полохливою «чорною молоденькою курочкою» [3] («чорною ципонькою» [4]), яка кличе свою матінку – «огрядну курку» [3] («квочку» [4]). З огляду на стиль Джойса, Я. Панко переклала цей уривок більш вдало: у неї знову майстерно збережено специфічний для письменника прийом, заснований на частковому або змішаному повторі слів та словосполучень (цей прийом можна побачити на прикладі попереднього уривку): «**Тихенький боязкий сміх, тихенькі вигуки, боязкі шматки розмови, що раптом обривається... Parlerò colla mamma... Іди! цип-цип! іди! Налякана чорна ципонька: тихі шматки розмови, що раптом**

Таблиця 4

Фрагмент № 4

Оригінал	Переклад Р. Доценка	Переклад Я. Панко
She walks before me along the corridor and as she walks a dark coil of her hair slowly uncoils and falls. Slowly uncoiling, falling hair. She does not know and walks before me, simple and proud. So did she walk by Dante in simple pride and so, stainless of blood and violation, the daughter of Cenci, Beatrice, to her death [2, с. 11].	Вона ступає коридором поперед мене, і з кожним кроком поволі розсупонюється і опадає темний вузол її волосся. Воно поволі вивільнюється й опадає. Не відчуваючи цього, вона ступає переді мною, проста й горда. Так ступала вона у Данте, проста й горда, і так само, незаплямована ні кров'ю, ні насильством, простувала Беатріче, дочка Ченчі, до своєї смерті [3].	Вона йде переді мною по коридору, і темне пасмо її волосся повільно розпускається і спадає вниз. Волосся, що повільно розпускається і падає. Вона цього не помічає і йде переді мною просто і гордовито. Так йшла вона повз Данте в гордовитій простоті, незаплямована кров'ю і насильством, дочка Ченчі Беатріче, на свою смерть [4].

Таблиця 5

Фрагмент № 5

Оригінал	Переклад Р. Доценка	Переклад Я. Панко
She stands black-robed at the telephone. Little timid laughs, little cries, timid runs of speech suddenly broken... <i>Parlerò colla mamma...</i> Come! chook, chook! come! The black pullet is frightened: little runs suddenly broken, little timid cries: it is crying for its mamma, the portly hen [2, с. 12].	Вся в чорному вона стоїть біля телефону. Тихий обережливий сміх, тихий плач, тихі слова, що раптово уриваються... <i>Parlerò colla mamma...</i> Ходи! Цип-цип! Ходи! Чорна молоденька курочка налякана: трохи підбігає і раптом зупиняється, тихий обережливий схлип: вона плаче за своєю мамою, огрядною куркою [3].	Одягнена в чорне, вона стоїть біля телефона. Тихенький боязкий сміх, тихенькі вигуки, боязкі шматки розмови, що раптом обривається... <i>Parlerò colla mamma...</i> Іди! цип-цип! іди! Налякана чорна ципонька: тихі шматки розмови, що раптом обривається, тихі боязкі вигуки: вона плаче за мамою, огрядною квочкою [4].

обривається, тихі боязкі вигуки» [4]. У перекладі Р. Доценка цей прийом збережено лише частково (див. табл. 5).

Висновки. Проаналізувавши переклади Р. Доценка та Я. Панко, зазначимо, що обидва вони мають свої переваги та недоліки. Я. Панко вдалося краще передати стиль та графічний складник твору (групування речень, збереження стилістичних фігур, таких як повтори, відступи між абзацами, використання курсиву відповідно до тексту оригіналу), що також створює відповідне оригіналу естетичне враження в читача. Р. Доценко також подекуди успішно відтворює

стиль та синтаксис оригіналу (хоча й рідше за Я. Панко), а також глибше занурюється у текст та різноманітні алюзії та посилання, які використовує Джойс, навіть коли вони не очевидні (наприклад, як у разі з фрагментом № 3), й додає до тексту детальний коментар.

Перспективним для подальшого дослідження ми вважаємо напрям порівняльного аналізу оригіналу та перекладів літературних творів не тільки Джеймса Джойса, а й творів інших письменників, котрим властивий складний, вибагливий стиль прози, сповнений алюзій, різноманітних стилістичних засобів та прийомів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Иванова О.В. Перекладацька еквівалентність та способи її досягнення. *Науковий блог*. Національний університет «Острозька академія», 2014. URL: <https://naub.oa.edu.ua/2014/perekladatska-ekvivalentnist-i-sposoby-jiji-dosyahnennya/> (дата звернення: 05.05.2021).
2. Joyce J. Giacomo Joyce. Introduction and notes by R. Ellmann. London : Faber & Faber, 1968. 55 p.
3. Джойс Дж. Джакомо Джойс / пер. з англ. Р. Доценка, 2004. URL: https://www.ae-lib.org.ua/texts/joyce_giacomo_joyce__ua.htm#_fn_31 (дата звернення: 02.05.2021).
4. Джойс Дж. Джакомо Джойс / пер. з англ. Я. Панко. Медіа-проект «Джакомо Джойс», 2019. URL: <https://giacomojoyce.com/> (дата звернення: 02.05.2021).
5. Ellmann R. James Joyce. London : Oxford University Press, 1982. 887 p.
6. Delville M. "At the Center, What?" "Giacomo Joyce", Roland Barthes, and the Novelistic Fragment. *James Joyce Quarterly*. Vol. 36. No. 4, 1999. Pp. 765–780.
7. McCourt J. The Importance of being Giacomo. *Joyce Studies Annual*. Vol. 11, 2000. Pp. 4–26.
8. Алексєєнко Ю.С. Історія перекладів творів Джеймса Джойса. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20180128-istoriya-perekladiv-tvoriv-dzhejmса-dzhojsа> (дата звернення: 02.05.2021).
9. Orobinska M., Bezkorovaina L. Comparative Analysis of James Joyce's "Giacomo Joyce" and its Translation. *Лінгвістичні студії*. Вип. 36. Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2018. С. 67–72.
10. Joyce J. Finnegans Wake. P. 301. URL: https://archive.org/stream/finneganswake00joycuoft/finneganswake00joycuoft_djvu.txt (дата звернення: 02.05.2021).
11. Joyce J. A Flower Given to my Daughter. *Poetry Foundation*. URL: <https://www.poetryfoundation.org/poetrymagazine/browse?contentId=13692> (дата звернення: 05.05.2021).

**МЕТАФОРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ КОНФЛІКТУ
ЯК ПАСТКИ В БРИТАНСЬКОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ:
ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТ**

**METAPHORICAL MODELING OF CONFLICT AS A TRAP
IN BRITISH ECONOMIC DISCOURSE: A TRANSLATION ASPECT**

Каравасва Т.Л.,

orcid.org/0000-0001-8755-8282

кандидат філологічних наук, доцент,

*доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Тер-Григорьян М.Г.,

orcid.org/0000-0001-7558-2533

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Стаття присвячена аналізу метафоричної моделі «пастки» як засобу репрезентації причин економічного та політичного конфліктів, які виникають у країнах так званого нижнього мільярду за термінологією П. Колієра. Автор книги «Нижній мільярд: чому бідні країни не можуть стати багатими і що можна для цього зробити» П. Колієр, спираючись на когнітивну метафору пастки, моделює проблемні ситуації у світовій економіці. Ця структурована концептуальна область «пастки» інтерпретується як фреймова структура, що містить логічні компоненти (концепти) і водночас сукупності модусних смислів (модуси можливості, оцінювання тощо), що дає змогу розглядати її як базу моделювання соціально актуальних проблем через систему елементів фреймових структур. Використовуючи когнітивну метафору пастки, П. Колієр пояснює сутність інтерпретації та розуміння автором подій та обставин, що перешкоджають певним країнам та їх народам досягти економічного розвитку країн «верхнього мільярду». Автор вважає, що політичні конфлікти є пасткою на шляху до багатства, до якої потрапляють країни «нижнього мільярду». Проте метафорична модель пастки в британському економічному дискурсі, зокрема в термінології П. Колієра, має такі ознаки, що реалізують не повною мірою змістовні елементи метафоричної моделі пастки, які присутні в українському перекладі, такі як суб'єкт, зацікавлений у перешкоджанні руху, або джерело, причина невдач – той, хто створює пастки, і жертва – об'єкт, що потрапляє у пастку. Фрейм «пастка» передбачає заповнення певної кількості слотів, які кількісно та змістовно відповідають кількості елементів, що виокремлено в цьому фрагменті людського досвіду. Метафоризація пастки (*trap*) у британському дискурсі П. Колієра виводить на периферію моделі зазначені ознаки, натомість фокусує увагу саме на різновидах пастки, таких як громадянська війна та державний переворот. Отже, реалізація метафоричної моделі пастки не містить змістовних складників щодо усіх учасників ситуації пастки, правил поведінки та їх ролі, що не дає змогу вважати її вдалою і прозорою, або, можливо, перекладацький відповідник *trap* – *пастка* – некоректним.

Ключові слова: британський економічний дискурс, метафорична модель, перекладацький еквівалент, пастка, фрейм.

The article is devoted to the analysis of the metaphorical model of the “trap” as a means of representing the causes of economic and political conflicts that arise in the countries of the so-called the bottom billion in the terminology of P. Collier.

The author of the book “The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Falling and What Can Be Done About it” P. Collier, relying on the cognitive metaphor of the trap, models problematic situations in the world of economy.

This structured conceptual area of the trap is interpreted as a frame structure containing logical components (concepts) and at the same time a set of modus meanings (mode of opportunity, evaluation, etc.), which allows to consider it as a basis for modeling socially relevant problems through a system of frame structures.

Using the cognitive metaphor of the trap, P. Collier explains the essence of the author’s interpretation and understanding of events and circumstances that prevent certain countries and their peoples to achieve the economic development of the top billion countries.

The author believes that political conflicts are a trap on the path to wealth, to which the countries of the bottom billion get.

However, the metaphorical model of the “trap” in the British economic discourse, in particular in the terminology of P. Collier, has the following features that do not fully implement the substantive elements of the metaphorical model of the trap, which are presented in the Ukrainian translation: the subject, interested in obstructing the movement, or the source, the cause of the failures is the one who creates the traps and the victim, the object that gets into the trap.

The “trap” frame involves filling a certain number of slots, which quantitatively and meaningfully correspond to the number of elements that are highlighted in this fragment of human experience. The metaphorization of the trap in P. Collier’s British discourse brings these features to the periphery of the model, instead focusing on the types of traps: civil war and coup d’état.

Thus, the implementation of the metaphorical model of the trap does not contain meaningful components for all participants in the trap situation, rules of conduct and their role, which does not allow it to be considered successful and transparent, or perhaps the translation equivalent of trap – trap is incorrect.

Key words: British economic discourse, metaphorical model, translation equivalent, trap, frame.

Постановка проблеми. Політико-економічний фрагмент концептуальної системи свідомості загалом є універсальною структурою, проте кожна культура накладає свою власну оптику щодо сприйняття та інтерпретації політичних, економічних об'єктів та відносин між ними. Це зазвичай зумовлено відмінностями в системах цінностей, історичному досвіді та інших чинниках, які становлять основу культурної специфіки нації. Прикладом значних змін у системі та ієрархії цінностей є британське суспільство, яке у XX столітті, ставши більш егалітарним, намагалося знайти своє нове обличчя, свій новий статус у світі. Так, наприклад, українська дослідниця О.Л. Городецька вважає, що сьогодні важливим для британців стає концепт EQUALITY [1, с. 5]. Авторка присвятила своє дослідження базовим національно-специфічним концептам британського суспільства та національної концептосфери кінця XX століття, виокремила низку концептів на основі аналізу їхньої мовної репрезентації в сучасній англійській мові. Виявилось, що до ядра ціннісної системи британського суспільства належать як універсальні концепти, такі як FAMILY, PEACE, HOME, DEMOCRACY, FREEDOM, PROSPERITY, так і національно марковані, такі як INDIVIDUALISM та CLASS. Цікавими є також спостереження М.В. Романюхи, яка виокремила особливості метафоричної вербалізації концепту ECONOMY в англомовному медіадискурсі, що підтверджують актуальність вищезазначених концептів у британському суспільстві [4, с. 291]. Існує низка робіт, присвячених дослідженням метафори на матеріалі української мови, авторами яких є О.В. Богомолів, В.Л. Кравченко, Я.В. Прихода, Г.М. Яворська.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові національно-специфічні концепти британського суспільства знайшли своє відображення також у книзі оксфордського професора економіки Пола Колієра «Нижній мільярд: чому бідні країни не можуть стати багатими і що можна для цього зробити» (Paul Collier, *The Bottom Billion*). Після публікації книга «Нижній мільярд: чому бідні країни не можуть стати багатими і що можна для цього зробити» у 2007 році стала бестселером та отримала декілька нагород, в тому числі золоту медаль престижної премії Arthur Ross Book Award. Його нова робота «Майбутнє капіталізму» (Paul Collier, *The Future of capitalism*, 2019) увійшла до

відомого списку Білла Гейтса з п'яти книг, які він рекомендував прочитати влітку 2019 року.

Пол Колієр, у минулому економіст Всесвітнього Банку, а зараз директор центру з вивчення африканської економіки при Оксфордському університеті, у своїй праці розкрив причини бідності країн Африки, а також Північної Кореї, М'янми, Камбоджі, Лаосу, а за межами Азії – Болівії та Гаїті. Він назвав їх «нижнім мільярдом» за аналогією з так званим золотим мільярдом – багатим населенням земної кулі, до якого належать жителі Західної Європи, США, Канади, Японії, Австралії та Нової Зеландії.

Постановка завдання. Оскільки концепт PROSPERITY пов'язаний саме із «золотим мільярдом» та є одним із ключових ціннісних концептів британського суспільства, цікавим, на нашу думку, є аналіз метафоричних моделей репрезентації концепту в економічному дискурсі Пола Колієра. Саме це складає завдання нашої наукової розвідки. Отже, актуальним є, на наш погляд, вивчення ціннісної структури суспільства через аналіз мовної репрезентації ключових концептів культури, які містять найбільш значущі поняття, що формують світогляд певного суспільства.

Виклад основного матеріалу. PROSPERITY як головна мета світової спільноти є пунктом призначення на шляху від бідності до багатства. У своїй книзі Пол Колієр поділяє країни світу на дві групи з точки зору рівня розвитку їх економіки. До першої групи – *Development* – належать економічно розвинуті країни (*rich world*); до другої групи – *Poverty* – бідні (*poor world*). При цьому перша група значно менше за кількістю другої: якщо у другу групу входять п'ять мільярдів людей, то до першої – тільки один мільярд: *For forty years the development challenge has been a rich world of one billion people facing a poor world of five billion people* [5, с. 3]. Саме такий розподіл зумовив назву книги Пола Колієра.

Однією з причин, з яких певні країни не можуть досягти високого рівня життя та економічного розвитку, П. Колієр вважає політичні конфлікти. В межах його власного науково-економічного дискурсу використано метафоричну модель, згідно з якою описано ситуації політичних конфліктів через зображення пастки, до якої потрапляють країни на шляху прогресу та економічного розвитку. Отже, маємо когнітивну метафору пастки, спираючись на яку, автор моделює

проблемні ситуації у світовій економіці. Лексема *trap* як іменник у Словнику “Merriam-Webster dictionary” має таке визначення: “something by which one is caught or stopped unawares *also*: a position or situation from which it is difficult or impossible to escape” [7]. Англо-український словник надає перекладацький еквівалент лексеми *trap* – *пастка, капкан* [8, с. 45]. Виходячи з відомостей словників, вважаємо перекладацьким відповідником лексеми *trap* українську лексему *пастка*.

На думку Дж. Лакоффа, засновника когнітивної теорії метафори, залучення метафори для розуміння досвіду – один з найважливіших триумфів людського мислення. «Розуміння здійснюється з оперттям на фреймову логіку» [3, с. 145]. У багатьох випадках використовується метафоричне мислення. Когнітивна семантика виявила, що ми мислимо в термінах концептуальних систем, які співвідносяться одна з одною і створюють смисли.

У когнітивній лінгвістиці метафора розглядається як інструмент аналізу стану суспільної свідомості. Дослідження типів метафоричних моделей дає змогу виявити імпліцитні інтенції, часто вже не усвідомлювані людиною, загальні характеристики ставлення до дійсності, соціальних і культурних феноменів [3, с. 58]. Когнітивна метафора дає змогу осмислити одні концепти з опорою на інші, що слугують еталоном. М. Мінський стверджує, що аналогії, засновані на когнітивній метафорі, «дають нам можливість побачити будь-який предмет або ідею начебто у світлі іншого предмета або ідеї, що дає змогу застосувати знання та досвід, набутий в одній галузі, для вирішення проблеми в іншій галузі» [4, с. 292].

Іншими словами, когнітивна метафора забезпечує концептуалізацію невивченого об'єкта за аналогією із системою понять, що вже склалися. Вона відповідає здатності людини помічати та створювати подібність між, здавалося б, несхожими індивідами та об'єктами. Метафора знаменує собою початок розумового процесу, звертання до особистого досвіду кожного й до всієї системи знань про світ загалом. Це знання відображається в мовній картині світу того чи іншого суспільства.

Згідно з когнітивною теорією метафори, вивчення набору метафоричних моделей, за допомогою якого репрезентується певний концепт в дискурсивних практиках, може дати важливу інформацію про те, як насправді осмислюється цей феномен людиною. Причому це може належати як до того, що усвідомлюється людиною, так і до того, що залишається у сфері підсвідомості.

Висловлювалися гіпотези про зв'язок метафор із кризовим станом свідомості, з проблемною ситуацією і з пошуком рішень проблеми. На це прямо вказує когнітивна теорія метафори, згідно з якою метафоричне осмислення дійсності дає змогу сформувати безліч альтернатив вирішення проблемної ситуації [3, с. 16].

Метафоричність наукового політичного дискурсу – це засіб усвідомлення, моделювання та оцінювання політичних процесів, інструмент впливу на свідомість громадян.

Ціла низка універсальних пояснювальних схем відбивається в когнітивних метафорах. Результати численних досліджень дають підстави когнітологам вважати, що метафора є одним з основних засобів продукування нового знання. Раціональне мислення значною мірою спирається на метафоричні моделі. Під моделлю розуміють уявну або матеріальну систему, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, може замінити його так, що її вивчення дає нову інформацію про цей об'єкт. Метод метафоричного моделювання зарекомендував себе як ефективний засіб виявлення суттєвих ознак явищ та процесів.

Концептуальна метафора являє собою відображення набору конвенційних зв'язків між елементами різних концептуальних сфер. Сфера-джерело метафоричного моделювання як галузь, що емпірично подана в досвіді людини, наповнена широким колом асоціативних зв'язків, в тому числі різної модальності, перш за все оцінної, задіяна як основа способу цільової сфери метафоричного моделювання. Ця цілісна, структурована концептуальна область інтерпретується як фреймова структура, яка містить логічні компоненти (концепти та їх відносини) і водночас сукупності модусних смислів (модуси можливості, оцінювання тощо), що дає змогу розглядати її як базу моделювання соціально актуальних тем через систему висувань елементів фреймових структур. Розглядаючи когнітивні аспекти використання метафор, маємо зазначити, що метафора зазвичай розглядається як бачення одного об'єкта через інший. У когнітивних процесах складні розумові площини, що безпосередньо не спостерігаються, співвідносяться через метафору з простішими, добре знайомими розумовими площинами (наприклад, економічні та політичні події порівнюються з іграми, спортивними змаганнями, виробничі конфлікти – з війною, а любов – із хворобою, подорожжю, отрутою, пожежею тощо).

Таким чином, когнітивна метафора пастки Пола Колієра, до якої потрапляють країни «нижнього мільярду», має допомогти пояснити сут-

ність інтерпретації та розуміння автором подій та обставин, що перешкоджають певним країнам та їх народам досягти економічного розвитку країн «верхнього мільярду». Отже, на його думку, політичні конфлікти є пасткою на шляху до багатства.

Пол Колієр виокремлює два різновиди політичного конфлікту, такі як громадянська війна та державний переворот. Саме вони стають пастками на шляху до багатства країни. Конфлікт у тексті персоніфіковано (маємо антропоморфну метафору), бо він (як жива істота) може призвести країну до бідності: *These two forms of political conflict both are costly and can be repetitive. They can trap a country in poverty* [5, с. 17].

Чим бідніше країна, тим більше шансів вона має ввергнутись у безодню громадянської війни, отже, стати ще біднішою. В країнах з низьким рівнем доходу більше шансів того, що війна обернеться пасткою.

Описуючи громадянську війну, автор використовує дієслова, які свідчать про метафоричне моделювання ситуації пастки (пастки-ситуації): *to be through the civil war, to still be in, to have a war*. Війна може *to be over, to be repeated, to impede the growth*. Щодо країни, то вона може *faces a risk of civil war; slides into civil war; falls into civil war; is prone to civil war*. Отже, громадянська війна як пастка є метафорою для опису ситуації: її можна оминати, у ній можна перебувати, опинитися, ситуація може закінчитися, повторитися, ця ситуація може перешкоджати економічному зростанню країни.

Другим різновидом політичного конфлікту є державний переворот. Різанина насправді починається за наявності трьох умов, на думку П. Колієра, а саме непропорційно високої кількості неосвічених молодих чоловіків, чисельної переваги однієї етнічної групи над іншими і, найнесподіваніше, наявності багатих природних ресурсів, таких як нафта або алмази. Проте немає таких пасток на шляху до багатства, з яких не можна було б вийти тим чи іншим країнам. Рано чи пізно вони все ж таки долають труднощі і «наздоганяють» у розвитку більш успішні країни: *These traps are not inescapable, however, and over the years some countries have broken free of them and then started to catch up* [5, с. 5].

Український дослідник Сергій Дацюк розуміє пастку як «спеціально пристосоване місце або навмисно створену ситуацію, в яку заманюють жертву задля її загибелі або ізоляції від звичного середовища життєдіяльності для примусу до певних дій (руху в певному напрямку)» [2]. Смысл

пастки, як вважає дослідник, полягає в тому, щоби заманити жертву в таке місце або в таку ситуацію, у якій вона буде позбавлена або обмежена у своїх звичних ресурсах, ізольована в певному місті або ситуації, яка створює для неї безпосередні або опосередковані загрози життю, здоров'ю чи діяльності [2]. Отже, потрапити у пастку можна тоді, коли Ви є жертвою чийось злих намірів і хтось заздалегідь підготував Вам пастку. Нині така схема впливає навіть із тлумачення лексеми *пастка* в українській мові: «1.<...> перен. Таке місце, з якого немає виходу, не можна вийти, вибратися. <...> 2. перен. Хитрий маневр, прийом для заманювання противника не вигідне, небезпечне становище» [9, с. 892].

Метафоричні моделі «Державний переворот як Пастка» та «Громадянська війна як Пастка», на нашу думку, не реалізують типову схему-фрейм, згідно з якою в ситуації пастки має бути суб'єкт, зацікавлений у перешкоджанні руху, або джерело, причина невдач – той, хто створює пастки і жертва – об'єкт, що потрапляє у пастку. Проте ми спостерігаємо персоніфікацію ситуації-пастки через використання таких дієслів: *to die out* та *to feed on*. Так само йдеться про державний переворот як такий, що може «вийти з моди» (*to go out of fashion*), «бути сумно частим» (*to be depressingly common*). Як причини пастки П. Колієр називає ситуації, які насправді самі по собі є пастками в його термінології. Автор організовує своє мислення про економічний розвиток за аналогією з рухом по дорозі, де вихідним пунктом є БІДНІСТЬ, кінцевим – РОЗВИНЕНІСТЬ, а між ними можуть бути різноманітні ПАСТКИ, що означають економічні невдачі.

Висновки. Отже, метафоричне моделювання є одним із найбільш актуальних механізмів формування уявлень про світ, що має певний діагностичний, прогностичний та сугестивний потенціал. Метафоризація пастки (*trap*) в британському дискурсі П. Колієра виводить на периферію змісту зазначені ознаки моделі, натомість фокусує увагу саме на різновидах пастки, таких як громадянська війна та державний переворот. Ми не маємо пояснень у метафоричній моделі пастки щодо усіх учасників ситуації, правил поведінки та їх ролі, тому не вважаємо її (цю модель) вдалою і прозорою, або перекладацький відповідник *trap* – *пастка* є некоректним. Подальші дослідження мають звернути увагу на поширеність метафоричної моделі пастки в британському економічному та політичному дискурсі, а також її перекладацькі еквіваленти в українському дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Городецька О.В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 2003. 21 с.
2. Дацюк С.В. Ловушки и преследования. URL: http://www.uis.kiev.ua/~_xyz/traps_persecutes.html (дата звернення: 29.04.2021).
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / пер. с англ. А.Н. Баранова. Москва : Эдиториал УРСС, 2004. 256 с.
4. Минский М.М. Остроумие и логика когнитивного и бессознательного. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XXIII. С. 291–292.
5. Романюха М.В. Особливості дослідження метафоричної вербалізації концепту ECONOMY в англomовному медіадискурсі. *Нова філологія*. 2010. № 40. С. 85–91.
6. Collier P. *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries are Failing and What Can Be Done About It*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 205 p.
7. Dictionary by Merriam-Webster: America's most-trusted online. URL: <http://www.merriam-webster.com> (дата звернення: 25.04.2021).
8. Англо-український словник освітньої лексики. Тернопіль : Підручники & Посібники, 2002. 61 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

УДК 821.111-193.3(73).030=161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.35>

СОНЕТИ ГЕНРІ ЛОНГФЕЛЛО В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

**HENRY LONGFELLOW'S SONNETS
IN DMYTRO PAVLYCHKO'S INTERPRETATION**

Ковальчук О.Я.,

orcid.org/0000-0002-8935-597X

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та перекладу*

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Стаття присвячена зіставному аналізу першого і єдиного україномовного перекладу сонетів американського поета Г. Лонгфелло «Данте» та «Осінь», здійсненого Д. Павличком. Оцінено адекватність відтворення стилю американського поета, визначено характерні риси перекладацької манери. Перекладач намагався насамперед з'ясувати стильові особливості індивідуальної мови автора, отже, дотримуватися його стилю у своїй роботі. Він глибоко проник у поетичну тканину першоджерела, уникаючи буквалізму, максимально зберігаючи авторські лексеми, намагаючись якомога точніше передати усі його стильові доміанти, такі як епітети, порівняння, метафори. Д. Павличко також вважав важливим збереження структурної форми сонета. Він звертає увагу на найтонші нюанси поетичної тканини англійського твору; присутність перекладача зведена до мінімуму. Під час відтворення змісту застосовуються трансформації на різних рівнях, а саме лексичному, граматичному, морфологічному, синтаксичному. Найчастіше Д. Павличко застосовує додавання, конкретизацію, узагальнення, опущення, заміну, інверсію. Якщо іноді не вдавалося відтворити епітети, то перекладач, щоби зберегти рівновагу, створював власні, додавав порівняння, метафори, не задані першоджерелом, відповідно до стилю автора. В оригіналі зустрічаємо архаїзми та книжні форми слів, у перекладі теж вжито окремі застарілі та поетичні слова. Індивідуальний стиль Генрі Лонгфелло максимально збережено в українському перекладі. Для подолання труднощів, що виникають під час відтворення мовностилістичних засобів, перекладач вдало підібрав відповідники задля збереження комунікативної функції стилістичних засобів.

Україномовні версії сонетів Г. Лонгфелло, здійснені Д. Павличком, мають значну естетичну цінність, популяризують творчість американського поета в Україні, збагачують національну культуру реципієнта.

Ключові слова: індивідуальний стиль, сонет, трансформація, епітети, порівняння, метафори, архаїзми, лексема.

The article is devoted to a comparative analysis of the first and only Ukrainian translation of the sonnets by the American poet H. Longfellow "Dante" and "Autumn", made by D. Pavlychko. Adequacy of the American poet's style reproduction is assessed, outstanding characteristics of the translation manner are determined. The translator first tried to find out the stylistic features of the author's individual language, and then to adhere to his style in his work. He penetrated deeply

into the poetic fabric of the original source, avoiding literalism, preserving the author's lexemes as much as possible, trying to convey all his stylistic dominants as accurately as possible: epithets, comparisons, metaphors. D. Pavlychko also considered it important to preserve the structural form of the sonnet. He draws attention to the subtle nuances of the poetic fabric of the English work; the translator's presence is minimized. When reproducing the content, transformations are used at different levels: lexical, grammatical, morphological, and syntactic. Most often D. Pavlychko uses addition, concretization, generalization, omission, substitution, inversion. If sometimes it was not possible to reproduce the epithets, the translator, in order to maintain balance, created his own ones, added comparisons, and metaphors, not given by the original source, according to the author's style. In the original we find archaisms and bookish forms of words, in the translation some obsolete and poetic words are also used. Henry Longfellow's individual style is maximally preserved in the Ukrainian translation. To overcome the difficulties that arise during the reproduction of linguistic and stylistic means, the translator has successfully selected equivalents in order to preserve the communicative function of stylistic means.

The Ukrainian-language versions of H. Longfellow's sonnets, performed by D. Pavlychko, have a significant aesthetic value, popularize the American poet's work in Ukraine, and enrich the recipient's national culture.

Key words: individual style, sonnet, transformation, epithets, comparisons, metaphors, archaisms, lexemes.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою частиною багатогранної творчості Д. Павличка є його художні переклади, які охоплюють англійську, іспанську, французьку, італійську, португальську, їдиш та багато слов'янських мов. Великою заслугою поета є створення першої в історії вітчизняної літератури антології «Світовий сонет» (1983 рік), над якою свого часу працював Микола Зеров, проте цей задум йому не вдалося здійснити. Серед представлених сонетистів слід назвати класика американської поезії XIX століття Генрі Лонгфелло. Дослідження індивідуального стилю автора і перекладача залишається незмінно актуальним питанням сучасного перекладознавства. На думку О. Мазур, творча особистість перекладача досі не досліджена достатнім чином з огляду на контекст національної культури, перекладацької традиції, життя та творчості перекладача, його вподобань у виборі матеріалу та роботі над перекладами, а також значення для української та світової культури [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показав огляд сучасних наукових напрацювань, вивченням загальних питань стилістики й перекладу займалися Т. Андрієнко, Л. Бархударов, В. Виноградов, Р. Зорівчак, Л. Коломієць, В. Комісаров, В. Коптілов, М. Новікова, О. Ребрій, Дж. Ферс, Л. Чередниченко. Перекладацький доробок Дмитра Павличка був об'єктом аналізу в літературно-критичному нарисі М. Ільницького [2], в одному з розділів, написаному М. Стріхою до навчального посібника з історії української літератури XX – початку XXI століття [3, с. 497], в поодиноких працях інших дослідників. Проте його інтерпретація сонетів Г. Лонгфелло залишалася поза увагою науковців.

Постановка завдання. Наше дослідження має на меті на основі аналізу сонетів Г. Лонгфелло «Данте» та «Осінь» у перекладних версіях Д. Павличка оцінити адекватність відтворення стилю американського поета, з'ясувати характерні риси перекладацької манери.

Виклад основного матеріалу. Якісний переклад неможливий без відтворення ідіостилію автора та стилю першотвору. Для того щоби переклад мав комунікативну цінність для свого читача, як зауважує перекладознавець Л. Коломієць, перекладачеві важливо знайти правильний «стилістичний ключ» [4, с. 79]. Також важливо, щоб стиль перекладача не домінував над стилем автора. Поняття ідіостилію розуміємо як систему мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора. Відомий український перекладознавець та перекладач В. Коптілов зазначає, що в художньому перекладі якомога точніше відображення змісту оригіналу має органічно поєднуватися з якомога глибшим відтворенням його стилю [5, с. 134–158]. На думку відомого російського теоретика й перекладача І. Кашкіна [6, с. 8], перекладач повинен відтворювати стилістичну форму автора відповідно до творчої манери перекладача, не послаблюючи вимог щодо загальної відповідності змальованій у першотворі дійсності, тобто не лише автор має свій ідіостиль, але й перекладач.

Перекладач творчо переосмислює текст першотвору, привносячи в нього елементи власного сприйняття; застосовує свою концепцію, яка визначає стратегію дій у процесі його роботи. Теоретики перекладу наводять різні тлумачення поняття перекладацької стратегії (Л. Венутті, В. Сдобнікова, І. Войніч), найбільш повно воно відображене, на нашу думку, у визначенні Т. Андрієнко. Дослідниця розглядає стратегію як «когнітивний регулятив перекладацького дискурсу» [7, с. 58], спрямовану на перетворення концепту вихідного тексту для інтеграції в концептуальну і мовну картину світу цільової мови. Вона вважає, що стратегія скеровує діяльність перекладача у подоланні труднощів перекладу й досліджує когнітивно-дискурсивні механізми та умови реалізації стратегій, а також підпорядковані їм тактики та прийоми перекладу. Перекладач виби-

рає стратегію залежно від власних уподобань, специфіки тексту, а також таких чинників, серед яких, на думку Л. Коломієць, є цільова аудиторія перекладу та стан цільової полісистеми; кількість наявних перекладів певного твору в цільовій літературі [8]. Перекладацьку стратегію визначають способи, методи та прийоми перекладу.

Г. Лонгфелло вважається майстром сонетної форми в американській поезії XIX століття, йому належать 63 сонети. У цьому доробку знаходимо сонети, героями яких є його улюблені поети Данте, Шекспір, Мільтон, Чосер, Кітс. Намагаючись ознайомити українського читача із здобутками відомих сонетистів, Д. Павличко помістив до антології «Світовий сонет» перекладені ним два твори американського поета «Данте» та «Осінь». Звернення до цього жанру зумовлене не лише тим, що сонети «посідають у його творчості велике місце за своїм обсягом, але й передусім тим, що форма сонета особливо відповідає характеру обдаровання митця» [1, с. 102–103].

Розглянемо поетичний переклад сонету «Данте» Д. Павличка.

Тосканцю, ходиш, наче тінь заклата, (a)
У сферах смутку з жалістю в очах. (b)
Підводиться з душі твоєї жах, (b)
Як з гробу вогняного Фаріната. (a)
Твоя священна пісня – мов розплата, (a)
Мов смерті клич, та скільки в почуттях (b)
Твоїх скорботи, милосердя, благ, (b)
Що в млі горять, як зір сім'я крислата! (a)
О, бачу я: стоїш біля воріт (c)
Монастиря, одягнений в порфіру, (d)
Як і довкружний, надвечірній світ. (c)
«Що тут шукаєш? Мов нам правду щирю!» – (d)
Питає брат Іларіо. В одвіт (c)
До мурів пошепки говориш: «Миру!» (d)

Наведений поетичний переклад свідчить про те, що Д. Павличко зберіг типову для сонета форму: перекладений сонет написано 5-стопним ямбом, він має 14 рядків (два катрени і два терцети) і систему рим: abba, abba, cdc, dcd.

Текстуальні спостереження дають змогу визначити доміанти поетичного стилю Г. Лонгфелло. Для того щоб створити в читача певне враження, вплинути на почуття, правильно донести до нього свою думку, він вдається до застосування у своєму творі різноманітних засобів лексичного порядку. Вони допомагають не лише індивідуалізувати мовлення автора, але й надати емоційності, увиразнити художнє зображення. Основними лексичними мовностилістичними засобами вираження, притаманними стилю сонета «Данте», є епітети та порівняння. Крім цього, в оригіналі зустріча-

ємо архаїзми *thy, wanderest, methinks, thee*; у перекладі теж вжито окремі застарілі слова, такі як *порфіра, одвіт*.

Далі проведемо аналіз змісту та розглянемо внутрішню структуру поетичного перекладу сонету Д. Павличка, розглянемо перекладацькі трансформації, які використав Д. Павличко у своєму перекладі, порівнявши його поетичний переклад з підрядковим перекладом.

Г. Лонгфелло: *“Tuscan, that wanderest through the realms of gloom,*

With thoughtful pace, and sad, majestic eyes”.

ПП: *«Тосканцю, що мандруєш царством мороку,*

Вдумливим кроком і сумними, величними очима».

Д. Павличко: *«Тосканцю, ходиш, наче тінь заклата,*

У сферах смутку з жалістю в очах».

Із трьох епітетів залишився один, використано морфологічну трансформацію (ад'єктивну лексему *sad* замінено на номінативну *смуток*), проте застосовано компенсаторний прийом – порівняння. Використано узагальнення (*мандруєш – ходиш*), додавання (*заклата*).

Г. Лонгфелло: *“Stern thoughts and awful from they thoughts arise,*

Like Farinata from his fiery tomb”.

ПП: *«Суворі думки і жахливі від них думки виникають,*

Як Фаріната з його вогненної могили».

Д. Павличко: *«Підводиться з душі твоєї жах, Як з гробу вогняного Фаріната».*

Із трьох епітетів зберігся один, а саме «вогняного», із зміненою позицією щодо означуваного слова, що додає поетичності; ще один – ад'єктивна лексема *awful* – переходить у номінативну *жах*; збережено порівняння, використано узагальнення (*думки – душа*).

Г. Лонгфелло: *“Thy sacred song is like the trump of doom;*

Yet in thy heart what human sympathies”.

ПП: *«Твоя священна пісня – як козир приреченості;*

І все ж у твоєму серці які людські симпатії».

Д. Павличко: *«Твоя священна пісня – мов розплата,*

Мов смерті клич, та скільки в почуттях».

Адекватно відтворено епітет, якщо в оригіналі одне порівняння, то в перекладі їх два (додавання); відбувається узагальнення (*в серці – в почуттях*).

Г. Лонгфелло: *“What soft compassion glows, as in the skies*

The tender stars their clouded lamps relume!”.

ПП: «Яке м'яке співчуття світиться, як на небі
Ніжні зірки їхні похмурі світила знову
освітлюють».

Д. Павличко: «Твоїх скорботи, милосердя, благ,
Що в млі горять, як зір сім'я крислата!».

Збережено порівняння, відбувається додавання (милосердя, благ, сім'я); епітет *димчастий* відтворено за допомогою номінативної лексеми *мла*, додано епітет *крислата*.

Г. Лонгфелло: “*Methinks I see thee stand, with pallid cheeks,*

By Fra Hilario in his diocese,
As up the convent-walls, in golden streaks” (с).

ПП: «Думаю, я бачу, як ти стоїш із блідими
щоками, (с)

Фра (префіксий титул, що дається італійському монаху) Іларіо у його єпархії,

Як біля монастирських стін, із золотим мереживом».

Д. Павличко: «О, бачу я: стоїш біля воріт
Монастиря, одягнений в порфіру».

Застосовано інверсію, вилучено із блідими
щоками, фра Іларіо у його єпархії; замінено стіни на ворота, відбувається конкретизація (золоте мереживо – порфіра (мантія з дорогої тканини, яку у старовину носили монархи)).

Г. Лонгфелло: “*The ascending sunbeams mark the day's decrease,*

And, as he asks what there the stranger seeks,
Thy voice along the cloister whispers, “Peace!””.

ПП: «Висхідні сонячні промені знаменують
завершення дня,

І, коли він запитує, що там шукає незнайомиць,
Твій голос вздовж монастиря шепоче: «Мир!»».

Д. Павличко: «Як і докрузний, надвечірній
світ.

«Що тут шукаєш? Мов нам правду щирю!» –
Питає брат Іларіо. В одвіт

До мурів пошепки говориши: «Миру!»».

Тут збережено метафору як із золотим мереживом висхідні сонячні промені знаменують завершення дня – одягнений в порфіру, як і докрузний, надвечірній світ, а також епітети, при цьому вжито лексеми з іншим значенням і змінено означуване слово. Відбуваються синтаксична трансформація (непряма мова переходить у пряму), додавання (Мов нам правду щирю!), використаний епітет у постпозиції відповідає поетичному стилю.

Узагальнюючи результати аналізу сонету «Данте», маємо зазначити, що Д. Павличко переклав половину епітетів, інколи застосовував морфологічну трансформацію, а подекуди додавав власні. Усі порівняння вихідного твору

збережено, інколи навіть додано свої. Для перекладу характерні також застосування інверсії, зміна синтаксичної будови речень (довгі речення поділено на коротші, пряма мова замість непрямої). Щодо інших трансформацій, то найчастіше перекладач вдається до узагальнень (3 випадки) та додавання (3 випадки), рідше – до опущень (2 випадки), заміни (2 випадки), конкретизації (1 випадок).

Розглянемо інший сонет Г. Лонгфелло у перекладі Д. Павличка, а саме «Осінь», який відзначається багатством кольорів та чудовими образами іншої епохи, створеними майстром-живописцем.

Твої гінці – дощі – летять навскіс. (а)

Твої знамена б'є вітрів крутнява. (b)

Мов самаркандський шовк, ява яскрава – (b)

Воли статечні тягнуть твій повіз. (а)

На мості злотному, в короні кіс, (а)

Як Шарлемань, стоїш ти величава, (b)

І знаками володарського права (b)

Благословляєш ферми, ниви, ліс. (а)

Твій щит у яснім місяці врожаю (с)

Висить, багряно сяючи, вгорі, (d)

Десь на блакитному карнизі раю. (с)

Снопі – мов полум'я на вівтарі. (d)

Метає вітер листя в даль безкраю, (с)

Як милостиню при твоїм дворі... (d)

Як і в сонеті «Данте», Д. Павличко зберіг типову для сонета форму: перекладений сонет написано 5-стопним ямбом (подекуди чергується з пеоном), він має 14 рядків (два катрени і два терцети) і систему рим: abba, abba, cdc, dcd.

Персоніфікований образ осені зображується за допомогою епітетів, порівнянь, метафор. Окремі слова першотвору є застарілими (*thou, comest, standest, wein, thy, thee, thine*), зустрічаються книжні форми слів (*o'er, o'ershanging*); в перекладі використано здебільшого нейтральні лексеми, крім застарілого слова *повіз* та поетичного *злотний*. Послаблено емоційне забарвлення (окличні речення змінено на неокличні).

У першому рядку перекладу опущено звертання до осені, використано яскраву метафору (*твої гінці летять*), відбувається конкретизація (*навскіс*).

Г. Лонгфелло: “*Thou comest, Autumn, heralded by the rain”*.

ПП: «Ти прийшла, осене, провіщена дощем».

Д. Павличко: «Твої гінці – дощі – летять навскіс».

Своєрідно відтворено епітети у другому рядку, а саме за допомогою номінативної лексеми з містким семантичним зарядом *крутнява*, при цьому застосовано інверсію.

Г. Лонгфелло: “*With banners, by great gales incessant fanned*”.

ПП: «*Із прапорами, які обвівають сильні вітри невпинні*».

Д. Павличко: «*Твої знамена б'є вітрів крутнява*».

Вдало перекладено порівняння у третьому рядку, збережено епітет, додано лексему *ява*.

Г. Лонгфелло: “*Brighter than brightest silks of Samarcand*”.

ПП: «*Яскравіший від найяскравіших шовків Самарканда*».

Д. Павличко: «*Мов самаркандський шовк, ява яскрава*».

Точно відтворено четвертий рядок, епітет змінив свою позицію щодо означуваного слова, що відповідає поетичному стилю.

Г. Лонгфелло: “*And stately oxen harnessed to thy wain!*”.

ПП: «*І величаві воли, запряжені у твій віз!*».

Д. Павличко: «*Воли статечні тягнуть твій повіз*».

Д. Павличко поміняв місцями п'ятий і шостий рядки, використав інверсію, зберіг порівняння, епітети, перетворивши номінативну лексему *gold* на ад'єктивну, додав метафору *в короні кіс*.

Г. Лонгфелло: “*Thou standest, like imperial Charlemagne,*

Upon thy bridge of gold”.

ПП: «*Ти стоїш, як імператорський Шарлемань,*

На своєму золотому мосту; твоя королівська рука».

Д. Павличко: «*На мості злотному, в короні кіс, Як Шарлемань, стоїш ти величава*».

У сьомому і восьмому рядках відбувається узагальнення: *твоя королівська рука* – *знаками володарського права*; конкретизація: *володіння* – *ниви, ліс*, таким чином, зберігається значення епітета *vast*; збережено епітет *royal* – *володарський*.

Г. Лонгфелло: “*thy royal hand//Outstretched with benedictions o'er the land,*

Blessing the farms through all thy vast domain!”.

ПП: «*твоя королівська рука/Розпростерта із благословенням землі,*

Благословляючи ферми у всіх своїх величезних володіннях!».

Д. Павличко: «*І знаками володарського права Благословляєш ферми, ниви, ліс*».

У дев'ятому і десятому рядках збережено епітет (*red* – *багряно*) із морфологічною трансформацією, додано епітети *яснім, блакитному*, відтворено метафору: *небесний карниз* – *карниз раю*.

Г. Лонгфелло: “*Thy shield is the red harvest moon, suspended*

So long beneath the heaven's o'erhanging eaves”.

ПП: «*Твій щит – червоний врожайний місяць, підвішений*

Так високо під небесними навісними карнизами».

Д. Павличко: «*Твій щит у яснім місяці врожаю Висить, багряно сяючи, вгорі,*

Деся на блакитному карнизі раю».

Одинадцятий рядок пропущений, вірогідно, задля збереження структури сонета (“*Thy steps are by the farmer's prayers attended*”). У дванадцятому рядку інверсію замінено прямим порядком слів, збережено порівняння.

Г. Лонгфелло: “*Like flames upon an altar shine the sheaves*”.

ПП: «*Як полум'я на вівтарі сяють снопи*».

Д. Павличко: «*Снопи – мов полум'я на вівтарі*».

Епітет із тринадцятого рядка *в оваціях чудових* пропущений, проте створено епітет у наступному: *в даль безкраю* (відбувається заміна), збережено метафору *метає вітер листя*, персоніфікований образ вітру відтворено за допомогою порівняння, епітет *золоте* пропущений.

Г. Лонгфелло: “*And following thee, in thy ovation splendid,*

Thine Almoner, the wind, scatters thy golden leaves!”.

ПП: «*І слідом за тобою, у твоїх оваціях чудових,*

Твій роздавач милостині, вітер, розсіює золоте листя!».

Д. Павличко: «*Метає вітер листя в даль безкраю,*

Як милостиню при твоїм дворі».

Узагальнюючи отримані результати аналізу сонета «Осінь», зазначимо, що перекладач зберіг майже всі епітети, використовуючи інколи морфологічну трансформацію, а якщо окремі з них пропущені, то їх компенсують створені епітети. Збережено усі порівняння оригіналу; вдало відтворено метафори, інколи додано власні. Якщо іноді інверсію першотвору не збережено, то її застосовано в інших рядках. Щодо змісту, то перекладачеві довелося використовувати різні перекладацькі трансформації, такі як додавання (7 разів), конкретизація (2 рази), узагальнення (1 раз) і заміна (1 раз).

Висновки. Порівняльний аналіз сонетів «Данте» та «Осінь» американського поета Генрі Лонгфелло в українських версіях Дмитра Павличка дає змогу визначити характерні риси його перекладацької манери. Перекладач намагався насамперед з'ясувати стильові особливості індивідуальної мови автора, отже, дотримуватися його стилю у своїй роботі. Він глибоко проник

у поетичну тканину першоджерела, уникаючи буквалізму, максимально зберігаючи авторські лексеми, намагаючись якомога точніше передати усі його стильові доміанти, такі як епітети, порівняння, метафори. Д. Павличко також вважав важливим збереження структурної форми сонета. Він звертає увагу на найтонші нюанси поетичної тканини англійського твору; присутність перекладача зведена до мінімуму. Під час відтворення змісту застосовуються трансформації на різних рівнях, а саме лексичному, граматичному, морфологічному, синтаксичному. Найчастіше Д. Павличко застосовує додавання, конкретизацію, узагальнення, опущення, заміну, інверсію. Якщо іноді не вдавалося відтворити епітети, то перекладач, щоби зберегти рівновагу, створював

власні, додавав порівняння, метафори, не задані першоджерелом, відповідно до стилю автора. В оригіналі зустрічаємо архаїзми та книжні форми слів, у перекладі теж вжито окремі застарілі та поетичні слова. Індивідуальний стиль Генрі Лонгфелло максимально збережено в українському перекладі. Для подолання труднощів, що виникають під час відтворення мовностилістичних засобів, перекладач вдало підібрав відповідники задля збереження комунікативної функції стилістичних засобів.

Перший і єдиний український переклад сонетів Г. Лонгфелло, здійснений Д. Павличком, має значну естетичну цінність, популяризує творчість американського поета в Україні, збагачує національну культуру реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазур О. Дослідження творчої особистості перекладача у світлі теорії контекстів. *Теорія та практика перекладу*. 2011. № 6 (ч. 2). С. 65–71.
2. Ільницький М. Дмитро Павличко: нарис творчості. Київ : Дніпро, 1985. 189 с.
3. Кузьменко В., Гарачковська О., Кузьменко М. та ін. Історія української літератури: ХХ – поч. ХХІ ст. : навчальний посібник : у 3 т. Київ : Академвидав, 2014. Т. 2. 2014. 536 с.
4. Коломієць Л. Еволюція напрямів в англо-українському поетичному перекладі кінця ХІХ – початку ХХ ст. : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» ; КНУТШ. Київ, 2006. 504 с.
5. Коптілов В. Першотвір і переклад. Київ : Дніпро, 1972. 213 с.
6. Кашкин И. Критики есть и нет критики. *Мастерство перевода*. Москва : Советский писатель, 1965. С. 5–11.
7. Андрієнко Т. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську) : монографія / ред. В. Карабан. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 339 с.
8. Коломієць Л. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії) : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522 с.
9. Світовий сонет : антологія. Київ : Дніпро, 1983. С. 152–153.
10. Longfellow H.W. *Poems and Other Writings*. The Library of America. New York : Literary Classics of the United States, Inc., 2000. P. 54.

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ МУЗИЧНОЇ ТЕМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

LEXICAL AND STYLISTIC PECULIARITIES OF TRANSLATION OF THE ENGLISH MUSICAL TEXTS INTO UKRAINIAN

Пільгуй Н.Н.,

orcid.org/0000-0003-4510-8106

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри ділової іноземної мови та перекладу

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

Черненко С.Ю.,

orcid.org/0000-0002-9801-0631

викладач

Освітнього центру "ONLY ENGLISH"

У лінгвістичному дослідженні проведено лексичний та стилістичний аналіз англійських текстів у галузі мистецтва, зокрема музики, та визначено труднощі їх перекладу. У статті зазначено, що тексти цієї сфери виступають у ролі інформативної арени, на якій усі країни представляють себе засобом своїх культурних досягнень. Музичне мистецтво не є винятком.

Все більше фахових журналів з'являються та позиціонують себе музикознавчими. Вони публікують статті, у яких знайомлять пересічних читачів з історією музики, її розвитком та видатними людьми, які стали основоположниками цієї сфери мистецтва, та з тими, які тільки починають отримувати свої здобутки у цій галузі.

У статті впорядковано вже здобуті знання та результати й розглянуто нові аспекти дослідження, а саме визначено стиль текстів музичного спрямування, вивчено їх лексико-стилістичні особливості та розглянуто особливості перекладу таких текстів українською мовою. У статті визначено їх основну мету, якою є інформування читача, спонування до прочитання для надання нових знань у певній галузі. Тексти музичного спрямування характеризуються чітким та стислим викладом інформації, що спонукає реципієнта сприймати повідомлення у зрозумілій для нього формі.

Встановлено, що тексти музичного спрямування містять риси декількох стилів мовлення, що дають можливість досліджувати такі тексти з різних боків. Лінгвістичні, лексичні та стилістичні особливості викликають інтерес не тільки музикознавців та лінгвістів, але й перекладачів, які використовують такі тексти як матеріал для відпрацювання вже відомих перекладацьких трансформацій та виявлення нових технік і прийомів перекладу.

У подальшому тексти музичного спрямування можуть слугувати предметом для граматичних та морфологічних досліджень, а також для вивчення їх із прагматичної точки зору. Дослідження труднощів, що виникають під час перекладу, зможуть допомогти у пошуку вирішення перекладацьких проблем та створення нових рішень для модернізації перекладу текстів музичного спрямування загалом.

Ключові слова: тексти музичного спрямування, стиль музичного тексту, лінгвістичні особливості, стилістичні особливості, перекладацька трансформація.

The linguistic research conducts a lexical and stylistic analysis of English texts in the field of art, in particular music, and identifies difficulties in their translation. The article notes that the texts of this area act as an information arena in which all countries present themselves as a means of their cultural achievements. The art of music is not an exception.

More and more professional journals are appearing and positioning themselves as musicologists. They publish articles where they acquaint ordinary readers with the history of music, its development and the outstanding people who became the founders of this field of art, and with those who begin to receive their achievements in this field.

The article collects the already acquired knowledge and results and considers new aspects of research, namely the style of musical texts is determined, their lexical and stylistic features are studied and the peculiarities of translation of such texts into Ukrainian are considered. The article defines their main purpose, namely informing the reader, encouraging reading in order to provide new knowledge in a particular field. Musical texts are characterized by a clear and concise presentation of information that encourages the recipient to perceive the message in a form understandable to him.

It is established that the musical texts contain features of several styles of speech, which provide an opportunity to explore such texts from different angles. Linguistic, lexical and stylistic features are of interest not only to musicologists and linguists, but also to translators who use such texts as material for working out already known translation transformations and discovering new translation techniques and approaches.

In the future, musical texts can be used as a subject for grammatical and morphological research, as well as for studying them from a pragmatic point of view. Research on translation difficulties can help to find solutions to translation problems and create new solutions to modernize the translation of musical texts in general.

Key words: musical texts, musical texts' style, linguistic peculiarities, stylistic peculiarities, translation transformation.

Постановка проблеми. Наше суспільство складається з багатьох націй та культур, які утворюють одне ціле. Безумовно, кожна нація має свої традиції, які виокремлюють її серед інших. Додаючи щось своє, представники різних народностей формують одну культурну спадщину, яка є багатшаровою та різноманітною. Вона створює свідомий процес між поколіннями, який накопичує матеріальні та духовні культурні цінності, де наступна епоха приймає те краще, що існувало до неї [1, с. 151]. З'являється невидимий зв'язок нового та давнього, який поєднує різні покоління на місцевому рівні, а країни – у більш глобальних масштабах.

Духовні культурні цінності ми не можемо потримати у руках, але можемо відчувати, пам'ятати, ділитися ними та передавати через покоління. Одним із складників такої культурної спадщини є мистецтво, а саме його різні частини та сфери. Мистецтво не має обмежень, воно не контролюється політикою, не обмежується релігією та не має мовних бар'єрів. Наприклад, споконвіку люди створювали музику, яка складалася з простих звуків, зрозумілих для кожного. Поступово розвивалося суспільство, відповідно, еволюціонували музичні твори, які зараз відомі по всьому світі. Вони стали об'єктами численних досліджень музикознавців, лінгвістів та перекладознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибрана тема широко досліджувалася у роботах музикознавців Л.А. Мазеля, С.С. Скребкова, Є.В. Назайкінського, які вивчали основні чинники формування стилю текстів музичного спрямування, та лінгвістів Т.М. Маслова, Є.В. Дейснер, що розглядали лексичні одиниці та музичну термінологію у текстах цього спрямування.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення лексичних та лінгвостилістичних особливостей англomовних текстів музичної тематики шляхом аналізу їх мовностилістичних ознак під час перекладу українською мовою.

Мета дослідження зумовлює виконання таких завдань, як визначення стилю тексту музичного спрямування, дослідження його лексичних, лінгвостилістичних ознак та особливостей перекладу такого тексту.

Об'єктом дослідження є лексичні та лінгвостилістичні особливості текстів музичного спрямування, які виступають предметом дослідження, вибрані методом суцільної вибірки з фахових музичних журналів.

Актуальність вибраної теми зумовлюється спрямуванням лінгвістичних досліджень сучас-

них авторів на комплексне вивчення текстів музичного напрямку, їх мовних і структурних особливостей, а також реалізації прагматичної функції через переклад.

Виклад основного матеріалу. Розвиток музичного мистецтва обумовлює посилені інтерес лінгвістів та музикознавців до вивчення текстів музичного спрямування, їх структури, лексики, стилю написання та особливостей, які впливають на їх сприйняття читачами. Усі тексти такого напрямку мають свій визначний стиль – музичний. Вперше у своїх роботах про музичний стиль заговорив музикознавець Л.А. Мазель, який, беручи до уваги основні чинники, що впливають на формування стилю (естетичні, художні, музично-мовні, ідейні та соціально-історичні), дійшов висновку, що музичний стиль – це широка система, яка містить музичне мислення, ідейно-художні концепції, різноманітні образи та засоби їх втілення у тексті, яка виникає в умовах певного соціально-історичного підґрунтя і певним чином пов'язана зі світоглядом [2, с. 15].

Досліджуючи стиль текстів музичного спрямування, основоположними твердженнями можемо вважати визначення С.С. Скребкова, який зазначив, що стиль таких текстів є найвищим видом художньої єдності [3, с. 10], та Є.В. Назайкінського, який стверджував, що стиль є тією якістю, якою характеризуються тексти музичної тематики, що дає змогу відчувати, пізнавати, та проявляється у сукупності всіх без винятку властивостей, об'єднаних у цілісну систему [4, с. 20].

Будь-який текст певної тематики має свої специфічні лінгвостилістичні особливості, які виділяють його серед інших текстів. Характерною рисою текстів музичного спрямування є використання музичних термінів, оскільки музична термінологія відіграє суттєву роль у підвищенні художньої цінності твору [5, с. 26].

У ході дослідження англomовних видань фахових музичних журналів визначено, що всі терміни можна розподілити на такі три категорії:

– класифікація музичних інструментів, одиниці музичного метру: *wind* – *духові інструменти*, *percussion* – *ударні інструменти*, *crescendo*, *woodwind* – *дерев'яні духові інструменти*, *brass* – *мідні духові інструменти*, *string* – *струнні інструменти* *measure* – *такт*, *bars* – *такт*;

– музичні інструменти: *violin* – *скрипка*, *viola* – *віола*, *oboe* – *гобой*, *horn* – *пік*, *harp* – *арфа*, *piano* – *піаніно*, *organ* – *орган*, *cello* – *віолончель*;

– музиканти та музичні голоси й ансамблі: *orchestra* – *оркестр*, *alto* – *альт*, *tenor* – *тенор*, *bass* – *бас*.

Переклад термінів не є можливим без додаткових знань, які пов'язані з походженням терміна, його класифікацією та функціонуванням у тексті. Переклад термінології вимагає поглибленого вивчення галузі застосування терміна, в нашому випадку – музичної галузі, розуміння значення самого терміна та спроможності відтворення значення у мові перекладу.

Одним із головних прийомів під час перекладу термінів є переклад за допомогою лексичного відповідника, лексичної одиниці, яка у мові перекладу збігається за значенням з одиницею мови оригіналу й точно передає зміст висловлюваного.

“Trombone doubling the lower three choral parts – alto, tenor, and bass – was assumed in Salzburg sacred choral music written in the 18th century” [6, с. 20] – «Імовірно, **тромбон**, що подвоює три нижчі хорові партії – **альт**, **тенор** і **бас**, – був частиною священної хорової музики Зальцбургу, написаної у 18 столітті».

“Only after all the voices have sung the fugue subject does Bach present fugal entrances in the orchestra (m. 27), first in the oboe, followed by flutes and the string” [7, с. 28] – «Тільки після того, як усі голоси виконали тему фуги, Бах вводить фугальне виконання **оркестром (такт 27)**, спочатку **гобоєм**, а потім **флейтами та струнними інструментами**».

У вищенаведених прикладах можна побачити застосування лексичних відповідників. Вони є однозначними, позбавленими синонімів та конотативного значення, повністю передають значення термінів, не порушуючи структури висловлювання, та відповідають нормам мови перекладу.

Тексти музичного спрямування поєднують у собі декілька стилів, зокрема риси художнього стилю. Це яскраво проявляється у використанні фразеологізмів для надання емоційного забарвлення висловлюванню.

“I believe that a composer can continue to teach for years without his deficiencies being found out; but to be a critic, he has to pull his socks up – or else!” [8, с. 377] – «Я вважаю, що композитор може продовжувати викладати роками, не проявляючи жодних недоліків; але щоб бути критиком, він повинен **стрибнути вище своєї голови** – або навіть більше!».

Фразеологічні одиниці мають специфічну структуру, і не завжди вона співпадає зі значенням, яке в неї вкладене, тому у вищенаведеному прикладі було застосовано переклад відповідним еквівалентом. Досить важливо, щоби за такого перекладу відповідна лексична одиниця у мові

перекладу відповідала емоційному насиченню одиниці мови оригіналу.

Під час дослідження текстів із фахових видань ми виявили використання жаргонної лексики, слів, які використовуються певними соціальними чи об'єднаними загальними інтересами групами [9, с. 122]. Досить часто жаргонізми використовуються людьми, яких поєднує одна професія чи рід діяльності. Музикознавці у своїх роботах застосовують лексику, яка зрозуміла лише вузькому колу читачів, і така лексика часом викликає труднощі під час перекладу.

Перекладаючи тексти музичного спрямування, ми виокремили декілька прикладів використання жаргонізмів.

*“One of the most extraordinary forms, or more properly, techniques, employed in the cantatas of Bach is the **choreinbau**, used in first movements of many of the cantatas”* [7, с. 25] – «Однією з найбільш неординарних форм, або, більш правильно, технік, що застосовуються в кантатах Баха, є **хоренбау**, що використовується на початку дій багатьох кантат».

У прикладі автор використовує термін *“choreinbau”*, який не має еквівалентів у мові перекладу і є технікою, за якої одна частина музичного твору, яка була раніше вторинною, з'являється у творі та отримує нове звучання, стаючи основним мотивом твору. Під час перекладу було застосовано спосіб транскрибування. Надалі перекладачу необхідно надавати стисле пояснення подібних жаргонізмів, адже читачу, який не є професіоналом у цій сфері, буде досить важко зрозуміти значення цієї лексичної одиниці.

Прикладом застосування жаргонізмів в англомовних текстах музичної сфери є такий уривок.

*“Perhaps nowhere within the **oeuvre** of Bach is this more obvious than in the cantatas, which over two hundred extant works available for investigation”* [7, с. 25] – «Можливо, ніде в **творчості** Баха це не є більш очевидним, ніж у кантатах, в яких понад двісті робіт, доступних для дослідження».

Уривок ілюструє використання жаргонізму, який є лексичною одиницею іншомовного походження. Було застосовано еквівалентний переклад, адже відповідник існував у системі мови перекладу, але під час роботи над текстом необхідно пам'ятати, що багато жаргонізмів можуть бути запозичені з інших мов, а це може викликати труднощі під час перекладу, тому перекладачеві необхідно попередньо досліджувати етимологію слів, які є одиницями різних мов.

Як було зазначено, тексти музичного спрямування містять елементи художнього стилю,

що допускає використання образних художніх засобів.

“While I am flattered by the pretty compliment which he pays me as ‘an established prowler in the outskirts of the classical composers’...” [8, с. 377] – «Доки мене підлещують гарним компліментом, яким мене описують як «відомого волоцюгу в околицях класичних композиторів»...».

У вищенаведеному прикладі спостерігається використання такого художнього засобу, як порівняння. Такою фразою підкреслюється некомпетентність молодого композитора. Емоційна насиченість досягається саме за допомогою порівняння. Під час перекладу ми застосували калькування, щоб зберегти художню образність та сенс, який було покладено у висловлювання.

Слід додати, що художнім образом, який досить часто зустрічається в опрацьованих текстах музичного спрямування, є епітет.

“The elder Garcia’s work in reproducing the entire scores of three operas from memory was perhaps the outstanding achievement of this remarkable man” [8, с. 377] – «Робота старшого Гарсії, у якій відтворено на пам’ять усі партитури трьох опер, була, мабуть, **видатним** досягненням цієї чудової людини».

Використання епітетів у цьому прикладі має функцію додавання слову нового значення та іншого смислового відтінку, підкреслюючи характерні риси та конкретну якість слова, додаючи емоційну насиченість. Калькування – лексичний прийом перекладу, який було застосовано у цьому прикладі, – вдало розкриває основну думку, не порушуючи норми мови оригіналу та перекладу.

Висновки. Опрацювання текстів музичного спрямування дало змогу дійти висновку, що стиль мовлення таких текстів має ознаки публіцистич-

ного, наукового й художнього. Їх основною метою є інформування читача, спонування до прочитання для надання нових знань у галузі музики. Тексти музичного спрямування характеризуються чітким та стислим викладом інформації, що спонукає читача сприймати повідомлення у зрозумілій для нього формі. Такі риси притаманні публіцистичному стилю, що дає змогу говорити про застосування деяких ознак цього стилю мовлення під час написання статей у музичній сфері.

Чітка структура опрацьованих текстів, деталізований розподіл на абзаци дають змогу розкрити, обґрунтувати та виокремити ключові інформаційні моменти в тексті. Логічність, стислість, точність, наявність спеціальної термінології та жаргонізмів формують науковий стиль, який також є невід’ємною складовою частиною стилю написання текстів музичного спрямування.

Художні засоби, епітети, порівняння, метафори, гіперболи надають художньої образності та емоційної насиченості тексту. Використання фразеологізмів дає змогу автору впливати на сприйняття читачем прочитаного, навіть формувати певні моральні якості та естетичні смаки. Риси художнього стилю також притаманні текстам музичної сфери, вони створюють індивідуальний стиль написання, що допомагає автору запам’ятатися і спонукати до читання його статей знову.

Наявність ознак декількох стилів мовлення в англійських текстах музичної сфери дає змогу лінгвістам та музикознавцям проводити дослідження різного спрямування та характеру. Перекладачі можуть використовувати тексти музичного спрямування для практики перекладу, адже наявність різноманітних мовленнєвих засобів та лексичних одиниць дає змогу відпрацювати різні перекладацькі трансформації, техніки та прийоми перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Каткова Т.Г. Поняття культурної спадщини за міжнародним та українським законодавством. *Право і безпека*. 2005. Т. 4. № 5. С. 148–152.
2. Мазель Л., Цуккерман В. Анализ музыкальных произведений. Москва : Музыка, 1967. 752 с.
3. Скребков С.С. Художественные принципы музыкальных стилей. Москва : Музыка, 1973. 448 с.
4. Назайкинский Е.В. Стиль и жанр в музыке : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва : Гуманитарный издательский центр «Владос», 2003. 248 с.
5. Дейснер С.В. Музична термінологія у художніх творах сучасних англійських письменників. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2014. Vol. II (4). Issue 24. P. 25–27.
6. Crabb R.P. Mozart’s “Grand Mass in C Minor” K.427/417a. *The Choral Journal*. 1985. Vol. 26. No. 1 (AUGUST). P. 13–22.
7. Flannagan P. Selected Examples of “Choreinbau” in the Cantatas of J.S. Bach. *The Choral Journal*. 2000. Vol. 41. No. 5 (DECEMBER). P. 25–35.
8. Dickinson E.F. Beethoven’s Early Fugal Style. *The Musical Times*. 1995. Vol. 96. No. 1344 (Feb.). P. 76–79.
9. Маслова Г.М. Особливості та способи перекладу жаргонної лексики (на матеріалі художнього тексту). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. Вип. 21 (1). С. 122–125.

ЗАЙМЕННИКОВЕ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ/НЕОЗНАЧЕНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ)

ROLE OF PRONOUNS IN THE CATEGORY OF DEFINITENESS/INDEFINITENESS IN UKRAINIAN-GERMAN TRANSLATIONS

Солюк М.М.,

orcid.org/0000-0002-5615-2308

асистент кафедри іноземних мов і перекладу

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Стаття продовжує низку публікацій автора з вивчення актуальної перекладознавчої проблеми – особливостей відтворення категорії означеності/неозначеності на матеріалі українсько-німецьких перекладів творів сучасної художньої літератури. Це дослідження є черговою спробою дати відповідь на питання щодо правильного адекватного відтворення та передачі засобів вираження цієї категорії при перекладі, якщо мова оригіналу є безартиклевою, а мова перекладу – артиклевою. Категорію означеності/неозначеності в українській мові розглянуто як поняттєву, функціонально-семантичну та як граматичну – в німецькій мові.

Слід зауважити, що в українській мові немає певних морфологічних засобів вираження цієї категорії, тому з цією метою використовують різноманітні лексичні та синтаксичні засоби, важливу роль відіграє також контекст. Визначено, що основними, найбільш послідовними та регулярними засобами реалізації вже згаданої категорії в українській мові виступають займенникові слова. Фактичний матеріал дає низку прикладів, де категорія означеності/неозначеності в мові оригіналу була виражена за допомогою присвійних, вказівних, неозначених, заперечних займенників, прономіналізованих числівників та ін. У дослідженні зафіксовано та проаналізовано основні випадки передачі цих лексичних засобів з української мови на німецьку за допомогою артиклів (означеного, неозначеного або нульового), а також займенників. Фактичний матеріал дає підстави стверджувати, що навіть у випадках, де в тексті-оригіналі немає означеності, часто під час перекладу перекладач додатково вводить займенники. Це свідчить про те, що уявлення про означеність є важливим елементом для німецькомовного реципієнта.

У статті проаналізовано наукові доробки провідних лінгвістів, які з різних позицій та на матеріалі різних мов вивчали проблематику, пов'язану з категорією означеності/неозначеності. Визначено, що фіксація, аналіз засобів вираження вказаної категорії та дослідження низки інших важливих питань, релевантних цій проблематиці в контексті українсько-німецького перекладу в подальших наукових розвідках, допоможуть розв'язати низку перекладознавчих завдань, що виникають у процесі мовної категоризації дійсності, тим самим полегшуючи працю перекладача.

Ключові слова: категорії означеності/неозначеності, означений артикль, неозначений артикль, нульовий артикль, займенник, переклад.

This article continues the series of publications of the author on the study of a topical linguistic and translation problem – the category of definiteness / indefiniteness and ways of its reproduction in the Ukrainian-German translations of modern fiction. This scientific research is devoted to answering topical questions about the accurate and adequate reproduction of this category, as well as translation of the means of expression of the category of definiteness / indefiniteness in the situations when the language of the original text does not operate with the article while the target language does. The category of definiteness / indefiniteness is defined as a conceptual and functional-semantic category in the Ukrainian language and as a grammatical category in the German language.

There are no specific morphological means of expression of the category in the Ukrainian language. That's why one should use various lexical and syntactic means. The context plays an essential role. In the Ukrainian language they are pronouns that serve as the main, most consistent, and regular means of realization of the category of definiteness / indefiniteness. The analyzed material contains examples where the category of definiteness / indefiniteness in the original text is expressed by possessive, indicative, indefinite, negative pronouns, pronominalized numerals, etc. These lexical means are mainly conveyed into German with the help of the definite, indefinite, zero article and pronouns. Even in cases where there is no definiteness in the original text, pronouns are additionally used in the translated text. It means that the notion of definiteness is an important element for a German-speaking recipient.

The article analyzes the works of leading linguists devoted to the study of issues related to the category of definiteness / indefiniteness on the example of different languages. In conclusion, further research on the issue of reproduction of this category in the context of Ukrainian-German translation and its place in the process of linguistic categorization of reality may help to solve numerous translation issues.

Key words: category of definiteness / indefiniteness, definite article, indefinite article, zero article, pronoun, translation.

Постановка проблеми. Кожна мова має свої особливості, одні й ті самі категорії в різних мовах можуть мають різні способи та засоби вираження. Досліджуючи різні аспекти українсько-німецького перекладу, в контексті цих двох мов до таких

категорій можемо зарахувати категорію означеності/неозначеності (далі – О / НО), що актуалізує та детермінує ім'я, виражає його одиничність в описуваній ситуації або належність до класу подібних йому феноменів [1, с. 349]. У німецькій

мові, як і в багатьох інших мовах, що належать до артиклевих мов, ця категорія знаходить своє вираження за допомогою спеціальних граматичних засобів – означених і неозначених артиклів [2, с. 211]. Українська ж мова належить до безартиклевих мов, тому вищезгадана категорія не є граматичною категорією, а трактується низкою науковців як функціонально-семантична, поняттєва категорія. Що ж до засобів вираження категорії О / НО в українській мові, то варто зазначити такі: лексичні, морфологічні, синтаксичні, інтонація, контекст. Одним зі засобів вираження цієї категорії в українській мові виступають займенники. Саме особливості відтворення категорії О / НО, що має займенникове вираження в українській мові, в процесі перекладу німецькою мовою є малодослідженим та заслуговує на увагу перекладознавців у рамках українсько-німецького перекладу сучасної художньої літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Категорію детермінації досліджували східнослов'янські і зарубіжні науковці, серед яких слід назвати Н. Арутюнову, О. Бондарка, Т. Булигін, С. Канцельсона, Е. Кошмідера, С. Крилова, Т. Ніколаєву, Н. Поспелова, О. Ребрія, Е. Сапіра, Б. Уорфа, Р. Якобсона. А. Багдасарян розглядав категорію детермінації в універсальній лінгвістичній моделі. Дослідник Г. Удовіченко у своїх працях розглядав категорію О / НО як граматичну і як приховану функціонально-семантичну. Дисертація В. Шехтера присвячена категорії О / НО в сучасній українській мові. Науковець І. Дудко у своїй монографії дослідила займенникове вираження категорії О / НО в українській мові. І. Поляк у своїй дисертації досліджує функційно-семантичну категорію неозначеності в сучасній українській літературній мові.

У працях багатьох лінгвістів, що присвячені цій проблематиці, категорію О / НО розглянуто на прикладі різних мов, здебільшого артиклевих мов, де ця категорія є експліцитною. Н. Космацька займалась дослідженням ролі французьких детермінативів у художньому мовленні. Монографія М. Поповича присвячена детермінованості/недетермінованості іменника в мовленні на прикладі французької мови. Л. Кучурян вивчала проблему детермінації в румунській та українських мовах. С. Миронюк, В. Кондратюк, М. Плющ, В. Ожоган, В. Лабетова у наукових розвідках вивчали проблематику еквівалентності відтворення в процесі перекладу цієї категорії з артиклевих безартиклевими мовами. Лінгвісти Б. Кашкін, Д. Штелінг, С. Ахметова, Л. Гуренко, І. Крамський та ін. присвятили свої дослідження засобу вираження

категорії О / НО – артиклю в контексті німецької та англійської мов.

У цьому науковому дослідженні також опрацьовано та проаналізовано низку наукових статей Л. Служинської, І. Гумовської, І. Гаврилової, Ю. Садовської та ін., присвячених проблематиці типологічного порівняння вищевказаної категорії та способів її вираження на матеріалі німецької й української мов.

Проте більшість науковців погоджуються з думкою про те, що питання вираження категорії О / НО в українсько-німецькому перекладі поки не мають ґрунтового розгляду та потребують подальших досліджень, тому порушена проблематика є актуальною для сучасного перекладознавства. Означена стаття – це спроба вирішити питання правильної передачі лексичних засобів (займенників), які служать для вираження цієї категорії, на прикладі перекладів сучасної української прози німецькою мовою, що залишається невирішеною частиною загальної проблеми.

Постановка завдання. *Метою* наукової праці є аналіз особливостей вираження категорії О / НО в німецькій мові в процесі перекладу з української, в тих випадках, де ця категорія в мові-оригіналі виражена за допомогою займенників. Поставлена мета передбачає виконання *завдань*: виділити та проілюструвати на практичному матеріалі основні способи відтворення категорії О / НО в процесі українсько-німецького перекладу, проаналізувати адекватність такого відтворення.

Об'єкт дослідження – категорія О / НО, що виступає засобом позначення певного предмета.

Предметом дослідження є займенники як засоби вираження цієї категорії в українській мові, артиклі й займенники – в німецькій.

Виклад основного матеріалу. Більшість дослідників слова визначають категорію О / НО в українській мові як імпліцитну. До прикладу, М.П. Кочерган зазначає, що у слов'янських мовах, за винятком болгарської та македонської, такої категорії немає, бо немає її формального вираження, але поняттєва категорія О / НО є і виражається вона лексично [3, с. 267]. Проте лексичні засоби вираження цієї категорії можна окреслити дуже умовно та з певною обережністю, оскільки їхнє значення може бути знівельовано контекстом [4, с. 39]. Оскільки немає формально закріплених правил використання певних засобів для вираження категорії О / НО на лексичному рівні, робимо висновок, що використання таких засобів є не регулярним, а досить факультативним. Чого не скажеш про мови, де ця категорія є граматичною, як у німецькій мові, де використання грама-

тичних засобів вираження категорії О / НО (артиклів) є регулярним. За словами Л.Б. Служинської, наявність артикля можна вважати як свідчення того, що уявлення про означеність є важливим елементом для носіїв цієї мови [5, с. 443, 444]. Основною семантичною функцією артикля І.М. Гаврилова та Ю.В. Садовська називають актуалізацію поняття, тобто здатність передавати значення ідентифікації предмета, позначеного іменником, або значення належності до класу однорідних предметів [6, с. 24].

Цікавою знаходимо думку науковця В. Петрука, який вважає, що в українській мові присутні артикли та, на відміну від німецьких *der, die, das, die*, по-українськи артикль звучав би як *цей, ця, це, ці* або *той, та, те, ті* [7], тобто виражається займенниками. Низка мовознавців схиляються до думки, що найбільш послідовних та регулярних лексичних засобів вираження категорії О / НО в українській належать займенникові слова.

Л.І. Гуренко також стверджує, що одним зі способів вираження категорія О / НО в українській мові можуть виступати займенники. Вказівні займенники *той, цей, такий* тощо виділяють предмет, особу явище з-поміж інших споріднених [8, с. 203]. У процесі аналізу фактичного матеріалу дослідження зазначено велику частотність використання означеного артикля в процесі відтворення вказівних займенників, що можемо вважати адекватним відтворенням, оскільки означений артикль у німецькій мові використовується, коли йдеться конкретний предмет чи явище, вже відомі нам з контексту. До прикладу: *цей плач* [9, с. 144] – *das Weinen* [10, с. 100], в тому віці [9, с. 83] – *in dem Alter* [11, с. 158].

Як свідчить матеріал дослідження, для перекладу вказівних займенників перекладач часто послуговується означеним артиклем. Протиставимо приклади: *цей таємний Львів* [9, с. 15] – *das geheime Lwiw* [10, с. 127] і *той-таки Львів* [9, с. 202] – *das erwähnte Lwiw* [11, с. 58]. У крайньому прикладі під час відтворення вказівного займенника перекладач дещо перефразує «вже згаданий Львів». Таке перефразування з використанням означеного артикля, в цьому випадку *das*, у перекладі повністю передає сказане автором, означеність відтворено.

На неозначеність вказують в українській мові займенники *якийсь, такий собі* тощо. Зафіксовано випадки їхнього перекладу німецькою мовою за допомогою неозначеного артикля: ...в сенсі якоїсь поетичної території... [12, с. 193] – ...im Sinne eines poetischen Terrorismus [10, с. 49], таке собі плесо майже без течії [9, с. 205] – ein Flußsee fast

ohne Stömung [11, с. 61]. Відтворені таким чином лексеми вважаємо точно перекладеними.

Прослідковуємо також відтворення займенників їх відповідниками: *цей читателі* [9, с. 248] – *dieser Leser* [10, с. 148], *не з тими прусами* [9, с. 245] – *nicht jene Pruzzen* [10, с. 144], що є адекватним перекладом. Для контрасту розглянемо інші приклади, які ілюструють переклад займенників за допомогою займенників, проте не стовідсотковими їх аналогами в німецькій мові: ...в цьому бранденбурзькому притулку... [9, с. 72] – ...in jenem Brandenburger Asyl... [11, с. 178], у тих околицях [9, с. 245] – in diesen Gegenden [10, с. 144], будь-яка нісенітниця [9, с. 274] – Jeder Unsinn [10, с. 173], що також відтворюють означеність у процесі перекладу з мови оригіналу цільовою мовою.

Вживання іменної групи *який-небудь + власне ім'я* може бути ексклюзивним або інклюзивним, як вважає І.В. Дудко [13, с. 65]. Наприклад: *який-небудь «Справочник пчеловода»* [9, с. 174] – ein Handbuch für Bienenzucht [11, с. 100]. Автор дає чітку вказівку на неозначеність (немає значення, який саме журнал, до прикладу, «Справочник пчеловода» вказує автор), яка абсолютно правильно відтворена перекладачем за допомогою неозначеного артикля.

Й.О. Дзендзелівський наголошує на тому, що прономіналізація числівника *один* в українській мові здебільшого ґрунтується на тому, що у всіх випадках такого вживання він виражає не конкретну кількість об'єктів, а означено або неозначено вказує на щось чи когось взагалі [14, с. 17]. Отже, робимо висновок, що прономіналізований числівник *один* виступає лексемою, яка виражає означеність/неозначеність в українській мові, де *один* семантично зближується з неозначеним займенником *деякий* і вживається тоді, коли мовцеві добре відомі особа, предмет, але він із певних причин не повідомляє співрозмовникові, хто саме ця особа, що це за предмет, а лише констатує певні факти, пов'язані з ним, бо конкретна визначеність особи чи предмета має другорядне значення [15, с. 29], як стверджує В.Ф. Сич. Продемонструємо на прикладах: *одного поета (він же Батько Нації)* [9, с. 168] – eines Dichters (Vater der Nationen) [11, с. 10]. Як бачимо, перекладач відтворює прономіналізований числівник *один*, який вжитий у значенні *деякий* неозначеним артиклем, що цілком відтворює семантику сказаного. Це підтверджує погляди Н.П. Дзюмана та С.М. Щербини про те, що в українській мові числівникова форма *один* у ролі неозначеного займенника подібна за значенням і вживанням до неозначеного артикля в інших мовах [16, с. 65].

І.В. Дудко зазначає у своїй монографії: «Прономіналізований числівник один разом з іменником (займенником) та прийменником з (*із, зі*) утворює словосполучення типу *один із (з)*, між компонентами якого встановлюються елективні відношення (при цьому значення неозначеного займенника у слова один повністю зберігається)» [13, с. 122]. Наприклад: ...побачивши на одній із карикатур відвернуті в протилежні боки половинки дупи... [9, с. 101] – ...über eine Karikatur, die zwei in verschiedene Richtungen gewandte Hälften eines Arsches... [11, с. 23]. Перекладач відтворює *одній із* за допомогою неозначеного артикля *eine*, що можна вважати правильним, хоча в німецькій граматиці є конструкція Genitivus partitivus, так званий розділовий генетив, який власне використовується для вираження словосполучення типу *один із (з)*, що слугує для виділення одного предмета з ряду йому подібних. Отже, перекладач міг відтворити на одній із карикатур як über eine der Karikaturen. Відтворення за допомогою конструкції Genitivus partitivus простежено в наступному прикладі: хтось із керівників у галузі [9, с. 27] – einer der Branchenbosse [11, с. 134], що вважається адекватно перекладеним.

На думку дослідниці, прономіналізуються лексеми, що входять до ряду *один... другий... третій* і т. д., нанизуючись у контексті одна на одну і виявляючи значення «*той, деякий, інший*» [13, с. 123]. Розглянемо на прикладі: ...перший уже на даху, друга на драбині, третій ще внизу ... й четвертий – той з атаку... [9, с. 257] – Der erste ist schon auf dem Dach, die zweite auf der Leiter, der dritte ... auch der vierte auftaucht, der Schmiere gestanden hat... [10, с. 157]. Перекладач відтворює ці лексеми їх відповідниками в мові-реципієнті. Слід зазначити, що використання означених артиклів точно передає означеність, яка вказана автором твору-оригіналу.

Функцію неозначених займенників, за твердженням науковці І.В. Дудко, інколи можуть виконувати займенники *інший, усякий, кожний, жодний* [13, с. 124], які в німецькій мові мають ідентичні відповідники і не створюють проблеми у перекладі, до прикладу: Вони вже не зруйнують нічий міст, не знищать жодної культурної пам'ятки [9, с. 134] – Sie werden keine Städte mehr zerstören und kein einziges Kulturdenkmal vernichten [11, с. 54]. У поданому реченні займенники *нічий* та *жодної* відтворено німецьким заперечним займенником *kein*.

У процесі аналізу текстів оригіналу та текстів перекладу прослідковано випадки упушення займенника, використання так званого нульового артикля в перекладі. Візьмемо приклад: Ці

поляки були транзитні... [9, с. 100] – Es waren Transit-Polen... [11, с. 22]. Таке відтворення вважається адекватним, а означеність переданою лише за умови, що з контексту зрозуміло, що йдеться про конкретних поляків. Протиставимо приклади, де, навпаки, простежується додаткове введення займенників у німецькому тексті, там, де в тексті-оригіналі їх немає: разом із родиною [12, с. 228] – mit seiner Familie [10, с. 89], разом із родиною [12, с. 228] – mit seiner Familie [10, с. 89], на мапі міста [12, с. 204] – in diesem Stadtplan [10, с. 30]. Таким чином, для німецького читача означеність є надзвичайно важливою.

Висновки. Категорія О / НО, що виступає об'єктом запропонованого наукового дослідження, в українській і німецькій мовах має різні засоби вираження. В українській мові зазначена категорія є поняттєвою, функціонально-семантичною або ж, як її називає І. Вихованець, «розсіяною» і виражається за допомогою лексичних засобів, використання яких досить часто може бути факультативним. В той час як у німецькій мові категорія О / НО граматична, а використання граматичних засобів в тексті зазвичай є обов'язковим. Тому відтворення цієї імпліцитної категорії О / НО в українській мові та експліцитної в німецькій може призвести до певних труднощів у процесі перекладу. Тому ця наукова розвідка покликана розтлумачити та допомогти у вирішенні питань, пов'язаних із цією проблематикою.

У процесі аналізу зафіксованих прикладів з опрацьованого тексту-оригіналу та перекладного тексту визначено особливості вираження зазначеної категорії в німецькій мові в перекладі з української там, де вона була виражена за допомогою займенників (присвійних, вказівних, неозначених, заперечних, прономіналізованих числівників та ін.): за допомогою означеного, неозначеного або нульового артиклів (упушення артикля), а також займенників. Зазначено, що навіть у тих випадках, де в українському тексті означеності нема, в німецькій мові в процесі перекладу ця особливість залишається загальномовною, що проявляється додатковим введенням займенників. Вищевказані способи відтворення вважаються доцільними лише тоді, коли нюанси мови тексту-оригіналу й контекст були враховані перекладачем.

У наступних наукових працях є необхідність зафіксувати, проаналізувати більш широкий спектр займенників, а також інших мовних засобів, що слугують вираженню категорії О / НО в текстах сучасної української художньої літератури та способам їх відтворення в німецькомовних перекладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нитколаева Т.М. Определенности / неопределенности категория. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. 349 с.
2. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства : Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. 424 с.
3. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2001. 368 с.
4. Лабетова В.М. Категорія визначеності / невизначеності крізь призму ідей прихованої граматики. *Science and Education a New Dimension. Philology*, V (31). 2017. Issue: 118. С. 37–41.
5. Служинська Л.Б. Засоби вираження категорії означеності / неозначеності в німецькій мові за допомогою артикля. *Studia linguistica*: збірник наукових праць / Київський національний університет ім. Т. Шевченка; відп. ред. О.І. Голубовська. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2014. Вип. 8. С. 443–446.
6. Гаврилова І.М., Садовська Ю.В. Категорія визначеності і невизначеності у німецькій і українській мовах. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. 2019. № 11. С. 23–27.
7. Петрук В. Чи є артиклі в українській мові? *Нова філологія*. 2003. Вип. 1(16). URL: <http://skythia.unicyb.kiev.ua/article.htm> (дата звернення: 13.05.2021)
8. Гуренко Л.И. Неопределенный артикль – маркер единичной расчлененности значения существительного под влиянием контекста. АҚД. Одесса, 1978. 203 с.
9. Андрухович Ю. Диявол ховається сирі. Вибрані спроби 1999–2005 років. Видання друге, виправлене. Київ : Видавництво «Часопис «Критика»», 2007. 320 с.
10. Andruchowysch Juri. Das letzte Territorium. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2003. 192 s.
11. Andruchowysch Juri. Engel und Dämonen der Peripherie. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2007. 224 s.
12. Андрухович Ю. Моя остання територія. Вибрані твори: Проза, поезія, есеїстика. Львів : ЛА «Піраміда», 2009. 308 с.
13. Дудко І.В. Займенникове вираження категорії означеності – неозначеності в українській мові : монографія. Київ : Довіра, 2011. 232 с.
14. Дзендзелівський Й.О. Проніміналізація в українській мові. *Українська мова в школі*. 1955. № 1. С. 14–20.
15. Сич В.Ф. Заперечні займенники. *Українська мова і література в школі*. 1980. № 3. С. 24–31.
16. Дзюман Н.П., Щербина С.М. Семантичні механізми пріноміналізації числівника один/one у сучасних українській та англійській мовах. *Науковий вісник НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. № 13. С. 64–69.

РОЛЬ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОЗИ М. ПРУСТА)

THE ROLE OF CONCEPT ANALYSIS IN LITERARY TRANSLATION (ON THE MATERIAL OF M. PROUST'S PSYCHOLOGICAL PROSE)

Стефурак О.В.,

orcid.org/0000-0003-0656-4352

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри романської філології та перекладу

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Сопилук Н.О.,

orcid.org/0000-0002-2666-8522

кандидат філологічних наук, доцент,

експерт

Громадської організації «Quadrivium»

Статтю присвячено аналізу лінгвокультурної адаптації творчості М. Пруста в українському перекладі з використанням концептуального підходу. Принципи концептуального підходу до аналізу художнього перекладу полягають у відтворенні лінгвостилістичних особливостей оригіналу, що пов'язано з певними втратами чи різними трансформаціями, спричиненими відмінностями між мовними і концептуальними картинами світу. До чинників, що забезпечують адекватну реакцію читачів цільового тексту, належать максимально точне відтворення екстралінгвістичних явищ оригіналу, а також збереження базових концептів – основних складників змісту художнього твору, а також авторської концепції оригіналу. З цієї позиції аналіз творчості М. Пруста, який відрізняється естетичною значущістю й сильною концептуальною насиченістю та складною структурою, становить неабиякий інтерес для перекладознавчих досліджень. Вивчення глибинних семантико-когнітивних процесів прустівського твору як складного організованого цілого дозволяє виявити ґрунтовний екзистенційний змістовий шар, представлений першоосновами буття – ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ЧАС, ПАМ'ЯТЬ, МИСТЕЦТВО, ЛЮБОВ, – що перебувають у складних і різноманітних взаємозв'язках та взаємодіях. З-поміж концептуально маркованих фрагментів психологічної прози М. Пруста найбільш виразно актуалізується концепт ЧАСУ, який червоною ниткою проходить через увесь художній простір „Пошуків”. Аналіз адаптації лексико-семантичних засобів вираження в українському тексті концептуального змісту окремих фрагментів першоджерела яскраво демонструє, що в перекладі зберігається структура фреймів досліджуваного концепту. Концепт ЧАС асоціюється з істиною й постає як ВТРАЧЕНИЙ ЧАС, тобто минуле, що вислизає (наше життя), найкращий час – світські розваги, лінощі, любов і страждання, та ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС – час, який втрачений, але раптово відновлений за допомогою спогаду. Однак вербалізація цього концепту в текстах оригіналу та перекладу місцями різко різниться, що пов'язано з появою додаткових сем та експресивно-стилістичним увиразненням першотвору, і може призводити до перекручення прагматичного потенціалу першоджерела.

Ключові слова: лінгвокультурна адаптація в перекладі, прустівська проза, концепт ЧАСУ, фреймова структура, ВТРАЧЕНИЙ ЧАС, ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС.

This article provides a study applying the conceptual approach to the analysis of linguistic and cultural adaptation of M. Proust's psychological prose in the Ukrainian translation. The conceptual approach to literary translation provides reproducing of linguistic and stylistic features of the original, which may lead to certain losses or various transformations caused by differences between linguistic and conceptual worldview. In order to produce an adequate effect on the target language readers it is necessary to reproduce extralinguistic phenomena of the original text, but also to preserve the basic concepts which are the main components of the literary work and the author's concept of the original. Engaging conceptual approach to the translation of M. Proust psychological prose is particularly interesting when taking into consideration its aesthetic impact as well as its sophisticated conceptual architecture. The study of deep semantic and cognitive processes of Proust's prose as a complex organized system allows us to identify a rich semantic structure represented by the interaction of the basic existential concepts such as LIFE, DEATH, TIME, MEMORY, ART, LOVE. The concept of TIME is obviously one of the most important notions of M. Proust's psychological prose as the author chose TIME as his main theme in *In Search of Lost Time*. The analysis of the adaptation of the conceptual content of some fragments of the source-text in the target-text demonstrates that the translation preserves the structure of the frames of the studied concept. The concept of TIME appears as time wasted and time lost during our past experience of entertainment, leisure, love and suffering and time regained is a time lost but suddenly regained in memory. However, there are some differences of verbalization of this concept between the source and target text. These are related to the semantic and stylistic transformations which occur in the target text and may lead to major distortions of the pragmatic potential of the source-text.

Key words: linguistic and cultural adaptation in translation, Proust's prose, the concept of TIME, frame structure, TIME LOST, TIME REGAINED.

Постановка проблеми. Переклад як своєрідний вид словесного мистецтва характеризується багатогранністю та багатоаспектністю, що зумовлює його зв'язок із багатьма лінгвістичними та нелінгвістичними дисциплінами. Щодо лінгвістичних дисциплін, то необхідно наголосити на зв'язку перекладознавчої науки з такими її розгалуженнями, як комунікативна лінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика тощо. Особливо тісно переплітається сучасне перекладознавство з когнітивістикою. Нині залучення методу концептуального підходу до інтерпретації художнього тексту є одним із перспективних напрямів аналізу художнього перекладу, що зумовлює актуальність пропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Когнітивістика – напрям у сучасній мовознавчій науці, в якому мова розглядається як засіб отримання, зберігання, обробки та переробки й використання знань. Він спрямований на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою інтеріоризованої дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду [1, с. 213]. Основними методами когнітивної лінгвістики вважаються метод моделювання й метод концептуалізації, який зазвичай називають концептуальним аналізом. Ключовим поняттям концептуального аналізу виступає термін «концепт». Цей термін уже тривалий час використовується ученими, що працюють у руслі когнітивної лінгвістики: А. Вежбицька [2], В.З. Дем'янков [3], Е.С. Кубрякова [4], Ю.С. Степанов [5] та ін. Проте питання про визначення термінів «концепт» і «концептуальний аналіз» визначається значними розбіжностями.

В.З. Дем'янков стверджує, що концепти (аналогічно до «зародків») реалізуються в поняттях [3, с. 27]. Про поняття люди домовляються, конструюють їх для того, щоб «мати спільну мову» під час обговорювання певних проблем. Концепти існують самі по собі, їх реконструюють із певним ступенем впевненості чи невпевненості, що дає підстави говорити про дифузійність, гіпотетичність, розмитість таких конструкцій. Іншими словами, поняття – конструкт, концепт – реконструкт. Назвати щось концептом, як пише фахівець, означає поставити завдання реконструювати зміст цього щось для окремої духовної культури [3, с. 28].

У праці *«Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики»* А.М. Приходько також розмежовує терміни «поняття» та «концепт», що «співвідносяться між собою в гіпо-гіперонімічний і водночас в асиме-

тричний спосіб» [6, с. 53]. Основою концепту, як пише автор, є поняття, але основою поняття не є концепт. А. М. Приходько постулює, що «поняття є раціонально-логічним феноменом і тим самим загальнолюдським надбанням, а концепт – когнітивно-оцінним, що відбиває етноспецифічне осягнення певного фрагмента позамовного світу» [6, с. 54].

Грунтовне й всебічне дослідження цієї проблематики знаходимо в докторській дисертації О.М. Кагановської [7]. Під терміном «концепт», як ключовим поняттям когнітивно-дискурсивного аналізу художнього твору дослідниця розуміє двоїсту сутність, що інтегрує мовленнєвий і розумовий план. Мовленнєвий план текстового концепту є виявом його вербального характеру, й у такому разі концепт постає як реальність, віддзеркалена у свідомості не безпосередньо, а через мову. У розумовому плані текстовий концепт розглядається як образ, в якому втілено певні культурно-зумовлені уявлення мовців про навколишній світ [7, с. 8]. У такому розумінні терміна «концепт» метод концептуального аналізу як спосіб дослідження цілісності змістового боку когнітивної структури створює відповідні умови для ґрунтового вивчення семантики художнього тексту й розкриття його інтенціонального смислу.

Залучення методу концептуального підходу до інтерпретації художнього тексту має неабияке значення також для аналізу художнього перекладу, що позначається холистичним підходом до тексту, за яким оригінал сприймається не як сума окремих механічно поєднаних елементів, а як цілісний об'єкт перекладу, в якому всі елементи взаємопов'язані єдиною концепцією і підпорядковані єдиній меті [8, с. 234]. Основні принципи концептуального підходу до аналізу художнього перекладу полягають у відтворенні лінгвістичних особливостей оригіналу, що, безумовно, пов'язано з певними втратами чи різними трансформаціями, спричиненими відмінностями між мовними і концептуальними картинами світу. Важливе в перекладі й максимально точно відтворення екстралінгвістичних явищ оригіналу, але все ж провідну роль тут відіграватиме збереження базових концептів – основних складників змісту художнього твору, а також авторської концепції оригіналу. Саме ці чинники забезпечуватимуть адекватну реакцію читачів цільового тексту [9, с. 17–18].

Постановка завдання. Проте питання лінгвокультурної адаптації прустівської прози в українському перекладі не отримала належного висвітлення у вітчизняній перекладознавчій науці.

Отже, мета дослідження – проаналізувати лінгвокультурну адаптацію одного з найбільш концептуально маркованих фрагментів психологічної прози М. Пруста, де найбільш виразно актуалізується концепт ЧАС. Об'єктом статті є лінгвокультурна адаптація текстових концептів прустівської прози в перекладі, а предметом – лексико-семантичних адаптація засобів вираження в українському тексті концепту ЧАС.

Виклад основного матеріалу. Особливо актуальним вважаємо концептуальний підхід до аналізу лінгвокультурної адаптації творчості М. Пруста, який позначається естетичною значущістю й сильною концептуальною насиченістю та складною структурою, що потребує ґрунтовного дослідження для подальшого адекватного відтворення в цільовому тексті.

Вивчення глибинних семантико-когнітивних процесів прустівського твору як складного організованого цілого дає змогу виявити ґрунтовний екзистенційний змістовий шар, представлений першоосновами буття – ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ЧАС, ПАМ'ЯТЬ, МИСТЕЦТВО, ЛЮБОВ, – що перебувають у складних і різноманітних взаємозв'язках та взаємодіях. Для аргументації коректності виділення вищезазначених базових концептів прустівської прози можна послатися на праці французьких літературознавців [10; 11; 12; 13; 14], які, аналізуючи наскрізну проблематику роману «У пошуках втраченого часу», детально зупиняються на розгляді таких сюжетних ліній: час, дитинство, юність, дружба, сон, уява, снобізм, любов, ревності, мистецтво, пам'ять, смерть.

З огляду на той факт, що на сучасному етапі розвитку теорії та практики художнього перекладу одним із найбільш оптимальних підходів до вивчення першотвору визнається концептуальний аналіз тексту з позиції наявності в його структурі мовних елементів, які відображають філософське світосприйняття та морально-естетичні погляди письменника, вважаємо за необхідне проаналізувати лінгвокультурну адаптацію одного з найбільш концептуально маркованих фрагментів психологічної прози М. Пруста, де найбільш виразно актуалізується концепт ЧАС.

Вербалізація концепту ЧАС у французькому та українському текстах. Незважаючи на те, що концепт ЧАС не представлений розлогими відступами у прустівському романі, тема часу є основною темою психологічної прози М. Пруста [14, р. 60]. Концепт ЧАС червоною ниткою проходить через увесь художній простір «Пошуків». Цей концепт актуалізується вже на семантичному

рівні заголовка роману. У семантичній структурі вербалізації цього концепту простежуються дві групи лексики, які виражають два різні тлумачення ЧАСУ, тобто розгортають два текстові концепти. Насамперед це лексеми *le temps passé, le temps perdu, les années écoulées*, що свідчать про трактування часу як втраченого атрибуту існування.

За Прустом, УТРАЧЕНИЙ ЧАС – це час, прожитий героєм роману, час радісних моментів і моментів, утрачених через лінощі, ілюзії любовних пристрастей та світськості. Це час, що зникає, губиться в забутті, якщо його знову не схопити й відновити [13, р. 7].

Усвідомлення оповідачем згаяного часу відбувається в заключній частині роману «Віднайденний час»:

<i>Mais au lieu de travailler j'avais vécu dans la paresse, dans la dissipation des plaisirs, dans la maladie, les soins, les manies, et j'entreprenais mon ouvrage à la veille de mourir, sans rien savoir de mon métier</i> [15, р. 434].	Але замість працювати, я жив <i>легкобитом</i>, гуляв і <i>жировав</i>, хворів, лікувався, <i>химерував</i> і засів за роботу <i>напередодні смерті</i>, нічого не тямлячи у своєму ремеслі [16, с. 319].

Виділені елементи є релевантними для вербалізації концепту ВТРАЧЕНИЙ ЧАС. Український перекладач проникнув у прустівське трактування цього концепту, проте відтворив його по-своєму. Так, замість аналітичних номінативних конструкцій оригіналу в цільовому тексті з'являються дієслівні конструкції, які зумовлюють появу додаткових сем і не зовсім адекватно репрезентують стилістику першотвору. Наприклад, замість вихідної конструкції *j'avais vécu dans la paresse* (я жив у лінощах) перекладач вжив вираз *жити легкобитом*. Лексема *легкобит*, що лежить в основі цього словосполучення, характеризується діалектним і зневажливим значенням й позначає людину, яка живе дрібними заробітками [17, с. 483].

Номінативна конструкція *la dissipation des plaisirs* передана дієсловами *гуляти* і *жирувати*. Дієслово *гуляти*, що реалізує своє значення *весело проводити час, розважатись* [17, с. 201], на наш погляд, вписується в цей контекст. Однак вживання слова *жирувати* вважаємо неадекватним, оскільки воно означає *дозволяти собі надмірне задоволення яких-небудь потреб, бажань* [17, с. 276]. Крім того, це дієслово позначене у словнику української мови як розмовна одиниця. Аналогічно з дієсловом *химерувати* (*вига-*

дувати, вередувати), що також належить до розмовного пласта цільової мови [17, с. 1343].

У вербалізації текстового концепту УТРАЧЕНИЙ ЧАС важливу роль відіграє вживання іменника *la paresse* [16, р. 435, 438]. Для відтворення цієї концептуально значущої мовної одиниці український перекладач послуговується неповними відповідниками *байдкування* [16, с. 320] та *ледарювання* [16, с. 322]. Перевіримо адекватність використання цих іменників за допомогою зіставного аналізу їхніх словникових дефініцій.

Французький тлумачний словник подає таке визначення іменника *la paresse*:

1. *goût pour l'oisiveté, comportement d'une personne qui évite l'effort;*

2. *lenteur anormale à fonctionner, à réagir* [18, р. 1233].

Український іменник *байдкування*, позначений як розмовне слово, тлумачиться як *дія за значенням байдкувати, тобто нічого не робити, нічим не займатись* [17, с. 34].

Слово *ледарювання* утворене від іменника *ледар* (*людина, яка не любить працювати*). Останнє може вживатися як лайливе слово [17, с. 483], що не виключає можливість перекручення прагматичної інформації вихідної одиниці.

Отже, вважаємо, що лексеми *байдкування* та *ледарювання* не є адекватними відповідниками вихідного іменника *la paresse*, оскільки можуть призводити до нетотожності емоційних реакцій реципієнтів першоджерела й перекладу.

Утрачений час, за Прустом, є найкращим, найбільш приємним часом: *les années heureuses sont les années perdues* [15, р. 273] – *Літа щасливі – це літа втрачені* [16, с. 200]. В українському перекладі цей концептуальний нюанс збережений за допомогою використання іменника *літа*, що трактується як *період часу в кілька років* [17, с. 492].

Думка про те, що втрачений час найкращий, більш яскраво виражається в текстах оригіналу та перекладу за допомогою когнітивних функцій метафори: *car les vrais paradis sont les paradis perdus* [15, р. 226] – *бо справжній рай – це рай утрачений* [16, с. 164]. Наведений приклад свідчить про тотожність концептуальних образів у першоджерелі та перекладі, що вдалося досягнути внаслідок калькування стилістичної фігури оригіналу. Адаптація вихідного тексту до правил функціонування цільової мови зумовила застосування перекладацького прийому рекатигоризації – заміни множини на одну.

Порівняльний аналіз окремих фрагментів першоджерела та перекладу, в яких вербалізується

концепт УТРАЧЕНИЙ ЧАС, показує, що структура фреймів концепту ЧАС у вихідному та цільовому текстах ідентична. Структурну будову фреймів ми проводили за методикою концептуального аналізу О.М. Кагановської [7]. Отже, враховуючи результати досліджень французьких прустологів, а також спираючись на власні спостереження, асоціативну структуру концепту УТРАЧЕНИЙ ЧАС можна схематично відобразити в такій формі (див. рис. 1):

Рис. 1. Фреймова структура концепту УТРАЧЕНИЙ ЧАС

Проте вербальне наповнення цього концепту в оригіналі та перекладі не завжди збігається, що можна продемонструвати за допомогою таблиці 1. Проставлені в таблиці знаки вказують на адекватність (+) та неадекватність перекладацьких рішень (-), тобто емоційно-експресивне та стилістичне увиразнення способів вираження концептуального наповнення елементів першотвору.

Таблиця 1
Вербалізація концепту УТРАЧЕНИЙ ЧАС у французькому та українському текстах

LE TEMPS PERDU	УТРАЧЕНИЙ ЧАС	
les années heureuses	найкращі літа	+
le vrai paradis	справжній рай	+
la paresse	легкобит/ледарювання/байдкування	-
le plaisir	гуляв/жирував	+/-
la maladie	Хворів	+
le soin	Лікувався	+
les manies	Химерував	-

Таблиця 2

Вербалізація концепту ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС у французькому та українському текстах

TEMPS RETROUVÉ	ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС	+
les jours anciens	давні дні	
le réel retrouvé	віднайдені реальності	+
la réalité	Реальність	+
la vérité	Істина	+
notre vie	наше життя	+

Інша група лексичних одиниць, які частотно повторюються в творі: *le temps retrouvé* – віднайдений час; *retrouver les jours anciens, le temps perdu* [15, р. 227] – віднайти давні дні, утрачений час [16, с. 165]; *le réel retrouvé* [15, р. 236] – віднайдені реальності [16, с. 172]; *retrouver, ressaisir, nous faire connaître cette réalité loin de laquelle nous vivons* [15, р. 256] – віднайти, схопити і наново вказати ту реальність, від якої ми відірвалися [16, с. 187] репрезентує текстовий концепт ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС.

Цей концепт постає як втрачений час, який несподівано відновлений за допомогою мимовільного спогаду, знову схоплений, поглиблений та зафіксований на письмі, у мистецтві [13, р. 7].

Для віднайдення втраченого часу митець самостійно займається складною психічною діяльністю: читанням внутрішньої книги (*livre intérieur de signes inconnus* [15, р. 236] – внутрішньої книги незнайомих знаків [16, с. 172]), тлумаченням калейдоскопічності відчуттів та вражень, які, на його думку, є справжньою істиною, реальністю: *Seule l'impression, si chétive qu'en semble la matière, si insaisissable la trace, est un critérium de vérité* [15, р. 237] – **Тільки враження, хоч би матерія його здавалася найлихішою, а слід невловним, – критерій істини** [16, с. 172].

У зв'язку з цим можна стверджувати, що ЧАС у прустівському розумінні – це істина, правда. Зіставлення текстів оригіналу та перекладу показує, що концепт ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС вербалізується у вихідному та цільовому текстах загалом ідентично (див. таб. 2).

Висновки. Проведений аналіз адаптації лексико-семантичних засобів вираження в українському тексті концептуального змісту окремих фрагментів першоджерела яскраво демонструє, що в перекладі зберігається структура фреймів досліджуваного концепту. Концепт ЧАС асоціюється з істиною й постає як ВТРАЧЕНИЙ ЧАС, тобто минуле, що вислизає (наше життя), найкращий час – світські розваги, лінощі, любов і страждання та ВІДНАЙДЕНИЙ ЧАС – час, який втрачений, але раптово відновлений за допомогою спогаду.

Однак вербалізація цього концепту в текстах оригіналу та перекладу місцями різко різниться, що пов'язано з появою додаткових сем та експресивно-стилістичним увиразненням першотвору й може призводити до перекручення прагматичного потенціалу першоджерела.

Перспективою подальших досліджень вважаємо аналіз інших базових концептів прустівської психологічної прози, як-от ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, ПАМ'ЯТЬ, МИСТЕЦТВО, ЛЮБОВ, що перебувають у складних і різноманітних взаємозв'язках та взаємодіях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / пер. с англ. отв. ред. М.А. Кронгауз, вступ. ст. Е.В. Падучевой. Москва : Русские словари, 1996. 416 с.
3. Демьянков В.З. „Концепт” в философии языка и в когнитивной лингвистике. *Концептуальный анализ языка : современные направления исследования*. Москва, 2007. С. 26–33.
4. Кубрякова Е.С. Концепт. *Краткий словарь когнитивных терминов* / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. Москва : Филол. факультет МГУ, 1996. С. 90–93.
5. Степанов Ю.С. Концепт. *Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования*. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 40–76.
6. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
7. Кагановська О.М. Текстові концепти художньої прози : когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.05. Київ, 2003. 502 с.
8. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
9. Лук'янченко М.П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах (на матеріалі творів А. Камю і Ж.-П. Сартра) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2006. 194 с.
10. Мориак К. Пруст /пер. с фр. Н. Бунтман, А. Райской. Москва : Независимая газета, 1999. 288 с.
11. Gros V. De „Swann” au „Temps retrouvé” Proust. Paris : Hatier, 1981. 80 p.
12. Guichard L. Introduction à la lecture de Proust. Paris : Librairie Nizet, 1956. 205 p.

13. Lassalle C. Proust, à la découverte d'une recherche. *Publications de l'Ecole moderne française*. 1990. № 223. P. 1–47.
14. Leiris M. Notes sur Proust. *Magazine littéraire*. 1997. № 350. P. 55–62.
15. Proust M. À la recherche du temps perdu. Paris : Gallimard, 1954. Vol. 8. Le temps retrouvé. 448 p.
16. Пруст М. У пошуках втраченого часу: у 7 т. / пер. із фр. А. Перепаді. Київ: Юніверс, 2002. Т. 7. Віднайдений час. 384 с.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. 1440 с.
18. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Paris : Société du nouveau littré, 1968. 1969 p.

УДК 143.21-933

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.39>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

PECULIARITIES OF TRANSLATING ECONOMIC TEXTS FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

Циганюк В.М.,

orcid.org/0000-0001-5680-1454

*викладач кафедри перекладу та філології
Університету Короля Данила*

У статті розглянуто актуальні питання, пов'язані з особливостями перекладу економічних текстів. Визначено, що цей вид перекладу має низку особливостей, зокрема вимагає володіння знаннями спеціальних термінів, які використовуються в економіці та бізнесі. Крім цього, перекладач повинен орієнтуватися в сучасній економічній ситуації загалом і мати чітке уявлення як про загальні тенденції її розвитку, так і про ті сегменти економіки, з яким пов'язані тексти, які потрібно перекласти. Пильну увагу приділено специфічним лексико-граматичним особливостям, властивим фаховій лексиці економічних текстів. Доведено, що під час перекладу економічних текстів виникають проблеми в підборі правильного перекладацького еквівалента, що є необхідною умовою адекватного перекладу, а найбільш складними для перекладача є терміни, що складаються з двох і більше слів і позначають одне поняття або явище економічної діяльності. Отже, аргументовано, що під час перекладу економічних термінів необхідно враховувати сферу їх застосування і контекст, а також смислові зв'язки між компонентами у словосполученнях. Виділено прийоми перекладу термінів: підбір еквівалента, дослівний переклад (калькування), транскрипція і транслітерація, семантичний еквівалент або функціональний аналог, поєднання кількох прийомів перекладу, повне копіювання англійського словосполучення. Доведено, що для більш точної передачі інформації необхідно враховувати не лише граматичні та лексичні, але й стилістичні особливості економічних текстів.

У статті також наведено приклади фахових словосполучень, що зустрічаються під час перекладу економічних текстів. Виокремлено основні проблеми перекладу фінансових текстів та запропоновано шляхи їх вирішення.

Результати проведеного дослідження дозволяють окреслити такі напрями подальшої дослідницької роботи:

– розроблення класифікації типових труднощів і помилок у перекладі фінансово-економічної документації на матеріалі банківських, митних і податкових документів;

– використання матеріалів зі статті в розробці навчально-методичного матеріалу з дисципліни «Англійська мова фахового спрямування».

Ключові слова: переклад, економіка, термін, економічні тексти, фахова мова.

The article considers topical issues related to the peculiarities of the translation of economic texts. It is determined that this type of translation has a number of features, in particular, the translation of economic texts requires knowledge of special terms used in economics and business. In addition, the translator must be guided in the current economic situation in general and have a clear idea of both the common trends of its development and the segments of the economy. Close attention is paid to specific lexical and grammatical features inherent in the professional vocabulary of economic texts. It is proved that there are problems while translating economic texts concerning the selection of the correct translation equivalent, which is a necessary condition for an adequate translation. Therefore, when translating economic terms, it is necessary to take into account the scope and context, as well as the semantic connections between the components in the phrases. Methods of translation of terms are distinguished: selection of equivalent, literal translation (tracing), transcription and transliteration, semantic equivalent or functional analogue, explication, combination of several translation

methods, complete copying of an English phrase. It is proved that for more accurate transfer of information it is necessary to take into account not only grammatical and lexical, but also stylistic features of economic texts.

The article also gives examples of the peculiarities found in the translation of economic texts. The main problems of translation of economic texts are singled out and the ways of their solution are offered.

The results of the study allow us to outline the following areas of further research:

– development of the classification of typical difficulties and errors in the translation of financial and economic documentation on the basis of banking, customs and tax documents;

– the use of materials from the article in the development of educational and methodological complex in the discipline “English for Professional Purposes”.

Key words: translation, economics, term, economic texts, language for specific purposes.

Постановка проблеми. Економічна термінологія формувалася впродовж століть, тож її становлення можна логічно простежити. Сьогодні значний вплив на розвиток цієї термінології здійснюють процеси глобалізації та взаємопроникнення різних культур, що призводить до великої кількості запозичень та неологізмів, ускладнює термінологічний запас слів і, таким чином, створює труднощі в процесі перекладу економічних термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним питанням перекладу економічних текстів з англійської на українську мову присвячена чимала кількість різних наукових праць, монографій, доповідей та статей. Серед вітчизняних науковців, які досліджують тематику перекладу економічних текстів, виділимо О. Кобзар, О. Сніговську, Л. Савицьку Л. та Н. Тимошук. В їхніх працях широко розкриті питання аналізу варіантів перекладу багатозначних економічних термінів, типології економічних текстів та основних методів перекладу англійських економічних словосполучень, які не мають еквівалентів в українській мові.

Постановка завдання. Переклад економічних текстів з англійської на українську мову загалом є одним із найскладніших завдань, яке повинен виконувати перекладач. Головно це відбувається через те, що переклад фінансово-економічних текстів вимагає правильного розуміння термінів, що мають особливі конотації й значення в англійській мові та культурі, але не є притаманними для української мови та вітчизняної культури. Тому метою дослідження є аналіз основних шляхів перекладу англійських економічних термінів українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Натепер завдяки розвитку міжнародного бізнесу та розширенню закордонних ринків збуту зростає потреба в перекладі економічної інформації. Враховуючи, що ділова взаємодія багатомовних компаній у різних країнах передбачає постійне спілкування та звітування, переклад економічних текстів став одним із найпопулярніших видів перекладу. Як підвид технічних текстів

переклад економічної інформації користується попитом у банках, професійних та транснаціональних корпораціях.

Фінансово-економічні тексти мають широкий спектр і охоплюють багато галузей, таких як фінанси, бухгалтерія, маркетинг, управління, біржова діяльність та міжнародна економіка. Саме тому переклад економічних текстів можна розглядати як підгалузь ділового перекладу. Він включає переклад таких документів, як: бухгалтерська звітність, баланси, статистичні дані, банківські виписки, гарантійні угоди, звіти, рахунки, тендерний пакет, гарантійні листи, а також кредитні заявки, технічні економічні звіти тощо. Крім того, переклад усіх видів ділових листів, заяв, пропозицій, звітів, договорів купівлі-продажу, фінансової звітності, статей економічного та фінансового характеру також пов'язаний із цим видом перекладів.

Варто підкреслити, що під час роботи з фінансово-економічними документами важливо враховувати загальну структуру перекладацької діяльності, рівні та підрівні, на яких відбувається процес перекладу. Ці рівні перекладацької діяльності також мають власну ієрархію:

1. Виявлення слів та загальної структури тексту.
2. Досягнення поглибленого розуміння тексту завдяки розумінню слів, словосполучень або груп слів, пов'язаних за значенням; аналіз речення як текстової одиниці, фразових єдностей і тексту загалом.
3. Виділення аспектів перекладу, які можуть спричинити труднощі для перекладача.
4. Еквівалентна передача сприйнятої семантичної та стилістичної інформації оригінального тексту за допомогою мовних засобів перекладу.
5. Остаточна (узагальнююча) оцінка готового перекладу в ширшому контексті на основі загального понятійного апарату [1].

На лексичному рівні характерними особливостями перекладу з англійської на українську є:

- загальноновживана лексика: слова з одним значенням або двома і більше значеннями; слова з особливим значенням у фінансово-економічній документації;

– терміни та спеціальна лексика, яку може бути важко перекласти, тому перекладач повинен посилається на спеціальні термінологічні словники й довідники;

– абрєвіатури, які перекладаються шляхом пошуку оригінальних елементів або шляхом транскрипції, транслітерації чи переосмислення значення в оригінальній абрєвіатурі;

– власні імена, які передаються шляхом транслітерації, транскрипції або тиражування [2].

На рівні лексичних одиниць можуть бути допущені такі помилки, як: порушення лексико-семантичної сумісності слова, приписування слову переносного значення, якого немає в системі літературної мови, плутанина паронімів, незбереження оригінальних номерів, дат, сум та інших цифрових даних. Ці помилки можуть виникати через багатозначність лексичних одиниць і неправильне використання основного або контекстуального значення слова.

Щодо граматичного рівня, то в цьому розрізі англійська фінансово-економічна документація характеризується такими типовими граматичними структурами, як пасивний стан (Passive Voice) і простий теперішній час (Present Simple). Крім того, під час перекладу фінансово-господарської документації часто застосовуються заміни: заміна форм слів, заміна частин мови та частин речення. Логічні посилання та причинно-наслідкові зв'язки використовуються для виділення певної, найважливішої інформації, яка обов'язково повинна міститися в тексті перекладу.

Зауважимо, що під час перекладу фінансово-економічної документації на українську мову варто враховувати можливість таких граматичних помилок, як: недотримання відповідності часів у мові оригіналу та перекладі, порушення послідовності порядку членів речення.

З огляду на це економічні тексти мають цілий ряд специфічних лексико-граматичних особливостей, до яких можна віднести:

1) наявність великої кількості фахової лексики, економічних термінів;

2) вміст у текстах стилістичних відхилень від загальнолітературних мовних дефініцій (особливо в економічних документах);

3) скорочення та абрєвіатури, більшість з яких використовуються тільки в економічних текстах і документах (повідомленнях, рішеннях, звітах). У зв'язку з цим слід зазначити, що під час перекладу більшості абрєвіатур перекладачеві необхідно консультуватися зі словниками, довідниками або пошуковими системами з метою розуміння значення цих скорочень;

4) групи слів і термінів, які отримали назву «хибних друзів перекладача», наприклад, «figure» – цифра, «data» – дані, «interest» – відсоток та інші слова, транслітераційний переклад яких призводить до викривлення сенсу тексту;

5) широке використання в текстах особливих ідіоматичних виразів і фразеологічних сполучень, які не вживаються в загальнолітературній мові. Під фразеологізмом (фразеологічної одиницею) варто розуміти семантично вільне поєднання слів, яке виробляється в мові як щось ціле з точки зору смислового змісту і лексико-граматичного складу [3]. Основні труднощі в перекладі фразеологічної одиниці полягають у тому, що жоден словник не може надати всі варіанти використання фразеологізмів у економічному контексті.

Як відомо, головною особливістю перекладу економічних текстів є точність передачі інформації. Такий вид перекладу вимагає не тільки відмінного знання мови, а й наявності спеціальних навичок економічної теорії й розуміння особливостей фахової термінології.

Усі економічні терміни поділяються на одноквівалентні (мають тільки один варіант перекладу) і багатоквівалентні (мають кілька варіантів перекладу), а з урахуванням їхньої семантичної структури – на однозначні й багатозначні.

Одноквівалентними однозначними термінами є в основному терміни, що належать до міжнародної термінологічної лексики. До них відносяться:

а) прості терміни, які утворені або на основі латинської, французької, італійської, німецької та інших мов (deficit – дефіцит (від латинського слова deficit – бракує)), або на основі англійської мови (devaluation – девальвація);

б) складні терміни, які у свою чергу поділяються на складні слова (infrastructure – інфраструктура, taxpayer – платник податків), прості словосполучення (a letter of credit – акредитив) і складні словосполучення (interest-bearing deposit – процентний внесок) [4].

Одноквівалентні однозначні терміни не є складними для перекладу, оскільки їхні значення не залежать від контексту, і від перекладача вимагається лише достовірне знання відповідного еквівалента.

Проте найбільшу складність у перекладі економічних текстів з англійської мови на українську становлять терміни, що складаються з двох чи більше слів і позначають єдине поняття чи явище економічної діяльності. В українській та англійській мовах багатоквівалентні терміни чисельно переважають над одноквівалентними.

Технологія перекладу багатокомпонентних термінів передбачає насамперед переклад визначального компонента (головного слова), що є загальним поняттям і часто виражає основне значення терміна. Тому переклад фраз і словосполучень варто починати з перекладу іменника, який є основною складовою частиною, а потім кожна семантична група перекладається послідовно, найчастіше – справа наліво.

Залежно від того, чи мова перекладу прямо відповідає одиницям мови оригіналу, можна виділити три основні типи перекладу англійських термінів:

- 1) переклад із використанням еквівалента;
- 2) пошук аналога;
- 3) описовий переклад [5].

Але не кожен термін є одноеквівалентним, адже еквівалент – це не тільки слово, але й фраза. І оскільки в перекладі англійських термінів часто використовується описовий переклад, варто уникати створення громіздких термінів, якщо тільки використання коротшої версії перекладу не погіршує передачу значення та не суперечить комунікативному завданню.

Перекладаючи термін, слід пам'ятати, що основний компонент повинен позначати категорію, до якої належить об'єкт, виражати родові поняття, а визначальний компонент повинен відображати характерні ознаки, що відрізняють його від інших об'єктів або явищ того ж виду. Крім того, під час перекладу багатокомпонентних термінів необхідно встановити ключове слово та внутрішні семантичні зв'язки [6].

Наприклад, якщо перекладаємо термін «quality control report», то спочатку перекладаємо ключове слово «report» – «звіт», потім «control» – «контроль», а потім слово «quality» – «якість». У результаті отримуємо «звіт про контроль якості». Наведемо ще кілька прикладів: «manufacturing cost sheet» – кошторис витрат виробництва, «bill pay service» – послуга оплати рахунків, «assets valuation reserve» – резерв оцінки майна, «reserve fund distribution» – розподіл резервного фонду.

Отже, перекладач повинен одночасно знати терміни, розуміти їхні значення, оскільки часто підкреслюється, що основною складністю повного розуміння технічних текстів є не тільки фахова лексика, а й проміжна лексична категорія між загальною і повністю технічною термінологією, і тут розуміння терміна та конкретного контексту, в якому він використовується, є обов'язковим. Це допоможе орієнтуватися в різноманітні значень терміна та вибрати відповідний варіант для конкретного контексту. Таке розуміння допоможе

уникнути багатьох помилок у перекладі та плутанини загальних і конкретних значень термінів в економічних текстах, наприклад:

Загальне значення:

Allowance – дозвіл; схвалення.

Конкретне значення:

Allowance – нарахування; грошова сума, що регулярно виплачується людині для задоволення власних потреб, особливо в рамках певних нормативних актів [7].

Ще одним важливим аспектом перекладу економічних текстів є дослідження та вивчення нових метафор, які застосовуються у фінансовій сфері, розуміння їх значення, вміння знайти правильні еквіваленти в мові перекладу та розтлумачити їх. Наведемо кілька типових метафор, з якими перекладач може зіткнутися під час перекладу англійських економічних текстів на українську мову:

1. Golden parachute / золотий парашут – угода між компанією та працівником (як правило, вищим керівництвом), яка визначає, що працівник отримає певну фінансову вигоду в разі припинення трудових відносин.

Also, the company is prohibited from making golden parachute payments to a senior executive.

2. Road map / дорожня карта – план або стратегія, призначена для досягнення певної мети.

We will resolutely implement the seven-step political road map to its successful completion.

Таким чином, під час роботи з економічними текстами виникають складності в підборі точного відповідника, що є необхідною умовою адекватного перекладу, оскільки найменша помилка може призвести до спотворення сенсу вихідного перекладного матеріалу.

Варто додати, що під час роботи з економічними текстами можна зустріти величезну кількість абrevіатур і назв організацій. Існує кілька способів їх перекладу:

1. Переклад слова або словосполучення, яке лежить в основі конкретної абrevіатури. Наприклад, GDP (gross domestic product) українською перекладається як ВВП (валовий внутрішній продукт).

2. Транслітерація. Наприклад, Brexit (перші дві літери слова «Britain» і слово «exit») українською перекладається як «брекзит».

3. Використання еквівалентів. Наприклад, G7 українською перекладається як «Велика сімка» або «Група семи країн».

Під час перекладу назв організацій використовують такі перекладацькі прийоми:

1. Транслітерація. Наприклад, назва міжнародної газети «International Herald Tribune»

українською перекладається як «Інтернешенел Геральд Тріб'юн».

2. Дослівний переклад. Наприклад, назва банківської установи «World Bank» українською перекладається як «Світовий банк».

Як відомо, в економічних статтях, крім спеціальної лексики і термінів, зустрічається і загальноживана лексика. І хоча одна частина загальноживаних слів (provision, patent, discount) не викликає труднощів під час перекладу, інша є досить складною, оскільки значення деяких термінів безпосередньо залежить від контексту. До останніх можна віднести такі різновиди загальноживаної лексики:

1) службові слова (before, since, as, after, for), особливістю яких є те, що деякі з них мають різні значення в межах однієї частини мови і, крім того, вони можуть виконувати функції різних частин мови;

2) слова, що вживаються в значеннях, які відрізняються від повсякденного вжитку. Наприклад, прикметник «to be red» у словосполученні «to be in the red» має різне значення на стилістичному рівні й перекладається як «збанкрутувати» або «мати заборгованість».

Висновки. Фінансово-економічній документації притаманна низка особливостей: мовний стандарт; майже повна відсутність емоційно-експресивних мовних засобів; слабка індивідуалізація стилю; стандартне подання матеріалу; вживання складних речень, що відображають логічне підпорядкування одних фактів іншим; широке використання термінології, кліше, найменування, наявність особливого запасу лексики і фразеології; включення в текст скорочень та аббревіатур.

Переклад економічних текстів у загальному вигляді містить послідовність таких етапів: розпізнавання слів і структури тексту, досягнення поглибленого розуміння тексту, виділення аспектів перекладу, які можуть викликати в перекладача труднощі, еквівалентна передача сприйнятої смислової та стилістичної інформації оригіналу за допомогою засобів мови перекладу. Критеріями якості перекладу виступають адекватність і еквівалентність вихідного і перекладного текстів.

Ефективність перекладацької діяльності визначається тим, наскільки перекладач економічної документації володіє необхідними знаннями в області економіки і фінансів, має чітке уявлення про особливості бухгалтерського обліку, банківської справи, маркетингу та юриспруденції, знає специфіку зарубіжних економічних і фінансових стандартів звітності, а також розуміє і враховує

особливості різних рівнів перекладу: лексичного, граматичного, стилістичного.

Лексичні особливості перекладу, характерні для економічної документації, – це перш за все фахові терміни та загальноживана лексика, для якій характерне контекстуальне значення. Крім того, свою особливість мають переклади назв установ та компаній, аббревіатури та акроніми.

З урахуванням граматичних особливостей перекладу економічних термінів з англійської мови на українську можна виділити такі способи і механізми: зміна порядку слів, переклад заголовків, зміна граматичних конструкцій і структури речення, заміна частин мови.

До стилістичних особливостей фінансово-економічної документації відноситься використання метафор, фразеологічних зворотів і кліше, під час перекладу яких перекладач може вдатися до прийому компенсації, смислового розвитку, узагальнення.

На всіх трьох рівнях мови перекладач може стикатися з деякими труднощами, робити помилки. На лексичному рівні – це порушення лексико-семантичної сполучуваності слова, приписування слову переносного значення, якого немає в системі літературної мови, невміння правильно розрізнити відтінки значень синонімів, змішування значень паронімів, незбереження оригінальних чисел, дат, сум та інших цифрових даних. Такі помилки можуть виникати через багатозначність лексичних одиниць і через неправильне використання основного або контекстуального значення слова.

На рівні стилістики бажано уникати таких помилок, як відступ від прийнятої номенклатури, вживання розмовно-просторічних слів, жаргонізмів у фінансово-економічній документації, неправильна передача метафор, кліше, фразеологізмів.

Таким чином, одними з головних завдань перекладу економічних текстів є передача інформації на лексичному, граматичному, стилістичному рівнях, а також передача прагматичної функції тексту. Виконання цих цілей досягається за допомогою адекватності перекладу, що вимагає від перекладача вміння зробити різноманітні міжмовні перетворення, тобто перекладацькі трансформації. Також варто підкреслити головне правило перекладу економічних термінів та речень на українську мову: перекладений текст за всіма характеристиками і параметрами (точність перекладу, стиль, сенс) повинен бути ідентичним оригіналу і максимально точно адаптованим для оптимального сприйняття цільовою аудиторією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дуднік Т. Англомовні запозичення в українській фінансово- економічній термінології та особливості їх перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Херсон, 2013. № 20. С. 245–248.
2. Муравйова О.М., Кравцова Т.А., Обозна О.В. Особливості перекладу фінансово-економічних термінів іншомовного походження. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. Київ, 2013. № 2 (1). С. 246–253.
3. Ланова О.В., Каплун С.Д. Переклад спеціальної лексики сфери економіки з англійської мови на українську. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського*. Одеса, 2010. № 10. С. 47–52.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
5. Борисюк Т.Б. Англо-український та українсько-англійський словник-мінімум економічних термінів ; за заг. ред. Т.Б. Борисюк та ін. Рівне : РДТУ, 2002. 44 с.
6. Белікова О.Ф., Колесник А.О. Перекладацькі прийоми під час перекладу термінології наукових текстів *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. Київ, 2010. № 1. С. 719–727.
7. Структурні особливості перекладу складних термінів фінансової лексики з англійської мови на українську. URL: http://files/image/konf_13/doklad_13_5_40.pdf (дата звернення: 19.05.2021).

РОЗДІЛ 8

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.40>

КОНЦЕПТУАЛІЗМ РОМАНУ «ТЕМНИЙ СВІТ. РІВНОВАГА» МАРИНИ ТА СЕРГІЯ ДЯЧЕНКІВ У СУЧАСНОМУ ФЕНТЕЗІЙНОМУ ПОЛІ

CONCEPTUALISM OF THE NOVEL «THE DARK WORLD. BALANCE» BY MARINA AND SERGIY DYACHENKI IN THE MODERN FANTASY FIELD

Гурдуз А.І.,

*orcid.org/0000-0001-8474-3773**кандидат філологічних наук, доцент,**докторант кафедри української та зарубіжної літератури
і порівняльного літературознавства**Бердянського державного педагогічного університету*

Тандем Марини та Сергія Дяченків – одне з найяскравіших явищ в українській фантастиці й фентезі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Особливий статус серед романів митців має «Темний світ. Рівновага». Віддзеркалюючи ключові тенденції розвитку світового фентезі межі ХХ–ХХІ ст., цей роман може бути кваліфікований як концептуальний у сучасному фентезійному мистецтві й водночас як типово дяченківський, поворотний для їхньої творчості. Об'єктивне висвітлення оригінального фентезійного моделювання в його тексті у зв'язку з актуальною парадигмою жанру є перспективним. Роман ще не ставав об'єктом літературознавчого вивчення.

Мета пропонованої статті – компаративно визначити відображення у фентезійному моделюванні «Темного світу. Рівноваги» М. і С. Дяченків ключових концептів і тенденцій жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Першочерговим є висвітлення реалізації в художньому світі роману ключових концептів межі, половинності та рівноваги протилежних начал, сюжетної формули міфу про героя та мотиву кровної спорідненості зі злом героя, який бореться проти зла.

Для прози М. і С. Дяченків константний мотив захисту світу від реального або містичного зла. Дар'я Лебедева в «Темному світі. Рівновазі» повинна завадити проникненню на землю зла з потойбіччя. Її пригоди витримані в душі сучасного міського фентезі. У романі втілюються актуальні концепти межі, половинності й рівноваги. Дар'я – така сама «напівкровка», як, наприклад, Натан Берн у «Напівжитті» С. Грін. Етапи життя Дар'ї відповідають складникам схеми міфу про героя. Фіксуємо зумовлену фактором національної ментальності специфіку українського фентезійного міфотворення. Прикметний для фентезі ХХІ ст. мотив кровної пов'язаності зі злотворчим началом самого борця зі злом у «Темному світі. Рівновазі» ускладнено. М. і С. Дяченки наближаються до симптоматичного тут нівелювання відмінності між полюсами добра та зла, центруючи роман навколо популярної постаті Іншого. Обіграні ворожі людині сутності можна трактувати як метафору тіньового боку психіки. У романі підкреслено незмінний для творчості М. і С. Дяченків моральний імператив. Аналізований текст дотичний до вампірського художнього масиву.

Аналіз ключових художніх параметрів роману засвідчує оригінальне, національно зумовлене вираження в ньому фентезійних тенденцій кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. М. і С. Дяченки формують простір роману згідно з актуальною жанровою парадигмою, звертаючись до сюжетної формули міфу про героя. Окреслені у статті положення можуть бути розвинені у контексті необхідного комплексного дослідження творчої еволюції М. і С. Дяченків на тлі розвитку фентезійної літератури.

Ключові слова: міське фентезі, концепт, інтертекст, тенденція, типологія, модель.

The tandem of Marina and Sergey Dyachenki is the brightest phenomenon in Ukrainian science fiction and fantasy of the end of the XX – the first decades of the XXI century. A special status among the novels of these writers has "The Dark World. Balance". This novel reflects the key trends in the development of the world fantasy at the turn of the XX–XXI centuries, and it can be qualified as conceptual in modern fantasy art and at the same time – as typically Dyachenki's, a turning point for their work. The objective research of the original fantasy modeling in this text is perspective in connection with the current paradigm of the genre. This novel has not yet become the object of literary study.

The purpose of the proposed article is for the first time to compare the reflection in the fantasy space of "The Dark World. Balance" by M. and S. Dyachenki of the key concepts and tendencies of the genre of the end of the XX – the first decades of the XXI century. The priority is to investigate the implementation in the art world of this novel the key concepts of the boundary, halfness and balance of opposite forces; the plot formula of the myth of the hero, and the motive of blood-kinship with the evil of the hero who fights evil.

The motive for protecting the world from real or mystical evil is constant for the prose of M. and S. Dyachenki. Daria Lebedeva in "The Dark World. Balance" should prevent the penetration of the evil from the dark world. Her adventures are continue in the spirit of modern urban fantasy. This novel embodies the current concepts of the boundary, halfness and bal-

ance. Daria is the same “half-blood” as, for example, Nathan Byrne in “Half-Life” by S. Green. The stages of Daria’s life correspond to the components of the scheme of the myth of the hero. We record the specificity of Ukrainian fantasy myth-making caused by the factor of national mentality. Notable in the fantasy of the XXI century, the motive of blood-connection with the evil of the fighter against evil himself in the “The Dark World. Balance” is complicated. M. and S. Dyachenki approach to the symptomatic leveling of the difference between the poles of good and evil, centering their novel around the popular figure of the Other. Depicted beings, that are hostile to human, can be interpreted as a metaphor for the shadow side of the psyche. The novel emphasizes the moral imperative that is constant for the work by M. and S. Dyachenki. The analyzed text is related to the artistic works about vampires.

The analysis of the key artistic parameters of this novel testifies to the original, nationally conditioned expression in it of fantasy tendencies of the end of the XX – the first decades of the XXI century. M. and S. Dyachenki form the space of the novel in accordance with the current genre paradigm, referring to the plot formula of the myth of the hero. The provisions of our article can be developed in the context of the necessary comprehensive study of the creative evolution of M. and S. Dyachenki against the background of the development of fantasy literature.

Key words: urban fantasy, concept, intertext, tendency, typology, model.

Постановка проблеми. З-поміж найяскравіших українських авторів фантастики й фентезі кінця XX – перших десятиліть XXI ст. виділяється тандем Марини та Сергія Дяченків, вплив котрого на молодше покоління митців (і не лише українських) зростає й у вивченні доробку якого останнім часом дедалі помітніша частка зарубіжних науковців, передусім російських. У зв’язку із двомовністю й високим художнім рівнем творів визнаного на світовому рівні тандему окремі російські дослідники зараховують митців до системи російської літератури – беззаперечно [1, с. 9] або частково [2, с. 15], що методологічно неправомірно [3, с. 33, 35]. Особливий статус серед понад двадцяти романів митців має «Темний світ. Рівновага» (2013) – новелізація однойменної кінострічки реж. О. Асадуліна (Росія, 2013), авторами сценарію якої виступили М. і С. Дяченки. Віддзеркалюючи ключові тенденції розвитку світового фентезі межі XX–XXI ст., цей роман може бути кваліфікований як концептуальний у сучасному фентезійному мистецтві й водночас як типово дяченківський (текст зберіг основні закладені у фільмі формальні художні параметри й у процесі мистецької трансформації вмістив кристалізовані оригінальні дяченківські риси – мелодраматизм, відчутний дидактизм, розлогі філософські роздуми тощо), поворотний для їхньої творчості. Крім того, у певному розумінні він є переосмисленням на більш високому мистецькому рівні «Брамника» (1994), сюжетно й філософськи становлячи своєрідний спіральний виток щодо дебютного твору М. і С. Дяченків із перенесенням дії з чарівної країни до сучасної містично аранжованої європейської столиці. Об’єктивне висвітлення оригінального фентезійного моделювання в тексті «Темного світу. Рівноваги» у зв’язку з актуальною парадигмою жанру уявляється необхідним і перспективним, зокрема на тлі інтенсивних спроб осмислити самотутність українського фентезі початку XXI ст. у світовому форматі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роман М. та С. Дяченків «Темний світ. Рівновага» ще не ставав об’єктом літературознавчого вивчення, задовольняючись низкою інтернет-відгуків, хоча заслуговує на комплексний фаховий розгляд у зв’язку з відображенням у ньому ключових тенденцій міського фентезі кінця XX – перших десятиліть XXI ст. Варто вказати на загалом вельми обмежену вивченість прози М. та С. Дяченків. Визначаючи й номінуючи етапні в доробку митців три ключові періоди: київський (найпродуктивніший, по 2008 р.), московський (з 2009 р.) та лос-анжелеський (поки найменш продуктивний, з 2013 р.). – фіксуємо зосередженість дослідницької уваги переважно на окремих ранніх, «київських» творах тандему. Серед останніх тут заслуговують на увагу студіювання «Мандрівників», «Ритуалу» й «Пентакля» (де М. і С. Дяченки – співавтори) – О. Стужук [4, с. 11], «Ритуалу», «Дикої енергії. Лани» й «Печери» – С. Хороб [5], «Ритуалу» – Г. Попової [2] та М. Демчик [6], «Vita Nostra» – О. Сафрон [7]. Проза «московського» періоду розглянута вельми аспектно – на рівні одиничних творів («Мігрант, або Brevi finietur» – О. Калениченко [8]), а «лос-анжелеського» – чекає на своє вивчення, часом принагідно коментована в емоційних і позбавлених аналітики американських анонсах. Після дещо описової, однак здійсненої із залученням фентезійного контексту спроби М. Назаренка розкрити специфіку вироблення стилю ранніх М. та С. Дяченків [9] питання еволюції їхньої творчості не розглядалося (очікуване у зв’язку з появою дисертації С. Хороб [5]) і нині становить актуальну проблему. Остання може бути вирішена у системному дослідженні доробку тандему на тлі української та світової фантастико-фентезійної літератури межі XX–XXI ст., перспективність якого очевидна.

Постановка завдання. Мета пропонованої статті – вперше компаративно визначити відображення у фентезійному моделюванні «Темного

світу. Рівноваги» М. та С. Дяченків ключових концептів і тенденцій жанру кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. Першочерговим є висвітлення реалізації у художньому світі роману а) ключових концептів межі, половинності й рівноваги протилежних начал, б) сюжетної формули міфу про героя та в) мотиву кровної спорідненості зі злом героя, який бореться проти зла.

Виклад основного матеріалу. Для підкреслено психологізованої прози М. та С. Дяченків константний мотив прямого чи опосередкованого захисту світу від реального або містичного зла, темних сил, що простежуємо на матеріалі низки їхніх книг, починаючи із «Брамника», уже самостійних «Армагед-дому» (1999) чи «Долини совісті» (2001) і текстів зрілого періоду. Дар'я Лебедева в «Темному світі. Рівноазі» – найоригінальнішому романі третього періоду творчості тандему, – як і Руал у «Брамнику», повинна завдати проникненню на землю зла з потойбіччя, заблокувавши містичний портал. Її пригоди на території реальної європейської столиці витримані в дусі сучасного міського фентезі, що для зрілих М. і С. Дяченків традиційно.

У «Темному світі. Рівноазі» втілені надактуальні у фентезі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. концепти межі, половинності й рівноваги, причому третій і визначальний концепт тут заголовний. Генетично Дар'я Лебедева – така сама «напівкровка», як, наприклад, Натан Берн із «Напівжиття» С. Грін або Блейд з однойменного кіноциклу реж. С. Норрінгтона, Г. дель Торо і Д. Гойера. Забезпечення статусу-кво містичного порталу охоронцями в романі, які балансують між життям та смертю і не належать цим світам («Вони переродилися... Вони не живі й не мертві... У них двоєста природа...» [10, с. 36]), співвідносне функції аналогічних постатей із фентезійних вірців означеного періоду (наприклад, Інквізиторів у «Варгах» С. Лук'яненка) – контролю рівноваги протилежних сил (добра та зла, життя і смерті). Відмінністю від таких персонажів-функцій у «Темному світі. Рівноазі» є симпатизування і співчуття охоронців героїні. Порівняймо суб'єктивні рішення безіменного Інструктора на користь Дар'ї із принципом лук'яненківського інквізитора: «Я караю тих, хто порушив Угоду. <...> Не тих, хто не правий...» [11, с. 599]). Про включеність до силового поля «Темного світу. Рівноазі» знакових для світового фентезі межі ХХ–ХХІ ст. «Варт» – поряд із низкою сюжетних рішень тандему (сцени вирування смерчу над містом у критичний для світу час тощо) – свідчить реакція посвяченої Дар'ї: «Середньовічна

інквізиція!» [10, с. 126] – на стирання пам'яті одному зі співробітників Служби Доставки за його угоду з Тінню. Підвищений інтерес ранніх М. та С. Дяченків до ритуальних дійств (із часів «Ритуалу» (1996)) в аналізованому тексті відчутний, хоча помітно послаблений, підпорядкований психологічним викладкам і переходить у розряд антуражних елементів.

Виявлення Дар'єю Лебедевою – донькою мага з іншого світу, яку виховала звичайна жінка («Ти підкидьок» [10, с. 275]), – надприродних сил, ініціація, навчання опанувати свій хист, боротьба проти інфернальних Тіней та умовне віднайдення й визнання батька – усе це безпосередньо відповідає описаній Дж. Кемпбеллом міфологічній «темі вигнання і повернення дитини» [12, с. 298] або розробленій О. Ранком схемі міфу про героя [13, с. 216]. Дієва у світовій культурі й раніше, ця формула тією чи іншою мірою природно актуалізована постмодерною масовою літературою, що виявляємо в сюжетах «Гаррі Поттера» Дж. К. Ролінг, «Безсмертних» Д. Корній, «Empire 'V'» В. Пелевіна, «Напівжитті» С. Грін та ін. Ідентифікація та коректне тлумачення цієї схеми в художніх творах вельми важливі, оскільки дозволять уникати помилкових оцінок того чи іншого тексту. Так, через виявлення формальної близькості життєпису Поттера схемі міфу про героя К. Граймс поспішно порівнює чарівника Дж. К. Ролінг із біблійним Мойсеєм [14, с. 108]; так само недостатні й певні сюжетні сходження доль Ісуса Христа і Гаррі Поттера для висновків Д. Мерфі стосовно поттеріанського сюжету як «перевидання історії про Ісуса Христа...» [15, с. 401].

У силу хронологічно ранішого резонансу поттеріани виявлення в низці творів перших десятиліть ХХІ ст. передбачених названою міфологічною схемою сюжетних кроків автоматично кваліфікувалося як прояв рецепції циклу романів Дж. К. Ролінг. Опускаючи очевидні національні «варіанти» поттеріани (від української «Ірки Хортиці» І. Волинської та К. Кошесєва до скандальної російської «Тані Гротер» Д. Ємця), вкажемо, що ремінісцентні відсилання в названих текстах В. Пелевіна чи Д. Корній до історії англійського хлопчика-чаклуна можна розцінювати, зокрема, як інтертекстуальну актуалізацію популярного художнього матеріалу в постмодерністській грі з читачем, а не як сліди прямого сюжетотвірного запозичення. У цьому контексті варто вказати й на зумовлену фактором національної ментальності специфіку українського фентезійного міфотворення. Рятівник – міфологічний герой

у «Темному світі. Рівноазі» М. та С. Дяченків і «Безсмертних» Д. Корній виступає в жіночій іпостасі, що у глобальному трактуванні вітчизняної літератури з її «жіночо-феміністичним началом» [16, с. 8] закономірно.

Також прикметний для фентезійного простору ХХІ ст. мотив кровної пов'язаності зі злотворчим началом самого борця зі злом (Гарри Поттер реж. К. Ролінг, Блейд з однойменного кіноциклу реж. С. Норрінгтона, Г. дель Торо і Д. Гойєра; Натан Берн із «Напівжиття» С. Грін тощо) виражений у «Темному світі. Рівноазі» дещо ускладнено. З інфернальними Тінями тут бореться команда Служби Доставки, в якій «всі працівники... відзначені Темним Світом...» [10, с. 101]. Водночас батько героїні походить із Темного світу «тих часів, коли він ще не був Темний» [10, с. 243]. У такий спосіб М. та С. Дяченки наближаються до симптоматичного у фентезі кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. нівелювання відмінності між полюсами добра та зла (пригадаймо імперативи романістики Д. Корній), безпосередньо не акцентуючи цього, впливаючи в текст імморалістичне ніцшеанське «за межею добра і зла» [10, с. 101] для пізнішого його спростування та центруючи роман навколо різновиду популярної нині в масовій культурі постаті Іншого (адже Дар'я Лебедева – донька людини «з іншої... системи координат» [10, с. 275]).

Як і в багатьох психологічно орієнтованих фентезійних творах, зокрема дяченківських, на перший план виступає моральність учинків персонажів, а ірраціональний антураж може бути пересмислений у категоріях об'єктивної дійсності. Обіграні в «Темному світі. Рівноазі» ворожі людині сутності разом із містичним порталом можна трактувати як своєрідну письменницьку метафору тіньового боку психіки (така практика для творчості дуєту природна [5, с. 202–203]), який спокушає особистість, нав'язуючи їй її тваринне начало (вказівка для такого розуміння – в номінації «Тіні» та згадуванні ключової фрази з однойменної п'єси Є. Шварца: «Тінь, знай своє місце!» [10, с. 34]). Якщо Натан Берн в англійському «Напівжитті» С. Грін спочатку протистоїть своєму хижому темному началу, та згодом примиряється з ним, і так само визнає «свого» Халка та сполучає з ним свою свідомість Брюс Беннер з американських «Месників: Фіналу» реж. Е. і Дж. Руссо, то Дар'я Лебедева бореться з ультиматумом зла важко, але безкомпромісно. Таким чином у «Темному світі. Рівноазі» підкреслено незмінний і визначальний для прози М. та С. Дяченків моральний імператив. Не

дарма О. Сафрон на матеріалі «Vita Nostra» переконує у створенні тандемом жанру «фентезійного роману виховання» [7, с. 51], що відповідні риси простежуємо і в «Темному світі. Рівноазі». Водночас низка указаних О. Сафрон позицій – ознак виховного фентезі М. та С. Дяченків трактуємо як уже результат свідомого чи несвідомого звернення митцями до окреслюваної О. Ранком міфологічної схеми.

Звертаємо увагу й на акцентування митцями сили волі пересічної людини – закоханого в героїню «Семена» (він же Єгор Сторожев), з яким у романі пов'язаний також спростований тандемом у фіналі мотив голема (також популярного й амбівалентного в сучасному фентезі). У певному розумінні «Сем»-Єгор і є земний брамник (*Сторож*), який, часом сам того не усвідомлюючи, захищає людський світ, керуючись поняттями моралі й доводячи непідвладність чужій волі.

Опозиція «свій – чужий/інший» у системі координат роману розкривається й безпосередньо (Служба Доставки – Тіні), і на глибинному, дещо прихованому рівні: головний злотворець, бізнесмен Волков, з Англії дистанційно, шляхом чарівного навіювання вчинює жахливі речі у «своєй» для Дар'ї Москві. Символічно артикульовано, що, коли Москва захищена від його присутності давньою магією, то Лондон приймає чорного чаклуна, отримуючи в такий спосіб і сам відповідну опосередковану характеристику.

У силу наділення демонічних Тіней вампірськими властивостями аналізований роман дотичний до відповідного художнього масиву і суголосно сучасній світовій тенденції містить співчуття потворам [10, с. 120–121] (пригадаймо репліку персонажа П. Крусанова з «Американської дірки»: «Та що там говорити – вже є ознаки взаєморозуміння з вампірами. Кінопродукти нам наочно пояснюють, що вампіри ні в чому не винні... вони так влаштовані, і напевно проблему, відкинувши ці жахливі осикові кілки, можна вирішити полюбовно...» [17, с. 26]).

Підвищена уважність фентезійників кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. до сучасних і попередніх їм творів простежується і в «Темному світі. Рівноазі»: інтертекстуальне поле тут загалом формоване аналогічно до відповідних полів сучасного жанрового корпусу, наприклад, «Гонихмарника» Д. Корній чи «Мантри-омани» В. Гранецької. Подібно до інших зрілих текстів М. та С. Дяченків у «Темному світі. Рівноазі», попри твердження митців [9, с. 28], певно відчутний толкінівський «дух», визначальний для ранніх

творів тандему. Так, фіксуємо нитку «Володаря перстнів» (згадано власне трилогію та її головного героя Фродо [10, с. 10], а також Гендальфа [10, с. 11], Перстень Всемогутності [10, с. 28]) зі «слідом» «Хоббіта, або Туди й Назад» (елементи інтер'єру квартири Лізи та Гриші для Дар'ї Лебедевої «склалися в єдиний образ теплої рідної нори» [10, с. 39]). Поряд з обігруванням в інтертекстуально насиченій канві аналізованого роману сцен із «Матриці» реж. Л. і Л. Вачовські [10, с. 14], «Хронік Нарнії» К.С. Льюїса [10, с. 214] та поттеріани («Все-таки я закінчив Вищу партійну школу, а не Гогвортс...» [10, с. 223]), художньої реальності Дж. Мартіна [10, с. 98], апелюванням до постатей Чужого [10, с. 4] та американських коміксоїдів – Спайдермена [10, с. 5] й (описово) Супермена («Для мене не передбачено уніформи з крильми чи маскою, трусами поверх штанив» [10, с. 46]), бачимо звертання до «Тіні» Є. Шварца, «Маленького принца» А. де Сента-Екзюпері [10, с. 232], «Звіяних вітром» М. Мітчелл [10, с. 12], творів Дж. Свіфта [10, с. 66] та ін. Відповідно підкреслена «присутність» Дж.Р.Р. Толкіна наводить на роз-

думи не стільки про вплив англійського метра, скільки про своєрідне загравання з читачем уже досвідченого українського тандему. Отже, творча еволюція митців очевидна, адже у 2006 р. О. Стужук указувала на оригінальність художнього світу й філософських концепцій прози М. та С. Дяченків (ще як «київського дуєту» [4, с. 11]), утілених «у запозичених з англомовного фентезі формах» [4, с. 11].

Висновки. Аналіз ключових художніх параметрів роману «Темний світ. Рівновага» засвідчує оригінальне, національно зумовлене вираження в ньому основних фентезійних тенденцій кінця ХХ – перших десятиліть ХХІ ст. М. та С. Дяченки формують інтертекстуально насичений простір роману згідно з актуальною жанровою парадигмою, звертаючись до сюжетної формули міфу про героя й акцентуючи концепт межі, половинності й рівноваги протилежних начал.

Окреслені у статті положення можуть бути розвинені в контексті необхідного комплексного дослідження творчої еволюції М. та С. Дяченків на тлі розвитку української та світової фентезійної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хоруженко Т.И. Русское фэнтези: на пути к метажанру : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Урал. федерал. ун-т. Екатеринбург, 2015. 217 с.
2. Попова Г.В. Аксиологическая парадигма фантастики (на материале романа М. и С. Дяченко «Ритуал»). *Известия Юго-Зап. гос. ун-та. Сер.: Лингвистика и педагогика*. 2015. № 1 (14). С. 12–18.
3. Козлик И. История русскоязычной литературы Украины (методологические размышления к теме). *Проблемы национальной идентичности в русской литературе XX века* : коллективная монография. Томск : Томск. ун-т, 2011. С. 33–46.
4. Стужук О.І. Художня фантастика як метажанр: (на матеріалі української літератури ХІХ–ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
5. Хороб С.С. Жанрові особливості української фантастики кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 234 с.
6. Демчик М. Своєрідність жанру фентезі у романах Марини та Сергія Дяченків «Ритуал» і Анджея Сапковського «Відьмак». *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Філологія*. 2016. Вип. 2 (36). С. 102–106.
7. Сафрон Е.А. Традиции романа воспитания в городском фэнтези (на примере романа М. и С. Дяченко «Vita Nostra»). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов : Грамота, 2019. Т. 12. Вып. 11. С. 48–51.
8. Калениченко О.Н. Модификация мифологеми героя в романе М. и С. Дяченко «Мигрант, или Brevi finietur». *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 73. С. 209–211.
9. Назаренко М. Реальность чуда (О книгах Марины и Сергея Дяченко). Киев : Мой компьютер ; Винница : Тезис, 2005. 256 с.
10. Дяченко М., Дяченко С. Темний світ. Рівновага : роман / пер. з рос. О. Негребецького. Харків : Фоліо, 2017. 283 с.
11. Лукьяненко С.В. Ночной Дозор. Сумеречный Дозор. Последний Дозор ; Лукьяненко С.В., Васильев В.Н. Дневной Дозор. Москва : АСТ: АСТ Москва : Хранитель, 2006. 1211 с.
12. Campbell J. The Hero with a Thousand Faces; commemorative ed., introd. by C.P. Estés. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2004. LXVI, 403 p.
13. Ранк О. Миф о рождении героя / пер. с англ. А. Хомик, М. Кобылинской. Москва : Рефл-бук; Киев : Ваклер, 1997. 252 с.

14. Grimes M.K. Harry Potter: Fairy Tale Prince, Real Boy, and Archetypal Hero. *The Ivory Tower and Harry Potter: Perspectives on a Literary Phenomenon* / ed. by L.A. Whited. Columbia ; London : University of Missouri Press, 2002. P. 89–122.
15. Murphy D. Jesus Potter Harry Christ. Portland, Oregon : Holyblasphemy Press, 2011. 459 p.
16. Лімборський І. Weltliteratur за доби глобалізації: пошуки нової посткультурної ідентичності. *Слово і Час*. 2008. № 6. С. 3–10.
17. Крусанов П. Американская дырка : роман. *Октябрь*. 2005. № 8. С. 3–49.

УДК 811.112.2'373.47-25

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.41>

СТАТУС ЗВЕРТАННЯ В ЕМОТИВНОМУ РОЗМОВНОМУ ДІАЛОЗІ ТЕЛЕНОВЕЛИ: УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ПАРАЛЕЛІ

VOCATIVE STATUS IN THE EMOTIONAL CONVERSATIONAL DIALOGUE OF TELENOVELS: UKRAINIAN-GERMAN PARALLELS

Меньшикова О.С.,

orcid.org/0000-0002-4956-6676

*аспірант кафедри германських та східних мов
Міжнародного гуманітарного університету*

У статті розглянуто питання доцільності компаративного дослідження звертання на матеріалі кінематографу загальною та емоційною кіно-діалогом німецьких та українських оригінальних теленовел як перспективного лінгвістичного масиву тексту зокрема (“Sturm der Liebe”, “Alisa – folge deinem Herzen”, “Wege zum Glück, Spuren im Sand” та «Тільки кохання», «Дві матері», «Обручка з рубіном» (12 000 речень, близько 80 000 слів)). Звертання розглядається в рамках антропоцентричної парадигми як соціокультурний та етнокультурний елемент, який зумовлюють такі чинники, як соціальний статус, рівень освіти, вікові та гендерні особливості комунікантів. Важливу роль відіграють настрої та емоційний стан співбесідників. У статті з'ясовано специфіку вживання різних іменних форм звертання в українських та німецьких теленовелах для ілюстрації позитивних та негативних емоцій на екрані. Зафіксовані звертання типологізуються з урахуванням структурних та семантичних ознак. На матеріалі дослідження проводяться статистичний аналіз та інвентаризація звертань-емотивів і звертань на позначення членів родини, що дає змогу встановити низку етнокультурних особливостей. Серед типологічних груп звертань особлива увага приділяється українським та німецьким антропонімам, родинним номінаціям, пестливим та іронічним звертанням. У статті розглянуто проблему пошуку еквівалентів емотивним звертанням, що ускладнюється наявністю словотвірних моделей в українській мові, які майже повністю відсутні в німецькій. За результатами статистичних підрахунків бачимо, що українська вибірка значно більш насичена звертаннями, як і спектр синонімічної варіативності звертань в українській мові представлено значно ширше. В ході аналізу можна дійти висновку, що структурна побудова висловлювань зі звертанням в обох мовах має спільні риси: найбільш продуктивна модель для обох мов – препозиція звертання у реченні.

Ключові слова: звертання, емотивний діалог, позитивні/негативні емоції, теленовела.

The article draws attention to appropriateness of the comparative study of vocatives based on cinematographic database, especially German and Ukrainian emotional dialogues in original telenovelas as a perspective linguistic bulk of the text (“Sturm der Liebe”, “Alisa – folge deinem Herzen”, “Wege zum Glück, Spuren im Sand” and “Only love”, “Two mothers”, “Ruby wedding ring” (12 000 sentences, about 80 000 words)).

The vocative is considered within the anthropocentric paradigm as a socio-cultural and ethno cultural element, which is determined by such factors as social status, level of education, age and gender characteristics of communicators. The mood and emotional state of the interlocutors play an important role. The article clarifies the specifics of use of different vocatives nominal forms in Ukrainian and German telenovelas to illustrate positive and negative emotions on the TV. According to qualitative analysis the vocatives are classified due to structural and semantic features. Basing on the presented material we analyzed and catalogued emotive vocatives with the emphasis on the status, frequency, and semantics of emotive vocatives, which allows to establish a number of ethno-cultural features. Among the typological groups, special attention is paid to Ukrainian and German anthroponyms, family nominations, affectionate and ironic vocatives. The article considers the problem of finding equivalents of emotional vocatives, which is complicated by the presence of word-forming models in the Ukrainian language, which are almost completely absent in German. According to the results of statistical calculations, we can see that the Ukrainian sample is much more saturated with vocatives, as well as the spectrum of synonymous variability of vocatives in the Ukrainian language is presented much wider. Due to statistic data it can be concluded that the sentence structure of vocatives in both languages has common features: the most productive model for both languages is the preposition of a vocative in a sentence.

Key words: vocative, emotional dialogue, positive/negative emotions, telenovela.

Постановка проблеми. Сьогодні в контексті антропоцентричної парадигми звертання досліджується не тільки як структурний елемент речення з певним набором функцій, але й як соціокультурний та етнокультурний компонент [1; 2; 14; 16; 17]. Хоча в науковій літературі звертання віднесено до вагомих мовних універсалій, в кожній лінгвокультурі форма звертання в рамках мовленнєвого етикету реалізується по-різному і має специфічні структурні, семантичні та етнічні особливості [1, с. 3]. Вибір іменних та займенникових форм звертання зумовлюють також такі чинники, як соціальний статус, рівень освіти, вікові та гендерні особливості комунікантів, важливу роль відіграють настрій та емоційний стан співбесідників [16, с. 73–75]. Під час звертання до співбесідника ми висловлюємо свої емоції, оцінюємо комунікативні ситуації та власне співбесідникові. Таким чином, результат бесіди може залежати від того, яку вербальну форму звертання було вибрано та який емотивний смисл було до неї закладено [4, с. 198]. Звертання номінує адресата як індексальний знак та виконує вокативну функцію, водночас контекст, вербальні та невербальні фактори нашаровують емоційно-оцінні конотації [3, с. 81–82].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз емотивного мовлення спирається на фундаментальну базу розробок та досліджень на різних мовних та мовленнєвих рівнях, а саме фонетичному [5], морфологічному та словотвірному [8; 14], лексико-семантичному [7; 9; 13; 14], фразеологічному [11], граматичному та синтаксичному [6; 18], текстовому [19; 20], стилістичному [12]; на матеріалі різних мов, а саме англійської [10; 14]; німецької [6; 13; 19, 20]; української [12]; французької [11]; зіставних емотивних досліджень [7; 9; 18; 20]. Дослідження проблематики щодо статусу звертання в емотивному мовленні набувають популярності з кінця ХХ сторіччя, але мають фрагментарний характер. Емотивна функція звертання розглядається в рамках тео-

рії речових актів [3], в дослідженнях емотивної семантики [1; 4; 7], в соціально-лінгвістичних та компаративних лінгвокультурологічних дослідженнях [4; 7; 16; 17].

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є з'ясування специфіки вживання різних іменних форм звертання в українських та німецьких теленовелах для ілюстрації позитивних та негативних емоцій на екрані. Для досягнення поставленої мети треба розв'язати такі задачі, як виокремлення з потоку позитивних та негативних емотивних висловлювань іменних звертань; класифікація зафіксованих звертань за семантичними та структурними ознаками; порівняння співвідношення та частотності різних типів звертань на матеріалі позитивних та негативних емотивних висловлювань; проведення паралелей в обох досліджуваних мовах.

Матеріалом для дослідження стали звертання з масиву емотивних речень оригінальних німецьких та українських теленовел, таких як “Sturm der Liebe”, “Alisa – folge deinem Herzen”, “Wege zum Glück, Spuren im Sand”, «Тільки кохання», «Дві матері» та «Обручка з рубіном» (12 000 речень, біля 80 000 слів).

Виклад основного матеріалу. На першому етапі з масиву емотивних речень німецьких та українських теленовел були відібрані речення, в яких наявні іменні звертання. На матеріалі української мови щільність звертань виявилася вищою, удільна вага речень зі звертаннями склала 10%. На матеріалі німецької мови звертання були зафіксовані в 7% речень. В обох досліджуваних мовах звертання були поділені на 3 групи, такі як антропоніми, родинні номінації, звертання-емотиви (рис. 1, 2).

Як наочно видно з наведених діаграм (рис. 1, 2), в обох досліджуваних мовах найбільш продуктивною моделлю виявились звертання-антропоніми (приклади (1), (2)).

(1) *Солодке життя в нас настало, Галюню.*
(Дві матері: серія 2, 43:02)

Рис. 1. Типологізація звертань в емотивних висловлюваннях на матеріалі української мови, %

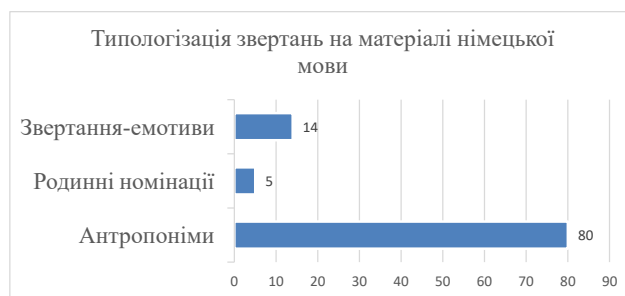

Рис. 2. Типологізація звертань в емотивних висловлюваннях на матеріалі німецької мови, %

(2) *Artur, schock uns nicht so.* (*Артуре, не шокуй нас так*) (Wege zum Glück, Spuren im Sand: серія 14, 06:46)

На відміну від української мови, німецькі антропоніми майже стовідсотково вживаються без будь-якої додаткової суфіксації: *Lars, Adrian, Tina*. Емотивний ефект та демонстрація ставлення до співбесідників досягаються через паралінгвістичні фактори, які супроводжують вимову антропоніму. В українській мові спостерігається висока варіативність форм імені через суфіксацію: *Сергій, Сергійко, Сергійчику; Алю, Альбіно, Альбіночко, Алюню*, що надає антропонімічним звертанням додаткової виразності. За нашими статистичними даними, в обох досліджуваних мовах щільність антропонімів у реченнях з негативним емоційним навантаженням превалює над щільністю антропонімів у позитивних висловлюваннях: 71% до 60% в українських теленовелах; 88% до 67% в німецьких теленовелах. Крім того наявність зменшувально-пестливих суфіксів у словотворенні української мови більш типова для висловлення позитивної емотивності.

Найістотніші відмінності в реалізації звертань були зафіксовані в типологічній групі **родинних номінацій** (відповідно до функції в родині) (приклади (3), (4)).

(3) *Доню, ну не плач, не плач.* (Тільки кохання: серія 15, 03:36)

(4) *Mama, was soll denn das jetzt?* (*Мамо, і що це зараз означає?*) (Alisa – folge deinem Herzen: серія 185, 29:06)

Родинні номінації виявилися значно більш типовими в україномовному масиві тексту (19% від усіх звертань в українській мові та лише 5% в німецькій). На матеріалі німецької мови були зафіксовані тільки частотні звернення до матері в 3 варіантах: *Mama* (мама), *Mutti* (матуся), *Mutter* (мама) та поодинокі номінації батька *Papa* (тата), *Vater* (батько). На матеріалі української мови визначено такі родинні функції в ролі звертання з різними продуктивними словотвірними моделями суфіксації:

1) звертання до матері: *мамо/мама, мам, ма, мамочко/мамочка, матусю, мамусю, матінко*;

2) звертання до тата: *тата/тату, татусю, таточко*;

3) звертання до дочки: *доню, донечко*;

4) звертання до сина: *сину, синку, синок, синачку*;

5) звертання до сестри: *сестро, сестричко*;

6) звертання до брата: *brate, братику*;

7) звертання до бабусі та дідуся: *дідусю, бабусю*;

8) звертання до тітки: *тьоть + ім'я*.

Найчастотнішим виявилися звертання до матері. На матеріалі позитивної емотивності частотними виявились як нейтральні, так і суфіксальні варіанти, на матеріалі негативної емотивності суфіксальні варіанти виявились нечастотними. Вважаємо, що отримані дані дають змогу зробити припущення про більш тісні родинні зв'язки в українській лінгвокультурі та універсальний тісний зв'язок із матір'ю.

Звертання-емотиви, або пестливі, іронічні та емоційні номінації, (приклади (5), (6)) в обох мовах виявились більш частотними у матеріалі позитивних емотивних висловлювань.

(5) *Моя люба, здрастуй.* (Тільки кохання: серія 100, 01:04)

(6) *Guten Morgen, mein Schatz.* (*Доброго ранку, дорогий мій*) (Sturm der Liebe: серія 2620, 44:33)

В українських теленовелах зазначено такий більш широкий синонімічний спектр звертань-емотивів:

1) на матеріалі речень із позитивною емотивністю: *кохана/коханій, серденько, красуня, королева, білочко, розумниця, розумничка, помічниця, майстриня, Попелюшка, сонце, сонечко, котику, кицю, дорогий, дороженький, маленька, мала, люба, дівчинка, дівчата, дівчатка, хлопчику, друже, фантазер, хитрунчик, голова, щасливчик, золота рибка, суперстар, Паворотті, шановний, жіночки-паняночки, дурненька, розбишаку*;

2) на матеріалі речень із негативною емотивністю: *потвора, зрадниця, придурок, бідолаха, студенточко, ідіот, стерво, мент, люба, пане + ім'я*.

В німецьких теленовелах зафіксовані тільки такі звернення:

1) на матеріалі речень із позитивною емотивністю: *Schatz* (дорогий), *Liebling* (коханій, любий), *Süße* (миленька), *lieber...* (дорогий...), *mein Freund* (друг мій), *Engel* (янгол), *Spätzchen* (горобчику), *Amore* (любов моя), *Mäuschen* (мишеня), *Streber* (ботан), *meine kleine Wildkatze* (моя маленька, дика кішка);

2) на матеріалі речень із негативною емотивністю: *Mistkerl* (надлюка), *Idiot* (ідіот), *Alter* (старий), *Schatz* (дорогий), *Leute* (люди).

На матеріалі обох мов для позитивних звертань-емотивів типове додавання особового займенника «мій»: *моя королева, моя ти дівчинка, моя кохана, розбишако мій, любі мої; mein Schatz* (мій дорогий), *meine kleine Wildkatze* (моя маленька, дика кішка), *mein großer Soziologe* (мій великий соціолог).

За умов універсальності морфологічних засобів парадигмам форм звертання в кожній мові притаманні свої структурні особливості [1, с. 3].

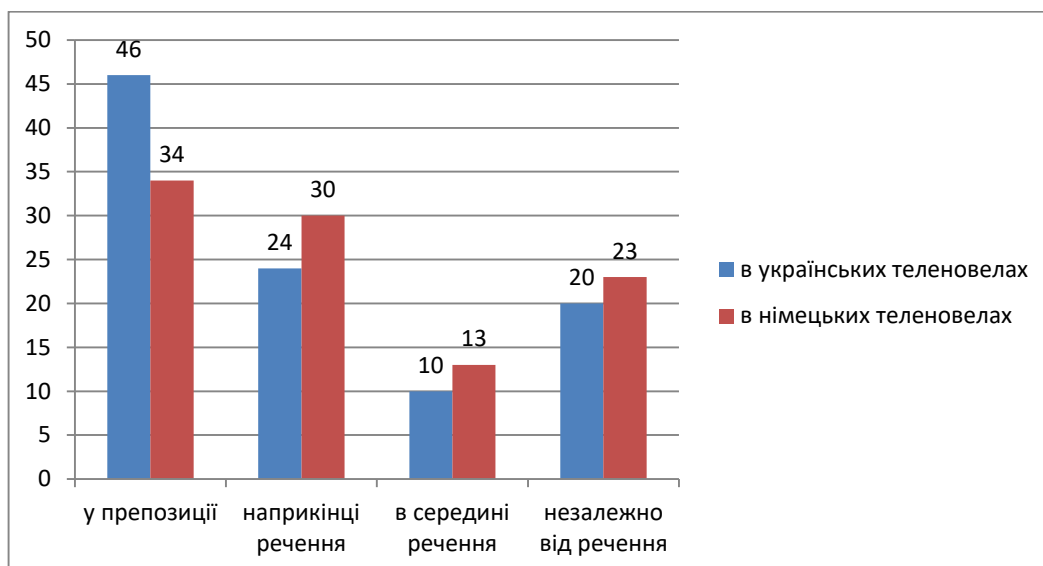

Рис. 3. Синтаксична позиція звертання в реченні, %

В українській морфологічній системі для реалізації функції звертання існує особлива форма кличного відмінку. В сучасній німецькій мові такої форми іменника немає, а її функції виконує називний відмінок [2, с. 68]. Відмінність форм називного та кличного відмінків в українській мові надає останньому певної виразності, у німецькій же мові номінатив звучить стилістично нейтральніше [2, с. 70]. Емотивний ефект більш нейтрального німецького найменування за необхідності підсилюється імпліцитно через додавання інтенсифікаторів. Крім того, серед антропонімічних розбіжностей української та німецької мов слід зазначити наявність імен по батькові в українській мові, що в німецькій мові нівелюється етикетними шаблонами звертання.

У фактичному матеріалі теленовел обох мов були зафіксовані тільки поодинокі поширені звертання, продуктивними структурними моделями стали такі: непоширене звертання, звертання + займенник «мій».

На матеріалі обох мов визначено такі позиції звертання в реченні (рис. 3):

- 1) у препозиції;
- 2) наприкінці речення;
- 3) в середині речення;
- 4) незалежно від речення.

З наведеної діаграми можна зробити висновок, що звертання частіше за все вживається у пре-

позиції до речення (46% та 34%), на другому місці виявилась модель зі звертанням наприкінці речення (24% та 30%). Моделі зі звертанням в середині або вживання звертання незалежно від речення в обох мовах виявились менш частотними.

Висновки. На основі проведеного дослідження доходимо висновку, що в моделюванні звертань персонажних реплік у німецьких та українських теленовелах наявні деякі розбіжності, як наявні розбіжності в моделюванні позитивних та негативних емоцій. На матеріалі української мови в емотивних висловлюваннях теленовел зафіксовано вищу щільність звертань, як і вищу словотвірну та синонімічну варіативність. Крім того, в українській мові значно більше уваги приділяється родинним зв'язкам, які підкреслюються через звернення з номінацією усіх членів родини. В німецькій мові можна простежити такий зв'язок тільки з матір'ю. Пестливі та емотивні звертання в українській мові наявні як у реченнях з позитивною, так і в реченнях з негативною емотивністю, але цей тип звертань у реченнях з негативною емотивністю менш частотний, особливо в німецьких теленовелах. Найбільш ефективним типом звертань в обох мовах є антропонімічний варіант із можливим додаванням інтенсифікаторів та пестливих суфіксів в українській мові в препозиції до речення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Величко Н.М. Засоби звертання в німецькій мові другої половини XX – початку XXI століття: соціолінгвістичний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Київ, 2017. 260 с.
2. Жлуктенко Ю.О. Німецько-українські мовні паралелі (порівняльно-типологічна граматики). Київ : Вища школа, 1977. 263 с.

3. Кожухова Л.В. Речевой акт обращения. *Вестник Ставропольского государственного университета*. 2007. № 48. С. 80–85. URL: <http://vestnik.stavsu.ru/48-2007/12.pdf> (дата звернення: 15.05.2021).
4. Калечиц Е. Обращения как способ выражения эмоций (на материале русского, белорусского и словацкого языков). *Studia rossica posnaniensia*. Poznań : Adam Mickiewicz University Press, 2019. Vol. XLIV/2. P. 195–207. URL: <file:///C:/Users/38095/Downloads/19660-Tekst%20artyku%C5%82u-40819-1-10-20190905.pdf> (дата звернення: 15.05.2021).
5. Каліта А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2001. 351 с.
6. Кострова О.А. Экспрессивный синтаксис современного немецкого языка. Москва : Флинта, 2004. 240 с.
7. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. Волгоград : Перемена, 2001. 495 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/238881> (дата звернення: 15.05.2021).
8. Мельничук Н.О. Ад'єктивні емосемізми в англійськомовній картині світу : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Чернівці, 2015. 227 с.
9. Мягкова О.Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова: вопросы теории : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19. Москва, 2000. 247 с.
10. Орлова Н.Н. Языковые средства выражения эмоций: синтаксический аспект (на материале современной английской прозы) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19, 10.02.04. Ростов-на-Дону, 2009. 188 с.
11. Синельникова И.И. Фразеосемантическое поле «Эмоциональные состояния человека» (на материале французского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05. Белгород, 2008. 226 с.
12. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
13. Шавловська Т.С. Емотивність молодіжного лексикону (на матеріалі сучасної німецької мови) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05. Ізмаїл, 2011. 197 с.
14. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций. Москва : Гнозис, 2008. 416 с.
15. Ammon U. Die Stellung der deutschen Sprache in der Welt. Berlin ; München ; Boston : de Gruyter, 2015. 1295 s.
16. Ammon U. Zur sozialen Funktion der pronominalen Anrede im Deutschen. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*. 1972. № 2 (7). S. 73–88.
17. Günthner S. Praktiken erhöhter Dialogizität: onymische Anredeformen als Gesten personifizierter Zuwendung. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. 2016. № 44 (3). S. 406–436.
18. Kailuweit R. Syntax und Semantik französischer und italienischer Gefühlsverben. Tübingen : Niemeyer Verl., 2005. 372 s.
19. Ortner H. Text und Emotion. Theorie, Methode und Anwendungsbeispiele emotionslinguistischer Textanalyse. Tübingen : Narr Francke Attempto Verl., 2014. 586 s.
20. Ouden B. Translation und Emotion: Untersuchung einer besonderen Komponente des Dolmetschens. Transkulturalität – Translation – Transfer, Band 27. Berlin : Frank & Timme GmbH Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2017. 438 s.

**ВПЛИВ КОМУНІКАТИВНОГО МЕТОДУ НА РОЗВИТОК
КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ
ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ**

**INFLUENCE OF THE COMMUNICATIVE METHOD ON THE DEVELOPMENT
OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS-PHILOLOGISTS
WHEN STUDYING GERMAN AND ENGLISH LANGUAGES**

Сергєєва О.М.,

orcid.org/0000-0001-7692-7310

асистент кафедри прикладної лінгвістики

*Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

Черкашенко І.С.,

orcid.org/0000-0002-1035-2646

старший викладач кафедри прикладної лінгвістики

*Національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»*

У статті розкрита важливість використання комунікативного методу на заняттях із німецької та англійської мов зі студентами спеціальності «Філологія». Для успішного виконання завдань, що стоять перед викладачем вищого навчального закладу, необхідно створити ситуацію, за якої викладач і студент стають повноправними суб'єктами системи освіти, а основою навчання буде рівноправний діалог між тим, хто навчає, і тим, хто навчається. У зв'язку з цим підвищення ефективності навчання безпосередньо залежить від доцільності використання різноманітних методів навчання, а саме комунікативного методу.

Надано рекомендації щодо використання на заняттях із німецької та англійської мов методів, що стимулюють студентів до творчої, продуктивної праці, викликають прагнення до активних дій, спілкування й висловлювання власних думок німецькою та англійською мовами. Основним завданням викладача є навчити студентів мислити іноземною мовою. А це можливо, якщо використовувати комунікативний метод навчання. Навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії студентів. Це взаємонавчання, де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчального процесу, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин відповідної ситуації, проектна робота, тощо.

Запропоновано оптимальний розподіл часу на занятті для кращого формування навичок і вмій, створення атмосфери співробітництва, взаємодії.

Надано лексичні ігри, деякі з яких є авторською розробкою («Alias Party», «Хто я?», «Відгадай намальоване слово», «Табу» німецькою мовою), для кращого засвоєння матеріалу на заняттях.

Ключові слова: методика викладання, вища школа, комунікативний метод, співпраця, взаємодія на заняттях, види мовленнєвої компетенції, засоби навчання, лексичні ігри.

The article considers the importance of the communicative method in German classes with students of the specialty "Philology". For the successful completion of the tasks facing the teacher of a higher educational institution, it is necessary to create a situation in which the teacher and student become full-fledged subjects of the education system, and the basis of training will be an equal dialogue between those who teach and those who study. In this regard, increasing the effectiveness of training directly depends on the appropriateness of using various teaching methods, namely the communicative method. The article gives recommendations as for using in German and English classes methods that stimulate students to creative, productive activities that cause a desire for action, communication and expressing oneself in German and English. The main task of the teacher is to teach students to think in a foreign language. So, this becomes possible when using a communicative teaching method. The educational process happens due to constant active interaction of students. This is mutual learning, where both the student and the teacher are equal and equivalent subjects of learning. The education process provides for the modeling of life situations, the use of role-playing games, a joint solution to the problem based on an analysis of the circumstances of the relevant situation, and design work as well. The optimal distribution of time during the lesson is proposed for better skills and abilities development, creation of a cooperative atmosphere and interaction. Lexical games some of which are author's development are provided ("Alias Party", "Who I am?", "Guess the drawn word", "Taboo" in German), for the best digestion of material at classes. From a methodological point of view, the game usually develops a certain volume of material, its repetition is ensured many times. This repetition can be carried out either unchanged (a game exercise involving each student is accurately repeated), or the material is worked out in a new version of the game while maintaining a general orientation, which is preferable, since it supports interest in the game. Thus, for the teacher, the game is an analogue of an exercise in which the material necessary for its absorption is repeated. While for students, the game is an interesting, fascinating interaction with a teacher and classmates, during which the creation of a statement is dictated by internal needs and accompanied by positive emotions, which contributes to the successful absorption of material.

Key words: teaching methodology, higher school, communicative method, cooperation, interaction in the classroom, types of speech competence, teaching aids, lexical games.

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси й активізація взаємодії країн в умовах відкритого й цілісного світу вводять іноземні мови в освітні пріоритети, в обов'язкову компетентнісну складову частину моделі підготовки фахівця з вищою освітою як дієвий інструмент підготовки молодого покоління до життєдіяльності в нових умовах міжнародної взаємодії та співробітництва. Комунікативний метод вивчення німецької та англійської мов тісно пов'язаний зі свідомо практичним методом, який відіграв позитивну роль у розвитку методики викладання іноземних мов. Необхідність удосконалення цього методу диктується життям. Установлюються дедалі більш тісні економічні, наукові й культурні зв'язки нашої країни з зарубіжними країнами.

Нині потрібне практичне володіння іноземною мовою для здійснення міжнародних контактів у різних галузях промисловості, вироблення вміння розуміти іноземну мову на слух і при читанні, а також уміння висловлювати думки іноземною мовою усно й письмово. При цьому не применшується загальноосвітнє і виховне значення вивчення іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комунікативний метод був започаткований у Великобританії в 60-х роках минулого століття. Тоді стало зрозумілим, що традиційні методи навчання не задовольняють потреби іноземців, які хотіли за короткий час вивчити іноземну мову. Багато вчених вивчали доцільність використання цього методу (І.Л. Бім, Г. Уїдоусон, У. Литлвуд, Г.Е. Піфо, Ю.І. Пассов, І.М. Верещагіна, В.В. Сафонова, Н.І. Гез, Д.А. Леонтьєва). На думку Д.А. Леонтьєвої, навчання будь-якого предмета, в тому числі іноземної мови, означає передачу студентам знань та управління їхньою діяльністю, спрямованою на розробку певних навичок і вмінь. У процесі навчання іноземної мови наявна доцільна зміна фізичної й психічної діяльності студентів на основі їх досвіду в рідній мові [6, с. 56].

О.Б. Тарнопольський зазначає, що найдоречніше застосовувати комунікативні вправи різних рівнів, а найкраще – вправи найвищого рівня, призначені для засвоєння мовного матеріалу і розвитку мовленнєвих умінь у реальній комунікативній ситуації, а також таких, що відповідають меті навчання – розвитку комунікативної компетентності [17, с. 53].

Комунікативне навчання іноземних мов має діяльнісний характер, оскільки мовне спілкування здійснюється за допомогою «мовної діяль-

ності», яка своєю чергою служить для вирішення завдань продуктивної людської діяльності в умовах соціальної взаємодії людей, що спілкуються між собою (І.А. Зимня, Г.А. Китайгородська, А.А. Леонтьєв).

Уміння, що використовує людина в процесі своєї мовленнєвої діяльності, як стверджує М.І. Пентилюк, називаються комунікативними вміннями, що ґрунтуються на чіткому усвідомленні дії, її складу, структури [12, с. 14].

О.І. Пометун вважає, що зайняття з іноземних мов мають захоплювати, пробуджувати інтерес та мотивацію. Ефективність і сила впливу на емоції і свідомість студентів великою мірою залежать від умінь і стилю роботи конкретного вчителя [13, с. 82].

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні системи методів і прийомів, які сприяють розвитку комунікативної компетентності студентів.

Виклад основного матеріалу. Навчання передбачає активність не тільки того, хто навчається, але й того, що вивчається, прояв студентами зусиль, спрямованих на систематизацію, узагальнення, абстрагування, виділення причинних, цільових, наслідкових, логічних та інших зв'язків між предметами, явищами, діями. Питання про те, як треба діяти для досягнення певного результату в оволодінні діяльністю, становить головний предмет будь-якої методики [10, с. 23].

Свідоме оволодіння іноземною мовою як засобом спілкування передбачає усвідомлення мовних явищ і функціонування в мові фонетичного, лексичного й граматичного матеріалу відповідно до ситуації спілкування, придбання практичних знань як бази самоконтролю й самокорекції. Це забезпечується раціональною комбінацією теорії й практики.

Г.Г. Почепцов стверджує, що недооцінювання ролі теорії призводить до неміцності навичок і відсутності впевненості в правильності мови, збільшення часу на засвоєння матеріалу і применшення загальноосвітнього значення вивчення іноземної мови. Проте елементи свідомості слід зміцнювати інтуїтивно-імітаційними прийомами роботи, що сприяють створенню відчуття мови [14, с. 45].

Використання бази рідної мови в основному приховано від того, кого навчають. У відчутній формі рідна мова виступає для студента в процесі усвідомлення явищ мови, що вивчається в зіставленні з рідним. Опора на наочно-ситуативне й логічне мислення необхідна тому, що мовне спілкування будується на сукупності

образів зовнішнього світу, понять і лінгвістичних знаків. Для відображення цих зв'язків необхідний, таким чином, чуттєво-наочний етап у навчанні. Він забезпечується застосуванням аудіовізуальних засобів наочності. Аудіовізуальні посібники допомагають усвідомити зв'язок між образом, поняттям і словом, відтворити слово або мовний зразок за наочною підказкою, уявити собі ситуацію спілкування й висловитися відповідно до неї [6, с. 78].

Практична, або комунікативна, спрямованість навчання іноземної мови передбачає вироблення вмінь розуміти основні ідеї тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, в тому числі й дискусії за фахом, вільно спілкуватися з носіями мови, чітко, детально висловитись на широке коло тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти, чітко, логічно, детально висловлюватись на складні теми, демонструючи свідоме володіння граматичними структурами. Досягнення цих завдань можливе за виконання таких умов:

1) паралельне, взаємозалежне і водночас диференційоване навчання видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання й письма;

2) формування фонетичних, лексичних, граматичних навичок як основи для розвитку мовленнєвих умінь;

3) оволодіння мовним матеріалом, діями й операціями з ним у мові відбувається поетапно й завершується створенням стереотипів лінгвістичних знаків (звуків, букв, морфем, слів, словоформ, словосполучень, структурних моделей речень, інтоном), представлених у слухових, мовленнєво-руховних, тактильних, зорових і руко руховних образах. Воно здійснюється шляхом мовленнєвих вправ зі значною перевагою останніх; при цьому основна увага приділяється одномовним вправам [5, с. 98]. Наукова організація навчального процесу передбачає циклічність його елементів, що дотримується в розумних межах, єдність завдань аудиторних, лабораторних і домашніх видів роботи, варіативність ланок системи навчання й гнучкість управління з боку того, хто навчає, облік індивідуальних особливостей студентів, а також розв'язання проблеми кількісної і якісної конкретизації бажаних результатів навчання на фонетичному, лексичному, граматичному і мовленнєвому рівнях і необхідність навчити студентів самостійно працювати над іноземною мовою [16, с. 67]. Подальше вдосконалення застосовуваних у цей час методів – завдання важливе й актуальне. Про це свідчать матеріали науково-методичних кон-

ференцій, науково-експериментальна розробка методичних проблем, що проводиться в нашій країні й за кордоном. Навчання іноземних мов стало предметом обговорення в міжнародному масштабі. Виникла необхідність заохочувати вивчення іноземних мов і цивілізацій як важливого засобу для розширення спілкування між народами, їх кращого ознайомлення з культурою кожної країни, а також зміцнення міжнародного співробітництва. Однією з найпопулярніших методик є комунікативний підхід, який, як впливає з його назви, спрямований на практику спілкування. Ця методика відмінно «працює» в Європі та США [1, с. 28].

Комунікативна методика спрямована саме на можливість спілкування. Однак помилково вважати, що комунікативний метод призначений тільки для легкої бесіди. Той, хто прагне бути професіоналом у конкретній галузі, регулярно читає публікації за своєю тематикою в іноземних виданнях. Володіючи значним словниковим запасом, він легко орієнтується в тексті, але для того, щоб підтримати бесіду з іноземним колегою на ту саму тему, йому доводиться докладати колосальних зусиль. Комунікативний метод покликаний, у першу чергу, усунути страх перед спілкуванням. Людина, яка озброєна стандартним набором граматичних конструкцій і словниковим запасом 600–1000 слів, легко знайде спільну мову в незнайомій країні [10, с. 23]. Провідні західні оксфордський і кембриджський підходи до мови поєднують те, що в основу роботи більшості курсів покладена комунікативна методика, інтегрована з деякими традиційними елементами викладання. Вона передбачає максимальне занурення студента в мовний процес, що досягається за допомогою зведення апеляції до рідної мови до мінімуму. Основна мета цієї методики – навчити студента спочатку вільно говорити мовою, а потім думати нею [9, с. 101].

Важливим є й те, що механічні відтворювальні вправи теж відсутні: їх місце займають ігрові ситуації, робота з партнером, завдання на пошук помилок, порівняння й зіставлення, що підключають не тільки пам'ять, але й логіку, уміння мислити аналітично й образно. Часто в підручниках наводять витримки з німецького тлумачного словника. Увесь комплекс прийомів допомагає створити німецькомовне та англкомовне середовище, в яких мають «функціонувати» студенти: читати, спілкуватися, брати участь у рольових іграх, викладати свої думки, робити висновки. Комунікативний підхід орієнтований на розви-

ток не тільки мовних знань, але й креативності й загального кругозору студента [16, с. 29]. Мова дуже тісно переплітається з культурними особливостями країни, отже, у процесі вивчення німецької або англійської мови неодмінно варт включати країнознавчий аспект. Комунікативний метод спрямований на одночасний розвиток основних мовних навичок (усної й письмової мови, граматики, читання й сприйняття на слух або аудіювання) у процесі живого, невимушеного спілкування. Навчити студента спілкуватися чужою мовою – ось головне завдання викладача. Лексика, граматичні структури, вислови чужої мови подають студенту в контексті реальної, емоційної ситуації, яка сприяє швидкому й міцному запам'ятовуванню досліджуваного матеріалу [5, с. 57].

Комунікативний метод передбачає руйнування психологічного бар'єра між викладачем і студентом. А коли люди перестають відчувати «дистанцію» між собою й викладачем, коли їм цікаво, весело й приємно з ним спілкуватися – їм простіше почати розмовляти чужою мовою [11, с. 25]. Численні ігрові елементи у викладанні вносять позитивні зміни в заняття, підтримують позитивне емоційне налаштування студентів, підсилюють їх мотивацію. Робота «у парах», «у трійках», участь у дискусіях на теми, що студенти досліджують, що їх цікавлять, – усе це дає змогу викладачеві врахувати індивідуальні особливості студентів, зробити заняття творчими й захопливими і водночас дає змогу непомітно для студентів здійснювати повний контроль над процесом навчання [15, с. 278].

Так, наприклад, уже перше заняття – знайомство з групою – можна провести у вигляді короткої розповіді студентів про себе, а потім учасники групи задають оповідачеві всілякі запитання про його захоплення, друзів, плани на майбутнє тощо. Цей процес опитування можна контролювати за допомогою вручення захоплювальних знаків у вигляді, наприклад, кольорових осінніх листочків із паперу за кожне правильно сформульоване запитання. Одночасно можна домовитися про кількість питань, необхідну для того, щоб отримати ту чи іншу оцінку. Зазвичай це вносить позитивні зміни в навчальний процес і надає естетичного вигляду. На наступних заняттях за різними видами комунікативної діяльності можна закріпити різні кольори паперових листочків: блакитний – за правильний переклад речення з певною граматичною структурою, жовтий – при побудові свого речення з лексичною одиницею, що відпрацьовується, або словосполученням, чер-

воний – за складання й відтворення діалогу тощо. Крім усього, це дає змогу відстежувати участь студентів у всіх видах комунікативної діяльності, проведених на цьому занятті.

Після освоєння лексики певного розділу підсумкове заняття можна провести у вигляді рольової гри. Метод «Мікрофон» дає змогу кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Для закріплення лексичного матеріалу можна використовувати низку лексичних ігор, деякі з яких ми наводимо нижче.

1) Гра «Alias Party». Група має поділитись на дві команди, в яких обирається капітан. Кожен студент отримує по картці з восьми словами з теми, яка вивчається. За дві хвилини один гравець має пояснити всі слова на картці своїй команді, не використовуючи спільнокореневі слова. Хто відповідає першим та послідовність гравців, вирішує капітан команди. Скільки слів відгадала команда, стільки балів вона заробила. Наприкінці визначається переможець шляхом підрахуванням балів. Під час гри студенти спілкуються виключно німецькою мовою.

2) «Відгадай намальоване слово». Студент підходить до дошки, викладач показує йому на картці слово німецькою чи англійською мовою, він має зобразити його у вигляді малюнка на дошці, а інші студенти мають відгадати його. Наприкінці гри на дошці багато малюнків. Студенти ще раз повторюють лексику, називаючи слова з артиклем та множину (для німецької мови). Цю гру можна проводити у вигляді змагання. Група ділиться на дві команди. Члени кожної команди виходять по черзі до дошки та малюють для своєї команди, котра команда намалює, відгадає швидше, та й виграла.

3) «Поясни слово». Студент виходить до дошки і сідає обличчям до аудиторії, за спиною в нього дошка, на якій викладач пише слово, яке інші студенти мають йому пояснити. Під час описування слів студенти мають використовувати означальні речення. Таким чином тренуються ще граматичні конструкції.

4) Гра «Хто я?». Студенти отримують картки з малюнками, вдягають на голову спеціальний обруч із картою чи просто показують її своїм одногрупникам. Кожен має вгадати, що або хто зображений на його картці. Треба ставити навідні питання, щоб відгадати.

5) Гра «Табу». Ця настільна гра є дуже популярною в Німеччині. Суть гри полягає в описуванні слів на картці за певний час (дві хвилини).

На кожній картці чотири слова, а нижче подані слова-табу, які під час опису не можна використовувати. Дуже цікава, динамічна гра, що тренує навички мовлення, закріплює вивчений лексичний матеріал.

6) Гра «Поле чудес». Ця гра також слугує для контролю лексики з теми, що вивчається. Модератором виступають самі студенти по черзі. Гра розрахована на початковий рівень вивчення іноземної мови.

7) Гра «Прикрась слово». Група ділиться на дві команди. Кожній команді дається слово на картці (іменник), до якого треба підібрати якомога більше прикметників. Виграє та команда, що набрала найбільшу кількість відповідних прикметників. Для більш високого рівня ця гра має бути ускладнена зіставленням зв'язного тексту з використанням підібраних слів. Виграє команда, чий текст написаний цікаво та з найменшою кількістю або взагалі без помилок.

8) Гра «Мемо». Студенти діляться на три групи. Кожна група отримує комплект карток, на яких записані прикметники. Спочатку треба розподілити картки між собою, підібрати до кожного прикметника антонім, кожен студент має прочитати кілька разів антонімічні пари. Потім картки перемішуються та перевертаються. Студенти кожної групи по черзі мають відкривати дві картки, щоб знайти відповідні. Хто назбирає більше пар, той виграв. Ця гра сприяє не лише вивченню лексики, а й тренуванню пам'яті.

Кожна гра несе позитивні емоції, тому дуже важливо на занятті розподіляти час таким чином, щоб наряду з повторенням вивченого матеріалу на початку пари, знайомством із новою лексикою та граматиною всередині, виділяти наприкінці приблизно 15 хвилин для лексичних ігор для кращого засвоєння нових та повторення вже знайомих слів.

Висновки. Таким чином, у результаті такої методики виникає стійкий інтерес студентів до занять, закріплення пройденого лексичного матеріалу й активізація його використання в усному мовленні. Безумовно, усе це вимагає творчого підходу, терпіння, додаткового часу на підготовку й певного рівня знань і підготовки студентів. Комунікативний метод має, безумовно, багато переваг, але і низку недоліків. Тому неодмінно на заняттях викладач має комбінувати різні методи наряду з комунікативним, а саме граматику-перекладний, аудіо-візуальний. Види діяльності, що активно впроваджуються в процес навчання іноземних мов сучасної вищої школи, переконливо свідчать про наявність тенденцій до використання розвивального навчання, переорієнтації його видів із предметного до мотиваційного аспекту.

Перспективою подальшого дослідження може бути підготування спецкурсу для студентів спеціальності «Філологія» для прискореного оволодіння німецькою мовою шляхом комбінування комунікативного як основного, граматику-перекладного та аудіо-візуального методів навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Becker J. Theoretical issues in natural language processing. Cambridge: Mass., 1974. P. 70–73.
2. English for Primary Teachers : a handbook of activities and classroom language / M. Slattery, J. Willis. Oxford University Press, 2009. 148 p.
3. Hadfield J., Hadfield Ch. Introduction to teaching English. Oxford Univ. Press, 2008. 176 p.
4. Harmer J. The practice of English Language teaching. Longman, 2004. 371 p.
5. Иванченко А.И. Практическая методика обучения иностранным языкам. Санкт-Петербург : КАРО, 2016. 256 с.
6. Леонтьева Д.А. Психология смысла. Природа, структура и динамика смысловой реальности. Москва : Высшая школа, 1999. 257 с.
7. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі : підручник / О.Б. Тарнопольський, М.Р. Кабанова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. 256 с.
8. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін. / за загальн. ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
9. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій / Бігич О.Б. та ін. ; за ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2011. 344 с.
10. Нові виміри сучасного світу : матер. II Міжнародної Інтернет-конференції, Мелітополь, 2006. С. 23–25.
11. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва : Просвещение, 1991. 223 с.
12. Пентилюк М.І., Маруніч І.І., Гайдаєнко І.В. Ділове спілкування та культура мовлення. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 224 с.
13. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ, 2004. 192 с.

14. Почепцов Г.Г. Паблик рилейшинз, или как успешно управлять общественным мнением. Москва: Центр, 2005. 349 с.
15. Разинкина Н.М. Стандартные фразы повседневного общения. Русско-английские соответствия : краткий справочник. Москва : Астрель, 2008. 350 с.
16. Сурженко О.Ю. Коммуникативная методика против традиционного метода обучения иностранному языку. *Педагогика: традиции и инновации* : материалы VI международной конференции Челябинск : Два комсомольца, 2015. 271 с.
17. Тарнопольський О.Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Київ : ІНК ОС, 2006. 248 с.
18. Хмилярчук Н.С. Коммуникативный подход при обучении иностранного языка. *Молодой ученый*. 2013. № 9. С. 421–424.

РОЗДІЛ 9

СТРУКТУРНА, ПРИКЛАДНА ТА МАТЕМАТИЧНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.581:371.3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.43>

НАВЧАННЯ ДІЛОВОГО ЛИСТУВАННЯ КИТАЙСЬКОЮ МОВОЮ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ

TEACHING BUSINESS CORRESPONDENCE IN CHINESE FOR SENIORS OF SECONDARY SCHOOLS

Ємельянова Д.В.,

orcid.org/0000-0003-2743-3191

кандидат педагогічних наук,

*доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання
Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського*

Стрімкий розвиток ділових партнерських відносин між Китаєм та Україною привів до зростання інтересу до китайської мови. Перспективність навчання китайської мови пояснює активне впровадження цієї мови на державному рівні у загальноосвітні школи та заклади вищої освіти нашої країни.

Ділове листування є надзвичайно важливим складником володіння китайською мовою для налагодження ділових відносин, але, незважаючи на значні досягнення науковців, нині існує не так багато спеціальної літератури, яка дозволить грамотно скласти китайською мовою діловий документ і перекласти його.

Прагнення спробувати вирішити цю проблему на пропедевтичному рівні зумовило вибір теми проведеного дослідження.

Метою статті є розробка відповідної системи вправ і надання рекомендацій студентам, котрі вивчають китайську мову і проходять педагогічну практику в загальноосвітніх школах м. Одеса, в Інституті Конфуція й у Харбінському університеті, для навчання ділового листування китайською мовою як учнів старших класів, так і самих студентів.

У проведеному дослідженні проаналізовано теоретичні засади навчання ділового листування китайською мовою, основні класифікаційні категорії ділових листів, їх особливості, правила ведення ділового листування.

Запропонована система вправ, що надає можливість вчителю підлаштовуватися під індивідуальні особливості учнів і рівень групи загалом, задіювати кожного учня під час вивчення та закріплення матеріалу, вільно оперувати проведенням уроку через системність, а також застосовувати метод активної асистенції задля допомоги учням у вивченні матеріалу.

Розроблений на підставі проведеного дослідження методичний посібник в електронному форматі є лише одним із варіантів вирішення проблеми навчання ділового листування китайською мовою та не заперечує інші способи. Перспективи подальших розвідок вбачаються в тому, що запропонований метод є достатньо гнучким і може підлягати різноманітним змінам у майбутньому задля його вдосконалення у зв'язку з поширенням китайської мови у закладах освіти України.

Ключові слова: китайська мова, ділове листування, заклади вищої та середньої освіти.

The rapid development of business partnerships between China and Ukraine has led to growing interest in the Chinese language. The prospects of the Chinese language explain the active introduction of this language at the state level in secondary schools and higher educational institutions of our country.

Business correspondence is an extremely important component of proficiency in Chinese for business relationships. But, despite the significant achievements of scientists, at the moment there is not much special literature that will help to competently compile a business document in Chinese and translate it.

The desire to try to solve this problem at the propaedeutic level led to the choice of the topic of the study.

The aim of the study is to develop an appropriate system of exercises and provide recommendations to students studying Chinese and teaching practice in secondary schools in Odessa, the Confucius Institute and Harbin University, to teach business correspondence in Chinese, as for high school students and themselves students.

The study analyzes the theoretical foundations of teaching business correspondence in Chinese, the main classification categories of business letters, their features, the rules of business correspondence.

A system of exercises is proposed, which allows the teacher to adapt to the individual characteristics of students and the level of the group as a whole, to involve each student in learning and consolidating material, to operate freely through the system, and to use active assistance to help students learn material.

The methodical manual developed on the basis of the conducted research in an electronic format is only one of options of the decision of a problem of training of business correspondence in Chinese and does not object to other ways. Pros-

pects for further exploration are seen in the fact that the proposed method is quite flexible and may be subject to various changes in the future to improve it in connection with the spread of the Chinese language in higher and secondary education in Ukraine.

Key words: Chinese language, business correspondence, institutions of higher and secondary education.

Постановка проблеми. Розвиток партнерських китайсько-українських відносин в останнє десятиліття призвів до активізації співробітництва у сферах економіки, торгівлі, туризму, освіти тощо. Саме тому з'явилася гостра потреба складання і перекладу китайської ділової документації.

Останніми роками в Україні стають популярними курси китайської мови. У державі налічується велика кількість Інститутів Конфуція, спрямованих на популяризацію китайської мови серед українського населення не тільки у закладах вищої освіти, а й у загальноосвітніх школах. Це засвідчує те, що китайська сторона також зацікавлена у вивченні мови українцями. Таким чином, дедалі більше загальноосвітніх шкіл вводять китайську мову в навчальну програму, що дає змогу учням вже з початкових класів зануритися у вивчення цієї цікавої та неповторної мови. Саме через перспективність китайської мови вивчення її є дуже актуальним. Це й пояснює, чому китайська мова починає активно впроваджуватися державою в загальноосвітні школи.

Інститут Конфуція був відкритий у 2011 р. й успішно працює також у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». В Університеті Ушинського із 2012 р. здійснюється набір студентів на спеціальність «Середня освіта (Мова і література китайська)», що ще раз підкреслює актуальність проведеного дослідження, результати якого будуть корисні не тільки школярам, а й студентам під час проходження педагогічної практики як у загальноосвітніх школах України, в Інституті Конфуція, так і в Харбінському університеті, який є одним із провідних вищих навчальних закладів у Китаї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поширювати китайську мову серед іноземців почали ще задовго до зростання рівня її актуальності. Нині найбільш відомими дослідниками китайської мови для іноземців є Н. Дьоміна [1], В. Горелов [2–4], В. Курдюмов [5], Тан Аошуан [6], Чжан Пен Пен [7], М. Нечитайло [8] та ін. В. Гореловим було описано основні теоретичні аспекти фонетики, граматики та лексики китайської мови. Тан Аошуан пояснив певні особливості китайської мови та «китайську картину світу» з погляду носія мови та культури. Н. Дьоміною було змодельовано, розроблено й описано метод навчання китайської мови з погляду іноземця.

Чжан Пен Пен пояснив головні помилки сучасних методів навчання китайського матеріалу та навів певні поради щодо вдосконалення та підвищення ефективності навчання китайської мови. М. Нечитайло розглянув основні тенденції та методи досліджень граматики та синтаксису китайської мови на матеріалах наукових праць китайських і зарубіжних мовознавців.

Значна увага приділяється дослідниками методичним і дидактичним проблемам навчання китайської мови у закладах вищої та середньої освіти. У роботі А. Савченко зазначається кількість закладів вищої освіти, де вивчається китайська мова, аналізується стан дослідження проблеми навчання китайської мови студентами закладів вищої освіти [9]. Дисертаційне дослідження О. Попової [10] присвячене теоретико-методичним засадам професійно-мовленевої підготовки майбутніх викладачів китайської мови за умов університетської освіти. Проблема розвитку іншомовної культурологічної компетентності та культурно-мовних цінностей учнів шкіл у процесі навчання китайської мови досліджувалася Т. Павленок [11] і Л. Сократовою [12].

Дисертаційне дослідження К. Ульянової [13] присвячене розгляду офіційно-ділового стилю китайської мови, який реалізується у письмовій мові в ділових листах і в усній мові у ході зустрічей, прийомів, бізнес-презентацій, ділових переговорів. Автором наведено рекомендації до складання ділових листів китайською мовою у процесі перекладу з російської мови китайською і при зворотному перекладі. Л. Скорікова вивчала лексичний склад офіційно-ділового дискурсу та відзначила необхідність шанобливого ставлення до історичних мовних традицій ділового етикету Китаю [14].

Отже, налагодження ділових відносин із Китаєм потребує уваги до вмінь складання і представлення ділових документів, які мають відповідати як загальноприйнятим вимогам, так і особливостям, пов'язаним із менталітетом китайців. Дослідники вказують, що вміти писати китайською мовою важливіше, ніж вміти говорити, тому що діалектів у мові величезна кількість, а варіант письмової мови – один єдиний по всьому Китаю, тому листування в Інтернеті або при особистому контакті сприяє порозумінню і налагодженню ділових контактів.

О. Жиліна зазначає, що мова офіційних документів у будь-якій країні – це своєрідний набір

кліше, штампів, стандартів, що відрізняються окремою уніфікацією [15]. Так, наприклад, в офіційному листі необхідно чітко і коротко викладати суть справи, дотримуючись нейтральності тону. Ділові листи мають правову значимість, тому їх стиль повинен відповідати певним вимогам. Текст листа не повинен допускати декількох тлумачень. Офіційна мова має відрізнитися точністю і красою формулювання. Звідси загальні вимоги до тексту ділового листа: лаконічність, ясність і точність викладу. Текст повинен бути викладений грамотно відповідно до чинних правил орфографії та пунктуації в офіційно-діловому стилі [15, с. 17]. Автор зазначає, що володіння діловим етикетом є гарантією ділового успіху. Діловий етикет – це певні норми, які регламентують стиль роботи: манеру спілкування між фірмами, зовнішній вигляд бізнесменів, послідовність і манеру ведення переговорів тощо [5, с. 72]. У посібнику О.М. Готлиба [16] наведено особливості комерційних листів із зазначенням російсько-китайських відповідностей, що надає можливість формування вмінь і навичок перекладу і складання різних видів комерційних листів як різновиду ділового листа. При листуванні з китайськими партнерами обов'язково необхідно враховувати менталітет цього народу. Так, культуролог і сходознавець А.А. Маслов нагадує, що «тому, хто так чи інакше вперше на практиці вступає в контакт із Китаєм, доводиться вчитися особливому здійсненню прав у цій країні, щоб не втратити обличчя і не стати іграшкою в руках китайських партнерів» [17, с. 3].

Введення навчання китайської мови у загальноосвітні школи вважається корисним і перспективним. Як говориться в китайській приказці: «Вчити мову – значить відкрити нове вікно у світ». Проте, незважаючи на значні досягнення науковців, нині існує не так багато спеціальної літератури, яка дозволить грамотно скласти китайською мовою діловий документ і перекласти його. Питання методів навчання ділового листування китайською мовою учнів старших класів у загальноосвітніх школах нашої країни ще майже не вирішене, адже ділове листування та й офіційно-діловий стиль китайської мови загалом є дуже складною темою; водночас ділове листування є надзвичайно важливою складовою частиною володіння китайською мовою. Прагнення спробувати вирішити цю проблему зумовлює вибір теми проведеного дослідження.

Постановка завдання. Ціллю проведеного дослідження є розробка відповідної системи

вправ і надання рекомендацій студентам, котрі вивчають китайську мову і проходять педагогічну практику в загальноосвітніх школах м. Одеса й у Харбінському університеті, для навчання ділового листування китайською мовою як самих студентів, так і учнів старших класів.

Відповідно до зазначених цілей поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати правила, основи й етикет ведення листування китайською мовою, основні класифікаційні категорії ділових листів, їхні особливості.

2. Визначити психологічні особливості учнів старших класів загальноосвітніх шкіл і студентів щодо засвоєння мовного матеріалу.

3. Розробити систему вправ і надати відповідні рекомендації студентам при проходженні педагогічної практики в загальноосвітній школі м. Одеса, в Інституті Конфуція Університету Ушинського, де на курсах китайської мови також навчаються старшокласники нашого міста, та в Харбінському університеті.

4. На підставі проведеного дослідження розробити в електронному варіанті методичні рекомендації щодо навчання ділового листування китайською мовою учнів і студентів, що вивчають китайську мову.

Виклад основного матеріалу. Оскільки питання правил, основ і етикету ведення листування, що застосовуються нині у навчанні китайської мови у закладах освіти України, тільки починає розвиватися, то доцільно надати учням і студентам необхідну загальну інформацію. Насамперед вони мають усвідомити, що стиль листування й оформлення документів є важливою частиною ділового етикету, який передбачає мовну компетентність, а документ (文档) є матеріальним об'єктом, що містить інформацію в зафіксованому вигляді та спеціально призначений для її передачі [15, с. 72].

Відповідно до поставлених завдань у розробленому методичному посібнику надано відомості щодо правил, основ і етикету ведення листування китайською мовою, основні класифікаційні категорії ділових листів і їхні особливості. Значну увагу приділено класифікації й особливостям ділового листування, яке було проведено на підставі сучасних досліджень цього питання [18; 19].

Зазначено, що ділове листування (业务书信) загалом і в китайській діловій мові зокрема поділяється на прості (звичайні) (普通外贸函) та спеціальні листи (专业外贸函).

До простого листування належать такі документи:

1. Лист-прохання (信件要求).

У діловій практиці листи-прохання найчастіше використовуються у двох випадках:

1) для викладу прохань при зверненні до ділового партнера про відправку будь-яких інформаційних матеріалів;

2) для викладу прохань при зверненні офіційних установ до суб'єктів господарської діяльності, наприклад, про надання будь-яких документів, відомостей тощо.

2. Лист-повідомлення (通知函).

Листи-повідомлення використовуються у таких випадках:

1) повідомлення про події або факти, що мають яке-небудь істотне значення для здійснення ділової активності;

2) повідомлення-відповіді, спрямовані адресату, про отримання від нього послання [18, с. 100].

3. Лист-запрошення (邀請函).

Функціональне призначення листів-запрошень полягає, по-перше, в інформуванні адресата про майбутній захід і, по-друге, у повідомленні про бажання автора послання бачити його одержувача в числі присутніх [18, с. 192].

Направляючи кому-небудь письмове запрошення, автор послання тим самим засвідчує адресату свою повагу і прихильність до нього.

4. Лист-подяка (感謝函).

Листи-подяки надають прекрасну можливість не тільки віддати належне заслугам ділових партнерів, але й зміцнити дружні, неформальні взаємини з ними. Таким чином, функціональне призначення подячного листа виявляється більш широким, ніж прийнято думати.

Вираження письмової подяки діловим партнерам вважається доречним у таких основних випадках, як: 1) подяка новому партнеру за перше замовлення; 2) подяка партнеру за особливо велике замовлення; 3) подяка партнеру за швидку сплату рахунку; 4) подяка за послугу; 5) подяка за надану інформацію; 6) подяка у відповідь на привітання або співчуття; 7) вдячність за прийом; 8) подяка за будь-яке інше сприяння у веденні ділової активності [18, с. 224].

5. Лист-супровід (附函).

Функціональне призначення супровідних листів полягає в тому, щоб у згрупованому вигляді доносити до відома їх одержувачів інформацію про назви й обсяг документів і матеріалів [18, с. 179].

6. Лист-підтвердження (確認函).

У діловій практиці використання листів-підтверджень є досить поширеним. Основне призначення таких листів – підтвердити адресату отри-

мання від нього відповідної інформації. Крім того, у багатьох випадках зазначені послання використовуються для перевірки готовності автора до виконання тих чи інших раніше узгоджених дій [18, с. 115].

Спеціальне листування підрозділяється таким чином:

1. Лист-запит (詢價函).

Із листа-запиту починається черговий цикл ділової активності, обмежений рамками конкретної угоди. Лист-запит у цих випадках виконує роль «стартера» процесу. Основна його мета – спонукати адресата до надання в розпорядження автора необхідної інформації, що стосується умов майбутньої угоди. Дещо рідше запит використовується для отримання специфічної інформації, наприклад, яка містить відомості службового чи комерційного значення і тому надається для користування з відомими обмеженнями [18, с. 105].

2. Відповідь на лист-запит (復詢價函).

3. Лист-пропозиція (求職信).

Лист-пропозиція, або оферта, фактично є письмовою заявою постачальника про намір продати потенційному замовнику ту чи іншу продукцію.

4. Відповідь на лист-пропозицію (復報價函).

5. Лист-замовлення (訂貨單).

Листи-замовлення є логічним завершенням ділового листування із приводу окремої угоди.

6. Лист-претензія (рекламація) (索賠函).

Ділова практика свідчить, що здебільшого приводом для складання і відправки листів-рекламацій є такі засади:

1) невиконання договірних зобов'язань через технічну помилку, наприклад, неправильну адресу або найменування товару;

2) невиконання договірних зобов'язань внаслідок недостатньої кваліфікації відповідального виконавця замовлення;

3) невиконання договірних зобов'язань внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин);

4) невиконання договірних зобов'язань внаслідок несумлінності, у т. ч. умисної [18, с. 138].

7. Відповідь на лист-претензію (復索賠函).

Абсолютно всі листи мають починатися із ввічливого звернення: «Шановні панове! – 尊敬的先生们» і закінчуватися словами «З повагою! – 尊重地».

Необхідно виділити такі важливі аспекти листів: чіткість і послідовність у викладенні думок, обов'язкове зазначення дати, часу та місця події або підписання угоди (контракту), уникнення довгих речень із декількома прикметниковими або дієприкметниковими зворотами, які втомлю-

ють читача і завдають немало клопоту при складанні листа.

Відповідно до поставлених цілей визначимо психологічні особливості засвоєння мовного матеріалу при навчанні китайської мови студентів та учнів старших класів загальноосвітніх шкіл. Як відомо, у процесі навчання іноземної мови, зокрема китайської, однією з основних задач є засвоєння наданої інформації якомога швидше. Що стосується китайської мови, то необхідно зазначити, що, спираючись на дослідження китайського лінгвіста Чжан Пен Пена, неможливо одразу навчати ієрогліфічного письма для кращого сприймання та запам'ятовування китаємовного матеріалу [7, с. 8]. Дослідником зроблено висновок, що доцільним є навчання мовних одиниць спочатку без запису їх в ієрогліфічному вигляді, а тільки у системі пін'їн, тобто системи романізації для путунхуа, з наведенням ієрогліфа. Романізація, як відомо, є одним із різновидів транслітерації з передаванням нелатинської писемності засобами розширеного латинського алфавіту із застосуванням діакритичних знаків і буквосполучень. Як наслідок, у тих, хто навчається, з'являється графічний образ певного слова і відбувається навчання читання за ієрогліфами. Тільки після цього додається навчання ієрогліфічного письма.

Для кращого розуміння особливостей і специфіки написання ділових листів визначено, як відбувається планування листа китайською мовою, його структура, оформлення і перевірка. Планування є найбільш складним кроком у написанні ділового листа. Краще за все дотримуватися сформованої традиції: накидати вступ, основну частину, складену із декількох ключових пунктів, потім висновок, що підводить підсумок основної частини. Необхідно спробувати розбити складні речення на 2–3 прості та короткі речення. Кожна нова думка повинна починатися з нового абзацу.

Звичайно, лист має починатися зі звернення. Якщо це особисте звернення, то у Китаї прийняті звернення до людини за її професією і посадою. Тому краще заздалегідь з'ясувати положення, яке займаю адресат, і звертатися до нього відповідним чином: «пане генеральний директор», «пане головний бухгалтер», «пане голова». Чим вища посада, тим більш шанобливим і коректним повинен бути тон листа.

Якщо лист звернено до партнера, з яким давно працюють і добре знайомі, тон листа повинен відображати ступінь знайомства і не повинен бути занадто сухим, але як значна офіційність, так і панібратство можуть знизити ефективність

посилання. Після закінчення написання листа його потрібно обов'язково перевірити і тільки після цього відправляти. При підготовці серйозних документів краще перевірити їх двічі, роблячи деяку перерву між складанням і перевіркою.

Для досягнення поставленої цілі на підставі проведених теоретичних досліджень навчання ділового листування китайською мовою розроблено систему вправ, які поділено на 3 блоки: написання листа-запрошення; написання листа-подяки; написання вимог і запитів.

Кожна вправа починалася з визначення типу вправи (письмова, рецептивна, мовна, репродуктивна, рецептивно-продуктивна, продуктивна тощо), зазначалася мета вправи та надавалася інструкція до її виконання. Далі надавалася необхідна інформація про призначення, структуру, особливості кожного типу листів.

Наведемо приклад вправи першого блоку, спрямованої на отримання знань із написання листів-запрошень і формування навичок правильного написання вищезазначеного типу листів.

Вправа 1.

Тип вправи: мовна, рецептивно-продуктивна.

Мета: вивчити нові слова, якомога ефективніше закріпити їх у пам'яті.

Інструкція: Прочитайте нові слова, спочатку самі, а потім за вчителем, запишіть їх у словник і виконайте завдання вчителя.

Приклад:

感谢	gǎnxiè	бути вдячним
深信	shēnxìn	глибоко вірити
双方	shuāngfāng	обидві сторони, обоюсторонній
收获	shōuhuò	досягнення, результати, успіхи
表示	biǎoshì	висловлювати, виявляти
保证	bǎozhèng	поручитися, завіряти, запевняти
提供	tígōng	надавати, пропонувати, забезпечувати
成功	chénggōng	успішне завершення, успіх
发展	fāzhǎn	розвиватися, розширятися, прогрес
壮大	zhuàngdà	значний, переконливий, вражаючий
满意	mǎnyì	відчувати задоволення, вдоволений
配合	pèihé	поєднувати, об'єднувати, комбінувати
希望	xīwàng	сподіватися, очікувати

Вправи другого блоку співвідносяться із другим етапом, тобто з написанням листів-подяк. На цьому етапі увага приділялася вивченню супутньої лексики і граматики та їх застосуванню на письмі. Наведемо приклад вправи до написання листів-подяк.

Вправа 5

Тип: лінгво-мовленнєва, репродуктивна.

Мета: сформувати навички розуміння перекладу та вживання нового матеріалу у реченнях.

Інструкція: Перекладіть слова у реченнях у дужках з української китайською мовою та перекладіть речення.

Приклад (скорочений варіант із додаванням транслітерації пін'їнь):

zūnjìng de zhāng	Wōmen tèbié gǎnjī
1. 尊敬的张 (Шановний Чжан)	2. 我们特别感激(Ми особливо вдячні)
Yòng yú zǔzhī zhǎnlǎn	Zài wūkèlǎn
3. 用于组织展览 (за організацію виставки)	4. 在乌克兰 (в Україні)

Вправи третього блоку призначалися для написання вимог і запитів. На цьому етапі формуються навички ієрогліфічного письма та розвиваються вміння продукування речень на письмі.

Наведемо приклад вправи на написання вимог і запитів.

Вправа 5

Тип: передмовленнєва, репродуктивна.

Мета: перевірити розуміння речень із застосуванням нового матеріалу шляхом вставляння пропущених слів.

Інструкція: Заповніть пропуски в реченнях потрібними поданими словами.

Приклад (скорочений із додаванням транслітерації пін'їнь):

Jiāowǎng tígōng cháxún yuè lái yuè

交往 提供 查询 越来越 (Контакти надають дедалі більші запити):

Wǒmen xiǎng yào _____ gèng xiángxì de xiāoxī.

1. 我们想要_____ 更详细的消息。(Мы хочемо _____ більш детальну інформацію).

Zài wǒmen gǎn xìngqù de chéngshì hé shěngfèn nín kěyǐ

2. 我们感兴趣的地区和省份您可以_____。(У містах і провінціях, які нас цікавлять, ви можете_____)

Nǎxiē kě gōng lǚxíng de zhōngguó nánfāng de chéngshì hé shěngfèn?

3. 哪些可供旅行的中国南方的城市和省份?_____ (Які міста та провінції на півдні Китаю доступні для подорожей?_____)

Wǒ gěi nín xiě xìn shì yīnwèi wǒ gǎnjué wǒmen liǎng gè gōngsī zhī jiān de

4. 我给您写信是因为我感觉我们两个公司之间的_____。(Я пишу вам, бо я від-

чуваю, що між нашими двома компаніями _____ відносини).

До кожної вправи розглянутих трьох типів листів дано відповідні рекомендації, що зробило навчання більш ефективним. Наприклад, до вправи 1 до блоку листів-запрошень: стежити за вимовою звуків і тонів, виправляти у разі помилкової вимови; до вправи 5 із написання листів-подяк: словосполучення й речення повинні мати у собі новий і раніше вивчений матеріал; до вправи 5 із написання листів вимог і запитів: рекомендовано як домашнє завдання.

Висновки. У проведеному дослідженні проаналізовано теоретичні засади навчання ділового листування китайською мовою, основні класифікаційні категорії ділових листів, їхні особливості. У ході аналізу визначено найбільш важливі й обов'язкові для вивчення правила ведення ділового листування китайською мовою, на що саме вчителю потрібно звернути увагу при поданні цього матеріалу учням старших класів загальноосвітніх шкіл.

Визначено психологічні особливості засвоєння китаємовного матеріалу учнями старших класів і студентами. Безумовно, важливими компонентами навчання китайської мови є: позитивний настрій учнів на навчання та їхня зацікавленість, правильний підбір матеріалу та його логічний розбір, мотивація навчання й активності учнів, а також застосування усіх аналізаторів задля кращого засвоєння отриманої інформації.

Надано характеристику планування листа китайською мовою, його структури, оформлення і перевірки.

Запропонована система вправ, що надає можливість вчителю підлаштовуватися під індивідуальні особливості учнів і рівень групи загалом, задіювати кожного учня під час вивчення та закріплення матеріалу, вільно оперувати проведенням уроку через системність, а також застосовувати метод активної асистенції задля допомоги учням у вивченні матеріалу.

Розроблений на підставі проведеного дослідження методичний посібник є лише одним із варіантів вирішення проблеми навчання ділового листування китайською мовою та не заперечує інших способів. Перспективи подальших розвідок вбачаються в тому, що запропонований метод є достатньо гнучким і може підлягати різноманітним змінам у майбутньому задля його вдосконалення у зв'язку з поширенням китайської мови в освітніх закладах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дёмина Н.А. Методика преподавания практического китайского языка. Москва : Восточная литература, 2006. 87 с.
2. Горелов В.И. Лексикология китайского языка. Москва : Просвещение, 1984. 216 с.
3. Горелов В.И. Стилистика современного китайского языка. Москва : Просвещение, 1979. 192 с.
4. Горелов В.И. Теоретическая грамматика китайского языка. Москва : Просвещение, 1989. 183 с.
5. Курдюмов В.А. Курс китайского языка. Теоретическая грамматика. Москва : Лада, 2005. 565 с.
6. Тан Аошуан. Китайская картина мира: Язык, культура, ментальность Москва : Рукописные памятники Древней Руси, 2012. 271 с.
7. Чжан Пен Пен. Труднощі вивчення китайської мови. Пекін : 文学, 2008. 17 с.
8. Нечитайло М. Основні тенденції, методи та предмети досліджень граматики та синтаксису китайської мови (на матеріалах наукових праць китайських і зарубіжних мовознавців). *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 146–150.
9. Савченко А.С. Навчання китайської мови студентів вищих закладів освіти: стан дослідженості проблеми. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. Sept. VI (73), Issue: 175. P. 33–35.
10. Попова О.В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленевої підготовки майбутніх викладачів китайської мови в умовах університетської освіти : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04; 13.00.02. Одеса, 2017. 479 с.
11. Павленок Т.В. Проблема розвитку іншомовної культурологічної компетентності гімназистів на уроці китайської мови. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Вид-во Інституту обдарованої дитини НАПН України, 2015. С. 99–107.
12. Сократова Л.Г. Компетентнісний підхід до моделювання дидактичних засобів розвитку культурно-мовних цінностей учнів у процесі навчання китайської мови. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Педагогічна думка, 2018. С. 131–136.
13. Ульянова К.А. Официально-деловой стиль китайского языка: деловая переписка и внешнеторговая документация : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.22. Москва, 2019. 30 с.
14. Скорікова Л. Лексичний склад офіційно-ділового дискурсу китайської мови. URL: <http://sinologist.com.ua/wp-content/uploads> (дата звернення 14.03.2016).
15. Жилина О.А. Деловой документ. Специфика языка, стиля и структуры текста : учебное пособие. Москва : Билингва, 1999. 124 с.
16. Готлиб О.М. Коммерческое письмо. Русско-китайское соответствие : учебное пособие. Москва : Издательский дом ВКН, 2018. 280 с.
17. Маслов А.А. Наблюдая за китайцами. Скрытые правила поведения. Москва : РИПОЛ классик, 2009. 288 с.
18. Демин Ю.М. Деловая переписка. Москва : Бератор-Пресс, 2003. 352 с.
19. Васильева М.А. Официально-деловой стиль китайского языка : учебное пособие. Анализ различных аспектов. Санкт-Петербург : КАРО, 2008. 128 с.

USING THE BASICS OF REGULAR EXPRESSIONS IN TRANSLATION AND TEXT PROCESSING

ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВ РЕГУЛЯРНИХ ВИРАЗІВ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ТА ОБРОБКИ ТЕКСТУ

Ivashkevych L.S.,

orcid.org/0000-0001-7166-5331

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory, Practice and Translation of German
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

The article shows why it is worth introducing the basics of regular expressions in translation curricula. It briefly explains what regular expressions are and presents simple examples of their functionality, illustrating how regular expressions help execute search-and-replace tasks, not accessible for the most commonly used WYSIWIG-text processors.

Regular expressions can be widely used in translation processes, namely while defining parsers and segmentation rules; while searching certain words or strings and replacing them; extracting strings for translation; creating checklists for quality assurance; post-editing machine translation, improving the quality of translation memories. Here we show how regular expressions used in a CAT-tool environment help accomplish such tasks as finding different spellings of the same word, finding word forms, finding the source and target segments with different capitalization, replacing the decimal separator, finding and deleting the odd article in the machine-translation output.

The basics of regular expressions are explained in the article divided into five main groups: literal characters, metacharacters, quantifiers, characters classes, and groups. Each of these groups is an essential part of regular expressions functionality. Even each one of them separately can significantly widen the search-and-replace possibilities and simplify other text-processing tasks. In many cases, even using one single tool from the regular expressions toolbox can measurably save time for text processing.

Besides, regular expressions are also integrated as a tool in many text-processing surroundings like corpus managers or text editors. They are widely used in programming in the form of special libraries. Several examples of such usage are also given at the end of the article.

Key words: regular expressions, translation processes, text processing, programming, corpus managers.

У статті продемонстровано, чому основи регулярних виразів варто включати до програм підготовки перекладачів. Стаття коротко розповідає про те, що таке регулярні вирази та яка їхня функціональність, ілюструючи це простими прикладами, як регулярні вирази дозволяють істотно розширити можливості пошуку, наявні у звичайних текстових редакторах, що працюють за принципом WYSIWIG (what you see is what you get).

Регулярні вирази широко використовуються в перекладацьких процесах, а саме у таких його етапах, як визначення правил парсингу та сегментування, пошук певних слів та текстових фрагментів та їх заміна, екстрагування тексту для перекладу із коду чи тегів, створення списків частотних для певних мов та мовних пар помилок для забезпечення кращої якості перекладу, постредагування машинного перекладу, покращення якості та консистентності перекладацьких пам'ятей. У статті наведені приклади кількох із цих завдань, виконані у середовищі програмного забезпечення для перекладу.

Стаття пропонує ознайомитися з основами регулярних виразів, для зручності розділивши їх на п'ять головних категорій: буквальні символи, метасимволи, квантифікатори, класи символів та групи. Опанування навіть однієї з них може істотно розширити можливості функціоналу пошуку та заміни та полегшити виконання інших завдань, пов'язаних із обробкою текстів, що допоможе відчутно заощадити час.

Крім цього, регулярні вирази інтегровані в багато середовищ для роботи із текстами, як-то корпусні менеджери та текстові редактори. У більшості мов програмування їх функціонал використовується через імпорт спеціальних бібліотек. У статті наведені два приклади використання регулярних виразів у текстових середовищах – у корпусному менеджері та інтерактивному середовищі для програмування `perl.it` під час програмування мовою Python.

Ключові слова: регулярні вирази, перекладацькі процеси, програмування, корпусні менеджери.

Introduction. According to the Oxford Handbook of Computational Linguistics, regular expressions are expressions that describe a set of strings or a set of ordered pairs of strings [8]. In other words, a regular expression is a pattern describing a certain amount of text. Regular expressions were developed in the 1950s by the American mathematician Stephen Cole Kleene, and their name comes from the mathematical theory on which they are based. Since

1980, two foremost regular expression syntaxes were developed, POSIX and Perl [2; 9].

Regular expressions are widely used in text processing tasks [3]. Their typical applications include, f.e., data scraping, data validation, data wrangling, parsing, production of syntax highlighting systems, etc. [6]. Regular expressions are integrated into many working surroundings like text editors, translation tools, corpus managers and are also used in program-

ming processes. Almost all programming languages provide the functionality of regular expressions either built-in or via libraries.

The **purpose of this article** is to demonstrate, that the functionality of regular expressions can essentially widen the possibilities of text processing, significantly saving time need for different kinds of tasks and should be therefore implemented into the linguistics and translation curricula.

Discussion. Regular expressions allow effectively search and replace certain strings in texts of any type. Here are some simple examples of what one can match in text using the very basics of regular expressions.

In Figure 1 you can see telephone numbers in different formats. Imagine you have to match them all at once in your text and, for example, copy and paste them into your database. The Figure 2, the way is shown how you can do this with the help of a regular expression typed below in red. Although this regular expression can look complicated at first glance,

it is very simple and clear after you learn the basics of regular expression syntax.

In Figure 3 you can see how one can match all long words (in this case, words consisting of 12 letters and more) in a text with another simple regular expression.

There are many resources that can help you to learn the basics of regular expressions and to practice them. I want to recommend you an online tutorial RegexOne.com, where you are successively introduced to the principles of regular expressions based on practical tasks, and an online editor RegExr.com, where you can conveniently search with regular expressions in your texts. Though, if you need to work with big texts, you should install some desktop text editor, which will not have restrictions on the text length, f.i. Atom.

1. Regular expressions in translation processes

Regular expressions are used in many different stages of translation processes [7], among others in following:

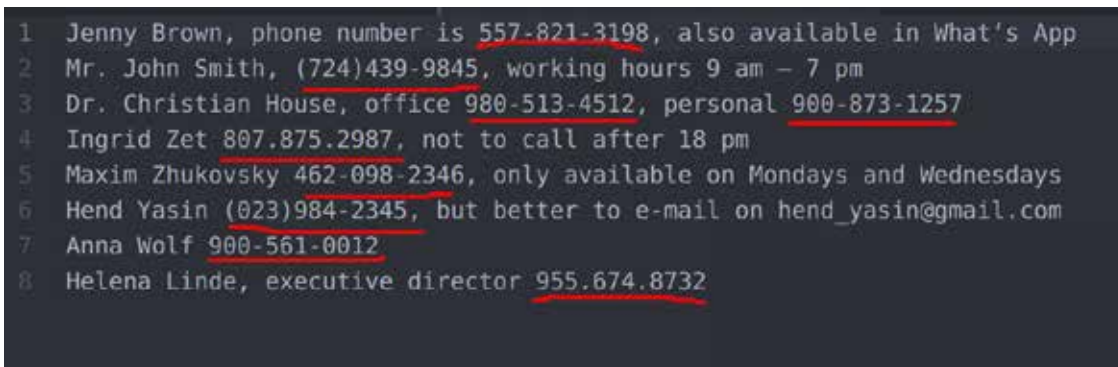

Fig. 1. Task of finding telephone numbers of different formats

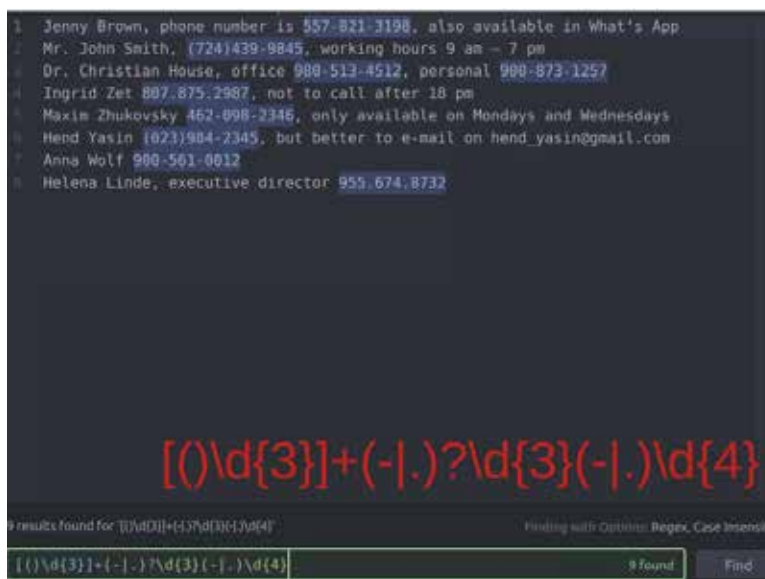

Fig. 2. Finding telephone numbers of different formats with regular expressions

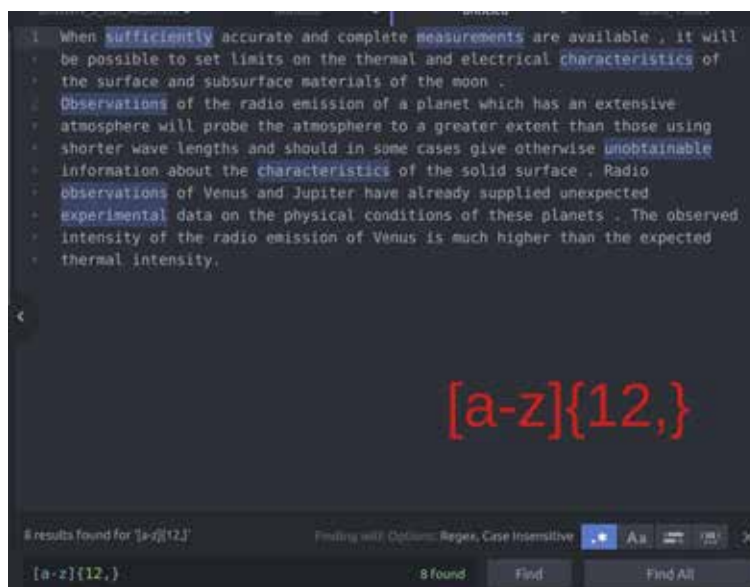

Fig. 3. Finding all words of 12 and more letters

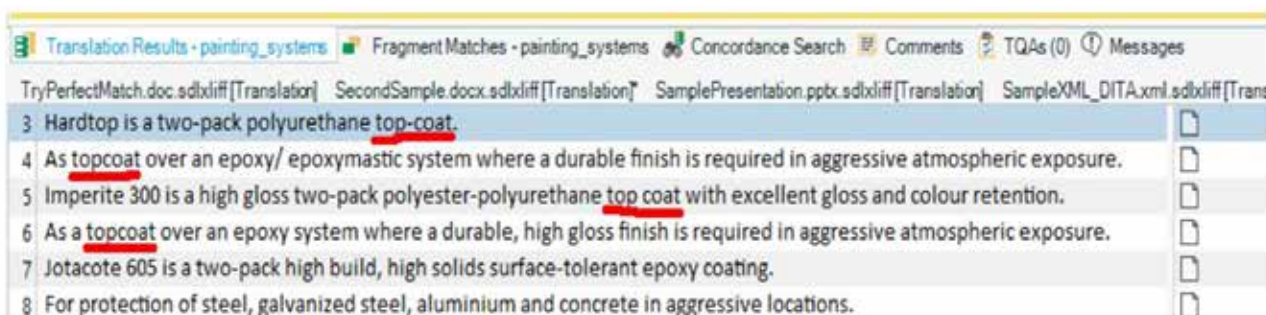

Fig. 4. Task to find different spellings of the word

- in parsers and segmentation rules;
- searching certain words or strings;
- replacing words or characters;
- extracting strings for translation;
- creating checklists for QA;
- QA of translation memories [4];
- post-editing MT [5; 1].

Below I will show some examples of how exactly they can be used.

1.1. Finding different spellings of the same word

Regular expressions can help you effectively process your text when you have to repeat some actions with strings many times.

Thus, if your text contains different writing variations of the same word as shown in Figure 4, you can easily match all of them and replace them with one form to reach consistency in the whole text. For that, you just use a simple regular expression consisting of two signs: “.” means any symbol, and “?” means that the previous symbol is optional (Fig. 5). In such a way you can find all three forms, “top-coat”, “top-coat” and “top coat”.

In Figure 6 you can see how you can with the help of regular expressions replace non-consequent spelling of the word with the consequent one.

1.2. Finding word forms

Not all CAT-Tools support flexions search. If you work with inflected languages, it might be beneficial for you to use simple regular expressions to find all the word forms you need at once. Sign “.” means any digit, sign “+” means one or more times. So, their combination helps you to find the stem “модул” with any possible continuation (Fig. 7).

1.3. Finding the source and target segments with different punctuation

Regular expression can also be used to check whether the source and target sentences have the same punctuation. Thus, in Figure 8 you can find all segments in your translation, where the source has a dot in the end and the target does not, and correct it.

1.4. Finding source and target segments with different capitalization

Thanks to the option to refer to the beginning of the line, regular expressions can also be helpful while

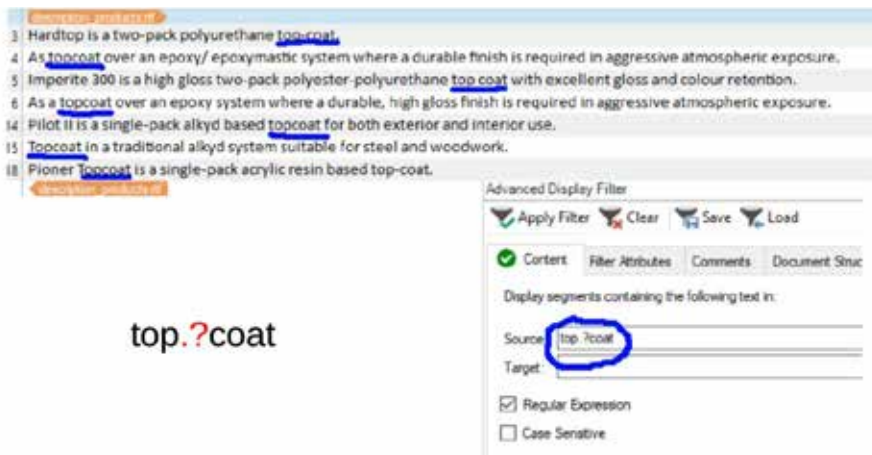
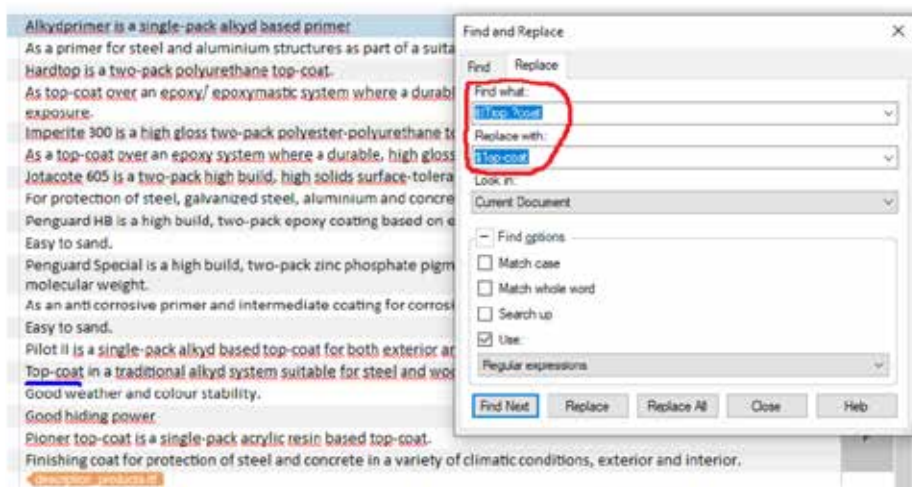

Fig. 5. Finding different spellings of the word with regular expressions

Find: (t|T)op.?coat
 Replace: \$1op-coat

Fig. 6. Considering the different capitalization while searching and replacing

checking whether segments have equal capitalization. In Figure 9, you can see an example where target segments start with lowercase words, and simple regexes used within a CAT-Tool help identify such cases.

1.5. Replace the decimal separator

In Figure 10 you can see the regular expression with which we can easily change the decimal separator in different document segments at once. In the Find line, you have two groups consisting of one or more digits, and these groups are divided with a comma. In the Replace line, you refer to these groups with the sign \$ and their number and put a dot between them, replacing the comma as a decimal separator.

1.6. Find and delete the odd article in the machine translation output

Machine translation output often contains recurring mistakes. You can use regular expressions to correct particular type of such mistakes. For

example: in Figure 11, you can see the odd article “el,” which was placed before the different names of the operating systems: Windows, Linux, Mac OS. With regular expressions, you can remove the article in all these cases. Thus, in Figure 12 in the Find line, we are looking for all three names of operational systems alternatively, before which “el” is placed, having built a corresponding group, and replace it with the group only, without article, in the line Replace.

2. The basics of regular expressions

Regular expressions are not difficult to learn, and even their basics can be very useful in translation processes. It is important to understand the principles how regular expressions work and not to learn all the technical signs and their functionality by heart. To better conceive the functionality, it may be helpful to divide the characters, which are used while writing regular expressions, into several categories.

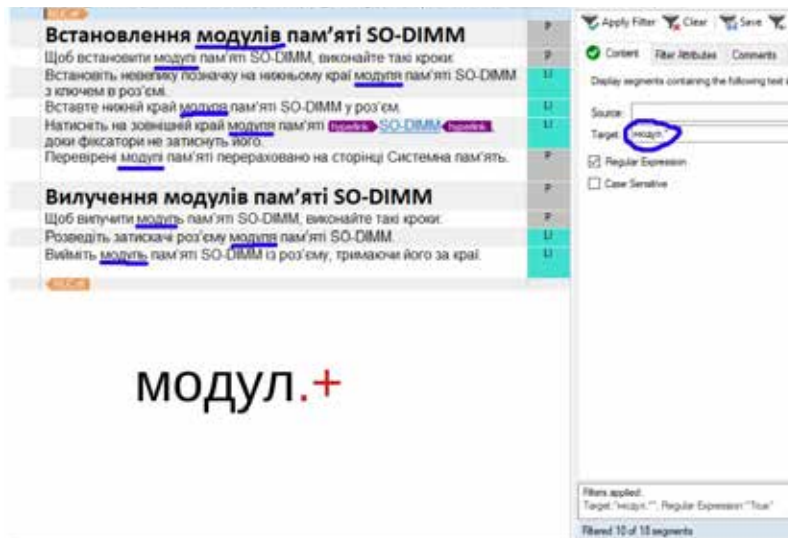

Fig. 7. Finding word forms in inflected languages

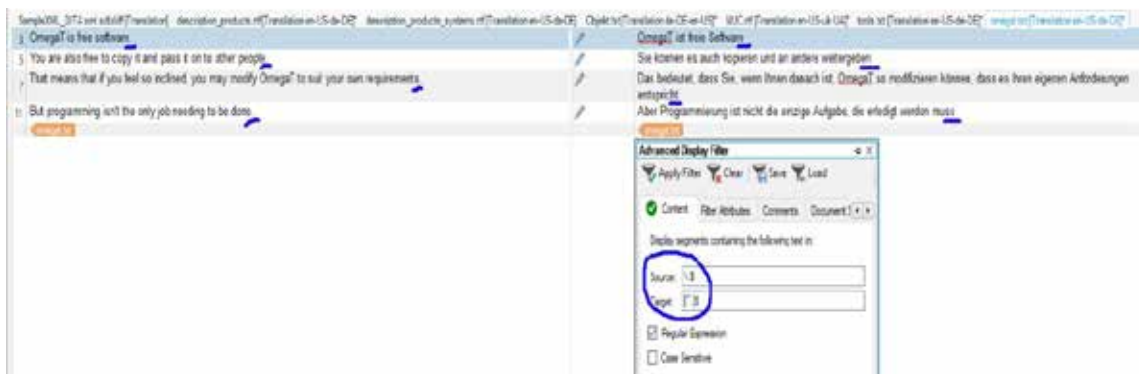

Fig. 8. Checking punctuation in source and target segments

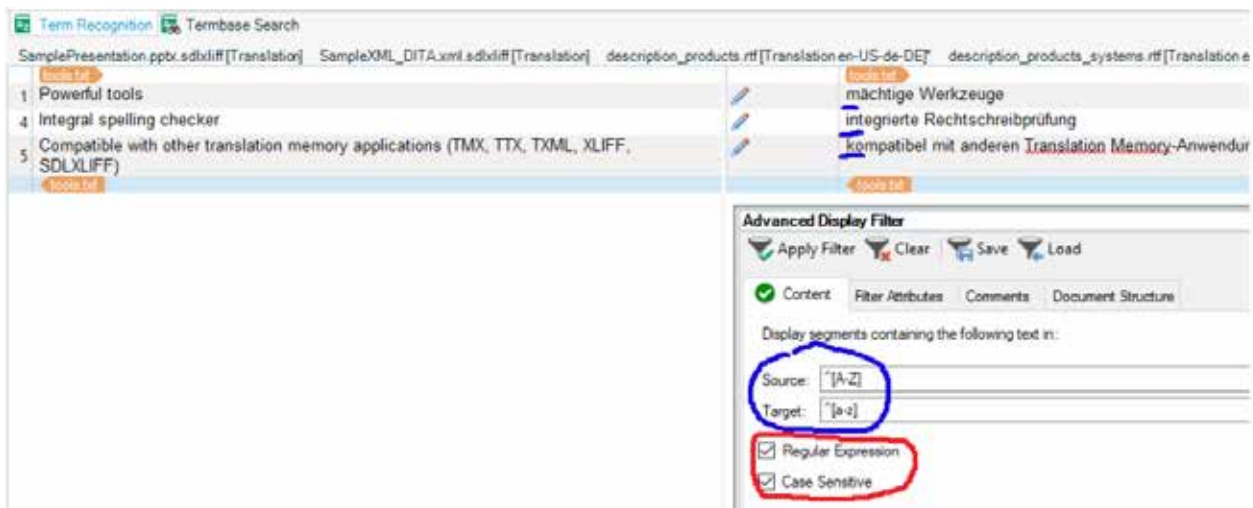

Fig. 9. Checking capitalization in source and target segments

2.1. Literal characters

These are the actual characters contained in the string we need to find, f.i., letters, numbers, punctuation etc. For this category, there is one spe-

cial aspect: those characters, for which some regex functionality is reserved, must be escaped with a “\” sign, so that to search for a dot, you have to type “\.” and not just “.”.

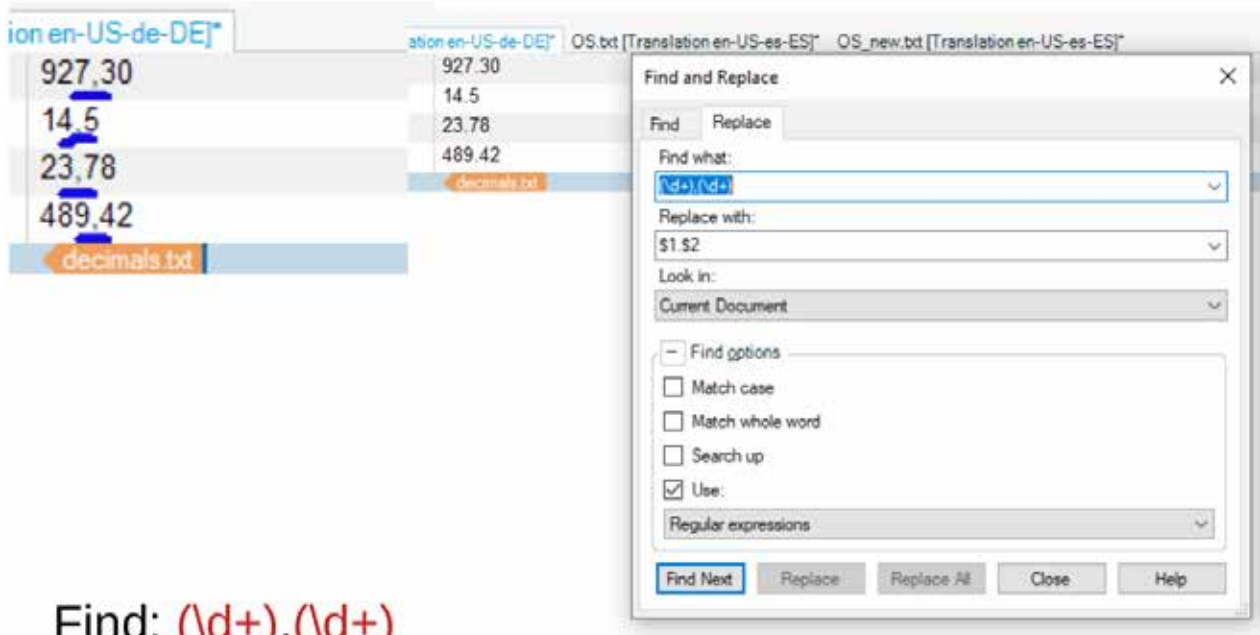

Fig. 10. Replacing the decimal separator

Fig. 11. Odd article in the MT-output

However, if you, for example, want to find all the prepositions “for” in a text, the usual search finds also “for” as a part of the word. You can add spaces around “for”, but then you won’t find places with punctuation after it. To solve this problem, we have a further category of the signs in regular expressions.

2.2. Metacharacters

These characters help us to find some classes of signs in a string. Thus, `\d` finds all digits, whereas `\D.`, to the contrary, finds all non-digit characters. Similarly, `\w` finds all alphanumeric symbols, whereas `\W` finds all non-alphanumeric symbols.

Next, `\s` finds spaces, `\S` finds non-spaces, `\b` finds all word boundaries.

So, to find for only as a separate word even before some punctuation, you have to use the word boundaries: `\bfor\b`.

Another very widely used metacharacter is “.”, which stands for any character. So, for example, the search `\bth.n\b` will find “thin”, “than,” and “then” at once.

2.3. Quantifiers

Quantifiers allow us to specify the quantity of the particular character or group of characters. There are several ways to indicate it:

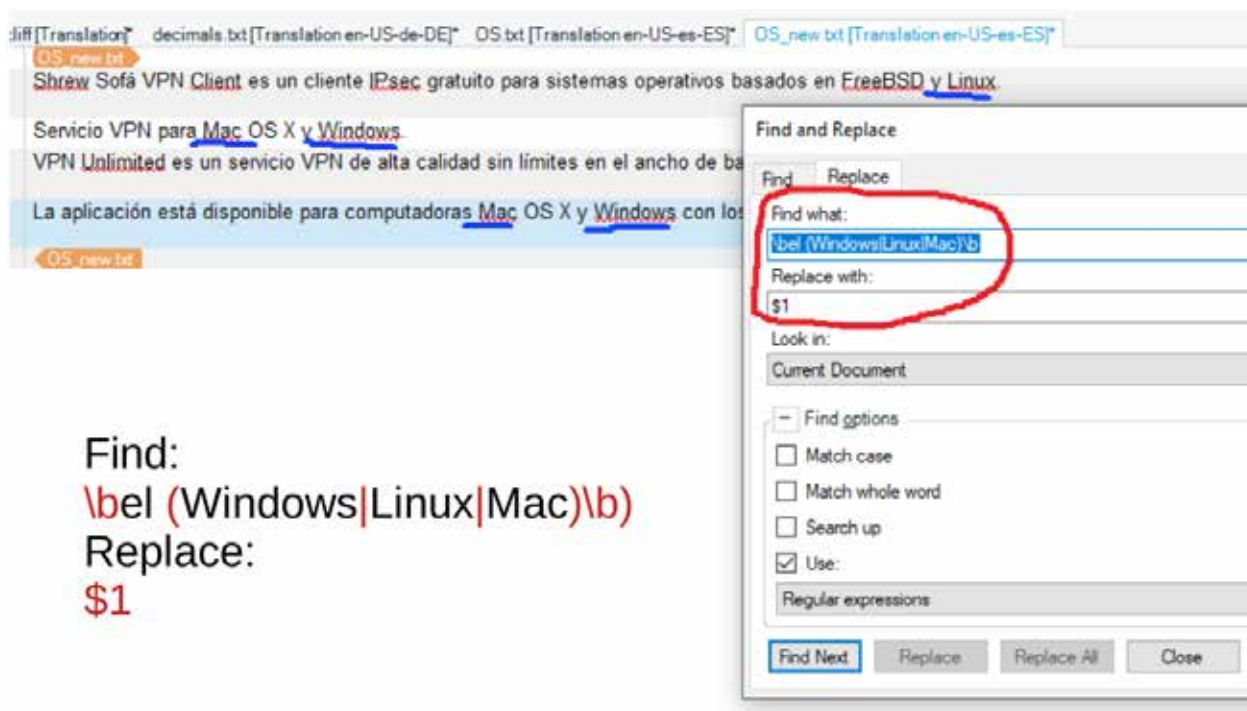

Fig. 12. Removing the odd article while post-editing

```

1 | @misc{diaz2006automatic,
2 |   title={AUTOMATIC ROCKING DEVICE},
3 |   author={Diaz, Navarro David and Gines, Rodriguez Noe},
4 |   year={2006},
5 |   month=jul # "~12",
6 |   note={EP Patent 1,678,025}
7 | }

```

Fig. 13. Task to extract a string for translation

* stands for 0 or more repetitions of the character. Thus, `\baken*\b` finds strings like *take*, *taken*, *takenn*, *takennn*.

+ stands for one or more repetitions. For example, `\d+` finds numbers of one and more digits like *3*, *34*, *345*, *3456*, etc.

? stands for optionality, i.e., 0 or 1. Thus, search `\bstudents?\b` finds both forms *student* and *students*.

{ } allow specifying the particular number of the characters. Thus, `ll{2}` means we want to find all double *ll* in words, while `\b[a-z]{6,9}\b` means we search for all words with the length of 6 to 9 characters. The form `\b[a-z]{9,}`, further, finds all words of 9 and more characters.

2.4. Character classes

Square brackets help us to search for some range of characters. In particular, if you just list the characters within square brackets, you then search any

of the listed ones. Thus, `[abc]` find any letter *a*, *b* or *c* only one time, `[new]` finds one of the listed characters one time, etc. If you use a dash, you can search within some range: `[a-z]` finds any letter from *a* to *z* and `[0-9]` – any digit from 0 to 9. Circumflex helps to search all except for the listed characters: `[^a-k]` finds all letters after *k* in the alphabet.

2.5 Groups

Parentheses help to find precisely this particular string. F.i. `\b(new)\b` finds exactly the word *new* and nothing else. Besides this, parentheses allow us to operate with these groups by backreferencing them with the sign `$` and the number of the group. Thus, to extract the author in the metadata in Fig. 13, we can use the expression `author={([w/s,]+)}` and then replace it with the group backreference `$1`. Using groups is the perfect way to extract from text the necessary data.

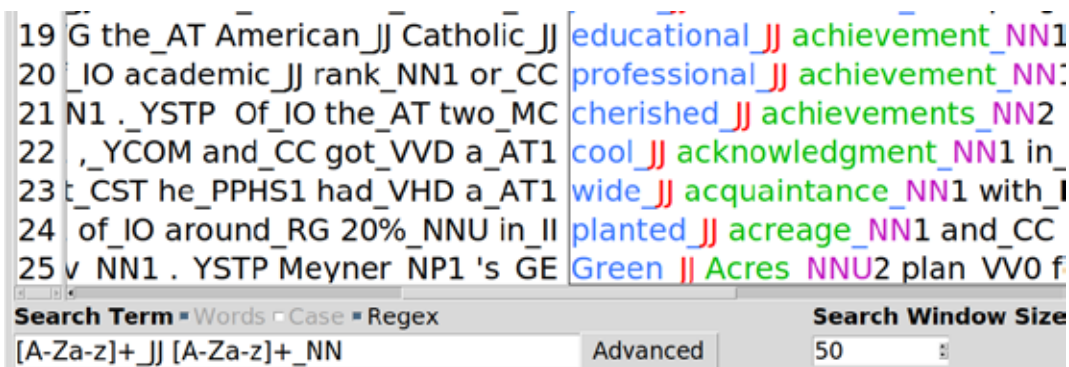

Fig. 14. Regular expressions functionality in corpus manager

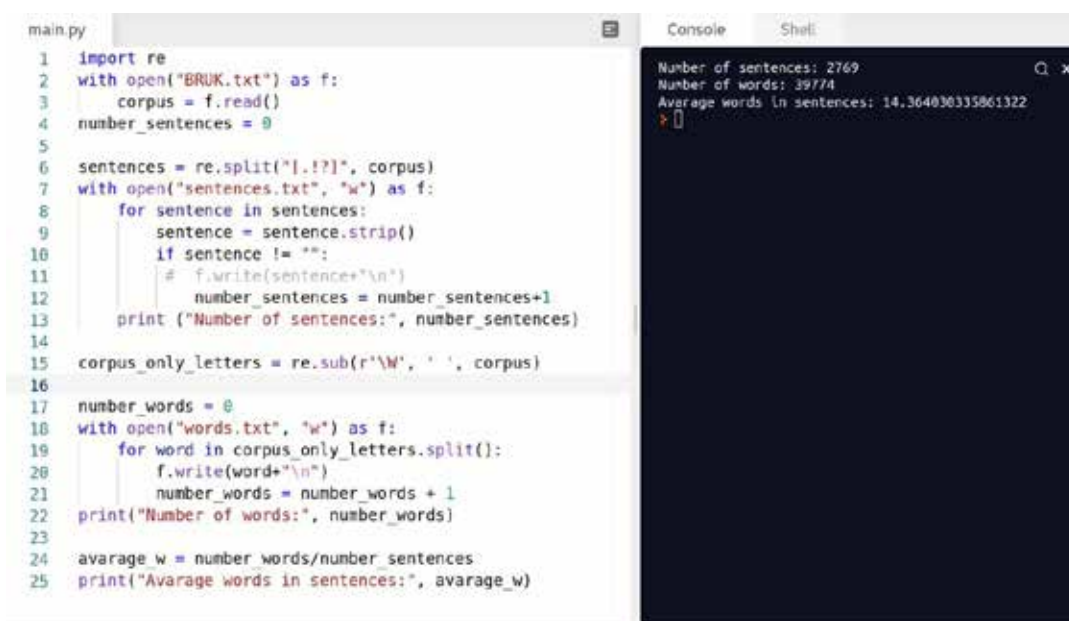

Fig. 15. Regular expressions used in Python code

3. Regular expressions in text processing environments

We have already described above, in section 2, how regular expressions can be used in translation processes. Except for this, they are also built in many text processing environments like corpus managers or text editors. Programming languages, too, have special libraries for regular expressions, which allow using their functionality while writing code.

In Fig. 14 you can see an example of how regular expressions can be used in the AntConc corpus manager for searching all the constructions “adjective+noun” in the annotated corpus:

In Fig. 15 you can see an example, how one can import a regular expression library while writing code in Python and use regular expressions to split the corpus in sentences by such punctuation marks as “.”, “!” and “?”.

After learning the basics of regular expressions, presented above, you can already use them for your specific purposes while processing text in different ways.

Conclusions. As we can see, the basics of regular expressions are not complicated to learn and they can give us a lot of advantage while processing text in many different surroundings. Thus, we consider it to be reasonable to integrate the course of regular expressions into the translation and linguistic curricula.

REFERENCES:

1. Arenas A.G., Moorkens J. Machine translation and post-editing training as part of a master’s programme. *The Journal of Specialised Translation*. 2019. Pp. 217–238.
2. Câmpeanu C., Santean N. On the intersection of regex languages with regular languages. *Theoretical Computer Science*. No. 410 (2009), Pp. 2336–2344. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/82684254.pdf>.

3. Dorosz K., Szczerbińska A. Enhancing regular expressions for Polish text processing. *Computer Science*. Vol. 10, 2009. Pp. 19–35.
4. Gintrowicz J., Jassem K. Using Regular Expressions in Translation Memories: Systems Science. January 2008. Pp. 87–92.
5. Guzmán R. Automating MT post-editing using regular expressions. *Multilingual*. No. 90. 2007. Volume 18. Issue 6. Pp. 49–52.
6. Mosel U. Advances in the accountability of grammatical analysis and description by using regular expressions. *Language Documentation & Conservation Special Publication*. No. 4 (October 2012). Electronic Grammaticography ed. by Sebastian Nordhoff. Pp. 235–250.
7. Regular Expressions: An Introduction for Translators. *The ATA Chronicle*. American Translators Association. URL: <https://www.ata-chronicle.online/highlights/regular-expressions-an-introduction-for-translators/>.
8. The Oxford Handbook of Computational Linguistics. OUP Oxford. 2004. 786. P. 754.
9. Wang P., Bai G.R., Stolee K.T. Exploring Regular Expression Evolution. *Computer Science*. 2019. URL: https://wangpeipei90.github.io/papers/saner2019_preprint.pdf.

РОЗДІЛ 10 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2'06.09(092)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.45>

ЛІТЕРАТУРНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ ГАЛИЧИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XX СТ.: ВІД ОБРАЗУ ДО КОНЦЕПТУ

LITERARY PRESENTATION OF GALICIA AT THE END OF XVIII – EARLY XX CENTURIES: FROM IMAGE TO CONCEPT

Айзенбарт Л.М.,

orcid.org/0000-0001-7699-2542

кандидат філологічних наук,

*старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*

У статті описано презентацію літературного концепту Галичини та галицького пограниччя, який є яскравим прикладом антропологізації літературознавчих досліджень. Встановлено його центральні дискурси – український, єврейський, польський та австрійський. Простежено перетворення літературного образу Галичини на культурний концепт, що відбувалося з кін. XVIII і до кін. XIX ст. Вказано на два важливі фактори, що сприяють творенню нового культурного покоління: 1) спільну історію, яку визначає спільний час і простір, і 2) культурну ідентичність, котра формується під впливом національної традиції та власного досвіду.

Встановлено, що саме такий тип культурного покоління виникає в контексті галицького простору на зламі XIX і XX ст. унаслідок кризи Першої світової війни. Якщо І. Франко надав цьому поняттю соціально-культурного виміру, то вже у творчості Ш.Й. Агнона, А. Гранаха, Я. Каспровича, П. Керманського, Б. Нижанківського, Й. Рота, М. Рудницького, Ю. Тувіма, Б. Шульца, М. Яцкова та багатьох інших поетів і прозаїків різних тогочасних національних літератур географічний простір Галичини набув виразно антропологічного характеру.

Нами простежено перетворення літературного образу Галичини на культурний концепт (з кін. XVIII і до кін. XIX ст.). Його маркером стає презентація індивідуальної або ж збірної культурної ідентичності. Унаслідок такого перетворення виникає нова система образотворення, коли концепт починає впливати на метафоричність нових образів і за кожною окремою національною ідентичністю «закріплюється» власний концепт Галичини.

Однією із центральних ідей аналізованих авторів постає галицьке літературне пограниччя як таке, що тісно пов'язане з формуванням національної ідентичності за умов гетерогенної культури. Ідея Галичини як «краю на межі» вплинула на формування різних концептів *галицького культурного пограниччя* в національних літературах.

Доведено, що важливим елементом творчості галицьких письменників згаданого покоління є ідея культурного пограниччя. Митці пропагують її в різних вимірах, зокрема у взаємодії різних національних культур, рецепції іншомовної культури, конфлікті ідентичності в межах певного простору, врешті-решт – пошуку власної культурної ідентичності.

Ключові слова: Галичина, ідентичність, галицьке літературне пограниччя, образ, концепт.

The article analyses the literary concept of Galicia and the Galician borderlands which is a striking example of the anthropologization of literary studies. The following central discourses of the concept have been established: Ukrainian, Jewish, Polish and Austrian. The transformation of the literary image of Galicia into a cultural concept occurring during the late XVIII – late XIX centuries has been also traced. Two important factors contributing to the creation of a new cultural generation have been singled out: 1) common history which is determined by common time and space; 2) cultural identity which is formed under the influence of national tradition and personal experience.

This type of cultural generation is considered to have arisen in the context of the Galician space at the turn of the XIX and XX centuries due to the crisis of the First World War. In the beginning, I. Franko regarded this concept in terms of a socio-cultural dimension. Later, the geographical space of Galicia acquired a distinctly anthropological character in the works of Sh. Y. Agnon, A. Granakh, J. Kasprovych, P. Kermanskii, B. Nyzhankivskii, J. Roth, M. Rudnytskii, Y. Tuvim, B. Schultz, M. Yatskov and many other poets and prose writers of different national literatures of that time.

The transformation of the literary image of Galicia into a cultural concept (in XVIII – the late XIX centuries) has been researched. The presentation of an individual or collective cultural identity is considered to be its marker. As a result of this transformation, a new system of representation, where the concept begins to influence the metaphorical nature of new images as well as each individual national identity has its own concept of Galicia, arises.

One of the authors' central ideas is the Galician literary Borderlands which is closely connected with the formation of national identity in a heterogeneous culture. The idea of Galicia as a "place on the border" influenced the formation of various concepts of the Galician cultural Borderlands in national literatures.

The idea of the cultural borderlands proves to be an important element of Galician writers' works of this generation. Researches consider this idea in various dimensions, in particular in the interaction of different national cultures, the reception of a foreign language culture, the conflict of identity within a certain space, and, finally, in search for one's own cultural identity.

Key words: Galicia, identity, Galician literary borderlands, image, concept.

Постановка проблеми. Інтерес до простору Галичини як культурного феномену в науковому дискурсі актуалізується на початку 90-х рр. ХХ ст. Знаковою подією був вихід у Кракові 1991 р. збірки англomовних есеїв переважно польських авторів «Literary Galicia: from post-war to post-modern: a local guide to the global imagination» («Літературна Галичина: від пост-війни до пост-модерну: місцевий путівник глобальною уявою») [19]. Один із упорядників книжки В. Пацлавський аналізує два етапи становлення концепту Галичини в історії східноєвропейської культури. Творцями першого етапу були митці, котрі народилися в Галичині до падіння Австро-Угорської імперії; частина з них емігрувала. Другий етап представляли письменники, які залишилися жити на цій території, але вже в межах іншої держави і творчість яких головно відбувалася у міжвоєнний період. Для більшості з них характерним є переживання травми Першої світової війни та міфологізація довоєнної Галичини [19, с. 24–26]. Для подальшої розбудови концепту цього простору важливе використання інших форм пам'яті – щоденників, спогадів, листів тощо, пов'язаних із культурною традицією згаданого простору. Дослідниця О. Галета вважає, що внаслідок двох етапів творення образу галицького простору він постає як складна просторова мережа природного ландшафту, сіл, містечок і міст, наділених різними культурними значеннями [4, с. 305]. Австрійський науковець А. Вольдан дає точніше визначення цього простору саме для літературознавства: «*Це комплекс уявлень, характерний передусім для літератури, текстів різними мовами та різних літературних жанрів*» [3, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні виокремлюють чотири дискурси літературної презентації концепту Галичини – український, польський, єврейський та австрійський. Наведемо приклади творів цих дискурсів: згадувана збірка есеїв «Літературна Галичина: від пост-війни до пост-модерну: місцевий путівник глобальною уявою» (як слушно зазначає О. Галета, центральним героєм цієї збірки є Краків); також німецькомовна антологія «Das reiche Land der armen Leute: literarische Wanderungen durch Galizien» («Багатий край, бідні люди: літературні мандрівки Галичиною»,

Відень, 2007) [15] за редакцією М. Поллака та К.М. Гаусса з передмовою упорядників під промовистою назвою «Реконструкція зруйнованого європейського ландшафту». Особливістю цієї антології є те, що до неї увійшли твори галицьких письменників різних національностей починаючи з 1796 і до 1924 рр., безпосередньо присвячені Галичині (серед них – і І. Франка).

Робота «Дослідження історії та культури євреїв Східної Галичини» за редакцією Е. Полоньски, що побачила світ українською мовою 2011 р. [11], висвітлює концепт Галичини з погляду єврейської культури. Як зазначають упорядники, це видання є збіркою і водночас вибіркою статей, які вийшли у журналі «Полін: дослідження польського єврейства» (праці 1999–2004 рр.) і стосуються безпосередньо історично-культурного життя Галичини кінця ХІХ – першої пол. ХХ ст., а також присвячені творчості деяких письменників чи поетів тогочасної Галичини.

Не можна оминати й оригінальної праці польських авторів М. Чуми та Л. Мазана «Австрійські погаденьки, або Галицька енциклопедія» (Краків, 1998 р.) [14]. У ній наведено 700 гасел, присвячених щоденному життю галичан кінця ХІХ – початку ХХ ст., переважно поляків і євреїв. Особливістю цього видання є спроба поєднати енциклопедичний і нараційний способи опису. Як наслідок, перед нами постає цілісний образ Галичини, щільно вмонтований у культурний простір тогочасної Східної Європи. Основний пласт матеріалів, як зазначала у відгуку на цю книжку В. Шимборська [18, с. 18], – це живі й архівні спогади сучасників, котрі пам'ятають світ, що поволі «відходить у минуле».

З українського боку спробою вичерпного дослідження концепту Галичини став проект видавництва часопису «І» «Галицький Усе-Світ». Його чотири тематичні номери зосереджені довкола презентації та широкого осмислення ідеї Галичини з погляду українців. Автори проекту обрали три ключові, на їхню думку, позиції, що найкраще символізують галицький концепт: «Genius loci. Львів – Leopoldis – Lwow – Lemberg» (№ 29, 2004 р.) [1], «Галичина – країна людей» (№ 35, 2004 р.) [6], «Галичина – країна міст» (№ 36, 2005 р.) [7] та «Галицький Усе-Світ» (№ 42, 2006 р.) [5].

Постановка завдання. Мета статті – простежити перетворення літературного образу Галичини на культурний концепт, яке відбувалося з кін. XVIII і до кін. XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Культурно-літературний і мистецький концепт Галичини виникає не відразу. Його становлення охоплювало два етапи, пов'язані з досвідом і пам'яттю двох поколінь, народжених: 1) до Першої світової війни; 2) у міжвоєнний період. Аналізований концепт постає переважно як рефлексія на втрачене минуле внаслідок ревізії культурно-історичного досвіду народів, чия історія була закорінена у цей край. Спочатку в різноманітних текстах і мистецьких творах минулого він фігурує головно як система образів, метафор та аллюзій. Образи Галичини, зокрема літературні, відстежуємо в багатьох художніх і публіцистичних текстах від появи цього коронного краю на географічній карті й до наших днів. Дослідження концепту згаданої території, проте, вкрай ускладнене. Як слушно зазначає Р. Голик: «*Розуміння того, чим є Галичина, мінливе в історико-географічному, в художньо-літературному сенсі. Межі цього поняття то звужуються, то розширюються. Вони децю розмиті навіть на хронологічній сітці/лінії історичного процесу та виразно різняться в рецепції вихідців із різних етнокультурних спільнот, які населяли чи населяють цей край*» [8, с. 53].

Уперше образ Галичини та галицького пограниччя з'являється в німецькомовній літературі наприкінці XVIII ст., що було тісно пов'язано з тогочасними політичними подіями. Зрештою, й сама Галичина як політичний простір виникає внаслідок чергового поділу Речі Посполитої та штучного утворення на її колишніх східних землях, що увійшли до Австро-Угорщини 1772 р., австрійських коронних земель. «*Під час першого поділу Польщі Галичина, – зауважує австрійський дослідник А. Вольдан, – була ідеєю, народженою в головах віденських бюрократів, які шукали можливість легітимізувати цей акт політичного свавілля <...>. За допомогою низки заходів – політичних, адміністративних та ідеологічних – із двох первинно різних територій – руської та польської – створено єдиний, найбільший за площею в Австрійській імперії коронний край. Він проіснував майже 150 років, аж до розпаду Дунайської монархії у Першій світовій війні*» [3, с. 4].

Водночас залучення цих земель до австро-угорського простору, їх активна колонізація викликала посилений інтерес до них із боку німецькомовного населення. Із кінця XVIII ст. на

цій території формується нова влада, що сприяє перебудові суспільних і культурних відносин. Такий процес зміни еліт, зумовлений припливом досі не знаного тут німецького елемента – бюрократів та урядників, військових, академіків, рільників-колоністів, – дослідник Ю. Прохасько називає «*модернізацією через бюрократизацію*» [12, с. 5]. Відбулося т. зв. культурне присвоєння території Галичини шляхом її докладних описів, нанесення на карту, подання в енциклопедіях і довідниках відповідних матеріалів тощо.

Сьогодні виокремлено три історичні етапи перетворення літературного образу Галичини на концепт *галицького літературного пограниччя* з огляду на тезу Ю. Прохаська про функціонування «*галицької літератури*» та трьох періодів її формування. Упродовж першого етапу (кінець XVIII – початок XIX ст.) відстежуємо перші враження німецьких колоністів від нових земель. Їх сприйняття, сформоване головно поза Галичиною, зумовило появу перших тогочасних стереотипів і кліше про цей край (цікаво, що вони «переживуть» літературний образ означених теренів).

Жанр, у якому вперше було започатковано відображення літературного образу Галичини, – це дорожні записи й епістолярії. Однією з перших літературних пам'яток, котра містить докладні описи тогочасного загального цивільно-географічного ландшафту Галичини, стали враження відомого австрійського урядника та мандрівника Франца Краттера «*Листи про сучасний стан Галичини: проблеми статистики і людознавства*» (1786 р.) (Briefe über den itzigen Zustand von Galizien) [17]. У них Галичина постає як «*дикий край варварів*», що потребує негайного втручання «*цивілізованої Австрії*». Така рецепція тодішніх галицьких земель німецьким урядовцем не є випадковою. На думку Ю. Прохаська, вона спричинена протистоянням колишнього, польського, і нового, німецького, дискурсів влади, адже до втрати галицьких теренів Польща однозначно позиціонувала себе як країна високої культури щодо автохтонної української. Проте «приплив» німецькомовної культури позбавив польську цього уявного верховного статусу. Цікавим аспектом такого протистояння стало т. зв. «змагання сарказмів», коли з одного і з іншого боку в літературі лунали нищівні аргументи з метою висміяти та дискредитувати суперника [12, с. 10].

Промовистим вважаємо також і той факт, що приблизно до середини XIX ст. образ Галичини активно розвивається власне у німецькомовній літературі, поступово набуваючи більш цілісного характеру. На думку Р. Голика, це явище поясню-

ється зовнішньою рецепцією Галичини особами, котрі були фактично відсторонені від соціокультурних процесів усередині самого краю [8, с. 56]. На противагу німецькомовній культурі, у тогочасній польсько- й україномовній літературі образ галицького простору простежується лише епізодично, на рівні національного побуту. Практично відсутній образ Галичини й у єврейськомовній літературі, за винятком творчості В. Збарзького [10, с. 207–208].

Хронологічні межі другого періоду охоплюють середину XIX ст., коли відбувається процес інституалізації літератури, під час якого вона «входить» до місцевих університетів, театрів, часописів, щоденних урядових практик. Тоді з'являється безліч художніх творів німецькою мовою, написаних, однак, не німцями. Ці книги містять уже не враження новоприбулих німецьких колоністів, а багатий історико-культурний досвід місцевого населення. Реалії, описані в означених німецькомовних текстах, тісно закорінені в різні національні ідентичності. Образ Галичини починає співвідноситися з метафорою «дому», «своєї землі». І українці, в яких найперше відібрали владу в цьому краї, і поляки, що втратили її пізніше, навіть євреї, вже безліч століть позбавлені власної землі, починають розбудовувати концепт Галичини як «власного дому».

Водночас відбувається уявна стратифікація галицького простору, коли загалом Галичина офіційно вважається частиною австрійської держави, натомість кожна національна група закріплюється за певним локусом: українці – переважно за селами, частково містами та Львовом; євреї – головню за містами, містечками й частково селами; поляки – за містечками та містами, особливо Львовом. Як бачимо, у різних національних культурах починають розбудовуватися власні концепти Галичини, часто бажані для одних і суперечливі для інших. Найбільшим «каменем спотикання» у зіткненні таких різнонаціональних концептів одного простору виявився Львів. Усі чотири національності однаково претендували на це місто. І навіть не маючи реальної влади, українці та євреї, на відміну від німців і поляків, намагалися привласнити й долучити цей простір до національної традиції через різноманітну літературу з численними описами українського, єврейського, польського чи німецького Львова.

Отже, якщо на першому етапі формування образ Галичини в літературних текстах переважно включає лише географічно-побутові реалії, то вже упродовж наступного розширюється до багатокультурного краю з різними національ-

ними ідентичностями та культурними локусами. Паралельно відбувається поступовий перехід письменників від німецької мови до своєї національної; з'являються друком польсько- й україномовні твори.

Формуванню саме такого багатонаціонального образу Галичини у середині та другій пол. XIX ст. особливо сприяло поширення реалістичного стилю в мистецтві, зокрема у творчості О. Фредра й І. Франка, які за зразком «Людської комедії» О. де Бальзака намагалися змалювати якомога ширшу картину культурного простору рідної землі. Наслідуючи епічний розмах французького класика, І. Франко майстерно описує тодішнє галицьке суспільство. Так на тлі реальної географії увиразнюється культурний образ галицького простору, презентований різними національними та соціальними типами.

Художню спадщину І. Франка можемо назвати найбільш плідною в цьому плані. У центрі своїх нарисів про Галичину письменник поміщає новий тип української людності – рутенця, з'ясовуючи його специфічні характеристики: «*Галицькі рутенці <...>*, – пише І. Франко, – *се не є жодна етнографічна назва, ані історична, се чисто технічна назва. Вона обіймає собою збір певних характеристичних прикмет і як така являється властиво загальнопсихологічним терміном*» [13, с. 43–44].

Власне І. Франко і започаткував перетворення образу Галичини на концепт *галицького літературного пограниччя*. Він першим сприйняв простір галицького краю як сукупність певних ідей, притаманних національному характеру кожного окремого народу. Наголошуючи на тому, що його літературні типажі – винятково русини, письменник таким чином підкреслив багатонаціональну, складну й подекуди неоднозначну соціально-культурну структуру галицького простору. Водночас з'являється й усвідомлення неоднорідності концепту власне Галичини, оскільки він є витвором різнонаціональної уяви та різнонаціональних соціокультурних практик.

Отже, саме на другому етапі відстежуємо поступове перетворення художнього образу Галичини на концепт *галицького літературного пограниччя*. Власне тоді візуалізовані в літературі картини, зумовлені емоційним сприйняттям дійсності, набувають ідейності та глибокого символічного змісту. Простір перестає визначатися виключно історико-географічними реаліями та поступово антропологізується.

Третій період становлення концепту *галицького літературного пограниччя* охоплює кінець

XIX – початок XX ст. Особливістю цього етапу є зміна принципів художньої практики, перехід від естетики реалізму й натуралізму до модернізму. Домінантою нової філософсько-мистецької парадигми постає індивідуалізація художнього досвіду (зміна типу нарації – від першої особи, зосередженість на особистому сприйнятті світу та власному досвіді освоєння його культурного простору). Змінюються також статус і роль мови в художній практиці. Якщо досі однією з найзатребуваніших функцій першої була гносеологічна, тобто можливість пізнання світу, то вже в період модернізму провідною стає ідентифікаційна функція, яка, з одного боку, визначає об'єкт, з іншого – вирізняє його. Натомість один із засадничих принципів літературного модернізму – фрагментація досвіду через фрагментацію часу та простору – призводить до того, що досі цілісний образ Галичини «розпадається» на цілу мозаїку індивідуальних образів, представлених у різних письменників різних національностей.

На цьому етапі, ускладненому катаклізмами Першої світової війни та першою хвилею еміграції, літературний концепт Галичини у творчості письменників різних національностей того краю набуває виразної метафоричності: «*рідний дім*» (М. Яцків), «*утрачена земля*» (Б. Шульц), «*протір болю*» (О. Турянський), «*золотий сполин*» (Й. Рот) тощо. Така символіка тісно пов'язана з подальшою долею народів, що населяли Галичину на зламі XIX – XX ст., з їхніми тогочасними складними культурними та соціальними відносинами.

Перша світова війна, унаслідок якої зникає з карти Австрійський коронний край, стала поштовхом до активного перетворення літературного образу Галичини на її літературний концепт. З'являється, властиво, те перше покоління письменників, народжених у довоєнному галицькому просторі, об'єднаних спільним історичним досвідом, яке у своїй творчості, згідно з В. Пацлавським, кристалізувало концепт *галицького літературного пограниччя*. Ці митці не лише описували життя окремого народу в історико-соціальному

вимірі, а й зосередилися на окремій людині, котра опинилася на межі культурного пограниччя.

Для багатьох дослідників феномену культурного покоління важливістю його історичного досвіду є навіть більшою, ніж зміна філософсько-мистецької парадигми, оскільки він (досвід) ґрунтується на суто індивідуальних, психологічних процесах, часто травмах, об'єднуючи людей спільною пам'яттю, а ось зміна певної філософсько-мистецької парадигми, хоч і перформативує загальну свідомість, проте не має такого об'єднавчого потенціалу. «*Великий духовний шок <...> роки юності стає спільним надбанням молодих*, – твердить польський дослідник К. Вика, – *системою збуджень / стимулів, на яку молодь реагує найбільш яскраво. Власне це й відрізняє юних від тих, які (через різницю у віці) не пережили шок такою ж мірою і для яких він не став вирішальним*» [20, с. 50]. Прикметно, що, за Л. Демською-Будзуляк, культура спроможна докорінно змінити життя насамперед молодій людині, котра ще здатна реагувати на загальні історичні катаклізми та культурні впливи [9, с. 298].

Релевантним чинником формування культурного покоління вважають травматичний досвід, який зазвичай відображається в мові та літературі. Його, як наслідок культурно-історичного шоку, більш чутливо переживає власне молодь.

Висновки. Отже, констатуємо, що літературне пограниччя поступово стає необхідним складником ширшого концепту культурної Галичини, оскільки сформоване внаслідок саме художньої презентації. Майже відсутнє і практично не осмислене на соціокультурному рівні, воно, по-перше, головню існує в межах культурної уяви письменників та інтелектуалів кожної національності, представленої у галицькому просторі; по-друге, стає джерелом індивідуального досвіду письменника й ідейною засадою його творчості; по-третє, розгортається в цілий художній світ і водночас «виходить» за його межі, набуваючи власних, незалежних від авторської інтенції, ідентичності та просторово-культурного виміру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Genius loci. Львів – Leopoldis – Lwow – Lemberg. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2004. № 29. 412 с.
2. Возняк Т. Феномен галицької ідентичності. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2004. № 36. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n36-1texts/vozniak.htm>.
3. Вольдан А. Передмова. *Була собі Галичина* / упоряд. А. Вольдан, А. Паславська, Ю. Прохасько, Т. Фоґель. Львів : Класика, 2012. 448 с.
4. Галета О. Від антології до онтології: антологія як спосіб репрезентації української літератури кінця XIX – початку XXI століття. Київ : Смолоскип, 2015. 640 с.
5. Галицький Усе-Світ. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 42. 513 с.

6. Галичина – країна людей. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2004. № 35. 365 с.
7. Галичина – країна міст. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2005. № 36. 513 с.
8. Голик Р. Anima Galiciana і/чи Fata Morgana : реальна й віртуальна Галичина в літературі та ментальності. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 60. Ч. 1. С. 53–61.
9. Демська-Будзуляк Л. Українські літературознавці 1910–1920-х років як генераційний феномен. *Постколоніалізм. Генерації. Культура* / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. Київ : LAURUS, 2014. С. 294–301.
10. Кохльбауер-Фріц Г. Ідиш як вираз єврейської культурної ідентичності на Галичині та у Відні. *Полін. Дослідження історії та культури євреїв Східної Європи* / за ред. Е. Полонськи. Київ : Дух і літера, 2011. 410 с.
11. Полін. Дослідження історії та культури євреїв Східної Європи / за ред. Е. Полонськи. Київ : Дух і літера, 2011. 410 с.
12. Прохасько Ю. Можлива історія «галицької літератури». *Історія літератури*. Київ – Львів : Смолоскип – Літопис, 2010. С. 1–18.
13. Франко І. Рутенці. Типи галицьких русинів. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2006. № 42. С. 36–71.
14. Czuma M., Mazan L. *Austriackie gadanie, czyli Encyklopedia Galicyjska*. Kraków : Ofic. Wyd. Anabasis, 1998. 597 s.
15. Gauss K.-M., Pollack M. *Das reiche Land der armen Leute: literarische Wanderungen durch Galizien*. Klagenfurt : Wieser Verlag, 2007. 301 S.
16. Berg A. de „Nach Galizien“: Entwicklung der Reiseliteratur am Beispiel der deutschsprachigen Reiseberichte vom 18. bis zum 21. Jahrhundert. Frankfurt / Main : Peter Lang, 2010. 203 S.
17. Kratter F. *Briefe über den itzigen Zustand von Galizien*. Leipzig, 1786. 276 S.
18. Szymborska W. *Galicja i Lodomeria. Czuma M., Mazan L. Austriackie gadanie, czyli Encyklopedia Galicyjska*. Kraków : Ofic. Wyd. Anabasis. *Gazeta Wyborcza* 2. 1998. № 90. S. 18.
19. *Literary Galicia: from post-war to post-modern: a local guide to the global imagination* / ed. by A. Michajłow, W. Paclawski ; transl. by R. Śliwińska, R. Czarny and T. Bieroń. Kraków : Oficyna Literacka, 1991. 190 s.
20. Wyka K. *Pokolenia literackie*. Kraków, 1977. 315 s.

УДК 82–312.6.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.46>

У ПОШУКАХ СЛОВА: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОГО ПИСЬМА М. ДЮРАС

IN SEARCH FOR WORD: LINGUOSTYLISTIC PARTICULARITIES OF FEMININE WRITING BY M. DURAS

Кушенко Ж.Л.,

orcid.org/0000-0001-8439-1798

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету будівництва та архітектури

Песоцька Д.Л.,

orcid.org/0000-0002-6544-3713

кандидат філософських наук,

доцент кафедри романської філології та перекладу

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Черкашина Т.Ю.,

orcid.org/0000-0002-6546-4565

доктор філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри романської філології та перекладу

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено аналізу літературних пошуків нових виражальних можливостей слова в авторському мовленні французької письменниці ХХ ст. Маргеріт Дюрас. Художня творчість М. Дюрас розглядається в контексті постмодерністських концепцій Р. Барта, М. Фуко, Ж. Дерріди, що поривають з логоцентристською культурною традицією епохи модерну. У своєму пошуку нових виражальних можливостей мови та письма авторка зіштовхується з труднощами, які вона сама називає серйозними недоліками, маючи на увазі складність подолання неспівпадіння

між актом мовлення й висловленим змістом, адже досвід світу і буття людини в ньому абсолютно унікальні, тоді як мова належить до абстрактних категорій. Таким чином, відбувається метафізичне роз'єднання людини та світу, оскільки цей зв'язок може відбутись лише опосередковано. У результаті цього мова виявляється нездатною виразити реальність безпосередньо. Текстова організація художніх творів М. Дюрас відображає поняття жіночого письма, що пов'язує літературні пошуки письменниці з проблемами феміністичної теорії, метою якої є обґрунтування повноправності і рівнозначності існування різноманітних культур і практик, в тому числі альтернативного домінуючому патріархальному дискурсу жіночого способу життя у світі, жіночого мислення, жіночого письма.

Як жінка-автор М. Дюрас виступає творцем власної системи значень, де замість ієрархії постулюються принципи розрізнення та багатовимірності. Розробивши особливий стиль письма, М. Дюрас вдалося здійснити вихід до тих меж, де долається роз'єднаність між мовою і реальністю. Використовуючи наявні лексичні засоби та стилістичні прийоми, зміщуючи акценти та деконструюючи їх, М. Дюрас досягла високої художньої майстерності у своїх пошуках нових виражальних можливостей мови та письма. Її тексти створюють простір, де зміст не схоплюється, а твориться, завдяки чому вони народжуються в процесі їхнього сприйняття, активної співтворчості, де читач виступає в ролі співавтора.

Ключові слова: новий роман, лінгвостилістичні особливості, мова тіла, «безвладна мова», мовчання.

The article is dedicated to the analysis of literature quests to find new expressive capabilities of the word in author's speaking of the French writer of the XX century Marguerite Duras. Creative activity of Duras is considered in the context of postmodern concepts of R. Barthes, M. Foucault, J. Derrida which cast aside logocentric cultural tradition of modernism epoch. In her search for new expressive capabilities of language and writing the female writer encounters difficulties which she herself calls serious drawbacks, bearing in mind the complexity of overcoming inconsistency between the act of speaking and the expressed sense. After all, experience of the world and existence of human in it is absolutely unique, whereas language refers to abstract categories. Thereby, metaphysic dissociation of the human and the world occurs, as this connection may be implemented only indirectly. As a result, language proves to be incapable of expressing reality directly. Text setting of fiction books by Duras reflects the concept of feminine writing which connects literature quests of the female writer with the problems of the feminist theory, the objective whereof is justification of full-fledged rights and equivalence of the existence of various cultures and practices, including alternative ones to the dominating masculine discourse, feminine way of life in the world, feminine thinking, feminine writing.

As a woman-author M. Duras comes forward as the creator of her own system of meanings, where principles of dissociation and multi-dimensionality are postulated instead of hierarchy. Having elaborated her peculiar style of writing, Marguerite Duras managed to reach those boundaries where dissociation between language and reality is overcome. Using existing lexical means and stylistic approaches, while shifting accents and deconstructing them, Duras has reached high creative excellence in her quests for new expressive capabilities of the language and the writing. Her texts create space where the essence is not grasped, but created instead, and due to this they are born in the process of their apprehension, active co-creation where the reader acts as co-author.

Key words: the nouveau roman, linguostylistic particularities, body language, "flaccid language", silence.

...текст-задоволення – це щасливий Вавілон.
В усякому разі тут завжди залишається місце
для невизначеності: ...парадигма
збереже рухливість, сенс –
хиткість, незакінченість, оберненість;
дискурс залишиться незавершеним.
Р. Барт «Задоволення від тексту»

Постановка проблеми. Однією з актуальних теоретичних проблем сучасної лінгвістики є проблема вивчення тенденцій розвитку мови, її впливу на буття й мислення людини, здатності адекватно передати реальність. Ці теоретичні рефлексії пов'язані з формуванням нового підходу до мови, який виявляється в радикальній відмові від однозначного поєднання мовної реальності з реальністю культурної традиції, в результаті чого зміст і статус культурної традиції отримують можливість претендувати на статус універсального знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теренах України творчість М. Дюрас вже була предметом вивчення О. Дорош, яка проаналізувала специфіку авторського мовлення М. Дюрас у лінгвокогнітивному аспекті та вивчала осо-

бливості комунікативної поведінки з гендерної точки зору. Свої дослідження творчості М. Дюрас присвятили також такі науковці, як М. Маріні («Територія жіночого. З Маргеріт Дюрас»), М. Боргомано («Маргеріт Дюрас. Від форми до сенсу»), С. Патріса («Маргеріт Дюрас та історія»). Проте творчість М. Дюрас досі не розглядалася в контексті постмодерністських концепцій Р. Барта, М. Фуко, Ж. Дерріди.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд лінгвостилістичних особливостей романістики Маргеріт Дюрас з позицій жіночого письма, яке постулює принципи розрізнення та багатовимірності.

Виклад основного матеріалу. Згідно з теоретичними концепціями філософів-постмодерністів, а саме М. Фуко, Р. Барта, Ж. Дерріди, які здійснили чималий внесок в аналітику сучасної мови й письма, мова являє собою структуру, яка пронизана механізмами влади, щодо якої суб'єкти мовлення не можуть зайняти нейтральну позицію, тобто мова нав'язує тому, хто говорить, його місце в суспільстві. Як влучно висловила американська мовознавиця Р. Лакофф, людина не стільки говорить мовою, скільки мова говорить

людиною. Згідно з висловлюванням французького філософа і літературознавця Р. Барта, мова являє собою загальнообов'язкову форму примусу [1, с. 549], адже мова завжди щось стверджує або заперечує, пропонує або сумнівається, тобто наділена «констатуючою владою» (Р. Барт). Це зумовлює той факт, що суб'єкт мовлення, по-перше, обмежений у своєму виборі виразних можливостей слова, а по-друге, мимоволі подавляє своїм висловлюванням іншого. Таким чином, намагаючись знайти свій індивідуальний стиль письма, автор опиняється в ситуації, коли він обмежений в своєму пориві до вільної творчості. Щоби бути зрозумілим, він змушений «підбирати те, що розсіяне в його мові» [1, с. 550].

Подолати замкнений простір мови, згідно з Р. Бартом, означає змістити акцент із висловлювання-результату, який наявний у раціональному мисленні та мовленні, на висловлювання-процес, що дає змогу розчутити індивідуальний і неповторний голос суб'єкта мовлення, який не просто намагається пізнати реальність, відтворюючи і копіюючи її, перебуваючи всередині цієї реальності, але й вийти за її межі. Ці бачення реальності ззовні, де речі, з'являються такими, якими вони є насправді.

Замість пошуку «таємних сенсів» (М. Фуко), його споконвічної сутності сучасна думка й мовлення трансформуються в інше бачення світу, не пов'язаного з традицією, в результаті чого базові опозиції і цінності втрачають сенс. Це мова, що розкриває своє буття в подоланні меж, установлених диктатом розуму. Така мова не схоплює реальність, а, за висловом Р. Барта, лише вказує на неї, будоражачи її і змішуючи різноманітні інстанції слова, в результаті чого отримує можливість передати безкінечну гетерономію цієї реальності.

На думку Р. Барта, такою цариною людської діяльності, де можна розчутити звучання безвладної мови, є література. Саме в художній літературі з'являється можливість опрацювати мову, всередині якої розробляється думка, що, за висловлюванням М. Фуко, змогла стати зовнішньою по відношенню до письма.

Переорієнтація культурно-філософської рефлексії епохи модерну посприяла появі нового літературного дискурсу – феміністичного літературного критицизму, для якого критика традиційного мислення відносно пріоритету влади універсального над індивідуальним стала темою концептуальної напруги. В результаті цього феміністичний літературний дискурс отримує можливість вийти за межі внутрішнього/зовнішнього логоцен-

тристської традиції на широку соціальну сферу нелінгвістичних феноменів реальності [2, с. 20], таких як чуттєвість, воля й бажання, влада й тіло, свідоме і позасвідоме, фантазм і перверсія, гра позначувача. Це відкрило авторам вихід до простору нових можливостей виразності мови.

З'являється низка авторів-жінок, чії літературні пошуки перегукуються з бартівськими принципами текстуалізації, фукіанськими концепціями трансформації мови, деррідіанською реконструкцією письма, які знайшли нові підходи до виразальних можливостей мови й письма. В середині ХХ ст. у європейській художній літературі загалом та франкомовній зокрема з'являється такий феномен, як Новий роман. Характерними рисами цієї літературної течії стали відмова від позиції всесильного і всезнаючого автора, безфабульність, розгортання сюжету з порушеною причинно-часовою послідовністю, де логічний розвиток подій уже не відіграє важливої ролі.

Однією з найяскравіших представниць цієї течії у франкомовній літературі стала Маргеріт Дюрас. Саме в її творах відчувається нездоланне бажання експериментувати з мовою, знайти спосіб висловити свої переживання, думки й бажання, зрештою, свій біль. Однак у цьому пошуку нових виразальних можливостей мови й письма письменниця зіштовхується з труднощами, які вона сама називає серйозними недоліками [3, с. 36], маючи на увазі складність подолання неспівпадіння між актом мовлення та висловленим змістом, адже досвід світу й буття людини в ньому абсолютно унікальні, тоді як мова належить до абстрактних категорій. Таким чином, відбувається метафізичне роз'єднання людини й світу, оскільки цей зв'язок може відбутись лише опосередковано. В результаті цього мова виявляється нездатною виразити реальність безпосередньо. Текстова організація художніх творів М. Дюрас відображає поняття жіночого письма, що пов'яже літературні пошуки письменниці з проблемами феміністичної теорії, метою якої є обґрунтування повноправності та рівнозначності існування різноманітних культур і практик, в тому числі альтернативного домінуючому патріархальному дискурсу жіночого способу життя у світі, жіночого мислення, жіночого письма. Як відзначає сама письменниця, «коли я пишу, в мені щось перестає функціонувати <...>, це щось стає мовчазним. Я дозволяю цьому щось забрати його, це те, що летить з моєї жіночої сутності» [4, с. 261].

Як жінка-автор Маргеріт Дюрас виступає творцем власної системи значень, тих значень, де замість ієрархій, відбувається процедура без-

кінечних заміщень, і саме ці заміщення становлять інший порядок реальності. Зміст у творах М. Дюрас не схоплюється, а твориться, перебуваючи в постійному становленні, в якомусь просторі, що не локалізується.

Письменниця уникає традиційної наративної структури тексту, він більше не є процесом постулювання змісту, означування, а складається з багатьох рівноправних кодів, які включаються в інші тексти, в інші коди. Це текст, який зраджує сподівання логосу, бо в ньому відсутня структурна визначеність і завершеність. Вона скорочує наративні частини, де щось пояснюється. Замість лінійного хронологічного розвитку сюжету читач опиняється в ситуації, коли фраза розпадається до рівня мікростилу, коли текст нескінченно проліферується, а зміст постійно вислизає, не справжуючи логічний розвиток подій.

Фраза у М. Дюрас – це щось невловиме через присутність великої кількості розривів, нестижовок, пропусків, що акцентують увагу читача на «невимовному». Письменниця використовує техніку фрагментарного письма, звідки випливає відсутність центральних слів, оскільки кожна фраза тексту несподівана і водночас центральна. У результаті цього індивідуальне не підкорюється центральному, а сам текст стає втіленням індивідуального.

Відмова від раціональної мови в текстах М. Дюрас виявляється в незакінчених фразах її персонажів, через що діалогі перебувають на межі смислу і нісенітничі. У них відбувається порушення порядку слів, постійно зміщується головне в розмові, комбінуються літературна мова та просторіччя. Головні герої часто не називають реальність, ухиляючись від відповідного слова. Так, у «Модерато кантабіле» головна героїня Анна Дебаред, намагаючись дізнатися подробиці вбивства в кафе, яке викликало в неї справжнє потрясіння, вдається до наївного перефразування, розгублена, вона говорить про те, «що називають сердечними складнощами» [5].

Розмова персонажів часто організована навколо відсутнього слова, через що виникає глухий кут у комунікації, коли герої не можуть порозумітися через складність моменту віднайдення відповідного слова. Яскравим прикладом такої ситуації може слугувати репліка віце-консула, звернена до Анни-Марії Стреттер в романі «Віце-консул»: «Якщо я спробую сказати вам те, що хотів би змогти вам сказати, все піде прахом. ...слів для вас, таких слів... у мене...щоби сказати вам, немає таких слів. Я схиблю, знайду не ті... скажу не про те... про те, що трапилось з кимось іншим...» [6].

В іншому романі «Захоплення Лол В. Стайн» головна героїня Лол також відчуває складності з віднайденням слова. Намагаючись відповісти на, здавалось би, просте запитання, поставлене їй під час обіду в її колишньому домі в У. Бридж, Лол відповідає не відразу. Вона відповідає, що не знає, чи жила вона там коли-небудь. Вона не закінчує речення [7].

Діалогі у творах М. Дюрас – це жива мова, що створює певний звуковий простір або, за Р. Бартом, «шум мови». Як висловила сама письменниця, «ми не можемо це висловити, але можемо змусити це звучати» [4, с. 48]. Включення до тексту інших наративних елементів – надривних гудків пароходів, шуму моря або вітру, тембрів голосів (голос віце-консула, що свище), запахів (п'яний запах магнолій в саду Анни Дебаред), кольорів та інших явищ – створює певну поліфонічність тканини письма. У результаті цього в читача виникає ефект не тільки чуттєвого бачення в тексті, але й слухового звучання мови: «Ніжності цього голосу, такого рідного, хлопчик ще не навчився опиратись. Не відповідаючи, знову підіймає руки, опускає на клавіші, точно туди, куди і потрібно. І в хвилях цієї материнської любові звучить гама соль мажор, один раз, потім ще. Гудок з боку арсеналу сповіщає кінець робочого дня. Світло стає трохи нижче. Гами виконані настільки бездоганно, що пом'якшують навіть гнів дами» [5].

Якщо в якийсь момент смисл заволодіває процесом мовлення, він тут-таки і розчиняється в поліфонічності голосів персонажів, розсіюючись у звуковому просторі, де втрачається його зрозумілість і розрізненість. Це швидше спонтанна мова, свого роду імпровізація, яка підкорюється просто бажанню говорити ні про що і про все відразу. Як говорив Р. Барт у контексті своєї концепції «безвладної мови», це і є тим висловлюванням-процесом, до якого неможливо застосувати традиційні принципи верифікації.

Своєрідність стилістичних прийомів М. Дюрас виявляється в численних повторах якоїсь фрази. Наприклад, у романі «Віце-консул» фраза «Всі шепочуть» повторюється багато разів, майже протягом усього епізоду балу в посольстві, що додатково підсилює ефект фонетичного впливу на читача. З іншого боку, повтори все ж таки об'єднують фрагментовані частини тексту. Це створює ефект ритмічності звучання тексту, що споріднює мову М. Дюрас зі звучанням музики. Не випадково в її творах художня образність посилюється виконанням музичних творів. Це й сонатина Діабеллі, яку виконує маленький хлопчик, син Анни Дебаред у романі «Модерато

кантабіле», і п'єса Шуберта, яку виконує Анна-Марія Стреттер у романі «Віце-консул», та й самі словесні повтори в текстах можна проінтерпретувати як своєрідні музичні рефрени, характерні для музичної форми рондо, що в перекладі означає коло. Можливо, це натяк на те, що герої її творів приречені блукати по колу. Їхня свідомість замкнена в кругообіг ніцшеанського Вічного повернення, з якого вони не бачать виходу. Звідси впливає відчуття психологічного надлому, безвиході, дисгармонійності життя героїв художніх текстів М. Дюрас.

Скороченість і незакінченість фраз, характерних для письма М. Дюрас, свідчить про економію стилістичних засобів письменниці. Вона йде шляхом спрощеного синтаксису, намагається досягти короткого письма, без граматики, «письма одних лише слів... загублених. Там написаних. І відразу ж покинутих» [8, с. 71] Це так звана розірвана стилістика, мова, яка звільняється від влади синтаксису. Така мова, на думку М. Дюрас, володіє особливою силою, вона набуває інтенсивності і резонує з «невимовним». Її тексти переповнені асиндетонами, тобто фразами, де порушений складносурядний зв'язок, опускаються сполучники, окремі слова. Це надає мові не тільки стислості, але й більшої виразності. Водночас збільшується двозначність діалогу. Ось приклад скороченої фрази в романі «Модерато кантабіле»: «Що це? – скрикнула дитина. – Щось відбулось, – сказала дама. – Ні, – сказала Анна Дебаред, – нічого» [5]. Інший фрагмент також ілюструє скорочення структури речення, обмеження синтаксису і лексики: «Злочин, так. – А я про це не знала, розумієте» [5].

Нерідко письменниця вживає такий стилістичний прийом, як еліпсис, де відбувається пропуск не тільки окремих слів, але й цілих словосполучень. Наприклад, репліка віце-консула з однойменного роману саме завдяки пропускам яскраво передає його розгубленість і схвильованість. Звертаючись до Чарльза Россетта, віце-консул виправдовується: «Я сам не розумів, що несу... коли почув про “Blue Moon” ... зовсім втратив голову... вирішив, що мені все дозволено... знаю, я непростенно безтактний, але ... ви адже?... Він не продовжує» [6].

На перший план у художніх текстах М. Дюрас виходять не події і навіть не характери героїв або їхні ідеї, а внутрішній світ персонажів, їхня індивідуальна свідомість зі своїми непевненостями, страхами, пристрастями, бажаннями. Через це зв'язок діалогу з історією тексту не логічний, а перш за все емоційний.

Фіксуючи якісь мінімальні деталі речей або людської зовнішності, письменниця намагається через зовнішнє дістатись глибин людської свідомості. У думках її героїв постійно непомітні незавершені порухи душі, це так звані тропізми – первісні психічні реакції, які лежать в основі наших почуттів, слів, жестів тощо. Наприклад, у сцені уроку музики в «Модерато кантабіле» письменниця короткими, але влучними фразами передає спонтанність психічної реакції маленького хлопчика, сина Анни Дебаред, його протест проти застосованого щодо нього надмірного тиску з боку вчительки музики: «Зі звуками її голосу хлопчик відразу весь якось зіщулюється. У нього такий вигляд, начебто він роздумує спокійно, не поспішаючи, потім відповідає, судячи з усього, навмисно неправильно. В іншому місці, він сидить, міцно стиснувши на колінах кулачки» [5].

Емоційні та психічні реакції персонажів творів М. Дюрас тісно поєднані з фізіологічними рухами тіла, завдяки чому читач бачить зовнішнім поглядом те, що персонаж переживає всередині себе. Інакше говорячи, літературні пошуки нових виразальних можливостей письма приводять авторку до використання у творчості такого феномена, як мова тіла. Це ще один доказ того, що стиль письма М. Дюрас близький до фемінного, адже мова тіла – одна з центральних категорій понятійного апарату феміністичної теорії.

Так, використовуючи мову тіла в романі «Віце-консул», авторка посилює ефект емоційного сприйняття тексту. У сцені діалогу посла Франції в Індії з віце-консулом письменниця акцентує увагу читача на погляді віце-консула, який змінюється зі зміною його внутрішнього стану. В одному випадку віце-консул підняв очі, а посол сприйняв це за зухвальство, в іншому випадку погляд стає нерухомим, неначе погляд мертвої людини, нарешті, «його погляд раптом загорівся інтересом» [6].

У романі «Захоплення Лол В. Стайн» головна героїня намагається приховати своє сильне збентеження, порушення емоційної рівноваги. Вона говорить: «В мене сильно б'ється серце, і я боюся, що Тетяна це помітить» [7]. Водночас тіло у М. Дюрас, як і у феміністичних дослідниць, – це місце, де прописані владні стратегії маніпуляцій і регуляцій людським тілом, що відтворюють механізми соціальної нерівності і несправедливості. Особливо це стосується жіночого тіла як місця репресивних практик, пов'язаних з насильством, агресією, фізичним болем. Саме жінки перш за все (особливо в країнах так званого третього світу) стають об'єктами нестерпних страж-

дань у періоди масштабних світових катаклізмів, зокрема війн, наслідків колоніалізму, голоду, економічної розрухи.

Вражаючим прикладом такого репресованого тіла є образ жебрачки, чия історія, проходячи лейтмотивом через весь роман «Віце-консул», стала вираженням граничного болю й страждань. Описуючи історію 17-річної дівчини, яку, змучена голодом і злиднями, мати, вигнала з дому, М. Дюрас у своєму прагненні обійти логоцентристську мову, щоби передати невимовний біль, віднаходить точку, де, за виразом Ж. Дерріди, «думка якомога глибшим чином пориває з мовою» [9, с. 175]. Це мова божевілля, яку в книзі «Історія божевілля» М. Фуко називає «мовою без опори», тобто мовою, яка остаточно пориває з граматиною і синтаксисом: «Вона (жебрачка) говорить те, що ніхто не зрозуміє». Іноді «вона співає і говорить, вона промовляє непотрібні слова в глибокій тиші» [10, с. 181]. Мова божевілля – це фактично мова, яка не може бути вимовлена, оскільки вона є мовою мовчання. Вона не має права на говоріння, не має права голосу, вона маргіналізована і репресована.

Однак водночас це мова, яка говорить сама по собі, «словами без мови» (М. Фуко) і без суб'єкта мовлення, мова, яка заглиблена сама в себе. Отже, це мова, яка, долаючи пута раціональної мови і проглядаючи кризь неї, відкривається незвіданому, тому, про що не вдавалося сказати раніше. Як пише сама Маргеріт Дюрас, про біль, «голод, відмирання почуттів» і «про смерть в непрожитому житті» [6]. Позбутись цього болю, згідно з М. Дюрас, означає «заблукати» – вона все ж таки віднаходить відповідне слово! Власне, саме цього прагнула жебрачка ще на початку роману, коли її психічні і фізичні страждання тільки починались. Однак тоді її бажання «заблукати» було якоюсь загадкою для читача, лише в кінці роману зміст відкрився своєю трагічною розгадкою: «заблукати» означає впасти в забуття. Джордж Кроун, один із героїв роману «Віце-консул», говорить про жебрачку так: «зуміла заблукати і все забула, не пам'ятає, хто вона, чия дочка, і не знає більше нудьги» [6].

Персонажі М. Дюрас потрапляють у ситуації, коли неблаганні і несподівані обставини життя виявляються сильнішими за їхню волю і бажання, не даючи їм здійснити власну життєву програму. Проте вони протистоять не тільки обставинам життя, але й самим собі. Намагаючись віднайти самих себе в цьому житті, свою сутність, вони, зрештою, так і не віднаходять її. Через це кожен з них живе начебто не

своїм життям, оскільки доля відкидає їх кудись вбік від сподіваного шляху.

Тексти М. Дюрас торкаються вічних екзистенційних тем, зокрема недосконалості і суперечності людини, її закинутості в життя, трагізму її існування в світі як буття до смерті. Біль і смерть глибоко проникають в її тексти. Проте це не просто фізична смерть, а швидше стан символічної або психологічної смерті особистості ще за її фізичного життя. Прикладом може слугувати епізод із роману «Віце-консул», коли Анна-Марія Стреттер, відповідаючи на запитання своїх друзів про те, кого вона бачить в особі віце-консула, говорить, що бачить перед собою «мертву людину».

В «Модерато кантабіле» тема пристрасті теж пов'язується зі смертю: «Вони доторкнулись губами один до одного, наслідуючи поховальний обряд, що і їхні руки, ...холодні, тремтячі». Далі відбувається діалог, як завжди, неоднозначний: «Я б хотів, щоб ви померли, – сказав Шовен. – Я вже померла, – сказала Анна Дебаред» [5].

Стиль письма авторки багатий символізмами і метафоричністю, які вимагають від читача включення уяви для сприйняття тексту. Особливо яскраво ці стилістичні прийоми виявляють себе в описі історій жіночих доль головних героїнь романів, адже їхні прагнення самореалізації, поривання до індивідуальної свободи переживають крах не тільки через загальнолюдські метафізичні проблеми життя, але й через те, що вони живуть у патріархальному світі, де жінки зазнають особливої дискримінації за ознакою статі. Їхній життєвий простір обмежений приписами патріархальної моралі, через яку вони не в змозі переступити.

Так, у романі «Модерато кантабіле» залізну огорожу парку, за якою знаходився дім Анни Дебаред, можна порівняти з тим обмеженим простором, у якому вона змушена жити. Саме її психологічна смерть пов'язана з неможливістю досягти свободи й переживання справжніх щирих почуттів. Образ птахів, які мирно спали за цим парканом, символізує приспану свідомість тих, хто за ним живе, задовольняючись обивательським існуванням серед «суспільства міцного, з твердими устоями, впевненого у своїх правах» і наскрізь фальшивого.

У романі «Захоплення Лол В. Стайн» образ птаха зі зламаними крилами означає марність сподівань Лол віднайти себе, свою долю поза поглядом символічного великого «Другого». Її образ асоціюється з відсутністю, згадаймо лаканівське «Жінка не існує». Недаремно письмен-

ниця акцентує увагу на білому кольорі її волосся, а сам образ Лол подається через метафору «знетіленості» і прозорості.

У романі «Віце-консул» мертві птахи на березі моря асоціюються зі станом драматичного розриву, який переживає Анна-Марія Стреттер між тими перспективами, які відкривались перед нею в юності, і можливістю самореалізації, коли вона подавала надії як талановита піаністка, і тим життям, яке чекало на неї в Індії після одруження, коли вона дізналась «про існування болю, занадто давнього, щоб його виплакати» [6]. Вона також переживає психологічну смерть, змиряючись зі своєю долею, «її небо розколось і вона це приймає» [6].

Завдяки використанню технології текстової еротизації письма письменниця досягає максимальної інтенсивності емоційної напруги. Емоції її героїв настільки сильні, що не можуть бути стримані, їхнє вираження стає фізичною необхідністю.

Інколи емоційна напруга доходить до одержимості, що виявляється в крику. Це несамовиті крики віце-консула, звернені до Анни-Марії в кінці вечірки, яка відбувалась у посольстві: «Після криків він починає ридати, не говорячи ні слова, при цьому всі кінцівки його тремтять» [6].

Крику протиставляється тиша або мовчання, що зовсім не означає відсутність мови. Їх можна проінтерпретувати як «беззвучний крик» або «крик душі».

Таким чином, історії героїв художніх текстів М. Дюрас стають точкою зіткнення різноспрямованих впливів. В результаті цього їхня свідомість роздвоюється на декілька особистостей, які суперечать одна одній, вступають у боротьбу між собою. Звідси випливають стан дисгармонії, у якому перебуває свідомість героїв М. Дюрас, суперечливість і туманність сенсів, які викликають затримку слова, після якого настає мовчання. Зіштовхнувшись з «невимовним», мова й письмо виявляються нездатними до вираження. Вони німіють, у результаті чого замість слів – мовчання й тиша. Мовчання у М. Дюрас означає неможливе завершення, як, наприклад, епізод, де

віце-консул намагається поспілкуватися з Анною-Марією Стреттер: «Всі чекають. Вони мовчать. Чекають. Вони, як і раніше, мовчать» [6]. І далі: «Він мовчить. Вона розмовляє з ним. Він мовчить. Він остаточно замовк...» [6].

Саме крик і мовчання – це два полюси тієї мови, якій вдається наблизитись до «невимовного». Це та трансформована, звільнена від пут логоцентризму мова, яка отримує можливість вказати на те, що, на думку М. Фуко, не може бути вимовлено.

Висновки. Розробивши особливий стиль письма, Маргеріт Дюрас, як мало кому з письменників-чоловіків, вдалося досягти неможливого – здійснити вихід до тих меж, де долається роз'єднаність між мовою і реальністю. Використовуючи наявні лексичні засоби й стилістичні прийоми, зміщуючи акценти та деконструюючи їх, М. Дюрас досягла високої художньої майстерності у своїх пошуках нових виражальних можливостей мови й письма. Її тексти створюють простір, де зміст не схоплюється, а твориться, завдяки чому вони народжуються в процесі їхнього сприйняття, активної співтворчості, де читач виступає в ролі співавтора.

Письмо М. Дюрас виходить за межі традиційних значень слів, які задають тільки певний напрямок. Створивши «власну мову», письменниця змогла наблизитись до «невимовного», що існує в суперечливому і неповторному досвіді людського життя у світі, наблизившись, за влучним виразом Р. Барта, до «недосяжних горизонтів мови».

Це письмо, яке заново відкриває єдність слів і речей. Як говорила сама М. Дюрас, «іноді я відчуваю: писання ніщо, коли це тільки просте бубоніння на вітер, якщо воно не поєднує всі речі в одному» [4, с. 122].

Безперечно те, що творчість Маргеріт Дюрас матиме неоціненне значення для подальшого розвитку теоретичних засад і пошуку нових ідей такого літературного феномена, як жіноча мова й письмо, де постулюються принципи розрізнення й багатовимірності замість однозначності й тотожності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Барт Р. Удовольствие от текста. Избранные работы. Семиотика. Поэтика. Москва : Прогресс, 1989. 616 с.
2. Жеребкина И. Прочти мое желание. Москва, 2000. 256 с.
3. Duras M. La vie matérielle. Paris : P.O.L., 1987. 175 p.
4. Duras M. Écrire, dit-elle. Imaginaires de Marguerite Duras. Bruxelles : Éditions de l'Université de Bruxelles, 1985. 195 p.
5. Duras M. Moderato cantabile. URL: <https://1001ebookgratuit.com/lire-moderato-cantabile-1-gratuit-chapitre> (дата звернення: 13.03.2021).

6. Duras M. Le vice-consul URL: <https://booksonline.com.ua/view.php?book=117363> (дата звернення: 13.03.2021).
7. Duras M. Le ravisement de Lol V. Stein. URL: <https://www.pdfdrive.com/le-ravisement-de-lol-v-stein-e34070262.html> (дата звернення: 05.03.2021).
8. Duras M. *Écrire*. Paris : Gallimard. 1993. 248 p.
9. Деррида Ж. Насилие и метафизика. *Письмо и различие*. Москва : Академический проект, 2000. С. 124–248.
10. Duras M. Entretien de Marguerite Duras avec Jean Schuster. L'Archibras, n°2. Paris : Le Terrain Vague, 1967. P. 174–179.
11. Дорош О.О. Лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти авторського жіночого мовлення в романах М. Дюрас : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05. Київ, 2006. 20 с.
12. Дюрас М. Коханець. Київ : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2009. 128 с.
13. Лакофф Р. Язык и место женщины. *Гендерные исследования*. 2000. № 5. С. 241–251.
14. Фуко М. Герменевтика субъекта. *Курс лекций в Коллеж де Франс*. Москва : Прогресс, 1991. С. 284–314.
15. Фуко М. Правила промови. Київ, 1993. 63 с.
16. Фуко М. Слова и вещи. Москва : Прогресс, 1977. 407 с.

UDC 821.111(73)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.47>

GENRE STRUCTURE VS. LITERARY CONCEPTS IN “THE BUTTERFLY GARDEN” BY DOT HUTCHISON

ЖАНРОВА СТРУКТУРА І ЛІТЕРАТУРНИЙ КОНЦЕПТ У РОМАНІ ДОТ ХАТЧІСОН «САД МЕТЕЛИКІВ»

Muntian A.O.,

orcid.org/0000-0001-8375-4067

Candidate of Philological Sciences,

*Head of the Department of Foreign Languages
Dnipro National University of Railway Transport*

Shpak I.V.,

orcid.org/0000-0002-4305-4987

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Dnipro National University of Railway Transport*

The purpose of the given piece is an attempt to analyze some aspects of the structure of a literary piece belonging to a genre of mass literature, i.e., a thriller and the relevance and importance of this structure comparing to the ideas and concepts conveyed by the author in the literary work. In the current investigation the authors dwell on the defining a genre of thriller and both compare and contrast it with an older and rather more established genre of the detective story. To achieve the goal both cultural and historical method and comparative and historical method will be used. The first method will give us opportunity to trace national peculiarities, which influence the whole literary piece in terms of pragmatics: help us to understand the authors ideas, which should be conveyed to the readership, from the socio-cultural point of view, whereas the second method will give us a perspective on modern products of not only mass literature but of mass culture on the whole. The basis for the current study is scientific pieces by both domestic and foreign scholars, which are devoted to the problems of literary reception and intercultural aspect of modern literary pieces. A thriller is a genre of mass literature and naturally has umpteen elements peculiar to this part of literature; however there are some idiosyncratic features as well. In the course of the research, it becomes obvious that a thriller novel may not have a strict genre frame, however, one of the main distinctive features for a thriller is presence of suspense: psychological tension, which comes into a novel and does not let readership lose their attention till the last pages. To illustrate the irrelevance of the rigid structure in comparison with the significance of ideas and notions recognition by the readership when we deal with a piece belonging to mass literature, the authors have chosen a thriller novel by Dot Hutchison “The Butterfly Garden” (2017). In our opinion this novel lacks the traditional structure, however, falls into the category of thriller novels due to the features pertinent to the genre, which are kept in the novel.

Key words: thriller, mass literature, detective story, literary character, fiction.

Метою дослідження є спроба проаналізувати деякі аспекти структури літературного твору, що належить до жанру масової літератури (піджанр: трилер), а також актуальність і важливість цієї структури порівняно з ідеями та концепціями, які автор літературного твору ставить за мету донести до читача. У статті автори приділяють певну увагу тлумаченню піджанру масової літератури – трилеру, а також порівнюють та протиставляють його «старшому» та більш усталеному жанру детективної історії, або детективу. Для досягнення мети автори спираються на культурно-історичний та порівняльно-історичний методи. Перший метод дасть нам можливість простежити національні особливості, які впливають на літературний твір загалом з точки зору прагматики, а саме допоможе нам зрозуміти ідеї автора, які слід донести до читачів, із соціокультурної точки зору, тоді як другий метод дасть нам уявлення про сучасні твори не тільки масової літератури, але й масової культури загалом. Основою цього дослідження стануть наукові праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених, які присвячені проблемам літературної рецепції та міжкультурному аспекту сучасних літературних творів. Трилер – це жанр масової літератури, який, природно, має безліч елементів, характерних для цієї частини літератури, проте він має деякі своєрідні риси, що є типовими тільки для нього. У процесі дослідження стає очевидним, що роман-трилер може не мати жорсткої жанрової рамки, однак однією з головних відмінних рис трилера є наявність напруженості, адже психологічна напруга, яка присутня у романі, не дає змогу читачам втрачати увагу з перших до останніх сторінок. Щоби проілюструвати неактуальність чіткої структури літературного твору, зокрема трилеру, порівняно зі значимістю впізнання та сприйняття читачами ідей та понять, коли ми маємо справу з твором, що належить до масової літератури, автори вибрали роман Дот Хатчисон «Сад метеликів» (2016 р.). На наш погляд, у цьому романі відсутня традиційна структура, однак він потрапляє до категорії трилерних романів через риси, що стосуються жанру, які зберігаються в романі.

Ключові слова: трилер, масова література, детектив, літературний персонаж, художня література.

Introduction. Understanding of most general questions and issues is one of the most difficult things both for theoretical scientific thought and for practical and emotional human beings. Concepts such as love, faith, truth are the most difficult for definition and even grasping. Literature is one of such concepts: if the question “what is literature?” is asked, it is highly likely that the number of answers would amount to an enormous array of data. However, for the time being we are not going to go deep into various approaches attempting to define the literature itself but would rather look at the aspect author-reader interaction, issue of readers’ reception and pragmatic aspect of a fictional literary novel. In postmodern, post structural, postindustrial society, where there is access basically to anything any time, deformation and change are only logical things. Contemporary society to some extent is even past nihilism (concept forged by Friedrich Heinrich Jacobi) widely popularized by Ivan Turgenev in his literary works, for after Nietzsche, who considered nihilism to be one of the milestones of human transformation, humanity left that milestone behind. Jacobi’s general complaint to Kant and other philosophers of the time was that they diminished the real self to an illusion. Where modern society relate with Jacobi’s concepts is the matter interaction, as far as Jacobi insisted that there cannot be “I” without “THOU”, and what is more important, in the matter of “personal God”, and despite the fact that he did not consider himself to be irrational and stuck to the idea that faith is rational [10, p. 279–297] his ideas were perceived and interpreted differently.

Modern socio-cultural, socio-linguistic, philosophical and other processes are getting viral due to globalization and technological factors, on the other hand those processes are commercialized and human centric, who means that it was high time for the devel-

opment of mass literature oriented on certain readership. There is a great number of literary scholars who conduct their research in this sphere, among them Chernyak, Cawelty, Gudkov, Aytmatov and many others. In terms of semantics the term “mass literature” speaks for itself: masses have access to reading. However, it is rather simplified term, and in the course of time, mass literature has refined drastically. Chernyak believes that because of cutting throat competition on the market, mass literature authors need to find and fight for their target audience, they need to understand who “their reader” is [7, p. 3]. Thus, there is a partial shift in the literary dynamics; it is not only the reader who is looking for his or her author, it is also the author, who should be looking for his or her reader. As a result, the pragmatic aspect of a literary text gains importance. The advance of mass literature was imminent and inevitable, however if we choose to adhere to theoretical issues, we need to steer away from mass literature as a relatively new and popular concept, in general, and focus on its pragmatics.

The purpose of this piece is to consider specific aspects of the structure of a literary work vs. ideas and concepts conveyed by the author and try to ascertain the extent of relevance and importance of the structure for general perception of a fictional novel by readership comparing to its pragmatic aspect. Additionally, it is our intention to look for allusions natural for a postmodern literary piece and dwell on the connection of the “The Butterfly Garden” (2017) by Dot Hutchison with other significant works of fiction, namely “The Collector” (1963), the thriller novel by John Fowles.

Methodology. To achieve the goal both cultural and historical method and comparative and historical method will be used. The first method will give us opportunity to trace national peculiarities, which

influence the whole literary piece in terms of pragmatics: help us to understand the authors ideas, which should be conveyed to the readership, from the socio-cultural point of view, whereas the second method will give us a perspective on modern products of not only mass literature but of mass culture on the whole. The basis for the current study is scientific pieces by both domestic and foreign scholars, which are devoted to the problems of literary reception and intercultural aspect of modern literary pieces. In this line, it is intended to apply the concept of “theoretical and practical reception” developed by V. Zhirmunski [2, p. 3]. According to this concept there are two types of literary reception, where the theoretical reception is preceded by the practical one.

Research and discussion. Without any doubt a thriller is a genre of mass literature, thus it is an obvious reason of why novel “The Butterfly Garden” should be analyzed as a mass literature product, which has its own target audience. Mass literature due to its “for everyoneness” status has some negative connotations and is perceived among general readerships as “low-class”. Some scholars point out that inextirpable and undying readers’ love for mass literature speaks about undeveloped and unsophisticated readers’ consciousness [5, p. 12–19]. However, in our opinion, such attitude is generalized and somewhat unfair both to readership and literary product. We believe that term “mass literature” does not correlate with the quality of a literary piece, but rather with multitude of potential readers. The notion, which is important for current research is the one offered by Chernyak, who noted that mass literature is of cosmopolitan and outward-looking character, without national peculiarities, with similar plots and motifs [6, p. 11]. According to Cawelty, literary pieces that belong to mass literature have in common a great number of narrative similarities [3, p. 86]. He also noted that a literary formula, especially a formula of a mass literature piece, is a universal model, based on cultural stereotypes and implemented in an exact genre through repeated (clichéd) plots [3, p. 79–87]. For instance, in a detective story genre, especially if a series of novels is the case, one of the most recognizable clichés is vitality of the criminal and perpetual fight of protagonist and antagonist from novel to novel (the series about Sherlock Holmes and his nemesis Dr. Moriarty), very often in the framework of suspense, easily felt by the readership. According to Barkhudarov a literary cliché is speech of nonfiction, which is a mechanic reproduction and substitute of author’s creative initiative. He contemplates the author to be an artist, who overcomes the material

resistance and shapes the language of fiction [1, p. 1] Affiliation of a literary piece with one or another genre and the existence of clichés in that exact piece does not exclusively determine the quality of the literary work in question. A detective story is a mass literature genre, however, is it hardly possible to say that all the detective stories are of low quality and there is not a single detective story, belonging to so-called high literature. As an illustration we may address to “The Black Prince” by Iris Murdoch, a well-known post-modern literary piece, with the “elite” target audience, and all the motifs and techniques pertinent to a postmodern literary work, with multi-layered philosophic text and narrative.

The 20th century detective story greatly differs from the traditional canon. Under the traditional canon we understand the works of such authors as Sr. Arthur Conan Doyle, Agatha Christie, Gilbert Chesterton, Edgar Allan Poe and others. Their works to an extremely great extent fall under the classification developed by V. Shklovsky in terms of structure. However, when we talk about a post-modern detective story the structure of a literary work undergoes dramatic transformation. The structure and the order lose their significance in literary works of the kind. The modern detective story has the number of variations: from “Whodunnit” to “Howdunnit”, from “Female detective” to “Noir detective”, from “Police detective” to “Thriller”.

In the context of this piece, we would like to dwell on the attempt to understand the notion of a thriller, primarily because in our humble opinion most fiction pieces of today have a few characteristics of a thriller, disregarding their genre affiliation. We may say that thriller is a variation of horror, however unlike horror, the thriller is not about pure horror, it is mostly about a committed crime, or mystery, which needs to be resolved; an integral part of any thriller is suspense [8]. Among major tasks of an author who writes a thriller is to open for the readership the door to a different world: to the world of crime and perversion; to the world with a different morale and rationale for action – this world is the domain of Evil. Another task for the author is to introduce the criminal as an ordinary character with his or her life story, sometimes complicated, sometimes outright sick, but human. The main message is that the criminal, the antagonist, the main villain – is a human being and has the right to be treated as one; the task of the author is to give readers opportunity to understand the criminal and to some extent to side with him or her. The narrator of a thriller is most often either a criminal or a victim [8]; in the case of “The Butterfly Garden” readers will hear the story from

a victim. Taking this into account, we should understand that the role of a detective in a thriller is rather superfluous. It is very often the case that a detective has extremely vague understanding of the process and sometimes his role is even reduced to a listener. The main characteristic of a thriller – storytelling, reveling the mystery, talking about a crime; not so much solving the crime, but telling the story of how it was solved.

When we deal with any literary piece belonging to mass literature (despite all canons, formulae and clichés) it is rather difficult to set the borders for each genre. A thriller is not an exception. There is a point view according to which the difference between thriller and detective story lies in the plot structure. When we talk about a detective story, we move from committing a crime to solving it, and when we talk about a thriller – the crime, the disaster is happening in the end [4, p. 39]. However, in our opinion this is a rather simplified definition of a thriller, which at present time is not exactly relevant, as far as there are umpteen instances of literary pieces where this definition cannot be applied, and “The Butterfly Garden” is one of those.

“The Butterfly Garden” written by Dot Hutchison was published in 2016 and is the first part of “The Collector Series”. “The Butterfly Garden” is a very blatant reminiscence to the novel by John Fowles “The Collector”. In both novels there is a story of unusual and untypical collectors – of men who collected women rather than butterflies. Those villains and their victims are quite different; nevertheless the ideas are pretty much alike. The leading characters of “The Butterfly Garden” are the FBI agents who interview (or interrogate) the surviving victim, and the surviving victim herself – a girl called Inara. However, it is very unclear what her real name is. The agent’s task is to determine who are the victims and who are the criminals, or at least to determine how damaged all the parties are. Inara’s task is to minimize the damage, which the rest of the victims may continue to endure. It is rather vague who is who in the beginning of the story:

“We’re the FBI; usually people think we’re the good guys.”

“And Hitler thought he was evil?”

Eddison lurches to the very edge of his seat. “You’re comparing the FBI to Hitler?”

“No, I’m engaging in a discussion about perspective and moral relativity” [9].

On the example of this novel, we may stress out that the structure of a literary work is of little importance if the other elements pertinent to a genre or subgenre are in place: suspense, intrigue, mislead-

ing, investigation, enigmatic artistic images, etc. It is obvious for the readership that the crime has already been committed and most probably the FBI agents know, or highly suspect, who has done it, however the thrill is to understand the reasons, to know what happened and how it happened rather than simply identify the criminal. The first intrigue presented for the reader is to figure out who are the “good guys” or “good girls”. The landslide in modern literature is the involvement of readers: the readership is no longer solely source of perception of facts and ideas presented by an author; today readers become active participants and even co-creators of fiction.

Building of trust between a victim and investigator, police officer, FBI agent, etc. is a crucial element for a story. An investigator is someone who will (generally) help a victim to find the truth, who will offer expertise necessary for delivering justice. In any case, the partnership of victim and investigator is one of the key structural elements: a victim needs help from an investigator, regardless of the fact whether an investigator is good or bad. In the case of “The Butterfly Garden” the role of an investigator is reduced to the role of chronicler or story writer. The FBI agent get only the information that Maya (Inara) gives them, and she does not feel obliged to share with them more than she deems relevant. In our opinion this also a shift from established structural cannon: the victims take the lead and become main characters of the novel. Their stories are important, they are important, whereas the detectives receive the secondary roles of chroniclers who try to piece together what happened.

“The Butterfly Garden” tells a story of the Garden – a beautiful and horrific place. It is a place within a place. It is a world within a world. The world where beauty borders with atrocities; distorted love exists next to uncovered tortures. The Garden lives according to strict rules. Gardener’s family is the outside world, his Butterflies – inner world. The Butterflies get to the Garden in the age of puberty and live there till their 21st birthday, and on the day when they turn 21, they stay in the Garden forever:

“But for the most part, the walls only came down two mornings a week – what we’d taken to calling the weekend, whether it was or not – so the actual gardeners could do maintenance around our beautiful prison. The hired help never saw us, and the multiple sets of closed doors between us and them guaranteed they never heard us either.

No, wait. The walls came down when a new girl was brought in too, or when one died.

We didn’t like it when the walls came down. Wishing they would was kind of extraordinary” [9].

If we step away from the structure and turn to the ideas, which make a work of fiction popular, it is worth saying about recognition of ideas and concepts. It is crucial for readers to understand what is happening in a novel, to recognize elements, thoughts, notions, and concepts pertinent to this or that culture. While reading “The Butterfly Garden” it is rather difficult not to think that the whole thing is some perverted version of a popular TV show “The Bachelor”, where the Gardener if the Bachelor and the Butterflies are involuntary Roses. Such elements help readers to stay involved, to make predictions and thus develop interest. Another interesting aspect is that in modern thriller a villain is depicted as a regular man: a neighbor who waves you hello, a teacher who gives you a lecture, a father on a parents’ committee. This person does not stand out; do not set your instincts on edge. In the original “The Collector” by Jon Fowles the main villain Caliban was repulsive, retarded, and illiterate; he was not likable; he was not charming; he was not interesting. The Gardener, on the other hand, represents the new type of villain. He is intelligent, he is good looking, he is enigmatic, and in the same time he is delusional and mentally unhealthy:

“The Gardener came for her just before daylight.

He was an elegant figure of a man, maybe a little above average height, well built. The type of man who always looked at least ten to fifteen years younger than he really was. Dark blond hair, always perfectly in place and well-trimmed, pale green eyes like the sea. He was handsome, that couldn’t be argued, even if my stomach still turned at the sight of him. I’d never seen him dressed all in black before. He stood in the doorway, thumbs hooked in his pockets, and just looked at us” [9].

In the outside world the Gardener has a name, he has a house in close proximity to the Garden, he has sons, who unlike his wife, are aware of the Garden and have access to it. The Gardener is a functioning and successful member of society; he does not raise any suspicion or alarm. He is one of us. This is another notion brought up in many works of fiction: social adaptation and functioning. Psychological problems and childhood traumas have great effect on the development of every person. It is exceedingly difficult to understand how those childhood traumas will manifest themselves in the adulthood, and more importantly, what should be done in this regard.

There are several intriguing questions in the “The Butterfly Garden”, which practically every reader is trying to answer. One of such questions arises right in the beginning – Is there a way out from the Garden? Naturally, while reading readers predict some extraor-

dinary escape attempts, however at some point it gets clear that there is no way to leave the Garden: all the Butterflies stay there forever in the glass with just one exception – Lorraine. The Gardener reckons that the beauty should be preserved. When they turn 21, they stop being sexual objects and become skin tapestries under the glass. Regardless of everything, the paradigm master-slave exists in the novel. The Butterflies may be objective regarding the intellect and education of the Gardener, about his affable appearance, but the very well know that they are prisoners and victims and, no matter what, they want to break free. On the other hand it may be this desire for freedom and fight provokes in the Gardener exactly the feelings that would make them eternal prisoners. With the development of Inara’s story, readers realize that the Gardener has help with the girls. There is a woman who cooks for them, who does the linen and runs other errands. Inara is trying to understand who that woman is and is it possible to receive help from her in terms of breaking from the Garden, more importantly she is trying to understand the nature of relationship between Lorraine and the Gardener:

“He sent her to nursing school and to cooking classes on the side, and she was so broken by submission to his interests, so absolutely in love with him, that she never tried to run away, never tried to tell anyone about the Garden or the dead Butterflies or the living ones who still could have had some hope. She went to her classes, and when she came back into the Garden she studied and practiced, and on her twenty-first birthday, he took away all those backless, pretty black dresses and gave her a plain grey uniform that covered her entirely, and she became the cook and nurse for the Garden” [9].

In our opinion this character did not receive much of deserved attention. It happened because her Lorraine’s story line is not crucial for construction a thriller, as far as there is not so much suspense there: she was submissive to the will of the Gardener and could not add anything to the action and development of the situation. On the other hand, her character is extremely interesting in terms of psychological behavior and Stockholm syndrome analysis.

Conclusions. Since the dawn of times the structure of a literary work played a crucial role for piece creating. Authors dealt with such issues as inciting incident, plot development, culmination, outcome, etc. Even one hundred years ago every literary work was built according to the canon of this or that literary genre. However, in the course of time and under several social trends and technological developments, today even defining a genre is no longer as easy as it was before, and when it comes to defining

a certain structure for a genre it borders the impossible. Structural elements and features of different genres can be traced in one novel and it is not a rare instance in modern literature. A detective story novel can start with the name of a criminal stating the crime he or she committed and then the readership will face the challenge to guess why the crime was committed, did the criminal get any help, will he or she be punished or justified, etc.

In our attempt to analyze “The Butterfly Garden” by Dot Hutchison in terms of relevance of structure vs. ideas in a thriller novel, we have reached the conclusion that modern reader does not pay attention

to a structure of a literary piece in the way literary scholars and critics do. Mass literature gave a few opportunities to the readership: it involved the readers in the world, which is close to them, or at least the world quite familiar, and that is what really matters. In contrast to the reader of two hundred years ago, modern reader recognizes himself or herself (or someone they know) in the novel, which is more significant – trying to understand the characters, to predict the next step, to expect the unexpected turn from the author, thus it means is that the structure of a literary work today is becoming irrelevant if other features of a genre are kept.

REFERENCES:

1. Бархударов С. Язык и речь как объекты комплексного филологического исследования. *Межвузовский тематический сборник*. Калинин : Калининский государственный университет, 1980. 171 с.
2. Жирмунский В. Сравнительное литературоведение: Восток и Запад. Ленинград : Наука, 1977. 408 с.
3. Кавелти Д. Изучение литературных формул. *Новое литературное обозрение. Независимый российский филологический журнал*. 1996. № 22. С. 78–91.
4. Мелетинский Е. Историческая поэтика новеллы. Москва : Наука, 1990. 275 с.
5. Савкина И. Книги, всем понятные, или почему читают и исследуют массовую литературу. С. 12–19. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/knigi-vsem-ponyatnye-ili-pochemu-chitayut-i-issleduyut-massovuyu-literaturu/viewer>.
6. Черняк М. Массовая литература XX века. Москва : Флинта, 2007. 432 с.
7. Черняк М. Отечественная массовая литература как альтернативный учебник. С. 3. URL: <http://www.rba.ru/content/activities/section/30/publ/2009/7.pdf>.
8. Чечельницкая Т. Триллер – концепция стиля. 2011. URL: <https://proza.ru/2011/03/15/1889>.
9. Hutchison D. The Butterfly Garden. URL: <https://www.yumpu.com/xx/document/view/64358140/read-download-the-butterfly-garden-the-collector-1-pdf-by-dot-hutchison>.
10. Maftai S. Nothingness or a God: Nihilism, Enlightenment, and “Natural Reason” in Friedrich Heinrich Jacobi’s Works. *Meta: research in hermeneutics, phenomenology, and practical philosophy vol.* 2013. № 2. December. P. 279–297. Issn 2067–365. URL: http://www.metajournal.org//articles_pdf/279-297-maftai-meta10-tehno-rev1.pdf.

УДК 821.161.2:82.09

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.48>

ДУХОВНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ ЕПІСТОЛЯРІЮ З. КРАСІВСЬКОГО ТА Я. ЛЕСІВА

SPIRITUAL AND EXISTENTIAL DIMENSIONS OF THE EPISTOLARY OF ZINOVII KRASIVSKYI AND YAROSLAV LESIV

Якібчук М.В.,

orcid.org/0000-0001-5618-0790

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри філології та перекладу

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

У статті досліджено культурну парадигму українського руху Опору на матеріалі листування Зеновія Красівського і Ярослава Лесіва. Визначено особливості та значення їхнього епістолярію для українського літературознавства, виявлено його художньо-естетичну та екзистенційну специфіку; визначено роль у формуванні літературно-мистецького світогляду другої половини ХХ ст. Проаналізовано форму епістолярного спілкування як одну з найважливіших рис людської екзистенції. Розглянуто особливості осмислення екзистенціалізму як «філософії існування» у витлумаченні проблем людського буття. На основі аналізу текстів тюремного листування виявлено основні пріо-

ритети таких екзистенційних концептів, як: свобода, самотність, свобода вибору, межові ситуації тощо. Наголошено на пошуках внутрішньої гармонії в дисгармонійному світі. Доведено, що в епістолярії переважає філософська ідея стоїцизму – нескорена особистість попри тюремні ґрати залишається вільною та вірною своїм переконанням. Топос тюрми універсалізується до внутрішньо-психологічного несприйняття неволі й мужнього протистояння обмеженню вільної особистості жорстоким умовам в'язниці. На прикладі епістолярію З. Красівського і Я. Лесіва доведено твердість їхніх переконань, непоступливість, що є виявом оптимістичного стоїцизму. У листах вони шукають самозаспокоєння, компенсують неможливість живого спілкування, прагнуть досягти внутрішньої свободи, відчуваючи тягу до одвічних цінностей, людської гідності. Кореспонденція наповнена не лише особистими фактами, а й політичними, літературними темами. Тексти листування насичені потужним морально-етичним змістом, який акумулює в собі прямі авторські оцінки, коментарі, висновки, наснажені активною позицією. Табірний текст включає чимало «екстремальних свідчень», які передаються через особистий досвід. Отже, листування З. Красівського і Я. Лесіва проаналізовано в контексті філософії екзистенціалізму крізь призму української національної традиції.

Ключові слова: екзистенція, епістолярій, дисиденти, межові стани, свідомий вибір, філософія екзистенціалізму.

The article investigates cultural paradigm of Ukrainian resistance movement that is based on the correspondence between Zinovii Krasivskyi and Yaroslav Lesiv. The features and significance of their epistolary for Ukrainian literary studies are determined, its artistic, aesthetic and existence characteristics are revealed; as well as the role in formation of literary and artistic worldview of the second half of the 20th century is determined. The form of epistolary intercourse is analyzed as one of the most important features of human existence. The features of understanding of existentialism as a "philosophy of existence" when interpreting human existence problems are considered. Based on the analysis of prison correspondence texts, the main priorities of existential concepts have been identified, such as: freedom, loneliness, freedom of choice, borderline situations, etc. The search for inner harmony in a disharmonious world is noted. It is proved that the philosophical idea of stoicism prevails in epistolary – the unconquered person, despite the prison bars, remains free and true to his convictions. The topos of prison is universalized to the intra-psychological rejection of bondage and courageous resistance to the restriction of free individual by the cruel conditions of prison. Using the example of the epistolary by Z. Krasivskyi and Ya. Lesiv, the firmness of their convictions and intransigence, which are a manifestation of optimistic stoicism, are proved. In their letters, they look for self-complacency, compensate for the impossibility of live communication, as well as strive to achieve inner freedom, feeling a craving for eternal values and human dignity. The correspondence is filled not only with personal facts, but also with political and literary themes. The correspondence texts are saturated with powerful moral and ethical content, which accumulates direct author's assessments, comments and conclusions inspired by his active position. The camp text includes many "extreme statements" that are transmitted through personal experience. Thus, the correspondence between Z. Krasivskyi and Ya. Lesiv is analyzed in the context of philosophy of existentialism through the prism of Ukrainian national tradition. The existential postulates and the language and behavioral system of communication with addressees are highlighted.

Key words: existence, epistolary, dissidents, borderline states, conscious choice, philosophy of existentialism.

Постановка проблеми. Щоб відновити, за Ліною Костенко, «гуманітарну ауру нації», треба досягнути культурну спадщину як минулого, так і сучасного, маловідомі сторінки якої найбільше розкриваються в епістолярії, спогадах, щоденниках, що становлять основу художньої документалістики. «Цей тип літератури перебуває на пограниччі історії і белетристики, але це не маргінальне, периферійне явище, він має фундаментальне значення і як джерело знання, і як самостійне мистецьке явище» [3, с. 3]. Маємо чимало непрочитаних і достатньою мірою не проаналізованих текстів листування, котрі заслуговують наукового розгляду, з'ясування їхньої ролі в культурно-політичному житті українського народу 60–80 років ХХ ст. Вивчення епістолярію З. Красівського і Я. Лесіва як сегмента цілісного літературного процесу другої половини ХХ ст. дозволяє корелювати духовно-екзистенційну парадигму, зумовлену потребою дослідження національного нарративу шістдесятників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із перших досліджень, присвячених вивченню епістолярної спадщини шістдесятників, є монографія Михайлини Коцюбинської «Зафіксоване й нетлінне: Роздуми про епіс-

толярну творчість» (2001). Вона акцентує на тому, що «лист – важливий автентичний документ, який передає не лише дух часу завдяки хроніці та інформативності, а й фіксує епістолярне alter ego митця [1, с. 15]. Саме ця дослідниця визначила доміанти епістолярію Василя Стуса, зокрема екзистенційне значення текстів («Поетове «самособоюнаповнення»: із роздумів над поезією і листами Василя Стуса» та ін.). Методологічною основою для висвітлення епістолярного масиву 60–80 років ХХ ст. є також праці польської дослідниці С. Скворчинської, українських учених В. Кузьменка, Г. Мазохи, Л. Вашків, Т. Заболотної, А. Зіновської, монографія Н. Загоруйко «Таборовий епістолярій українських шістдесятників» (2018 р.), в якій досліджено екзистенційний вимір епістолярної спадщини шістдесятників. Було корисним звернення до фундаментальних праць із філософії екзистенціалізму М. Бахтіна, Ж.-П. Сартра, зокрема вступної статті Д. Наливайка «Трагічний гуманізм Альбера Камю» до вибраних творів А. Камю (Київ, 1991). Проблеми екзистенціалізму досліджували вчені А. Дахній, Л. Тарнашинська, Т. Салига, І. Дзюба, О. Пахльовська, І. Василюшин (монографія «До генези терміна екзистенція в діаспорному літе-

ратурознавстві» (2019 р.). Про національний вимір людської екзистенції йдеться в монографії М. Якібчук «Творчість З. Красівського та Я. Лесіва: дискурс національної ідентичності» (2012 р.)

Постановка завдання. Українська новітня епістолярна спадщина, зокрема дисидентська, приваблює до себе потужним духовно-екзистенційним наповненням. Отже, мета дослідження – охарактеризувати епістолярну спадщину З. Красівського і Я. Лесіва, означивши її культурно-екзистенційну парадигму, визначити особливості та значення їхнього епістолярію в українському літературознавстві.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати окремі «межові ситуації» в умовах складних випробувань;
- осмислити особливості екзистенціалізму як «філософії існування» у витлумаченні проблем людського буття;
- виявити зв'язок духовного формування людської екзистенції, розкрити її національний вимір;
- простежити на матеріалі листів способи осмислення концептуальних екзистенційних категорій.

Об'єктом дослідження є епістолярій З. Красівського і Я. Лесіва¹ в контексті історико-культурної ситуації в Україні (60–80-ті роки ХХ ст.).

Предмет дослідження – духовно-екзистенційні виміри епістолярію З. Красівського і Я. Лесіва.

Виклад основного матеріалу. Епістолярна спадщина українських дисидентів другої половини ХХ ст. – це як голос доби, що засвідчує духовний опір системі людини в екстремальних умовах тюремно-табірного життя. «Лише такі потужні духовні зусилля, культивування свого духовного ядра в жорсткому протистоянні тоталітаризму могли врятувати людину в людині [1, с. 107]. Листи із-за ґрат дають можливість відстежити творчу самореалізацію їхніх авторів, шляхи пошуку самих себе, свого самовияву як індивіда і як народу для мобілізації внутрішніх екзистенційних ресурсів.

З. Красівський увійшов у літературний світ своїми віршами, своїм епістолярієм і мемуаристикою, автобіографічними текстами. Зокрема, відома його збірка поезій «Невольницькі плачі», автобіографія (у декількох варіантах), спогади «Владимирський централ» у вигляді листів до дружини Олени, листування з Айріс Акагоші (книга «Перегук двох над безвістю»), кореспон-

денція з Міжнародною Амністією, Групою 11 (книга англійською мовою «Два світи – одна ідея», упорядкована Анною Процик). У цьому переліку текстів З. Красівського не випадково так багато листів. «Загалом листування у той час для всіх нас мало надзвичайно велике значення, було екзистенційно важливим. Це була така собі віртуальна територія духовна, мовби й тісно пов'язана з буднями, та водночас – над ними (як писав у листі до дружини Василь Стус, «людський дух – аби був не уярмлений у часі, аби-як належить духові – витав, ширяв над, де ми могли вільно – хай і відносно-спілкуватися, не відмовляючись у розкоші бути собою») [4, с. 206]. Чи не найкращою ілюстрацією віднаходження екзистенційних формул служить епістолярій З. Красівського і Я. Лесіва. Власне ці автори, перебуваючи в «межових ситуаціях», утвердили власні моделі поведінки, осмислили по-новому поняття свободи як головної ознаки людського буття. В їхньому житті та творчості проблема свободи як головний прояв екзистенції була вельми важливою. Однак це було окреслено в загальнонаціональному контексті: свобода кожного українця була пов'язана зі свободою нації, з національно-визвольною боротьбою. Поразку національно-визвольних змагань українського народу Красівський трактував як загальнолюдську трагедію. Я. Лесів, «живучи в суспільстві зруйнованому, позбавленому внутрішньої гармонії, з розчакнутими надіями <...>, обстоював ідеал вільно мислячої, внутрішньо незалежної <...> особи» [10, с. 57].

Корені української екзистенційної традиції, на думку вчених, треба шукати ще в княжій добі. Але повніше вона утверджується у 18 ст. зокрема у філософії Григорія Сковороди, який вважав головним самопізнання і морально-етичне вдосконалення людини. Тему екзистенціалізму можна пов'язувати також із листуванням Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Валер'яна Підмогильного, Василя Симоненка, Михайла Осадчого, Василя Стуса та ін., для яких пріоритетом було збереження національної ідентичності. Такі екзистенціали, як добро, зло, життя, вічність, краса, щастя, стали ключовими образами їхніх листів. Екзистенціал як філософська категорія композиційно організовує епістолярний текст.

Незаперечним залишається зв'язок зі світовими тенденціями, зокрема із філософським і культурологічним дискурсом Заходу. Проблема екзистенційного вибору та свободи самовираження була спільною для характеристики самої суті людини. Першим сформулював поняття

¹ Листування (оригінали і копії зберігаються в автора) подано за монографією [10].

«екзистенція» С. К'еркегор як «внутрішнє» буття людини, що поступово переходить в її зовнішнє буття [8, с. 44]. Розглядаючи людину як «екзистенцію», він аналізує такі поняття, як «страх», «відчай», «рішучість», які використовували пізніше екзистенціалісти. Згідно з теорією К'еркегора, «екзистенція – серцевина людського «я», завдяки якій «я» постає як <...> конкретна неповторна особистість» [8, с. 47]. За К'еркегором, є три типи екзистенції. Були також інші види трактування цієї філософії: атеїстичний екзистенціалізм (Ж.-П. Сартр, А. Камю), релігійний (К. Ясперс, Г. Марсель) та ін. Учення про екзистенціалізм, що зародилось в Європі, найбільшого розвитку досягло в 50–60 роки ХХ ст. в дослідженні людини як унікальної духовної істоти. Воно мало відчутний вплив на світогляд письменників-шістдесятників в Україні, які реалізовували екзистенційні концепти у власній творчості. Особливістю українського екзистенціалізму була національна ідея, яка рятувала від довоколишнього трагічного світу. На думку Н. Загоруйко, «філософський світогляд шістдесятників можемо схарактеризувати як певний симбіоз етики стоїцизму, християнського смирення і екзистенційного бунту в межах власної індивідуальної внутрішньої свободи» [1, с. 113].

У контексті екзистенційної проблематики постає листування З. Красівського і Я. Лесіва з тюремного ув'язнення, оскільки листи стають лейтмотивом їхньої таборової творчості. Саме життя З. Красівського є як прообраз «бунтівної людини» А. Камю. «Для людини без шор, – каже Камю в «Міфі про Сізіфа», – немає видовища прекраснішого, ніж свідомість у двобої з дійсністю, яка перемагає. Ні з чим не зрівняти образ гордої людяності <...> Дисципліна, якій дух себе підпорядковує, воля, яку він кує з будь-якого підручного матеріалу, рішучість зустрічати все віч-на-віч, – у цьому є могуть і непересічність» [6, с. 10]. До речі, В. Стус називав Камю своїм улюбленим письменником. Як перегук до цього етичного постулату Камю наведемо рядки з поезії «Людство» З. Красівського, які він надіслав в одному з листів: «Та вперто камінь двигав Сізіф, (Хоч на вершині височить розп'яття, Під ним розпалене багаття), Людину манить безпощадно міф» [5, с. 47]. Красівському було близьким бунтарство Камю. «Я» автора існує як антитеза до світу, що загрожує його екзистенції. Екзистенційний бунт лежить у межах власної свободи. Для Красівського боротьба, як «двобій з дійсністю» – це невід'ємний образ людського буття. Боротьба була його стихією. Поетичні рядки в листах із заслання – не рідкість і в листах

Я. Лесіва, В. Стуса, Є. Сверстюка, І. Світличного та ін. «Я гадаю, що в листуванні (а воно було в нього широким) найприродніше виявився його (З. Красівського – *М.Я.*) стиль і характер, бо він був людиною діла і писав про діло, близьке йому», – згадує Є. Сверстюк [10, с. 115].

Молодший побратим З. Красівського, отець Ярослав Лесів був глибоко релігійним поетом, який у своєму світогляді поєднував національну ідею з християнською. Його поезія відновлювала розірвану християнську традицію в українській літературі. В одному з листів до дружини він зізнавався: «Дивно це життя устроєне: я в однакої мірі молюся Богу як за свою свободу, так і за свою смерть. Вибач мені, любя, але це не відчай, а моя нинішня екзистенція <...> Здається, що то не дерева ронять червоне листя, а моє серце скапує кров'ю» [5, с. 130]. Можна стверджувати, що в цих роздумах проявляється героїзм мучеництва, який є однією з екзистенційних формул трагічного стоїцизму. Через екзистенціали страху, любові, надії, самотності поет прагне збагнути сенс життя, осмислити головні проблеми людського буття. У листі до рідних від 12 01.1986 року Ярослав Лесів писав: «І ще одне Різдво сльозою відхололо, Снігами замело вікно дитинства мого, Шкребється гола віть В моє вікно чи в душу. Вино замерзло в чорний лід. Як випити цю чашу, друже?» [10, с. 127]. Щоб відповісти на риторичне запитання Лесіва, треба нагадати, що писав він ці рядки та інші поезії в тюрмі в найтяжчому фізичному і моральному стані, голодуючи 192 доби. Кажуть, що то було найдовше голодування на той час з усіх, до яких удавалися політичні в'язні. Перебуваючи між життям і смертю, він подолав цю «межову ситуацію». Його листи є свідками самоаналізу, свідомого вибору власних життєвих вартостей. У той час він писав родині: «Як на мене, то справжнє горе, страждання очищують людину, облагороджують її, роблять сильною, великодушною, чутливою до горя інших і, що найголовніше, – доброю. Будьмо добрими, а все приложиться» [10, с. 51]. Листи Лесіва із заслання вражають своєю духовною наповненістю, глибиною філософського мислення, високим людським потенціалом. Як і листи інших політв'язнів з-за ґрат, вони мають «незаперечне екзистенційне значення як спосіб морального самозбереження і творчої реалізації в умовах несвободи, як яскравий взірець «прямотояння» (за В. Стусом) і незнищенності людського духу» [1, с. 17]. Розвиток цієї думки знаходимо у Л. Тарнашинської про те, що шістдесятники, ввійшовши в «смугу свободи» як у сукупність

різнорідних ситуацій (від внутрішніх, екзистенційних, коли екзистенціалізм опанували не як філософію знання, а як філософію чину – т. зв. неусвідомлений екзистенціалізм»), вибрали певну «поколінневу філософію», яка «визначила їх опричнення у світі нових цінностей [9, с. 66].

Як уже зазначалось, листування З. Красівського було дуже широким. Хочемо привернути увагу до оригінального за жанровою будовою твору, написаного у формі листів до дружини Олени Антонів-Красівської. Звичайно, цей твір потребує окремого аналізу, але деякі художньо-екзистенційні штрихи виділимо в статті. Листи З. Красівського, упорядковані під назвою «Владимирський централ», – оригінальне літературне явище в українському гуманітарному просторі другої половини ХХ ст. Написав їх З. Красівський, перебуваючи після заслання у м. Моршині Львівської області. Спогади тюремного життя травмували душу, і він хотів висловити цей біль, що спричинило невеличке життя. Маючи конкретного адресата, автор «створює феномен ексклюзивної форми спілкування <...>, екзистенцію автора неначе посилює голос іншої людини, тобто адресата» [10, с. 117]. Листування вражає багатством форм ліричного самовираження, заглибленістю у філософські категорії. Наприклад: «...І що головне – весь негативізм буття не віднімає мене, а доповнює, утверджує. Чого би була варта моя екзистенція, якби я кожен день не ставав на боротьбу із собою і не впрягався в ярмо щоденних проблем своїх і людських у найширшому плані і в найвіддаленішій перспективі» [10, с. 118]. Епістолярний матеріал цього твору – це листи розповіді, листи-рефлексії, листи-декларації, листи-роздуми. Але об'єднує їх те, як стверджує Ж.-П. Сартр: «Кожне письмо є чином, <...> не пасивністю, що виставляє на загальний огляд свої нещастя і слабкості, але як волення, як цілковита готовність кожного з нас жити...» [7, с. 51]. У листах із «Владимирського централу» вимальовується життя автора, його світогляд, етичні міркування, політичні та національні роздуми, екзистенційні переживання: «Скільки разів хотілося розбити мур головою...» [10, с. 119]. Розкриваючи власну творчу лабораторію, Красівський писав: «Бувало я зневірювався, голова порожніла і я ні думки в слово, ні слово в образ не міг увібгати, але вірші від того всього вигравали <...> Одного, чого не треба було до віршів докладати, так це болу, якого в мені була невичерпна криниця, і патріотизму, яким з дитинства просякла кожна моя клітина» [10, с. 118]. Мабуть, тому визначальною і в житті, і в творчості була свобода людини і свобода свого

народу та боротьба за неї, помножена на стійкість і твердість, яка становила основу морального стоїцизму Зеновія Красівського. Самоаналіз епістолярних роздумів засвідчує, що він здобув внутрішню свободу, не маючи зовнішньої, і прагнув прожити кожную хвилину, кожен день «на найвищому можливому для мене духовному рівні з максимальною віддачею своїх сил і здібностей тим ідеалам, за які боровся» [10, с. 38]. Але були в нього і песимістичні хвилини. У листі до дружини із заслання він писав: «Я свою безвихідь, бездіяльність і безпорадність приморив дуже інтенсивною роботою над фотографією, а це інколи продовжувалось від ранку до 12-ої ночі» [10, с. 38]. Вийшовши із зони, він продовжував цю справу. З. Красівського любили в таборах і українці, і представники інших народів: В. Фрайберг, Е. Кузнецов, А. Радигін та ін. Він умів спілкуватися навіть з ворогами, замирювати, коли виникали суперечки під час дискусій зі своїми однодумцями: М. Горинем, Л. Лук'яненком та ін. А. Процик, професорка з Америки, писала: «Але твоя витривалість і життєрадісність у тайзі не раз мені дає поштовх до життя. Я була б щаслива мати хоч крихітку твоєї віри і витривалості, і, що найважливіше, – уміння жити. Цей дар не приходив до всіх...» [10, с. 42]. А вміння жити, крім усього іншого, – це вміння спілкуватися, що є головною рисою людської екзистенції. Це важлива сторона буттєвості автора, бо «буття – між» вимагає спілкування з іншими людьми. І тут доречно згадати слова Є. Сверстюка, який пригадує, що із заслання до нього приходили «прекрасні, погідні листи Красівського. Вони дуже контрастували з листами інших засланців. Можна було подумати, що він там гостює в добрій бабусі, робить фотографії і ходить на рибалку» [10, с. 39]. Але він завжди залишався твердим і не поступливим. І це підтверджує його побратим Є. Сверстюк: «Бути собою і залишатись собою на всіх етапах двадцятого віку – це найкраща ознака людської справжності <...> А все ж сувора логіка нонконформізму і неприйняття напівправди – це урок Красівського. І цей урок варто частіше повторювати...» [10, с. 43].

Але стати таким було нелегко. «У найтяжчі часи життя, в часи чорні, безперспективні, бездіяльні, в оточенні божевілья я входив у себе, я дер себе рашпілем, випалював себе думкою, видзвнював волею», – писав у листі до Оленки Зеновій [10, с. 108]. Бажання бути собою відчувалося чи не в кожному листі З. Красівського. Зокрема, з листів «Владимирського централу» читач довідується не тільки про факти, події, як живуть в'язні,

але «чим вони живуть, яким духовним змістом, якими ідеями, зацікавленнями, щоб у найтяжчих умовах могли залишатися самими собою» [10, с. 121]. Про таке особливе наповнення свідчить переважно більшість листів. Наприклад: «Дискусії наші на найрізноманітніші теми були прекрасними імпрровізаціями і ніби феєрверками інтелекту. Частенько гриміли громи і кресали блискавиці, але взаємоповага і толеранція у нас були настільки великими, що навіть у такій вже не дискусії, а полеміці, як на тему Івана Дзюби, ми не зійшли на площину сварки» [10, с. 119]. Зауважимо, що такі дискусії відбувалися на тюремних нарах, і тільки високий етичний потенціал у вияві людської гідності допомагав реалізувати дисидентам свою творчість. У контексті листування В. Стуса, І. Світличного, М. Гориня, В. Чорновола, В. Марченка, З. Красівського, Я. Лесіва, О. Заливахи маємо особливий приклад українського екзистенціалізму. Їхня епістолярна творчість доводить, що інтелектуальне життя в невольницьких умовах було одним «із найважливіших екзистенційних важелів та засобом реалізації себе як вільної особистості» [1, с. 116]. З. Красівський вводить читача у світ своїх переживань, привідкриває тло своєї напруженої рефлексії, осмислює свій екзистенційний вибір. Він не сповідує істини, яку не проживав сам. Особливо це проявляється в листуванні з Айріс Акагоші, членом «Міжнародної амністії» – організацією в США, яка піклувалась українськими в'язнями сумління. Їхнє листування почалось тоді, коли Красівського прийняли до організації «Медісон Груп», і тривало найбільше з усіх подібних листувань – понад десять років. У 1995 р. було видано книгу «Перегук над безвістю», яка написана за листами Зеновія Красівського і Айріс Акагоші. «Хто знає, як важко в'язневі писати листа про порожнечу життя, та ще й чужинцям, людям іншої культури, тому важко повірити, який чарівний місток духовної єдності перекинув над океаном український поет в уявній розмові з англійською чужинкою» [10, с. 39].

Листування Красівського з Айріс розкриває його душевний стан у неволі, трепетну любов до природи, уподобання і моральні принципи. І Айріс виявилася здатною до розуміння та співпереживання адресатом. Красівський зізнався їй: «Я віднайшов у Твоїй душі неперевершені

скарби. І я багатий не як Крез, а як обірванець-блаженний, на якого зійшла благодать Господня» [10, с. 116]. Будучи ретельним у спілкуванні, він переживав, коли не відповідав на листа вчасно: «...Господи, як я Тобі заборгував <...> повинен постаратися, аби загладити те неприємне враження, яке могло скластися внаслідок мого мовчання <...> Виписався з лікарні 17 липня, але прошу не сердитися, що відразу не сповістив <...> Я і сам «покараний»...» [10, с. 117]. Їхні листи були подібні до «автономної» духовної території, яка, «мовби й тісно пов'язана з буднями, та водночас над ними» [3, с. 43]. Листування було різноплановим: від автентичних, історичних до екологічних, мистецьких тем, що на думку М. Коцюбинської, дає підстави розглядати лист як «багатофункціональну систему <...>, максимально-просто впригол-наближену до найінтимніших пластів духовного буття людини» [2, с. 43].

Висновки. Дослідивши таборовий епістолярій дисидентів другої половини ХХ ст. Зеновія Красівського і Ярослава Лесіва, ми дійшли висновку, що вони передусім відстоювали морально-етичні ідеали, національну ідею, свободу, вільний вибір. Завдяки аналізу листування окреслено роль епістолярію в контексті становлення ідейно-естетичної парадигми шістдесятництва, визначено екзистенційний вимір та пріоритет духовних цінностей. Доведено, що листи Красівського і Лесіва із табору і заслання мають універсальне значення, адже вони були не тільки зв'язком з рідними, друзями, але й давали можливість реалізувати себе як творчу особистість, щоб їх почули. І саме в листах маємо оцінку як власної позиції, так і позиції побратимів, що з погляду науки про літературу було переосмисленням радянського літературного канону. Проаналізовано окремі «межові ситуації» в тяжких умовах тюремного існування. Простежено такі концепти екзистенціалізму, як свобода та боротьба за неї, бунт, вільний вибір, страх, абсурд, біль, любов, уміння виживати. Поведінка З. Красівського і Я. Лесіва в радянських казематах може служити прикладом для молодого покоління. З'ясовано, що епістолярна творчість цих авторів – достойне втілення філософії українського екзистенціалізму, який вписується в спільний літературний дискурс. У подальшому дослідженні варто приділити увагу жанрово-стильовим модифікаціям епістолярної літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загоруйко Н. Таборовий епістолярій українських шістдесятників (Літературно-естетичний дискурс). Київ: Смолоскип, 2018. 256 с.
2. Коцюбинська М. «Зафіксоване й нетлінне»: Роздуми про епістолярну творчість: моногр. Київ, 2001. 300 с.

-
3. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики. Київ, 2008. 72 с.
 4. Коцюбинська М. Із книги споминів. *Кур'єр Кривбасу*. 2003. № 167. С. 163–216.
 5. Красівський З.М. Невольницькі плачі. Поезії. Київ–Вінниця, 2007. 140 с.
 6. Наливайко Д. Трагічний гуманізм Альбера Камю : передм. *Камю А. Вибрані твори*. Київ, 1991. С. 5–28.
 7. Sartre J.-P. *Studie o literature*. Bratislava : slovenske vydavatelstvo Krasnej Literatury, 1964. 247 p.
 8. Стеценко В. Екзистенціалізм як «філософія людини ХХ сторіччя» *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 44–54.
 9. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: аберація явища у постмодерному прочитанні. *Слово і Час*. 2006. № 3. С. 59–70.
 10. Якібчук М. І в храм свободи увійти. (Творчість З. Красівського та о. Я. Лесіва: дискурс національної ідентичності). Коломия, 2012. 192 с. 16 фотоіл.

РОЗДІЛ 11 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.49>

ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ЧАСУ І ПРОСТОРУ В ЛІРИЦІ Г. ЛУПИНОС

ARTISTIC TIME AND SPACE POETICS IN G. LUPINOS' LYRICS

Ботнер В.С.,

orcid.org/0000-0001-5229-2584

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології і перекладу
факультету іноземної філології
Запорізького національного університету*

Сенкевич Г.А.,

orcid.org/0000-0003-0528-8210

*кандидат наук із соціальної комунікації,
доцент кафедри журналістики
Університету митної справи та фінансів*

Лічман Л.Ю.,

orcid.org/0000-0001-9374-6722

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов
Національного університету охорони здоров'я України
імені П.Л. Шупика*

У статті з'ясовуються деякі характерні особливості поетики художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос. Поетична дійсність авторки нерозривно пов'язана з концептом часопростору, який є обов'язковим елементом її художнього світу. Дослідження дає підстави стверджувати, що постмодерністська структура її світогляду є однією з усталених художніх ознак поетки, котра порушує класичне уявлення про час і простір, позиціонує зразки різних темпоральностей, пропонує концепцію психологічного часопростору, який залежить від читацького сприйняття. Культурний контекст її поезій є невіддільним від внутрішнього світу письменниці, її відчуттів, вражень, рефлексій.

Важливою ознакою художнього часу в ліриці Г. Лупинос є концептуальна роль топосу природи, глибоке інтуїтивне розуміння поєднання природи та буття людини. Час і простір метафоризуються, стають окремим, самостійним образом або навіть прототипом. Істотною роллю у ліриці Г. Лупинос відіграє тема пам'яті, дискурс весільного часу. Поетка перетасовує минуле й сьогоднішнє задля глибинного вивчення характеру ліричної героїні: перетворює художній час на естетичний засіб – на розгорнуту темпоральну метафору.

Для її поезії характерне використання алюзій, філософських роздумів про мистецтво і його місце в житті людини, амбівалентність часових і просторових відносин, інтертекстуальна насиченість тексту, яскрава метафоричність та образність у зображенні почуттів, містичне світовідчуття.

Асоційовані комбінації створюють додатковий сенс, постають засобом характеристики та психологізації її ліричної героїні; вони використовуються із прагматичною метою, допомагаючи реалізувати задум поетки – справити на читача особливий художній ефект, налаштувати реципієнта на сприйняття, запускаючи механізм передбачуваних асоціацій.

Дослідження поетики художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос у такому аспекті сприяє збагаченню уявлень про характер творчої репрезентації часових і просторових координат у сучасній українській літературі.

Ключові слова: поетика, художній час, художній світ, топос природи, асоційовані комбінації, художні засоби відображення світогляду людини.

The article focuses on some features peculiar to artistic time and space poetics in G. Lupynos' lyrics. The author's poetic reality is inextricably linked with the concept of space-time, which is integral to her artistic world. The study indicates that the postmodern structure of G. Lupynos' worldview is an established artistic feature of the poet, who challenges the classical concept of time and space, positions the patterns of different temporalities, gives an offer of psychological time-space that depends on the reader's perception. The author's cultural references are inherent in the poet's inner world, her feelings, impressions, and reflections.

An important feature of artistic time in G. Lupynos' lyrics is the conceptual role of a nature topos, a deep intuitive understanding of the unities of nature and human existence. Time and space are metaphorized, becoming a separate, independent imagery or even a prototype. The topic of memory and the discourse of omnipotent time are central to her lyrics. The

poet reshuffles the past and the present to deeply study the image of the lyrical heroine: she transforms the artistic time into an aesthetic device – into an extended temporal metaphor.

Allusions, philosophical reflections on art and its place in human life, an ambivalent time and space relationship, the intertextual richness of the text, vivid metaphor, and imagery in describing feelings and mystical worldview are illustrative of her poetry.

The associated combinations create additional meaning, they become a means for characterizing and psychologizing her lyrical heroine; they are used for pragmatic purposes, helping to realize the poet's idea – to make a special artistic impact on the reader, sensitize the recipient to perception, triggering the mechanism of predictable associations.

Studying the artistic time and space poetics in G. Lupynos' lyrics within this framework contributes to developing ideas about the nature of representing time and space coordinates in modern Ukrainian literature.

Key words: poetics, artistic time, artistic world, nature topos, associated combinations, artistic devices for reflecting man's worldview.

Постановка проблеми. Розвідки просторових і часових практик у літературі стали вже невід'ємною частиною досліджень різних наук; у літературознавстві ж ці категорії є основоположними, бо «не лише слугують засобами поглиблення характеристики художнього образу, але й забезпечують цілісне сприйняття поетичної дійсності й організують композицію твору» [1, с. 86]. Актуальність роботи виходить із класичної тези М. Бахтіна про те, що будь-який вхід у сферу смислів відбувається лише крізь ворота хронотопів [2, с. 406]. Бахтинська концепція є «зручним ключем», яка відкриває «різноманітні замки і затвори» в майстерно скомпонованих словесних текстах. Категорія часопростору актуалізує тезу про зміну циклічної моделі часу на спіральну, а тому, за О. Кискіним, поява такої форми часу, як «вічність», пов'язана із формуванням абстрактного мислення; саме на цьому рівні з'являється розуміння порядку та хаосу як часопросторової парадигми, втім, «сене хаосу полягає у тому, що він є безкінечним простором <...> хаос можна визначити як породжуючий простір у більшості давніх вірувань» [3, с. 7]. Заявлена проблема провокує перманентну необхідність ґрунтовного аналізу часово-просторових координат, які мають високий «статус» актуальності завдяки набагато складнішій – порівняно з іншими формами – організації їх хронотопної структури.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз характерних особливостей поезики художнього часу і простору в ліриці запорізької поетки Г. Лупинос.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поезики ліричного художнього світу митців відкриває широкі горизонти для наукових розвідок, зокрема для тих, що пов'язані з вивченням доробку сучасних українських авторів із регіонів, котрі поки ще не були достатньо залученими в науковий дискурс. Серед таких на особливу увагу заслуговує особистість із багатою творчою палітрою – Ганна Лупинос: відома запорізька поетка, прозаїк, літературознавець, публі-

цист, членкиня Національних спілок письменників і журналістів України.

Творча палітра художнього світу Г. Лупинос багатогранна: її поезії притаманні глибока метафоричність, використання різноманітних художніх засобів і тяжіння до світового культурно-символічного світосприйняття [4]; «її чарівні вірші просто спускаються згори. А поетесі залишається тільки вчасно записати їх на папір» [5]. Твори цієї майстрині слова публікувалися у численних антологіях і збірках, на літературних інтернет-порталах, таких як «Письменницький портал Пилипа Юрика» [6]; Поэтический рубеж [7]; Литературный альманах «Палисадник» [8] та ін. Авторка має кілька окремо виданих поетичних і прозових творів, зокрема: «Радость сердца» [9], є співавтором роману в новелах «Теорія Дикого Поля. Софія» [10].

Незважаючи на такий об'ємний літературний контекст, творчість Г. Лупинос зовсім нещодавно привернула увагу українських науковців. Зокрема, вагомою в цьому контексті є стаття Т. Шадріної «Гармонія любові та краси» на Письменницькому порталі Пилипа Юрика, в якій дослідниця зазначає, що у поезії Г. Лупинос, «сповненій глибокого ліризму, природної одухотвореності, інтуїтивного осягнення суцього, постає конденсована, багатогранна матриця буття... Ключове поняття, яке найбільш ємно відбиває смислове та чуттєво-емоційне наповнення поетичних творів поетеси, синергія – єднання з природою, вічний пошук відповідей на споконвічні питання, несподівані відкриття, розкодування прихованих смислів і знаків, глибинне сенсотворення, співзвучність, єдність із силою роду, осягнення місць пам'яті» [11]. Заслуговують на увагу також думки одного з авторів цієї статті про особливості поетичної прози письменниці (роман «Теорія Дикого Поля. Софія») [12]. Роман у новелах, написаний у стилі поетичної прози, позиціонує специфічний «стик жанрів», жанрові різновиди якого визначаються саме хронотопом, саме тому доцільно розглядати цю поетичну прозу крізь призму поезики постмодернізму з огляду на «механізми» моделю-

вання хронотопного хаосу новітньої літератури [12, с. 6]. У статті акцентується увага на ключових категоріях ліричної прози, які можна сміливо інтерполювати в аналіз її лірики: нових моделях бачення світу та людини; амбівалентному зв'язку тимчасових і просторових відносин; багатоярусності просторово-часових нашарувань; інтертекстуальній насиченості тексту; «проходженні лабіринту в пошуках самого себе»; яскравій метафоричності й образності у зображенні природи, почуттів героїв, містичному світовідчутті тощо [12, с. 7].

Виклад основного матеріалу. Поетична дійсність авторки нерозривно пов'язана з концептом часопростору, який є обов'язковим елементом її художнього світу. Однією з основних тем і навіть своєрідним рушієм поезії Г. Лупинос [6–9] є філософія часу. Час у її розумінні не просто підпорядковується, а, як абстрактна субстанція, певною мірою навіть слугує людині. Справжній поет є часткою душі світу, він завжди сприйнятливий до сподівань людства, величі Всесвіту, оскільки його оригінальність віддзеркалюється у невідомих досі жодній істоті думках, почуттях, емоціях, бажаннях, змістовності існування.

Доля світу, доля народу, доля людини у їх співвідносності та протиставленні – три вічні теми, на яких, наче на міфічних китах, тримається мистецтво, – розкриваються у творчості Ганни Лупинос без показового пафосу, без вибухових експресій. Наче сповідь перед спокійною величчю та волею степів звучать рядки: «Не нарікаю, бо воно невдячно, / Приймаю все: і радість, і жалі» («Течуть крізь мене спогади туманом») [8], бо неможливо без шляхетної простоти та чесності говорити (і навіть думати!) там, де «час тече зі скель Дніпру на дно» («Зелена неділя»). Тематичне коло поезій є широким, але глибоко суб'єктивним, так би мовити, направленим всередину екзистенційного «я»: кохання, пам'ять, пошук свого призначення, боязкі, переповнені сумнівами, надії на особисте щастя та величні впевнені сподівання на кращу долю свого народу. Дошукатися змістів, усвідомити єдність цілого світу й окремої людської долі, вимірявши це собою, своєю душею, своїм життям, якщо постійно знаходитися на межі «між степом і ріллею» – між вічними проявами вільної дикої Природи та Людини, де «Стискає Бог у жменях кожну мить, / Допоки оре Час предвічним плугом» («Я вчуся млосно сіятись дощем») [6], де не просто кава, а «кава з чебрецем / П'янить і вабить на обох розлита» («Не спокушай...») [6], де не можуть не існувати поряд «Кладочка та річечка

вузька» («Татові, назавжди») та «Диво-Вісь / Всіх символів забутих і відомих, / Які на світ з'являлися колись» («Над Вічною Рікою») [6].

Своєрідним у своїй мінливості й індивідуальності є часопростір художнього світу поетки: несподівані метафори інтерпретують хронотоп по-різному. Хронотоп метафоризується, стає окремим, самостійним образом або навіть праобразом: «*Постукав Час, узяв мене за руку, І ми пішли все далі у світи*» («В дитинстві не боялася нічого...») [6]; постає в алюзіях до творів Тараса Шевченка: «*вода з-під явора*» / *Тече світ за очі в чужі яри*» («Передзимова самота») та навіть посягає на предвічний і незмінний Рай, втручаючись туди зі своїми законами колообігу пір року: «*От ніби осінь сталася в Раю*» («Передзимова самота»).

Роздуми «над вічною рікою» творять своєрідний часопростір, мотиви органічного злиття поета із живим космосом, стихіями природи стають головними принципами ліричного наративу. Поетка віртуозно працює із загальнофілософськими концептами, такими як: часоплин, дійсність, буття, дух, матерія, свідомість, підсвідомість тощо.

Важливою ознакою художнього часу в ліриці Г. Лупинос є концептуальна роль топосу природи, глибоке інтуїтивне розуміння поєднання природи та буття людини, що невіддільні. У творах органічно окреслюється цілісний образ півдня України як ментальної колиски, як вічного життєдайного джерела. Степ і Хортиця для авторки є місцем осягнення генетичної пам'яті народу, через спогади, які лірична героїня пропускає крізь себе, він невидимими нитками нерозривно пов'язує її з попередніми поколіннями: «*Вирує степ – не знає забуття. / І дика грушка падає в долоні, / Терпка й пахуча, як мале дитя*» («Не спокушай...») [6], «*Безмежний степ надій і сподівань*» («Я вчуся млосно сіятись дощем») [6], або: «*Течуть крізь мене спогади туманом, / Пахучим, всеосяжним і терпким, / Мої з дідів та пращурів – степами / Розвіяні, але густі, мов дим*» («Течуть крізь мене спогади туманом») [6], «*Безодня слів. Перехлюп мовних хвиль. / На Хортиці, де хором – хмари, трави*» («Зелена неділя»).

Для ліричної героїні Природа – це і є поезія, споконвічне джерело натхнення і творчої енергії. Цьому сприяє як звукове аранжування поезій, так і довершена мелодична будова. Ідейна структура віршів цієї тематики точно і повно відбита у лексико-стилістичному акомпанементі, зокрема завдяки мозаїці тропів, їх різновидам і трансформаціям. Пейзаж розмитий у тремтливості пере-

живань, у взаємопроникненні душевного стану людини та природи: *«Медвяний смуток, золотаві зблиски / У пам'яті та на поверхні хвиль. / Трав прибережних літери і риси, / Немовби вірші, квітнуть звідусіль / Тремтлива млість розгойдує свідомість»* («Над Вічною Рікою») [6].

Важливим фактором формування світоглядної парадигми поетки є відчуття дому, вкоріненість. Психічна локація дому для неї співвідноситься з фізичною локацією місця належності, що, безперечно, окреслюється ландшафтом степу.

Авторка переймається вічними екзистенційними, завжди контраверсійними категоріями «буття» й «часу», «страху» та «відчаю» тощо. Експерименти із простором і часом є в цих віршах не стільки засобом утримання читацької аудиторії, скільки засобом порушення екзистенційних проблем, зокрема, проблеми вибору: *«В дитинстві не боялася нічого / Лиш гидувала: слизьким та хистким. / Бабусині ж гіркі перестороги / Ховала в скриньку пам'яті... Між тим / Постукав Час, узяв мене за руку, / І ми пішли все далі у світи. / Втомилася, бабусю би послухать – / Хисткі місточки й погляди слизькі»* («В дитинстві не боялася нічого») [6]; або: *«А Бог? / Він вдома, як завжди: і нині, і присно, / Й навіки. Це ми – на шляхах...»* («Я маю зайти до твоєї душі») [6].

Істотну роль у творчості Г. Лупинос відіграє тема пам'яті, дискурс всесильного часу. Поетка перетасовує минуле й сьогодення задля глибинного вивчення характеру ліричного героя: перетворює художній час на естетичний засіб – розгорнуту темпоральну метафору: *«І що той біль? Предвічна дика пам'ять. / Пісок зі дна колодязя. Вітри... / Ростуть світи і скрикують плодами, А спогади – то корені старі»* («Течуть крізь мене спогади туманом») [8]. Іноді іпостасі часу та пам'яті виступають в одному творі, зливаючись у єдиний образ, де пам'ять постає своєрідним суб'єктивним часом ліричної героїні, яка перебирає «гудзики / зі старого полотняного вузлика, / зшитого ще бабусею» («Перебираю гудзики»).

Пам'ять героїні («пам'яті рай», «відерце пам'яті», «скринька пам'яті», «нитки пам'яті», «кільцем звернулась пам'ять») об'єднує минуле із сьогоденням, проектує майбутнє саме через його посередництво. *«На березі, на Правому, кільцем / Звернулась пам'ять. – Чи малим клубочком? / Життя старанно з нього нитку тче – / На Лівий берег шлях зіткати хоче»* («Правобережне кільце») [6].

Для поезії Г. Лупинос характерне використання алюзій, філософські роздуми про мистецтво і його місце в житті людини. Часто претекстуаль-

ним джерелом для розгортання інтертекстуальних нарративних стратегій у її поезіях постають слова з арсеналу видатних українських філософів. Назва поетичного збірника «Радість серця» асоціативно через епіграф відсилає читачів «крізь ворота хронотопів у сферу смислів» Г. Сковороди: *«Люди у житті своєму працюють, метушаться, щось від когось приховують, а навіщо – багато хто і самі не розуміють. Якщо подумати, то у всіх справ людських, скільки їх там тисяч не є, смисл один – радість серця»* [9].

Радість серця для ліричної героїні є не якоюсь застиглою філософською категорією: *«А ти ідеш, і радість поруч тебе, / Обидві посміхаєтесь негоді»* («Юнка»), а яскравим проявом життя, коли *«Душа любов'ю сповнена по вінця»* («Весняне»), коли повнота буття така солодка, що навіть *«Трав прибережних літери та риси / Немовби вірші, квітнуть звідусіль»* («Над Вічною Рікою») [6]. Ця радість бути собою уособлюється *«маленькою пташкою / У верхівітці Вербального Древа»* («Нарешті я знову прокинулася маленькою пташкою») серед пахоців *«ще ніким не співаних пісень»*, пташкою, яка прагне розкоші *«віддатися на волю Слова»* та *«Гойдатися на гілці Мови... / І дзвеніти, дзвеніти, дзвеніти»* («Нарешті я знову прокинулася маленькою пташкою»).

У вірші «Впольовані весною» цікавим є лише курсивний натяк на творчість Марка Шагала: *«І ось довірливо й наївно / До неї тягнеться душа, / Щоб потім мовчки – наче півні / З картин шагалівських – кричать»* [6]. Тоді як у поезії «Я маю зайти до твоєї душі...» алюзія на Святе Письмо втілюється у розлогу метафору: *«Додому / Пустити нас крізь пам'яті рай, / Повз Древо – ти знаєш: воно плодоносить – / Колись куштували удово. / Судинами долі пульсує і досі / Отрута пізнання»* [13, с. 221].

Ганна Лупинос майстерно використовує мотиви українського фольклору та традиційних народних вірувань для створення втілених через гіперметафори живих, влучних образів, зрозумілих і прозорих для читача, бо асоціативно ці образи тяжіють до рідних із дитинства народних казок, зокрема у вірші «Сум за глеком щастя» – до казки «Лисиця та Журавель»: *«Але ж я лелека, довгодзьоба й незграбна біля тарілок: / І не мушу бути лисицею...»*; у вірші «Передзимова самота» – до казки «Кобиляча голова»: *«Прибились спомини під мій поріг – / І просять їсти...»*, а у вірші «Ніч перед Благовіщенням» – до народних обрядів: *«Доле наша, чи вирвешся / Вільним птахом в степи?»* [6]. Звертання до українського фольклору простежуються у багатьох віршах

Г. Лупинос: «Біля річки на осичці», «Русалчин тиждень», «Я не вмію в пів серця кохати» та ін.

Оригінальною складовою частиною поетичного доробку поетки є вірші, написані за картинами українських художників Ірини Гресик «Арковий міст», Надії Близнякової «Зима на Правому березі», Наталії Дерев'яно «Весна на вул. Жуковського», Валерія Франчука «Явір і яворина». Втім, ці вірші не сприймаються як «поетичні ілюстрації» до образотворчого мистецтва, а виступають самостійними, оригінальними творами, у яких оспівується природа рідного краю, змальовуються міста та села, висвітлюються почуття кохання, дружби, самотності тощо, у проекції позиціонується на українську ментальність, імовірно, на її степову складову частину: «Заходить хмара – хай гримить! / Степи давно дощів чекають... / Цей шлях до вічності повз мить, Або ж на Хортицю повз Раю» («Арковий міст через Дніпро») [6]; або: «Незчулася – аж ген «вода з-під явора» / Тече світ за очі в чужі яри. / На дворі зимно, іній в'ється травами, / Приблизь спомини під мій поріг...» («Передзимова самота»).

Інтертекстуальні асоційовані комбінації, які створюють додатковий сенс, репрезентовані у вірші Г. Лупинос «А що, як не було б зрадливої Даліли?» [6]. Асоційовані комбінації поетки є своєрідним емоційним відгуком на художній простір картини Пітера Пауля Рубенса «Самсон і Даліла», який корелюється в уяві ліричної героїні з відомою біблейською притчею й доповнюється суб'єктивним досвідом тривоги за коханого. «Самсоне мій... Ти борешся із левом? / І вже смакуєш переможну путь?» – бідкається героїня, бо знає, до чого приведе ця перемога. З висоти сучасних знань про минуле вона намагається застерегти свого Самсона, нагадуючи йому про можливість іншої долі, «про долю – / Людську,

звичайну – ту, яку матуся / В таємних мріях зичила» синові, але прагнення захистити свою любов приречене, бо існують вічні перепони – «обітниця» та «клятві вороги». Вірш закінчується волянням, яке, хоча й майже повністю стилістично збігається з тональністю біблейських часів, однак змістовно, імовірно, є риторичним запитанням, безперечно направленим до сьогодення: «...О хижооки, спраглі жертви, люди! / Народжуйте тендітних, світлих чад, / Стрижіть їм кучері і бережіть... Від кого?» [6].

Важливою для Ганни Лупинос є тема ролі поета у суспільстві, у Всесвіті, розуміння неповторності творчої особистості, глибини суб'єктивного «Я», розуміння того, що за сучасних умов виходження моральних норм та естетичних змістів виростає суспільне значення Красного Слова, що духовність і культура – основні рушії творчості письменника, що Поезія – це бурхливий злет людського духу, вихід за межі повсякдення, можливість впливати на світ і місце особистості в ньому: «Крізь шепіт космосу і крізь виття / Бог чує нас – допоки є Поезія» [6].

Висновки. Поетика художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос невіддільна від внутрішнього світу авторки, її відчуттів, вражень, рефлексій. Художній дуалізм поетки письменниці виявляється в індивідуалізації часопростору, «часових деформаціях», дискретності; хронотоп її художнього світу метафоризується, стає самостійним образом або навіть праобразом. Істотну роль відіграє концептуальна роль топосу природи, філософських роздумів про мистецтво і його місце в житті людини. Дослідження поетки художнього часу і простору в ліриці Г. Лупинос сприяє збагаченню уявлень про характер творчої репрезентації часових і просторових координат у сучасній українській літературі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Копистянська Н. Час і простір у мистецтві слова : монографія. Львів : ПАІС, 2012. 344 с.
2. Бахтин М. Форми времени и хронотопа в романе. Москва : Художественная литература, 1975. С. 234–407.
3. Кискін О. Урбаністичний хронотоп в постмодерністському романі : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Інститут літератури ім. Тараса Шевченка, НАН України. Київ, 2006. 191 с.
4. Ботнер В.С. Лупинос Анна. Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=59319 (дата звернення: 28.03.2021).
5. Стрілець С. Зупинюся посеред надії. URL: <https://zp-pravda.info/2020/02/18/zupyniusia-posered-nadii/> (дата звернення: 28.03.2021).
6. Лупинос Г. Поезії. *Письменницький портал Пилипа Юрика*. URL: <https://pilipyurik.com/literatory-zarozizha/815-lupynos-hanna> (дата звернення: 28.03.2021).
7. Лупинос А. Поэтический рубеж. URL: <http://rubezh.eu/Zeitung/2011/01/19.htm> (дата звернення: 22.02.2021).
8. Лупинос А. «Душа між степом і ріллею». *Літературний альманах «Палисадник»*. URL: <http://palisadnik.org.ua/text/dusha-mizh-stepom-i-rillieu-virshi> (дата звернення: 12.03.2021).
9. Лупинос А. Радость сердца: поэзия. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2005. 124 с.

10. Красносельська О., Лупинос Г. Теорія Дикого Поля. Софія. Запоріжжя : Дике поле, 2016. 228 с.
11. Шадріна Т. «Гармонія любові та краси». *Письменницький портал Пилипа Юрика*. URL: <https://piliryurik.com/literatory-zaporizha/815-lupynos-hanna> (дата звернення: 27.03.2021).
12. Ботнер В.С. Своєрідність хронотопу в прозі Г. Лупинос. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2019. № 2. С. 5–9.
13. Література запорізького краю : хрестоматія творів кінця XX – початку XXI ст. / О.О. Медко, О.О. Стадніченко. Запоріжжя : Дике Поле, 2019. С. 214–224.

УДК 821.161.2-94(093.3)(477.46)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.50>

ТЕМА ЗАГИБЕЛІ ЧИГИРИНА У КОЗАЦЬКИХ ЛІТОПИСАХ

THEME OF FALL OF CHYHYRYN IN COSSACK CHRONICLES

Гудима А.О.,

orcid.org/0000-0003-2081-0791

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри історії української літератури,

теорії літератури і літературної творчості

Інституту філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Значення Чигирини в українській історії доби Гетьманщини надзвичайно важливе як гетьманської столиці Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері та насамкінець П. Дорошенка. Події довкола нього у 70-х рр. XVII ст. розгорталися вкрай драматичні. Аналізу цих подій, викладених у козацьких літописах Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка, присвячена наша розвідка. Зокрема, звертаємо увагу на відмінності в їхньому зображенні та трактуванні літописцями.

Досліджуючи тему загибелі Чигирини в козацьких літописах, безпосередньо зупиняємося на подіях 1676 р. – взяття в облогу міста військами Г. Ромодановського й І. Самойловича і зреченні гетьманства П. Дорошенком; 1677 р. – першій і невдалій спробі захоплення міста турецькими й татарськими військами; 1678 р. – взяття в облогу та, зрештою, знищення Чигирини, а з ним і численних міст Правобережної України.

Попри загальну співзвучність літописів Самовидця та Г. Грабянки в описі вказаних подій (як відомо, Г. Грабянка у написанні своєї праці користувався літописом Самовидця), акцентуємо на певних змістових розбіжностях. Водночас літопис С. Величка пропонує суттєво відмінне зображення подій першої та другої Чигиринських воєн порівняно із Самовидцем і Г. Грабянкою. Його виклад більш докладний та інформативний, ба більше, автор дошукується причин загибелі Чигирини, з'ясовує мотиви дій кожної зі сторін: турецько-татарського війська та московсько-козацького Г. Ромодановського й І. Самойловича.

Звертаємо увагу на те, що, згідно з літописами Самовидця та Г. Грабянки загибель Чигирини 1678 р. зумовлена натиском турецько-татарських військ, натомість С. Величко покладає провину за зруйнування міста на князя Г. Ромодановського та гетьмана І. Самойловича, чого взагалі немає в інших двох літописах.

Суттєва відмінність, на нашу думку, – у масштабності змальованих подій літописцями: для С. Величка Чигирин, на значимості та давності якого він постійно наголошує, є уособленням України, тоді як Самовидець і Г. Грабянка не проводять аналогій між долею Чигирини та долею України. С. Величко війни за Чигирин сприймає крізь призму християнського світогляду, тоді як у інших літописців відсутнє релігійне трактування подій.

Ключові слова: Чигирин, Самовидець, Г. Грабянка, С. Величко, козацькі літописи.

The significance of Chyhyryn in the Ukrainian history of the Hetmanate period is extremely important as the hetman's capital of B. Khmelnytsky, I. Vyhovsky, Y. Khmelnytsky, P. Tetera, and finally P. Doroshenko. The events surrounding it became extremely dramatic in the 70's of the XVII century. Our study is devoted to the analysis of these events described in the Cossack chronicles of Samovydet, G. Grabianka, and S. Velychko. In particular, we pay attention to the differences in their portrayal and interpretation by the chroniclers.

Examining the subject of the fall of Chyhyryn in the Cossack chronicles, we dwell directly on the following events: 1) in 1676 – the siege of the city by the troops of G. Romodanovsky and I. Samoilovich and the abdication of the hetmanship by P. Doroshenko; 2) in 1677 – the first unsuccessful attempt to capture the city by Turkish and Tatar troops; and 3) in 1678 – the siege and, ultimately, the destruction of Chyhyryn along with other numerous cities of the Right Bank Ukraine.

Despite the general consonance of the chronicles of Samovydet and G. Grabianka in the description of these events (as we know, G. Grabianka used the chronicle of Samovydet in the course of writing his work), we emphasize certain

semantic differences. At the same time, the chronicle of S. Velychko offers a significantly different depiction of the events of the first and second Chyhyryn wars, compared to Samovydet and G. Grabianka. His presentation is more detailed and informative. Moreover, S. Velychko investigates into the causes of the fall of Chyhyryn, finds out the motives of each party: the Turkish-Tatar army and the Moscow-Cossack army headed by G. Romodanovsky and I. Samoilovich.

We draw attention to the fact that, according to the chronicles of Samovydet and G. Grabianka, the fall of Chyhyryn in 1678 was caused by the onslaught of Turkish-Tatar troops, while S. Velychko blames Prince G. Romodanovsky and Hetman I. Samoilovich for the destruction of the city, which is not available at all in the other two chronicles.

In our opinion, there is a significant difference in the scale of the events depicted by the chroniclers. For S. Velychko Chyhyryn, whose significance and antiquity he constantly emphasizes, is the personification of Ukraine. In the meantime, Samovydet and G. Grabianka do not draw analogies between the fate of Chyhyryn and the fate of Ukraine. S. Velychko perceives the war for Chyhyryn from the Christian perspective, while the other chroniclers do not give any religious interpretations to the events.

Key words: Chyhyryn, Samovydet, G. Grabianka, S. Velychko, Cossack chronicles.

Постановка проблеми. Значення Чигирини в українській історії доби Гетьманщини надзвичайно важливе як гетьманської столиці Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері та насамкінець П. Дорошенка: величне – за гетьманування Б. Хмельницького, оскільки там мислився самостійницький напрям розвитку держави, проте щодалі менш значиме, позаяк українські гетьмани, демонструючи політичну несамостійність, ослаблювали державу. Доля Чигирини, що його згодом Т. Шевченко піднесе до символу тяжкого українського сну-занепаду (на зміну розквіту і зосередженню державної сили – цілковита руйнація), на наше переконання, є показовою для самої української ситуації поступового входження в імперське ярмо. Драматичні події 70-х рр. XVII ст., що розгортаються довкола Чигирини, відображені в козацьких літописах Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка, однак досі на належну увагу, зокрема в компаративному аспекті, не здобулися, тож своєю розвідкою ставимо за мету заповнити цю прогалину.

Говорячи про руйнування Чигирини, послуговуємося словом «загибель», уживаним С. Величком у виразі «чигринська загибель» [1, с. 244]. Водночас звертаємо увагу, що цей найбільш красномовний козацький літописець, розповідаючи про події 1677 і 1678 рр., застосує й інші вирази: «розорення Чигрина» [1, с. 206, с. 246], «викоренення Чигрина» [1, с. 210], «запустіння Чигрина» [1, с. 210], «чигринська кончина» [1, с. 244], «Чигринова кончина» [1, с. 242] тощо.

Тож об'єктом нашого дослідження є три козацькі літописи: Самовидця (завершений 1702 р.), гадяцького полковника Г. Грабянки (завершений 1710 р.) і Самійла Величка (укладений упродовж 1715–1720 рр.). Поза сумнівом, у літописі С. Величка вказана тема розкрита найбільш глибоко: це стосується як подієвого ряду, так і аналізу автором вказаної теми; окрім того, кількісно С. Величко значно переважає Самовидця та Г. Грабянку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Зазвичай, досліджуючи знамениті козацькі літописи – Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка, вчені аналізують комплекс питань: джерела, структуру літописів, особи авторів, їхні суспільні погляди, оцінку ними історичних персоналій, патріотичну спрямованість творів, барокову поетику тощо, що дозволяє сформувати загальне уявлення про літописців і характер їхньої праці [2]. Так, серед ґрунтовних знавців козацьких літописів насамперед можемо назвати В. Шевчука [3–5] і Я. Дзиру [6]. Позаяк досліджуємо локальне питання в літописах, спеціальних праць на цю тему обмаль. Безпосередньо пов'язана публікація [7].

Постановка завдання. Для розкриття теми дослідження ставимо перед собою завдання проаналізувати літописний матеріал Самовидця, Г. Грабянки та С. Величка щодо подій 70-х рр. XVII ст., пов'язаних із Чигирином, безпосередньо 1676 р., 1677 р. та 1678 р., та здійснити компаративний аналіз.

Виклад основного матеріалу. 70-ті рр. ознаменовані тим, що за Чигирин як гетьманське місто вже лише Правобережної України точилася запекла боротьба. П. Дорошенко, обраний гетьманом 1665 р., докладав усіх зусиль не просто зберегти Чигирин, а й поширити свою владу на Лівобережну Україну. Хоча в літописі Самовидця П. Дорошенко змальований у негативному ключі – як такий, що дбає лише про своє гетьманство, прагне влади, а зовсім не керується державними інтересами чи інтересами народу. Таким є погляд і Г. Грабянки, на відміну від С. Величка, який загалом симпатизує П. Дорошенкові.

Якщо за Б. Хмельницького Чигирин був «першим містом на Україні» [8, с. 106], то, говорячи про події 1674 р. – наступ І. Самойловича та Г. Ромодановського на Чигирин, Самовидець і Г. Грабянка зображають місто в особному становищі на противагу всій Україні, чий полки схилилися «его царському величеству и гетманові задніпрянскому Івану Самуїловичу, опроч самого Чигирини и Паволочи» [9, с. 117].

У найдавнішому літописі – Самовидця – Чигирин як за гетьманування Б. Хмельницького, так і згодом – до подій його руйнації не називається індивідуалізовано, тобто не наділяється певними характеристиками, на відміну від Г. Грабянки, у літописі якого знаходимо, приміром, такі вислови: «давнє старовинне місто складове Чигирин» [8, с. 26], «старинне чільне місто козацьке – Чигирин» [8, с. 154] тощо, а тим паче С. Величка, котрий щедро наділяє Чигирин епітетами, що промовляють про його значимість і давність. С. Величко з пієтетом ставиться до Чигирини: повідомляючи про події 1678 р., він пише про прихід турків «під старовічне столицне українське й козацьких гетьманів місто Чигирин» [1, с. 240].

1676 р. об'єднані московські та козацькі сили на чолі з Г. Ромодановським та І. Самойловичем взяли в облогу Чигирин. І тоді відбулося загальновідоме зречення П. Дорошенком гетьманства, що схожим чином трактується літописцями, проте неоднаково. Так, за літописом Самовидця, П. Дорошенко вирішив здати гетьманство, «собою звонтпивши... варуючи свого здоров'я...» [9, с. 122]. Згідно з літописом Г. Грабянки, що, як відомо, користувався літописом Самовидця, «Дорошенко, перебуваючи в осаді з самими тільки чигиринцями, злякався і почав трактувати з князем Ромоданівським та з гетьманом Самойловичем. Він вимагав, щоб вони запряглися зберегти йому життя. Ті погодились. Тоді він вийшов з міста, вклонився боярину і гетьману, здав Самойловичу гетьманство, а разом булаву та бунчук...» [8, с. 153]. Насамкінець автор підсумовує: «Отакою неоплаканою ганьбою та зруйнуванням України завершилося гетьманування Дорошенка» [8, с. 153], ставлячи П. Дорошкові за провину зруйнування і знелюднення Правобережної України. У літописі ж С. Величка сказано, що П. Дорошенко пішов на зречення гетьманства «за свою й чигиринську цілість» [1, с. 204], не доводячи до руйнування міста.

Наша тема – загибелі Чигирини – безпосередньо пов'язана з розгортанням першої та другої Чигиринських воєн, як вони названі в літописі С. Величка, або спробами взяття міста турецькими й татарськими військами 1677 та 1678 рр. У літописах Самовидця та Г. Грабянки опис взяття турками Чигирини 1677 р. майже повністю збігається. Якщо коротко, то автори звертають увагу на такі події: упродовж чотирьох тижнів турки і татари, а з ними також Юрко Хмельницький, всіма способами брали Чигирин, прийшовши

туди, за Самовидцем, у спасівку, за Г. Грабянкою – в останніх числах червня (згідно з історичними відомостями, це сталося 3 серпня); повідомляють про півтори тисячі піхоти козаків і москви, направлених до Чигирини (тим часом С. Величко таких відомостей не подає); коротко оповідають про труднощі під час нічної переправи через Дніпро навпроти Бужина та відсіч ворогові, загибель ханського сина; бачачи наближення війська Г. Ромодановського й І. Самойловича та неможливість здобути Чигирин, 29 серпня турки зняли облогу з міста; було полагоджено Чигирин і залишено нові козацькі та московські війська в місті. С. Величко, своєю чергою, повідомляє про прихід турків під Чигирин 4 серпня. Розповідаючи про першу Чигиринську війну, С. Величко наводить великі уривки з панегірика «Чигирин» О. Бучинського-Яскольда та черпає звідти відомості, зокрема щодо переправи козацьких і московських військ через Дніпро навпроти Бужина, оскільки «не міг мати достатнього знання з реєстрових козацьких записок про ту першу Чигиринську війну» [1, с. 224]; докладно розповідає також про ворожий опір, захоплення турецьких шанців, турецьку і татарську підмогу та, зрештою, ворожий відступ до Чигирини.

С. Величко повідомляє про прибуття до гетьмана І. Самойловича «одного доброго молодця козака» [1, с. 224], виправленого з Чигирини, та детально розповідає про відважну оборону козаків-обложених: «Мужні обложенці-козаки самі-одні (бо великоросійське військо, що було в Чигиринському замкові, ні в якому разі не виходило), частократ випадаючи з Чигирини, вдирались у турецькі шанці і через коші, багато забивали в них турків, а численні гармати, приковані до стовпів, відломлювали і запроваджували в Чигирин» [1, с. 225] тощо. Детально описано способи, вжиті ворогами для здобуття Чигирини: і через підкопи, і через «гарб'яний штурм», і з допомогою буйволів, тоді як у літописі Самовидця тільки коротко сказано: «...недель чотири розними способами приступали, подкопов чотири стратил...» [9, с. 128], нічого не вказано про спротив і відвагу обложених; у літописі Г. Грабянки дещо деталізується: «Впродовж чотирьох тижнів брали його усією силою і усіма способами і приступами, і підкопами, і гранатами, і безперервним обстрілом. Штурмували і вдень і вночі. Проте великоросіяни і козаки стояли твердо. Не раз робили вилазки і перебили тисячі турок» [8, с. 154]. С. Величко повідомляє про втечу турків через наближення християнських військ і переслідування їх кіннотою.

Тож уже тут спостерігаються тенденції, що мають місце і під час опису подій 1678 р.: Г. Грабянка, хоча й короткослівно, приписує московському війську відважні дії в ході оборони міста від ворожої навали, зрівнюючи його роль з роллю козацтва; Самовидець натомість не згадує про внутрішній спротив ворогові.

Щодо подій 1678 р. звертаємо увагу на низку відмінностей у змалюванні подій довкола Чигирини на тлі назагал співзвучності літописів Самовидця та Г. Грабянки. Прихід турків 1678 р. був очікуваним, з цієї причини, мовиться в літописах, війська Г. Ромодановського й І. Самойловича вирушили на захист Чигирини. Самовидець говорить про незвичайну великість українського війська, яке формували не лише козаки, а й поспільство: «...нікому не фолговано: и войтов, бурмистров, райцов и ремесников всяких, навет и мужиков, скрипников, дудников – усіх гнано до войска» [9, с. 129–130]. У літописі Г. Грабянки про військо І. Самойловича сказано тільки таке: «добрячий-таки загін на чолі з Самойловичем» [8, с. 156]. Наявні суттєві розходження в датах: у літописі Самовидця йдеться про те, що І. Самойлович рушив із Батурина 10 травня, у Г. Грабянки – що московське та козацьке військо з'єдналися 10 травня; у Г. Грабянки – про прихід турків мовлено 8 червня, у Самовидця – 10 липня; згідно ж з історичними відомостями це сталося 8 липня. Якщо Самовидець дивиться на події зовні, зображаючи те, що відбувалося довкола Чигирини, то Г. Грабянка описує також внутрішнє становище міста, мужність обложених: «Брали приступами, обстрілом, гарматами та підкопами. Брали всяким промыслом не один день. Нудилися будь-що свого наміру доскочити. Проте військо великоруське під орудою благорозумного командира Івана Івановича Ржевського та військо запорізьке на чолі з ловким у справах ратних вождем Григорієм Григоровичем Коровченком відважно стріляло ворога з міських мурів і хоробро відбивало. Не раз на вилазки ходило і в шанцях силу яничарів перебило, а живих начальників та рядових ловило. Їхній мужності та дерзновенності навіть турки дивувалися» [8, с. 156].

У літописах Самовидця і Г. Грабянки (що дуже близько, а іноді дослівно повторює літопис Самовидця стосовно аналізованих подій) щодо взяття Чигирини 1678 р. мовиться: про очікування військами на князя Булата з калмиками та донськими козаками на переправі; про затяті бої за гору біля Чигирини (яка, проте, не називається); в обох літописах одноразово згадується про звільнення військ уже біля самого Чигирини: «...

стояли тиждень надаремне, жадного промыслу не чинячи. Що видивши, турки с пилностью доставали Чигирини...» [9, с. 131]; про послані свіжі війська до міста, не звиклі з підкопами, і виведення приривчених до штурмів військ із Чигирини; про вбивство чигиринського воєводи Ржевського; про сам день взяття Чигирини – неділю 10 серпня – розповідь Г. Грабянки дещо змінено повторює Самовидця: «А напотом дня 10 августа, в неделю о полудню, вирвало килка подкопов под містом праве в самій час, як козацтво – одни попилися, а инні спали, и так, як стал крик, мало хто з войска козацкого кидался быти, але усе наутеки скочило з города, обачивши войско турецкое на той вирві, где подкопи вирвали. Где на мості, як зийшло козацтво, с которыми мост обломился, а на греблі сами себе подавили, утікаючи; где немалую шкоду турки в людех учинили – на килканадцять тисяч (у Грабянки – кілька тисяч) Козаков погубило: одни потонули в Тясмині, а инних порубано, бо турки не живили нікого, але усе стинали а місто палили, где опановали» [9, с. 131]. Тож обидва літописці показують козацтво, що перебувало в місті, досить полохливим і недбайливим («одни попилися, а инні спали») – і це за умов посиленого ворожого наступу. Потому оповідають про мужню оборону козацької піхоти та москви, що була в замку.

Розповідь літописців про ці події завершується на тому, що російське та козацьке війська в понеділок зранку почало відступати до Дніпра, переслідуювані турками. Тим часом ворожі війська «Чигирин до остатку зруйнували и гармати забрали и пойшли у свою землю. А наші войска переправилися через Дніпр без жадной юже налоги» [9, с. 131]; турки знищили Канів, а Черкаси, Мошни, Корсунь і Жаботин здалися Ю. Хмельницькому.

І тут з'являються суттєві відмінності у С. Величка та його попередників. Є моменти, які відразу кидаються у вічі: насамперед Величкове наполегливе багаторазове підкреслювання нестаранності походу на користь Чигирини, зволікань християнських військ у наданні допомоги (зокрема шеститижневе на річці Артополі), дбання про власну цілість, а не про оборону міста, і покладання провини загибелі Чигирини на «командирів і православних правдивців» [1, с. 242] Г. Ромодановського й І. Самойловича.

Вкажемо на змальовані літописцем ключові моменти в ході взяття Чигирини турецько-татарськими військами, оборони внутрішніми силами міста та просування козацько-московських військ Г. Ромодановського й І. Самойловича. Згідно

з історичними даними під час кампанії 1678 р. турків було близько 60 тисяч, 10 тисяч молдаван і волохів і 50 тисяч орди, 8 липня вони підійшли до Чигирини; за літописом С. Величка – 7 липня, у якому йдеться про способи, вжиті ворогами для захоплення міста: бомбардування, копання шанців, влаштування підкопів під стіни. Літописець повідомляє про опір, який, перебуваючи у скрутному становищі, чинили чигиринські обложенці, «найбільше сердюки й інші городові козаки» [1, с. 240], випадаючи до турецьких шанців. На відміну від інших літописців, говорить про бій на переправі біля Бужина (за три милі від Чигирини), можливо, змішуючи дані двох кампаній.

Літописець докладно повідомляє про затримку християнських військ перед Стрільниковою горою і Кувичинським узвозом, що за милю від Чигирини, через гарматні обстріли бусурманського війська та затяті бої, і, зрештою, успішне просування війська до міста, а також про відчай серед бусурман. Повідомляє про виведення з Чигирини доброго війська, «окуреного воєнними димами і яке добре обізналося з турками» [1, с. 242] – і введення нововідрядженого.

Розповідаючи ж про події неділі 11 серпня – взяття міста турецько-татарськими військами через руйнування його стін підкопами, тільки С. Величко серед літописців мовить про втечу християнського невільника до християнського обозу та попередження ним про неминучу загибель Чигирини в разі ненадання йому негайної допомоги. Літописець відзначає відвагу сердюків і городового козацтва, чого немає в Самовидця та Г. Грабянки: «...сердюки з іншими городовими козаками добряче їх (яничарську піхоту – А. Г.) на тих проломах забивали і ще тричі не допустили їм уломитись у Чигрин» [1, с. 243]; «Сердюки з іншими козаками... давали янчарам безперервну відсіч на стінних проломах» [1, с. 243]. Водночас зауважує, що були серед козацтва «малодушні й боязливі, а особливо недавно заслані в Чигрин козаки, а з ними й чигиринські жителі», які, «перестрашені турецькими підкопами й турецькою навальністю, кинулися сильним стрімом до втечі з Чигирини на міст через Тясмин...» [1, с. 243]; як наслідок, міст обламався, а люди потонули. Турки ввійшли в Чигирин, влаштували пожежу, почали сікти людей.

Тільки С. Величко серед літописців згадує про винесення тіла київського митрополита Йосифа Нелюбовича-Тукальського з міста перед його зруйнуванням.

С. Величко повідомляє про те, що після захоплення Чигирини турками відбивалося козацьке військо, тоді як московське, що перебувало

в Чигиринському замку, не виходило: «А сердюки з іншими козаками при военній зятості і великодушші станули нижче церкви Святих Апостолів у Чигирині під замковою горою і билися з турками до смерку, та аж нітрохи їм не далися» [1, с. 243]. Після ж відступу турків «решта козаків з сердюками зійшли на гору в Чигиринський замок і з'єдналися з московським військом, яке лишалося в замку, не виходячи» [1, с. 243]. Водночас літописець говорить про малу кількість того війська (тільки кількості чоловік) і повідомляє про те, що московське військо і козацьке спільно зарядили замкові гармати порохом, від чого запалала порохова казна. Натомість Самовидець повідомляє про оборону козацького війська, що було в місті, та разом московського, що перебувало в замку: «Піхотного зась войска козацкого, под гору за церков зобравшия, боронилися аж до самой ночи, а москва в замку боронилася. И так вночі москва, понабивавши полни гармати пороху и замок запаливши, пойшли с тими козаками на пролом през турецкое войско... и так увойшли до своего войска» [9, с. 131]. Так само стверджує і Г. Грабянка: «Тільки козацька піхота, що була під горою за церквою, та москалі в замку боронилися до самої ночі» [8, с. 157].

Тож складається враження, що в літописах Самовидця та Г. Грабянки московському війську приписуються такі риси, як хоробрість і активність у боротьбі з ворогом, а подвиг козацтва в такий спосіб применшується, тоді як для С. Величка принципово було вказати на бездіяльність московського війська, особливо виразну поруч із воєнною зятістю козацтва.

У понеділок 12 серпня, говорить С. Величко, християнські війська рушили до Дніпрової переправи, переслідуювані бусурманськими військами. Як вказує літописець, «війська великоросійські за наказом Ромодановського не чинили аж жодної відсіч й відпору супроти бусурман, хоч від них були ущемлені й биті. Тільки самі козаки через військову охоту з відома, а то й без відома своїх старших щодня вискакували, вдаряли на турецькі обози і наносили їм постійний ущербок та сум'яття навзаєм» [1, с. 245]. Також С. Величко вказує на заборону гетьманом І. Самойловичем полтавському полковникові Прокопу Левенцю вдарити на турецькі обози.

Літописець С. Величко повідомляє про знищення турецько-татарським військом потому Канева, Черкас, Корсуня, Стеблева, Суботова та інших міст і сіл і зазначає, що князь Г. Ромодановський і гетьман І. Самойлович не надали цим містам жодної допомоги, тоді як

Самовидець і Г. Грабянка аж ніяк не асоціюють, наприклад, знищення Канева із вказаними історичними постатями.

Відмінною є оповідна манера літописців: Самовидець і Г. Грабянка просто констатують, що певні події мали місце, не аналізуючи їх, не виявляючи власного занепокоєння описуваним, не роблячи узагальнень, тоді як для С. Величка загибель Чигиринська – це і загибель України. С. Величко виразно виявляє авторське ставлення до зображуваних подій, що демонструють «жалісний і плачливий крайній занепад» Правобережної України [1, с. 200]. Розповідаючи про події першої та другої Чигиринських воєн, літописець намагається з'ясувати причини та мотиви дій кожної зі сторін. Так, поруч із політичними причинами наступу турецько-татарського війська 1677 р. – відступництвом Дорошенка – вказує і на інші – релігійні: турчин повстав на розорення тогочасної України через свою гординю, а українців спіткала ця навала як покара за гріхи. Цікаво, що ні в літописі Самовидця, ні у Г. Грабянки немає релігійного трактування подій. Самовидець, описуючи під 1677 р. нищівну пожежу в Стародубі, пов'язує її з карою Божою. Починаючи розповідь про другу Чигиринську війну, говорить про розіслані універсали чернігівським архієпископом Лазаром Барановичем і гетьманом про встановлення посту серед народу [9, с. 130] (очевидно, як покаяння за гріхи, однак сам автор не розвиває своєї тези) та не тлумачить загибель Чигиринська у релігійному ключі.

Тим часом С. Величко, розповідаючи про події 1678 р., принципово називає війська Г. Ромодановського й І. Самойловича християнськими військами або, рідше, християнами. За нашими підрахунками, упродовж 19 розділів літопису, присвяченому подіям 1678 р., – 26 разів, тоді як об'єднані війська Г. Ромодановського й І. Самойловича по-іншому називає – як-от: московські та козацькі, чи великоросійські та малоросійські – тільки 4 рази; також 11 разів згадує християнський обоз. Натомість турецько-татарське військо автор зазвичай іменує бусурманським або бусурманами. Відтак, «С. Величко наголошує на цивілізаційному протистоянні супротивних сторін» [7, с. 202], а також на масштабності та значимості цих подій не просто в українському контексті, а й у світовому. Загибель Чигиринська «автор трактує як: «невідшкодовану ніколи шкоду» [1, с. 242] українцям, як нищівну перемогу бусурман над християнами і «нескінченну ганьбу всьому православству» [1, с. 242], ба навіть «як перемогу Люцифера над народом, що особливо ревно сповідував християнство» [7, с. 203].

Відповідно до зображення подій Самовидцем і Г. Грабянкою загибель Чигиринська 1678 р. зумовлена натиском турецько-татарського війська. Що стосується С. Величка, то він назагал вбачає цілу низку причин загибелі Чигиринська та зруйнування Правобережної України. Окрім уже зазначених, це і «незгода власних синів і минулих властолюбців-начальників», «чварні кровопролиття», через що «мусила тепер бути певною щодо свого остаточного загибелі від турчина» [1, с. 214]. Провину за загибель Чигиринська автор покладає і на Г. Ромодановського й І. Самойловича. Так, підсумовуючи розповідь, зазначає: «Отак пропав Чигирин і рештки тогочасної України через несправедливість і підступність Ромодановського, а також і через Самойловичеве недоброхітництво до нього...» [1, с. 246]. І переповідає чутку, що ходила серед війська, про домовленість турецького візира та Г. Ромодановського про здачу Чигиринська в обмін на сина Ромодановського, Андрія, утримуваного в неволі. Насамкінець С. Величко наводить лист І. Сірка до гетьмана І. Самойловича від 25 вересня 1678 р., автентичність якого неможливо перевірити, у якому той називає гетьмана погубителем Чигиринська і решток Правобережної України, «бо коли б не добував його і не взяв під свою владу з Дорошенком, то й турчин не приходив би його здобувати» [1, с. 247]; і ставить у докір йому збереження життя сина Г. Ромодановського ціною тисяч християн. Такий причинно-наслідковий зв'язок: здобуття Чигиринська І. Самойловичем 1676 р., за гетьманства П. Дорошенка, і за два роки його загибель, очевидно, зумовлені невідповідністю І. Самойловичевого статусу гетьмана обох берегів його реальній діяльності: небажанню захищати українські міста, як і випадку з Ладжином 1674 р.

Висновки. Літописна оповідь Самовидця та Г. Грабянки про події 1677 і 1678 рр. дуже близька за змістом, в окремих місцях Г. Грабянка дослівно передає текст Самовидця. Тому можливим і навіть доцільним є порівняння літописної розповіді Самовидця та Г. Грабянки із Величковою (на окремі змістові відмінності перших двох літописів ми звертали увагу). Їхня манера оповіді – безстороння, виважена, натомість Величкова розповідь – емоційна, така, що демонструє надзвичайну перейнятість долею Чигиринська та Правобережної України загалом.

У ході компаративного аналізу текстів літописів ми звертаємо увагу на ключові розбіжності у змісті літописів, серед яких літопис С. Величка пропонує найбільш докладний та інформативний виклад подій.

Літописці Самовидець і Г. Грабянка не аналізують дії керівників військ – Г. Ромодановського й І. Самойловича, їх не дивує тривале просування військ на підтримку Чигирини і ненадання йому реальної допомоги, уникання розгорнутих бойових дій, як і поспішний відступ після взяття турками й татарами міста. За нашим спостереженням, у ході взяття Чигирини турецько-татарськими військами 1678 р. війська Г. Ромодановського й І. Самойловича взагалі зникають із поля зору літописців Самовидця та Г. Грабянки, як і самі князь і гетьман. Тож, якщо обложенці або гинуть від рук ворога, або протистоять йому, то московське і козацьке війська з'являються в оповіді літописців тільки наступного від фатального для Чигирини дня – понеділка, ба більше ці війська відступають до Дніпра, переслідувані турками й татарами. І, вже тільки потерпаючи впродовж тижня від ворожого штурму, козаки дають битву туркам, «якої проятгом усього віку ще ніхто не бачив» [8, с. 158].

Тим часом С. Величко всіляко наголошує на зволіканні в наданні допомоги Чигирину,

про що тільки мимохідь ідеться в Самовидця та Г. Грабянки, і стверджує, що командири християнських військ – Г. Ромодановський та І. Самойлович – «мабуть, зичили Чигирину більше згинуту, ніж жити» [1, с. 240], тобто провину за зруйнування Чигирини покладає на його нібито оборонців, чого взагалі немає в інших двох літописах. Назагал С. Величко ретельно дошукуються причин загибелі Чигирини: конкретно вказуючи на домовленості про здачу міста між турецьким візиром і князем Г. Ромодановським, недоброхитництво до Чигирини гетьмана І. Самойловича, вбачаючи в цих подіях покарання за гріхи, а також наслідок «чварного кровопролиття» та «незгоди власних синів».

Серед менш помітних, але важливих розбіжностей у змісті літописів Самовидця і Г. Грабянки, з одного боку, та С. Величка, з іншого, – відмінність ролей козацтва та москви під час оборони Чигирини в ході першої та другої Чигиринських воєн: на користь москви (у Самовидця та Г. Грабянки) і на користь козацтва (у С. Величка).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Величко С. Літопис / пер. з книжної української мови, вст. стаття, комент. В.О. Шевчука. Київ : Дніпро, 1991. Т. 2. С. 642 с.
2. Літописання та історико-мемуарна проза. *Історія української літератури* : у 12 т. Київ : Наукова думка, 2014. Т. 2. С. 422–467.
3. Шевчук В. Літопис Самійла Величка. *Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть* : у 2 кн. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2. С. 469–483.
4. Шевчук В. Літопис Самовидця як речництво козацько-старшинської ідеології. *Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть* : у 2 кн. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2. С. 288–295.
5. Шевчук В. Літопис Григорія Граб'янки. *Муза Роксоланська : Українська література XVI–XVIII століть* : у 2 кн. Київ : Либідь, 2005. Кн. 2. С. 434–446.
6. Дзира Я.І. Самійло Величко та його літопис (до 300-річчя від дня народження літописця). *Історіографічні дослідження в Українській РСР*. Київ : Наукова думка, 1971. Вип. 4. С. 198–223.
7. Гудима А. Тема Чигирини в літописі Самійла Величка. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. № 47. Т. 2. С. 200–204.
8. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки / пер. із староукр. Р.Г. Іванченка. Київ : Т-во «Знання» України, 1992. 192 с.
9. Літопис Самовидця. / Видання підготував Я.І. Дзира. Київ : Наукова думка, 1971. 208 с. URL: <http://litopys.org.ua/samovyd/sam02.htm> (дата звернення: 4.12.2020).

**СТИЛІСТИЧНИЙ ТОПОС «ГОЛОДНИХ І СПРАГЛИХ» ЯК ЕЛЕМЕНТ
СОЦІАЛЬНОГО СКЛАДНИКА КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ****STYLISTIC TOPOS “THE HUNGRY AND THIRSTY” AS AN ELEMENT
OF THE SOCIAL COMPONENT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT CONCEPT**

Єфремов В.В.,

*orcid.org/0000-0003-2708-8981**аспірант кафедри української та зарубіжної літератури**Житомирського державного університету імені Івана Франка*

У статті автор розглядає функціонування стилістичного топосу «голодних і спраглих» у давньоруських пам'ятках («Слово про Закон і Благодать» Іларіона Київського, «Слово про віру латинську чи варязьку» Феодосія Печерського, «Пам'ять і похвала князю Володимирі» Якова Мниха, «Слово, що написав він своєму князю Ярославу Володимировичу» Данила Заточника, «Повчання» Володимира Мономаха, Києво-Печерський Патерик) та доходить висновку, що топос виступає елементом соціальної структури суспільства, а також функціонує як оцінка характеристики фізіологічного стану людини. Окрім того, художнє вираження топосу формує номінацію суспільних класів: духовенства, князів, воїнів, жебраків, а також виступає маркером соціальної нерівності. На функціонування стилістичного топосу «голодних і спраглих» у аналізованих пам'ятках значний вплив має загальноісторичний контекст та традиції християнської культури. Соціальний аспект художнього відтворення топосу «голодні та спрагли» спрямований на людину і націлений на збереження стабільності її соціокультурного середовища. Спираючись на художнє вираження топосу «голодні та спрагли», концепція СР передбачає, що людина повинна брати активну участь у процесах, які формують сферу її життєдіяльності. Автор статті наголошує, що для досягнення СР сучасне суспільство повинне створити ефективну систему прийняття рішень, яка враховує попередній культурний досвід, адже культура (а тому і література) є ніщо інше, як послідовна зміна окремих поколінь, кожне з яких використовує здобутки, передані йому всіма попередніми генераціями. До того ж у міру поглиблення знання про літературу попередніх епох та вміння цінувати здобутки минулих періодів людство отримує унікальну можливість взяти за основу курсу розвитку попередньо набуто культурну спадщину, яка формується в тому числі за посередництвом літературного топосу «голодних та спраглих».

Ключові слова: українська середньовічна література, сталий розвиток, літературний топос, стилістичний топос, «голодні та спрагли».

In the article the author considers the functioning of the stylistic topos of “hungry and thirsty” in monuments (“A Word about Law and Grace” by Hilarion of Kyiv, “A Word about the Latin or Varangian Faith” by Theodosius Pechersky, “Memory and Praise to Prince Vladimir” by Yakov Mnykh, “The word he wrote to his prince Yaroslav Vladimirovich” by Danylo Zatochnyk, “Teachings” by Volodymyr Monomakh, Kyiv-Pechersk Paterik) and concludes that the topos is an element of the social structure of society and also functions as an assessment of the physiological state of man. In addition, the artistic expression of the topos forms the nomination of social classes: clergy, princes, warriors, beggars, and also acts as a marker of social inequality. The general historical context and traditions of Christian culture have a significant influence on the functioning of the stylistic topos of the “hungry and thirsty” in the analyzed monuments. The social aspect of the artistic reproduction of the topos “hungry and thirsty” is aimed at people and aims to preserve the stability of its socio-cultural environment. Based on the artistic expression of the topos “hungry and thirsty”, the concept of SD implies that a person should take an active part in the processes that shape the sphere of his life. The author of the article emphasizes that in order to achieve the SD, modern society must create an effective decision-making system that takes into account previous cultural experience, because culture (and hence literature) is nothing more than a consistent change of individual generations, each of which uses achievements, passed on to him by all previous generations. In addition, as the knowledge of the literature of previous epochs deepens and the ability to appreciate the achievements of past periods, humanity gets a unique opportunity to take as a basis the course of development of previously acquired cultural heritage, which is formed through the literary topos “hungry and thirsty”.

Key words: Ukrainian medieval literature, sustainable development, literary topos, stylistic topos, “hungry and thirsty”.

Постановка проблеми. Натепер питання вивчення середньовічної культури стає все більш актуальним. Суспільство починає усвідомлювати, що вирішення багатьох проблем сучасної історії неможливе без залучення історичного досвіду періоду Середньовіччя. Політичне і культурне значення літератури українського Середньовіччя,

передовсім книжності Київської Русі, на думку дослідниці О. Сліпушко, визначається її значним внеском у розбудову «основ державності, у формування політичного статусу народу» [8, с. 384]. Книжність Київської Русі стала основою сучасного уявлення про державотворчі процеси, духовність і культуру.

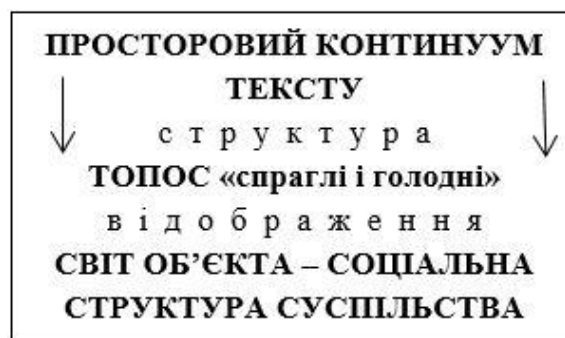
На особливій ролі української середньовічної літератури наголошував вчений П. Білоус, коли зазначав, що «це чималий етап у розвитку нашого письменства, що там джерела багатьох літературних традицій, наша художня та історична пам'ять» [1, с. 56]. Вивчення української середньовічної літератури передбачає реконструкцію багатогранної культурної системи, окремі складники якої мали власні неповторні риси і характеристики та залишилися зафіксованими у літературних пам'ятках.

Якщо характеризувати середньовічну культуру письма, то література зазначеного періоду належала до традиціоналістського типу. Протягом усього періоду свого існування вона розвивалася на основі постійного відтворення обмеженого набору образних, ідеологічних, композиційних та ін. структур – топосів (загальних місць), які виражалися у сталості епітетів, образотворчих кліше та мотивів. На основі зазначених кліше сформувалися стилістичні топоси, що володіли власним смисловим, тематичним і виражальним канонам.

Аналіз джерел та публікацій. Проблема функціонування топосу в літературі була поставлена у книзі Е.Р. Курціуса «Європейська література і середньовіччя» 1948 року, який визначав літературні топоси як способи оформлення цілих комплексів, пов'язаних з типовими ситуаціями. Курціус звернув увагу на те, що топосу «притаманний формальний характер і йому найчастіше відповідає певне словесне оформлення» [7, с. 167].

Літературознавець Д.С. Лихачов одним з перших звернув увагу на те, що повторюваними елементами поезики в давньоруських творах є не тільки словесні формули, але і «самі ситуації, в яких ці формули вживають» [7, с. 167]. Розрізнити ці два типи «загальних місць» закликають багато дослідників, але вони дотримуються різних думок щодо того, якими термінами їх позначати. Науковець Є.Л. Конявська вважає, що необхідно зберегти термін топос «для позначення загальних місць, а повторювані словосполучення називати формулами» [6, с. 80–92]. Проблема поля-

гає в тому, що доволі часто загальним місцям, як сюжетним елементам, відповідають сталі словесні вирази. У другому, більш вузькому значенні, топос є одиницею художнього простору твору, який посідає певне місце у стилістиці тексту. Вчений Ю.М. Лотман визначає таке поняття як «просторовий континуум тексту, в якому відображається світ об'єкта» [3, с. 40]. Систему просторових відносин, що виникають у художньому тексті, дослідник називає структурою топосу, яка виступає як мова для вираження інших, непросторових відносин, що є особливо важливим у контексті дослідження соціального складника концепції СР. Спробуємо дослідити історію стилістичного топосу «*голодних і спраглих*» як елемента соціального складника СР.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення цього топосу сягає часів античності: вперше його згадує Платон у своїй праці «Держава». Так, у написаному у 360–370-і роки до н. е. одному з діалогів «Держави» (книга 4) філософ висвітлює дискусію стосовно питання людських бажань, поставленого Адімантом Сократу: «*Бути спраглим, терпіти голод і взагалі відчувати жагу, а також жадати й хотіти – хіба ти це все не віднесеш до тих видів, про які ми щойно вели мову? І хіба не скажеш, наприклад, що душа людини, яка постійно до чогось прагне, або домагається того, чого прагне, або пригортає до себе те, що хоче мати?*» [5, с. 92]. На прикладі голоду та спраги Сократ пояснює, що кожне з людських бажань за своєю суттю в окремому випадку скероване на те, що відповідає його природі, а вже конкретна його реалізація залежить від тих бажань, які долучаються до головного прагнення. Якщо це спрага, то головним задоволенням цього бажання є її втамувати, а ось питання чим, якою якістю напою, є вже другорядним. На прикладі задоволення найпростіших людських інстинктів, спраги і голоду античний філософ переконує, що всі людські бажання за своєю суттю є природними, адже жодне з них не стане бажанням чогось іншого, окрім того, що впливає з їх фізіології.

З приходом Середньовіччя цей топос набув християнського відтінку. Христос говорить про те, що нагодувати голодного і напоїти спраглою – одна з найбільших чеснот: *«Голодував Я, і ви дали Мені їсти; спраглим був, і напоїли Мене...»* (Мт. 25:35). У Євангелія від Матвія читаємо: *«Блаженні голодні та спрагли справедливості, бо вони наситяться»* (Мт. 5:6). Одна із заповідей Блаженств стосується Нагірної проповіді Ісуса Христа, центром якої є слово «справедливість». Голодні і спрагли четвертої заповіді – це ті, хто шукають справедливості. Голодний хоче вгамувати голод і спрагу, щось інше його навряд чи цікавитиме – віруючі ж повинні прагнути насамперед до справедливості. Але що означає «справедливість» у цьому контексті? Справедливість тотожна християнській праведності. А це означає, що голодні і спрагли – це ті, хто шукає праведності, бажують насититися праведністю. Як голод і спрага виступають постійними супутниками людини, так і праведністю не можна насититися один раз. Бажання праведності повинне супроводжувати віруючого завжди.

Пояснення слів Христа з часом розвинулося у соціальному напрямі – у тому значенні, що підкреслювалося бажання соціальної справедливості щодо бідних (аби їм допомогли) та несправедливих (що дістануть покарання за свої провини).

У біблійних книгах часто зустрічаємо функціонування цього топосу на позначення бажання пізнати християнську віру:

<i>Ось дні настають, говорить Господь Бог, коли Я пошлю на землю голод, – не голод на хліб, і не спрагу на воду, але спрагу почути Господні слова.</i>	<i>Бо спраглому я дам води і в посушливому краї пуцу потоки. Я зіллю свій дух на ваше потомство і своє благословення на ваших нащадків.</i>	<i>Тому так говорить Всеволодний Господь Єгова: «Мої слуги будуть їсти, а ви будете голодувати. Мої слуги будуть пити, а вас буде мучити спрага.</i>
Книга пророка Амоса 8:11	Книга Ісаї 44:3,4	Книга Ісаї 65:13

Прекрасно подібне прагнення виражає топос у метафориці мови царя Давида: *«Як прагне олень до потоку води, так прагне душа моя до Тебе, Господи! Прагне душа моя до Бога»* (Пс. 41, 2-3).

На цих прикладах продемонстровано парадигму топосу «голодні і спрагли» та зміну його символіки з приходом християнства. Можна прослідкувати, як образність топосу «голодних

і спраглих» використана Платоном у переносному значенні «людських бажань», набуває значення символу «життя праведного» у душі християнства.

Далі спробуємо дослідити функціонування цього топосу у текстах українських середньовічних пам'яток.

Феодосій Печерський «СЛОВО ПРО ВІРУ ЛАТИНСЬКУ ЧИ ВАРЯЗЬКУ»

Монах Феодосій Печерський – автор пам'ятки «Слово про віру латинську чи варязьку», в якій головна ідея стосується дотримання чеснот православної віри і втечі від спокус віри латинської, тобто католицизму. У наведеній літературній пам'ятці зустрічаємо модифікацію стилістичного топосу «голодні і спрагли», яку автор замінює на варіант «їсти і пити»: *«До віри ж латинської не прилучатися..., ні з ним з одного посуду їсти, ні пити, ні хліба їхнього приймати...»* [9]. Проте від цього не змінюється завдання топосу: демонстрація ще одного із середньовічних соціальних прошарків – духовенства. Християни вважали, що порятунок душі віруючого можливий тільки через церкву, тому не випадково головним з трьох станів середньовічного суспільства було духовенство. До християнських священників ставилися з повагою, позаяк їх обов'язком було молитися за грішні душі. Вони не платили податків, сама ж церква існувала за рахунок церковної десятини. Вважалося, що духовенство є посередником між Богом і людиною, а врятуватися від пекельних мук можна тільки, якщо слідувати повчанням священників.

Повчання Феодосія Печерського адресоване тогочасному правителю Київської Русі – князю Ізяславу Ярославичу як настанова ревно оберігати християнство, що опинилось під загрозою впливу католицької церкви. На думку дослідника В.Я. Петрукіна, заклик Феодосія стосувався християн, що вагалися у виборі між грецькими і латинськими обрядами. Початкова підкреслена неприйнятність давньоруською церквою наслідування «чужої віри» навіть в обрядах отримала відтінок нетвердості, хиткості, яку потрібно було укріпити шляхом настанови: *«Тим же, хто заради Бога у нас просить їсти і пити, дати їм, але у їхній посудині; якщо ж не буде у них посудини, дати у своїй, а потім обмити і сотворити молитву; тому що неправильно вірують і нечисто живуть»* [9]. Оскільки християнський догматизм заперечував прояв агресії та підтримував подання милостині, то стилістичний топос «їсти і пити» маркує тут ще й одну з християнських заповідей – «Люби ближнього, як самого себе» (Матв. 22:39). Християнин не вправі відмовити представнику

іншої віри у задоволенні фізіологічної потреби у їжі та напоях, проте жорсткий консерватизм не допускає прямого контакту і розуміє подання їжі у своєму посуді як осквернення християнської віри, уникнути якого можна, виголосивши молитву.

Яків Мних «ПАМ'ЯТЬ І ПОХВАЛА КНЯЗЮ ВОЛОДИМИРУ»

Одним з визначних творів княжої доби вважають «Пам'ять і похвалу руському князеві Володимирі», постать автора якого досі повністю не визначена. Одні з учених припускають, що ним міг бути наприклад ченець Яков, згаданий під роком 1074 у «Повісті минулих літ». Інші вважають, що існувало кілька «Яковів Мнихів» і що вони жили не лише в XI ст., тобто твір є компілятивним. У «Похвалі...» автор оповідає як князь Володимир охрестився, як було охрещено русичів. Також описується процес прийняття християнства на Русі і доводиться те, що воно тут цілком закономірне, оскільки ще княгиня Ольга уславляла Бога.

Окреме місце у творі посідає так зване «Житіє князя Володимира», яке написано в дусі класичних агіографічних творів та зображує Володимира як «подвижника і святого», хоча церквою канонізований він був значно пізніше. У «Житії» використовується набір стереотипних схем і мотивів, як-от стилістичний топос «голодні і спрагли», що окреслює специфічний тип релігійної поведінки князя: «У містах і селах, усюди милостиню чинив: голих одягав, **голодних годував і спраглих напував**» [9]. Топос функціонує на позначення найчисельнішої верстви середньовічного суспільства – бідняків, які не сприймалися як економічна і соціальна аномалія, а навпаки, вважалися своєрідним об'єктом морального виховання, а допомога їм – умовою спасіння душі.

Милостиня як допомога соціально вразливим верствам населення стала відома на Русі завдяки діяльності Володимира Великого. Це був перший християнський князь, який настільки приділяв увагу убогим і нещасним, що його турбота про бідних і м'якість, за словами літописця Нестора, «виходила навіть за межі державної користі». Князь Володимир створив систему соціального захисту населення, яка передбачала, що кожен убогий та бідний може приходити на княжий двір та отримати їжу і пиття, і гроші з княжої казни. Також він є розробником першої адресної соціальної допомоги, коли повелів зробити вози, куди клали хліб, м'ясо, рибу, овочі і возили по місту, роздаючи хворим і убогим.

Данила Заточеник «СЛОВО, ЩО НАПИСАВ ВІН СВОЄМУ КНЯЗЮ ЯРОСЛАВУ ВОЛОДИМИРОВИЧУ»

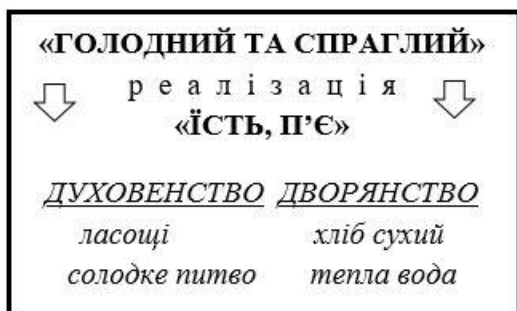
«Слово Данила Заточника» – видатна пам'ятка світової культурної спадщини, адресована новгородському князеві Ярославу та написана XIII ст. Вона має глибокий філософський і суспільно-політичний смисл, де виразно звучить голос особистості, духовно розкутої людини. Автор сміливо звертається до князя з представленням критеріїв ідеального правителя: моральних (повна відповідність особистих якостей нормам християнської етики), юридичних (дотримання законності як у придбанні влади, так і в способах її реалізації), політичних (уміння забезпечити управління країною, мир із сусідами, союз з церквою).

Ефективну соціальну політику автор радить будувати князю на прикладі створення успішної родини: «Невже скажеш мені: **«Женись у багатого тестя честі заради великої – там пий та їж? Та ліше б мені вола бурого ввести у дім свій, ніж злу жону взяти. Бо віл не говорить, ні зла не замишляє, а зла жона, коли б'єш, – біснеться, а лагідно до неї – заноситься, у багатстві гордиться, а в убогстві інших осуджує»** [9]. Читач знову зустрічає різновид інваріанту топосу «голодний та спраглий» – «пий та їж», який висвітлює благополуччя багатих і знатних людей, що згодом утворили могутній прошарок феодалів. Саме ці великі землевласники і стали основою для формування панівного прошарку суспільства, на який спиралася князівська влада. Використання топосу «пий та їж» як ознаки наявності продуктів харчування для голодної Європи стає вказівником соціального походження конкретної суспільної групи – феодалів.

Для християнина Данила Заточника багатство розуміється як суспільна вада, а багаті люди – ніщо інше, як соціальне зло, якого слід позбутися. Саме тому він не радить створювати сім'ї з представниками багатіїв, «злими жонами», адже соціальна нерівність призведе до швидкого розірвання цих стосунків.

У Нагірній проповіді представлено умови входження до Царства Божого, коли Ісус закликає збирати скарби вищої якості, ніж просто матеріальні речі, які дуже часто псуються: «Не збирайте собі скарбів на землі, де міль і хробацтво, і де підкопують злодії і викрадають. Збирайте собі скарби на небі...» (Мт. 6:19-20). До того ж в уявленні християн неможливо служити Богові і багатству водночас: «Ніхто не може двом панам служити: або одного зненавидить, а другого буде любити, або триматиметься одного, а того

знехтує. Не можете Богові служити і мамоні» (Мт. 6:24). (Мамон – бог багатства).

Як протиставлення класу феодалів, що уособлюють антипод духовенству, автор звертається з проханням до князя: «Тож як звеселяєшся ти багатьма ласощами, мене спом'яни, що хліб **їсть сухий**, п'єш солодке питво, то мене спом'яни, що **теплу воду п'є**» [9]. Таким чином, знову зустрічаємо варіант топосу «голодний та спраглий», що дає змогу диференціювати стан духовенства та феодалський стан на основі типу харчування.

КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ПАТЕРИК. Слово 35

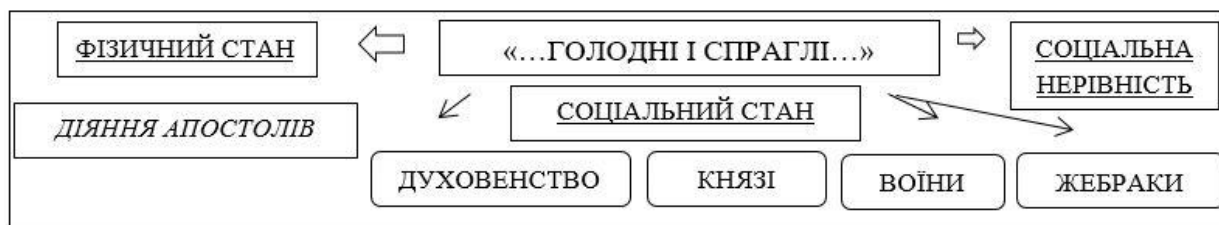
В одному з оповідань патерика (Слово 35) розповідається про ченця Пимена, який спочатку був простим мирянином, довго хворів, і був відправлений до обителі для лікування. Його багаті батьки не давали можливості прийняти чернечий постриг Пимену, а тому він ревно молився, щоб якомога довше перебувати в монастирі. Монахи обителі мали відразу до хвороби Пимена, тому часто «**лишали його голодним і спраглим на два дні чи три**» [9].

Монастир як духовне середовище не може бути місцем прояву будь-якої різниці між соціальними групами, тому на його ж території відбувається покарання недбалих чорноризців: «**Зцілений же від немочі брат погидував, задля смороду утробного, й збувся Пимена, і його голодним та спра-**

глим залишив. І лежав у окремій споруді, і раптом гарячка запалала в ньому, і не міг встати протягом трьох днів» [9]. Монах, що знехтував своїм обов'язком покійно служити Пимену, враз опиняється у схожій ситуації – потерпає від спраги, спричиненої гарячкою. Читач має змогу прослідкувати, як змінюються соціальні ролі того, хто раніше потребував допомоги та того, хто її надавав. Пимен, як ідеал чернечого життя, не повторює вчинок свого попередника, а навпаки, у дусі християнства прощає знущання та повторює, що рівну відплату мають ті, хто хворіє, і ті, хто служать хворим.

Висновки. Отже, проаналізувавши топос «голодних і спраглих» у давньоруських пам'ятках, можемо дійти висновку, що він виступає елементом соціальної структури суспільства та функціонує як:
 – оцінка характеристики фізіологічного стану;
 – номінація класів: духовенства, князів, воїнів, жебраків;
 – маркер соціальної нерівності.

Назагал слід додати, що на функціонування стилістичного топосу «голодних і спраглих» у аналізованих пам'ятках значний вплив мав загальноісторичний контекст та традиції християнської культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П. Про естетичне сприймання давніх творів. *Дивослово*, 2013, № 8. С. 55 – 60.
2. Высоцкий С. Светские фрески Софийского собора в Киеве. Київ : Наукова думка, 1989, 258 с.
3. Лотман Ю. Структура художественного текста. *Об искусстве*. Санкт-Петербург : «Искусство–СПБ», 1998. С. 14–285.
4. Махов А.Е. Топос. *Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий* / гл. науч. ред. Н.Д. Тмарченко. Москва : Intrada, 2008. 358 с.

5. Платон. Держава / пер. з д.гр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.
6. Проблема общих мест в древнеславянских литературах (на материале агиографии) / Е. Конявская. Ruthenica, 2004. Т. 3. С. 80–92.
7. Труды Отдела древнерусской литературы / отв. ред. Н.А. Казакова. Москва : Изд-во АН СССР, 1961. Т. 17. 699 с.
8. Сліпушко О.М. Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII ст.) : монографія. Київ : Аконт, 2009. 415 с.
9. Українська література X–XIII століття. *Ізборник*: вебсайт. URL: <http://litopys.org.ua> (дата звернення: 02.04.2021).

УДК 821.161.2'05-21.09Українка:27-23

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.52>

ДІАЛОГ ІЗ КНИГОЮ КНИГ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ОДЕРЖИМА»

DIALOGUE WITH THE BOOK OF BOOKS IN LESYA UKRAINKA'S DRAMATIC POEM "OBSESSED"

Жванія Л.В.,

orcid.org/0000-0003-1864-2119

кандидат філологічних наук,

докторант

Волинського національного університету імені Лесі Українки

Стаття присвячена дослідженню смислових пластів драматичної поеми Лесі Українки «Одержима», які розкриваються внаслідок співвіднесеності твору з біблійним текстом. Розглядаються особливості інтерпретації Євангельських образів і мотивів. Особлива увага приділяється художній репрезентації образу Христа. Зазначається, що в інтерпретації цього образу авторка не виходить за межі християнського канону. Месія у драматичній поемі суворий і справедливий суддя, як і належить Божому «помазаннику» – царю. Вказується, що основний акцент авторка робить на тому, як образ Месії переломлюється крізь бачення головної героїні твору. В очах Міріам Месія постає насамперед людиною, а не Богом. Звідси її спроби вмістити його Божественну сутність у межі суто людських ціннісних координат на кшталт щастя – нещастя. Вона сприймає Месію як «сина людського», адже піднятися до розуміння суті спокутної місії Христа, його проповіді любові і всепрощення дано не всім.

Зазначається, що самотність і страждання виявляються фундаментальними модусами існування головних героїв драми Лесі Українки.

Обґрунтовується припущення, що Міріам – тип нерозкаяної грішниці, яка повторює на своєму, людському рівні шлях Христа. Це є свого роду пародією, яка покликана підкреслити головну ідею: для недосконалої людської свідомості важко досягнути той ідеал любові, який втілено в образі Христа.

Особливості трансформації Новозавітних образів і сюжетів у творі співвідносяться зі світоглядною позицією його авторки. Зазначено, що звернення Лесі Українки в драматичній поемі «Одержима» до біблійного тексту постає вираженням її духовних і творчих шукань. Переосмислюючи Євангельський сюжет у руслі екзистенціальної філософії, авторка намагається знайти відповіді на «вічні» питання про сутність свободи, любові і ненависті, про сенс людської і Божественної жертвності.

Ключові слова: драматична поема, Леся Українка, одержимість, Біблія, Євангеліє, образ Христа.

The article is devoted to the study of the semantic layers of the dramatic poem "Obsessed" by Lesya Ukrainka, which are revealed due to the correlation of the work with the biblical text. The features of the interpretation of the Gospel images and motives are considered. Particular attention is paid to the artistic representation of the image of Christ. It is noted that in the interpretation of this image the author does not go beyond the Christian canon. The Messiah in the dramatic poem is a stern and just judge, as befits God's "anointed one", the king. It is indicated that the author makes the main emphasis on how the image of the Messiah is refracted through the vision of the main character of the work. In Miriam's eyes, the Messiah appears primarily as a man, not as God. Hence her attempts to place his Divine essence within the limits of purely human value coordinates such as happiness - unhappiness. She perceives the Messiah as the "son of man", for not everyone is able to rise to an understanding of the essence of Christ's redemptive mission, his preaching of love and forgiveness. The assumption is substantiated that Miriam is a type of unrepentant sinner who repeats the path of Christ on her human level. This is a kind of parody, which is designed to emphasize the main idea: it is difficult for the imperfect human consciousness to comprehend the ideal of love, which is embodied in the image of Christ.

The features of the transformation of New Testament images and plots in the work correlate with the ideological position of its author. It is noted that Lesya Ukrainka's appeal in the dramatic poem "Obsessed" to the biblical text is an expression of her spiritual and creative pursuits. Rethinking the Gospel story in line with existential philosophy, the author tries to find answers to "eternal" questions about the essence of freedom, love and hate, about the meaning of human and Divine sacrifice.

Key words: dramatic poem, Lesya Ukrainka, obsession, Bible, Gospel, image of Christ.

Драматична поема «Одержима» була написана на зламі епох, на початку ХХ століття. У час кардинальних змін світоглядної парадигми, пов'язаних з процесами секуляризації, які можна визначити як автономізацію всіх сфер людської практики (політики, науки, економіки, освіти, етики, мистецтва) від релігії. Філософською підставою таких змін стали, з одного боку, теорії раціоналізму і матеріалізму, які по-новому переосмислювались у філософії Л. Фейєрбаха і К. Маркса, а з іншого – ірраціоналізм А. Шопенгауера, нігілізм Ф. Ніцше, психоаналіз З. Фрейда і К. Юнга.

Із витісненням релігії із суспільного життя її роль у формуванні світогляду переходить до філософії, науки, літератури. Як наслідок, Біблія сприймається переважно не як сакральний текст, а як історична й літературна пам'ятка, джерело міфічних сюжетів, мотивів.

Особливості світоглядно-філософських орієнтирів епохи модерну, безумовно, вплинули на світовідчуття Лесі Українки і на спосіб літературної трансформації євангельського сюжету в її драматичній поемі. Однак основна причина звернення до Біблії в період, що став переломним не тільки в історії, але і в біографії письменниці, пов'язана, на наш погляд, зі спробою авторки знайти відповіді на фундаментальні питання людського буття. Адже сакральний текст Книги Книг містить у собі ту глибину етичного сенсу, розуміння сутності якого здатне відкривати людині шлях до істини.

Дослідженню драматичної поеми Лесі Українки «Одержима» присвячено чимало робіт, у кожній з яких семантичні аспекти твору інтерпретуються виходячи з різних методологічних підходів. Зокрема, В. Агеєва [1] розглядає зазначену драматичну поему в руслі феміністської критики, Н. Зборовська [9] використовує методи психоаналізу, для О. Забужко [8] пріоритетним виявляється інструментарій постколоніальної критики, а також аналіз твору в культурно-історичному аспекті; Т. Гундорова, Я. Поліщук, О. Кузьма, Л. Скупейко [7; 14; 10; 15] у своїх варіантах інтерпретації «Одержимої» звертаються до ідей філософії екзистенціалізму; І. Бетко, Н. Банацька [4; 2] акцентують на морально-ціннісних аспектах авторського переосмислення Новозавітної історії. Усі зазначені підходи по-своєму продук-

тивні, оскільки дозволяють відкривати нові смислові пласти твору. Однак, незважаючи на те, що сюжет, час і місце дії драми прямо відсилають до сакрального тексту Писання, потенційні можливості інтерпретації, заснованої на аналізі діалогічної взаємодії тексту драми з Біблією, залишилися поза увагою дослідників. Отже, мета цієї роботи – через співвіднесеність з біблійним текстом досягнути глибинну суть тих смислових пластів твору, які розкриваються внаслідок авторського переосмислення Євангельських образів і мотивів.

Звернення Лесі Українки до найбільш трагічного моменту новозавітної історії, пов'язаного з феноменом Христової жертви, постає, на нашу думку, наслідком пережитого особистого досвіду страждання письменниці. Адже це досвід, який дозволяє людині наблизитися до тих глибин духовного сприйняття світу і себе у ньому, які за звичайних обставин залишаються недоступними для свідомості. Людина, збагачена таким досвідом, здатна відкидати все поверхнєве, минуше, прагнучи досягнути справжню сутність буття. Глибинний катарсичний ефект страждання має властивість проявлятися у ситуаціях на межі буття і смерті. Саме такий екзистенційний досвід довелося пережити авторці «Одержимої». Про це йдеться в її листі до І. Франка: «... я її в таку ніч писала, після якої, мабуть, буду довго жити, коли вже тоді жива залишилася. І навіть писала, що не перетравивши туги, а в самому її апогею. Якби мене хто спитав, як я з того всього жива вийшла, то я б теж могла відповісти: *J'en ai fait un drame*» [13, с. 183].

Як відомо з біографії письменниці, Леся Українка два місяці доглядала за смертельно хворим другом і коханим – Сергієм Мержинським, який помирав у неї руках. Можна тільки уявити той біль, який довелося їй пережити, усвідомлюючи власне безсилля перед невідворотністю смерті, не маючи можливості допомогти, врятувати кохану людину. Леся Українка не просто перебувала біля ліжка вмираючого друга, вона пройшла з ним усю дорогу до смерті. Цей досвід призвів до змін у її внутрішньому світі. Адже, як зазначив В. Франкл, «... страждання викликає плідну ... духовну напругу, що здатна кардинально перетворювати» [17, с. 223].

Слід зазначити, що до «Одержимої» рецепція Біблії у творах Лесі Українки мала інший характер. Текст Писання сприймався поетесою переважно лише як джерело вічних образів, сюжетів, мотивів, які вона переосмислювала у низці ліричних творів, що увійшли до збірки «На крилах пісень», «Думи і мрії», у поемах «Самсон» та «Грішниця». На нашу думку, звернення в «Одержимій» до Євангельського сюжету – це прояв прагнення авторки знайти відповіді на вічні «прокляті» питання сенсу життя і смерті. Звідси і виразні богоборчі мотиви, і полеміка з Книгою Книг. Однак для того щоб наблизитися до розуміння цього твору, необхідно декодувати ті його смисли, які не лежать на поверхні, і які не можуть бути прочитані і витлумачені без тих ключів, які знаходимо в тексті Біблії. Подібне «декодування», на нашу думку, варто почати з назви драматичної поеми. Адже, як стверджував Умберто Еко, назва – «ключ до інтерпретації» [19, с. 428].

Одержимість у біблійному розумінні – стан, в якому людина підпорядкована одному або декільком інфернальним сутностям: духам, демонам, дияволу. Біблійна енциклопедія Брокгауза пропонує таке визначення одержимості: «вселення бісів у людей і повне підпорядкування ними думок, почуттів і волі цих людей» [5] і подає приклад з Євангелія від Луки: «Сатана ж увійшов у Юду, званого Іскаріот, одного з Дванадцятьох, і він пішов, і почав умовлятися з первосвященниками та начальниками, як він видасть Його. Ті ж зраділи, і погодилися дати йому срібняків» (від Луки 22:3-5).

Темні сили, що входять у жертву, призводять до низки негативних змін у її фізичному і духовному стані: «Біс заволодіває людиною з метою порушити зв'язок одержимої з Богом і підштовхнути її до поганих вчинків; спокусити людину до невіри; осквернити її душу» [5].

У Біблії знаходимо багато прикладів зцілення одержимих Христом і апостолами, ось деякі з них (в українському перекладі Біблії слово «одержимий» перекладено як «біснуватий» або ж за допомогою виразу «мати духа»): «А чутка про Нього пішла по всій Сирії. І водили до Нього недужих усіх, хто терпів на різні хвороби та муки, і біснуватих, і сновид, і розслаблених, і Він їх уздоровляв» (від Матвія 4:24), «Коли ж ті виходили, то ось привели до Нього чоловіка німого, що був біснуватий. І як демон був вигнаний, німий заговорив» (від Матвія 9:32-33), «І закликав Він дванадцятьох Своїх учнів, і владу їм дав над нечистими духами, щоб їх виганяли вони, і щоб уздоровляли всіляку недугу та неміч всіляку» (Матв. 10:1).

В одержимих, зцілених Христом, наявні такі прояви стану перебування під владою духів, як надприродна сила, епілептичні напади, агресивна поведінка, що призводить до тілесних пошкоджень і загрози життю: «І як вийшов Він із човна, то зараз Його перестрів чоловік із могильних печер, що мав духа нечистого. Він мешкання мав у гробах, і ніхто й ланцюгами зв'язати не міг його, бо часто кайданами та ланцюгами в'язали його, але він розривав ланцюги та кайдани торощив, і ніхто не міг угамувати його. І він повсякчас перебував день і ніч у гробах та в горах, і кричав, і бився об каміння. А коли він Ісуса побачив здалека, то прибіг, і вклонився Йому, і закричав гучним голосом, кажучи: Що до мене Тобі, Ісусе, Сину Бога Всевишнього? Богом Тебе заклинаю, не муч Ти мене! Бо сказав Він йому: Вийди, душе нечистий, із людини!» (Марка 5:2-8); «І як вони до народу прийшли, то до Нього один чоловік приступив, і навколішки впав перед Ним, і сказав: Господи, змилуйсь над сином моїм, що біснується у новомісяччі, і мучиться тяжко, бо почасти падає він ув огонь, і почасти в воду... Потому Ісус погрозив йому, і демон вийшов із нього. І видужав хлопець тієї години!» (Матв 17:14-15,18). Серед характерних ознак одержимості називають також апатію «і сумний, безрадісний стан душі» [11, с. 124].

У героїні Лесі Українки немає явних, фізичних ознак одержимості, проте її пригнічений душевний стан, про який йдеться на початку драматичної поеми, може сприйматись як свідчення перебування під владою духу: «Міріам, «одержима духом», в глибокій тузі блукає поміж камінням понад берегом, далі зіходить на шпиль скелі і дивиться не на берег, а в глибину пустелі, вона бачить там когось удаліні» [12, с. 123]. Міріам усвідомлює свою одержимість: «Чого ж се я слідом за ним блукаю? / Чого? Сама не знаю. Певне, дух / мене сюди завів на певну згубу» [12, с. 124]. Однак вона не просить Месію про зцілення:

*Яка була юрба
за ним, як він ходив по Галілеї.
І кождий встиг торкнутися хоч одержу,
хоч край плаща Месії, тільки я
торкнутися не посміла, бо нічого
просить не мала в нього: ні здоров'я,
ні страви на безхліб'ї. Я не знаю,
чого я йшла з юрбою... [12, с. 124].*

Алюзія до Євангелія використана авторкою з метою протиставлення Міріам усім тим людям, які зверталися до Христа з проханнями, – тим, кого він зцілював: «І куди тільки Він прибував до сіл, чи до міст, чи до осель, клали недужих на

майданах, і благали Його, щоб могли доторкнутись хоч краю одежі Його. І хто тільки до Нього доторкувався, той був уздоровлений!» (Марка 6:56); нагодував: «І, звелівши натовпові посідати на траві, Він узяв п'ятеро хліба й дві риби, споглянув на небо, поблагословив й поламав ті хліби, і дав учням, а учні народові» (Матвія 14:19); з кого виганяв бісів: «І Він уздоровив багатьох, на різні хвороби недужих, і багатьох демонів повиганяв» (Марка 1:34). Міріам нічого не хоче від Месії, на відміну від інших, вона прагне не отримати, а віддати життя замість Месії або померти разом з ним: «Учителю! чи ти мені дозволиш пролити кров мою? / ... А може, кров'ю викупить я зможу / ... Якби ти хотів прийняти від мене викуп, / щоб не лилась твоя свята кров! / ... Нехай даремне! То позволь загинуть хоч не за тебе, то з тобою вкупи!» [12, с. 132–133].

Як відомо, поняття «одержимість» має й інше, відмінне від біблійного, значення. Одержимий – той, хто перебуває в полоні якогось небудь почуття, ідеї, пристрасті, настрою. Символічний сенс заголовку і найменування головної героїні твору об'єднує обидва значення цього слова: одержимість Міріам – це не тільки одержимість духом, а й одержимість ідеєю принести себе в жертву, померти: «Хоч би мене убила блискавиця, / я прагну, прагну, щоб вона злетіла...» [12, с. 123], це прагнення можна означити як одержимість смертю.

Використання в драмі єврейського варіанту титулу «помазанник» – Месія, а не грецького аналога – Христос також має глибокий сенс, важливий для розуміння художнього образу Спасителя. На наш погляд, не варто пов'язувати його тільки з авторським прагненням відтворити історичні особливості Євангельських подій. До залучення більш широкого біблійного контексту спонукає і сам текст драматичної поеми: «Месія прийде в славі світ судити» [12, с. 123] – цитує пророцтво Міріам. Ця парафраза слів старозавітного пророка Ісаї («І Він буде судити між людьми, і буде численні народи розсуджувати. І мечі свої перекують вони на лемеші, а списи свої на серпи. Не підійме меча народ проти народу, і більше не будуть навчатись війни!» (Іс. 2:4)) слугує ключем для розуміння особливостей інтерпретації образу Христа у творі. Месія тут суворий і справедливий суддя, як і належить Божому «помазаннику» – царю. Він говорить з Міріам «лагідно і разом суворо» [12, с. 125], пропонує дарувати спокій і попереджає про покарання для тих, хто свідомо противиться волі Бога: «Уперта річ твоя, ти мов рабіня, / що знає волю пана і не

слуха. / Таких рабів сувора кара жде» [12, с. 127]. Але Міріам не хоче позбавлятися від своєї одержимості духом. Це її вільний вибір, тому Месія не зцілює її. Адже, як зазначав М. Бердяєв, «християнство є релігія свободи...» [3], людина вільна вибирати між добром і злом, але, як відомо, лише для просвітленої вірою особистості цей вибір очевидний. Присутність в особистісному світовідчутті Бога сприяє чіткості побудови картини світу в центрі якого – Абсолют добра, а злом є все, що ухиляється від нього. Міріам, за словами Месії, «мало вірить», тому у неї своє бачення добра і зла. Як і більшість людей, що жили за часів Христа, вона сприймає Його як «сина людського», адже піднятися до розуміння суті спокутної місії Христа, його проповіді любові і всепрощення дано не всім. Міріам не бажає позбавлення від ненависті, яка спопеляє її душу, оскільки для неї любов до Месії неможлива без ненависті до його ворогів. Природа почуття Одержимої надто людська, вона прагне взаємності: «я вигостила погляд у пустині, / мов соколиний зір, – все виглядала, / чи він хоч не подивиться на мене, – / не подивився і не обернувся...» [12, с. 124]. У відповідь на Христову вимогу любові до ворогів («Я їх казав любити» [12, с. 128]) Міріам відповідає: «А я люблю... не їх» [12, с. 128]. Її душа не може вмістити ту повноту любові, яку проповідує Спаситель, втіленням якої Він є.

Оскільки Божественна природа Христа постає у Священному Писанні первинно цілісною, а Євангельські події реалізуються одночасно у сферах духовного, морального і естетичного, письменник, який наважиться трактувати образ Ісуса, завжди буде zagrożений постати у ролі невдалого наслідувача. Адже художнє зображення Христа приречене бути нижчим від того образу, який постає в Новому Заповіті. Леся Українка уникає такої небезпеки. Події Євангельської історії сприймаються в її творі як певна матриця, яка існує у свідомості читача, як уже пізнане, і на яку накладається безпосереднє етичне й естетичне переживання.

Слід зазначити, що, хоча в «Одержимій» Месія постає дійовою особою, основний акцент автор робить на тому, як його образ переломлюється крізь бачення головної героїні твору.

Як персонаж драми Месія показаний у двох ситуаціях: одна з яких плід авторської вигадки – зустріч і розмова з Міріам, а інша – молитва Ісуса в Гефсиманському саду, зображена відповідно до Євангелія. У діалозі Месії з Одержимою викладаються істини про основи християнства: про Боготілення («Я вірю, що Ти Божий син,

Мессіє ...» [12, с. 126]), про Царство Небесне («Про царство Боже на землі ти чула?» [12, с. 129]), про віру («Якби ти / хоч зерня віри мала...» [12, с. 127]), про необхідність Спокутної Жертви («...самого слова мало їм для віри, / їм треба діла. / ... Творив дива ще тільки над водою; / сього не досить, – треба крові. / ... моєї» [12, с. 130]), і, головне, про суть Божественної любові: «Я так сказав: хто мовить, / що любить Господа, а брата ненавидить, / неправда то. / А та любов, що я від тебе хочу, / повинна бути як сонце – всім світити» [12, с. 132].

Таким чином, в інтерпретації Христа, як дійової особи драми, авторка не виходить за межі християнського канону. Месія – втілення абсолютної всепрощаючої любові, разом з тим постає досконалою особистістю, яка володіє такими якостями, як рішучість, воля, сила духу. Леся Українка не відходить від євангельської історії і в описі суто людського в образі Спасителя: хвилиної слабкості, виявленої в проханні до Небесного Отця, під час молитви в Гефсиманському саду: «Нехай мине / ся чаша...» [12, с. 134]. А також у вираженому в його зверненні до учнів почутті самотності, страху і печалі людини перед усвідомленням неминучого: «Спите? не спіть! моя душа сумна / до смерті...» [12, с. 133].

В очах Міріам Месія постає насамперед людиною, а не Богом. Звідси її спроби вмістити його Божественну сутність у межі суто людських ціннісних координат на кшталт щастя – нещастя:

О, яка ж то кара

Мессією, що світ ратує, бути!

Всім дати щастя і нещасним бути,

нещасним, так, бо вічно самотним [12, с. 124].

Самотність і страждання виявляються фундаментальними модусами існування героїв драми Лесі Українки. Авторка веде мову про трагічну приреченість Спасителя бути самотнім у цьому світі. Символічна картина простору пустелі з нерухомою фігурою Христа, який знаходиться у важких роздумах, зображена в першій дії, породжує алюзії до Євангельської розповіді: «Тоді Дух повів Ісуса в пустиню, щоб диявол спокушав його. Він постив сорок день і сорок ночей і нарешті зголоднів» (Матв. 4:1). Цей період життєпису Христа, мабуть, більше ніж інші характеризує його людську природу: для того щоб підготуватися до виконання місії, з якою він прийшов на землю, Христос повинен перебувати протягом певного сакрального часу на самоті, в молитві і пості, та протистояти спокусам. Це свого роду момент ініціації, тобто переходу, який виразно акцентує на його людських рисах. Він свідомий

свого покликання, проте як людина, не позбавлений необхідності пройти через спокуси, випробування, страждання і смерть.

Цей шлях, який дійсно робить Ісуса «Сином Людським», у драмі Лесі Українки повторює Міріам. Вона також блукає по пустелі, заведена туди «духом». Її душа сповнена страждань, немов «згоріла хата», яку спалила любов до Христа і ненависть до світу, який не здатен прийняти Сина Божого: «Я вірю, що ти світло, – і такого / ся темрява до себе не приймає? / Я вірю, що ти слово, – і такого / отой глухорожденний люд не чує?» [12, с. 129]. Всі дії Одержимої зумовлені жагучою ненавистю і палкою любов'ю: «О, як недовірки любити вміють! / як полемінь, палка у них любов!» [12, с. 132]. Ці пристрасті випаляють душу Міріам. Її страждання посилюються відчуттям самотності: «І вічно, вічно буду самотній» [12, с. 136] та невір'ям.

Міріам хоча й називає Месію Сином Божим, проте не має досить віри, щоб досягнути божественну сутність його любові. Для цього потрібно досягти стану внутрішньої цілісності. Це неможливо для Міріам, адже, на відміну від розкаяної грішниці з Євангелія (Луки 7:37-50), якій Ісус прощає всі гріхи, «бо багато вона полюбила» (Луки 7:37), вона постає типом грішниці нерозкаяної.

За Н. Фраєм, слово «покаяння» первинно «означало зміну світогляду або духовний злам, глибше бачення сутності людського життя» [16, с. 198]. Саме такі внутрішні зміни особистості уможливають досягнення тієї повноти й цілісності життя, яка у Святому Письмі постає як Царство Боже. Міріам не прагне покаяння через всепрощення та любов до ближнього. Проклинаючи юрбу, вона протиставляє себе їй, свідомо вибираючи смерть.

Таким чином, страждання і самотність, жертвна смерть – це те, що об'єднує обох героїв драми, підкреслює спільні риси у створенні цих образів, проте не зрівнює.

Жертва Одержимої, що, як зазначала Т. Гундорова, «може трактуватися за мірками давньогрецькими як діонісійський екстатизм ...» [6, с. 25], а також постулювання свідомого вільного вибору особистості й протиставлення себе масі – ці риси в художньому змалюванні образу головної героїні драми Лесі Українки постають спільними для філософії екзистенціалізму, зокрема, й для філософії Ф. Ніцше. У будь-якому разі вони належать до світоглядної парадигми протилежній засадам християнства. Зважаючи на те, що образ Міріам у певний період життя був внутрішньо близький авторці драми, можна пого-

дитися з думкою про те, що на цьому етапі її творчості філософські та світоглядні проблеми, які порушує Леся Українка у своїх творах, «перебувають у рідкісній пошуків атеїстичної екзистенційної філософії ХХ ст.» [18, с. 52]. Отже, найвищою цінністю для авторки «Одержимої» постає свобода, вірність, любов, жертвність, – ті чинники, що складаються, за визначенням Т. Гундорової, в «персоналістсько-екзистенціальну етику любові Лесі Українки» [6, с. 25].

Спокутна жертва Месії неспівмірна з жертвою Одержимої, як неспівмірними у духовному вимірі є і самі герої. Якщо сприймати відкритість і замкненість як відповідні маркери добра і зла, то рух назустріч – сутність добра, а заглиблення у себе, відчуження – ось, що відкриває дорогу злу. Тому відстороненість Міріам, її заглиблення у власні переживання, протиставлення себе світу людей, ненависть та неприйняття недосконалої людської природи призводить до смерті від рук збуреної юрби.

Такий трагічний фінал твору суперечить Євангельському духу торжества воскресіння, життя і перемоги над смертю. Однак Леся Українка не ставить за мету відтворити оптимістичний пафос Євангелія. Те, що Міріам повторює на своєму, людському, рівні шлях Христа (блукання в пустелі, самотність, любов, страждання і жертвна смерть), на нашу думку, є свого роду пародією, яка підкреслює головну ідею: для недосконалої людської свідомості важко досягнути той ідеал любові, який втілено в образі Христа. Людина приречена розриватися поміж протилежними полюсами добра і зла, любові й ненависті. Тому вільний вибір смерті для людини, подібної до головної героїні твору, постає чи не єдиним

способом розірвати це вічне коло метання від однієї протилежності до іншої.

Слід зазначити, що за Н. Фраєм, подібна форма риторики, коли «кожен апокаліптичний чи ідеалізований біблійний образ має свій демонічний відповідник» [16, с. 217], становить сутність типологічної інтерпретації тексту. Типологія, як зазначає дослідник, – «це мовна фігура, що рухається в часі: тип існує в минулому, антитип – у теперішньому, або ж тип існує в теперішньому, а його антитип – у майбутньому» [16, с. 129]. На думку вченого, є «два варіанти демонічної образності: пародійний демонізм ... і явний демонізм» [16, с. 217]. Тому Міріам – ця «одержима духом», нерозкаяна грішниця, постає, згідно з таким способом інтерпретації, «демонічним відповідником ... нареченої Христа» [16, с. 211]. Варто нагадати, що в Біблії нареченою Христа названо церкву («Чоловіки, любіть своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву, і віддав за неї Себе» (До Ефесян 5:25), «Радіймо та тішмося, і даймо славу Йому, бо весілля Агнця настало, і жона Його себе приготувала!» (Об'явлення 19:7)), як об'єднання всіх Його послідовників, тобто тих людей, що щиро сповідують християнство. Героїня драматичної поеми не лише не входить до їх числа, але й позиціонує себе як опонента цієї спільноти. Тому така інтерпретація видається цілком доцільною.

Таким чином, звернення Лесі Українки в «Одержимій» до біблійного тексту постає вираженням її духовних і творчих шукань. Переосмислюючи Євангельський сюжет у руслі екзистенційної філософії, авторка намагається знайти відповіді на «вічні» питання про сутність свободи, любові і ненависті, про сенс людської і Божественної жертвності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В.П. Поетеса зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації : монографія. Київ : Либідь, 1999. 264 с.
2. Банацька Н.А. Християнські мотиви та образи в драматургії Лесі Українки (морально-ціннісні аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Київ, 2000. 195 с.
3. Бердяев Н.О. О достоинстве христианства и недостоинстве христиан. URL: https://librebook.me/o_dostoinstve_hristianstva_i_nedostoinstve_hristian/vol1/1 (дата звернення: 10.03.2021).
4. Бетко І.П. Драматична поема «Одержима»: проблема морального максималізму. *Дивослово*. 1995. № 2. С. 19–21.
5. Библиейская Энциклопедия Брокгауза. URL: <https://bible.by/lexicon/brockhaus/> (дата звернення: 10.03.2021).
6. Гундорова Т.І. Леся Українка: християнство—екзистенціалізм—фемінізм. *Слово і час*. 1996. № 8/9. С. 19–28.
7. Гундорова Т.І. Проявлення Слова. Дискурс раннього українського модернізму. Вид. друге, перероб, допов. Київ : Часопис «Критика», 2009. 448 с.
8. Забужко О.С. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. 3-вид., виправл. Київ : Факт, 2007. 640 с.
9. Зборовська Н.В. Моя Леся Українка: Есей. Тернопіль : Джура, 2002. 228с.
10. Кузьма О. Художнє втілення філософії екзистенціалізму в драматичній поемі Лесі Українки «Одержима». *Дивослово*. 2010. № 2. С. 25–29.

11. Крылова Д. Трансформация представлений об одержимости на материалах позднесредневековых демонологических трактатов. *Вестник Томского государственного университета*. 2017. № 422. С. 123–130. DOI: 10.17223/15617793/422/17 УДК 94 (100)«16/17».
12. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14 томах. Т. 1. Луцьк : ВНУ, 2021. 512 с.
13. Українка Леся. Повне академічне зібрання творів у 14 томах. Т. 13. Луцьк : ВНУ, 2021. 616 с.
14. Поліщук Я.О. Три смерті – три вічності (пошуки сенсу життя в драматичній поемі Лесі Українки «Одержима»). *Слово і Час*. 2001. № 6. С. 11–21.
15. Скупейко Л. Текст автора як екзистенціал страждання (драматична поема Лесі Українки «Одержима»). *Слово і Час*. 2001. № 11. 32–43.
16. Фрай Н. Великий код: Біблія і література, Львів : Літопис, 2010. 363 с.
17. Франкл В. Человек в поисках смысла : Сборник / Пер. с англ. и нем. Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. Москва : Прогресс, 1990. 368 с.
18. Шморгун О. Гуманістичні виміри свободи в екзистенційній драматургії Лесі Українки та Ж.-П. Сартра. *Слово і час*. 2010. № 2. 41–53.
19. Эко У. Заметки на полях «Имени розы». *Имя Розы: Детектив*. Москва : Кн. палата, 1989. С. 427–481.

УДК 82-94:355.48(477.61+477.62)«2014/...»-055.2
 DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.53>

НАРОДЖЕНІ БУТИ ВОЇНАМИ: ДО ПИТАННЯ ЖІНОЧИХ ВОЄННИХ ЩОДЕННИКІВ

BORN TO BE WARRIORS: ON THE ISSUE OF WOMEN'S MILITARY DIARIES

Кулінська Я.І.,
orcid.org/0000-0002-8160-3203
 кандидат філологічних наук,
 доцент кафедри україністики
 Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

У статті розглянуто воєнні щоденники 2014–2020 рр., авторські записи яких стосуються подій російсько-української неоголошеної війни. На матеріалі таких видань досліджено жанрову природу сучасного щоденника, його різновиди, суспільно-політичну значущість, естетичну цінність тощо. У роботі запропоновано умовний поділ на традиційні щоденники й на художньо-публіцистичні твори у видавничих серіях та під обкладинкою щоденників. Автори перших дотримуються усіх формальних ознак щоденникового жанру, адже зафіксована подія щойно відбулася, автор був її безпосереднім учасником чи очевидцем, оповідь ведеться від першої особи з граничною ширістю та відвертістю висловлювання, чітким календарним датуванням й зазначенням місця події (документальні свідчення). Характерними ознаками другої групи є потужне літературне начало, адже ці видання створені за правилами сюжетної побудови художнього твору, усі записи підпорядковані авторській ідеї, натомість ознаки щоденникового жанру наявні частково або відсутні узагалі. У матеріалі також проаналізовано особливості жіночих воєнних щоденників, сформульовано їхні характерні ознаки, функціональне використання, відмінності від чоловічих комбатанських текстів. Проаналізовано також типи нарації, використані авторами різних воєнних текстів, такі як наратор у першій особі «Я-нарація» (суб'єктивна оповідь) та розповідач у третій особі (об'єктивна оповідь). Поява таких різновидів щоденників та використання різних авторських наративних структур дають змогу створити новий кількарівневий щоденниковий текст, урізноманітнити його актуальними для сучасного суспільства концептами. Попри приналежність до окремих різновидів жанру, обидва щоденники є текстами пам'яті й документами часу, адже через своїх оповідачів засвідчують переламні події української новітньої історії.

Ключові слова: жанровий різновид, документальна література, художня інтерпретація, гендерний стереотип, щоденник-сповідь, метажанр.

The article examines the military diaries of 2014–2020, the author's records of which relate to the events of the Russian-Ukrainian undeclared war. The genre natures of the modern diary, its varieties, socio-political significance, aesthetic value, etc. are studied on the basis of such military publications. The paper proposes a conditional division into traditional diaries and artistic and journalistic works in publishing series and under the cover of diaries. The authors of the first adhere to all formal features of the diary genre – the recorded event has just taken place, the author was a direct participant or eyewitness, the story is told in the first person, with extreme sincerity and frankness, clear calendar dates and location (documentary evidence). Characteristic features of the second group are a strong literary beginning: these editions are

created according to the rules of plot construction of a work of art; all entries are subject to the author's idea, while features of the diary genre are partially or absent. The material also analyzes the features of women's military diaries, formulates their characteristics, functional use, differences from men's combat texts. The types of narration used by the authors of various military texts are also analyzed – the narrator in the first person "I-narrative" (subjective story) and the narrator in the third person (objective story). The appearance of such types of diaries and the use of different authorial narrative structures make it possible to create a new multi-level diary text, to diversify it with concepts relevant to modern society. But despite belonging to certain varieties of the genre, both diaries are texts of memory and documents of the time, because through their narrators they testify to the turning points of modern Ukrainian history.

Key words: genre variety, documentary literature, artistic interpretation, gender stereotype, diary-confession, meta-genre.

Постановка проблеми. Після переламних подій української новітньої історії, а саме Революції Гідності й російсько-української війни на Сході України, до активного суспільного вжитку повернулися деякі жанри, що останніми роками перебували на літературному узбіччі, серед них слід назвати щоденник. Потреба фіксувати пережите й для себе, й для історії загалом змусила українців вести нотатки й записи, часто спершу в соцмережах, згодом ці тексти вийшли друком книжками. Так, у вітчизняному книговиданні з'явився цілий прошарок воєнних щоденників, автори яких були безпосередніми учасниками чи очевидцями буремних подій. Такі видання потребують фахових літературознавчих досліджень, ретельного аналізу та систематизації, однак ця проблема досі належної уваги науковців не мала, хоча й згадувалась епізодично в окремих працях. До теми щоденникового жанру зверталися в літературознавчих студіях і ми [10; 11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш ґрунтовні студії у вивченні щоденникового жанру припадають на другу половину ХХ ст., коли у журналі «Вопросы литературы» (1973 р.) і в «Литературной газете» (1975–1977 рр.) було проведено кілька дискусій, присвячених формуванню теорії жанру, зокрема дослідженню щоденникової природи, основних складових частин, естетичної цінності тощо. Однак одностайності науковців у питанні визначення щоденникового жанру й під час обговорень, й у пізніших студіях не було. Наприклад, Н. Банк вважала його самостійною одиницею і розмежовувала щоденники й мемуари [1, с. 21]; Л. Гінзбург у роботі «Про психологічну прозу» розглянула естетичні можливості документалістики й дійшла висновку щодо «проміжності» жанру [6]; А. Тартаковський визначав щоденник як рівноправний жанр мемуарної прози [18]; Д. Затонський характеризував його як особливу форму автобіографічного й мемуарного жанрів [7, с. 10]; Г. Мережинська наполягала на вивченні щоденника лише серед мемуарної літератури [13]; на думку Т. Бовсунівської, щоденник – це такий різновид автодокументаль-

ної прози, що містить вагомі ознаки мемуаристики [2, с. 435].

Різняться позиції щодо жанрового визначення щоденника серед сучасних літературознавців. Наприклад, О. Галич розглядає його серед мемуарів [5], М. Варикаша виводить генезу жанру з літератури *non fiction* [4, с. 66], а К. Танчин вважає повноцінним жанром документалістики разом із мемуарами, листами, записними книжками й нотатками [17].

Сам щоденник К. Танчин визначає як «жанровий різновид документальної прози; форму оповіді, що ведеться від першої особи у вигляді щоденних записів, від вузько документальних, завданням яких є фіксація поточних справ, до таких, які наближаються до змалювання літературного», [16, с. 15–16]. Таке формулювання ми вважаємо найприйнятнішим і застосовуватимемо його в роботі.

Слушною, на нашу думку, є заувага Н. Момот про те, що щоденник, вилучений із реальної історичної епохи, втрачає свої жанрові риси, а «щоденники ХХ ст. є зовсім іншими за стилем, змістом тощо» [14, с. 6]. Отже, дослідження генези щоденникового жанру та його чинних функцій науковцям слід провадити в історичній перспективі відповідно до загальних закономірностей літературного процесу [14, с. 6].

Водночас, попри популярність щоденника в сучасному суспільстві, об'єктом системних літературознавчих студій цей жанр, зокрема такий його різновид, як жіночі щоденники, досі не був, отже, дослідження є актуальним.

Постановка завдання. Метою нашої роботи є аналіз жіночих воєнних щоденників 2014–2020 рр., визначення та характеристика їхньої специфіки та функцій, оскільки вони розкривають предметно-тематичні, функціональні можливості жанру, а також дають змогу вирізнити нові аспекти для характеристики й типологізації літературного явища загалом.

Матеріалом для вивчення стали воєнні щоденники колишніх бійців ЗСУ В. Бурлакової «Життя P.S.» (2018 р.) та О. Чорної «Позивний «Кассандра». Літо-2015» (2019 р.), а також інші

твори про російсько-українську неоголошену війну на Сході України, зокрема повість Л. Орляк «Ти зробив усе, що зміг» (2017 р.), А. Шили «Жінка війни». За потреби залучатимемо інші армійські видання, такі як «Гловайський щоденник» Р. Зіненка, «Синдром «АТО». Нотатки «Айболіта»» В. Стеблюка.

Під час опрацювання текстів використовуємо історико-біографічний, порівняльно-типологічний, зіставний (щоб визначити текстову схожість чи відмінність, а також порівняти з іншими десятиліттями), структурно-нараторологічний (для побудови нарративних конструкцій різновидів жанру воєнного щоденника) методи, а також елементи герменевтичного методу, дискурс-аналізу тощо.

Виклад основного матеріалу. Як ми вже зазначали у наших попередніх дослідженнях, усі без винятку щоденники про Революцію Гідності та війну на Сході України, написані сучасними цивільними чи авторами-комбатантами, можна умовно поділити на власне щоденники, створені за всіма вимогами щоденникового жанру, й художньо-публіцистичні твори під виглядом щоденників [10; 11]. Підпадають під таку класифікацію і щоденники, чікими авторками є жінки, колишні комбатантки.

«Життя Р.С.» санінструктора 2-го взводу 1-ї роти 1-го батальйону 93-ї ОМБР за документами (бо перелік можливих жіночих посад в українській армії вкрай обмежений) і просто звичайного бійця в реальному житті В. Бурлакової створений після загибелі її цивільного чоловіка й побратима Анатолія Гаркавенка за позивним «Морячок». «Усі ці записи – чи то мій щоденник, чи то мої листи до нього. Спочатку я писала пости у соцмережі. Перші шість дописів – саме звідки. Все, що написала потім – шкрябала олівцем у блокноті, сидячи в окопі. Строчила на ноутбучі у військових шпиталях. Набирала на телефоні на цвинтарі. І так – 40 днів...» [3, с. 9].

Більшість записів В. Бурлакової – це розповідь жінки про її життя після загибелі коханого й побратима. Початком ведення нотаток стало 30 січня 2016 р., день смерті, коли Анатолій підірвався на розтяжці у зеленці, а життя Лери поділилося на «до» та «після», цього дня зафіксовані навіть години тих чи інших розмов. Потому записи здійснюються регулярно й у реальному часі, одразу після пережитого, коли авторка оповідає про звичне життя батальйону («Я – боєць») й про особисте («Я – жінка»), зокрема нотатки про морг, доправлення тіла «Морячка» до родини на Франківщину, похорон, жалобу.

Одночасно з такими приватними нотатками у щоденнику є цілий пласт інших, де нараторка розкриває громадянську позицію свою й Анатолія, а також інших армійців, що зі зброєю в руках добровольцями пішли боронити Схід України («Я – громадянин і патріот»): «ми захищаємо не штабних полковників, не цукерні біля метро, не в'язниці, за ґратами яких сидять вже сотні наших побратимів і не будинки тих, хто втік від війни <...> А вже просочену кров'ю найкращих землю Донбасу. Напівказкову українську землю, де сьогодні вчорашні ченці чистять зброю, де обгорілі стіни підвалів прикрашають вишиваними рушниками <...> Землю, до якої притискаються під «Градами», беззвучно промовляючи самими лише губами молитву: «І розчинюся в тобі, і житиму вічно, свята Україно, могутня й соборна» [3, с. 6]. У цьому контексті В. Бурлакова порушує цілу низку гострих проблем, наприклад, подвійні стандарти суспільства й армії: «я все знаю... Знаю, що ця війна багатьом незрозуміла. Знаю, що на ній наживаються. Знаю, що ворогів безліч в і тилу. Знаю, як крадуть, брешуть і підставляють. Знаю це навіть на прикладі власної бригади, «штабні герої» якої – імовірно, за вказівкою згори – фальсифікують документи, наплюють пам'ять загиблих, принижують поранених і свідомо применшують кількість бойових втрат» [3, с. 5]; суспільний поділ на фронтовиків і міщан, тих, «хто 18 лютого 2014 року потягував капучіно в кийвських кав'ярнях» [3, с. 7]; алкоголізм в армії; непрофесійну логістику українського війська і, як наслідок, невчасне забезпечення бійців продуктами, обмундируванням, зброєю; відсутність у сучасному війську посад для жінок-військовослужбовців, зрештою, виживання жінок у чоловічому колективі: «вже збираюся спати, але в гості зненацька зазирає Рома. Він знову п'яний. Сідає поряд. Щось бельоче. Намагається залицятися. Те, що відбувається, просто не вкладається в мене в голову – і я, здається, то розгублено мовчу, то просто вкотре прошу його піти геть. Рома не погоджується. – Я люблю тебе, – зрештою гикає воїн. Це звучить настільки дико, що я просто плюю йому в обличчя. Він б'є мене у відповідь. Один удар навідмаш. Другий. Третій. Розбиті губи...» [3, с. 41].

Разом із хронологічним викладом подій через авторські записи є у щоденнику В. Бурлакової точкові флешбеки з минулого, а саме ахронологічний виклад фактів і ситуацій з пережитого. Йдеться про приватні спогади, такі як Майдан і рішення йти на війну, знайомство з Анатолієм і розгортання стосунків від просто дружніх до глибших,

святкування дня народження Морячка і 25 причин, чому він найкращий. Такі вкраплення мемуарів до подій сучасності засвідчують слухність думки Т. Бовсунівської, яка писала про ознаки мемуаристики у щоденниковій прозі [2, с. 435], а образ Анатолія, що створюється в уяві реципієнта зі слів Лери, цілком можна вважати репродуктивним, що реконструюється за згадками [2, с. 438].

У «Житті P.S.», окрім власне авторського тексту-розповіді, є й фрагменти з ділового щоденника (переважно із записами Лери, хоча є кілька жартівливих і від Анатолія), й цілий розділ загальних та особистих світлин – усе разом засвідчує пов'язаність сучасного щоденника з нон-фікшн-літературою.

Загалом у тексті В. Бурлакової дотримані усі формальні правила щоденникового жанру, адже записи щоденні, регулярні, мають обов'язкові датування й прив'язку до локації, оповідь ведеться винятково від першої особи, сама розповідь максимально щира, має великий відсоток інтимності та стосується лише двох, а саме авторки-нараторки і її полеглого коханого-побратима. З огляду на функціональність щоденника «Життя P.S.» – це зразок щоденника-сповіді (за В. Оскоцьким [16]) з єдиною функцією щоденника, а саме психотерапевтичною, власне, цього не приховує і сама авторка: «Сьогодні приходив Семен Глузман. Порадив не слухати нікого. Не вивертати себе навиворіт ані перед ним, ані перед мамою, ані перед будь-яким іншим. І – писати, якщо пишеться...» [3, с. 74].

За емоційною складовою частиною (силою почуттів, серед яких переважають любов і біль втрати) щоденник В. Бурлакової найбільш схожий із повістю Л. Орляк «Ти зробив усе, що зміг». Її теж можна умовно назвати «Життям P.S.», бо це розповідь матері про сина після його загибелі поблизу Дебальцевого: Сашко із найбільш мирною у світ професією кухаря-кондитера не став ховатися від повістки і пішов у військкомат, бо Україна для нього була не просто назвою: «Я повинен, мамо. Я військовозобов'язаний. Я присягав на вірність Україні...» [15, с. 8]. Оцей пронизливий біль втрати, що не дає спокою душі, змусив обох авторок узятися за перо, бо на сторінках їхніх книжок і Сашко, і Анатолій Гаркавенко знову живі.

Армійський щоденник О. Чорної «Позивний «Кассандра». Літо-2015» – це розповідь авторки про її участь у російсько-українській війні спершу як добровольця-волонтера, згодом повноцінного армієця з досвідом виконання бойових завдань. Як і В. Бурлакова, вона пише й про труднощі, з якими жінка стикається у війську:

«Загалом, я намагаюся спричиняти мінімальний дискомфорт своєю присутністю. Найвищим досягненням вважаю те, що на мене припиняють звертати увагу й розмовляють зі мною на рівних. Я ніколи не думала про те, що у нас у країні, не на Близькому Сході чи в Африці, а у нас, в Україні, буде настільки сувора дискримінація за статевою ознакою. І це все в тій же системі, де жінки можуть вкладати асфальт і бути прокурорами, лікарями й депутатами... (переклад мій. – Я. К.) [19, с. 131], й загалом про проблеми, з якими стикнулося українське військо у 2014 р. та за яких критичних умов формувалося. Однак частина тексту присвячена побратимам, більшість яких загинула. Таким чином, про полеглих героїв читач дізнається лише зі сторінок воєнного щоденника О. Чорної.

«Позивний «Кассандра». Літо-2015» має синтетичну, еkleктичну побудову. Усі події, про які йдеться в тексті, щоденні, датовані, також зазначена локація бійця (данина щоденниковому жанру). Хронологічно авторкою охоплено 4 місяці, період червень-вересень 2015 р. Зазначений день починається авторським розлогим записом про ту чи іншу подію, а також думками, міркуваннями тощо. Далі на головний запис із вказівкою дати нанизуються різні фрагменти-історії, що трапилися з різними бійцями у різних місяцях передової саме цього дня. Їхня кількість у кожній дати різна. Наприклад, 3 червня 2015 р. – найдовший день, структурно він складається із 17 історій-епізодів, а 4 червня – лише з одного, присвяченого пам'яті бійця Кулі, капітана Андрія Кулеші.

Слід зазначити, що така гібридна композиція щоденника (поєднання щоденникових жанрових ознак і художньо-публіцистичного викладу) – нині єдина серед масиву усіх воєнних щоденників.

Щоденники В. Бурлакової та О. Чорної різняться й оповідною манерою. У «Житті P.S.» усе вказує на згусток болю: рваний і тривожний темпоритм, порушення логічно-наслідкових зв'язків та хронології розповіді, суб'єктивна оповідь «Я-наратор», переважання емоцій та переживань над об'єктивним, загальним. У «Позивному «Кассандра»...» розповідь виважена, логічно вмотивована, хронологічно правильна, оповідь змішана – від першої та третьої осіб, однак переважає об'єктивне зображення дійсності.

Водночас тексти обох жіночих щоденників відрізняються від аналогічних армійських видань, авторами яких чоловіки-бійці («Іловайський щоденник» Р. Зіненка, «Синдром АТО. Нотатки «Айболіта»» В. Стеблюка тощо). Передусім вони різняться емоційністю стилю (проявляється

на сюжетно-композиційному рівні через «нелінійну» побудову сюжету, на рівні персонажів через експресивність характеротворення, навіть на мовному рівні через відповідні синтаксичні конструкції). Характерними для жіночого прозаписма є також фрагментарність оповіді, поглиблений авторський психологізм у розкритті образів, увага до деталей тощо. Окрім цього, у жіночих щоденниках майже немає описів батальних сутичок, аналітики спецоперацій, істотно менше критичних зауважень щодо роботи Генштабу, центральної влади, натуралістичних зображень поранень тощо. На мовному рівні відсутні суржикове мовлення, використання обценної лексики, жартів «із перцем» тощо.

Висновки. Під час російсько-української війни щоденник став одним із найпопулярніших жанрів, яким послуговуються і автори-початківці,

і відомі письменники. Так, у книговиданні почали з'являтися цілі серії «Воєнних щоденників», тексти яких умовно можна поділити на власне щоденники з дотриманням усіх ознак жанру та художньо-публіцистичні твори у формі щоденників, створених більше за правилами сюжетних художніх творів.

Розглянувши «Життя P.S.» В. Бурлакової та «Позивний «Кассандра». Літо-2015» О. Чорної, можемо говорити про появу жіночих воєнних щоденників, оскільки вони мають низку характерних ознак, що відрізняють їх від інших аналогічних видань.

Нині ще зарано формулювати остаточні позиції щодо генези та перспектив сучасного щоденникового жанру, однак уже зараз можемо говорити про факт його інтенсивного розвитку та появу нових форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Банк Н. Нить времени. Москва : Советский писатель, 1978. 245 с.
2. Бовсунівська Т. Основи теорії літературних жанрів : монографія. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 519 с.
3. Бурлакова В. Життя P.S. Київ : Софія-А, 2018. 207 с.
4. Варикаша М. Гендерний дискурс у літературі non-fiction : монографія. Донецьк : ЛАНДОН–XXI, 2013. 212 с.
5. Галич О. Щоденник – мемуарний жанр. *Таїни художнього тексту*. URL: <https://ukrtext.dp.ua/index.php/UTEXT/article/view/104/99> (дата звернення: 18.05.2021).
6. Гинзбург Л. О психологической прозе / подг. текста С. Путилов. Москва : INTRADA, 1999. 415 с.
7. Затонский Д. Сцепление жанров (место автобиографии, мемуаров, дневника в становлении и жизни современного романа). *Жанровое своеобразие прозы Запада*. Киев : Научная мысль, 1989. 272 с.
8. Зіненко Р. Іловайський щоденник. Харків : Фоліо, 2017. 280 с.
9. Коваленко К. Типи нараторів і види нарації у прозових творах (на матеріалі повістей «Моє життя», «Розповідь невідомої людини» А.П. Чехова). URL: http://elib.umsa.edu.ua/jspui/bitstream/umsa/6433/1/Туру_naratoriv_i_vydy_naratsii.pdf (дата звернення: 20.05.2021).
10. Кулінська Я. Воєнний щоденник як популярний жанр сучасної мілітарної літератури. *KELM*. Lublin : Instytut Spraw Administracji Publicznej, 2020. № 7 (35).
11. Кулінська Я. Сучасні воєнні щоденники форма самовираження чи текст пам'яті. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2020. № 46. Т. 3. С. 78–82.
12. Матвеева О. Жанрова специфіка літературного щоденника. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. 2010. Вип. 17. С. 41–47.
13. Мережинська Г. Деякі підсумки вивчення мемуарно-автобіографічної прози. *Радянське літературознавство*. 1986. № 10. С. 43–50.
14. Момот Н. Щоденник Т. Шевченка як творчо-психологічний та жанровий феномен : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01. Кіровоград, 2006. 15 с.
15. Орляк Л. Ти зробив усе, що зміг. Тернопіль : Джура, 2017. 88 с.
16. Оскоцкий В. Писательские дневники: жанровое своеобразие и функциональное многообразие (из истории русской послеоктябрьской литературы). *Literatura I komunikacja*. Lublin, 1988. С. 143–165.
17. Танчин К. Щоденник як форма самовираження письменника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.06. Тернопіль, 2005. 20 с.
18. Тартаковский А. Русская мемуаристика XVIII – первой половины XIX вв.: от рукописи к книге. Москва : Наука, 1991. 286 с.
19. Чорна О. Позивний «Кассандра». Літо-2015. Київ : Видавець Марко Мельник, 2019. 382 с.
20. Шила А. Жінка війни. Харків : Фоліо, 2018. 316 с.

**ПОЕТИКА ПРОСТОРУ В ЦИКЛІ
«ПАМ'ЯТІ З. С-СЬКОЇ» В. СВИДЗІНСЬКОГО**

**POETICS OF SPACE IN THE CYCLE
“IN MEMORY OF Z. S-S’KOYI” BY V. SVIDZINSKI**

Мудрак М.В.,

orcid.org/0000-0001-7365-4986

студентка II курсу магістратури

факультету гуманітарних наук

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Стаття аналізує семантичні і структурні особливості циклу «Пам'яті С-ської» Володимира Свідзінського в аспекті поетики простору (Гастон Башляр). Поетичний простір змінюється у кожному вірші цілого циклу й репрезентує різні локуси: дім як оніричне й безпечне місце; закуток і ворота – місця, де герой полишає своє минуле життя і починає мандрівку власною пам'яттю; відкритий простір природи (під час весни) – це натяк на відродження й нове життя. Типи простору можуть бути поділені на такі три групи, як реальний простір (події відбуваються в реальному часі), простір дороги у вимірі казки (архетипічний простір) і простір спогадів. Міфологічний час і простір тісно пов'язані у другому вірші, де кохана жінка асоційована з гармонією і ладом у всесвіті. Простір руйнується смертю жінки, на що вказують символи розламаного каменю і чорно-білого крила ластівки. Рослинний символізм також використаний у віршах, наприклад, символ розрив-трави, яка, згідно з українськими народними віруваннями, має магичну силу руйнувати речі й людські стосунки. Негативний простір, тобто мінус-простір (Володимир Топоров), означає неможливість взаємодії героя і навколишнього світу, як і його (героя) неможливість зрозуміти сутність речей. Це вказує на біографічну деталь життя поета – смерть його дружини Зінаїди Свідзінської.

Третій вірш зображає особливий тип простору – подорож до сонця, яку можна розглядати як символічне випробування для головного героя. Він шукає там живу воду, щоби повернути кохану до життя, але не може знайти її, тому не завершує це випробування успішно. Тимчасом можна припустити, що герой проходить ініціацію, тому що символ сонця має амбівалентні функції, а саме вбивати (щоночі в царстві мертвих) та ініціювати (сонце щороку повертає душі до світла). Останній вірш циклу демонструє відкритий простір природи й новознайдену рису героя – відродження у новій формі і знаходження підтримки в собі разом із почуттям любові, яке ніким і нічим не може бути знищене.

Ключові слова: поетика простору, типи простору, міфологічний час, символи, ініціація.

The article analyzes semantic and structural specialties of the cycle “In memory of S-s'koyi” (“Pamyati S-s'koyi”) by Volodymyr Swidzynski in the aspect of poetics of space (Gaston Bashlyar). The space of poetic text varies in every poem of the whole cycle and represents different loci: the house is an oneiric and safe place; the corner and the gates are places where the main hero leaves his previous life and starts the journey of his own memory; the open space of nature (during the spring season) is a reference to rebirth and new life, etc. The types of spaces can be divided into three groups: the real space (events take place in real-time), the space of a path in a fairytale-dimension (archetypical space), and the space of memories. Mythological time and space are connected in the second poem, where the beloved woman is associated with harmony and the order of the universe. The space is ruined by a woman's death, as indicated by the symbols of broken stone and black-and-white martlet's wings. Also, plant symbolism is used in this poem, for example, *impatiens* (*rozryw-trawa*), which, according to national Ukrainian beliefs, has a magical power to destroy things and human relationships. Negative, minus-space (Volodymyr Toporov) signifies the inability of interaction between the hero and the outworld, as well as his (hero's) inability to understand the essence of things. This point out a biographical detail of the author's life – the death of his wife Zinaida Swidzynska.

The third poem depicts a special type of space – a journey to the sun which can be considered a symbolic trial for the main hero. He is seeking live water (*zhywa voda*) there to bring his lover back to life, but he cannot find it, and so the test is failed. At the same time, I can infer, the hero is initiated because the symbol of the sun has ambivalent functions: to kill (every night in the kingdom of the dead) and to initiate (the sun, every morning, brings souls to the light). The last poem of the cycle demonstrates the open space of nature and the hero's newfound quality as well – revival in another form and finding support within himself, together with a feeling of love that cannot be destroyed by anyone or anything.

Key words: poetics of space, types of spaces, mythological time, symbols, initiation.

Постановка проблеми. Художній простір – це континуум, у якому розміщені персонажі та відбуваються події [11]. В аналізованому циклі п'ять віршів, кожен із них має власний простір, отже, можемо розрізнити такі три види, як простір умовно реальний, де події відбуваються у теперішньому часі (I, V), казковий простір дороги-

випробування (III), простір спогадів (II, IV). Вірші в циклі розташовані не за хронологічним принципом, подекуди поезії, написані пізніше, передують тим, що написані раніше. Це наштовкує на думку про іконописний принцип, «зворотність перспективи», де час плине в обидва боки; «провіденційно-профетичний аспект тексту»,

властивий семантичній поетиці, може зумовлювати таку композицію [6, с. 27].

Постановка завдання. У статті ми прагнемо дослідити, якими символами та образами В. Свідзінський розбудовує поетичний простір у циклі, як ті чи інші символічні конотації впливають на художній вимір, якими міфологічними й символічними структурами репрезентована поетика простору.

Виклад основного матеріалу. Насамперед окреслимо символічний вимір числа п'ять. Графічно це число представлено п'ятикутником, п'ятикутною зіркою чи квадратом із центральною точкою [21] (у процесі аналізу можна буде простежити, яку вагому смисло- і структуротвірну роль відіграє саме центральний – третій – вірш у циклі). Традиційно це число позначає гріхопадіння; це символ людини, мікрокосму, п'яти почуттів; циклічне число, що означає священний шлюб – як символ суми жіночого парного числа (двійки) й чоловічого непарного (трійки) [21]. Для цього аналізу важливою буде асоціація числа п'ять із ацтекським богом вранішньої зірки Кецалькоатлем, який підіймається з потойбічного світу на п'ятий день, як паростки кукурудзи, що теж сходять на п'ятий день після висівання [21] (мотив помирання й воскресіння).

Простір споглядання – це така категорія змісту свідомості, що виступає як еквівалент реального простору й безпосередньо стосується інтерпретації тексту [17]. Доречно, на нашу думку, виходити з тісної взаємодії простору та головного героя, його внутрішнього світу [17], адже зв'язок зовнішнього з внутрішнім, непросторового з просторовим, за В. Топоровим, – це загальна ідея єдності буття й пізнання [17].

У першому вірші, простір якого ми віднесли до умовно реального, що розгортається у часі теперішньому, наявні такі просторові координати, як «хата», «заулок», «брама», «обліг» за «садами Підзамчя» (топографічна конкретика). До простору зараховуємо й речі. На думку М. Гайдеггера, речі самі є місцями, а не просто належать певній місцевості; а власне простір є вивільненням цих місць [20]. Про це говорить В. Топоров, коли підкреслює, що архаїчний міфічний простір не передує речам (місцям), а конституїований ними [17]. Ліричний суб'єкт визначає межі простору першого катрену таким чином: «Увечері прийду до хати, / Ляжу спочити – темнить забуття». Дієслівні форми майбутнього часу вказують на те, що простір «теперішнього» поширюється і на майбутнє: одноманітність та безподієвість життя оточує людину колом без-

надії, у якому навіть сон приносить не відпочинок і розраду, а темне забуття.

Хата – це матеріальне й духовне осереддя сім'ї, родинне вогнище, місце перебування душ предків; мале відтворення Космосу, тому має орієнтацію на всі сторони світу [2, с. 557]. Очевидно, що головний герой знаходиться у середній частині будівлі, що являє собою замкнутий світ, який має оберігати від злих сил, недобрих людей та різних хвороб [2, с. 557]. Хата – це й будинок, дім, отже, й простір сконцентрованого, захищеного й безпосереднього блаженства, опертя, «велика колиска» [1]. Цей сховок має оніричну цінність [1]; там оживають і розворушують забуття спогади про минуле. Однак вони смутні: «Не так, як пахощі м'яти, / трудно бреде забуття». М'ята є символом весільних обрядів, приворотного зілля, незаїманості, дитячого здоров'я [2, с. 439]. Її запах має заспокійливу дію, однак згадку про цю рослину можна потрактувати як натяк на розлуку, самотність, нещастя, адже саме таке значення має рута, що часто у фольклорі вжита в формулі «рута-м'ята» [10].

Дім-хата як вертикальна сутність вивисується, прибирає ознаки вертикальності і, як сутність концентрична, утворює «свідомість центральності» [1]. Прикметно, що положення героя («ляжу») перпендикулярне до цієї вертикальної сутності дому; горизонталь і вертикаль стають координатами міфопростору пам'яті.

Наступна просторова точка першого віршу – заулок, утворення двох кутів. Це місце теж співвіднесене з оніричністю й забуттям, тому що «у своєму куті мрійник пригадає речі, зберігає пам'ять про самотність»; там він може зануритися у свої марення, пізнати спокій буття й небуття водночас, перебуваючи в певній ірреальності [1]. Таким чином, просторові маркери – хата, заулок – формують спосіб сприйняття циклу відповідно до темного «марення» ліричного суб'єкта (ретроспекція, оглядання назад, перебування у міфопросторі).

Якщо в першому катрені згадується м'ята, однією з особливостей якої вважали здатність відлякувати нечисту силу, то у другому катрені їй протистоїть бур'ян («бур'ян, сміття») – алегорія негативних якостей людини, безпорадності, запустіння, занедбання [10]. «Ми стоїмо коло брами», – брама як ознака переходу, символ входу в рай чи пекло; місце, через яке проходять сонце, весна, душі померлих; також це охорона від злих сил і початок шляху [10]. Із брамою (воротами) пов'язані й передшлюбні ритуали (коли дівчата варили каші, виносили страву до воріт, клали

ложку на землю, а самі на воротах запрошували молодих хлопців [2, с. 97]). На нашу думку, брама тут позначає межу одного захищеного простору (хата) й вихід на інший (через заулок), що знаменує початок шляху власною пам'яттю. На нове починання вказує і дитина: «І хоч нерано вже – з нами / Наше маленьке дитя». Дитина є символом майбутнього, містичного Центру [5, с. 436], до якого прямуватиме ліричний герой; вона також може позначати єдність з «богом всередині» чи вічністю [5, с. 437].

Сади Підзамчя (околиця Кам'янця-Подільського) символізують упорядкований, «усвідомлений» простір [5, с. 430], протиставлений облогу, що «розораний сонцем», бо обліг – це давно не оброблюване поле [13]. Те, що обліг «гасне», ніби вказує на певну межу – перехід, який не вдалося здійснити. Цей межовий простір означений з'явою й відходом «білого баранчика». У контексті вмирання й воскресіння цей символ можна трактувати як емблему розквіту весни, її пробудження [10]. Це символ жертвоприношення, лагідності, милосердя, чистоти й невинності [5, с. 70]. У цьому умовно реальному просторі першого вірша герой перебуває не сам (із дитиною); в останніх двох катренах він звертається до дружини, пам'яті якої присвячено вірш («баранчик, / Ластиться тобі до ніг», «Але ти не говориш «милий»»). Цей фрагмент позначений відстороненістю, байдужістю дружини («очі твої в далині»), ніби вона вже готова відійти.

Отже, можемо визначити просторові й символічні індекси першого віршу. Так, простір захищений, блаженний (хата), простір відкритий, перехід (заулок, брама); символіка, що корелює із захищеністю (м'ята, традиційна модель родини – батько, мати й дитина), простір впорядкований (сади) й невпорядкований (обліг), символ втраченої згоди, невдячного жертвоприношення (баранчик). Водночас і бур'ян, і брама, і сади Підзамчя, і баранчик – це конкретні деталі втраченого реального простору, що зринає у пам'яті.

У вірші II автор розгортає міфічний простір. «Коли ти була зо мною, ладо моє, / Усе було до ладу» – фонологічна й морфологічна єдність слів вказує на єдність семантики, де кохана жінка ототожнюється зі світом ладним, тобто правильним («ладо моє» – «усе було до ладу»). Лада – це богиня світової гармонії, краси й любові; Велика Мати всього сущого, богиня шлюбу й веселощів, пов'язана також із рослинною символікою [2, с. 272]. Однак рослинний код вірша містить зловісні значення: «Встала між нами розрив-трава. / Розрив-трава високо росте, / Розірвала ночі

і дні». Зауважмо, що в цьому разі також є фонологічна й морфологічна подібність слів («розрив-трава» – «розірвала»), що зумовлює єдність семантичну, адже рослина має міфічну здатність спричиняти розрив. Власне, розрив-трава, згідно з віруваннями, може розривати навіть будь-який метал на дрібні шматки, вказувати, де захований скарб, і відмикати всі замки, замкнені нечистою силою [2, с. 443].

Розрив часу, ця часова метаморфоза, що руйнує єдиний просторово-часовий континуум [17], символізовано розламаним каменем, який перед тим був ластівкою. Ластівка – птах, присвячений Ісіді й Венері, алегорія весни [5, с. 285]; символ воскресіння, емблема дітонародження [18]; також це священний птах богинь материнства [18] (окрім головних значень весни й відродження, значення цього символу теж дотичні до родини й шлюбу). Раніше ночі й дні були однією неподільною матерією життя: «як крила ластівки: / Верх чорний, спід білий, а крило одно / Тепер вони як розламаний камінь». Камінь теж є маркером міфопростору; це дуже місткий символ, який може означати один із першоелементів світу [2, с. 218]. Отже, світ роз'єднаний у самих його основах, «розладнується», і камінь розбивається. Камінь у народній традиції часто означав об'єкт поклоніння [2, с. 218]; люди вірили, що в каміння може вселятися душа – тоді цей камінь стає засобом захисту життя проти смерті (душа «живе» у камені) [2, с. 218]. Ціле каміння – символ буття, тривкості, гармонії людини з самою собою [5, с. 236]. Зламаний камінь символізує смерть, розруху [5, с. 236]. Простір буквально розламується, втрачається не лише його зв'язок з Ладом (й ладо як таким), але й зв'язок ліричного суб'єкта із самим собою, що видно з другої частини вірша.

Простір і час, на думку В. Топорова, утворюють єдиний часово-просторовий континуум [17]. У міфічному просторі час згущується і стає формою простору (екстенсифікується), його новим виміром [17]. Простір «заражається» внутрішньо інтенсифікованими властивостями часу, і відбувається темпоралізація простору [17]. Знаходження у просторі міфічному, переживання себе в ньому – це проходження шляху, який завжди є нелегким [17]. Трудність – постійна й невід'ємна властивість такого шляху, це вже подвиг для подорожнього [17]. Таку трудність, як пише В. Топоров, герой переживає «тут і тепер» [17]: «Стало тяжко нести мені час». Час ущільняється, набуває об'єктивних характеристик, і ліричний герой вповні тілесно переживає його тяжкість. Відсутність усталеного

простору ззовні («розладнаний» світ, «розламанний» камінь) відповідає нестійкості внутрішнього стану героя: «Туга рве мислі мої, / Як буря метасє снігом. / Одна сніжинка паде на лід... / Друга лягає на березі... / Третя розбивається об сук».

У вірші II герой перебуває у негативному, від'ємному, за визначенням Г. Токмань [15], просторі: «Я знаю: усе вмирає». «Мінус», за В. Топоровим, є водночас атрибутом і предикатом простору, отже, «мінус»-простір – це простір, якого немає, або є щось, що цьому простору протистоїть, «згорнувшись до нуля й заперечуючи цей простір» [16]. У В. Свідзінського цей «мінус»-простір позначений смертю («Я знаю: усе вмирає. / Квітка у полі, / Дерево в лісі, / Дитина в місті. / Усе вмирає, ладо моє») і відсутністю усталеного простору як такого: «Не в одні двері приводить нас вечір, / Не в одному вікні вітаєм ми ранок» (пор. до хати у вірші I). Цей антипростір несе відсилку до реальної ситуації, що слугувала імпульсом руху в бік «мінус»-простору [16]. Такою відсилкою, на нашу думку, став розладнаний унаслідок смерті дружини світ. Отже, втрачено «двоспрямованість» цілого гармонійного простору, що передбачає не лише пізнання людиною простору, але й пізнання простором людини, тобто їхню взаємодію та співіснування [16]. Для ліричного суб'єкта стає неможливим пізнання простору, це можна тлумачити також у контексті гріхопадіння, на що вказують і символіка числа п'ять, і останні два рядки циклу п'ятого вірша: «Ти любив мене, як зорі і світ, / І одняв у мене зорі і світ» (гріхопадіння – це провина у смерті коханої). Згідно з християнською концепцією Божого творення світу, слово передує кожній речі, що становить духовну структуру всіх речей, усього сущого [7, с. 127–128]. До гріхопадіння люди могли бачити внутрішній духовний смисл речі [7, с. 128], а потім втратили цю здатність. Відповідно, після смерті дружини, «розладу» герой бачить тільки видиме, не проникаючи в сутність речей і явищ.

Центральний – III – вірш має вихід в інший простір, архетипічно-казковий. Простір виникає не лише через відділення його від чогось (від Хаосу, наприклад), але й через розгортання назовні відносно певного центру [16]. Таким символічним центром у циклі є мандрівка ліричного суб'єкта до Сонця, яка нагадує подорож-ініціацію казкового героя в пошуках живої води: «І довго шукав я живої води. / Аж повістила мені дуплиналиста верба: / «Живої води нема на землі; / А як зугарний дійти, поспитай у сонця», – тож герой вирушає до сонячного царства [11].

В архаїчних прошарках первісних культур виявлено тяжіння до злиття Верховного Божества із солярним богом [4, с. 153]. Сонце в теогонії представлено саяливим героїчним началом; символом всевидючого божества, Вищої космічної сили, центру буття. За Краппом, сонце бачить і знає все, йому не потрібно помирати для того, щоб опуститися в підземний світ [5, с. 479]; смерть сонця обов'язково включає ідею воскресіння, тож не є справжньою смертю [5, с. 481]. Солярний символ – як один із арканів карт Таро – може означати відображення сутності речей [5, с. 483], і в такому разі герой, що прагне отримати знання, переходить межу, за якою немає вороття, адже сонце теж не має живої води, тому всяка надія на воскресіння коханої зникає. Ця мандрівка може бути пов'язана із «тугою за раєм» – бажанням тут і тепер опинитися у центрі світу, реального й сакрального водночас, тобто перевершити в природний спосіб людський стан і повернути божественний, відновити первісний лад [4, с. 430].

Простір, яким мандрує герой, незнаний, але ідилічний, як і у просторі казки, бо тут середовище не чинить опору («сопротивления среде») [8]: «І я знайшов неходжені дороги. / Передався за гори з голубими верхами / І вийшов на долину, де... / З кожного каменя журкотило світло» – зауважмо, каміння тут цільне і випромінює світло, що можна порівняти з еманцією божественного. На сакральність сонячного царства вказує символ верби – Божого, Світового дерева, до якого спочатку звертається герой. Серед важливих ознак символу верби слід назвати її життєву силу, гнучкість, витривалість, зв'язок із водою [2, с. 132]. Проте це дерево може означати й самотність, самоту [2, с. 132] (двозначним є майже весь рослинний код циклу). Із казкової землі герой потрапляє у простір сонячного, небесного царства, у якому панують легкість і безтурботність усіх небесних мешканців: «Там бавилися молоді веселки... / Остеронь лежав кострубатий грім... / Мужні грози нахилилися... / ...випорснув побігущий дощ... / сніг лежав пухнастий як росомаха». У вірші III рослинний код доповнюється сон-травою, у заростях якої перебуває сонце. Сон-трава – це символ таїни, сновидінь, передбачень майбутнього, здебільшого нещасливого [2, с. 443]; у казках про сон-траву йдеться як про рослину, за допомогою якої засинають на цілу зиму [2, с. 443]. Синій колір одягу сонця («В одязі, синіший від стиглої ожини») означає містичну таїну і незбагненність неба [3].

Варто наголосити на тому, що герой шукає саме живильну воду: «Уділи мені живущої води, / Бо моя подруга стала землею, / І я не знаю, як її оживити». Відмінність між мертвою і живою водою полягає в тому, що мертва вода перетворює людину на остаточного мерця (як у погребовому обряді), і тільки після цього жива вода може діяти, тобто повертати до життя [11]. Вочевидь, кохана головного героя уже перейшла межу між двома світами й остаточно померла («моя подруга стала землею»).

Сонце відповідає, що в нього немає живої води, не принесли йому її і його діти («Я само посилало дітей своїх / По живущу воду в глибокі неба, / Вони розійшлися, і ніхто не вернувся...»), та й самому сонцю пора вже відходити («Уже ж бо і я не в початку цвітіння, / Уже й мені невеликий час красувати.../...умру, і стане тихо все в світі»). Прикметна тут і кольорова символіка, що переходить від холодних кольорів (синього одягу, білого каменю, на якому сидить сонце) до насичених теплих («Тепер жовтію, далі зчервонію, / А тоді умру...»), де останній – червоний – колір асоціюється з кров'ю, ранами, смертною мукою й очищенням [5, с. 550]. Сонце в системі солярних культів виконувало амбівалентну функцію, а саме психопомпа, що вбиває (сонце щоночі сходить у царство померлих, бере із собою людей і вмертвляє їх у момент заходу), та ієрофанта, що ініціює (сонце водночас проводить душі людей крізь інфернальні регіони й виводить їх наступного дня на світло) [4, с. 162]. Герой не отримує живильної води (тобто не відбувається бажане – оживлення), але натомість проходить ініціацію, тобто отримує нове знання, що позбавляє його марних надій. Недарма вірш III із подорожжю до сонця розташований у центрі, адже доступ до так званого центру рівнозначний посвяті, ініціації [4, с. 429], а будь-який контакт із центром передбачає скасування профанного часу і входження у «міфічне *illo tempore* космогонії» [4, с. 425]. Ця подорож фактично розриває умовно реальний плин подій і спогадів.

Вихід у новий простір – після центру (IV вірш) – завжди пов'язаний із відчуттям страху чи непевності; проте після ініціації герой знаходить опору у своєму почутті любові. Домінантним символом цього віршу є тінь, яка конструє простір спогадів: «Тінь на пісок набережний упала.../ Не одірвати її від мислі печалі, / Як спогадаю руку тонку...». Простір спогадів – це також простір умовності: «Як засіяло б усе невгасанно, / Світло спажнуло б на кожному стеблі, / Коли б, здолавши закон нездоланий, / Голос твій знов зазвучав

на землі». Тінь – це символ душі людини; непорозуміння, тривога, смуток; образ померлого, який можна викликати перед внутрішніми очима [2, с. 538]. Це також може бути друге «Я» душі, що тісно пов'язане з померлими [18].

Хиткості, проминальності світу («Падають гори, зникають ріки, / Сходить краса з молодого лица...»), до якого належить усе творіння («сохне, як травка, дуб великий»), протиставлена сила любові: «Мрія любові не знає кінця», «Все непотрібне в цім крузі тліннім, / Дорогоцінна повіки любов». Загальний простір, який змальовує тут автор, – це простір у його цілісному означенні кола [16]. Таким чином, спустошений простір утрати [16] стає заповненим не лише пам'яттю, але й глибоким духовним почуттям.

Вірш V означений простором природи й довкілля та маркований часом відходу весни: «Уже туркавки в лісі смутніше гудуть. / Зрядилась весна в опівнічну путь». Герой тут знову звертається до сонця із проханням: «Підвелися квіти, що цвітуть улітку. / Підійми, сонце, і мою квітку». Квітка – духовна досконалість, символ природи й емблема круговороту життя та смерті [5, с. 560]. Зауважмо, що «квітка землею обнята <...> лежить <...> в корені темної ялини», а ялина – це дерево, що символізує відродження, відхід старого року й початок нового [18]. Ця квітка порівняна з місяцем («як тонкий місяць при хмарі осінній») – із лунарним символом, який називають «Оком Лади», дитиною Лади, що приходить із води [2, с. 305]. Якщо місяць знаходиться у «невидимій» фазі, це символізує людську смерть, і людина, що помирає, йде на місяць; проте смерть у цьому разі є не припиненням існування, а тимчасовою зміною життєвого плану [5, с. 297]. Тісне переплетіння цих взаємодоповнювальних символів наштовхує на думку про те, що смерть – квітка, що «лежить глибоко» і яку «не можна підняти» – передбачає відродження, воскресіння, не конче в такому самому вигляді, але в більш сутнісному, глибокому й незбагненному вимірі.

Отже, у проаналізованому тексті В. Свідзінського домінує суб'єктивний час внутрішнього локусу [19, с. 374], оскільки йдеться про переживання, спогади ліричного героя та його символічну ініціацію. Час і простір стають тут джерелами смислу [19, с. 374]. Людське гріхопадіння приводить до «розладнання» світу. Ліричний суб'єкт, прагнучи відновити первісний стан, проходить шлях ініціації. Із простору закритого, захищеного він поступово переміщується на відкриті простори природи («ліс», «квіти», «туркавки»,

«земля», «місяць», «ялина»), через «мінус»-простір та індекси зовнішніх речей герої нарешті приходять до себе, знаходять опору, яка залежить лише від нього, – почуття любові, що не може вмерти. «Сонце любові» дає йому ту «живу воду», якої він не знаходить у самого «Сонця». Цикл має відчутні ритуальні інтенції, такі як оживлення спогадів, переосмислення минулого, духовне оновлення та вихід із замкнутого кола безнадії у незбагнений простір вічності.

Висновки. Аналіз домінантних символів циклу, їхнього взаємодоповнення і взаємодії підтверджує думку Е. Соловей про В. Свідзінського як про одного з особливих представників українського модернізму, у творчому доробку якого реактуалізовані язичницькі та християнські міфи в «несуперечливій тісній сполученості» [14, с. 241]. Ці висновки нашоувують на подальші глибші дослідження символіки поета в контексті інших циклів, збірок і творчої епохи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Башляр Г. Поэтика пространства. *Избранное* / пер. с фр. Москва : Российская политическая энциклопедия, 2004. С. 4–114. URL: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/bachelard--poetika_prostranstva-2004-8l.pdf (дата звернення: 09.04.2020).
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
3. Волосюк М. Символіка кольорів ікони. URL: <https://int-konf.org/ru/2013/nauka-i-zhittya-suchasni-tendentsiji-integratsiya-u-svitovu-naukovu-dumku-23-25-05-2013/320-volosyuk-m-simvolika-koloriv-ikoni> (дата звернення: 12.04.2020).
4. Еліаде М. Трактат з історії релігій / пер. з фр. О. Панича. Київ : Дух і літера, 2016. 520 с.
5. Керлот Х.Е. Словарь символов. Москва : REFL-book, 1994. 608 с.
6. Кісельова Л. Семантична мова фольклорної традиції в поезії М. Ключова та В. Свідзінського. *Магістеріум. Літературознавчі студії*. 2007. Вип. 29. С. 25–31.
7. Лепакін В. Ікона та іконічність / пер. з рос. Т. Тимо. Львів : Свічадо, 2001. 288 с.
8. Лихачев Д. Художественное пространство сказки. *Поэтика древнерусской литературы*. URL: <https://culture.wikireading.ru/57232> (дата звернення: 13.04.2020).
9. Лотман Ю. Художественное пространство в прозе Гоголя. *В школе поэтического слова: Пушкин. Лермонтов. Гоголь*. Москва : Просвещение, 1988. С. 251–292. URL: <http://philologos.narod.ru/lotman/gogolSPACE.htm> (дата звернення: 11.04.2020).
10. Потапенко О., Дмитренко М., Потапенко Г., Куйбіда В. Словник символів. URL: <https://studfile.net/preview/5252915> (дата звернення: 12.04.2020).
11. Пропп В. За тридевять земель. *Исторические корни волшебной сказки*. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/Propp_2/18.php (дата звернення: 12.04.2020).
12. Свідзінський В. Пам'яті З. С-ської. *Вибрані твори* / упор. Е. Соловей. Київ : Смолоскип, 2011. С. 171–176.
13. Словник. *Укрліт.org*. URL: <http://ukrlit.org/slovnuk/%D0%BE%D0%B1%D0%> (дата звернення: 11.04.2020).
14. Соловей Е. «Роботи і дні» поета. *Т. 1. Поетичні твори* / В. Свідзінський. Твори : у 2 т. Київ : Критика, 2004. С. 447–516.
15. Токмань Г. Смерть коханої: діалог лірики Володимира Свідзінського і філософії Габріеля Марселя. *Слово і час*. 2012. № 11. С. 53–67. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/145621> (дата звернення: 13.04.2020).
16. Топоров В. «Мінус»-пространство Сигизмунда Кржижановського. *Миф. Ритуал. Символ. Образ*. URL: <https://studfile.net/preview/6340906/page:48> (дата звернення: 12.04.2020).
17. Топоров В. Пространство и текст. *Текст: семантика и структура*. Москва, 1983. С. 227–284. URL: http://ec-dejavu.ru/p/Publ_Torogov_Space.html (дата звернення: 12.03.2020).
18. Трессидер Д. Словарь символов. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/JekTresidder/index.php (дата звернення: 13.04.2020).
19. Фаріно Е. Пространство и время текста. Организующие инстанции. *Введение в литературоведение* : учебное пособие. Санкт-Петербург : Издательство РГПУ им. А. Герцена, 2004. С. 374–525.
20. Хайдеггер М. Искусство и пространство. URL: https://royallib.com/book/haydegger_martin/iskusstvo_i_prostranstvo.html (дата звернення: 11.04.2020).
21. Энциклопедия знаков. URL: http://www.symbolarium.ru/index.php/%D0%A7%D0%B8%D1%81%D0%BB%_5 (дата звернення: 12.04.2020).

ОБРАЗ КНЯГИНИ ОЛЬГИ ЯК ТИП АНДРОГІННОЇ ЖІНКИ В «ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ»

THE IMAGE OF PRINCESS OLGA AS A TYPE OF ANDROGENIC WOMAN IN "THE TALE OF BYGONE YEARS"

Савенко О.П.,

orcid.org/0000-0002-0117-0103

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української і зарубіжної літератур

Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті розглянуто літературний образ княгині Ольги з точки зору гендерної теорії, що є новаторським підходом до тлумачення цієї історичної постаті, зображеної вперше у літописі «Повість минулих літ». Автор літописних оповідань про княгиню Ольгу порушує стереотипи, які усталилися в патріархальному середовищі середніх віків: жінка – несаможиттєва одиниця суспільства, вона не може навіть управляти собою, не те що державою. Однак авторський задум літопису, який витворив міф про Ольгу, мав зруйнувати у художньому вимірі патріархальний уклад тогочасного суспільства, звалявши на плечі дружини великого князя роль провісниці християнства на Русі та першої правительки. Найбільш яскраво у цьому сенсі Ольга постає у легендарних розповідях про її помсту древлянам за вбивство чоловіка Ігоря, князя київського. Княгиня Ольга як художній образ позбавлена рис фемінності, її діям та вчинкам не притаманні пасивність, чуттєвість, а загалом їй властиві маскулітні риси, такі як жорстокість, рішучість, агресивність, тобто автор оповіді про княгиню свідомо чи несвідомо моделює андрогінний тип характеру особистості. Він наділяє її здебільшого чоловічими рисами, характерними для володарів середніх віків. Отже, вона жорстока, безжальна, підступна, брехлива, хитра. Ці риси літописець трактує з позитивним значенням, маючи на меті показати сильну, сувору, нещадну, тверду у своїх рішеннях правительку Русі. Автор оповіді про княгиню Ольгу з «Повісті минулих літ» руйнує гендерні стереотипи про жінку та її роль в руському суспільстві, форматує її статево-рольовий тип особистості, який характеризується рисами як фемінності, так і маскулітності, тому, за концепцією Сандри Бем, образ Ольги ідентифікується як тип андрогінної жінки, яка здатна розв'язувати цілком «чоловічі» задачі, використовуючи жіночі засоби для досягнення власної мети.

Ключові слова: княгиня Ольга, літопис, Київська Русь, гендерна теорія, чоловік, жінка, андрогін.

The article examines the literary image of Princess Olga from the point of view of gender theory, which is an innovative approach to The author of the chronicles about Princess Olga breaks the stereotypes that have become established in the patriarchal environment of the Middle Ages: a woman is a non-independent unit of society, she cannot even govern herself, not the state. But the author's idea of the chronicle, which created the myth of Olga, was to destroy in the artistic dimension of the patriarchal structure of contemporary society, placing on the shoulders of the Grand Duke's wife the role of forerunner of Christianity in Russia and the first ruler. In this sense, Olga appears most vividly in the legendary stories about her revenge on the people of Drevlya for the murder of her husband Igor, Prince of Kyiv. Princess Olga as an artistic image is deprived of the features of femininity, her actions and deeds are not characterized by passivity, sensuality, but in general she has masculine features: cruelty, determination, and aggression. That is, the author of the story about the princess consciously or unconsciously models the androgynous type of personality. He endows her with mostly masculine features characteristic of the rulers of the Middle Ages: cruel, ruthless, insidious, lying, cunning. The chronicler interprets these features with positive significance, with the aim of showing a strong, strict, ruthless, firm in his decisions ruler of Russia. The author of the story about Princess Olga from "The Tale of Bygone Years" destroys gender stereotypes about women and their role in Russian society, formats her gender-role type of personality, which is characterized by features of both femininity and masculinity. Therefore, according to the concept of Sandra Bem, the image of Olga is identified as a type of androgynous woman who is able to solve completely masculine tasks, using women's means to achieve their own goals.

Key words: Princess Olga, chronicle, Kievan Rus, gender theory, man, woman, androgyne.

Постановка проблеми. Художній образ княгині Ольги започаткований у «Повісті минулих літ». «Си бысть предътекуция христьянской земли аки дѣнница предъ солнцемъ и аки заря предъ свѣтомъ, си бо сияше аки луна в нощи, тако си в невѣрныхъ челоувѣцхъ свѣтяшеса аки бисеръ въ калѣ; калнѣ бо бѣша грѣхомъ, не омовени святымъ крещениемъ. Си бо омыся святою купѣлю, свлечеса грѣховныя одежда ветхаго челоувѣка Адама, въ новыи Адамъ облѣчеса,

еже есть Христось» [4, 43]. Найяскравіший епізод із літописної біографії Ольги – помста княгині древлянам за те, що вони вбили її чоловіка Ігоря, київського князя, котрий увів у древлянській землі жорстку данину. Про княгиню Ольгу є згадки у «Слові про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Кройніці» Феодосія Софоновича, «Синописі» Інокентія Гізеля, «Літописці» Леонтія Боболінського. На початку XVIII століття Дмитрій Туптало створив агіографічний

нарис про Ольгу, що увійшов до 12-томного комплексу житій святих. Загалом образ Ольги можна сприймати як історичний персонаж з усіма рисами, властивими середньовічним володарям, або тлумачити її життя як життє святої з відповідними християнськими чеснотами. Проте з точки зору гендерної теорії ніхто з дослідників цей образ не розглядав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському літературознавстві є певний досвід вивчення образу княгині Ольги. Так, М. Грушевський трактував цей образ таким чином: «Фігура суворої героїні, нелюдської, підступної месниці за свого чоловіка, притемнена потім в книжній традиції образом «начальниці руських синів» в християнстві, релігії любови й прощення, що так мало відповідає легендарному характерові» [3, с. 449]. П. Білоус вважає, що «образ Ольги контамінований з історичних, епічних, міфологічних (язичницьких та біблійних) елементів й остаточно вибудований за схемою християнського життя, яке, з одного боку, вставлене в державно-церковне буття Русі, а з другого – акумулює в собі морально-етичний ідеал «мудрої правительки та справжньої християнки»» [1, с. 201]. Олена Щербак у дисертаційній роботі «Типологія жіночих образів у давній українській літературі» пише про те, що образ княгині Ольги представлений у творах двох типів творчості, а саме середньовічного та барокового. Увагу дослідниці привертає образ Ольги з «Повісті минулих літ», який вона характеризує як тип героїні-дияволиці: «Автор зображує Ольгу-язичницю мало не дияволицею, яка не знає міри в жорстокості, коли розправляється з древлянами» [8, с. 78]. Визначаючи статуси жіночих образів у літературі, Євгенія Кононенко звертає увагу на найбільш виразний образ давньої української літератури, вказуючи на те, що він героїзується, але не стає улюбленим: «Щоправда, робилися спроби героїзації мудрої київської княгині Ольги – Ігоревої вдови. Та в українській масовій свідомості ця жінка існує як видатна і відома, але не улюблена героїня» [6, с. 1].

Постановка завдання. У статті використано підхід, який раніше у трактуванні образу княгині Ольги не застосовувався в українському літературознавстві, отже, завдання полягає в тому, щоб розкрити гендерні риси образу, спираючись на літописну оповідь та сучасну гендерну теорію.

Виклад основного матеріалу. Образ княгині Ольги, створений у «Повісті минулих літ», є базовим, первинним для наступних художніх обробок та ідеологічних маніпуляцій. Також цей образ

набуває своєї ваги для потрактування жіночої ролі в руському суспільстві та руйнації гендерних стереотипів.

З огляду на те, що давня українська література є фактично християнською та чоловічою, ставлення до жінок у художніх творах було другорядним, а подекуди навіть фоновим. На думку американської психологині Сандри Бем, історія появи християнського вчення – це історія, що встановлює походження двох головних символів чоловічого панування в західній культурі, а саме патріархального, безсумнівно маскулінного Бога і сексуальної, підпорядкованої жінки, котра вводить в оману і уводить чоловіка зі шляху істинного [2, с. 40].

Автор оповідань про княгиню Ольгу порушує стереотипи, які усталилися в патріархальному середовищі середніх віків: жінка – несамотійна одиниця суспільства, вона не може навіть управляти собою, не те що державою. Однак авторський задум літопису, який витворив міф про Ольгу, мав зруйнувати у художньому вимірі патріархальний уклад тогочасного суспільства, зваливши на плечі дружини великого князя роль провісниці християнства на Русі та першої правительки. Найбільш яскраво у цьому сенсі Ольга постає у легендарних розповідях про її помсту древлянам за вбивство чоловіка Ігоря, князя київського.

Княгиня Ольга як художній образ позбавлена рис фемінності, її діям та вчинкам не притаманні пасивність, чуттєвість, а загалом їй властиві маскулінні риси, такі як жорстокість, рішучість, агресивність, тобто автор оповіді про княгиню свідомо чи несвідомо моделює андрогінний тип характеру особистості.

Термін «андрогінність» походить від двох грецьких слів, таких як “andros” («чоловік») і “gynai” («жінка»), та означає поєднання чоловічого та жіночого, або поєднання маскулічних та фемінних рис в індивіді. Андрогінність стосується духовного, філософського, символічного аспектів та втілює ідею споконвічної цілісності, єдності протилежностей. Спробу ввести андрогінність до дискурсу гендерних досліджень у другій половині XX століття робить Сандра Бем. Психологиня розробляє таку класифікацію ставово-рольових типів особистостей:

- маскулінні чоловіки (нечутливі, енергійні, честолюбні);
- маскулінні жінки (наділені сильною волею, схильні змагатися з чоловіками і претендувати на їхнє місце у професії, соціумі, сексі);
- фемінні чоловіки (чутливі, цінують людські стосунки й досягнення духу, часто належать до світу мистецтва);

– фемінні жінки (архаїчний тип абсолютно терплячої жінки, що охоче погоджується бути «фоном» у житті близьких людей, характеризуються витримкою, вірністю, відсутністю егоїзму);

– андрогінні чоловіки (поєднують у собі продуктивність і чутливість, часто вибираючи гуманні професії лікаря, педагога тощо);

– андрогінні жінки (здатні розв'язувати цілком «чоловічі» задачі, використовуючи жіночі засоби (гнучкість, комунікабельність));

– недиференційовані чоловіки і жінки (часто не вистачає лібідю у широкому значенні слова, вони страждають від нестачі життєвих сил) [2, с. 89].

Відповідно до цієї класифікації, художній образ княгині Ольги з «Повісті минулих літ» можна ідентифікувати як андрогінну жінку, яка репрезентує як фемінні, так і маскуліні риси.

Автор літопису уславлює та увічніює її на сторінках художньо-історичного твору низкою кліше, які проявляються в описах помст Ольги за вбивство чоловіка. Отже, вона є жорстокою, безжальною, підступною, брехливою, хитрою. Княгиня бажає скоріше мати своїх ворогів за мертвих, ніж із ними домовлятися. Вона воліє не тільки розробляти план вбивства послів від древлян, але й бачити їх смерть. Першого разу вона звеліла послів у ямі закопати, а сама підійшла до тієї ями, аби насолодитися своєю перевагою над нікчемністю та довірливістю чоловіків, які бажали її використати (одружити зі своїм князем Малом), завдяки чому здобути владу, отримати київський престол: «И повелѣ она засыпати я живы, и посыпаша я» [4, с. 33].

За твердженням П. Білоуса, «в усіх трьох помстах київська княгиня постає жорстокою, хитрою, підступною особою – не дружиною, котра втратила чоловіка, не жінкою, що тяжко переживає втрату» [1, с. 208]. Відсутність жіночого начала або латентне його існування в концепції особистості Ольги моделює художній образ «іншої» чоловічої її сутності. Коли княгиня Ольга збрала військо і вирушила до древлянської столиці Коростеня, то можна було сподіватися, що нарешті на сторінках літопису постане діва-воїн, адже перед цим вона була зображена розлюченою вовчицею. Жінка-воїн – архетипний образ, що має високе соціальне становище та якому властивий сильний «чоловічий» характер. Генеза образу Ольги як жінки-воїна, скоріш за все, сягає скандинавської міфології та героїчного епосу про жінок-воїтельок, а саме пісні про Нібелунгів (Брюнхільда), саги про Вельсунгів (Сигдрива, валькірія, кохана Сигурда). У розповіді про знищення Коростеня

Ольга, проте, не виявляє своєї воїнської доблесті. Літописець, видно, не мав для цього достатніх аргументів: княгиня, взявши в облогу град древлян, спромоглася лише на хитрість, загадавши древлянам принести їй дивну данину, а саме по три голуби та три горобці від кожного дому. Завдяки своїм хитрощам вона спалила місто, так і не змігши взяти його зброєю.

За княгинею Ольгою закріпилося ще одне кліше – «брехлива», тому виникає запитання про те, скільки разів збрехала Ольга. Перша брехня – це запевнення послів у їх пошануванні та згоді вийти заміж за древлянського князя Мала (насправді, за розпорядженням княгині, послів закопали живцем у землю); друга – прохання Ольги до древлян прислати «знатних мужів» на переговори (цих наказала відправити у мивницю, де їх живцем спалили); третя – прохання до древлян підготувати поминки по своєму чоловікові на місці його загибелі (з волі княгині, поминки перетворились на криваву тризну, коли древлян напоїли і посікли мечами). До цього можна додати також хитрощі з птахами, яким, за наказом Ольги, прив'язали тліючий трут, після чого яких відпустили, внаслідок чого птахи запалили дерев'яний Коростень. Літописець захоплюється мудрістю княгині, але мимоволі розкриває її брехливість і підступність.

Отже, постає проблема гендерного розуміння чоловічої та жіночої брехні. Спотворення інформації дорослими розглядали психологи В. Знаков («Психологія розуміння правди»), А. Тарасов («Психологія брехні»), Ю. Жуков, Д. Хрінов («Методичний аналіз дослідження нещирості»), Н. Калька, М. Цивінська та І. Зубач («Детекція брехні у спілкуванні: соціально-психологічний аспект»). Ця методико-теоретична база дає підстави задуматися над питанням про те, княгиня Ольга обманує древлян, вдається до брехні, як чоловік чи жінка. За твердженнями науковців, «особливістю жіночої брехні є в деяких випадках її неусвідомлений характер, а для чоловіка це завжди усвідомлений акт» [5, с. 37]. Власне, княгиня вдавалася до обману усвідомлено й заздалегідь продумано до найтонших дрібниць. Наперед було Ольгою визначено три помсти особистого характеру та механізми їх здійснення. Остання помста – покарання за непослух та відмову підпорядковуватись одному державницькому центру. У дусі тогочасних міфологічних уявлень Ольга карає своїх ворогів на смерть першостихіями буття, якими є земля, вода, вогонь. Це, власне, архетипи, які є глибоко символічними та мають на меті маркувати помсти як акти забуття та очи-

щення. Парадокс полягає в тому, що княгиня здійснює це по-жіночому вигадливо, із загадками, які не вдалося розгадати древлянам. Ольга ніби натякає чоловікам: «Якщо ви такі розумні та самопевнені, то відгадайте мої загадки».

Автор оповіді про княгиню Ольгу, ламаючи стереотипи, вибудовує новий для патріархального суспільства міф про першу жінку-політика, якій пасує концепт БРЕХНЯ як інструмент політики. Цинізм, аморальність, обман – це ті риси, якими Нікколо Макіавеллі охарактеризував політику як явище. Справді, перші кроки як державного діяча в Ольги є доволі аморальними, вона ігнорує принципи сумління та справедливості, ще й виправдовує свою підступність. Жорстокість княгині вимірюється кількістю її жертв від першої помсти (знищила «лучшийи мужи своим числомъ 20») до третьої (умертвила «п'ять тисяч» древлян) та четвертої («И не бѣ двора, идеже не горяше,

и не бѣ лъзѣ гасити, вси бо дворѣ възгорѣшася. И побѣгоша людѣ из города»[4, с. 48]. Здійснені Ольгою масові вбивства літописець виправдовує, бо він, як і княгиня, вороже ставився до древлян. Ольга не диференціює своїх жертв за віком чи статтю, за причетністю до вбивства свого чоловіка чи ні. Княгиня, як і володарі-чоловіки та правителі-чоловіки середніх віків, завойовує та відвойовує нові землі.

Висновки. Автор оповіді про княгиню Ольгу з «Повісті минулих літ» руйнує гендерні стереотипи про жінку та її роль в руському суспільстві, форматує її статево-рольовий тип особистості, який характеризується рисами як фемінності, так і маскулінності, тому, за концепцією Сандри Бем, ідентифікується образ Ольги як тип андрогінної жінки, яка здатна розв'язувати цілком «чоловічі» задачі, використовуючи жіночі засоби для досягнення власної мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білоус П. Слово і канон. Студії з літературної медієвістики: Середньовічні повчання. Біографія як міф. Світло і тіні « Слова про Ігорів похід». Житомир, 2017. 392 с.
2. Бэм С. Линзы гендера: трансформация взглядов на проблему неравенства полов / пер. с англ. Москва, 2004. 336 с.
3. Грушевський М. Історія української літератури : в 6 т. 9 кн. Київ, 1995. Т. 3. 285 с.
4. Ипатьевская летопись. Полное собрание русских летописей. 2-е изд. Москва, 2001. 648 с.
5. Калька Н., Цивінська М., Зубач І. Детекція брехні у спілкуванні. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1133/1/Детекція%20брехні.pdf>.
6. Кононенко Є. Співоча душа України (Маруся Чурай, Леся Українка, Ліна Костенко). URL: <http://litopys.org.ua/heroes/hero09.htm>.
7. Макіавеллі Н. Державотворець / пер. з іт. Київ, 2015. 223 с.
8. Щербак О. Типологія жіночих образів у давній українській літературі. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Scherbak_Olena/Typolohiia_zhinochykh_obraziv_u_davnii_ukrainskii_literaturi.pdf.

РОЗДІЛ 12 ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

UDC 82-1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.56>

MAIN PRINCIPLES OF THE LOVE IN KAMAL UMMI WORKS

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ЛЮБОВІ У ТВОРЧОСТІ КАМАЛА УММІ

Valiyeva Farida,

orcid.org/0000-0003-4562-9438

Doctor of Philosophy in Philology,

Associate Professor at the Department of Turkish Literature

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of Azerbaijan National Academy of Sciences

This article deals with the analysis of the position occupied by Kamal Ummi, one of the 15-th century's Tasawwuf poets amongst mystics after a short analysis concerning the life and works of the aforementioned poet. The wonder-working forces and virtues of Kamal Ummi are paid special attention to reveal his main characteristics and the examples justifying his quality as a Sufi possessing the high spiritual values. The author tries to research his looks touching upon the definition of the divine love expressed in his numerous poetic texts. His thoughts as regards Islamic values in the context of cleaning of the spiritual world preferred in the union of spirit and the body. This article sheds light on the role of the human factor expressed in the poet's texts in revealing some problems of the Tasawwuf studies; in addition hereof, the services rendered by the divine love in education of the perfect humankind. To the mind of the author, the conception of attitude to the religion implies first of all to refer to the sharia and to study the spiritual sciences; the significance of this conception is that the mankind has to follow the road of Tasawwuf. The aim of Salik in the way to the God, the difficult tests exposed by him and the tortures suffered by him are analyzed. Some definitions used in the studies of Tasawwuf, such as *kasrat* (abundance), *vahdat* (unity), *existence* and *non-existence* are explained as well in this article. All moments of the road to reach the love are explained in duly manner in this article. The doors, floors and degrees in the road to the love are also touched upon in this article. Based on many narrations, Dervish Ahmad also mentions that Ummi came from Khorasan and originally belonged to the Oghuz tribe. Among these sources, Kemal Ummi's life in Anatolia is a life of seclusion, moving away from the urban environment and taking refuge in the mountains, carrying the burden of love in Nazardag and Aladag.

Key words: Tasawwuf, salik, analysis, seyr, position, honor, look, attitude.

Ця стаття стосується аналізу місця Камала Уммі, одного з поетів тасаввуфів XV ст., серед містиків після короткого аналізу життя та творчості згаданого поета. Чудотворним силам і чеснотам Камала Уммі приділяється особлива увага, щоб розкрити його основні характеристики та приклади, що підтверджують його здатності суфія, котрий володіє високими духовними цінностями. Автор намагається дослідити його погляди, торкаючись визначення божественного кохання, висловленого в його численних поетичних текстах. Його думки щодо ісламських цінностей у контексті очищення духовного світу віддані перевазі у єднанні духу і тіла. Ця стаття висвітлює роль людського фактору, вираженого в текстах поета, у розкритті деяких проблем дослідження тасаввуфа. На думку автора, концепція ставлення до релігії передбачає насамперед посилання на шаріат і вивчення духовних наук; значення цієї концепції полягає в тому, що людство повинно йти шляхом Тасаввуфа. Проаналізовано мету Саліка на шляху до Бога, важкі випробування, які він зазнав. Деякі визначення, використані в дослідженнях Тасаввуфа, такі як касрат (велика кількість), вахдат (єдність), існування та неіснування також пояснюються у цій статті, описані усі моменти шляху до любові. На основі багатьох розповідей Дервіш Ахмад також згадує, що Уммі походив із Хорасана і спочатку належав до племені огузів. Серед цих джерел життя Кемала Уммі в Анатолії – це життя усамітнення, віддалення від міського середовища й укриття в горах, тягар любові в Назардагу й Аладагу.

Ключові слова: тасаввуф, салік, аналіз, сейр, посада, честь, погляд, ставлення.

Introduction. As one of the most important Sufis of the 15th century, Kamal Ummi is one of the poets known for his miracles mentioned in the sources. Although there is no detailed information about his life, it is emphasized that he was a dervish of Sheikh Bahaddin of Arzijan, who died in about 1475 and even between 1423 and 244, when Murad II was resting in Bol, he visited him for blessings. A rela-

tively comprehensive source on his life is Darwish Ahmad's autobiography. It shows that he lived in Bolu for many years and his tomb was in that place. Based on many narrations, Dervish Ahmad also mentions that Ummi came from Khorasan and originally belonged to the Oghuz tribe. Among these sources, Kemal Ummi's life in Anatolia is a life of seclusion, moving away from the urban environment and taking

refuge in the mountains, carrying the burden of love in Nazardag and Aladag.

Analysis of recent research and publications.

Various sources have been cited in writing the article. Both literary and religious sources were used in the study. Some of them are: Old Turkish Literature History by Mine Mengi [1], Makalat-ı Hacı Vali Bektash [2], What does Seyr-u sulûk mean? [3], Sources of Arifs by Ahmed Eflaki [4], Knowledge of Maternity by Cemal Kurnaz [5].

Discussion. It is possible to collect the poems of Kemal Ümmî, who do not go beyond the Sunni creed in his poems, in two groups. The first group includes monotheism, münâcât and na't, while the second group includes poems with religious and mystical suggestions in the form of speech. The basic idea in the poems in the second group is to reach the absolute creator. The principle of "dying before death" is shown as the way to achieve this. There is also a difference in the language and expression style of Kemal Ümmî's poems according to these two groups of poems. While a heavy language laden with Arabic and Persian words was used in the first, Turkish words and a simple pronunciation are dominant in the second group of poems. Some of his couplets are in the form of wisdom and proverbs, and some are in the form of ancestors who were recited in verse.

<i>Gezerdi tagı şehre gelmezdi</i>	He used to travel, he would not come to the city
<i>Şehirden lezzet asla almazdı</i>	Never got a taste of the city
<i>Nazar -gahi Ala Tağ olmuş idi</i>	Nazar -gahi became Ala Tağ
<i>O derdi işki onda bulmuş idi [1, p. 6].</i>	He had trouble finding it in him.

Even Dr. Hayati Yavuzar, an associate professor who studies the poet's work, says that although he has no knowledge of his life, he settled in the Boz Armut Mountains, took an interest in the importance of wild plants and explored the benefits for the human body [1, p. 6].

<i>Boz Armut Tağların itmişdi meva</i>	Boz Armut Tags were pushed meva
<i>Açup ol yerleri eylerdi ihya</i>	Open up and be local
<i>Anun deşfilerini aşlar idi</i>	things would revive
<i>Döner bir yire girü başlar idi</i>	Anun was over the disfers
<i>Keramet nürun onda saçmışıdı</i>	It was beginning to turn around
<i>Anı görsen ne yerler acmışıdı [1, p. 6].</i>	The miracle was scattered on him
	What places were hungry if you saw the moment.

In his province, Sheikh Sujauddin mentions Kamal Ummi's strong friendship with the famous Azerbaijani poet Imamaddin Nasimi, and mentions Abdal without care. Kamal Ummi's friendship with Hacı Bayram Veli is one of the interesting nuances that is not overlooked, and in one of the sources about the poet, Dervish Ahmad writes that there was great love between them and there was never a day when Hacı Bayram did not check Kamal Ummi and greet him [1, p. 10].

Although it is known that the poet is the father of three sons in his biography, only the names of Sanan and Jamal are mentioned here.

<i>Cihanda var idi üç oğlu anun</i>	He had three sons in the world
<i>Sürur-ı kalbi idi evliyanun [1, p. 7].</i>	they were the joy of the hearts of the saints.

A narration about Kamal Ummi's son Jamal is also very interesting. One of the sources said, "Jamal, the son of Kamal Ummi, committed extreme fraud and spent his life in entertainment. He was complained to the king and Jamal was sentenced to death. Shaken by this, Ummi fell asleep one night. The king dreamed that Ummi slapped him in the face with all his might. He wakes up in a hurry, unable to bear the pain of his face, and even with the place of the slap on his face, he realizes that he has unjustly punished Ummi's son, and therefore has incurred the wrath of the owner of the miracle; On the same day, he returned and apologized, but he died shortly thereafter. The people, who already believe in Ummi's miracles, reaffirm that he is an authoritative sheikh and a member of the people. The greatness of Kamal Ummi is also evident from the content of his poems.

A "Divan" of a Sufi that has reached us is kept. Among the two hundred-verse poems in the Divan is a Sufi masnavi recorded under the name of Armagan. Although the Masnavi is written as an allegorical work, it conveys the Prophet's reminders. It is also called "40 hadiths" because it is reminiscent of 40 hadiths.

The main concept of the poet's work is to explain the divine love and ways to achieve this love. The burden of wisdom in his verses contains only moral advice. The poet, like other Sufis, sees in love the essence of birth and the cause of all change and evolution in the world. He sees love as a source of inner enlightenment and a sign of awakening to spiritual perfection. Kamal Ummi, who seeks the meaning of love in the world of the unseen, has a key place in the world of the world. The poet, who, unlike many Sufis, emphasizes the expression "travel" as a "journey", was able to masterfully examine all aspects of this path of love in his poems. Leech actually means the way, and "seyri-leech" means to

immerse oneself in this path, to be an observer on this path, to watch, to search and to learn. According to the Sufis, this path is the path of love, because it is the divine love that leads Saliki to this difficult path, that is, his love for his god. Of course, wandering is a sign of the way of life, the way of life. However, wandering is first of all the aspect of divine love, which has an educational meaning in Sufi teaching, towards the attainment of the point of integration [4]. According to Sufi thought, he opened this path, that is, the righteous cannot cross this path on their own.

İyolun hadisi mülkün maliki
Sen yetişdür menzile her saliki [1, p. 212].

The story of the road is the owner of the property
You grow up in every range.

The author shows that Salik is watching his ways, and God is following Salik. If Talib does not overcome these difficulties, he cannot be Salik. Hayati Yavuzar, one of the researchers of Kamal Umami, shows that in the poet's opinion, seyluk is a method persecuted in the sect, and it is said that the way and method followed by the people of Suluk and Salik were the way and method, and the Salik who grew up in the house became vasil [1, p. 211]. There are certain methods, compositions, rules and regulations in the teaching of Sufism, and special terms are used for these methods, one of which is fanafillah. Kamal Umami shows that fanafillah is the separation of Salik from his human attributes through remembrance, contemplation and mathematics.

Sidkıla fakr u fena yoluna azm itdünisae
Ne işündür senün ayruk beg ü ispahi gönül [1, p. 216].

Bagabillah is the moment of being with Allah who comes after Fanafillah. At this point, the poet writes that Salik's existence at a distance of a drop joins the Sea of Unity:

Çamurlu göller icinde bulunmaz i bahri
Cevahir işleri isen gel ulu denizlere dal [1, p. 169].

The Sufi, who explains the four degrees, also explains Salik's duties in the path of divine love in order to reach the levels, and shows that the journey to God begins on the first floor, and in order to ascend to this level, one must first leave the abode of the nafs. Then courage and unity must be understood in this journey in order for the journey to end. A person who leaves the abode of the nafs goes to the point of watching God. That is, the spiritual journey begins. In this journey, Salik disappears in Allah, and thus ascends to the rank of fanafillah [1, p. 216].

When commenting on the fact that the lover has reached the level of fanafillah, that is, in his language, the lover's attachment to a friend, the poet also reminds the reader of Attar's "Mantigut-teyr".

Kimse hiç Simurq a irmez uymayınca hüdhüde
Pes ne bilsün degme küş kim kancarudurr Kuh i-Kaf [1, p. 216].

Almost all Sufi poets of the thirteenth and fifteenth centuries ended their approach to this issue with the point of reunion with God.

Unlike many Sufi poets, Kamal Umami, in his poems, explained these points in a very perfect way with separate headings [1, p. 211].

Dilerisen la-mekana irişesin sen
Seyr u sefer kıl yüri mekanını terk it [1, p. 211].

According to Kamal Umami, who wrote in the light of the leading theoretical provisions of Sufi philosophy, those who have negative states such as lust, greed and deceit cannot follow this path and become Salik. Then the weight of this burden will hinder his journey – such thoughts of the sage sound very natural in his poems. The poet emphasizes that on this journey, not a single hair will look, do not breathe, or the path will be closed forever.

Bir kıla kılma nazar kalma girü
Yohsa bağlar yolunu o ince kıl [1, p. 212].

Kamal Umami also remembers those who stumbled on this path, pointing out that even the needle, which is the property of the world, is the reason why it stays in a certain place.

Yükünü yeynildi gör i yol eri
Kim Mesih'e ignesi oldi sakıl [1, p. 213].

It is clear from these verses that the poet, as a Sufi who developed the concept of a perfect human being, can more easily explain the subtleties of this path to the reader through the language of poetry. In this way, just as one's body is light, so one's deeds and desires must be unselfish, pure, and holy.

Hiç yol eri ağır yükile menzile yitmez
Yükdür ser ü can dahı sebük-bar gerekdür.
Kaydunu kes ki, menzile yitesin
Çün ağır yüklüler yola döymez [1, p. 212].

Dr. Mustafa Tatci, an associate professor, says: "The Sufis called the teaching of attainment of God" seyr u suluk. "This term refers to a spiritual journey" [6, p. 37].

In fact, the value that time and time place on poetry and art has led Sufis to express this path in the language of poetry.

Ahired devletlerine
dünyeden kaçan yiter
Yolu koyub gula uyan
menzile kaçan yiter [1, p. 212].

Enough to escape from the world for the states of the hereafter
Put the road and run away to the range that fits the kula.

This view is more clearly explained in the hymns of Haji Bektas Veli. However, there are different views between Haji Bektash and other Sufi poets.

<i>Dürüst eylerse kul bu kırk makamı</i>	If he is honest, he is forty goes to Hakk with a heart attack
<i>Erer Hakk`a gider gönlü sakamı</i>	The Shari`ah will judge him
<i>On`una hükm eder anın Şeri`at</i>	The sect is a copy of it
<i>Tarikat on`una kılar suru`at</i>	Enlighten him, O friend
<i>On`unu Ma`rifet zabt eyler ey yar</i>	Express it as the Truth.
<i>On`u da Hakikat`indir kul izhar</i> [3, p. 222].	

Conclusions. The poet compares Salik's life of loneliness and isolation to the moment of drowning. At this point, Sultan Valad's verses describing the joining of a drop to the sea or Gulshahri's description of the disappearance of a shadow in the sun are mentioned.

In general, in the works of Sufis of the XIII–XV centuries, mystical philosophical feeling, poetry and advice find their manifestation in unity, as well as inculcate sufficiently high human qualities.

REFERENCES:

1. Prof. Dr. Mine Mengi Old Turkish Literature History, Akçağ Press Publication, Ankara, 1999, 262 p.
2. Makalat-ı Haji Vali Bektash, İstanbul, 2013. 276 p.
3. What does Seyr-u sulūk mean? URL: <https://sorularlailamiyet.com/seyr-u-suluk-ne-demektir>.
4. Ahmed Eflakî, Sources of Arifs, National Education Basimevi Istanbul 1989. 734 p.
5. Knowledge of Maternity, Prof. Dr. Cemal Kurnaz, Assist, Assoc, Dr. Mustafa Tatçı, National Education Press, Ankara, 2000. 655 p.

УДК 821.111 (92)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.57>

МІФОЛОГІЧНА ПОДОРОЖ ГЕРОЯ ЯК ІНІЦІАЦІЯ В ПОЕМІ «МАЗЕПА» ДЖ.Г. БАЙРОНА

MYTHOLOGICAL HERO'S JOURNEY AS INITIATION IN THE POEM "MAZEPPA" BY G.G. BYRON

Князь Г.О.,

orcid.org/0000-0002-2485-5367

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри практики англійського усного і писемного мовлення
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

У статті на матеріалі поеми «Мазепа» Дж.Г. Байрона розглянуто міфологічний підтекст ініціації головного героя. Ініціаційний міф оприявнений на композиційно-сюжетному рівні художнього твору та включає основні його складники, такі як покидання домівки, перебування в міфологічних топосах лісу, пустелі, річки, проходження випробувань, за якими слідує становлення героя та визнання його ініціації суспільством – Мазепа стає гетьманом України. Міфологема подорожі є невід'ємним формувальним чинником процесу ініціації, слугує доказом існування міфологічного коду поеми та уможливорює нову інтерпретацію традиційного сюжету. Міф є однією з найдавніших форм осмислення та усвідомлення дійсності, оскільки за допомогою нього людина намагається пояснити свою сутність і категорії свого буття. У літературному творі міф імітується в організації художньої дійсності або інтерпретується. Посутнє місце під час аналізу міфу посідає його співвіднесеність із ритуальними та обрядовими діями. Ініціаційні міфи тісно пов'язані з міфологемою подорожі, одним із сюжетотворчих елементів літератури, що перейшов із фольклорних оповідей, отже, коріниться в міфі. Подієва основа поеми актуалізована через міфологеми подорожі, що виражена у хронотопі дороги, шляху, на якому головний герой зустрічається з перешкодами, долає їх та переходить на новий етап дорослішання і внутрішнього становлення. Обов'язковим елементом ініціації є визнання завершеності процесу суспільством або оточуючими, які стверджують перехід юнака в доросле життя. В поемі ця подія зафіксована в набутті головним героєм статусу гетьмана України, що є найвищим визнанням серед козацтва. Ініціаційна структура поеми посутньо зміщує акценти інтерпретації образу Мазепа, а саме від романтичного героя до міфологічного, який зміг подолати виклики долі та забезпечити перехід на новий етап свого екзистенційного буття.

Ключові слова: міф, міфологема, ініціація, подорож, становлення, інтерпретація.

In the article the mythological subtext of the protagonist's initiation is considered on the material of the poem "Mazeppa" by G.G. Byron. The initiation myth is manifested at the compositional and plot level of the literary work and includes its main components: leaving home, staying in a mythological topos (a forest, a desert, a river), and overcoming ordeals with which a protagonist is made a member of a society – Mazeppa is invested with the title of Hetman of Ukraine. The

mythologeme of journey is an integral formative factor in the process of initiation and serves as evidence of the mythological code of the poem and enables a new interpretation of the traditional plot. Myth is one of the oldest forms of understanding and recognizing of reality, because a person tries to explain their essence and categories of their existence by means of it. In a literary work, the myth is imitated or interpreted in the organization of artistic reality. An important focus in the analysis of the myth is its correlation with ritual and ceremonial actions. Initiation myths are revealed in terms of their close links with the mythologeme of the journey, one of the plot elements of literature, which is originated from folk tales, and thus is rooted in the myth. The eventful basis of the poem is actualized by means of the mythologeme of journey, which is expressed in the chronotope of the road, which the protagonist encounters obstacles on, overcomes them and enters a new stage of maturation and inner formation. A mandatory element of initiation is the recognition of the process by society or others, who claim the transition of a young man into adulthood. In the poem, this event is displayed in terms of the protagonist's acquisition of the status of Hetman of Ukraine. The initiation structure of the poem essentially shifts the emphasis of the interpretation of Mazeppa's character – from a romantic hero to a mythological one, who was able to overcome the challenges of fate and thus ensure the transition to a new stage of his existence.

Key words: myth, mythologeme, initiation, journey, formation, interpretation.

Постановка проблеми. Творчий доробок Дж.Г. Байрона досі є невичерпним джерелом для дослідження як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних дослідників. Він увійшов у літературу як видатний представник молодшого покоління британських романтиків. Своєрідне авторське мислення та світовідчуття вплинуло на сприйняття дійсності, яку гостро відчував митець у конфлікті з романтичними ідеалами. А. Горбань вважає, що актуальним є дослідження твору, в якому міф не лежить на поверхні, оскільки, посилаючись на Н. Фрая, дослідниця зауважує, що уся література є «зміщеною» міфологією [4, с. 43]. Представлена у статті інтерпретація ініціального міфу в поемі «Мазепа» свідчить про можливість нового прочитання традиційного твору через призму актуалізації міфологічної діаграми подорожі та засвідчує тенденції постмодерністського прочитання класичних текстів. Міфологічний сюжет імпліцитно прихований на сюжетно-композиційному рівні твору та оприявнений через складники ініціального міфу, що передбачає тривалу мандрівку героя з перешкодами на шляху до переродження.

На сучасному етапі помітні декілька літературних традицій, що склалися навколо постаті Івана Мазепи. Серед них можна виокремити російську традицію, що зображає Мазепу як зрадника, західну традицію, яка змальовує його як романтичного героя, та українську традицію, яка актуалізує образ гетьмана як видатного борця за свободу України. Інтерес до постаті Івана Мазепи з новою силою відродився за часи незалежності, оскільки до цього панувало сприйняття гетьмана в напрямі російської традиції [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ І. Мазепи неодноразово ставав предметом вивчення українських та західних дослідників. Серед них слід назвати таких, як Д. Наливайко, Ю. Лаврінченко, В. Братко. Вони досліджували проблему інтерпретації образу гетьмана в українській та світовій літературах. Дослідники В. Войтюк, В. Готвальд, В. Лавренчук, Т. Мацьків,

Д. Берегова зверталися до проблеми еволюції образу І. Мазепи у літературі, сформувавши тенденційність до рецепції його постаті [2; 8]. Серед зарубіжних дослідників поеми «Мазепа» слід виокремити У.Г. Маршалла та Дж. Макгенна. Вони одними з перших зосередили свої розвідки на дослідженні образу головного героя та поставили питання про те, є Мазепа героєм чи просто егоїстичним старим чоловіком [15; 16]. У 2004 році вийшла у світ стаття Дж. Стейблер, у якій науковиця вивчає поему «Мазепа» з точки зору постмодерністської теорії та вбачає у ній реалізацію вигаданих контурів історії [17]. Професор Києво-Могилянської Академії В. Агеєва у розвідці порушує питання порівняння образів головного героя в поемі Дж.Г. Байрона та О. Пушкіна [1]. Отже, більшість студій зосереджена на інтерпретації образу І. Мазепи, зважаючи на історичний та політичний контексти його життя.

Постановка завдання. У поемі Дж.Г. Байрона «Мазепа» оприявлена міфопоетична структура обряду ініціації, оскільки головний герой проходить через випробування на своєму шляху до українського гетьманства. За допомогою міфопоетичного аналізу маємо змогу простежити міф як «мову» людської культури та означити не стільки його елементи, скільки його структуру, що виявляється через архетипну символіку, авторський міф [4, с. 43]. Актуальність вибраної теми обумовлена необхідністю з'ясувати структурні елементи ініціального міфу як основи сюжетної лінії в поемі «Мазепа», оскільки це уможливило нове прочитання образу І. Мазепи. Мета статті полягає в тому, щоб виявити художні особливості інтерпретації ініціального міфу в поемі Дж.Г. Байрона «Мазепа», що передбачають виокремлення структурних компонентів художньої інтерпретації обряду ініціації в поемі, та проаналізувати художнє втілення міфологічної подорожі у становленні головного героя поеми.

Виклад основного матеріалу. Міф є однією з найдавніших форм осмислення та усвідомлення

дійсності, оскільки за допомогою нього людина намагається пояснити свою сутність і категорії свого буття. У літературному творі міф імітується в організації художньої дійсності або інтерпретується. Посутнє місце під час аналізу міфу посідає його співвіднесеність із ритуальними та обрядовими діями. Є. Мелетинський зазначає, що «є міфи, що походять з ритуалів, і ритуали, що зображають інсценування міфу, є міфи з ритуальними еквівалентами й без них» [9, с. 15]. Така взаємозалежність викликає інтерес у дослідженнях, присвячених вивченню трансформацій міфологічних структур у літературному творі. Ініціаціями за віковою ознакою у науковій літературі прийнято називати обряди, які здійснюються у певному віці та закріплюють за індивідом новий соціальний статус.

Ініціаційні міфи тісно пов'язані з міфологією подорожі, одним із сюжетотворчих елементів літератури, що перейшов із фольклорних оповідей, отже, коріниться в міфі, адже, як стверджує Є. Мелетинський, «міфологічний синкретизм і деякі специфічні риси міфологічного мислення успадковуються, використовуються, перетворюються на свій лад і у власне релігійній чи навіть у найдавнішій релігійно-філософській думці, і в мистецтві, особливо на його фольклорному ступені» [9, с. 24].

Герой завжди полишає домівку, вирушає в умовну подорож, на шляху йому трапляються випробування, герой успішно їх долає та набуває нових якостей та статусу – саме такою є подієва основа цього обряду. Цей аспект ми вважаємо ключовим для інтерпретації ініціаційного міфу в поемі «Мазепа», адже головний герой через подолання випробувань проходить шлях становлення та отримує титул гетьмана.

Звичаї ініціації в сюжетах героїчних міфів та казок привертала увагу багатьох учених. Серед них слід виокремити розвідки Є. Мелетинського, В. Проппа, Н. Фрая [9; 11; 13]. Обряд ініціації детально досліджений В. Проппом у сюжетах чарівних казок, адже герой набуває нових здібностей, щоби протистояти небезпечному світу, та отримує перемогу над ворогом. За допомогою цього обряду молодий парубок вводився в родову спільноту, ставав повноправним її членом та набував права вступати в шлюб, в чому крилася соціальна функція цього звичаю. Цінними для нашого дослідження є зауваження В. Проппа про те, що хлопець вмирає під час обряду, а потім воскресає новою людиною, тобто переживає тимчасову смерть [11, с. 39]. Герой поеми на своєму шляху декілька разів перебував на межі життя й смерті

та щоразу, перемагаючи смерть, відновлювався і набував нових внутрішніх сил.

В контексті міфотворчості актуалізується поняття міфологеми, що є структурним компонентом міфу. За К.Г. Юнгом, міфологема має оповідний характер та етіологічну функцію, а також є смислотворчою. На думку Т. Бахтіярової, міфологеми притаманна варіативність, що передбачає множинну інтерпретацію. Часто міфологема набуває нових характеристик та ознак, що віддаляє її від міфу [6].

Дослідниця Т. Бовсунівська у розвідці «Міфологема як резистентний складник літератури» розглядає міфологеми в тематологічному тлумаченні міфу. Вона називає її мотивом, що базується на міфологічній архаїці та інтелектуалізований згідно з авторським мікрокосмосом твору [3]. Подібну думку висловлює дослідниця І. Сенчук, актуалізуючи відмінність між архетипом і міфологемою. На її думку, архетип є статичним елементом міфу та його інваріантним ядром, яке доводить універсальність людського існування та єдності. На противагу архетипу, міфологема є динамічною одиницею оприявлення міфу в художній літературі [12].

Міфологема за своїм значенням є сукупністю образів і мотивів, що були запозичені з міфологічних сюжетів та втілені у фольклорних і літературних джерелах [3, с. 49]. Існує декілька міфологем, які є усталеними символічними образами, за якими криються приховані змісти та які слугують матеріалом для створення авторської поетики. До них можна віднести міфологеми подорожі, яка оприявнюється через образи дороги, лісу, дому та інших просторових організацій.

На перший погляд, може здатися, що романтична поема Дж.Г. Байрона «Мазепа» перебуває осторонь міфологічного контексту. Однак подієва основа твору з особливим топосом дає змогу виокремити структурні елементи, які відображають ініціаційний обряд, що будується на підвалинах міфологеми подорожі та міфотворчості.

Міфологема подорожі реалізована в поемі через хронотоп дороги, що є присутнім чинником формації сюжетної лінії в поемі «Мазепа». Дорога як важливий елемент створення сюжету в сюжеті виникає у тексті твору двічі: головна подорож героя, що належить до його минулого і передається через його спомини, та події теперішнього часу, які відбуваються також у дорозі.

Дорога в поемі Дж.Г. Байрона містить ситуації випробування не лише для головного героя, але й для його покровителя – шведського короля Карла XII. Він зупинився на ночівлю в лісі разом

зі своїм військом, серед яких був Мазепа. Король змальований Дж.Г. Байроном через призму античного героя, який, пройшовши важкі випробування, не втратив твердості духу. Хоча Карлу довелося визнати поразку та рятуватися втечею від переслідування, він не позбувся лицарської честі. Його військову невдачу поет пояснює перемінною фортуною та злою волею року, що близько до міфологічного тлумачення невдачих подвигів героїв. Воїни армії Карла змальовані як відважні герої, але серед них король особливо виокремлює високе благородство українського гетьмана. Карл зауважив сердечність Мазепа навіть у ставленні до свого коня, якого той розсідав, гриву розчесав, хоча й сам був зморений: “The Cossack prince rubb’d down his horse, // And made foe him a leafy bed, // And smoth’d his fetlocks and his mane” [14, с. 8]. Після слів Мазепа “Ill betide // The school wherein I learn’d to ride” [14, с. 10] Карл був здивований та попросив пояснити їхню сутність. Саме з цього моменту розпочинається розповідь сімдесятирічного українського гетьмана про подорож, яку він здійснив у юності, що й стало подією основою поеми.

У молоді роки Мазепа, юний польський паж, пристрасно закохався в молоду заміжню графиню. Під час одного з побачень коханці були заскочені. Помста ображеного чоловіка була винахідливою: молодий Мазепа оголеним був прив’язаний до спини дикого коня, якого пустили на волю. Позаяк кінь був родом з України, він стрімголов поскакав додому, несучи на собі прив’язаного наїзника. Цей шлях відображає міфологему подорожі з проходженням обряду ініціації, адже герой під час драматичної мандрівки проходить випробування, які слугують рушійною силою його становлення та розвитку: від молодого парубка-коханця до отримання статусу гетьмана України.

Молодий Мазепа, верхи прив’язаний на коні, пронісся через попелище, що було спричинене турецьким нападом, та потрапив до зарослі лісу. Саме він став першим місцем випробувань головного героя поеми. Ліс є присутньою просторовою міфологемою, оскільки є місцем з дихотомічними ознаками земного та потойбічного світів, топом випробувань та здійснення обряду ініціації, з одного боку, та місцем входу в царство мертвих, з іншого боку [11, с. 41]. Ліс виступає ініціаційним простором, у якому відбувається обряд, який включає фізичні операції над героєм задля імітації його тимчасової смерті та воскресіння в новій ролі. В поемі Дж.Г. Байрона ліс для головного героя також стає місцем тяжких випробувань: “We near’d the wild **wood** – ‘twas so wild, // I saw no

bounds on either side; Twas studded with old sturdy trees, <...> Its frost o’er every tombless head, // So cold and stark the raven’s beak // May pack unpierced each frozen cheek” [14, с. 27]. Особливо важка атмосфера цього топусу акцентується через появу вовків, адже в художній реальності вони несуть загрозу фізичного знищення героя, а в міфології виступають як жителі нижнього, підземного світу [10, с. 115], втілюючи семантику смерті. В цьому випробуванні можна прослідкувати мотив сутички героя зі смертю і перемоги над нею: “We rustled trough the leaves like wind, // left shrubs, and trees, and **wolves behind**; // By night I heard them on the track, // Their troop came hard upon our back, // With their long gallop, which can tire // The houn’d deep hate, and hunter’s fire” [14, с. 28].

На думку В. Проппа, дорога через ліс приводить в інший світ. Коню разом з виснаженим вершником вдалося вийти з лісу, після чого герой опиняється у просторі холодної дикої води: “Or it might be my veins ran cold– // Prolonged endurance tames the bold; // And I was then not what I seem, // But headlong as **a wintry stream**” [14, с. 30]. Обряди ініціації пов’язані з поняттям «живої» і «мертвої» води, що так часто фігурують у казках. «Мертва» вода повертає людині життєві функції. Вода має символічне значення очищення, надає сили та розділяє світи мертвих та живих. Герой поеми виривається з потойбічного простору лісу та потрапляє в інший світ – річку (вода). Подолавши бурхливі потоки, герой відчуває оновлення та прилив сил після уявної смерті: “The waters broke my hollow trance, // And with a temporary strength // **My stiffened limbs were rebaptized**. // My courser’s broad breast **proudly braves**, // And dashes off the ascending waves // And onward **we advance!**” [14, с. 33].

Мазепа разом із конем перепливає дикі води, за якими з’являється ще один важливий топус випробувань – пустеля: “The wild steed’s sinewy nerves still strain // Up the repelling bank. // We gain the top: **a boundless plain** // Spreads through the shadow of the weight” [14, с. 33]. Із найближчого лісу вилетів табун диких коней, кінь Мазепа направився їм назустріч, але раптом впав та завмер. Табун диких скакунів неочікувано розвернувся та попрямував назад. Мазепа, прив’язаний до мертвого коня, зрозумів, що, окрім смерті, не було сподівань, передвісником якої став ворон, що напав на Мазепу: “I saw the expecting **raven fly** // Who scarce would wait till both should **die**, // Ere his repast begun” [14, с. 41]. Тут слід згадати Х. Керлота, який доводить, що форма й природа крил символічно відповідають духовним якостям

[5, с. 278]. У цьому разі активізується чоловічий первень, що уможливорює прогрес духовної еволюції: “I saw his **wing** through twilight flit, // And once so near me he alit” [14, с. 42].

Цікавим є той факт, що пустеля як звичний для поезики романтизму метафоричний образ відчуження романтичного героя від світу (мотив самотності) трансформується в реальний образ безлюдної місцевості та бажання головного героя зустрітися з людьми, бо самотність у поемі обов’язково пов’язана зі смертю.

Герою вольовим зусиллям вдалося відігнати птаха, за цим слідує втрата свідомості героя, а також його раптова поява у чужій кімнаті у незнайомих. Тут він уже був у безпеці, бо дім має символічне значення захисту та сили: “I woke – Where was I? – Do I see // A **human face** look down on me? // And doth a **roof** above me dose? // Do these limbs on a couch repose? // Is this a **chamber** where I lie?” [14, с. 43] Фінальні рядки поеми утверджують головного героя як благородного воїна, якому вдалося подолати важкий шлях випробувань та пережити внутрішні трансформації – юнак, здолавши всі негаразди, возвеличився духом та силою для майбутніх звитяг: “Since I became **the Cossacks guest**: // They found me senseless on the plain – // They bore me to the nearest hut – // They brought me into life again // Me – one day o’er their **realm to reign!**” [14, с. 45]. З цього почалося його нове життя в Україні, де згодом він став гетьманом.

Висновки. Отже, в поемі «Мазепа» оприявнюються міфопоетичні структурні елементи, що уможливлюють інтерпретацію літературного твору через призму міфологічного обряду ініціації. Головного героя силоміць виганяють із комфортного для нього місця, упродовж умовної подорожі він проходить низку болісних випробувань, долає перешкоди й внутрішньо змінюється, що дає підстави для осмислення ініціального міфу в поемі. У досліджуваному творі репрезентована модифікована версія ініціального міфу, що здійснюється посередництвом міфологеми подорожі, яка має тісний зв’язок із просторовими образами лісу, дороги, води, пустелі, дому.

Зображення подорожі героя в поемі співвідноситься з романтичними установками (виняткові обставини) та міфологічним канонам: шлях Мазепа вибудовується по лінії труднощів та небезпек, що наростали. Важливою на шляху подолання перешкод у різних міфологічних просторах (дорога, ліс, пустеля) є фізична безпорадність майбутнього гетьмана, що ще більше висвітлює внутрішні душевні якості героя. Головні риси, які підкреслює поет у характері героя, – це гордість та неприборканість. Фізичні та душевні страждання укріпили в молодому юнакові волю, мужність і стійкість перед злим роком і призвели до неочікуваного результату: звичайний молодик у кінці свого шляху став справжнім героєм, носієм надзвичайних чеснот, що дали йому змогу досягти величі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агеева В. Мазепа – герой чи зрадник: образ гетьмана у Байрона і Пушкіна. URL <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-47636816>. (дата звернення: 15.03.2020).
2. Берегова Д. Образ гетьмана Мазепа в українській та світовій літературі. *Науковий вісник МНУ імені В. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2015. № 2 (16). С. 20–23.
3. Бовсунівська Т. Міфологема як резистентний складник літератури. *Дивослово*. 2010. № 8 (641). С. 49–52.
4. Горбань А. Сліди міфу в художньому тексті: «Кленовий пагін» Григора Тютюнника. *Слово і час*. 2013. С. 43–49.
5. Керлот Х.Э. Словарь символов. Москва : REFL-book, 1994. 608 с.
6. Костюк І. Міфологема: історія поняття в науковому дискурсі. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2011. Вип. 22. С. 405–416.
7. Лавренчук В. Проблеми рецепції постаті Івана Мазепа в світовому письменстві. Інтерпретація образу гетьмана в зарубіжній літературі. *Зарубіжна література в школах України*. 2008. № 5. С. 29–34.
8. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709 / передмова Л. Винара. Мюнхен : Український Вільний Університет, 1988. 285 с.
9. Мелетинский Е. Избранные статьи. Москва, 1998. 576 с.
10. Миропольська Є. Міфологія як явище культури. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 4 (73). С. 112–122.
11. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки. Москва : Лабиринт, 2000. 333 с.
12. Сенчук І. Міфологема «Води» в ліриці Вільяма Б. Єйтса. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови*. 2016. Вип. 23. С. 197–204.
13. Фрай Н. Архетипний аналіз: теорія мітів. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. 2-ге вид.* Львів : Літопис, 2001. С. 142–172.

14. Byron L. Mazeppa. Ode. London: John Murray, Albemarle-Street, 1819. 73 p. URL: <https://archive.org/details/mazeppaароем02byrogoog/page/n40/mode/2up> (дата звернення: 10.04.2021).
15. Marshall W.H. A Reading of Byron's Mazeppa. *Modern Language Notes*. 1961. № 2. P. 120–124.
16. McGann J. Fiery Dust: Byron's Poetic Development. Chicago : University of Chicago Press, 1968. P. 177–184.
17. Stabler J. Byron, Postmodernism and Intertextuality. *The Cambridge Companion to Byron*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. P. 265–284.

УДК 821.111-373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.58>

ОНОМАСТИЧНИЙ ПРОСТІР ДИТЯЧИХ ТВОРІВ РОАЛЬДА ДАЛА

ONOMASTIC SPACE IN ROALD DAHL'S CHILDREN'S BOOKS

Подгурська І.О.,

orcid.org/0000-0001-9092-5282

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри практики англійського усного і писемного мовлення
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Статтю присвячено аналізу ономастичного простору дитячої літератури відомого британського письменника Роальда Дала. Його твори для дітей і про дітей мають багато власних назв, що виконують переважно номінативну й стилістичну функції. Власні назви традиційно відображають історію, релігійні вірування й культуру країни, до якої вони належать. Відіграючи невід'ємну роль у розкритті сюжету літературного твору, ономастичні одиниці постійно стають предметом вивчення як лінгвістів, так і літературних критиків. Актуальність нашого дослідження зумовлена зростаючим інтересом до проблеми функціонування онімів у сучасних англомовних текстах фентезійного жанру загалом і у дитячих творах Р. Дала зокрема, оскільки вони відіграють важливу роль у формуванні унікальної образної системи вигаданого світу.

Головною метою роботи є дослідження принципів формування й функціонування онімів, що зустрічаються у дитячих творах Р. Дала, та виявлення основних рис ідіостилу письменника. Матеріалом дослідження стали твори Р. Дала для дітей та їх переклади українською мовою. Для цього нами було виділено близько ста одиниць на позначення імен персонажів, географічних об'єктів та домашніх тварин. Необхідно зазначити, що ми не ставимо собі за мету проводити статистичний аналіз даних, але занурюємося в етимологію та семантику ономастичних компонентів.

Базуючись у нашому дослідженні на класифікації М.П. Кочерган, ми дійшли висновку, що весь ономастичний простір робіт Р. Дала поділяється на антропонімічні (імена людей) та неантропонімічні (зооніми, топоніми, прагмоніми) назви. Найбільшою групою антропонімів є прізвища, за якою слідує імена, а найменш численною групою виступають прізвиська та псевдоніми. Усі вони поділяються в романах письменника на звичайні, запозичені зі стародавньої культури й міфології та авторські неологізми. Щоб розкрити сутність персонажа, автор використовує оказіональні власні назви, які викликають лінгвістичні асоціації, та алюзивні, що породжують екстралінгвістичні асоціації.

Таким чином, різноманітний і самобутній ономастичний простір романів Р. Дала характеризується складністю семантичної структури й спрямованістю на асоціативні зв'язки. Власні імена в творах найкращого казкаря Британії виступають невід'ємним елементом форми художнього твору, складником ідіостилу письменника та одним із засобів створення літературного портрету. Завдяки кореляції з авторським задумом та метою художнього твору майже всі оніми мають певне змістове навантаження, передають специфічний колорит місцевості й мають додаткове значення.

Ключові слова: дитяча література, Роальд Дал, власні назви, ідіостиль, ономастичний простір, антропонімія, зоонім, топонім, прагмонім.

Our research deals with the onomastic space in Roald Dahl's children's books. Roald Dahl's Books about children and for children are full of proper names, which accomplish predominantly nominative or stylistic functions. Proper names reflect history, religious beliefs and culture of the country they belong to. Being a necessary condition for the full disclosure of the plot in any work of literature, onomastic components have repeatedly become the subject of the study of linguists and literary critics. The topicality of our research is determined by the growing interest in the characteristic features and functioning of proper nouns in modern English works of fantasy genre, in general, and Roald Dahl's Children's Books, in particular, because they play an important role in the formation of the fantasy environment of the imaginary world.

The aim of the work is to research the principles of formation and functioning of proper names, which are found in Roald Dahl's works and to identify the main features of writer's idiosyncrasy. The material of our research includes famous children's novels by Roald Dahl as well as their translation into Ukrainian. About 100 names of characters, places and pets have

been analyzed. It is necessary to mention that we do not aim to conduct the statistical analysis of the data. But to delve into the etymology and semantics of onomastic components.

Having taken the classification of M.P. Kochergan as a basis of our research, we came to the conclusion that the whole onomastic space of Dahl's works can be divided into anthroponymic names (names of people) and non-anthroponymic names (zoonyms, toponyms, pragmonyms). The most numerous group of anthroponymy is surnames, the next one includes names, the least numerous are nicknames and pseudonyms. All personal names in the novels can also be divided into: ordinary ones, borrowed from ancient culture and mythology and author's neologisms. In order to reveal the characters' nature, the author uses the occasional proper nouns that lead to linguistic associations and the allusive proper names, which cause extra-linguistic associations.

Thus, the various and original onomastic space of the novels by R. Dahl is a multi-faceted linguistic phenomenon, which is characterized by the complexity of the semantic structure and focus on associative relationship. The proper names in children's books by Roald Dahl are an integral part of the poetics of a literary work and writer's idiostyle as well as one of the means of creating a literary portrait. In response to the author's plan and the aim of the work, almost all of the proper names of the children stories carry a certain semantic property; convey a certain coloring, and even an additional meaning.

Key words: children's books, Roald Dahl, proper names, idiostyle, onomastic space, anthroponymy, zoonym, toponym, pragmonym.

Постановка проблеми. Розроблення питань функціонування різних груп онімів у художніх творах, декодування компресованої в них інформації та вибір перекладацької стратегії для адекватності перекладу власних назв цільовою мовою є одними з основних напрямів розвитку сучасного мовознавства. Будучи необхідною умовою для повного розкриття змісту в художньому творі, оніми неодноразово ставали предметом дослідження лінгвістів та літературознавців з точки зору їх етимології, семантики й функціонування. Особливу увагу власні імена привертають у разі їх позиціонування як частини авторських стилістичних засобів художнього твору.

Дитячі твори одного з найкращих казкарів ХХ століття Р. Дала насичені власними назвами, які виконують переважно номінативну або стилістичну функцію. Незважаючи на зростаючу кількість наукових студій, присвячених творчості Р. Дала, зацікавленість дослідників розподіляється досить нерівномірно й зосереджується головною мірою на перекладацькій стратегії під час відтворення онімів засобами цільової мови. Аналіз сучасних засобів англійської мови дає змогу дійти висновку, що проблема репрезентації іншомовних власних назв в літературному тексті є досить актуальною, адже ономастикон не лише містить назви, але й відтворює історико-культурні особливості певного етносу та відіграє значну роль у структурно-змістовій організації твору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ономастики розглядали у своїх роботах В.С. Виноградов [2], Д.І. Єрмолович [4], М.П. Кочерган [7], О.В. Суперанська [12], С.П. Флорін [3]. Так, ведучим спеціалістом у галузі ономастики О.В. Суперанською було введено термін «ономастичний простір», що позначає сукупність власних назв, «що вживаються в мові певного народу для іменування реальних, гіпотетичних та фантастичних об'єктів. Він

визначається моделлю світу, що існує в сприйнятті цього народу в певний час, але в ньому завжди зберігаються елементи минулих епох» [12, с. 141]. Пізніше термін було перенесено на літературну ономастику.

Розробленням питань літературної ономастики та принципів аналізу літературної онімії займалися багато закордонних і вітчизняних дослідників. Найвні класифікації поетонімів Ч. Косиля, Д. Лампінга, М.М. Мельник, Ю.В. Карпенка [13; 14] характеризуються виокремленням різних функцій літературних онімів, але їх поділ на номінативну та стилістичну функції залишається базовим для всіх. Розгляд найоптимальніших засад аналізу поетонімів демонструє, що найкращою стратегією є «вивчення всього спектру онімів у контексті художнього цілого» [10, с. 7] й подальше студіювання на всіх мовних рівнях: від фонетичного (створення ефекту милозвучності, какофонії, звукової незвичності) до синтаксичного (специфічне сполучення складників оніма, сполучуваність суміжно вживаних онімів тощо). В.М. Калінкін підкреслює своєрідність онімів дитячих художніх творів, бо їх онімічний складник виявляється вагомим і більш істотним, ніж у творах для дорослих, а стилістика літературної онімії дитячих творів має не дві, а безліч функцій, які, однак, досить логічно підрозділяються дослідником на дві групи, а саме інформаційну та емоційну [5].

Жанр сучасної британської чарівної казки тісно пов'язаний з актом авторської словотворчості, тому що нові концепти казкової картини світу потребують нових назв. Особливу увагу науковців привертає така група авторських новоутворень, як оказіональні антропоніми. Н.С. Яковенко характеризує цю групу поетонімів таким чином: «імена, більш насичені за змістом і емоційним навантаженням, ніж звичайні, загальноживані імена, а їх специфіка полягає в тому, що, обслуго-

вуючи певний контекст, вони не претендують на те, щоб бути закріплені у мові і увійти в загальний вжиток» [10, с. 5].

Під час вивчення okazіональних антропонімів звертають увагу на такі два аспекти:

- тип новотворення (розрізняють лексичні, семантичні, граматичні й фонетичні okazіональні слова та словосполучення, доволі частотним є змішаний тип okazіоналізмів);

- словотвірна модель (семантична деривація, афіксація, аббревіація, словоскладання, конверсія та контамінація).

Розуміння типу та моделі утворення okazіональних антропонімів є дуже важливим під час вибору стратегії їх перекладу. Основною метою таких одиниць є стисла і влучна характеристика персонажу, зображення основних рис характеру та реалізація додаткового значення, позитивної або здебільшого негативної, саркастичної конотації. Залучення різних типів і моделей okazіональної топоніміки сприяє відтворенню авторської суб'єктивності, збагаченню спектру емоцій від прочитаного.

Дитячі твори Р. Дала останнім часом привертають увагу багатьох літературознавців та лінгвістів. Комплексному дослідженню функціонування власних імен у дитячих творах та їх специфіки в творчості письменника присвячено дисертаційне дослідження О.Д. Петренко [10], в якому дослідниця проводить деталізоване студіювання онімів у більш ніж 20 творах письменника, написаних у різні роки, та аналізує механізми й закономірності конструювання okazіональних онімів і їх вплив на ідіостиль автора. Питаннями онімичної специфіки творчого спадку Р. Дала займалась українська дослідниця О.Д. Клічук, яка стверджує, що у творах Р. Дала кістяк складають не номінативні, а саме експресивні, стилістично забарвлені власні назви, які надають казкам письменника особливої виразності.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження принципів формування й функціонування онімів, які зустрічаються у дитячих творах Р. Дала, та виявлення основних рис ідіостилію письменника.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких задач:

- окреслення теоретичних засад вивчення сучасної онімної лексики;

- встановлення особливостей структури та функціонування ономастичного простору дитячих творів Р. Дала;

- з'ясування етимологічних, лексико-семантичних і структурних характеристик авторських

онімів, а також специфіки їх відтворення під час перекладу цільовою мовою.

Виклад основного матеріалу. Більшість імен персонажів у дитячих творах Р. Дала є змістовною і влучною характеристикою героїв та відображенням їхньої сутності у канві розповіді. Британський казкар використовує різні типи й моделі утворення okazіоналізмів, які підкреслюють іронічне ставлення автора до героїв, викликають певний спектр емоцій у читачів і знайомлять поціновувачів британських казок із дивовижним та багатогранним явищем okazіонального словотворення. При цьому у деяких творах зооніми (у тому числі, вигадані імена неіснуючих створінь) за кількістю й частотністю превалюють над антропонімами.

Всі імена, прізвища та прізвиська героїв Р. Дала можна поділити на реально наявні ВН (наприклад, *Uncle Oswald*; *Charlie Bucket*; *Bruno Jenkins*, *Bruce Bogtrotter*; *Alice Blue*, *Henry Sugar*, *Marvin Prune*, *Mrs. Silver*) й вигадані автором промовисті власні імена з додатковим змістом (наприклад, *Augustus Gloop*, *Veruca Salt*, *Violet Beauregarde*, *George Marvellous*, *Mike Teavee*). Задля більш глибокого розкриття образів персонажів автор використовує okazіональні власні назви, що викликають лінгвістичні асоціації, та алюзивні власні назви, що викликають екстралінгвістичні асоціації.

Okazіональні антропоніми у творах Р. Дала можна класифікувати за способами їх утворення таким чином:

1) загальні слова, що отримали статус власних імен – відапелятивні ВН (цей спосіб є найчастотнішим у казках автора):

- контекстуальні власні назви, які за межами твору є апелятивами, а безпосередньо у творі стають за умовами контексту онімами: *Salt* (сіль) – прізвище неприємної розпеченої дівчинки, батько якої володіє фабрикою з виготовлення солоних горішків; *Angina* (стенокардія, грудна жаба) – світська левиця, байдужа до скарг своєї доньки; *Ms. Honey* – приємна, ніжна до своїх учнів вчителька молодших класів;

- абстрактні іменники: *Prudence* (розважливість) – прізвище дівчини, яка завжди знає правильну відповідь на запитання вчителя;

- запозичення: *Augustus* (з лат. «великий») – у сполученні з прізвищем *Gloop* (в'язка і липка речовина, щось неприємне) – ім'я жадібного і нерозумного хлопця, що набуває комічного значення;

- колороніми: *Violet* (фіолетовий) – в імені дівчини криється натяк на її сумне майбутнє (в двадцять першому розділі вона перетворює

ється на чорницю); *Lavender* (лаванда) – хоробра подружка однієї з головних героїнь казки;

– фітоніми: *Wormwood* (гірка полинь) – прізвище сміливої та обдарованої дівчинки з егоїстичної і байдужої родини;

– топоніми: *Prince Pondicherri* – принц з Індії, на прохання якого було побудовано палац із шоколаду (ім'я походить від назви індійського міста Pondicherri – офіційна назва з 2006 р. Puducherry);

2) імена, що були утворені за допомогою морфологічних операцій:

– скорочення та аббревіація: *BFG* (від Big Friendly Giant);

– додавання афіксів, закінчень: *Wonka* – *Wonky-u+a* (від *wonky* – «хиткий, ненадійний») – прізвище екстравагантного, непослідовного й легковажного власника Шоколадної фабрики;

3) слова, що отримані складанням основ: *Miss Trunchbull* – жорстока та потворна директорка школи з армійськими звичками; *Professor Foulbody* – жадібний та лінивий науковець, що винайшов машину, яка дає змогу у шахрайський спосіб знайти золотий квиток;

4) імена, що викликають фонетичні асоціації: *Mike Teavee* – прізвище хлопчика, що є омофоном аббревіатури “TV” (*television*) і відображає його основне захоплення, хворобливу залежність від телебачення; *Mrs Sippi ma Miss Souri* – жіночі імена, звучання яких викликає певні географічні асоціації;

5) змішані оказіоналізми, тобто імена, що були утворені за допомогою декількох операцій, наприклад, імена велетнів у казці “*BFG*”: *Fleشلumpeater*; *Manghugger*; *Bonecruncher*; *Childchewer*; *Meatdripper*; *Gizzardgulper*; *Maidmasher*; *Bloodbottler* (складання основ та афіксація); *Charlotte Russe* – героїня, яка виявилася шахрайкою з Росії, заявивши про «знахідку» другого квитка (її ім'я за звучанням схоже на франц. “*un charlatan*”, а прізвище в перекладі з французької означає «Росія» (фонетичний та семантичний типи)).

Антропоніміку романів жанру фентезі доповнюють також численні групи онімів (зооніми та етноніми), «створюючи у свідомості читача об'ємну панораму авторських вторинних світів, їхньої історії та культури» [12, с. 47], а також виступають опосередкованими засобами для характеристики персонажів. Зооніми в романах Р. Дала можна розподілити на дві великі категорії, такі як зооніми на позначення тварин-персонажів реального світу і зооніми на позначення тварин-персонажів магічного світу [2, с. 229]. Прикладами зоонімів на позначення тварин-пер-

сонажів реального світу є мишеня *Daisy*, мавпа *Muggle-wump*, пташка *Roly-Poly*. До другої категорії зоонімів на позначення тварин-персонажів магічного світу належать, наприклад, велетенські тварини, що розмовляють та поводяться, як людина, зокрема *Mr. Centipede*, *Miss Spider*, *Mr. Badger*, *Mr. Fox*. Окрему підгрупу в другій категорії складають алюзивні зооніми, наприклад, *Hades* – ім'я kota Верховної відьми, що є алюзією на Аїда або Гадеса – бога підземного царства в грецькій міфології. Специфічною рисою ономастикону творів Р. Дала є широке використання оказіональних зоонімів на позначення неіснуючих істот, наприклад, *Vermicious*, *Knids*, *Whangdoodles*, *Snozzwangers* та *Hornswogglers*, що мешкають у вигаданій країні *Loompaland*, яка також є домівкою крихітного народу *Oompa-Loompas*.

Топонімікон творів представлено значно меншою мірою. Зазвичай це об'єкти, що насправді існують, значно рідше авторські неологізми, навмисно створені письменником задля номінації реалій фентезійного світу. Одним з елементів фантастичного світу є чарівні предмети. У творах, що належать до дитячої літератури, магічні предмети складають один із головних компонентів мовної картини створеного письменниками чарівного світу. Так, у дивовижній країні солодоців, якою виявляється шоколадна фабрика, найменування кожного цеху виявляється концептуально важливим. Їх більшість побудована на основі антитези та гри слів: *cokernut-ice skating rinks*, *strawberry-juice water pistols*, *toffee-apple trees for planting out in your garden – all sizes*, *luminous lollies for eating in bed at night*, *cavity-filling caramels*. Ці чарівні назви виконують важливу функцію створення фантастичної дійсності, що невластива реальному світу.

Висновки. Таким чином, різноманітний і самобутній ономастичний простір романів Роальда Дала виконує не лише номінативну функцію. Він є багатограним мовним феноменом, якому притаманні складність семантичної структури, спрямованість на асоціативні зв'язки та схильність до реалізації певного етнокультурного навантаження. Власні імена у творах найкращого казкаря Британії виступають невід'ємним елементом форми художнього твору, складником ідіостилю письменника та одним із засобів створення більшості художніх образів. Завдяки кореляції з авторським задумом та метою художнього твору майже всі оніми мають певне змістове навантаження, передають специфічний колорит місцевості й мають додаткове значення. Деякі з них мають незвичну звукову форму, а також прихований асо-

ціативний фон, що підсилюють естетичний вплив художнього твору на читача.

Проаналізувавши близько ста онімічних одиниць, отриманих методом суцільної вибірки з дитячих творів Р. Дала, ми дійшли висновку, що вони, безумовно, є одним з ефективних засобів відображення авторської суб'єктивності та створення специфічної, притаманної фентезійному жанру, атмосфери, яка впливає на сприйняття читача. Багато антропонімів, вигаданих автором, є авторськими okazіоналізмами, утвореними шляхом словоскладання морфем або повнозначних слів, що входять до лексичного складу мови. Вони пробуджують асоціації з іншими словами, поняттями й фактами. Передача авторських антропонімів цільовою мовою потребує аналізу й використання певних граматичних і лексичних засобів мови; формального відтворення цих одиниць за допомогою транскрипції та транслітерації; створення okazіональних одиниць на основі словотворчих елементів; винайдення еквівалентів під час перекладу промовистих власних назв для збереження стилю та колориту художнього твору.

У межах досліджуваних одиниць було також виділено три структурні типи назв, такі як прості (однокомпонентні ВН з однією основою), складні (однокомпонентні ВН з двома чи більше основами) та складені (багатокомпонентні ВН, назви-словосполучення). З'ясовано, що ономастикон дитячих творів Р. Дала здебільшого представлено багатокомпонентними одиницями. Найпродуктивнішими моделями творення аналізованих одиниць є конструкції «іменник + іменник» та «дієслово + іменник». Основними способами творення є онімізація, яка в окремих випадках поєднується з конверсією, афіксацією чи скороченням, та утворення okazіональних поетонімів.

Безперечно, ономастикон дитячих творів є не єдиною складовою частиною індивідуально-авторської картини світу Р. Дала, тим більше, що скарбниця відомого письменника не обмежується творами для дітей. Перспективним матеріалом надалі могли б стати дослідження домінант ідіостилю письменника на матеріалі всіх його творів та специфіки їх перекладу українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бережна М.В. Переклад зоонімів дитячої літератури жанру фентезі. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки.* 2009. Вип. 81 (4). С. 229–233.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение. Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
3. Влахов С.И., Флорин С.П. Непереваемое в переводе. Москва : Международные отношения, 1980. 343 с.
4. Ермолович Д.И. Имена собственные на стыке языков и культур. Москва : Валент, 2001. С. 38–132.
5. Клічук О.Д. Онімічна специфіка повісті Р. Дала "The BFG". *Записки з ономастики.* 2001. Вип. 5. С. 81–91.
6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
7. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник. 2-ге вид. Київ : Академія, 2005. 368 с.
8. Марчук О.В. Власні назви у фентезійних творах: класифікація антропонімів. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2017. № 26. Т. 2. С. 78–93.
9. Миколишена Т.В. Чарівний топофон казок Роальда Дала як невід'ємна складова його індивідуально-авторської картини світу в перекладацькому вимірі (на матеріалі казки «Чарлі і Шоколадна фабрика»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2016. № 23. Т. 2. С. 95–98.
10. Петренко О.Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» ; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2006. 17 с.
11. Петренко О.Д. Проблеми методики вивчення літературної ономастики на основі дитячих творів Роалда Дала. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* 2013. Вип. 6 (3). С. 188–197.
12. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. Москва : ЛКИ, 2007. 368 с.
13. Cameron K. English place names. London, 1977. 258 p.
14. Reaney P.H. The Origins of English Place Names. London : Routledge and Kegan Paul, 1960. 277 p.

РОЗДІЛ 13 ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091:821.161.2+821.162.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.59>

ЖАНРОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ РОМАНІВ ПОЛІ ГОЯВІЧИНСЬКОЇ «ДІВЧАТА З НОВОЛИПОК» І «РАЙСЬКА ЯБЛУНЯ» ТА ІРИНИ ВІЛЬДЕ «СЕСТРИ РІЧИНСЬКІ»

GENRE DEFINITION OF THE NOVELS OF THE POLA GOJAWICZYŃSKA “GIRLS FROM NOWOLIPKI” AND “PARADISE APPLE” AND IRYNA VILDE “THE RICHYNSKI SISTERS”

Орнат Н.Р.,

*orcid.org/0000-0001-8217-1951**аспірант і старший лаборант кафедри світової літератури
і порівняльного літературознавства**факультету філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

У статті на матеріалі романів польської авторки Полі Гоявічинської «Дівчата з Новолипок» (1935 р.) і «Райська яблуна» (1937 р.) та української письменниці Ірини Вільде «Сестри Річинські» (1964 р.) здійснено спробу визначити жанр цих творів. Якщо у вітчизняному літературознавстві проблема визначення жанру роману української авторки не є новою, то дещо іншою є ситуація щодо наукових студій творчості Полі Гоявічинської, у тому числі жанрового визначення її творів. Визначення ключових характеристик жанру роману дасть змогу на практичному рівні проаналізувати індивідуально-авторську манеру романного стилю польської та української письменниць. Жанрова приналежність допоможе глибше розкрити в ході аналізу текстів найбільш акцентовані проблеми у романах, визначити специфіку авторської манери характеротворення головних героїв та ініціювати нові питання для компаративного вивчення цих художніх творів. Наприклад, варіативність жанрового визначення роману «Сестри Річинські» дає нам можливість надалі здійснювати багатоаспектне вивчення роману, адже запропоновані дослідниками варіанти є актуальними та потенційними для доведення тієї чи іншої наукової думки. Рефлексії з теми національної єдності, сімейної традиції та пам'яті про предків, історичної минувшини, питань геополітики та, зрештою, релігії є відображенням жанрових характеристик. Дискусійним залишається питання трактування композиційно самостійних романів Полі Гоявічинської «Дівчата з Новолипок» та «Райська яблуна» як ділогії чи двох окремих романів. Відкритими у ході вивчення цього питання також постають проблеми визначення ступеня оприявлення біографізму чи його елементів, оскільки у дослідників виникають розбіжності у поглядах стосовно і Полі Гоявічинської, і Ірини Вільде. У статті також проаналізовано трактування роману «Сестри Річинські» як зразку синтетичного жанру, що не є характерним для романів «Дівчата з Новолипок» та «Райська яблуна».

Ключові слова: жанр, роман, синтетичний роман, реалізм, біографізм.

On the material of the novels by the Polish author Pola Gojawiczyńska “Girls from Nowolipki” (1935) and “Paradise Apple” (1937) and the Ukrainian writer Iryna Vilde “The Richynski Sisters” (1964) is made an attempt to determine the genre of these works in the article. If the problem of defining the genre of a novel by a Ukrainian author is not new in blight literary criticism, the situation is somewhat different with regard to scientific studies by Pola Gojawiczyńska's work, including the genre affiliation of her works. Identifying the key characteristics of the novel genre will allow on a practical level to analyze the individual authorial style of the novel style of Polish and Ukrainian writers. Genre affiliation will help to reveal more deep analysis of texts the most emphasized problems in the novels, to determine the specifics of the author's manner of characterization of the main characters and to initiate new questions for a comparative study of these paintings. For example, the variability of the genre definition of the novel “The Richynski Sisters” gives us the opportunity to further carry out a multifaceted study of the novel, because the options proposed by researchers are relevant and potential for proving a particular scientific opinion.

Reflections on national unity, family tradition and ancestral memory, historical past, geopolitical issues and ultimately religion are the reflections of genre characteristics. The question of interpreting the compositionally independent novels of Pola Gojawiczyńska “Girls from Nowolipki” and “Paradise Apple” as a dilogy or as two separate novels remains debatable. The study of this issue also raises the issue of determining the degree of manifestation of biography or its elements, as researchers have differences of opinion regarding both Pola Gojawiczyńska and Iryna Vilde. The article also analyzes the interpretation of the novel “The Richynski Sisters” as a sample of the synthetic genre, which is not topical for the novels “Girls from Nowolipki” and “Paradise Apple”.

Key words: genre, novel, synthetic novel, realism, biography.

Постановка проблеми. Питання визначення жанру згаданого роману Ірини Вільде не є новим у вітчизняному літературознавстві, адже праці цій темі присвятили В. Кодак, В. Качкан, Н. Зборовська. Дещо іншою є ситуація стосовно жанрової приналежності романів Полі Гоявічинської, адже відкритими залишається питання віднесення її творів до прози психологічного чи соціального реалізму, хоча дослідники вважають можливим поєднання прози таких гатунків у тексті кожного з романів. Наявність факту біографізму чи його елементів також залишається відкритим та дискусійним, хоча більшість науковців схиляється до думки про його відсутність у досліджуваних творах Полі Гоявічинської та Ірини Вільде.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання жанрової ідентифікації романів Полі Гоявічинської є більш чітким та визначеним, оскільки перелік актуалізованих у романах проблем є дещо меншим. Найбільш інформативними є праці Д. Книш-Рудзької, А. Прищевської-Козолуб та Є. Квятковського, хоча теж є питання, що підлягають конкретизації, зокрема ступінь актуалізації соціальної проблематики, отже, визначення жанру роману. У романі Ірини Вільде це питання більш конкретизоване, хоча діапазон представлених проблем, тем та ідей є значно більшим, тому складнішим є питання конкретної жанрової приналежності. Також маловивченими є фактаж і біографізм (чи його елементи) у романах, що все ще залишається предметом наукових дискусій. У компаративній площині питання жанрової визначеності діалогії Полі Гоявічинської не є окремо дослідженим, натомість О. Дудар проводить аналіз порівняльної жанрової семантики романів «Сестри Річинські» Ірини Вільде та «Оплот» Теодора Драйзера. Питання жанрової своєрідності роману Ірини Вільде висвітлено у працях М. Ільницького, В. Качкана, В. Кодака, Н. Карач.

Постановка завдання. Беручи за основу дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, представимо вже розглянуті варіанти жанрової приналежності досліджуваних романів Полі Гоявічинської та Ірини Вільде, спробуємо більш чітко встановити їх межі та зосередити нашу позицію на окремих на основі повноти представлення та диференціації.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи формування та еволюцію жанрової системи, літературознавці, застосовуючи діахронічний аспект, на прикладі кожної епохи виокремлюють ті чи інші роди, а також приналежні їм жанри. У праці

В. Будного та М. Ільницького читаємо, що на межі XIX і XX століть, а надто – у часи імпресіонізму відбулися певні зміни жанру, зокрема середні та великі форми посупилися новим домінуючим фрагментарним ліризованим формам, тобто новелі, шкїцу, етюду. При цьому великі жанри видозмінюються і «набувають стилістичної уривчастості, композиційної фрагментарності» [2, с. 195]. Попередньо, як відзначено в історії літератури, всередині XIX століття не лише українське, але й зарубіжне письменство активно розвиває жанр роману. На підтвердження цьому українська теоретик літератури Н. Копистянська зазначає, що «роман досягнув своєї вершини в реалістичній класиці, зокрема в російській, а з кінця XIX століття став дрібнішати, втрачати значення великої суспільної ваги, свою змістовність» [10, с. 144]. Вивчаючи статтю чеського літературознавця Ф. Гетца «Сучасний роман перероджується», Н. Копистянська цитує за ним: «Роман розбиває всі ілюзії, викриває обман і самообман, є історією хвороби сучасного суспільства, але нездатний протиставити негативним явищам позитивні» [10, с. 146–147].

Загалом жанрові модифікації роману XX століття як нове теоретичне питання постало на вимогу історико-літературних подій цього часового зрізу, який «демонстрував як сталість форми, так і намагання її зруйнувати» [4, с. 62]. Про динаміку й видозміни жанрової системи роману 30-х рр. минулого століття пише також В. Олефір, підкреслюючи, що загалом проза згаданого періоду «ще встигла зблиснути проявами творчої незалежності, хоча зазнала розгромної вульгарно-соціалістичної критики» [11, с. 23].

Найбільш повними та змістовними щодо вивчення творчості польської письменниці стали дослідницькі праці Д. Книш-Рудзької та А. Прищевської-Козолуб. Перша дослідниця вважає, що її романи позначені «магічною та ненав'язливою красою прози», а розглядати їх варто розглядати в контексті найважливіших засад, а саме «автобіографізму, документальної прози середовища, з одного боку, та психологізму і загального для того періоду явища «жіночої літератури», з іншого боку» [15, с. 5–6]. У цій же праці обидва романи визначено як «варшавська діалогія» [15, с. 63] (також цим терміном послуговується Є. Квятковський [16, с. 310]). Окрім того, цю діалогію, а також інший роман письменниці «Земля Ельжбети» (1934 р.) означено як біографічні твори, котрі «проводять головних героїнь від раннього дитинства до зрілості». У понятті Полі Гоявічинської роман середовища – це «біо-

графія людей із середовища та виклад філософії людської долі» [15, с. 65]. Дещо іншої думки дотримується К. Чаховський, котрий не вважає, що роман просякнутий кліматом автобіографічних спогадів з дитинства та молодості, але складається враження, що авторка черпала з власної пам'яті досвід та переживання й частково переносила на окремих персонажів.

Д. Книш-Рудзька також виокремлює риси прози, притаманні лише Полі Гоявічинській, що надто відрізняє її від творчості Зофії Налковської та Марії Кунчевічової. До них вона відносить песимістичну філософію і фаталізм, співчуття до чужого терпіння та вразливість до суспільної кривди, бунт проти застиглих форм моральності, скоріше, суспільної гіпокризи [15, с. 71].

Інша дослідниця А. Прищевська-Козолуб не дає конкретного жанрового визначення, ба більше, завше окремо вивчає романи в тих самих аспектах і не номінує романи як діалогію. Проте вона так коментує романну традицію та певне відходження від її канонів Полею Гоявічинською (бачимо відмінність від позиції Д. Книш-Рудзької): «Вслухана в літературну традицію високої міри, стоячи обабіч від новаторства, все ж внесла до прози тридцятих років нові вартості і нові тони. Була творцем літератури середовища, якого до тих пір у неї не було і яке неймовірно важко піддається пенетрації когось-небудь ззовні» [17, с. 187–188]. А. Прищевська-Козолуб – одна з небагатьох дослідниць художньої спадщини Полі Гоявічинської, хто деталізував особливості жанру романів письменниці, зазначаючи у статті про міжвоєнну жіночу прозу, що це твори, які «маневрують між концепцією психологічного роману, роману середовища, поміж індивідуалізованим героєм та узагальненим, з якою його пов'язують емоційні зв'язки» [17, с. 159]. І. Фік подібно коментує досліджувані романи як «психологічну інтерпретацію з використанням занадто біологічно-фаталістичного методу» [14, с. 154].

До прози середовища тридцятих років минулого століття відносить роман Полі Гоявічинської «Дівчата з Новолипок» Д. Книш-Рудзька у статті «Від натуралізму Золя до прози угруповання «Середмістя»». Дослідниця зупиняється лише на одному романі, адже тут конкретизовано локацію, навколо осі якої проживаються різні біографії [15, с. 11].

Українська дослідниця О. Харлан у монографії «Дискурс катастрофізму в українській та польській прозі (1918–1939)» також вживає термін «роман середовища» [12, с. 271], посилаючись на Є. Квятковського, котрий розглядає прина-

лежність роману «Дівчата з Новолипок» (власне, згадано лише про цей роман з діалогії) і до прози психологічного реалізму, і до прози соціального реалізму, адже проведення чіткого поділу між ними практично неможливе [16, с. 299]. До слова, саме література соціального реалізму передбачає жанр роману середовища, до якого належить діалогія Полі Гоявічинської. Це ж стосується роману Ірини Вільде, адже тут немає жанрової конкретизації, оскільки твір є багатоаспектним, а оприявлені риси відповідають різній жанровій характеристиці.

Дослідник літератури міжвоєння Є. Квятковський «відкриває» розділ «Проза психологічного реалізму» романами Полі Гоявічинської: «Маємо справу з автентичним соціальним романом (*powieść środowiskowa*), зі збірним героєм, як з «літературною автобіографією дитячих років та періоду молодості» в її дівчачому зображенні, також елементами жіночого еротизму, з поверненням до сірої людини, темою темної екзистенційної тональності, певним суспільним радикалізмом, а в «Райській яблуні» – з елементами політичного роману» [16, с. 310]. Серед психологічної прози того періоду відтінки суспільного реалізму найвиразніше відчуються, на думку літературознавця, саме у варшавській діалогії П. Гоявічинської.

У нашому випадку діалогія – це два композиційно самостійні романи, котрі мають спільний сюжет та персонажів, хоча після завершення прочитання роману «Дівчата з Новолипок» реципієнт не обов'язково очікує продовження, кінцівка твору не відкрита, а настроєність доволі оптимістична, хоча й дещо самозаперечна. У творі читаємо, що «стулки вікна загойдалися, розчинилися й так застигли, відчинені в темряву, що пульсувала далеким стугоном, у темряву, вічно повну молодості, загроз і надій...» [3, с. 254]. Суперечність полягає в тому, що в одному реченні подано кілька таких дисонансних пар: «темрява – пульсація (як позначення динаміки, життя)» й «темрява – молодість». Події у сюжеті іншого роману також розгортаються у темряві, але тут вона глумачиться як життєва безвихідь і далі читаємо про смерть Бронки.

У передмові до українського видання романів (1988 р.) В. Ведіна обидва романи називає діалогією, що зустрічається не в усіх коментарях чи наукових розвідках; непідтвердженими залишаються тут факт біографізму та приналежності (проте схожість окремих творчих позицій, таких як зображення безробіття, суспільно-соціальних протестів, маргінальність людини не лише у місті

як географічному об'єкті, але й у місті як країні, світі, пролетарська тематика) до угруповання «Передмістя» (І. Фік, А. Прищевська-Козолуб). До слова, інша дослідниця Е. Красковська єдина застосовує дефініцію «жіночий роман» до роману П. Гоявічинської «Райська яблуна», розширюючи перелік письменниць, котрі творили такі романи, постатями Г. Богушевської, М. Кунцевічової та І. Кшивіцької.

Жанрова приналежність кожного з романів, окремо взятих, не відзначена, натомість перераховано ключові сюжетні моменти, творча постать П. Гоявічинської у передмові В. Ведіної порівнюється із Б. Прусом (більше таких порівнянь не знаходимо), а також зазначено, що вона стала «справжнім епіком польської столиці», багато коментарів (авторських і дослідницьких) залишено з теми відтворення соціальної гостроти, менше – про побутово-сімейні моменти (хоча, на нашу думку, саме вони є ключовими та створюють панорамне художнє тло обох романів, особливо першої частини діалогії). Відповідно до часових рамок, романи Полі Гоявічинської беззаперечно належать до художнього спадку прози реалізму. Угорський критик М. Сукод виділяє такі риси роману реалізму:

1) об'єктивізм та всебічне бачення описуваного світу; дослідник пояснює, що автор повинен розуміти описуване більше, ніж самого себе; у рамках такої тези можна розглянути ймовірний біографізм романів польської авторки;

2) реальний простір та реальний час; простір має бути актуальним потенційному читачеві, а також повинно бути відчуття, що «не відчуваємо небезпеки, що знаходимося в таємничому, незнаному світі» [18, с. 22]; актуальна реальність з подеколи екскурсами в минуле витримана у романах П. Гоявічинської, однак тоді, коли, наприклад, події в першій частині діалогії розгортаються в Саксонському парку, який реципієнтом сприймається практично як інший невідомий світ, виникає відчуття таємничості та незвідності, що манить і вабить;

3) достовірний образ героя всупереч його природі; пояснення ґрунтується на тому, що герой є композиційною складовою частиною, а на прикладі його «прекрасних, марних чи пересічних подій передається сумарно інформація про світ описуваного» [18, с. 23]; достеменно такою є формула опису героїв (точніше, героїнь), однак на прикладі діалогії цей світ подано як знаний і невідомий, як опозиція «свій – чужий» у значеннях «злиденний – багатий» та «безпросвітний – варіативний»;

4) романний світ є сповна наслідуванням зовнішнього світу; тут автор М. Сукод пропонує дещо різні пояснення, де перше – це те, що кожний твір «створює світ із почерпнутих з іншої реальності характеристик» [18, с. 23] (як бачимо у Ч. Діккенса), а друге – «подієвість почерпнута з історико-суспільної реальності і становить тло для створення інтелектуально-моральних характерів» [18, с. 23]; як переконуємося, Поля Гоявічинська оминає таку пропозицію наслідування зовнішнього світу, адже, повторимося, вона формує чітку опозиційну картину, адже, окрім опозиції «світ внутрішній – світ зовнішній», подано інший варіант «світ свій – світ чужий».

Отже, якщо підсумувати більшість наукових студій, присвячених питанню визначеності жанру, здебільшого романи Полі Гоявічинської пояснюють як діалогію (або як варшавську діалогію, за Д. Книш-Рудзькою та Є. Квятковським), а кожен із творів окремо – як роман середовища (О. Харлан, Є. Квятковський). При цьому окремі дослідники додають, що це психологічні романи середовища з елементами біографізму (І. Фік, Д. Книш-Рудзька), хоча знаходимо заперечення такої версії у студіях В. Ведіної (у її передмові до україномовної версії діалогії), А. Насіловської та К. Чаховського.

Ми поділяємо думку польського літературознавця Є. Квятковського та української дослідниці О. Харлан із деяким доповненням, адже література реалізму (за Є. Квятковським) ділиться на такі два хронологічні відтинки: 1918–1932 рр. та 1932–1939 рр., очевидно, що творчість П. Гоявічинської належить саме до другого періоду. Це підтверджується не лише датами виходу творів, але й такими ключовими характеристиками, які витримує у ході написання романів авторка:

1) риси суспільного реалізму (у польській літературі прийнято розрізняти реалізм суспільний та соціалістичний як *społeczny* та *socjalistyczny*) (у романі середовища «Дівчата з Новолипок» П. Гоявічинської), такі як катастрофізм, стилістична забарвленість та зацікавленість важливими й актуальними подіями, тематика нижчих верств населення (що особливо близьке передмістям та перегукується з тематикою найбільш популярних романів польської письменниці);

2) риси психологічного реалізму (у психологічних романах «Дівчата з Новолипок» та «Райська яблуна» П. Гоявічинської), такі як біографізм (з акцентом на дитячих та юнацьких роках), жіночий еротизм (насправді питання феміністичної тематики у П. Гоявічинської виявлене

багатьма дослідниками, зокрема Є. Квятковським, Е. Красковською, А. Прищевською-Козолуб, І. Фіком, Д. Книш-Рудзькою, К. Викою), «темна екзистенційна тональність» [16, с. 311], суспільний радикалізм, тлумачення людського тіла не лише з позиції філософствування, але й з того погляду, коли людина та її тіло розглянуті як біологічна одиниця з властивою їй фізіологією.

Вважаємо за доцільне відносити діалогію (сукупно, а не кожен з її частин зокрема) до кореляції роману середовища та роману психологічного. Ми не можемо ані погодитися з версією наявності факту біографізму, ані заперечити її, оскільки про реальне життя П. Гоявічинської достеменно відомо небагато (здебільшого зі «Щоденника» З. Налковської та фрагментарно з окремих праць дослідників її творчості), тому можемо лише припустити наявність елементів біографізму у діалогії.

Не меншу варіативність поглядів щодо жанрової приналежності твору «Сестри Річинські» української письменниці Ірини Вільде знаходимо серед вітчизняних дослідників. Одноставність поглядів дослідників у цьому разі зведена лише в питанні родової приналежності, адже цей твір є зразком епічної літератури, а саме роману-епопеї (Н. Зборовська, В. Качкан, Ю. Николишин, Р. Горак, С. Бородіца).

Як і з романами П. Гоявічинської, у передмові до твору «Сестри Річинські» (автор – Юрій Николишин, 2011 р.) жанрова семантика не конкретизована. Схоже, як і в Полі Гоявічинської, акцент у науковому коментуванні зроблено саме на соціальному, подеколи релігійному та політичному аспектах, що теж не є найважливішим, на нашу думку.

У праці «На перехрестях віку» вітчизняний критик і літературознавець М. Ільницький так визначає жанрову приналежність роману Ірини Вільде, котра «віддала більшу данину «вимогам часу» оповіданнями й нарисами, вкладаючи свій талант у роман «Сестри Річинські», що розростається до рівня своєрідної епопеї жіночих характерів і доль на тлі епохи» [6, с. 520]. Тут же, цитуючи Н. Зборовську та приймаючи її позицію, критик зазначає, що, якщо «зневажити тенденційно-ідеологічні сторінки епопеї <...>, матимемо живий реалістичний, гостро драматичний родинно-побутовий роман, що виростає в історію, філософію та психологію індивідуального та національного буття» [6, с. 520].

С. Бородіца, досліджуючи психологію кризових станів, визначає жанр твору, вказуючи на його приналежність саме до роману-епопеї – твору

нового за змістом і такого, що протегує впродовж усього змісту актуальність питання національної ідентифікації, що надає роману окремих штрихів національного питання в контексті роману-епопеї.

Власну версію жанрового термінування пропонує інший вітчизняний дослідник В. Качкан. Він вважає, що твір «Сестри Річинські» – це «не сага-хроніка одного роду, а роман, що проектує розвиток героїв у майбутнє і до визначення якого підійдуть усі з названих у ньому шарів, а саме соціально-психологічний, соціально-історичний, соціально-політичний, іронічно-сатиричний (до слова, останній варіант жанру твору знаходимо лише у В. Качкана – Н. О.)» [9, с. 87]. Також В. Кодак і В. Качкан використовують термін «трилогія».

Однією з найповажніших праць, присвячених темі жанру твору «Сестри Річинські» (у цьому випадку – у компаративному аспекті), є стаття О. Дудар «Жанрова семантика романів «Сестри Річинські» Ірини Вільде та «Оплот» Т. Драйзера» (назва тотожна назві підрозділу монографічного дослідження цієї ж авторки). До уваги беремо статтю, в якій детально проаналізовано позиції, адже загалом у авторефераті дослідниці найчастіше зустрічається визначення «соціально-психологічний роман», а у статті пояснюється версія комбінування декількох жанрів роману на прикладі одного твору. Це пояснюється тим, що досліджуваний роман доволі багатоплощинний і пропонує велику розгалуженість не лише подієвості, вираженої у причинно-наслідкових зв'язках, та сюжетних витків на прикладі життя двох генерацій однієї сім'ї, але й конфліктів, що мають соціальний, політичний, духовний, сімейний, зрештою, релігійний та гендерний характер. Н. Зборовська щодо цього відзначає, що цей твір – «багатоповерхова, синтетична структура, завдяки якій можна говорити про декілька специфічних романних жанрів» [5, с. 39]. Власне, термінологічну комбінацію «синтетична структура» ми зустрічаємо не лише у дослідженнях Н. Зборовської стосовно жанрової приналежності роману «Сестри Річинські», але й в О. Дудар, С. Андрусів, натомість ніхто з дослідників не подає таку пропозицію жанру, як синтетичний, тому спробуємо встановити, чи характерний цей термін для цього твору, чи можемо його визначити як синтетичний роман, а не як роман зі складною синтетичною структурою.

Жанровий канон не є статичним, застиглим поняттям, він має свою динаміку, й дослідники часто зустрічаються з процесами жанрової диференціації та явищем жанрової дифузії, що відо-

бражається у стані дослідження синтетичного роману у вітчизняному літературознавстві, проте не є настільки поширеним та актуалізованим, а одні з останніх наукових розвідок, які належать І. Козлику, Н. Гоці, О. Тереховській, О. Юферевій, все ж таки дають нам можливість крізь базу їх теоретичних напрацювань припустити і за можливості підтвердити, що твір «Сестри Річинські» – ще один зразок синтетичного роману літератури, у тому числі вітчизняної.

Вітчизняна дослідниця О. Юферева у власному дослідженні вирізняє два напрями «притягання форм», а саме синтез і контамінацію, і називає їх диференціальні ознаки як такі, що принципово неподібні [13, с. 113]. Далі дослідниця продовжує свою думку, цитуючи В. Будного стосовно пов'язаних із жанровою диференціацією процесів синтезу, а саме контамінації і дифузії, які означають «різні способи міжжанрової та міжродової взаємодії» [2, с. 201]. Під жанровим синтезом дослідники В. Будний та М. Ільницький експлікують структуру як компонування елементів в єдине ціле. Синтетичними (або симфонічними, до слова, це єдині дослідники, котрі пропонують альтернативний варіант жанру – *Н. О.*) називають жанри роману й епопеї «з огляду на багатотематичність, панорамність зображення, психологізм, поліфонічність» [2, с. 202]. Оскільки на прикладі твору Ірини Вільде «Сестри Річинські» відзначено розширену проблематику, багатотематичність, насамперед, психологізм (також вище наведено перелік дослідників, котрі позначають цей твір як роман-епопею), то можемо не лише приєднатися до твердження Н. Зборовської, О. Дудар, С. Андрусів про те, що це роман зі складною синтетичною структурою. Таку думку продовжує у дисертаційному дослідженні Н. Карач, котра підсумовує, що цей твір – зразок явища синтетичного жанру як поєднання жанрових ознак «роману та епопеї, з одного боку, та соціально-побутового, психологічного, сімейного, ідеологічного, філософського романів, з іншого боку» [8, с. 176].

Також стосовно теми синтезу варто відзначити, що В. Будний та М. Ільницький коментують у своїй праці явище синтезу на межі мистецтв як таке, що пов'язане з «розквітом художньої документалістики (зокрема, біографічної та мемуарної літератури) та есеїстики (поєднання мистецького і філософського та наукового мовлення)» [2, с. 201]. У польській літературі період міжвоєнної відзначений активним розвитком документалістичної літератури, проте на прикладі творчості П. Гоявічинської дослідники її поетикальної спадщини розійшлися у своїх поглядах щодо підтвер-

дження факту біографізму, адже окремі критики називають частину дилогії «Дівчата Новолипок» біографічним романом, інші – романом з елементами біографізму, а треті взагалі його заперечують. За більшої однастайності поглядів про підтвердження біографізму у романі «Дівчата з Новолипок» (щодо другої частини тут така версія не розглядається і, відповідно до сюжету, скоріш за все, залишиться неактуальною) можна провести додаткове вивчення явища синтезу на межі мистецтв на прикладі творчості романної спадщини П. Гоявічинської (наприклад, у романі «Дівчата з Новолипок»).

Щодо Ірини Вільде, то до біографічного роману дослідники відносять повістевий цикл «Метелики на шпильках», «Б'є восьма», «Повнолітні діти» (Н. Мафтин, Н. Карач). Дещо по-іншому коментує таку тезу В. Качкан, вважаючи, що вона «потребує якщо не заперечення, то уточнення» [8, с. 80]. Стосовно роману «Сестри Річинські» історик літератури посилається на слова Ірина Вільде, котра «підкреслювала, що закиди у біографізмі безпідставні, бо вважала, що належить «до типу письменників, які дають першість фантазії перед фактажем» [8, с. 81].

У продовження нашого аналізу роману української письменниці на підставі зібраних теоретичних відомостей та систематизації матеріалу визначаємо (слідом за О. Дудар), що досліджуваний твір «за формою наративу, зовнішніми ознаками – сімейна хроніка, за характером сюжетних колізій, смисловим навантаженням (змістом) саморефлексіями головних героїв – соціально-психологічний роман» [4, с. 65]. Власне, версія соціально-психологічного роману найчастіше вітається дослідниками і стає центральною у дослідженнях. До слова, це є поясненням, чому саме психологічний наратив є домінуючим у творі. Експлікація полягає в тому, що науковці приблизно на одному рівні представляють відтворені мотиви, проблеми та суто Вільдівські рефлексії щодо національної єдності, сімейної гармонії і затишку, історичної минувшини, питань геополітики та, зрештою, релігії. Однак саме крізь соціально-психологічний зріз їй вдається особливо тонко та гостро виокремити ті питання, які транслують авторське прагнення показати ті глобальні проблеми, які вкорінені в життя українців.

Висновки. Проаналізувавши обидва романи П. Гоявічинської «Дівчата з Новолипок» та «Райська яблуня», а також роман Ірини Вільде «Сестри Річинські» у контексті жанрового визначення, ми виявили низку спільних характеристик. Головною є приналежність досліджуваних рома-

нів до епічного матеріалу. На це найбільше вказує, окрім обсягу, нарративна форма викладу, адже у цих романах (як і в більшості інших) епічний час традиційно минулий, відповідно, події показані як такі, що вже відбулися, наявна скерованість на зображуване, адже, наприклад, ліричним жанрам притаманна вражальність [2, с. 204], хоча польські романи трактують як поєднання романів суспільного (не соціального) та психологічного реалізму, а роман української письменниці – як роман епохи реалізму (хоча й тут стикаємося

з неоднозначністю тверджень, адже С. Андрусів та Н. Зборовська називають твір «компромісом між реалізмом та соцреалізмом», що стало найбільшою, на їхню думку, поразкою письменниці). Зрештою, не слід забувати про той факт, що внаслідок детальної цензури Ірина Вільде змушена була переробляти твір на користь «акуратності» описів подій (актуальних у межах твору та історичних), характерів, ідей. Розбіжності виникають під час визначення романних різновидів або типів романної розповіді (за О. Дудар).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бородіца С. Психологія «кризових станів» у романі-епопеї «Сестри Річинські» І. Вільде. *Studia Methodologica*. 2008. Вип. 25 : Антропологія літератури: комунікація, мова, тілесність. С. 39–43.
2. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник. Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
3. Гоявічинська П. Дівчата з Новолипок. Райська яблуня : романи / пер. з пол. В. Струтинський ; передм. В. Ведіної. Київ : Дніпро, 1988. 624 с.
4. Дудар О. Жанрова семантика романів «Сестри Річинські» Ірини Вільде та «Оплот» Теодора Драйзера. *Мандрівець*. 2014. № 6. С. 62–65.
5. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятництва. *Слово і час*. 2001. № 12. С. 26–42.
6. Ільницький М. На перехрестях віку : у 3 кн. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. Кн. II. 703 с.
7. Вільде І. Сестри Річинські. Львів : Априорі, 2011. 1264 с.
8. Карач Н. Жанрово-стильова своєрідність прози Ірини Вільде в контексті української літератури 30–60-х років ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.01. Тернопіль, 2021. 217 с.
9. Качкан В. Ірина Вільде: нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1991. 159 с.
10. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.
11. Олефір В. Жанрова палітра українського роману 20–30-х років ХХ століття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2010. Вип. 21. С. 21–24.
12. Харлан О. Дискурс катастрофізму в українській та польській літературі (1918–1939) : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 307 с.
13. Юферева О. Синтетичний жанр і контамінацій на єдність: теоретичні аспекти. *Питання літературознавства*. 2010. Вип. 81. С. 111–121.
14. Fikl. 20 lat literatury polskiej (1918–1938). Kraków : Czytelnik, 1939. 172 s.
15. Knysz-Rudzka D. Pola Gojawicyńska. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1976. 217 s.
16. Kwiatkowski J. Dwudziestolecie międzywojenne. Wydawnictwo naukowe PWN, 2012. 597 s.
17. Przyszczewska-Kozolub A. Pisarstwo Poli Gojawicyńskiej. Warszawa; Wrocław : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980. 197 s.
18. Sukosd M. Wariacje na temat powieści / przeł. A. Sieroszewski. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1975. 304 s.

РОЗДІЛ 14 ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 39=811.161.2'276.5:378-051(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.16.60>

СУЧАСНИЙ ВЕРБАЛЬНИЙ ФОЛЬКЛОР СТУДЕНТІВ ІНСТИТУТУ ФІЛОЛОГІЇ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

MODERN VERBAL FOLKLORE OF STUDENTS OF THE INSTITUTE OF PHILOLOGY OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

Голубієвська Д.О.,

orcid.org/0000-0003-4167-3490

*аспірантка кафедри української літератури та компаративістики
Навчально-наукового інституту української філології та соціальних комунікацій
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

Стаття присвячена окресленню жанрово-тематичного різноманіття словесного студентського фольклору Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Усна творчість студентів розглядається у контексті фольклору молодіжних субкультур. На основі належності респондентів до філологічного навчального середовища ми маркуємо зібрані матеріали як фольклор філологічної студентської спільноти, що входить до студентської субкультури. Використавши багатовекторну методику фіксації, дослідниця збрала унікальні матеріали сучасного вербального фольклору, зокрема такі жанри фольклору філологічної студентської спільноти: анекдоти, псевдоприслів'я, псевдоцитати, афоризми, девізи тощо.

У статті простежено динаміку класичних жанрів студентського фольклору філологічної спільноти, здійснено ідейно-тематичний аналіз найпопулярніших його зразків, окреслено найтипівші мотиви та виокремлено головні конфлікти студентських новотворів на основі опозицій «студент – викладач», «студент-1 – студент-2» (професійне протиставлення), «студент молодшого курсу – студент старшого курсу», «студент – навчання» тощо.

Розглядаючи матеріали, зібрані від студентів-філологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, авторка робить висновок, що у фольклорі цієї спільноти найпоширенішими є анекдоти на освітні теми (про іспити, підготовку до них, про безпосередній навчальний процес і його учасників); анекдоти з тематикою розваг; твори про взаємодію студента з викладачами. Систематизовано та проаналізовано зразки фольклору мовленевих ситуацій: афоризми, псевдоцитати, псевдоприслів'я, девізи, жартівливі віршики. Ці твори також переважно орієнтовані на розкриття навчальної тематики (іспити, підготовка до пар) і побутові теми (відпочинку, сну, харчування студентів). Проаналізовано персональний склад вербального фольклору студентів, зокрема образи студента-філолога, студентів інших інститутів/університетів, образи студента-першокурсника та студента-випускника, збірний образ викладача (професора, екзаменатора).

Авторка статті доходить висновків, що фольклор студентів-філологів продовжує давні традиції, зокрема будується на усталених конфліктах, прославляє студентські свободи моралі. У студентському фольклорі продуктивними залишаються такі класичні жанри, як паремії, анекдоти, а деякі жанри (студентські вірші, пісні) виходять із ужитку. Вербальні форми проаналізованого фольклору, на погляд дослідниці, є блискучим прикладом того, що сучасний студентський фольклор не лише залишається засобом самовираження субкультури, а й допомагає студентам пережити екстремальні ситуації навчального процесу, регулювати відносини всередині спільнот студентів і між студентами та викладачами, а також передає досвід, накопичений попередниками.

Ключові слова: анекдот, афоризм, девіз, опозиція, псевдоприслів'я, псевдоцитата.

The article is devoted to outlining the genre-thematic diversity of verbal student folklore of the Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oral creativity of students is considered in the context of the folklore of youth subcultures. Based on the respondents' affiliation to the philological educational environment, we mark the collected materials as the folklore of the philological student community, which is part of the student subculture. Using a multi-vector method of fixation, the researcher collects unique materials of modern verbal folklore, in particular, the following genres of the folklore of the philological student community: anecdotes, pseudo-proverbs, pseudo-quotes, aphorisms, mottos, etc.

The article traces the dynamics of classical genres of student folklore of the philological community, analyses ideas and themes of its most popular samples, outlines the most typical motives, highlights the main conflicts based on the oppositions "student – teacher", "student-1 – student-2" in the context of different future professions), "Junior student – senior student", "student – study", "student – wealth", etc.

Considering the materials collected from students of philology at the Taras Shevchenko National University of Kyiv, the author concludes that in the folklore of this community the most common are anecdotes on educational topics (about exams, preparation for them, about the direct educational process and its participants); anecdotes about entertainment;

works about student interaction with teachers. Samples of folklore of speech situations are systematized and analyzed: aphorisms, pseudo-quotes, pseudo-proverbs, mottos, humorous poems. These works are also mainly focused on the disclosure of educational themes (exams, preparation for couples) and household themes (recreation, sleep, student nutrition). The personal composition of students' verbal folklore is analyzed, in particular the images of a philologist, students of other institutes/universities, images of a first-year student and a graduate student, the collective image of a teacher (professor, examiner).

The author of the article concludes that the folklore of students of philology continues the ancient traditions, in particular, it is based on established conflicts, glorifies student freedoms and morals. Classical genres such as paremias and anecdotes remain productive in student folklore, and some genres (student poems, songs) are obsolete. Verbal forms of analyzed folklore, in the researcher's opinion, are a brilliant example of the fact that modern student folklore not only remains a means of self-expression of the subculture, but also helps students survive extreme situations, regulate relations within student communities and between students and teachers, and also conveys the experience accumulated by predecessors.

Key words: anecdote, aphorism, motto, opposition, pseudo-proverb, pseudo-quote.

Постановка проблеми. Сучасна студентська субкультура – складова частина молодіжної субкультури, яка, у свою чергу, є окремим цілісним утворенням і вагомою частиною української культури. На нашу думку, субкультура як система цінностей певної групи включає в себе стиль життя, звичаї, норми, особливий тип мислення та інші елементи ідентифікації її учасників. Студентська субкультура – досить традиційне утворення, котре розвивається в тісному двосторонньому зв'язку з культурою народною. Беручи до уваги наявність різних чинників, у т. ч. професійного, можна сміливо стверджувати, що в межах цієї субкультури виокремлюються різні студентські спільноти (наприклад, спільнота студентів-хіміків ЧНУ ім. Б. Хмельницького, спільнота студентів-істориків НПУ ім. М. Драгоманова та ін.). Оскільки фольклор відображає колективну свідомість окремої групи, актуальним є дослідження фольклору різних студентських спільнот як унікальних утворень всередині студентської субкультури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систему цінностей молоді, що здобуває знання, відображає вербальний фольклор студентів. У вітчизняній і зарубіжній фольклористиці існує низка досліджень творчості студентської спільноти, зокрема, цим питанням займалися Й. Дзензелівський [1], Т. Іванова [2], Р. Ковалюк [3], М. Красіков [4], Н. Лисюк [5], І. Райкова [6], К. Шумов [7], Т. Щепанська [8] та ін. Дослідженню студентського фольклору різних спеціальностей у контексті традиційного фольклору та традицій сучасних субкультур, перехідних обрядів міської культури, міфології міського простору, словесних жанрів фольклору присвячені розвідки Н. Лисюк [5], П. Салиги [9], О. Харчишин [10] та ін., проте, попри наявні дослідження, питання студентського фольклору недостатньо висвітлене, проблема ґрунтового збору та систематизації польового матеріалу, системного дослідження студентських словесних жанрів на сучасному етапі побутування залишається відкритою.

Постановка завдання. Мета нашої розвідки – на основі власних записів проаналізувати та здійснити спробу жанрово-тематичної класифікації словесного фольклору студентів-філологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Об'єктом нашого дослідження стали зібрані за власною методикою зразки вербального фольклору спільноти студентів-філологів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (39 зразків) [11].

Виклад основного матеріалу. Виробивши методику фіксації й обробки фольклорного матеріалу і провівши в декілька етапів бесіди, онлайн-опитування та письмові анкетування, ми зібрили та проаналізували фольклорний матеріал від респондентів – студентів різних спеціальностей інституту [11]. Це дало змогу окреслити предмет дослідження – жанрове та тематично-ідейне різноманіття словесного студентського фольклору Інституту філології КНУ ім. Тараса Шевченка. У статті нами продемонстровано та проаналізовано найтипівіші зразки фольклору цієї спільноти, яка є частиною студентської субкультури.

Проаналізувавши відповіді респондентів, ми з'ясували, що найбільшою популярністю в опитаних користується жанр **анекдоту**. Серед анекдотів, зібраних в ІФ КНУ ім. Т. Шевченка, найпоширеніші ті, які мають чітко окреслений конфлікт «студент — викладач». Така ключова опозиція становить специфіку студентської субкультури загалом. Наприклад, в анекдотах будь-які питання від професора на іспиті сприймаються гіпертрофовано-вороже: *«Починається іспит, заходить викладач і ставить питання: “Питання на 5: як мене звати?” Мовчання. “Питання на 4: як називається предмет” – знову мовчання, Питання на 3 “якого кольору підручник” і відповідь з останніх парт: “Оце валить, гад!”»* [11]. Студент в анекдоті нерідко вислов-

¹ тут і далі орфографія та пунктуація респондентів (включаючи невербальні символи в онлайн- та письмових анкетуваннях) збережена.

лює критично-глумливе ставлення до викладача, від якого напряму залежить його подальша доля:

«На іспиті професор запитує у студента:

– Що таке іспит?

– Це бесіда двох розумних людей.

– А якщо один із них дурень?

– То другий не отримує стипендію» [11].

Таким чином, через гіперболізацію та карикатурність реалізується одна зі специфічних рис анекдоту – жартівлива імітація реальності. Викладач (професор) має певну перевагу над студентом за соціальним статусом, проте студент в анекдоті не лише несправедливо страждає від завдань професора: студентський образ постає іронічним і кмітливим, іноді він навіть міняється місцями із професором і сам стає переслідувачем: *«Ніч перед іспитом. У квартирі професора лунає телефонний дзвоник. Роздратований заспаний голос: – Так! – Що, спиш, зараза? А ми вчимо!»* [11]. Образ професора/викладача в таких анекдотах вгадується саме через ставлення до нього студента. Подекуди мотив протистояння студента викладачу реалізується через діалог між учасниками, де викладач усвідомлює свою «провину», і легковажний студент вивищується над ним: *«Пара з вищої математики. Викладач щось пише на дошці. На останній парті грають в карти. Один зі студентів неправильно походив, інший обурюється на всю аудиторію: – Ти що, зовсім знахбнів? Викладач: – Спокійно, зараз все поясню»* [11]. Серед зібраних нами зразків іноді зустрічаються анекдоти з конфліктом «студентка – викладач», у яких фігурує, наприклад, користування косметикою, тобто підкреслюється гендерна специфіка жіночої субкультури: *«Професоре, як ви ставитесь до користування студентками косметикою? – Принаймні ці студентки не ревуть, отримавши погану оцінку»* [11].

У анекдотах з опозицією «студент – викладач» яскраво вираженою є невідповідність між очікуваннями та реальністю з відтінком самоіронії: наприклад, випускники університету стають працівниками каси в кафе фаст-фуду, а викладач жартома підкреслює цей факт: *«Питання до викладача універсу: – А що ви зазвичай говорите своїм випускникам, коли зустрічаєте їх? Викладач: – Картоплю фрї і велику колу, будь-ласка»* [11]. Так, викладач постає кмітливим жартівником, що є в студентському анекдоті явищем рідкіснішим, ніж саркастичне висміювання студентом викладача.

Одна із ключових рис студентства – мобільність і вміння орієнтуватися на ходу – часто проявляється у стресовій ситуації іспиту. Ефект комічного здійснюється в анекдоті через імпровізовану відповідь

студента-філолога: *«Студент на іспиті з німецької мови. Екзаменатор: – Складіть речення німецькою мовою: жаба скаче по болоту. Студент: – Айн момент! Дер жаба по болоту дер шльоп, дер шльоп, дер лясь!»* [11]. Так, анекдот засвідчує характерну для спільноти студентів Інституту філології специфіку навчання, а саме вивчення іноземних мов. Мовна спеціалізація не є притаманною іншим спільнотам студентської субкультури – студентам-біологам або психологам, а тому зразок анекдоту набуває рис поглибленої самоідентифікації учасників філологічної спільноти.

Варто відзначити двомовність фольклорної творчості, зібраної від студентів-філологів КНУ ім. Т. Шевченка. Якщо зібрані зразки фольклору творяться всередині групи та відображають актуалії життя учасників, то, на наш погляд, незалежно від мови побутування такі зразки належать до фольклору цієї спільноти, причому виникає підстава назвати такий фольклор білінгвальним. Ця риса притаманна не лише фольклору окремих спільнот, а й сучасному фольклору України загалом [5, с. 129]. Для вербального фольклору спільноти студентів-філологів, як і для студентського фольклору сучасної України загалом білінгвальність є характерною, проте не визначальною рисою.

Популярними у середовищі студентської філологічної спільноти є також анекдоти професійного спрямування, які яскраво репрезентують специфічні риси студентів-філологів на протигагу іншим спільнотам у межах субкультури – наприклад, через протиставлення студентам-математикам. Це стає одним із засобів вираження ідентичності: як і в традиційному фольклорі, учасник іншої спільноти (у цьому випадку – студентської спільноти конкретного професійного спрямування) зображується «чужим», протиставляється учаснику своєї спільноти в негативному ключі. Таким опозиційним персонажем стає студент-математик, котрий зовсім не розуміється на правилах вживання слів. Він засуджується студентами-філологами: *«Препод по матанализу про филологов: “Плюньте в лицо тому, кто говорит, что филологи нежные существа с горящими глазами! Я вас умоляю! На самом деле они мрачные людишки, готовые язык собеседнику вырвать за фразы, типа “оплатите за воду”, “мое день рождение”, “дырка в пальте”. Голос с задней парты: “А что не так с этими фразами?” Препод: “А на вашем трупе, молодой человек, они бы еще и попрыгали»* [11]. З іншого боку, нерідко самоідентичність реалізується через самоіронію, коли філолог виокремлюється з-поміж інших спільнот за рахунок своєї схиль-

ності до гуманітарних, а не прикладних наук: «– Чому після монологу й діалогу йде полілог, а не трилог? – Філологи вміють рахувати тільки до двох, а далі в них – “багато”» [11].

Досить поширеним протистоянням у студентському анекдоті є опозиція «студент старшого курсу – студент молодшого курсу»: студент, майже випускник, виглядає як найбільш досвідчений, а його компетентність і впевненість в отриманні кваліфікації з кожним навчальним роком зростає і на випускному курсі стає гіпертрофованою: «1 курс: Ну все, виженуть... 2 курс: А може не виженуть? Та ні, виженуть. 3 курс: Ну тепер вже не виженуть... 4 курс: Ну точно не виженуть... 5 курс: Хай тільки спробують!» [11]. Сюжети анекдотів із таким мотивом нерідко побудовані навколо вивчення іноземної мови (наприклад, китайської), що є специфікою навчання студентів-філологів КНУ ім. Т. Шевченка: «В курилке спрашивают студентов разных курсов: “Сколько вам нужно времени чтоб китайский выучить?” 1й курс: – Нуу. если с курсами, и книжкой. ну может за год выучил бы. 2й курс: – Думаю, пол года. 3й: – За пару месяцев смог бы. 4й: – Месяц! Пятикурсник, без малого выпускник, флегматично затягиваясь сигаретой: – Методичка есть? – Да. – Идём сдавать» [11].

Популярними у студентському фольклорі філологів є **жартівливі віршики** «Від сесії до сесії живуть студенти весело. А сесія всього два рази в рік» та їхні варіації [11], що ідентифікує студентів як легкодумних, веселих і таких, які постійно розважаються і лише зрідка припиняють свої розваги (на сесійний період), а потім їхній спосіб життя поновлюється аж до наступної сесії. Простежується орієнтація студентства на веселий спосіб життя на противагу постійному тяжкому навчанню. Таким чином, студент протиставляє себе як учасника навчального процесу самій суті навчання. Стверджується досить сильна опозиційність до інституційного закладу, котрий об'єднує учасників спільноти у групу:

*«Встану рано утром,
Выпью чашку ртуту
И пойду подохну
В этом институте»* [11].

Така контрверсійність може бути наслідком належності студентської субкультури загалом до т. зв. «консорційних спільнот» – спільнот неоптійних [5, с. 157], яким властиве часткове засвоєння елементів субкультури, до якої вони тимчасово належать.

Значне місце у фольклорі мовленнєвих ситуацій студентів-філологів займають псевдопаре-

мії, псевдоцитати, афоризми. Їхню популярність можна пояснити лаконічністю та простотою реалізації функції ідентичності. Заслужовують на окрему увагу **перероблені прислів'я** про студентів і їхнє життя. Такі псевдоприслів'я характеризуються іронічністю, а формотворчим стрижнем стає інтертекстуальність: популярні у національній культурі прислів'я перероблюються так, щоб був відображений побут студентської спільноти. Наприклад, респонденти-філологи вживають у свій спільноті перероблене прислів'я (псевдопаремію) «Хто рано встає, тому Бог дає» в таких варіаціях: «Хто рано встає, тому кажуть: “сядьте! пара ще не закінчена!”», «Хто рано встає, той точно не я» [11] тощо. Простежується зміна повчального елемента на комічний, що відбувається шляхом заміщення традиційної кінцівки прислів'я, яка відбиває реальності життя студента: пара здається студенту нескінченно довгою; ранній підйом для нього нереальний. У студентських перероблених пареміях відображаються ціннісні орієнтири студентства, а саме любовні стосунки та навчання, а удача в одній із названих сфер, за уявленням студентства, може частково компенсувати невдачу в іншій: «Не щастить в коханні, пощастить на іспиті» [11].

У студентському варіанті перероблені прислів'я подекуди маркують гендерну специфіку студентської філологічної спільноти, демонструючи уявлення про невідповідність гуманітарної галузі знань маскулінному образу чоловіка: «Запорожець – не машина, а філолог – не мужчина» [11]. Ця псевдопаремія є однією з версій популярного в радянські часи прислів'я «“Запорожець” – не машина...», яке містило варіанти продовжень переважно на основі національних опозицій, легко адаптуючись до різних суспільних явищ, що потребували відклику у фольклорній творчості народів СРСР. Таке прислів'я є надзвичайно гнучким і продуктивним, і це підтверджує його модифікація у студентському фольклорі.

Серед перероблених сентенцій, які популярні у студентській спільноті, виокремлюємо жанр **псевдоцитат** – перероблених афористичних висловів (частіше відомих людей). У фольклорі досліджуваної спільноти побутують переважно псевдоцитати на тему навчання та студентства. Зокрема: перероблена із цитати О. Суворова «Учень – свет, а неучень – тьма» – псевдоцитата «Учение – свет, а неученых – тьма» [11], що відображає опозиційне ставлення студентства до навчання; перероблена з афоризму Архімеда «Дайте мені точку опори, і я переверну світ» псевдоцитата «Дайте студенту точку опори,

и он уснет» [11], побудована на проблемі недосипання студента; перероблений на «студентський лад» афоризм із твору російського письменника М. Горького : «Рожденный ползать летать не может», а саме – «Народжений списувати – учити не буде» [11], що репрезентує образ студента як хитрого та лінивого учня; перероблений солдатський афоризм, який утворився заміщенням найменування учасника однієї субкультури на учасника іншої, але зберіг форму та смислове навантаження – «Горілка – ворог студента. А студент ворогів не боїться» (у солдатському фольклорі – не студент, а солдат) [11].

Фольклор мовленнєвих ситуацій студентської філологічної спільноти налічує також низку самотніх афоризмів. Деякі афоризми про студентське життя побудовані на асоціації із традиційним для фольклору календарно-обрядовим циклом, але відображають швидкоплинність інтересів студента, схильного до зміни своїх тимчасових пріоритетів: «До іспитів рахують дні, після іспитів – стипендію, а навесні – студентів» [11]. Проблема бідності студента реалізується в афоризмах на кшталт «Студенти – єдині в світі люди, які здатні вижити без грошей», «Студенти по своїй природі завжди мають два бажання: їсти; спати, інші – змінні» [11]. Варто зазначити, що ця проблема часто реалізується через образ голодного студента: «Студент завжди голодний і сонний», «Що упало у студента – те упало на газету» і т. д. [11].

Як і для псевдоприслів'їв і псевдоцитат, для самотніх афоризмів студентської філологічної спільноти характерними є опозиційні настрої до навчання: «Студент не знає у двох випадках: або ще не здавав, або вже здав» [11], «Бути студентом добре, тільки навчання заважає» [11]. Цінність знань, отриманих під час навчання, нівелюється. «Хто що, а філологи моляться» [11] (наявний інтертекстуальний мотив звернення до вищих сил по допомогу, адже відсилає до анекдоту про студентів, яким лише завдяки молитві вдається здати іспити [7, с. 175]); «1 курс – ботани, 2 курс – студенти, 3 курс – пофігісти, 4 курс – віднесені вітром» [11]. У подібних сентенціях переважає номінальна функція – так, через називання різних курсів і наділення їх характеристиками розкривається опозиція «студент – навчання», яка посилюється із досвідом студента. Простежується висвітлення ієрархії студентів відповідно до курсів: старші студенти зображуються як досвідченіші, а тому хитріші та мобільніші порівняно з молодшими («Для першокурсника головне здати іспит, а для старшокурсника – прийти» [11]). Серед афоризмів виокремлюються підвиди – афо-

ризми-прескрипції, функціональність яких розширюється до встановлення правил спільноти, які прямо чи опосередковано визначають поведінку її учасника: «Правило трьох «З» для студента: завчив, здав, забув :)», «Дав комусь запасну ручку – все, прощайся з нею :)», «Не склав сесію – не студент», «В каждой непонятной ситуации – кажи, что так писал Бахтин» [11]. Афоризм-прескрипція про Бахтіна² є унікальним зразком фольклору студентів-філологів, адже він орієнтований на розуміння та використання всередині спільноти.

Жанрове різноманіття вербального фольклору студентів-філологів включає в себе і девізи. Ці зразки характеризуються переважанням ідентифікаційної функції над усіма іншими та виключною орієнтованістю саме на професійну складову частину: «Філфак – всім факам фак!» (наявність мовної гри з використанням англійської транслітерованої обценної лексики), «Філологині – богині» [11] (окрім яскраво вираженої самоідентифікації з позитивним оціночним судженням присутній натяк на кількісну перевагу жіноцтва серед учасників спільноти).

Підсумувавши вищесказане, для жанрів, зразки яких проаналізовано в статті, видається принагідним виокремити такі превалюючі функції: для анекдоту та жартівливого віршика характерними є розважальна й орнаментальна функції, псевдоцитат – прескриптивна (регулююча), девізів – яскраво виражена орнаментальна функція, псевдоприслів'їв – дидактична та прескриптивна, а для афоризмів – прескриптивна й орнаментальна. Варто відзначити, що розважальна функція властива абсолютно всім жанрам студентського філологічного фольклору, зібраного нами в межах нашого дослідження, що дає підстави вважати це характерною його ознакою.

На нашу думку, тематичну класифікацію жанрів студентського фольклору найдоцільніше здійснювати через окреслення основних опозицій, навколо яких будуються сюжети. Розглянувши матеріали, зібрані від студентів-філологів ІФ КНУ ім. Т. Шевченка, можна назвати такі основні опозиції у фольклорі студентів-філологів: «студент – викладач», «студент-1 – студент-2» у контексті професійного протиставлення, «студент молодшого курсу – студент старшого курсу»; «студент – навчання», «студент – достаток». Навколо опозицій виникають основні тематичні блоки, зокрема «навчання», всередині якого виокремлюються підвиди – про пари, про іспити, про загальне став-

² М.М. Бахтін – відомий філософ, літературознавець і мистецтвознавець, праці включені до навчальних програм студентів Інституту філології – Д. Г.

лення до навчання; «сон», «харчування», «розваги», «професійне спрямування». На основі опозицій можемо виокремити і найбільш популярні образи у фольклорі студентів-філологів: викладач (професор) і студент у різних модифікаціях – відповідно до статево-вікових і професійних чинників: студент-старшокурсник, студент молодших курсів, студентка, студенти різних спільнот за професійним спрямуванням всередині субкультури та ін.

Висновки. Проаналізувавши студентський фольклор, ми доходимо таких висновків: словесний фольклор середовища студентів-філологів продовжує давні традиції. Багато тем у творчості студентів залишаються практично незмінними: конфлікти між професорами та студентами, протиставлення студентів старших і молодших курсів, контр-відносини між студентами різних навчальних закладів та ін. Для студентства всіх часів було характерним прославлення свободи моралі, порушення канонів, і така тенденція чітко простежується в зібраному та проаналізованому нами фольклорі. Деякі жанри продовжують побутувати у студентському середовищі (паремії, анекдоти), інші ж (наприклад, студентські пісні, вірші в альбомах) вже практично забуті студентами. У ході нашого дослідження було з'ясовано, що студентам-філологам невідомі сучасні зразки цих жанрів, які би побутували у їхній спільноті.

Сучасний студентський фольклор, як і раніше, є не тільки засобом самовираження субкультури, а й допомагає студентам пережити екстремальні ситуації навчального процесу, регулювати від-

носини всередині спільнот студентів і між студентами та викладачами, а також передає досвід, накопичений попередниками. Досліджені вербальні форми студентського фольклору є, на наш погляд, блискучим прикладом того, що за умов сучасної цивілізації фольклор як явище культури продовжує існувати та розвиватися.

Фіксація та подальше дослідження корпусу текстів студентського фольклору як частини фонду української фольклорної культури дозволить простежити динаміку розвитку цього відносно нового пласту в українському фольклорі, виявити деякі сутнісні ознаки розвитку поточної живої народної культури. Досліджуваний студентський фольклор як сталий тип комунікації, здатний передавати досвід протягом поколінь, може бути використаний для вивчення не лише соціальної комунікації, фольклору як творчості у літературознавчому аспекті, а й для з'ясування корпусу моральних установок, способів поведінки студентів у контексті теорії субкультур, що допоможе на основі системи цінностей проаналізувати актуальну та спрогнозувати потенційну роль у формуванні суспільства нашої країни. На часі порівняльне вивчення функціонування фольклору в різних закладах вищої освіти світу та України, фольклору українських студентів, котрі навчаються за кордоном, а також аналіз студентських спільнот у контексті відображення їхніх систем цінностей у фольклорі, що побутує всередині Інтернет-середовища в епоху сучасного інформаційного постіндустріального суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дзєндзелівський Й.О. Український бурсацько-семінаристський жаргон середини ХІХ ст. *Українське і слов'янське мовознавство* : збірник праць. Львів, 1996. С. 353–359.
2. Іванова Т.Г. «Халява, ловись!»). *Живая старина*. Москва, 2004. № 3. С. 38–40.
3. Ковалюк Р.Т. Український студентський рух на західних землях ХІХ–ХХ ст. : монографія. Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. 420 с.
4. Красиков М.М. Студенческая субкультура в зеркале эпиграфики. *Народна культура українців: життєвий цикл людини. Історико-етнологічне дослідження* : у 5 т. / за ред. М.В. Гримич. Київ : Дуліби, 2010. Т. 2. С. 365–366.
5. Лисюк Н.А. Постфольклор в Україні. Київ : Агентство «Україна», 2012. 347 с.
6. Райкова И.Н. Жанры студенческого фольклора в контексте традиционной культуры. *Восьмые международные Виноградовские чтения: Проблемы истории и теории литературы и фольклора*. Москва, 2004. С. 45–55.
7. Шумов К.Э. Студенческие традиции. *Современный городской фольклор* / редкол. : С.Ю. Неклюдов та ін. Москва : РДГУ, 2003. С. 165–179.
8. Щепанська Т.Б. Молодежные сообщества. *Современный городской фольклор* / редкол. : С.Ю. Неклюдов та ін. Москва : РДГУ, 2003. С. 34–85.
9. Салига П.Г. Студентські стереотипні наративи (за матеріалами оповідок студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів м. Києва) : магістерська роб. Київ, 2005.
10. Ларчишин О.М. Український фольклор у сучасній студентській субкультурі: Жанрове окреслення. *Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна*. 2010. Вип. 10. С. 86–93.
11. Фольклорні записи Д. Голубієвської (2016–2017 рр.). Матеріали зібрані від респондентів-студентів Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка. URL: <https://drive.google.com/file/d/1pSI6pwduNyEB2dIIQgyJqWxlywbNDkl/view?usp=sharing> (дата звернення: 01.02.2021).

Наукове видання

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 16

Коректура • *Надія Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *Світлана Калабухова*

Формат 64x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 38,83. Замов. № 0721/253. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69, +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.